

ISSN 2411-5215

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 3 (7)

Чернігів 2016

УДК 330(066)
ББК 65я5
П78

Друкується за рішенням вченої ради Чернігівського національного технологічного університету (протокол № 8 від 29.09.2016). Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.10.2015 р. № 1021.

Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Чернігів. нац. П78 технол. ун-т. – Чернігів : Чернігів. нац. технол. ун-т, 2016. – № 3 (7). – 278 с.

У цьому випуску журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» вміщено статті, присвячені теоретичним проблемам розвитку національної економіки; галузевим аспектам розвитку національного господарства; проблемам менеджменту та розвитку продуктивних сил регіону, фінансовим ресурсам, обліку, контролю та аудиту.

Журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» буде корисним для науковців, аспірантів, магістрантів та студентів вищих навчальних закладів.

УДК 330(066)
ББК 65я5

Головний редактор:

Шкарлет С.М., доктор економічних наук, професор.

Заступники головного редактора:

Бутко М.П., доктор економічних наук, професор;

Ільчук В.П., доктор економічних наук, професор;

Олійченко І.М., доктор наук з державного управління, професор.

Члени редакційної колегії:

Абакуменко О.В., доктор економічних наук, професор;

Вдовенко С.М., доктор наук з державного управління, професор;

Гонта О.І., доктор економічних наук, професор;

Дерій Ж.В., доктор економічних наук, професор;

Гришова І.Ю., доктор економічних наук, професор;

Кичко І.І., доктор економічних наук, професор;

Левківський В.М., доктор економічних наук, професор;

Оліфіренко Л.Д., доктор наук з державного управління, професор;

Пепа Т.В., доктор економічних наук, професор;

Савченко В.Ф., доктор економічних наук, професор;

Удовиченко В.П., доктор економічних наук, професор;

Чернюк Л.Г., доктор економічних наук, професор;

Стрілець М.І., кандидат наук з державного управління, доцент;

Величко А.Й., доктор економічних наук, професор, Господарська академія ім. Д.А. Ценова (м. Свіщов, Болгарія);

Петрова Т.Д., доктор економічних наук, професор, Господарська академія ім. Д.А. Ценова (м. Свіщов, Болгарія).

ISSN 2411-5215

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
CHERNIHIV NATIONAL UNIVERSITY OF TECHNOLOGY**

**PROBLEMS AND PROSPECTS
OF ECONOMICS AND
MANAGEMENT**

SCIENTIFIC JOURNAL

ISSUE № 3 (7)

Chernihiv 2016

UDC 330(066)
LBC 65я5

Published by the decision of the Academic Council of the Chernihiv National University of Technology (protocol № 8 dated 29.09.2016). Scientific journal “Problems and Prospects of Economics and Management” is included into the list of scientific specialized editions of Ukraine, approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated October 7, 2015 № 1021.

Problems and prospects of economics and management : scientific journal / Chernihiv National University of Technology. – Chernihiv : Chernihiv National University of Technology, 2016. – № 3 (7). – 278 p.

The articles on theoretical problems of the development of the national economy, sectorial aspects of the national economy, the problems of management and development of the productive forces of the region, financial resources, accounting, control and audit have been published in this issue of the Scientific journal “Problems and Prospects of Economics and Management”.

“Problems and Prospects of Economics and Management” will be helpful for researchers, postgraduate and undergraduate students and students of higher educational institutions.

UDC 330(066)
LBC 65я5

Chief Editor:

Shkarlet S.M., Doctor of Economics, Professor.

Deputy Editors in Chief:

Butko M.P., Doctor of Economics, Professor;

Ilichuk V.P., Doctor of Economics, Professor;

Oliychenko I.M., Doctor of Public Administration, Professor.

Members of the Editorial Board:

Abakumenko O.V., Doctor of Economics, Professor;

Vdovenko S.M., Doctor of Public Administration, Professor;

Honta O.I., Doctor of Economics, Professor;

Derii Zh.V., Doctor of Economics, Professor;

Gryshova I.Yu., Doctor of Economics, Professor;

Kychko I.I., Doctor of Economics, Professor;

Levkivskiy V.M., Doctor of Economics, Professor;

Olifirenko L.D., Doctor of Public Administration, Professor;

Pepa T.V., Doctor of Economics, Professor;

Savchenko V.F., Doctor of Economics, Professor;

Udovychenko V.P., Doctor of Economics, Professor;

Cherniuk L.H., Doctor of Economics, Professor;

Strilets M.I., PhD in Public Administration, Associate Professor;

Velychko A., Doctor of Economics, Professor; Tsenov Academy of Economics (Svishchov, Bulgaria);

Petrova T., Doctor of Economics, Professor; Tsenov Academy of Economics (Svishchov, Bulgaria).

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

<i>Калінеску Т., Ніконова Д.</i> Оцінювання ефективності соціально-економічного механізму регулювання міграції населення.....	7
<i>Журба І.</i> Інноваційні аспекти розвитку харчової промисловості.....	14
<i>Задорожна С.</i> Стратегії подолання бідності в Україні.....	20
<i>Іванова Т., Бринь О.</i> Молодіжне безробіття та шляхи його подолання.....	34
<i>Шамборовський Г.</i> Зміни режимів зовнішньої торгівлі внаслідок Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.....	40
<i>Шевченко О.</i> Особливості застосування PR у публічному управлінні.....	47
<i>Олійник В.</i> Оплата праці в державному секторі: термінологічний аспект.....	56
<i>Сікал В., Холодницька А.</i> Управління продуктивністю праці в умовах нестабільної економіки.....	66

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

<i>Дерій Ж., Завгородня Н.</i> Swot-аналіз інноваційного розвитку харчової промисловості.....	72
<i>Лісіца В.</i> Державне регулювання діяльності роздрібних торговельних мереж в Україні в контексті світового досвіду.....	79
<i>Мохова Ю.</i> Стратегія розвитку державного регулювання залізничної галузі в Україні.....	90
<i>Романова А.</i> Соціально-економічні особливості розвитку туристичної індустрії в Чернігівській області.....	96
<i>Рачинська А.</i> Підвищення рівня пасажирських перевезень як фактор впливу на соціально-економічний розвиток країни.....	103
<i>Чижев В.</i> Актуальність досліджень глобальних тенденцій розвитку ринку в роботі кризис-менеджера IT-компанії.....	110
<i>Рожкова Л.</i> Напрями інноваційного розвитку транспорту в США та перспективи для України.....	117
<i>Зіць О.</i> Особливості розвитку бізнес-процесів ПАТ «Укрзалізниця».....	123

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

<i>Гарашук О., Куценко В.</i> Освітньо-наукова парадигма сталого розвитку продуктивних сил України.....	135
<i>Зосименко Т.</i> Перспективні форми транскордонного співробітництва між Україною та Білоруссю.....	142

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

<i>Абакуменко О., Омеляненко М.</i> Оцінювання впливу державного боргу на економічне зростання та фінанси держави.....	148
<i>Льчук В., Гавриленко Н., Садчикова І.</i> Ризики залучення фінансового капіталу та шляхи їх мінімізації.....	158
<i>Кичко І.</i> Перспективи реалізації моделі венчурного інвестування в Україні.....	171
<i>Старостенко Г., Сурженко А.</i> Вартісно-орієнтоване управління фінансами в сучасних реаліях ведення бізнесу в Україні.....	178
<i>Шкарлет С., Дубина М., Тунік М.</i> Формування системи обігу контролінгової інформації у діяльності страхових компаній.....	187
<i>Загоруйко І., Частоколенко І.</i> Фіскальна політика держави в детерміністській моделі загальної економічної рівноваги.....	197
<i>Повна С.</i> Економічні методи стимулювання інноваційно-інвестиційного розвитку.....	205
<i>Сидоренко О.</i> Особливості оподаткування страховиків України: проблемні питання.....	214
<i>Руденко О.</i> Теорія інвестиційного потенціалу: питання взаємодії «бізнесу – менеджменту – культури».....	223
<i>Бондаренко Д.</i> Компаративний аналіз фінансової безпеки України.....	230

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

<i>Амбарчян В.</i> Методика обліку кредитів за амортизованою собівартістю за умов зменшення їх корисності.....	243
<i>Никонович М., Барабаш Н., Міщенко А.</i> Аудиторське оцінювання ризику шахрайства.....	251
<i>Онищенко В.</i> Виключення внутрішньогрупового прибутку під час складання консолідованої фінансової звітності у торговельних групах.....	261

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ.....	267
--	------------

CONTENT

THEORETICAL PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Calinescu T., Nikonova D.</i> Evaluation of efficiency of the social and economic mechanism of regulation of the population migration	7
<i>Zhurba I.</i> Innovative aspects of development of food industry	14
<i>Zadorozhna S.</i> Strategies of poverty overcoming in Ukraine	20
<i>Ivanova T., Bryn O.</i> Youth unemployment and ways to overcome it	34
<i>Shamborovskyi G.</i> Changes in foreign trade regimes under the Association Agreement between Ukraine and the EU	40
<i>Shevchenko O.</i> Peculiarities of usage of PR in public administration	47
<i>Oliinyk V.</i> Labor payment in the public sector: terminological aspect	56
<i>Sikal V., Kholodnytska A.</i> Management of labor productivity in an uncertain economy	66

SECTORAL ASPECT OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Derii Zh., Zavorodnia N.</i> Swot-analysis of innovative development of food industry	72
<i>Lisitsa V.</i> State regulation of activity of retail trade networks in Ukraine in the context of world experience	79
<i>Mokhova Yu.</i> Strategy of development of government regulation of railway industry in Ukraine	90
<i>Romanova A.</i> Socio-economic characteristics of tourism industry development in the Chernihiv region	96
<i>Rachinskaya A.</i> Improving of passenger transport as a factor of influence on socio-economic development of the country	103
<i>Chyzhov V.</i> Actuality of the global market trends research in the work of an IT company's crisis manager	110
<i>Rozhkova L.</i> Innovation development trends of transport in the USA and prospects for Ukraine	117
<i>Zits O.</i> Features of development of business processes in PJSC "Ukrzaliznytsia"	123

PROBLEMS OF MANAGEMENT AND DEVELOPMENT OF THE PRODUCTIVE FORCES OF THE REGION

<i>Garashchuk O., Kutsenko V.</i> Educational and scientific paradigm of sustainable development of productive forces of Ukraine	135
<i>Zosymenko T.</i> Perspective forms of cross-border cooperation between Ukraine and Belarus	142

FINANCIAL RESOURCES: THE PROBLEMS OF FORMATION AND USAGE

<i>Abakumenko O., Omelianenko M.</i> Assessment of the impact of state debt on the economic growth and government finance	148
<i>Ilchuk V., Gavrylenko N., Sadchykova I.</i> Risks of attraction of financial capital and ways of their minimization	158
<i>Kichko I.</i> Prospects of implementation of the model of venture investment implementation in Ukraine	171
<i>Starostenko H., Surzhenko A.</i> Value-based finance management in modern business realities in Ukraine	178
<i>Shkarlet S., Dubyna M., Tunik M.</i> Formation of the system of controlling information circulation in the activities of insurance companies	187
<i>Zagoruiko I., Chastokolenko I.</i> Fiscal policy of the state in the deterministic model of general economic equilibrium	197
<i>Povna S.</i> Economic methods of stimulation of innovation and investment development	205
<i>Sidorenko A.</i> The peculiarities of taxation of Ukrainian insurance companies: problematic issues	214
<i>Rudenko O.</i> Theory of investment potential: interaction "business – culture – management"	223
<i>Bondarenko D.</i> Comparative analysis of financial security of Ukraine	230

ACCOUNTING, CONTROL AND AUDIT: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS

<i>Ambarchian V.</i> Methodology of accounting of loans, measured by amortized cost, in terms of reduction of their usefulness	243
<i>Nikonovich M., Barabash N., Mishchenko A.</i> Audit evaluation of fraud's risk	251
<i>Onyshchenko V.</i> Intragroup income elimination during preparation of consolidated financial reporting in trade groups	261

BASIC REQUIREMENTS FOR EXECUTION AND SUBMISSION OF MANUSCRIPTS OF SCIENTIFIC ARTICLES	267
--	-----

УДК 314.748. 314.747

*Тетяна Калінеску, Дар'я Ніконова***ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО
МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ***Татьяна Калинеску, Дарья Никонова***ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО
МЕХАНИЗМА РЕГУЛИРОВАНИЯ МИГРАЦИИ НАСЕЛЕНИЯ***Tetyana Calinescu, Daria Nikonova***EVALUATION OF EFFICIENCY OF THE SOCIAL AND ECONOMIC
MECHANISM OF REGULATION OF THE POPULATION MIGRATION**

Доведено, що необхідною умовою формування і функціонування соціально-економічного механізму регулювання міграції населення є оцінювання ефективності його реалізації, що спирається на дані моніторингу соціального й економічного розвитку. Запропоновано систему оцінювання ефективності соціально-економічного механізму, яка включає диференційну послідовну систему показників, що характеризують трансформаційні фактори її реалізації. Об'єктивно оцінити ефективність, результативність та дієвість соціально-економічних механізмів, напрямків реформування міграційної політики можна тільки за наявності єдиних критеріїв, показників та індикаторів. Єдиного підходу до визначення ефективності соціально-економічного механізму до останнього часу не існувало, це дозволяло оцінювати дієвість складових механізму через призму суб'єктивного розуміння доцільності діяльності як на загальнодержавному рівні, так і на регіональному. Розглянуто комплексний метод оцінювання ефективності соціально-економічного механізму регулювання міграції населення України, який ґрунтується на тому, що економічний ефект міграції обумовлений придбанням регіоном людського капіталу, головним змістом якого є обґрунтування та визнання людини як об'єкта вкладення інвестицій, як об'єкта економічної діяльності. Метод оцінювання ефективності дозволяє провести оцінювання соціальних і економічних змін системно, тобто врахувати різні фактори і розрахувати ефективність, вирішуючи кілька пріоритетних завдань одночасно.

Ключові слова: система оцінювання, соціальна ефективність, економічна ефективність, соціально-економічний механізм, отримувачі благ, реформи.

Рис.: 2. Бібл.: 9.

Обосновано, что необходимым условием формирования и функционирования социально-экономического механизма регулирования миграции населения является оценка эффективности его реализации, что опирается на данные мониторинга социального и экономического развития. Предложена система оценки эффективности социально-экономического механизма, которая включает дифференциальную последовательную систему показателей, характеризующих трансформационные факторы ее реализации. Объективно оценить эффективность, результативность и действенность социально-экономических механизмов, направлений реформирования миграционной политики можно только при наличии единых критериев, показателей и индикаторов. Единого подхода к определению эффективности социально-экономического механизма до последнего времени не существовало, это позволяло оценивать действенность составляющих механизма через призму субъективного понимания целесообразности деятельности как на общегосударственном уровне, так и на региональном. Рассмотрен комплексный метод оценки эффективности социально-экономического механизма регулирования миграции населения Украины, который базируется на том, что экономический эффект миграции обусловлен приобретением регионом человеческого капитала, главным содержанием которого является обоснование и признание человека как объекта вложения инвестиций как объекта экономической деятельности. Метод оценки эффективности позволяет провести оценку социальных и экономических изменений системно, то есть учесть различные факторы и рассчитать эффективность, решая несколько приоритетных задач одновременно.

Ключевые слова: система оценки, социальная эффективность, экономическая эффективность, социально-экономический механизм, получатели благ, реформы.

Рис.: 2. Библ.: 9.

It is proved that a necessary condition of formation and functioning of socio-economic mechanism of regulation of population migration is to assess the effectiveness of its implementation, which is based on the data of monitoring of social and economic development. The proposed system of assessment of efficiency of socio-economic mechanism, which includes differential coherent system of indicators that characterize the transformational factors of its implementation. To objectively evaluate the efficiency, effectiveness and impact of socio-economic mechanisms, directions of reformation of migration policy is possible only in the presence of uniform criteria and indicators. A common approach to determine the effectiveness of the socio-economic mechanism until recently did not exist, it is possible to assess the effectiveness of components of the mechanism through the prism of the subjective understanding of the appropriateness of activities, both at national level and regional. The article discusses the complex method of estimation of efficiency of socio-economic mechanism of regulation of migration of population of Ukraine, which is based on the fact that the economic effect of migration is due to the acquisition of the region's human capital, the main content of which is justification and recognition of a person as an object of investment as the object of economic activities. Method of efficiency estimation allows to assess the social and economic changes systematically, i.e. to consider various factors and to calculate the efficiency, solving multiple priorities simultaneously.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Key words: *the system of evaluation, the social efficiency, the economic efficiency, socio and economic mechanism, beneficiaries, reforms.*

Fig.: 2. Bibl.: 9.

JEL Classification: F22

Постановка проблеми. Оцінювання ефективності соціально-економічного механізму регулювання міграції населення держави належить до теоретично і практично значущих проблем ринково-трансформаційного періоду. Міграційні трансформації, що відбуваються протягом останнього десятиліття в Україні, кардинальним чином змінили українське суспільство. Проведені у країні реформи у сфері економіки призвели до зміни ціннісних орієнтирів населення, зростання економічної активності, розвитку ринку праці та недержавного сектору, особливо в торгівлі і громадському харчуванні. Проте не зупиняється масштабна міграція всередині країни, на тлі чого відбулося знецінення реальних доходів населення та людського капіталу, що призвело до значного розшарування українського суспільства, зниження добробуту населення країни та її регіонів. У цих умовах пріоритетним напрямом формування соціально-економічного механізму регулювання міграційного руху є підвищення добробуту населення. Тому науково обґрунтоване оцінювання ефективності заходів щодо регулювання міграції населення здобуває особливої значущості. Однак відсутність єдиної методики оцінювання ефективності реалізації соціально-економічного механізму регулювання міграційного руху населення, недостатність впровадження системи показників щодо оцінювання заходів зі зниження (припинення) міграції обумовлюють необхідність ретельного теоретичного дослідження та досконалого методологічного опрацювання зазначених аспектів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні проблеми соціально-економічних реформ, оцінювання їх реалізації на регіональному рівні знайшли відображення у працях багатьох зарубіжних і українських авторів. Аналітичне оцінювання державної економічної політики міститься у працях В. М. Олуйко [1], С. В. Степаненко [2], О. І. Ковтун [3]; добробут населення як показник оцінювання ефективності реалізації економічної політики держави розкривався у роботах Є. І. Андрєєвої, І. Д. Горшкової, А. С. Ковалевської [4]. Оцінювання ефективності економічних та соціальних важелів регулювання міграції розглядалися у роботах Л. Мармора [5], В. І. Мойсей [6], А. В. Дергач [7], критерії оцінювання політичної ефективності досліджуються у роботах Л. В. Березинського [8], а ефективності податкового адміністрування – у розробках К. П. Проскури [9]. Ці автори розробляють системи та критерії оцінювання соціальних, економічних, політичних та податкових реформ.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Нині науковці недостатньо приділяють увагу розробленню системи оцінювання ефективності соціально-економічного механізму регулювання міграції населення.

Тому **метою статті** є аналіз та розроблення методології оцінювання ефективності функціонування соціально-економічного механізму регулювання міграції населення.

Виклад основного матеріалу. Оцінювання ефективності реалізації соціально-економічного механізму регулювання міграції населення передбачає формування системи моніторингу для отримання на регулярній основі різноманітних кількісних і якісних даних, аналітичних матеріалів, експертних оцінок, що відображають, з одного боку, можливість функціонування соціально-економічного механізму регулювання міграції населення, а з іншого – дозволяють охарактеризувати стан міграційної сфери. Найважливішою інформаційною складовою цієї системи є статистичні показники, такі як: ВВП на душу населення, чисельність економічно активного населення, рівень безробіття, середня заробітна палата в регіонах, коефіцієнт смертності, коефіцієнт Джині, кількість закладів освіти, охорони здоров'я і соціального обслуговування і т. ін.

Ефективність функціонування соціально-економічного механізму регулювання міграції населення виражається у відношенні корисних кінцевих результатів її функціону-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

вання до витрачених ресурсів і визначається як інтегральний показник ефективності на різних рівнях міграційного регулювання, є підсумковою характеристикою функціонування соціально-економічного механізму. Головним критерієм оцінювання ефективності соціально-економічного механізму регулювання міграції населення є ступінь задоволення кінцевих потреб суспільства і, насамперед, потреб, пов'язаних з міграцією населення. Ефективністю відзначається соціально-економічний механізм регулювання міграції населення, який найбільшою мірою забезпечує задоволення різноманітних потреб населення України: матеріальних, соціальних, духовних, гарантує високий рівень і якість життя та призводить до зниження рівня еміграції. Основою такої ефективності служить оптимальний розподіл наявних у суспільстві ресурсів між галузями, секторами і сферами національної соціально-економічної системи.

Ефективність функціонування соціально-економічного механізму регулювання міграції населення України залежить від ефективності виробництва, соціальної сфери (систем освіти, охорони здоров'я, культури), ефективності державного управління. Ефективність кожної з цих сфер визначається відношенням одержаних результатів до витрат і вимірюється сукупністю кількісних показників. Для державної сфери необхідні спеціальні критерії відповідності витрат і результатів діяльності держави вимогам суспільства [7, с. 128]. Загальну систему оцінювання ефективності соціально-економічної діяльності можна зобразити ланцюгом (рис. 1).

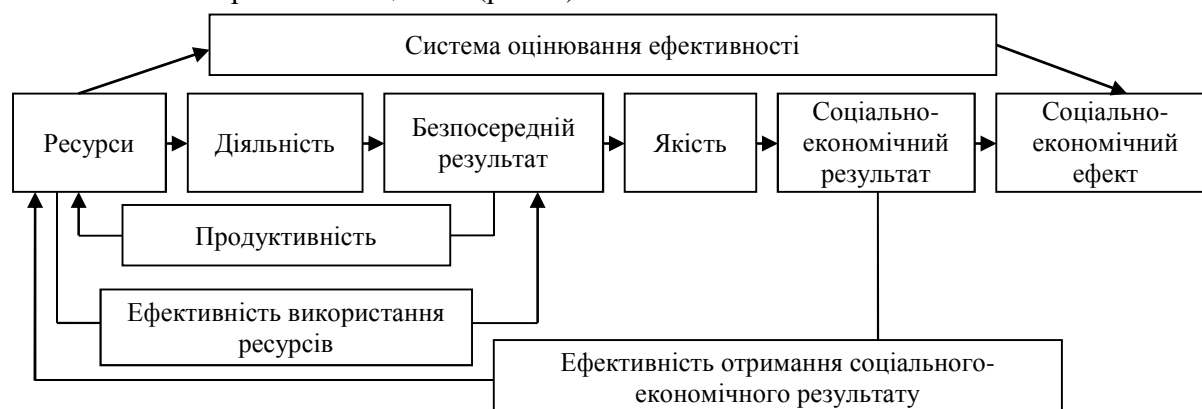

Рис. 1. Ланцюг соціально-економічних результатів у системі оцінювання ефективності
Джерело: розроблено авторами.

Для вимірювання ефективності виробництва використовуються показники продуктивності праці [1, с. 331], фондівдачі, рентабельності, окупності тощо. З їх допомогою порівнюються різні варіанти розвитку виробництва, вирішення його структурних проблем. Вимірювання ефективності соціальної сфери вимагає використання особливих якісних показників розвитку кожної з галузей цієї сфери.

Соціально-економічний механізм регулювання міграції населення має безпосередні результати, що вимірюються обсягом проведених заходів, а також охопленням дотримувачів благ – учасників механізму.

Розподіл результатів діяльності на різні види має умовний характер, тому що ланцюг результатів варто продовжувати доти, поки причинно-наслідковий зв'язок простежується досить явно і не викликає сумнівів.

Повністю алгоритмізувати процес оцінювання ефективності функціонування соціально-економічного механізму регулювання міграції населення неможливо через відсутність універсальних показників вартості соціальних результатів. Тому вибір результатів, які можна виразити в одиницях виміру вартості, а також їх оцінювання на етапі формування соціально-економічного механізму, повинні виконуватися тими органами влади, які ви-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ступають з пропозицією включити ту чи іншу ініціативу в портфель соціально-економічного механізму регулювання міграції населення [6, с. 88]. У цьому їм може допомогти оцінювання соціально-економічного розвитку на етапі планування механізму. Що стосується етапу реалізації механізму регулювання міграцій, то в цей період дуже важливо організувати процес моніторингу соціально-економічного механізму та забезпечити збір даних, керуючись вибраними показниками. Склад показників визначається завчасно, ще на етапі задуму і планування механізму за такою послідовністю (рис. 2):

1. Визначення мети соціально-економічного механізму регулювання міграції населення та її прямих дотримувачів благ. Мета механізму повинна відображати позитивну зміну міграційних процесів, пов'язаних зі зміною соціально-економічних процесів, яке, як очікується, має відбутися завдяки виконанню механізму. На цьому етапі, за допомогою побудови теорії змін, слід скласти максимально повний і чіткий опис потенціальних дотримувачів благ соціально-економічного механізму регулювання міграції населення і позначити ті зміни, які відбудуться в житті цих цільових груп і в суспільстві загалом.

2. Встановлення належності соціально-економічного механізму регулювання міграції населення до категорії соціальних інвестицій. Для цього слід відповісти на питання, що стосуються очікуваних соціально-економічних досягнень.

3. Означення позитивних змін міграції населення та міграційного капіталу як результату функціонування соціально-економічного механізму, які можна виразити в одиницях виміру вартості. Прикладом таких показників, що відображають результати функціонування механізму, є: зростання реальних або очікуваних прибутків (підвищення рівня зайнятості) або економія витрат отримувачів благ у результаті введення в дію соціально-економічного механізму регулювання міграції населення.

4. Складання прогнозів і формулювання припущень для оцінювання результатів у межах обраної перспективи планування. Прогнозування витрат і результатів соціально-економічного механізму регулювання міграції населення здійснюється в межах обраної перспективи планування (прогнози витрат, як правило, складаються на період до 6 років, а прогнози соціально-економічних результатів – на період до 10–15 років). Прогнози і припущення, призначені для оцінювання результатів і ефектів, складаються на основі наявного міжнародного та вітчизняного досвіду, експертних оцінок аналогічних соціально-економічних механізмів.

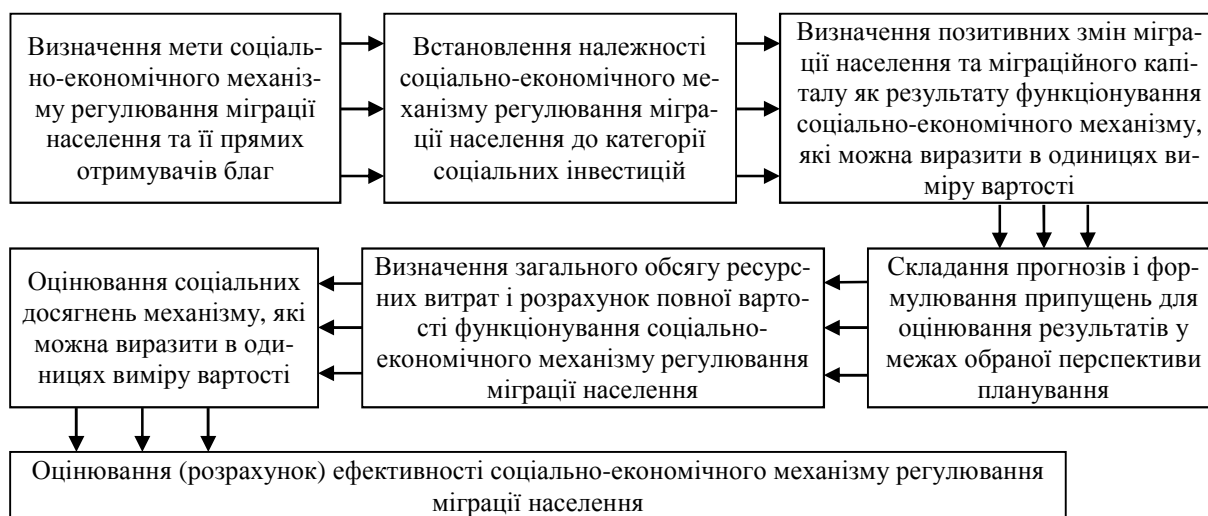

Рис. 2. Оцінювання доцільності реалізації соціально-економічного механізму регулювання міграції населення

Джерело: розроблено авторами на основі [4, с. 21–25].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Особливість вимірювання ефективності соціально-економічного механізму регулювання міграції населення у процесі планування полягає в тому, що на цьому етапі необхідно приділяти увагу саме тим результатами, які безпосередньо пов'язані з цілями й завданнями [5, с. 38]. Слід також враховувати наслідки функціонування соціально-економічного механізму регулювання міграції населення, які віддалені у часі і загалом знижують очікувану ефективність, проте роблять прогноз більш ґрунтовним і достовірним. У ході реалізації механізму можна розширити спектр результатів за рахунок досягнень, які не були враховані на етапі планування.

5. Визначення загального обсягу ресурсних витрат і розрахунок повної вартості функціонування соціально-економічного механізму регулювання міграції населення зводиться до відповіді на такі питання: 1) перелік і склад заходів (реформи, модернізації державних програм) і оцінювання витрат на їх проведення (за роками реалізації соціально-економічного механізму регулювання міграції населення); 2) витрати, пов'язані з управлінням соціально-економічного механізму регулювання міграції населення (за роками реалізації механізму); 3) види витрат, пов'язаних із забезпеченням управління на організаційному рівні (адміністративно-управлінські й господарські витрати), і розподілення їх за бюджетами (якщо механізм реалізується і на загальнодержавному, і на місцевому рівні); 4) загальна вартість соціально-економічного механізму регулювання міграції населення в межах здійснюваних за роками реформ.

6. Оцінювання соціальних досягнень механізму, які можна виразити в одиницях виміру вартості і проявляються у вигляді таких змін:

– зростання доходів (або економія витрат) завдяки інноваціям і залученню висококваліфікованих трудових ресурсів, безпосередньо після завершення втілення соціально-економічного механізму регулювання міграції населення і протягом визначеного періоду в майбутньому;

– економія суспільних ресурсів у результаті скорочення потреби в державній підтримці окремих категорій громадян;

– збільшення суспільних доходів за рахунок підвищення рівня зайнятості або продуктивності праці населення України.

7. Оцінювання (розрахунок) ефективності соціально-економічного механізму регулювання міграції населення, де ефективність механізму являє собою відношення результатів (ефектів), які можна виразити в одиницях виміру вартості, до ресурсних витрат на реалізацію соціально-економічного механізму регулювання міграції населення:

$$Ef = \frac{P_m}{Z_p}, \quad (1)$$

де Ef – ефективність соціально-економічного механізму регулювання міграції населення; P_m – результати та ефекти соціально-економічного механізму регулювання міграції населення, які можна відобразити в одиницях виміру вартості; Z_p – витрати ресурсів, що використовуються у ході реалізації механізму регулювання міграції населення з метою отримання визначених результатів.

Якщо за підсумками функціонування соціально-економічного механізму регулювання населення кількість реемігрантів і обсяг інвестицій у соціальну й економічну сфери збільшиться, а кількість охочих емігрувати в іншу країну зменшиться – слід визнати механізм ефективним.

Висновки і пропозиції. Отже, наведена система оцінювання ефективності соціально-економічного механізму регулювання міграції населення України враховує демографічний, економічний і соціальний ефекти і в регіонах, і в державі загалом. Позитивний ефект соціально-економічного механізму регулювання міграції обумовлюється, по-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

перше, зростанням добробуту отримувачів благ у країні та серед її населення; по-друге, залученням реемігрантів та іммігрантів до впровадження інноваційних технологій; по-третє, зростанням інвестиційної привабливості та економічного прогресу; по-четверте, зменшенням кількості трудових емігрантів.

Список використаних джерел

1. Олуйко В. М. Ефективне управління: ключовий фактор стабільного економічного розвитку регіонів / В. М. Олуйко // Університетські наукові записки. – 2009. – № 1. – С. 331–332.
2. Степаненко С. В. Оцінка ефективності використання економічного потенціалу регіону та управління ним [Електронний ресурс] / С. В. Степаненко // Державне будівництво. – 2013. – № 1. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2013_1_19.
3. Ковтун О. І. Визначення параметрів та оцінювання ефективності заходів державної економічної політики на основі використання економетричних моделей / О. І. Ковтун // Mechanism of Economic Regulation. – 2012. – № 4. – С. 147–158.
4. Андреева Е. И. Рекомендации по оценке социально-экономической эффективности социальных программ / Е. И. Андреева, И. Д. Горшкова, А. С. Ковалевская. – М. : Проспект, 2014. – 72 с.
5. Мармора Л. Миграция в контексте социально-экономической политики / Л. Мармора // Миграция и миграционная политика : материалы семинара, Москва, 13–17 июля 2012 г. – М. : MOM, 2012. – С. 37–41.
6. Мойсей В. І. Економічні ефекти державного регулювання міжнародної трудової міграції в Україні / В. І. Мойсей // Економіка та держава. – 2013. – № 8. – С. 88–90.
7. Дергач А. В. Теоретичні підстави прийняття ефективних рішень в управлінні міграційними процесами / А. В. Дергач // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 21. – С. 126–129.
8. Березинський Л. В. Критерії оцінювання політичної ефективності державної влади / Л. В. Березинський // Філософія і політологія в контексті сучасної культури. – 2012. – Вип. 3. – С. 292–299.
9. Проскура К. П. Ефективність податкового адміністрування в умовах посткризового розвитку : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / К. П. Проскура. – К. : ПВНЗ «Європейський університет», 2014. – 32 с.

References

1. Oluiko, V.M. (2009). Efektyvne upravlinnia: kliuchovyi faktor stabilnoho ekonomichnoho rozvytku rehioniv [Effective management: a key factor for stable economic development of the regions]. *Universytetski naukovi zapysky – University scientific notes*, no. 1, pp. 331–332 (in Ukrainian).
2. Stepanenko, S.V. (2013). Otsinka efektyvnosti vykorystannia ekonomichnoho potentsialu rehionu ta upravlinnia nym [Assessment of efficiency of use of economic potential of the region and its management]. *Derzhavne budivnytstvo – State-building*, no. 1. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2013_1_19.
3. Kovtun, O.I. (2012). Vyznachennia parametriv ta otsiniuvannia efektyvnosti zakhodiv derzhavnoi ekonomichnoi polityky na osnovi vykorystannia ekonometrychnykh modelei [Definition of parameters and evaluation of the effectiveness of measures of state economic policy based on the use of econometric models]. *Mechanism of Economic Regulation*, no. 4, pp. 147–158 (in Ukrainian).
4. Andreeva, E.I., Horshkova, I.D., Kovalevskaia, A.S. (2014). Rekomendatsii po otsenke sotsialno-ekonomicheskoi effektivnosti sotsialnykh programm [Guidelines for assessing socio-economic efficiency of social programs]. Moscow: Prospekt (in Russian).
5. Marmora, L. (2012). Migratsiia v kontekste sotsialno-ekonomicheskoi polityki [Migration in the context of socio-economic policy]. Proceedings from *Migratsiia i migratsionnaia polityka – Migration and Migration policy* (Moscow, July 13–17, 2012). Moscow: MOM, pp. 37–41 (in Russian).
6. Moisei, V.I. (2013). Ekonomichni efekty derzhavnoho rehuliuвання mizhnarodnoi trudovoi mihratsii v Ukraini [Economic effects of state regulation of international labour migration in Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava – The economy and the state*, no. 8, pp. 88–90 (in Ukrainian).

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

7. Derhach, A.V. (2015) Teoretychni pidstavy pryiniattia efektyvnykh rishen v upravlinni mihratsiinymy protsesamy [The theoretical Foundation of making effective decisions in the management of migration processes]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, no. 21, pp. 126–129 (in Ukrainian).

8. Berezynskyi, L.V. (2012). Kryterii otsiniuvannia politychnoi efektyvnosti derzhavnoi vlady [Criteria for assessing the political efficiency of the government]. *Filosofia i politolohiia v konteksti suchasnoi kultury – Philosophy and science in the context of contemporary culture*, vol. 3, pp. 292–299 (in Ukrainian).

9. Proskura, K.P. (2014) Efektyvnist podatkovoho administruvannia v umovakh postkryzovoho rozvytku [The effectiveness of tax administration in the conditions of postcrisis development]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv: PVNZ «Evropeiskyi universytet» (in Ukrainian).

Калінеску Тетяна Василівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри оподаткування і соціальної економіки, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля (просп. Центральний, 59а, Северодонецьк, Луганська обл., Україна).

Калінеску Татьяна Васильевна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой налогообложения и социальной экономики, Восточноукраинский Национальный университет им. В. Даля (просп. Центральний, 59а, Северодонецк, Луганская обл., Украина).

Calinescu Tatyana – Doctor of Economics, Professor, Head of the Department Taxation and Social Economy, East Ukrainian National University of V. Dahl (59a Central Av., Severodonetsk, Lugansk region, Ukraine).

E-mail: t.calinescu@mail.ru

Ніконова Дар'я Олексіївна – аспірант кафедри оподаткування і соціальної економіки, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля (просп. Центральний, 59а, Северодонецьк, Луганська обл., Україна).

Никонова Дарья Алексеевна – аспірант кафедры налогообложения и социальной экономики, Восточноукраинский Национальный университет им. В. Даля (просп. Центральний, 59а, Северодонецк, Луганская обл., Украина).

Nikonova Daria – PhD Student of the Department Taxation and Social Economy, East Ukrainian National University of V. Dahl (59a Central Av., Severodonetsk, Lugansk region, Ukraine).

E-mail: nikonova.daria@mail.ru

УДК [330.341.1:664](477)

Інна Журба

ІННОВАЦІЙНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Інна Журба

**ИННОВАЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ПИЩЕВОЙ
ПРОМЫШЛЕННОСТИ**

Inna Zhurba

INNOVATIVE ASPECTS OF DEVELOPMENT OF FOOD INDUSTRY

Досліджено умови виникнення поняття «інноваційне харчове підприємство». Наведено міркування щодо проблеми стабільного розвитку харчової промисловості в регіоні. Доведено, що основним суб'єктом, здатним забезпечити сприятливі умови для інноваційного розвитку, зниження інноваційного ризику, стимулювання і фінансування інновацій, є держава. Зазначено, що фінансування інноваційної діяльності у харчовій промисловості України позначається ризикованістю, нестабільністю, недостатньою збалансованістю джерел. Вказано шляхи оптимізації моделі інноваційного розвитку харчових підприємств регіону.

Ключові слова: інновації, інноваційне харчове підприємство, інноваційний потенціал, продовольча безпека, фінансування, регіон, харчова промисловість.

Бібл.: 13.

Исследованы условия возникновения понятия «инновационное пищевое предприятие». Приведены соображения по проблеме устойчивого развития пищевой промышленности в регионе. Доказано, что основным субъектом, способным обеспечить благоприятные условия для инновационного развития, снижения инновационного риска, стимулирования и финансирования инноваций, является государство. Указано, что финансирование инновационной деятельности в пищевой промышленности Украины характеризуется рискованностью, нестабильностью, недостаточной сбалансированностью источников. Указаны пути оптимизации модели инновационного развития пищевых предприятий региона.

Ключевые слова: инновации, инновационное пищевое предприятие, инновационный потенциал, продовольственная безопасность, финансирование, регион, пищевая промышленность.

Библ.: 13.

The conditions of the emergence of the concept of "innovative food company." An argument on the issue of sustainable development of the food industry in the region. It is proved that the main subject that can ensure favorable conditions for innovative development, reduce innovation risk, incentives and financing innovation, is the state. It is noted that the financing of innovative activity in Ukraine affects the food industry riskiness, instability, lack of balance springs. The ways of optimization of innovative models of food companies in the region.

Key words: innovation, innovative food company, innovative capacity, food safety, financing, region, food industry.

Bibl.: 13.

JEL Classification: L66; O31

Постановка проблеми. Однією з основних умов забезпечення постійного економічного зростання в регіоні є якісне оновлення виробничої сфери, особливо галузей харчової промисловості. Її пріоритетний розвиток у системі інноваційної діяльності забезпечує технічне переобладнання і модернізацію всієї харчової галузі регіону. Одним з важливих факторів розвитку і становлення економіки є інтенсифікація інноваційної діяльності. Основна роль при цьому належить науковому сектору, який є генератором науково-технологічного розвитку харчової промисловості. Ця галузь забезпечує безперервне технологічне оновлення підприємств харчової промисловості регіону.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням інноваційного розвитку промисловості й окремих регіонів України займалися провідні вчені П. П. Борщевський, М. П. Бутко, С. М. Шкарлет [1], Л. І. Федулова [2], І. Одоцюк [3], О. Амоша [4], В. М. Геєць [5], Г. О. Самохіна, Ж. В. Дерій [6], А. М. Поддєрьогін [7].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Але практично відсутні галузеві дослідження інноваційної діяльності, особливо у харчовій промисловості України в цілому та регіону зокрема.

Специфіка нинішньої інноваційної ситуації в Україні характеризується, з одного боку, появою принципово нових досліджень і прогресивних технологічних розробок, наявністю кваліфікованих наукових та інженерних кадрів, а з іншого – недостатнім рівнем нововведень у реальну практику виробництва та значною обмеженістю ресурсів.

Мета статті. Наведені міркування щодо проблеми стабільного розвитку харчової промисловості й зумовили актуальність обраної теми дослідження. Актуальність проблеми, її наукове і практичне значення зумовили мету, завдання та зміст дослідження.

Виклад основного матеріалу. «Інновації у харчовій промисловості» – настільки нове для України поняття, що не має відповідного визначення. Г. О. Сімахіна у своїй роботі [8] на основі опрацювання законодавчих документів [9] пропонує використовувати формулювання дефініції «інноваційне харчове підприємство» (ІХП) як «... модель організації сучасного виробництва, орієнтована на розроблення та реалізацію інноваційної харчової продукції і яка поєднує в собі принципи ринкової економіки та державного регулювання цією найважливішою сферою життєдіяльності суспільства...».

Необхідними елементами ефективності ІХП вона вважає: інноваційний потенціал, тобто сукупність висококваліфікованих кадрів, фінансово-економічних можливостей, необхідних для забезпечення діяльності підприємства; інноваційна культура як самостійний елемент і як складова інноваційного потенціалу[8].

Інноваційна діяльність організацій, особливо харчових, потребує якісно нового підходу. Вона повинна бути стратегічно орієнтована, з використанням системи заходів їх розроблення, впровадження, застосування, виробництва, комерціалізації та аналізу ефективності інновацій. Впровадження новітніх наукових розробок у виробництво призводить до підвищення технологічних показників промислових підприємств. Інновації на рівні галузей харчової промисловості в регіоні можна розподілити за такими ознаками. За змістом:

1. Технічні (вдосконалення матеріальної та технічної бази, застосування нового обладнання, комп'ютеризація та роботизація).
2. Економічні (впровадження нових методів планування та обліку витрат на підприємстві)
3. Управлінські (застосування нових методів управління персоналом).
4. Соціальні (інновації спрямовані на покращення умов праці робітників підприємства) [10].

За характером провадження:

1. Процесні (розроблення і впровадження нових технологій, комплексних методів організації та управління виробництвом).
2. Продуктові (інновації спрямовані на отримання нової продукції, що суттєво відрізняється від виробленої раніше) [10].

Інноваційне харчове підприємство можна розглядати як сучасне виробництво традиційних і нових харчових продуктів, що базується на досягненнях науково-технічного прогресу, передбачає активне використання нових технологічних і технічних рішень з метою постійного зростання соціальної та економічної ефективності господарювання.

Проаналізуємо стан виробництва продукції харчової промисловості регіону. За даними Управління статистики в Черкаській області, на підприємствах з виробництва харчових продуктів, напоїв випуск промислової продукції збільшився на 2,6 %. Серед випуску основних видів продукції порівняно з січнем–липнем 2015 р. зросло виробництво олії соєвої нерафінованої та її фракцій (крім хімічно модифікованих) у 18 разів, продуктів молоковомісних – у 1,7 разу, овочів консервованих натуральних – на 33,9 %, риби сушеної і в'яленої – на 17,0 %, вод натуральних мінеральних негазованих – на 15,2 %, м'яса свійської птиці свіжого чи охолодженого – на 9 %, сиру свіжого неферментованого (недозрілого і невитриманого, включаючи сир із молочної сироватки та кисломолочний сир) та круп – на 8,0 %, сирів жирних – на 5,3 %, напоїв безалкогольних – на 4,7 %, молока рідкого обробленого (пастеризованого, стерилізованого, гомогенізованого, топленого, пептизованого) – на 4,5 %, м'яса свиней свіжого чи охолодженого – на 1,9 %.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Водночас скоротився випуск риби переробленої чи консервованої в інший спосіб, крім готових страв із риби, на 42,7 %, борошна – на 40,1 %, лікерів та інших спиртних напоїв (крім спиртів дистильованих з вина виноградного, вичавок винограду або фруктів; віскі, рому, тафії, джину, ялівцевої настоянки, горілки з вмістом спирту не більше 45,4 %, спиртів дистильованих із фруктів) – на 37,5 %, хліба та виробів хлібобулочних нетривалого зберігання – на 24,8 %, вод натуральних мінеральних газованих – на 21,4 %, виробів ковбасних – на 13,3 %, масла вершкового – на 11,4 %, печива солодкого і вафель – на 10,6 %, м'яса великої рогатої худоби свіжого чи охолодженого – на 9,7 %, виробів здобних (булочок підвищеної калорійності, листових, рулетів з маком, рогаликів тощо) – на 8,3 %, риби, у тому числі філе, копченої – на 2,5 %, олії соняшникової нерафінованої та її фракцій (крім хімічно модифікованих) – на 4,1 %.

Як бачимо з наведеного аналізу, ефективність діяльності підприємств харчової промисловості регіону залишається досить низькою. Також виникають певні труднощі сучасного застосування інноваційних можливостей, централізації ресурсів, оперативного управління інноваційним процесом при мінімальному ризику і неправильному виборі інноваційного напрямку.

Висока продуктивність і ефективність підприємств харчової промисловості як однієї зі складових економіки України є пріоритетом у забезпеченні економічної стійкості держави. У зв'язку з процесами економічної інтеграції, що зумовило конкуренцію і трудність виходу вітчизняної продукції на світовий продовольчий ринок, потрібний інноваційний розвиток харчової промисловості. Однак економічна ситуація, що склалася в Україні, знаходиться на низькому рівні застосування наукових знань, а примноження інноваційного виробництва відбувається дуже повільно.

Залежність країни від імпорту продуктів харчування, надмірні масштаби яких обумовлюють відтік із країни великих коштів для інвестування країн-імпортерів своєї продукції в Україну, роблять неможливим сприяння інноваційному розвитку економіки країни. Однак формування України як держави з розвиненими високими технологіями неможливо без впровадження нових технологій, які зможуть витримати жорстку конкуренцію [11].

Практикою усіх країн, що сформували інноваційну економіку, підтверджується, що основним суб'єктом, здатним забезпечити сприятливі умови для інноваційного розвитку, зниження інноваційного ризику, стимулювання і фінансування інновацій, є держава. Однією з причин повільного інноваційного розвитку в Україні є недостатня державна підтримка сфери дослідження і розробок. При цьому в країні доки ще є один з головних ресурсів – це знання й інтелект. На жаль, через відсутність попиту усередині країни ресурси ці практично не використовуються. Всі знання і зусилля концентруються на обслуговуванні потреб іноземних компаній, які приходять на український ринок не за готовими технологічними продуктами вітчизняного виробництва, а за науковими, технічними здібностями й інженерними знаннями наших фахівців. Формально в усіх громадських інститутах України відзначається домінуюча роль науки, нових технологій у підвищенні рівня економічного розвитку країни. Проте нині в Україні державної інноваційної політики немає в принципі. І ухвалення одних лише законів для її розвитку мало. Потрібне фінансування інноваційних процесів, створення сприятливих умов для розвитку інновацій на підприємствах з боку держави [12].

Активність інноваційної діяльності у харчовій промисловості прямо пов'язана з фінансовим станом підприємств, оскільки на сучасному етапі фінансування інновацій більш як на 75 % здійснюється за рахунок власних коштів підприємств, що, з одного боку, зменшує навантаження на бюджет країни, а з іншого – зумовлює недостатність коштів для забезпечення вимог науково-технічного прогресу. Технологічна відсталість

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

багатьох галузей харчової промисловості України обумовлює низьку продуктивність праці, високу ресурсо- і енергомісткість продукції. Таким чином, поряд зі створенням власних технологій, необхідне залучення сучасних зразків, розроблених в інших країнах, та їх швидке освоєння. У зв'язку з цим дуже важливо створити умови для розгортання інноваційних процесів [13].

Фінансування інноваційної діяльності у харчовій промисловості України позначається ризикованістю, нестабільністю, недостатньою збалансованістю джерел, відсутністю чітко визначених пріоритетів, що вимагає заходів на державному рівні, а також на рівні кожного окремого суб'єкта господарювання харчової промисловості.

Водночас в Україні спостерігається загальносвітова тенденція зваженого підходу до використання інновацій для пошуку нових ідей. Занадто високий рівень відкритості може негативно вплинути на довготривалий успіх компанії в інноваційній діяльності, оскільки може привести до втрати контролю та ключових компетенцій. У ході співпраці з зовнішніми джерелами ідеї стають на шлях використання концепції відкритих інновацій у харчовій промисловості [6].

Що стосується харчової промисловості, то більшість інновацій тут – це імітації і адаптації до існуючого рівня розвитку організації. Тому потрібно вести спостереження за новими і цікавими рішеннями, які з успіхом використовують інші. Нова ідея може бути оригінальною не лише в галузі застосування до рішення конкретної проблеми. Якщо інноватор прагне придумувати цікаві ідеї, то він повинен знати, що кращі з них можна запозичити. Геніальність тут полягає в тому, як застосувати чуже рішення до своєї проблеми. Можливо воно спрацює без будь-яких змін, як є, але ймовірніше за все, для ідеї буде потрібно деяка адаптація. Тому на перше місце тут можна було б виділити проблему сприйняття й усвідомлення майбутньої інноваційної діяльності, мотивації персоналу щодо можливих ефективних змін і стратегічних напрямів інноваційного розвитку підприємств. Сьогодні тільки ті підприємства, які орієнтовані на постійне технологічне, організаційне і кадрове удосконалення, можуть розраховувати на успіх у довгостроковій конкуренції.

Висновки і пропозиції. Щодо моделі інноваційного розвитку промисловості загалом і харчової промисловості зокрема, то на сьогодні у країні відсутня єдина науково обґрунтована, яка б мала вирішити коло першочергових завдань, серед яких потрібно визначити основні:

- визначення оптимального розподілу ресурсів між інвестиціями в імітування інновацій, які вже використані у світовій практиці, і авансуванням процесів створення вітчизняних інновацій;
- визначення оптимального розподілу ресурсів між інвестиціями в модернізацію діючих виробництв минулих технологічних укладів і створенням виробництв, що ґрунтуються на інноваціях сучасного та перспективних технологічних укладів;
- визначення можливостей експорту інноваційної продукції харчової промисловості;
- створення можливостей практичної інформатизації впровадження результатів вітчизняних наукових досліджень, створення об'єктів інфраструктури інноваційного розвитку тощо;
- створення можливостей і зацікавленості в розвитку галузевої науково-дослідної діяльності. Всі ці напрями будуть корисними і дадуть результат лише у своєму поєднанні.

Список використаних джерел

1. Шкарлет С. М. Мінімізація ризиків інноваційної діяльності в системі підвищення економічної безпеки аграрних підприємств / С. М. Шкарлет, В. П. Ільчук, В. С. Садчиков // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – № 3. – С. 83–90.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

2. *Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика* / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. І. Федулової. – К. : Основа, 2005. – 552 с.
3. *Одотюк І.* Якісний рівень сучасних інноваційних перетворень в промисловому комплексі України / І. Одотюк // *Проблеми науки*. – 2002. – № 12. – С. 33–36.
4. *Амоша О.* Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення / О. Амоша // *Економіст*. – 2005. – № 6. – С. 28–32.
5. *Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку* / за ред. акад. НАН України В. М. Гейця. – К. : Інститут економічного прогнозування; Фенікс, 2003. – 1008 с.
6. *Дерій Ж. В.* Транспарентність інноваційної діяльності як необхідна умова існування та розвитку харчової промисловості України / Ж. В. Дерій, Н. В. Завгородня // *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*. – 2016. – Вип. 1 (47), т. (2). – С. 264–267.
7. *Поддєрьогін А. М.* Інновації та їх фінансове забезпечення в харчовій промисловості України / А. М. Поддєрьогін, А. В. Корнилюк // *Фінанси України*. – 2009. – № 11. – С. 94–100.
8. *Сімахіна Г. О.* Інноваційні технології у харчовій промисловості / Г.О. Сімахіна // *Харчова промисловість*. – 2012. – № 13. – С. 31–34.
9. *Збірник законодавчих і нормативних документів з науково-технічної, інноваційної діяльності та трансферу технологій / Український ін-т науково-технічної і екон. інформації ; уклад.: Ю. В. Михайлова*. – К. : УкрІНТЕІ, 2006. – 284 с.
10. *Економика пищевой промышленности (отраслевые и региональные особенности) : учебное пособие* / И. П. Богомолова, О. А. Лукинова, О. Г. Стукало, Н. М. Шатохина. – 3-е изд. – Воронеж : ВГТА, 2012. – 229 с.
11. *Комеліна О. В.* Напрямки вдосконалення фінансового механізму забезпечення інноваційної діяльності в Україні в сучасних умовах / О. В. Комеліна // *Інвестиції: практика та досвід*. – 2009. – № 17. – С. 21–28.
12. *Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [Електронний ресурс]* / за заг. ред. проф. В. І. Полохала. – К. : Парламентське видання, 2009. – С. 628. – Режим доступу : <http://kno.rada.gov.ua>.
13. *Товста Т. Л.* Інноваційна активність діяльності підприємств харчової промисловості [Електронний ресурс] / Т. Л.Товста // *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. – 2008. – № 628. – С. 326–330. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/VNULP/Ekonomika/2008_628/51.pdf.

References

1. Shkarlet, S.M., Ilchuk, V.P., Sadchykov, V.S. (2014). *Minimizatsiia ryzykiv innovatsiinoi diialnosti v systemi pidvyshchennia ekonomichnoi bezpeky ahrarnykh pidpriemstv* [Risk minimization of innovative activity in the system of improvement of economic security of agricultural enterprises]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya "Ekonomichni nauky" – Visnyk of Chernihiv State Technological University. Series „Economics”*, no. 3, pp. 83–90 (in Ukrainian).
2. Fedulova, L.I. (ed.) (2005). *Innovatsiinyi rozvytok ekonomiky: model, sistema upravlinnia, derzhavna polityka* [Innovative economic development, model management system, public policy]. Kyiv: Osнова (in Ukrainian).
3. Odotiuk, I. (2002). *Yakisnyi riven suchasnykh innovatsiinykh peretvoren v promyslovomu kompleksi Ukrainy* [The quality of modern innovative changes in the industrial complex of Ukraine]. *Problemy nauky – Problems of science*, no. 12, pp. 33–36 (in Ukrainian).
4. Amosha, O. (2005). *Innovatsiinyi shliakh rozvytku Ukrainy: problemy ta rishennia* [Innovative development path Ukraine: problems and solutions]. *Ekonomist – Economist*, no. 6, pp. 28–32 (in Ukrainian).
5. Heets, V.M. (ed.) (2003). *Ekonomika Ukrainy: stratehiia i polityka dovhostrokovoho rozvytku* [Ukraine's economy: strategy and long-term development policy]. Kyiv: Instytut ekonomichnoho prohnozuvannia; Feniks (in Ukrainian).
6. Derii, Zh.V., Zavhorodnia, N.V. (2016). *Transparentnist innovatsiinoi diialnosti yak neobkhidna umova isnuvannia ta rozvytku kharchovoi promyslovosti Ukrainy* [Transparency of Innovative Activity as a Condition of Existence and Development of Ukraine Food Industry].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Ekonomika – Scientific bulletin of Uzhhorod University. Series «Economics», issue 1 (47), vol. 2, pp. 264–267 (in Ukrainian).

7. Poddierohin, A. M., Kornyluk, A.V. (2009). Innovatsii ta yikh finansove zabezpechennia v kharchovii promyslovosti Ukrainy [Innovations and their financial security in food Ukraine]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, no. 11, pp. 94–100 (in Ukrainian).

8. Simakhina, H.O. (2012). Innovatsiini tekhnolohii u kharchovii promyslovosti [Innovative technologies in food industry]. *Kharchova promyslovist – Food industry*, no. 13, pp. 31–34 (in Ukrainian).

9. Mikhailova, Yu.V. (ed.) (2006). *Zbirnyk zakonodavchykh i normatyvnykh dokumentiv z naukovo-tekhnichnoi, innovatsiinoi diialnosti ta transferu tekhnolohii [Collection of laws and regulations on science and technology, innovation and technology transfer]*. Kyiv: UkrINTEI (in Ukrainian).

10. Bohomolova, Y.P., Lukynova, O.A., Stukalo, O.H., Shatokhyna, N.M. (2012). *Ekonomika pishchevoi promyshlennosti (otraslevye i regionalnye osobennosti) [Economics of food industry (industry and regional characteristics)]*. (3rd ed.). Voronezh: VHTA (in Russian).

11. Komelina, O.V. (2009). Napriamky vdoskonalennia finansovoho mekhanizmu zabezpechennia innovatsiinoi diialnosti v Ukraini v suchasnykh umovakh [Areas of improvement of the financial mechanism support innovative investment in Ukraine in modern conditions]. *Investysii: praktyka ta dosvid – Investment: practice and experience*, no. 17, pp. 21–28 (in Ukrainian).

12. Polokhal, V.I. (ed.) (2009). *Stratehiia innovatsiinoho rozvytku Ukrainy na 2010–2020 roky v umovakh hlobalizatsiinykh vyklykiv [The strategy of innovative development of Ukraine for 2010-2020 in Conditions of Global Challenges]*. Kyiv: Parlamentske vydannia. Retrieved from <http://kno.rada.gov.ua>.

13. Tovsta, T.L. (2008). Innovatsiina aktyvnist diialnosti pidpriemstv kharchovoi promyslovosti [Innovation activity of enterprises of food industry]. *Visnyk natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika» – Proceedings of the National University “Lviv Polytechnic”*, no. 628, pp. 326–330. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/VNULP/Ekonomika/2008_628/51.pdf.

Журба Інна Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії та банківської справи, Черкаський державний технологічний університет (б-р Шевченка, 460, м. Черкаси, 18006, Україна).

Журба Інна Александровна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической теории и банковского дела, Черкасский государственный технологический университет (б-р Шевченко, 460, г. Черкассы, 18006, Украина).

Zhurba Inna – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Economics and Banking, Cherkasy State Technological University (460 Shevchenka Blvd., 18006 Cherkasy, Ukraine).

E-mail: dream1977@list.ru

УДК 331.215.4(477)

Світлана Задорожна

СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ В УКРАЇНІ

Светлана Задорожная

СТРАТЕГИИ ПРЕОДОЛЕНИЯ БЕДНОСТИ В УКРАИНЕ

Svitlana Zadorozhna

STRATEGIES OF POVERTY OVERCOMING IN UKRAINE

Досліджено теоретичні питання сутності бідності, механізми її формування та подолання, стан рівня життя в Україні та тенденції його падіння, визначено критерії оцінювання та чинники поглиблення бідності в Україні, розкрито зміст державних Стратегій подолання бідності та розроблено пропозиції щодо зниження темпів падіння життєвого рівня українців.

Ключові слова: рівень життя, якість життя, бідність, критерії бідності, злиденність, соціальне відчуження, стратегії.

Рис.: 2. Табл.: 4. Бібл.: 9.

Исследованы теоретические вопросы сущности бедности, механизмы ее формирования и преодоления, состояние уровня жизни населения в Украине и тенденции его снижения, определены критерии оценки и факторы углубления бедности в Украине, раскрыто содержание государственных стратегий по преодолению бедности, разработаны предложения по снижению темпов падения жизненного уровня украинцев.

Ключевые слова: уровень жизни, качество жизни, бедность, критерии бедности, нищета, социальное отторжение, стратегии.

Рис.: 2. Табл.: 4. Библ.: 9.

The theoretical issues of poverty essence, mechanisms of its forming and overcoming, state of standard of living of population in Ukraine and tendencies of its decline, the criteria of estimation and factors of poverty deepening in Ukraine, maintenance of state strategies on poverty overcoming is exposed, ideas on improving of standard of living of the Ukrainians are suggested.

Key words: standard of living, quality of life, poverty, criteria of poverty, misery, social rejection, strategies.

Fig.: 2. Tabl.: 4. Bibl.: 9.

JEL Classification: I32

Постановка проблеми. Однією із найважливіших функцій будь-якої держави є забезпечення високої якості життя її населення та справедливий розподіл доходів, що обумовлюються значними складнощами як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Тому бідність населення є глобальним суспільним явищем, яке супроводжує людську цивілізацію протягом всього існування. Але масштаби, форми, структура та тенденції бідності різняться в кожній країні і залежать від її ресурсного забезпечення, географічного положення, природно-кліматичних умов, політичної стабільності, наявності прогресивної еліти, але найбільше – від обраної економічної моделі економічного розвитку та ефективності механізмів державного регулювання.

Проблема нерівності між бідними і багатими залишається актуальною і на сучасному етапі цивілізаційного розвитку, оскільки багатовимірною бідність, зниження рівня добробуту і можливостей вибору негативно впливають на людське існування. Так, сьогодні приблизно 80 % населення світу має в розпорядженні лише 6 % світового багатства, а один відсоток найзаможніших володіє більш ніж половиною світового багатства. Середній дохід у 20 найбільш багатих країнах у 37 разів перевищує середні доходи в 20 найбідніших і за останні 40 років цей розрив подвоївся [3, с. 5].

Усвідомлення глобальності цієї проблеми обумовили спільні дії міжнародних інституцій та національних урядів для її вирішення або зменшення. Це має позитивні наслідки, оскільки призвело до зменшення бідності на 1,7 % кожного року з 1990 р. до 1998 р., але глибоку бідність побороти не вдається. За даними Світового банку в 2000 р. на планеті 2,8 млрд населення планети живе менше, ніж на 2,0 \$ на день та 1,2 млрд – на 1,0 \$ в день, 44 % з яких проживає у південній Азії. Якщо у багатих країнах недоїдають 5 % дітей до 5 років, то у бідних – 50 % [4, с. 3].

На сьогодні у світі за межею бідності (мають менше 1,25 \$ на день) продовжує жити 1,1 млрд осіб, що продовжує турбувати прогресивну світову спільноту, яка об'єдну-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ється для вирішення цієї болючої глобальної проблеми, а підвищення цього порогу до 1,9 \$ США збільшить їх чисельність ще на декілька мільйонів осіб. Тільки в Україні прогнозується їх зростання до семи мільйонів осіб. Тому однією із цілей третього тисячоліття визначено зменшення частки людей, що живе в умовах крайньої бідності через низькі доходи, а саме – менше ніж 1,0 \$ на день. Перед світовими лідерами та міжнародними інституціями поставлене реальне завдання щодо зменшення частки бідного населення з 16 до 3% (на один мільярд в абсолютному значенні) до 2030 року [4].

Згідно з прогнозами Світового банку чисельність осіб, що знаходяться за межею бідності, зменшиться у 2016 р. до 702 млн осіб (9,6 % населення світу), більшість з яких проживає в азіатських регіонах та країнах Африки на південь від Сахари. Це ґрунтується на позитивній тенденції зменшення бідності – від 29 % населення світу у 1999 р. до 13% у 2012 р. [4]. Позитивний прогноз ґрунтується на активному економічному зростанні країн, що розвиваються, та інвестиції в людський розвиток у країнах світу. Наприклад, Китай з 2013 р. інвестував у країни Екваторіальної Африки більше 10 трлн доларів, що значно перевищує вкладення міжнародних донорів, а багато азіатських країн суттєво наростили свій економічний потенціал.

Спостерігається і певний прогрес у зменшенні бідності за останні 25 років у країнах, що розвиваються, – бідність у них знизилася більше ніж на дві третини, а чисельність злиденних скоротилася із 1,9 млрд до 836 млн. Наприклад, у Китаї завдяки ефективній політиці економічного розвитку за період 1981–2010 рр. зменшилась чисельність злиденних на 680 млн осіб, а частка найбідніших – з 84 до 10 %. Але проблема бідності у світі залишається актуальною для вирішення і сьогодні, оскільки більше 70 % людей живуть менше ніж на 10 дол. США на добу, що свідчить про глобальний характер цього явища. Навіть розвинуті країни світу не здатні подолати бідність тільки економічними заходами, що обумовлює розроблення і застосування ними нових та більш ефективних загальнодержавних інструментів для подолання бідності [3, с. 7].

Проблеми бідності та шляхи її подолання гостро стоять на питанні денному і в Україні протягом останніх 25 років. Причиною бідності та значного майнового розшарування українців стали несистемні реформи суспільного життя при переході на засади ринкової економіки та демократизації як суспільно-політичних, так і економічних інститутів. Ці процеси радикально змінили складові якості життя населення, а саме: структуру і джерела доходів, майнові характеристики домогосподарств, споживчу поведінку, мобільність населення, умови проживання та призвели до зубожіння і значного майнового розшарування населення.

На сьогодні в Україні за даними Світового банку за межею бідності знаходиться близько 80 % населення і процес зубожіння продовжується у зв'язку із військовою агресією Росії, політичною нестабільністю, різким падінням економіки, підвищенням тарифів на ЖКП, спекулюванні на вимогах МВФ, корупцією. Перед владним істеблішментом стоїть реальне завдання – подолання паралічу розвитку країни, впровадження соціальних інновацій та формування інститутів, що адекватні сучасним викликам цивілізаційного розвитку в затяжній фазі турбулентності.

На сьогодні питанню подолання бідності населення в Україні, методикам її оцінювання та розкриттю механізмів формування суспільства справедливого розподілу присвячено багато робіт науковців, але вибір ефективних стратегій на основі економічного зростання як пріоритетного завдання державного управління в умовах динамічних змін, децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування залишається актуальним і потребує подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Першовідкривачами механізмів розвитку держав та їх багатства були представники різних економічних шкіл: Г. Кері (класи-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

чна політекономія), А. Серра (пізній меркантилізм) та Ф. Ліст (історична школа), які протиставляли своє бачення багатства народів А. Сміту та Д. Рікардо. Розкриття механізмів формування нерівності та шляхів зменшення їх негативної дії є актуальним для більшості сучасних вчених та економістів світу, багато яких за свої розробки в цій сфері отримали Нобелівські премії: Дж. Р. Хікс та К. Ерроу (1972) – за внесок до теорій рівноваги та добробуту, Г. Мюрдель та Ф. Хайек (1974) – за глибинний аналіз взаємозалежності економічних, соціальних та інституціональних явищ, А. Сен (1998) – за внесок в економіку добробуту, Е. Дітон (2015) – за аналіз проблем споживання, бідності та соціального забезпечення.

Механізми нерівності розкриває французький економіст Т. Пікетті, про нищівний вплив часті грошової допомоги бідним країнам з боку багатих держав вказує екголовний економіст МВФ К. Рогофф, про порочне коло злиденності та маргіналізацію населення – Г. Зінгер та Р. Пребиш, В. Зорберт, Х. Лейбенстайн, Р. Нуркс, Б. Кналл. Розкриває дію чинників бідності та багатства на базі історичного підходу – Е. Райнерт, формування добробуту для всіх – Л. Ерхард, роль державного управління в розподілі суспільних благ та відповідних державних програм – Д. Стігліц та інші.

Проблема бідності в Україні знайшла своє відображення у роботах провідних українських учених В. Антонюка, В. Ворони, А. Гальчинського, С. Корабліна, А. Колота, В. Куценко, Т. Кір'ян, Е. Лібанової, О. Макарової, В. Мандибури, С. Полякова, Ю. Саєнко, Л. Черенько, Т. Унковської та російських науковців Б. Генкіна, С. Дятлова, А. Егоршина, Р. Нуреєва, Р. Колосової тощо.

Мета статті Головна мета роботи полягає у дослідженні сутності бідності як складного соціально-економічного явища, розкритті механізмів її формування та моделей економічного розвитку, які призводять до бідності або багатства населення, оцінюванні наявних стратегій, що вирішують цю проблему і визначенні основних стратегій її подолання в Україні у найближчій перспективі в умовах реалізації комплексних реформ, тривалої військової агресії Росії та системної кризи у країні.

Виклад основного матеріалу. Бідність є однією з найболючіших проблем сучасності, від якої страждає значна частина населення планети. Вона суттєво обмежує можливості людського розвитку, породжує масштабні соціальні та політичні конфлікти, становить загрозу єдності суспільств та національній безпеці країн. Бідність визначається станом, коли частина населення не спроможна задовольнити свої реальні потреби і залежить від багатьох різноманітних та взаємопов'язаних причин, а саме: економічних, медичних, демографічних, освітньо-кваліфікаційних, політичних, регіонально-географічних та культурних, зміст яких представлено на рис. 1. Фахівці ООН визначають чотири основні прояви бідності: коротке життя; низька професійно-освітня підготовка; позбавлення економічної бази нормального життя – чистої питної води, медичних послуг, якісного харчування та вилучення із суспільного життя.

Бідність унеможливує підтримку способу життя, притаманного конкретному суспільству в конкретний період часу, через нестачу коштів. Бідні верстви населення позбавлені благ не з власної волі і не мають належних умов життя, якісного харчування, здоров'я (у зв'язку з неможливістю отримувати якісні медичні послуги), займатися спортом, проводити цікаво відпочинок, подорожувати, отримувати необхідну освіту, розвиватися та брати активну участь у суспільному житті). Тобто рівень споживання бідних не відповідає ні фізіологічним, ні соціальним, ні культурним нормативам. Бідність породжує страх і невпевненість у своїх можливостях, захисту себе і близьких, уразливість та неможливість планувати майбутнє.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

<p>Економічні:</p> <ul style="list-style-type: none"> - безробіття; - низька заробітна плата; - низька продуктивність праці; - неконкурентоспроможність галузей; - неефективна податкова система 	Ч И Н И К И Б І Д Н О С Т І	<p>Регіонально-географічні:</p> <ul style="list-style-type: none"> - нерівномірний розвиток регіонів; - географічне розміщення (близькість до кордонів з країнами ЄС та РФ); - кліматична диференціація
<p>Демографічні:</p> <ul style="list-style-type: none"> - неповні сім'ї; - біженці; - вимушені переселенці; - багатодітність; - самотні люди пенсійного віку; - статеві-віковий дисбаланс населення 		<p>Медичні:</p> <ul style="list-style-type: none"> - інвалідність; - старість; - високий рівень захворюваності; - низька якість медичного обслуговування; - висока вартість ліків; - нерозвиненість відповідної інфраструктури у сільській місцевості та малих поселеннях
<p>Соціальні:</p> <ul style="list-style-type: none"> - низький рівень соціальних гарантій; - несправедливий розподіл соціальних гарантій; - низький рівень адресних допомог; - низька обізнаність людей щодо власних соціальних прав і гарантій 		<p>Освітньо-кваліфікаційні:</p> <ul style="list-style-type: none"> - низький рівень освіти; - недостатня професійна підготовка; - невідповідність рівня кваліфікації вимогам ринку праці; - низька конкурентоспроможність робочої сили
<p>Політичні:</p> <ul style="list-style-type: none"> - конфлікт еліт; - корупція; - низька незалежність гілок влади; - військові конфлікти та агресія; - вимушена міграція 		<p>Культурологічні:</p> <ul style="list-style-type: none"> - недостатній рівень розвитку культури; - відсутність відповідної інфраструктури; - високий рівень ментальної бідності; - споживацькі настрої; - патерналізм

Рис. 1. Групи чинників бідності в Україні

Джерело: згруповано автором.

Розрізняють об'єктивну та суб'єктивну; абсолютну та відносну, тимчасову та хронічну (застійну) бідність. Різниця між об'єктивною і суб'єктивною бідністю полягає в тому, що перша визначається державою на основі прийнятих у країні критеріїв доходу, а друга – ґрунтується на особистісній самооцінці та формує суспільну свідомість і поведінку. Абсолютна бідність диференціюється залежно від рівня розвитку суспільства кожної країни і має чіткі критерії мінімуму споживання, а відносна бідність – середнім рівнем споживання по країні [4, с. 5]. Види, зміст та критерії оцінювання бідності представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Види, зміст та критерії бідності населення

Види бідності	Зміст	Особливості
1	2	3
Об'єктивна бідність	Державою визначається рівень бідності у країні на основі її реальних бюджетних можливостей щодо надання допомоги та доступу до певних матеріальних, соціальних і духовних благ	
Суб'єктивна бідність	Визначається на рівні особистісної самооцінки і формує суспільну свідомість і поведінку	Маргіналізує населення, формує стійкі споживацько-утриманські настрої окремих верств населення та неконструктивну поведінку, знижує мотивацію до активного пошуку додаткових заробітків
Абсолютна бідність (нормативна)	Рівень споживання, встановлений державою, що визначається: а) прожитковим мінімумом; б) вартістю продуктового кошика; в) енергетичною цінністю добового раціону споживання; г) стандартами ООН для країн Центральної та Східної Європи	Межа бідності для різних країн (добове споживання за паритетом купівельної спроможності): • Африка – 1,07 дол. США; • країни Карибського басейну – 2,15 дол. США; • країни Центральної і Східної Європи та СНД – 4,3 дол. США; • країни розвинутої економіки – 14,77 дол. США (межа бідності в США); • Україна – 5 дол. США

Закінчення табл. 1

1	2	3
Відносна бідність	Нездатність забезпечення пристойного рівня життя для цього суспільства. Бідними є особи, чий дохід не перевищує певного відсотка від середньодушового доходу у країні і визначається: а) за фіксованою часткою середньодушових доходів (витрат) у країні; б) за вартістю реального мінімуму споживання, який розраховується виходячи із фактичної вартості харчування найбіднішого населення країни (20 % загальної чисельності)	Масштаби відносної бідності залежать здебільшого не від рівня життя, а від ступеня майнового розшарування населення. Межа бідності у світовій практиці визначається на рівні 35–50 % медіанного доходу. Межа бідності в Україні визначена за відносним критерієм 75 % медіанного рівня середньодушових еквівалентних сукупних витрат. Межа крайньої бідності – за відносним критерієм 60 % медіанного рівня середньодушових еквівалентних сукупних витрат та адаптована до критерію Європейського Союзу

Джерело: згруповано автором за [2, с. 377–380; 5].

За часовим горизонтом виокремлюють такі моделі бідності для країни, як: традиційна тотальна (перебування країни в тотальній бідності у довготривалому періоді – 50–100 років і більше); раптова тотальна бідність, коли стабільна економічно розвинена країна з багатими ресурсами, техніко-технологічним та інтелектуальним потенціалом раптово стає тотально бідною та тимчасова масштабна бідність (короткотермінова бідність у країнах, що розвиваються). Щодо окремої людини або домогосподарства, то в цьому вимірі вирізняють: тимчасову (одномоментне зниження рівня життя внаслідок природних катаклізмів, форс-мажорних обставин, трансформаційних або політичних змін); застійну бідність (неможливість для родини чи людини самостійно подолати бідність) та хронічну («спадкоємна» бідність).

Згідно з міжнародними стандартами визначають такі види бідності:

- ендемічна – масова бідність, обумовлена недостатніми масштабами розвитку економіки, що не дозволяє забезпечити нормальний рівень життя населення країни. Визначається агрегованими показниками виробництва ВВП на душу населення, рівнем кінцевого споживання домогосподарств, смертністю немовлят і низькою довготривалістю життя. У розвинутих країнах проявляється в період економічного спаду і має епізодичний характер, а у країнах, що розвиваються, визначається як рівень доходів (витрат) більше 50 % населення країни, які знаходяться нижче межі бідності.

- локальна – бідність окремих соціально-демографічних груп населення, деяких географічних районів та окремих домогосподарств або осіб;

- хронічна – стан, за якого однакові верстви населення, географічні райони, окремі домогосподарства або особи знаходяться за межею бідності більше одного року;

- епізодична – бідність, що має одноразовий характер у короткостроковому періоді (затримка виплати заробітних плат) [9, с. 263].

В арсеналі міжнародних інституцій та науковій практиці існує декілька методів визначення бідності:

- статистичний – як бідні розглядаються або 10–20 % населення із загального ряду його розподілу за розміром душевих доходів, або частина цього ряду;

- нормативний – визначає бідних за нормами харчування та інших стандартів мінімального споживчого набору (споживчого кошика);

- метод поневірянь – розрахунок недоспоживання найважливіших продуктів і товарів, або метод задоволеності найважливіших життєвих потреб (частка витрат на харчування, визначення енергетичної цінності продуктів харчування);

- стратифікаційний – визначає бідні верстви населення, що апіорі обмежені у можливості самозабезпечення (люди похилого віку, інваліди, члени неповних та багатодітних сімей, діти-сиріти, безробітні, безхатьки, іммігранти тощо);

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

– антропологічний – визначає групи населення залежно від специфічних факторів, які мають структуроутворюючий вплив на їхній рівень життя (земля, житло, освіта, здоров'я, домашнє господарство і натуралізація доходів);

– евристичний – встановлює рівень добробуту життя населення на основі оцінок суспільної думки або з позицій самого респондента;

– економічний – визначає категорію бідних через ресурсні можливості держави, що спрямовуються на підтримку їхньої матеріальної забезпеченості [9, с. 264].

У світі немає єдиного стандарту бідності та методики її визначення, а тому кожна країна має свої критеріальні бази. Так, абсолютні критерії бідності доцільні під час вивчення тенденцій падіння (зростання) життєвого рівня населення, але вони недоцільні під час розроблення конкретних заходів соціальної політики країни. На відміну від абсолютної бідності, що фіксує лише мінімальний рівень життя (лінію бідності) через визначення мінімальних фізіологічних потреб людини (їжа, одяг, житло, освіта), відносна бідність (вимірюється із 70-х років ХХ ст.) свідчить про неможливість жити відповідно до стандартів споживання більшості населення країни.

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) розробила міжнародні стандарти добового раціону харчового споживання для встановлення критеріїв бідності та злиденності. В першому випадку добовий раціон споживання знаходиться на рівні нижчому за 2100 ккал на добу, в другому – менше ніж 80 % попереднього значення (1680 ккал на добу). Але цей підхід не дозволяє визначити зниження якості харчування, оскільки не враховує високу вірогідність споживання незаможними верствами населення дешевих неякісних продуктів харчування.

Наступним критерієм бідності є визначення вартості реального мінімуму споживання, виходячи із фактичної вартості харчування найбідніших 20 % (або 30 %) населення країни, яка становить 70% реального мінімального споживчого бюджету, включаючи субсидії на оплату житлово-комунальних послуг, твердого палива та скрапленого газу. Для більш якісного аналізу рівня бідності населення використовують критерій частки витрат на харчування у загальній структурі витрат населення, порогом якого є 60 %. У разі зростання частки витрат на харчування відбувається змушене нехтування значної частини обов'язкових платежів. Так, у січні 2016 р. в Україні заборгованість населення за послуги ЖКГ становила 10,77 млрд грн, що більше на 22 % у порівнянні із груднем 2015 р., попри те, що 5,6 млн українським сім'ям були надані субсидії.

Найбільш повну та багатопланову методику виміру бідності запропоновано фахівцями Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) за допомогою визначення індексу людського розвитку, що агрегує три основні показники: тривалість життя, рівень освіченості дорослого населення і середній період навчання та наявність ресурсів для гідного життя (ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності). На цій методологічній основі розробляються й індекси людського розвитку окремих країн та їх порівняння [6]. Наприклад, в Україні розраховуються регіональні індекси людського розвитку, що показують стан рівня людського розвитку окремих областей країни за 10 критеріями.

Необхідність більш комплексного підходу до вимірювання бідності у практиці державного управління обумовило розроблення Програмою Розвитку ООН у 2010 році методики розрахунку індексу багатовимірної бідності (ІББ). Індекс було введено для визначення багатовимірних депривацій (уражень) у тих самих домогосподарствах щодо освіти, здоров'я та рівня життя. Методологія індексу багатовимірної бідності враховує концепцію соціального залучення/відчуження, охоплюючи одночасно відчуження з економічного, соціального та суспільного життя. *Програма стала важливим стратегічним документом, але необхідно визначити її погану структурованість, декларатив-*

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ність, застосування застарілих підходів, безліч показників (що властиво моніторингу) та не врахування всіх аспектів багатомірної бідності.

В Україні бідність набула гострого характеру з моменту отримання державної незалежності та початку системної трансформації на початку 90-х років ХХ ст. Невідповідна ринковим вимогам компетентність державних службовців та керівників підприємств обумовлює сліпе слідування настановам міжнародних організацій та політиків економічно розвинутих країн, прийняття пропозицій представників великого міжнародного бізнесу, які переслідували лише власні інтереси, на тлі дитячого захоплення ліберальними ідеями політичної української еліти, що призвело до неспроможності розробити та втілити в життя виважену стратегію реформування та перебудову всіх сфер суспільного життя в Україні. Це підтверджує динаміка змін рівня бідності в Україні, розрахованої ПРООН на основі бази даних POCALNET, що представлено на рис. 2.

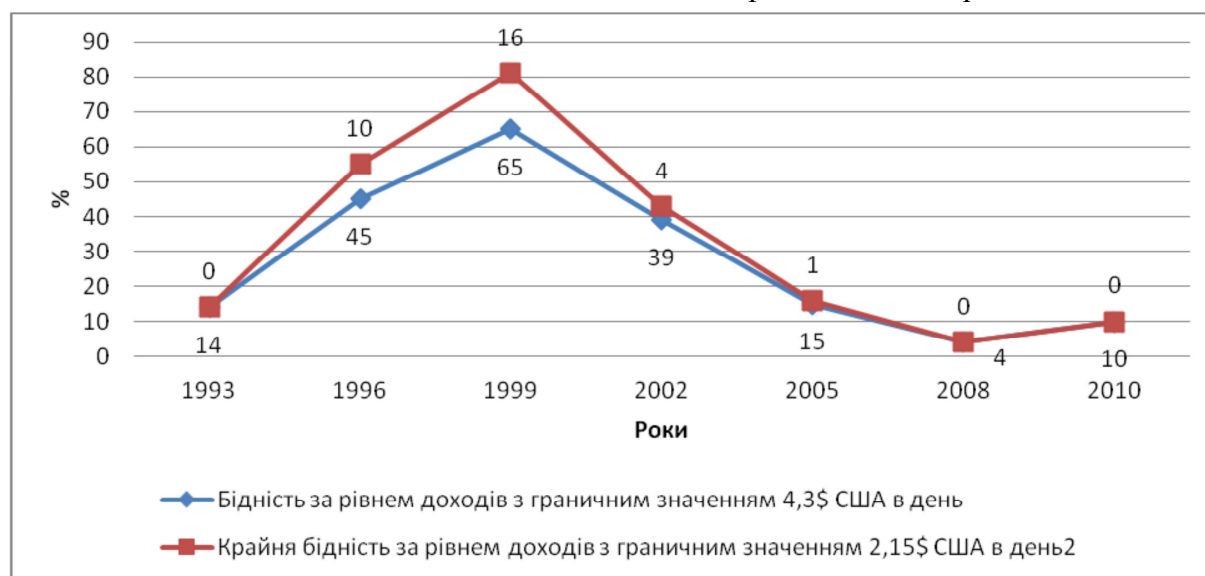

Рис. 2. Динаміка змін бідності та крайньої бідності в Україні, 1993–2015 рр.

Джерело: [7, с. 13–14].

У пореформеній Україні настає різке розшарування населення за рівнем доходів, яке продовжувалося до 1993 р., але з 2001 р. відбувається поступове зниження рівня абсолютної бідності до настання світової економічної кризи та системної кризи у країні у 2008–2009 рр., а от показники відносної бідності та профілі бідності практично залишаються незмінними. Подальший економічний спад з 2011 р. негативно впливає на рівень життя населення, звужує споживчі можливості значної частки населення та спричинює гострий дефіцит поточних ресурсів домогосподарств. Революція гідності в 2013 р., зміна політичної еліти, анексія АР Криму, активні бойові дії на Донбасі та окупація його значної території ще більше поглиблюють економічну та соціальну кризи в Україні, що призвело до погіршення рівня добробуту більшості українців та обумовило появу нових видів бідності (біженців, внутрішньо переміщених осіб).

Разом з цим відсутність дієвих реформ, корупція, політична криза та падіння цін на глобальному ринку на сировинні товари в 2015 р. спричинили різке падіння економіки країни на 10 %, зниження ВВП за останні два роки на 18 % та девальвацію гривні на 66 %. Це негативно вплинуло на рівень як трудових, так і нетрудових доходів населення, призвівши до підвищення рівня бідності населення тільки за один рік на 75 % (з 3,3 % у 2014 році до 5,8 % у 2015 році) та помірної бідності (відповідно з 15,2 до 22,2 %). Зубожіння населення спричинило й активне використання раніше накопичених коштів та призвело до відсутності приросту заощаджень.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Загострює проблему бідності погіршення стану ринку праці, особливо в регіонах з великим скупченням вимушено переміщених осіб. Так, рівень безробіття наприкінці 2015 року становив 9,5 %, кожен п'ятий безробітний перебував у стані незайнятості більш як 12 місяців, а кожний третій є чиновником або бюджетником. Найвищий рівень безробіття традиційно характерний для наймолодших вікових груп: 15–24 роки (21,8%) та 25–29 років (10,8 %). Негативним проявом є високий рівень бідності серед працюючих осіб – 18,8 % за рахунок недосконалої системи оплати праці. Саме низька заробітна плата не дозволяє батькам повноцінно утримувати дітей (у сім'ях з дітьми, в яких обоє батьків працюють, рівень бідності становить 17,9 %), а гендерні диспропорції в оплаті праці поглиблюють цю негативну ситуацію (заробітна плата чоловіків перевищує заробітну плату жінок на 33,5 %).

Спостерігається і зниження реальної заробітної плати на кінець 2015 року на 13 % у порівнянні з минулим роком, а через низьку частку доходів від підприємницької та індивідуальної діяльності в бюджетах сімей (5,5 % сукупних ресурсів домогосподарств) відсутня можливість отримання гідного забезпечення. Дані Держкомстату України стосовно структури доходів і витрат населення свідчать про збідніння українців за останні два роки, що представлено в табл. 2 та табл. 3. Масштаб тіньових доходів, які, за різними оцінками експертів, на сьогодні становлять від 40–60 %, що певною мірою згладжує гостроту ситуації з бідністю населення. В 2015 р. дохід кожного українця офіційно становив 31 082 грн, що на 4300 грн більше, ніж у попередньому році. Це номінально збільшило доходи населення на 15 %, але зростання цін на продукти та комунальні послуги обумовили його збідніння на 22,2 %, при зростанні витрат на 16,9 %.

Таблиця 2

Структура сукупних ресурсів

Сукупні ресурси*	Роки			
	2000	2010	2013	2014
Сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн	422,9	3481,0	4470,5	4563,3
Структура сукупних ресурсів домогосподарств:	Відсотки			
Грошові доходи	68,1	89,1	90,8	91,2
оплата праці	37,1	47,6	50,6	48,8
доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	2,4	6,1	4,1	5,2
доходи від продажу сільськогосподарської продукції	5,3	3,4	2,8	3,2
пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані готівкою	15,9	25,8	27,1	27,0
Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель	17,1	5,0	3,9	4,6
Пільги та субсидії безготівкової на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії, палива	2,9	0,6	0,4	0,4

Примітка: * - без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя.

Джерело: Державна служба статистики України/ <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Таблиця 3

Структура сукупних витрат

Сукупні витрати*	Роки			
	2000	2010	2013	2014
1	2	3	4	5
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн	541,3	3072,7	3814,0	4048,9
Структура сукупних витрат домогосподарств	Відсотки			
Споживчі сукупні витрати	93,3	90,0	90,3	91,6
продукти харчування та безалкогольні напої	64,0	51,4	50,1	51,9
алкогольні напої, тютюнові вироби	3,0	2,6	3,5	3,4
непродовольчі товари та послуги	26,3	36,0	36,7	36,3

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Закінчення табл. 3

1	2	3	4	5
у тому числі:				
одяг і взуття	-	5,9	6,0	6,0
житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	-	10,9	9,5	9,4
охорона здоров'я	-	2,5	3,4	3,6
транспорт	-	3,4	4,3	4,3
зв'язок	-	2,6	2,8	2,8
відпочинок і культура	-	2,4	2,1	1,8
освіта	-	1,3	1,2	1,1
Неспоживчі сукупні витрати	6,7	10,0	9,7	8,4

Примітка: * - без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя.

Джерело: Державна служба статистики України/ <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Хоча сукупні ресурси в середньому на одне господарство за місяць номінально зростають, але структурно наявні незначні зміни. Так, частка оплати праці зменшилась на 1,8 %, а інші показники зросли, крім безготівкових пільг та субсидій на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії та палива (0,4 %). У 2015 та 2016 роках останній показник може збільшитися, оскільки у зв'язку із підвищенням цін на комунальні тарифи уряд країни виділив значні кошти, відповідно: 24,5 млрд грн та 40,3 млрд грн. У середньому близько 40% всіх доходів населення складають пільги та допомоги, а частка держави залишається надмірною – 47,8 % ВВП.

Структура сукупних витрат у середньому за місяць на одне домогосподарство в 2014 р. принципово не змінилася, хоча спостерігається збільшення частки витрат на продукти харчування, охорону здоров'я, освіти та неспоживчі сукупні витрати, що свідчить про подальший процес збідніння населення. Так, у 2015 р. українці витратили на купівлю товарів та послуг 89,8 % доходів, основним джерелом яких стала заробітна плата (39 %) та соціальна допомога (37,8 %). Значна інфляція в 2014 та 2015 роках (відповідно 25 і 43 %) обумовили падіння реальних доходів українців майже на 50 % і зростання частки соціальної допомоги. Таким чином, за межею відносної бідності за витратами у 2015 р. перебувало 23,8 % населення.

Традиційно високий рівень бідності притаманний особам пенсійного віку – 21,7 %, внаслідок низького рівня пенсійного забезпечення, а відсутність умов для задоволення їх особливих потреб обумовлює перебування значної частини пенсіонерів поза межами суспільної інтеграції та низького рівня залучення до усіх сфер суспільного життя. Найбільш уразливими є діти та сім'ї з дітьми, рівень бідності яких знаходиться на рівні 30 %, а у багатодітних сім'ях – 50,8 %. Незадовільний стан речей щодо людей з обмеженими можливостями, із 2,6 млн осіб тільки 7,7 % отримали реабілітаційну допомогу, що порушує їх права.

Збройний конфлікт на Донбасі негативно вплинув на рівень добробуту населення, на соціальні та економічні умови розвитку і соціальну структуру країни, оскільки це сформувало нові вразливі групи населення. Так, 5,2 млн осіб проживали в регіонах, постраждалих від конфлікту на сході, з яких до 4 млн безпосередньо постраждали від конфлікту, близько 15 тис. – поранені, понад 1,7 млн осіб – зареєстровані як внутрішньо переміщені, а також близько 2 млн осіб емігрували з України за кордон.

Вищезазначені чинники та звужене демографічне відтворення людського потенціалу призводять до зменшення розмірів населених пунктів, що посилює ризики бідності. Так, рівень сільської бідності майже вдвічі перевищує цей показник у великих містах (29,7 % порівняно з 17,1 %), серед яких особливу групу ризику становлять сільські жінки. Також низький рівень розвитку інфраструктури в сільських поселеннях збільшує соціальне відчуження їх населення, що визначає специфіку бідності за умовами життя: 41,8 % осіб не

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

мають можливості отримати екстрену медичну допомогу, а понад 50 % домогосподарств не забезпечені елементарними побутовими зручностями у помешканнях.

Необхідно відзначити, що на державному рівні проблема бідності стояла на порядку денному з початку отримання незалежності Україною. Але несистемні реформи перехідного періоду в українському соціально-економічному та політичному просторі призвели до різкого падіння рівня життя населення, якості життя та зубожіння. Офіційно бідність була визнана у 2001 р. у «Стратегії подолання бідності», яка визначала основні напрями та етапи подолання цього складного соціально-економічного явища. Передувало цьому прийняття у 2000 р. «Цілей розвитку Тисячоліття» ООН, в яких пріоритет надавався подоланню бідності у всьому світі. Проте тільки 10 країн світу погодилися виділити 0,7 % ВВП на боротьбу з бідністю та досягнення сталого розвитку.

На цьому тлі в Україні в 2003 р. також були розроблені «Цілі розвитку Тисячоліття на період до 2015 р.», в яких значну увагу приділено подоланню бідності у країні. Для прискорення процесу подолання бідності приймається Комплексна програма забезпечення реалізації Стратегії подолання бідності (Постанова Кабінету Міністрів України від 21 грудня 2001 р. № 1212), щорічно затверджуються плани заходів, спрямованих на зменшення бідності, розробляються та виконуються регіональні програми подолання бідності.

Аналіз результатів реалізації Стратегії показав його значущість, хоча і рівень відносної бідності залишився стабільним на рівні 27 %, у 2011 р. він становив 24,3 %, але менше ніж прогнозувалося (21,5 %). Позитивним є поступове підвищення межі бідності з 175 грн у 2001 р. до 944 грн у 2010 р. (майже в п'ять разів). Але оскільки Україні не вдалося подолати бідність, то для подальшого посилення цієї роботи видано Указ Президента України від 26.02.2010 р. № 274 «Про невідкладні заходи з подолання бідності», на виконання якого в серпні 2011 р. приймається «Цільова соціальна програма подолання та запобігання бідності на період до 2015 року». Програмою визначено такі напрями з вирішення проблем бідності:

- відновлення виробництва та стимулювання економічного зростання; сприяння зайнятості населення та розвиток ринку праці;
- удосконалення механізму оплати праці та соціального діалогу як основних чинників створення умов для гідної праці;
- розвиток системи соціального страхування;
- удосконалення пенсійної системи та подальше проведення пенсійної реформи;
- реформування системи соціального захисту;
- соціальна підтримка сімей, дітей та молоді;
- поліпшення медичного обслуговування громадян [5].

Програма стала важливим стратегічним документом, але необхідно визначити її погану структурованість, декларативність, застосування застарілих підходів, безліч показників (що властиво моніторингу) та не врахування всіх аспектів багатовимірної бідності.

Питання подолання бідності у світі залишається першочерговим і регламентуються Європейською соціальною хартією, а також Цілями сталого розвитку, що схвалені на Саміті ООН на період з 2015 до 2030 року. Тому відповідно до цього Кабінет Міністрів України своїм Розпорядженням від 10.03.2016 р. № 161-р схвалив «Стратегію подолання бідності», якою визначено механізми запобігання бідності та основні завдання з вирішення цієї проблеми на період до 2020 року на виконання Плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом на 2014–2017 роки [7].

Забезпечення виконання системних заходів для вирішення проблем бідності реалізується завдяки запровадженню методики багатовимірного оцінювання бідності за відносними й абсолютними критеріями та проведення моніторингу показників бідності на ос-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

нові обстежень умов життя домогосподарств за методологією МОТ. У новій Стратегії подолання бідності закладено додаткові механізми та заходи для зменшення масштабів бідності, запобігання її поширення, удосконалення методології оцінювання та моніторингу. Реалізація Стратегії має відбуватися за такими чотирма основними напрямками:

1) розширення доступу до продуктивної зайнятості, сприяння зростанню доходів населення від зайнятості та виплат у системі державного соціального страхування для забезпечення умов гідної праці;

2) забезпечення доступу населення до послуг соціальної сфери незалежно від місця проживання, мінімізація ризиків соціального відчуження сільського населення;

3) мінімізація ризиків бідності та соціального відчуження найбільш вразливих категорій населення;

4) запобігання бідності та соціальному відчуженню серед внутрішньо переміщених осіб.

У результаті реалізації стратегії Уряд України прогнозує досягнення показників, що представлені в табл. 4. Досягнення цілей та реалізація Стратегії має ґрунтуватися на дотриманні принципів соціальної справедливості у розподілі суспільного багатства; проведення структурних економічних реформ завдяки ефективній структурній перебудові економіки; модернізації підприємств, інноваційного розвитку виробництва. Прийнята стратегія дуже містка і включає багато різних напрямків діяльності, тому потребує розроблення чітких механізмів реалізації та контролю за її виконанням, джерел фінансування в умовах децентралізації та підвищення ролі місцевого самоврядування і обов'язкового продовження після зміни владної еліти.

Таблиця 4

Прогнозні показники реалізації Стратегії

Показники	Роки	
	2018	2020
Рівень бідності за абсолютним критерієм для порівняння з міжнародними показниками (за методологією Світового банку), %	0,8	0,5
Рівень бідності за відносним критерієм (60 % медіанного рівня середньодушових еквівалентних доходів з використанням шкали еквівалентності Європейського Союзу: 1,0; 0,5; 0,3), %	6,6	6,5
Рівень бідності за абсолютним критерієм (витрати, нижчі від фактичного прожиткового мінімуму), %	23	15
у тому числі серед працюючих осіб, %	17	11
Рівень безробіття населення у віці 15–70 років за методологією МОТ, % економічно активного населення відповідного віку	9,2	9
Частка коштів (без урахування житлової субсидії), що доходять до 30 % найбіднішого населення у результаті виконання програм державної соціальної допомоги, %	43	47
Частка бідного населення (витрати, нижчі від фактичного прожиткового мінімуму), охопленого програмами соціальної підтримки (соціальні пільги, житлові субсидії, допомога на дітей, допомога малозабезпеченим сім'ям та інші види соціальної допомоги), %	61	65

Джерело: [7].

Висновки і пропозиції. Урядом України для подолання бідності зроблено багато кроків, хоча вони мали несистемний характер, але дозволили досягти певних позитивних результатів. Проте загострення соціально-економічної та політичної кризи, зовнішня агресія Росії, анексія АР Крим, руйнування інфраструктури на сході країни, падіння економіки, зростання інфляції, недостатній професійний рівень урядовців та системна корупція знівельовали попередні незначні досягнення, погіршили рівень життя населення та спричинили появу нових соціально відторгнених груп. Тому за Індексом людського розвитку Україна в 2014 р. посіла лише 81-е місце серед 186 країн світу, хоча ці показники раніше були вищими: в 2013 р. – 78-е, а в 2000 – 74-е [3, с. 30].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Україна володіє великим ресурсним потенціалом, що значною мірою стало її бідною, оскільки у зовнішній торгівлі постійно домінує ресурсна складова, а не продукція із високою добавленою вартістю, що не відповідає сучасним глобалізаційним викликам щодо якості робочої сили, продуктивності праці і конкурентоспроможності. За період незалежності економіка України деградує, населення скорочується (втрачено 10 млн осіб) і відбувається катастрофічне збідніння населення, а за останні три роки цей процес значно поглибився.

Для вирішення проблеми бідності Україні необхідно вирватися із її пастки, що являє собою спіраль кола вад: відсутність надійних прав власності – короткостроковість інвестицій – виведення капіталів за кордон – злиття бізнесу і влади – формування моделі консервації слабкої економіки – низькі доходи населення – стискання внутрішнього ринку – слабка економіка ..., яка неухильно звужується. Таким чином вадове коло бідності формується поєднанням трьох взаємопов'язаних джерел – домінуючої парадигми розуміння економічних процесів, проблем із правами власності та корупцією, відсутності правильного економічного курсу розвитку, що повною мірою притаманне Україні. Для того щоб вирватися із кола бідності, Україні необхідно відійти від стратегії паліативної економіки (полегшення страждань від бідності) та перейти на стратегію економічного розвитку на основі емуляції (використання позитивного досвіду розвинених країн), а не стратегії порівняльної переваги [8, с. 59].

Всі багаті країни світу, на думку Є. Райнерта та інших сучасних економістів, стали такими завдяки слідуванню рекомендацій досмітовських економістів під час вибору ними економічної політики, що ґрунтується на інноваційному розвитку високопродуктивного виробництва, захисті власних ринків і товаровиробників та значних інвестицій у людський капітал. Тому Україні необхідно переосмислити свою сучасну промислову політику і розробити важку для країни стратегію переходу на види економічної діяльності, що генерують високу зростаючу, а не спадаючу віддачу. Потребується і сильна політична воля та державницька гідність для відстоювання власних інтересів перед міжнародними інституціями, особливо в питаннях дотримання Вашингтонського консенсусу, який на початку перебудови запустив програму крайнього збідніння українців.

У цьому контексті виглядають дуже тривожними та непрофесійними рекомендації деяких закордонних консультантів щодо необхідності переорієнтації України на розвиток сільського господарства і його продукції як її значного експортного потенціалу. Ми погоджуємося з Е. Райнертом, що це, з високим ступенем вірогідності, здатне призвести до подальшого зубожіння населення, оскільки ще жодній країні світу без розвиненого, високоефективного та диверсифікованого промислового сектору економіки не вдалося підняти рівень життя (заробітні плати) селян через притаманну цій галузі спадаючу віддачу.

Важливим принципом під час розроблення стратегії боротьби з бідністю для влади має бути її базування на трудовій, а не на соціально-дотаційній основі з пріоритетом довгострокових програм розвитку національної економіки та забезпечення високого рівня зайнятості. Безперечно, це потребує формування ефективної підтримки соціально уразливих груп населення (людей літнього віку, інвалідів, сімей з дітьми, внутрішньо переміщених осіб та біженців) та взяття на себе значних зобов'язань у сфері підвищення соціальних стандартів та посилення соціальної справедливості. Уряду необхідно залучати до цих програм громадянське суспільство та впроваджувати соціальні інновації.

Україні необхідна стратегія неоіндустріалізації із впровадженням різних видів високотехнологічної економічної діяльності (з високою добавленою вартістю та зростаючою віддачею), а не зосередження тільки на сировинних секторах економіки, особливо з використанням природних ресурсів. Такими мають бути промислові стратегії розвит-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ку обробної промисловості з висококонкурентними технологіями та високотехнологічних секторів інтелектуальних послуг шостого технологічного укладу. Саме такі стратегії здатні створити синергетичний ефект між різними економічними секторами за рахунок збільшення обсягів високотехнологічних виробництв, послуг та диверсифікації продукції [8, с. 37]. Але вигоди від вільної торгівлі у глобалізованому світі Україна може отримати лише за умови досягнення рівня розвитку розвинених країн, що потребує впровадження принципів неопротекціонізму.

Нова економічна політика потребує значних інвестицій для розроблення і впровадження інновацій, що обумовить розширення виробництва, зниження питомої ваги витрат на його додаткові фактори, підвищення продуктивності праці, збільшення реальних заробітних плат, розвитку якості робочої сили, підвищення конкурентоспроможності, зростання споживацького попиту та обсягу заощаджень населення. На цій основі сформується економічна стабільність, необхідна для збільшення доходів від податків та вкладень в державний сектор економіки. Це також створить фінансове підґрунтя для підвищення соціальних стандартів і гарантій (мінімальної заробітної плати та пенсії, реально необхідного прожиткового мінімуму, збалансованого споживацького кошика та ін.) і обумовить перехід до спіралі самоприскореного розвитку та зростання добробуту для всього населення України.

Список використаних джерел

1. *Бедность, неравенство и уязвимость в странах Европы и Центральной Азии с переходной и развивающейся экономикой* [Электронный ресурс] / авт.-сост.: Бен Слей, Елена Данилова-Кросс, Ясмينا Папа и др. ; Региональное бюро ПРООН по странам Европы и СНГ: Бюро ПРООН по поддержке политики и программ, 2014. – 60 с. – Режим доступа : [http://www.eurasia.undp.org/content/dam/rbec/docs/Poverty%20Inequality%20and%20Vulnerability%20\(Russian\).pdf](http://www.eurasia.undp.org/content/dam/rbec/docs/Poverty%20Inequality%20and%20Vulnerability%20(Russian).pdf).
2. *Доклад о мировом развитии 2000/2001 года: Борьба с бедностью. Обзор* [Электронный ресурс]. – Вашингтон : Международный банк реконструкции и развития, Всемирный банк. – Режим доступа : <http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/worlddev2001.pdf>.
3. *Доклад о развитии человека 2010. Реальное богатство народов: пути к развитию человека* [Электронный ресурс] // ПРООН – Режим доступа : http://www.un.org/ru/development/hdr/2010/hdr_2010_complete.pdf.
4. *Доклад о человеческом развитии 2015 год: Труд во имя человеческого развития* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr15_standalone_overview_ru.pdf.
5. *Лібанова Е. М. Доходи населення і соціальна політика* / Е. М. Лібанова // *Перехідна економіка*. – К. : Вища школа, 2003. – 591 с.
6. *Про затвердження Державної цільової соціальної програми подолання та запобігання бідності на період до 2015 року* [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2011 р. № 1057. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1057_2011.
7. *Про схвалення Стратегії подолання бідності* [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2016 р. № 161-р. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd>.
8. *Райнерт Е. С. Як багаті країни забагатіли... і чому бідні країни лишаються бідними* / Е. С. Райнерт. – К. : Темпора, 2016. – 444 с.
9. *Сидорчук І. Б. Критерії бідності і показники її визначення* / І. Б. Сидорчук // *Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Географія*. – 2009. – Т. 22 (61), № 2. – С. 260–271.

References

1. Ben Sleii, Elena Danilova-Kross, Yasmina Papa et. al. (2014). *Bednost, neravenstvo i uiazvimost v stranakh Evropy y Tsentralnoi Azii s perekhodnoi i razvivaiushcheisia ekonomykoi* [Poverty, inequality and vulnerability in Europe and Central Asia in transition and developing economies]. Retrieved from

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

[http://www.eurasia.undp.org/content/dam/rbec/docs/Poverty%20Inequality%20and%20Vulnerability%20\(Russian\).pdf](http://www.eurasia.undp.org/content/dam/rbec/docs/Poverty%20Inequality%20and%20Vulnerability%20(Russian).pdf).

2. *Doklad o myrovom razvytyy 2000/2001 hoda: Borba s bednostiu. Obzor [World Development Report 2000/2001]*. Retrieved from <http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/worlddev2001.pdf>.

3. *Doklad o razvytyy cheloveka 2010. Realnoe bohatstvo narodov: puty k razvytyiu cheloveka [Human Development Report 2010. The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development]*. Retrieved from http://www.un.org/ru/development/hdr/2010/hdr_2010_complete.pdf.

4. *Doklad o chelovecheskom razvytyy 2015 hod: Trud vo ymia chelovecheskoho razvytyia [Human Development Report 2015: The work in the name of human development]*. Retrieved from http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr15_standalone_overview_ru.pdf.

5. Libanova, E.M. (2003). Dokhody naselennia i sotsialna polityka [Incomes of population and social policy]. *Perekhidna ekonomika – Transition economy*. Kyiv: Vyscha shkola (in Ukrainian).

6. *Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsilovoi sotsialnoi prohramy podolannia ta zapobihannia bidnosti na period do 2015 roku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 31 serpnia 2011 r. № 1057 [On approval of the National Programme for overcoming and preventing poverty for the period until 2015: Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine on August 31, 2011 № 1057]*. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1057_2011.

7. *Pro skhvalennia Stratehii podolannia bidnosti: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16 bereznia 2016 r. № 161-r [On approval of the Poverty Reduction Strategy: Order of Cabinet of Ministers of Ukraine on March 16, 2016 № 161-p]*. Retrieved from <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd>.

8. Rainert, E.S. (2016). *Yak bahati krainy zabahatily... i chomu bidni krainy lyshaiutsia bidnymy [As better-rich countries ... and why poor countries remain poor]*. Kyiv: Tempora (in Ukrainian).

9. Sydorchuk, I.B. (2009). Kryterii bidnosti i pokaznyky yii vyznachennia [Criteria and indicators of poverty definition]. *Ucheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu im. V. I. Vernadskoho. Serii: Heohrafiia – Scientific notes of Taurida National University. Vernadsky. Series: Geography*, Vol. 22 (61), no. 2, pp. 260–271 (in Ukrainian).

Задорожна Світлана Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна).

Задорожная Светлана Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента и государственной службы, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, Чернигов, 14027, Украина).

Zadorozhna Svitlana – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Management and government service, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

УДК 331.56

*Тетяна Іванова, Олена Бринь***МОЛОДІЖНЕ БЕЗРОБІТТЯ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ***Татьяна Иванова, Елена Бринь***МОЛОДЕЖНАЯ БЕЗРАБОТИЦА И ПУТИ ЕЕ ПРЕОДОЛЕНИЯ***Tetyana Ivanova, Olena Bryn***YOUTH UNEMPLOYMENT AND WAYS TO OVERCOME IT**

Досліджено причини виникнення безробіття серед молоді та його особливості. Виявлено вплив показників регіонального розвитку на зайнятість серед молоді. Проведено аналіз рівня молодіжного безробіття за різними ознаками. Запропоновано напрями зниження безробіття серед молоді на регіональному та державному рівнях.

Ключові слова: безробіття серед молоді, зайнятість, ринок праці, життєвий рівень населення.

Бібл.: 10.

Исследованы причины возникновения безработицы среди молодежи и ее особенности. Вывявлено влияние показателей регионального развития на занятость среди молодежи. Проведен анализ уровня молодежной безработицы по разным признакам. Предложены направления снижения безработицы среди молодежи на региональном и государственном уровнях.

Ключевые слова: безработица среди молодежи, занятость, рынок труда, жизненный уровень населения.

Библ.: 10.

Investigated the causes of youth unemployment and its features. The influence of regional development and employment among young people. Analysis of youth unemployment on different grounds. Directions to reduce unemployment among young people at regional and national levels.

Key words: youth unemployment, employment, labor market, standard of living.

Bibl.: 10.

JEL Classification: J 60

Постановка проблеми. Молодіжне безробіття є одним з найважливіших питань сучасної України, однак боротьба з ним не ведеться належним чином, що призводить до негативних економічних, соціальних та демографічних наслідків як по кожному регіону, так і в Україні взагалі. Наявність високого рівня безробіття свідчить про нестабільність в економіці та має негативні соціально-економічні наслідки для країни. Проблема працевлаштування молоді на регіональному рівні має комплексний характер, тому її вирішення можливе лише за допомогою поєднання зусиль багатьох державних, громадських інститутів, сім'ї, суспільства загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенням проблеми безробіття займалися такі вчені, як В. Васильченко, Н. Волкова, О. Грішнова, Дж. Кейнс, М. Колосницька, Л. Кудіна, Е. Лоурі, М. Махсма, М. Мутяк, А. Оукен, В. Петюх, А. Самарцева, К. Сименюк, В. Федоренко, А. Філіпс, Л. Харкнен, К. Яковенко, Л. Яцюх та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак деякі питання, що присвячені специфіці молодіжного безробіття, залишаються і надалі маловивченими. Так, недостатньо опрацьованими є регіональні особливості відтворення населення, його економічна активність, соціально-економічне становище регіону тощо.

Мета статті. Головною метою роботи є визначення особливостей молодіжного безробіття та практичних напрямів його подолання на регіональному та державному рівнях.

Виклад основного матеріалу. Молодіжне безробіття – це складне економічне, соціальне й психологічне явище, яке характеризується високою питомою вагою молоді у складі безробітних, має характер періодично функціонуючого безробіття [1]. Молодіжний сегмент загальнонаціонального ринку праці становить значну частку і є суттєвим резервом підвищення продуктивності та конкурентоспроможності праці.

На сьогодні маємо дуже розповсюджене явище, що випускники вищих навчальних закладів і професійно-технічних закладів не в змозі працевлаштуватися, оскільки їх професії не потрібні економіці, або рівень кваліфікації не відповідає вимогам роботода-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

вця. З іншого боку, в умовах відродження багатьох галузей роботодавці, особливо у великих промислових містах, відчують гостру нестачу в кадрах.

Безробіття серед молоді спричинено недостатньою кваліфікацією молодих робітників. Роботодавці і навчальні заклади поки що не стали повноцінними соціальними партнерами, які разом можуть вирішити питання якісної підготовки робочих і спеціалістів. Робота щодо узгодження навчально-планової документації з роботодавцями з метою відображення їх вимог до змісту теоретичного і практичного навчання вже розпочата, але часто ще носить формальний характер. Випускники, які тільки закінчили вищий навчальний заклад, звертаються до державної служби зайнятості, де їх направляють на стажування з вивчення сучасних технологій, оскільки відсутність знань передових технологій знижує зацікавленість роботодавців у представленні їм робочих місць.

Серед основних проблем, що існують на молодіжному ринку праці, можна виділити такі:

- 1) загальний стан економіки, через що кількість робочих місць зменшується;
- 2) податковий тиск на великі підприємства, малий та середній бізнес з боку держави;
- 3) відсутність системи розподілу молоді під час навчання (стажування або практика) та на роботу після закінчення навчання;
- 4) недосконалість розроблення та непрофесійне впровадження програм зайнятості, перекваліфікації молодих працівників на загальнодержавному, міському рівнях тощо.

Особливості безробіття серед молодого населення призводять до:

- поглиблення бідності та зuboжіння бюджетів молодих сімей (як наслідок – збільшення розлучень, абортів, зниження народжуваності, збільшення кількості безпритульних і покинутих дітей, дітей-сиріт, дітей-інвалідів);
- зниження соціальної захищеності і неадекватне оцінювання молодіжної праці сприяє зниженню національного патріотизму, призводить до відтоку молодих фахівців у розвинуті країни, прищеплює інтерес до пошуку альтернативних форм заробітку у сфері неформальної економіки і тіньового бізнесу, підриває інтерес до освіти;
- посилюється криміногенна ситуація у країні: збільшується кількість економічних і кримінальних злочинів, розцвітає алкоголізм і наркоманія, збільшується кількість венеричних та інших захворювань, скорочується рівень тривалості життя, збільшується смертність – все це спричиняє природне виродження нації [2].

Важливо, що молодіжне безробіття стосується молоді, яка вперше виходить на ринок праці й не може отримати роботу. Ринок виявляється байдужим до пропозиції праці з боку молодих людей, оскільки вони ще не мають досвіду, а подекуди й належної кваліфікації, але потребують, згідно з законодавством, пільгових умов (нешкідливе виробництво, неповний робочий день, більша відпустка тощо).

Проблеми молоді на ринку праці обумовлені певними особливостями соціального стану і трудової поведінки: досить високим освітнім рівнем; низькою адаптованістю та вразливістю щодо навколишнього економічного й соціального середовища; підвищеними вимогами щодо працевлаштування (престижу, заробітку), до змісту, характеру й умов праці; високою професійною і територіальною мобільністю, що зумовлена неусталеністю та слабкістю економічних і соціальних зв'язків молоді людини.

Молодіжне безробіття є однією з найбільших проблем економіки країни, адже за останні роки питома вага молоді досягла третини у загальній кількості безробітних. Аналіз демографічної та соціально-економічної ситуації на прикладі Чернігівської області показав, що Чернігівщина має регресивну вікову структуру населення. На 1 січня 2015 року частка наймолодшого населення області у віці 0–14 років становила 13,1 % загальної кількості населення області, частка населення віком 15–64 роки, основного постачальника трудових ресурсів, – 68,2 %, частка осіб у віці 65 років і старше в загальній чи-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

сельності населення області була найвищою у країні й становила 18,7 % (в Україні – 14,8, 69,9, 15,3 % відповідно) [3]. У перспективі слід очікувати зростання чисельності осіб похилого віку, оскільки у вікову групу 15–64 роки вступатимуть діти та підлітки, чисельність яких менша за групи населення, що вийдуть із неї.

Сільські жителі значно старші за міських, про що свідчить показник середнього віку населення. У структурі населення області переважають жінки. У сільській місцевості статевий баланс більший за міський. У різних вікових групах співвідношення неоднакове. У віковій групі 0–14 років більше осіб чоловічої статі, найбільш збалансована чисельність 34-річних чоловіків та жінок – на 1000 чоловіків припадало 997 жінок. З 35-річного віку починається стійке перевищення чисельності жінок над чисельністю чоловіків. У віці 15–64 роки на 1000 чоловіків припадало 1074 жінки, 65 років і старше – 2238 [4].

Вікову структуру населення характеризує показник демографічного навантаження, який показує навантаження на суспільство та економіку невиробничим населенням. На кожну тисячу населення у Чернігівській області віком 15–64 роки, основного постачальника трудових ресурсів, припадало 466 осіб у віці 0–14 років і старше (в міських поселеннях – 381, а в сільській місцевості – 643). Цей показник вже тривалий час має регресивну структуру, особливо в сільській місцевості. Якщо в міських поселеннях показники навантаження дітьми (186) та людьми похилого віку (195) майже однакові, то в сільській місцевості показник навантаження населенням віком 65 років і старше більше ніж удвічі перевищує навантаження дітьми.

Скорочення населення Чернігівщини у 2015 році становило 10 853 особи, міграційний приріст становив 155 осіб. Тобто скорочення населення за рахунок смертності і народжуваності становить 1 %. Це є негативною тенденцією, адже кількість людей, що вмирають, значно перевищує кількість народжених.

У Чернігівській області працевлаштовано протягом 2015 року майже 20 тис. осіб у віці до 35 років. Переважну більшість від загальної кількості безробітних (54,5 %) становили жінки. Рівень зареєстрованого безробіття в цілому за 2015 рік в області збільшився та становив 2,6 % населення працездатного віку. Цей показник був вищим серед населення сільської місцевості (2,8 %) порівняно з жителями міських поселень (2,4 %) [5].

Кількість вільних робочих місць (вакантних посад), заявлених роботодавцями до державної служби зайнятості, упродовж грудня 2015 р. зменшилася на 20,5 % і на кінець року становила 0,6 тис.

Рівень безробіття в Україні залежить і від пори року, серед усіх категорій найнижчим він є у жовтні (2015 р.) – 463,9 тис. осіб, а найвищим у лютому (2016 р.) – 508,6 тис. осіб офіційно зареєстрованих безробітних. Ці показники свідчать, що сезонне безробіття значною мірою впливає на формування загальних показників, особливо це стосується сільського населення та чоловіків. Щодо структури незайнятого населення, то протягом року абсолютні показники безробіття серед міського населення вищі, ніж серед сільського, а серед жінок вищі, ніж серед чоловіків. Таку динаміку можна пояснити тим, що влітку в сільській місцевості роботи значно більше, ніж взимку, а чоловіки, які офіційно не працевлаштовані, в літню пору року займаються сезонними роботами та не офіційно працюють у різних галузях, зокрема у будівництві. Дуже часто молодь навіть не шукає постійної роботи, живучи на допомогу по безробіттю та влітку працюючи за кордоном на фермах та виробництві. Для отримання досвіду це не є поганим, але все ж потрібно мати постійну роботу та розвивати власну країну та власний регіон. Також до основних причин виникнення безробіття належать: постійний науково-технічний прогрес, який впливає на вивільнення робочої сили; обмеженість попиту на товари і послуги, що спричиняє згортання виробництва; нерівномірність розвитку продуктивних сил

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

у національному господарстві, що зумовлює низький рівень залучення трудових ресурсів до виробничого процесу, тощо [6].

Загалом Чернігівщина посідає 7-е місце серед інших областей України з показником безробіття 10,6 %. Серед осіб у віці 15–24 роки цей показник становив 21,8 % та був більш як удвічі вищий, ніж цей показник серед всіх вікових груп. За даними різних досліджень, частка неформально зайнятих серед безробітних України становить близько 90 %, а серед молоді працездатного віку, яка навчається, 70 %. За даними Державної служби статистики України, за 9 місяців 2015 року рівень зайнятості серед осіб у віці 25–29 років становив 72,2 % та був вищим, ніж у середньому серед всіх вікових груп (56,9 %), а серед осіб віком 15–24 роки цей показник становив лише 28,5 %. Низький рівень зайнятості таких осіб обумовлений тим, що молодь у такому віці навчається та не має стійких конкурентних переваг на ринку праці [7].

За економічною діяльністю структура чисельності безробітних віком до 35 років показує, що в Чернігівській області найважче знайти роботу в секторі сільського, лісового та рибного господарств, значно легше у сфері будівництва та найлегше у таких галузях, як мистецтво, спорт та відпочинок. Велика конкуренція робочої сили є в галузі торгівлі, державного управління й оборони та переробної промисловості.

Останніми роками роботодавці готові поборотися за випускників ВНЗ за технічними спеціальностями. Традиційно в особливій пошані молоді фахівці з інформаційних технологій та інженерно-технічних спеціальностей. «Мають шанси знайти роботу 45 % випускників інженерно-технічних спеціальностей і 44% “айтішників”. Протилежна ситуація – у лавах економістів та архітекторів» [8].

Іноді випускники відмовляються від роботи через низьку зарплату, при цьому стосується це різних сфер. На роботу з такою мінімальною зарплатою можна влаштуватися оператором у call-центр, кур'єром, касиром, секретарем, помічником бухгалтера чи юриста.

Як показує практика, більшість випускників знаходять роботу за допомогою знайомих, в Інтернеті або газетах, близько 10 % – звертаються до Державної служби зайнятості або в університетські центри зайнятості.

Вагомим показником під час оцінювання соціального явища безробіття є відповідність показників наявних робочих місць та охочих їх отримати, тобто попиту-пропозиції робочої сили на ринку праці. Важливість цього показника прямо впливає з наявної можливості у країні боротися з безробіттям, адже чим вищий показник попиту на робочу силу, тим менший термін перебування безробітних у цьому статусі. За даними служби зайнятості в Чернігівській області на 1 вакантне місце у 2015 році маємо 24 фахівця, що на 50 % більше у порівнянні з минулим роком. Це пов'язано зі зменшенням вакансій майже в половину та незмінним рівнем безробіття.

За півроку середній термін пошуку нової роботи трохи збільшився і тепер триває від 6 місяців і більше. З серпня 2015 року кількість тих, хто шукає роботу від 3 до 6 місяців, практично не змінилося. Як і раніше, в ці терміни укладаються трохи менше третини опитаних. Однак зріс відсоток респондентів, для яких процес пошуку триває від півроку до року. Нині до них належить кожен шостий безробітний. Також стало більше тих, для кого термін пошуку перевищує один рік. Таким чином, у ситуації тривалої безробіття знаходиться кожен восьмий претендент [9]. Відповідно, знизилася кількість тих, хто знаходить роботу в лічені місяці, а то й тижні. Сьогодні приблизно одному з восьми вдається вийти на нову роботу протягом 1-2 місяців і тільки трьом зі ста – протягом декількох тижнів. Швидше за всіх знаходять роботу ІТ-фахівці, лікарі та фармацевти, а також представники мас-медіа. Довше часу може знадобитися працівникам банківської сфери та юристам.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Такі зміни на ринку праці мають кілька причин. По-перше, криза змусила скоротити бюджети на виплату заробітних плат. Роботодавці прагнуть знайти висококваліфікованого фахівця за менші гроші. Крім здешевлення вакансій, ще однією тенденцією є скорочення їх кількості – роботодавцю вигідніше закрити вакантну позицію за рахунок внутрішнього резерву або просто перерозподілити обов'язки між працюючими співробітниками. По-друге, в умовах інфляції і постійного зростання цін здобувачі не поспішають погоджуватися на будь-яку запропоновану зарплату і намагаються «продати» себе дорожче [10].

Молодіжне безробіття в Чернігівській області збільшується, на що впливає багато факторів: проблеми з пошуком роботи, неконкурентоспроможність молодих спеціалістів, скорочення штату на підприємствах, не відповідність попиту та пропозиції у деяких галузях, зменшення вакансій у центрі зайнятості та не бажання отримувати низьку заробітну плату навіть на початку кар'єри.

Чернігівщина посідає одне з перших місць в Україні за рівнем безробіття, але кожного року цей показник зменшується. Якщо у 2013 році рівень безробіття становив 11,2 % і це було 1-е місце серед областей, а у 2015 році показник зменшився до 10,6 % і нині Чернігівська область посідає 7-е місце.

Для подолання безробіття, в тому числі і серед молоді, пріоритетними напрямками спеціальних програм держави мають бути:

- спрощення процедури реєстрації в центрі зайнятості;
- державна підтримка нетрадиційних сфер зайнятості (сезонної, поденної, тимчасової);
- стимулювання промисловців до навчання, кваліфікації, перекваліфікації й подальшого працевлаштування додаткової робочої сили;
- залучення приватного (як вітчизняного, так й іноземного) капіталу в райони зі стабільним рівнем безробіття;
- заходи щодо квотування робочих місць для представників найуразливіших груп на ринку праці, безвідсоткові кредити, що надаються безробітним, які започатковують власний бізнес, тощо.

Формування державного замовлення для вищих навчальних закладів повинно складатися на основі аналізу кон'юнктури ринку праці, для того щоб не було диспропорцій, тобто перенасичення одними професіями та нестача інших.

Висновки і пропозиції. Держава повинна серйозно поставитися до вирішення проблеми молодіжного безробіття, активніше працювати з центрами зайнятості та знаходити нових партнерів для працевлаштування випускників. Так, на державному рівні за останні роки вжито відповідних заходів щодо подолання проблеми зайнятості випускників ВНЗ, розроблених з метою сприяння ефективній зайнятості населення. Також важливим є впевненість молоді у майбутньому, прагнення до праці та розвитку країни, намагання розвинути особисті навички та вміння, адже зміни починаються з кожного з нас.

Список використаних джерел

1. Кудіна Л. Проблеми молодіжного безробіття та шляхи його подолання / Л. Кудіна, Л. Яцюк. – К. : ГО «Молодіжна Альтернатива», 2011. – 64 с.
2. Молодіжне безробіття в ЄС – як з ним боротися? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.dyvensvit.org/articles/101075.html>.
3. Чернігівська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.chernigivstat.gov.ua>.
4. Соціально-економічне становище Чернігівської області за 2015 рік: статистичні дані / укладено Чернігівською обласною державною адміністрацією. – Чернігів, 2016. – 10 с.
5. Державна служба зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dcz.gov.ua>.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

6. *Динаміка та географія безробіття в Україні та ЄС у 2012–2013 рр.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://infolight.org.ua/content/dinamika-ta-geografiya-bezrobittya-v-ukrayini-ta-ies-u-2012-2013-rr>.
7. *Ситуація на ринку праці та діяльність державної служби зайнятості у Чернігівській області січень 2016 року.* – Чернігів, 2016. – 13 с.
8. *Молодіжне безробіття та проблеми розвитку молодіжного підприємництва* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ya.org.ua/images/pdf/09-10/6.pdf>.
9. *Українці ищут работу более полугода* [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <https://hh.ua/article/18383>.
10. *Федоренко В. Г.* Ринок праці в Україні та економічні тенденції в умовах світової економічної кризи / В. Г. Федоренко // *Економіка та держава.* – 2009. – № 1. – С. 4–5.

References

1. Kudina, L., Yatsiuk, L. (2011). *Problemy molodizhnoho bezrobittia ta shliakhy yoho podolannia [Problems of youth unemployment and ways to overcome it]*. Kyiv: HO “Molodizhna Alternatyva” (in Ukrainian).
2. *Molodizhne bezrobittia v YeS – yak z nym borotysia? [Youth unemployment in the EU – how to fight?]*. Retrieved from <http://old.dyvensvit.org/articles/101075.html>.
3. *Chernihivska oblasna derzhavna administratsiia [Chernihiv Regional State Administration]*. Retrieved from <http://www.chernigvstat.gov.ua>.
4. Done Chernihiv Regional State Administration. (2016). *Sotsialno-ekonomichne stanovyshe Chernihivskoi oblasti za 2015 rik: statystychni dani [Socio-economic situation of Chernihiv region for 2015: statistics]*. Chernihiv (in Ukrainian).
5. *Derzhavna sluzhba zainiatosti [Public Employment Service]*. Retrieved from <http://www.dcz.gov.ua>.
6. *Dynamika ta heohrafiia bezrobittia v Ukraini ta YeS u 2012–2013 rr. [The dynamics and geography of unemployment in Ukraine and the EU in the 2012-2013 biennium]*. Retrieved from <http://infolight.org.ua/content/dinamika-ta-geografiya-bezrobittya-v-ukrayini-ta-ies-u-2012-2013-rr>.
7. *Sytuatsiia na rynku pratsi ta diialnist derzhavnoi sluzhby zainiatosti u Chernihivskii oblasti sichen 2016 roku [The labor market situation and the activities of the State Employment Service in Chernihiv region in January 2016]*. (2016). Chernihiv (in Ukrainian).
8. *Molodizhne bezrobittia ta problemy rozvytku molodizhnoho pidpriemnytva [Youth unemployment and problems of youth entrepreneurship]*. Retrieved from <http://www.ya.org.ua/images/pdf/09-10/6.pdf>.
9. *Ukrayntsy yshchut rabotu bolee poluhoda [Ukrainians looking for a job more than six months]*. Retrieved from <https://hh.ua/article/18383>.
10. Fedorenko, V.H. (2009). *Rynok pratsi v Ukraini ta ekonomichni tendentsii v umovakh svitovoi ekonomichnoi kryzy [The labor market in Ukraine and economic trends in the global economic crisis]*. *Ekonomika ta derzhava – The Economy and the State*, no. 1, pp. 4–5 (in Ukrainian).

Іванова Тетяна Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Іванова Татьяна Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры управления персоналом и экономика труда, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Ivanova Tatyana – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Personnel Management and Labour Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: ivanova_feo@mail.ru

Бринь Олена Олександрівна – студентка факультету життєдіяльності, природокористування і туризму, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Бринь Елена Александровна – студентка факультета жизнедеятельности, природопользования и туризма, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Bryn Olena – student of the Faculty of Ability to Live, Nature Management and Tourism, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: Helenbry41@gmail.com

УДК 339.542.26:339.543.012.42

*Григорій Шамборовський***ЗМІНИ РЕЖИМІВ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ВНАСЛІДОК УГОДИ
ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС***Григорій Шамборовський***ИЗМЕНЕНИЯ РЕЖИМОВ ВНЕШНЕЙ ТОРГОВЛИ В РЕЗУЛЬТАТЕ
СОГЛАШЕНИЯ ОБ АССОЦИАЦИИ МЕЖДУ УКРАИНОЙ И ЕС***Grygoriy Shamborovskyi***CHANGES IN FOREIGN TRADE REGIMES UNDER THE ASSOCIATION
AGREEMENT BETWEEN UKRAINE AND THE EU**

Стаття присвячена дослідженню змін режимів зовнішньої торгівлі між Україною та ЄС внаслідок дії Угоди про асоціацію з метою збільшення обсягів двосторонньої торгівлі та зростання виробництва в охопленому регіоні. Проаналізовано застосування таких режимів зовнішньої торгівлі ЄС, як автономні торговельні преференції, загальний режим Генералізованої системи преференцій та режим зони вільної торгівлі. Визначено особливості тарифної лібералізації – скасування ввізних мит ЄС майже на 95 % українських промислових та 85 % сільськогосподарських товарів. Відзначено, що для легкових автомобілів і вживаного одягу передбачено застосування спеціальних захисних механізмів. Наголошено на важливості використання квот ЄС на продукти рослинного і тваринного походження та застосування технічного регулювання, санітарних та фітосанітарних норм і стандартів вітчизняними експортерами. Результати дослідження засвідчили скорочення обсягу експорту українських товарів до ЄС на третину порівняно з 2014 р., проте, частка експорту до ЄС у 2015 р. становила 37 % від загального українського експорту. Така сама тенденція спостерігається у регіональній структурі зовнішньої торгівлі – більшість областей України збільшили частку експорту до країн-членів ЄС.

Ключові слова: Угода про асоціацію, зона вільної торгівлі, автономні торговельні преференції, зовнішня торгівля, експорт, імпорт, ввізне мито, тарифні квоти, спеціальний захисний механізм, нетарифні бар'єри.

Табл.: 2. Бібл.: 13.

Статья посвящена исследованию изменений режимов внешней торговли между Украиной и ЕС в результате действия Соглашения об ассоциации с целью увеличения объемов двусторонней торговли и роста производства в регионе действия. Проанализировано применение таких режимов внешней торговли ЕС, как автономные торговые преференции, общий режим Генерализованной системы преференций и режим зоны свободной торговли. Определены особенности тарифной либерализации – отмена ввозных пошлин ЕС почти на 95 % украинских промышленных и 85 % сельскохозяйственных товаров. Отмечено, что для легковых автомобилей и бывшей в употреблении одежды предусмотрено применение специальных защитных механизмов. Сделан акцент на важности использования квот ЕС на продукты растительного и животного происхождения и применения технического регулирования, санитарных и фитосанитарных норм и стандартов отечественными экспортерами. Результаты исследования показали сокращение объема экспорта украинских товаров в ЕС на треть по сравнению с 2014 г., однако, доля экспорта в ЕС в 2015 г. составила 37 % от общего украинского экспорта. Такая же тенденция наблюдается в региональной структуре внешней торговли – большинство областей Украины увеличили долю экспорта в страны-члены ЕС.

Ключевые слова: Соглашение об ассоциации, зона свободной торговли, автономные торговые преференции, внешняя торговля, экспорт, импорт, ввозная пошлина, тарифные квоты, специальный защитный механизм, нетарифные барьеры.

Табл.: 2. Библ.: 13.

The article is devoted to the research of regime changes in the external trade between Ukraine and the EU under the Association Agreement in order to increase the capacity of bilateral trade and the growth of production in the covered region. The arrangements of the EU trade regimes as autonomous trade preferences, standard regime of Generalized System of Preferences and the free trade zone regime are analyzed. The features of the tariff liberalization are determined – the EU cancels import tariffs more than on 95 % of industrial and 85 % of agricultural products from Ukraine. The application of special safeguard mechanisms for cars and second-hand clothing is mentioned. It is stressed on the importance of applying of EU quotas on products of plant and animal origin and the implementation of technical regulations, sanitary and phytosanitary norms and measures within domestic exporters. The results of research showed a reduction of the export of Ukrainian goods to the EU by a third compared with 2014, however, the share of Ukrainian export to the EU increased by 37 % of total in 2015. The same trend is observed in the regional structure of foreign trade of Ukraine – the share of exports to the EU is raised in regions.

Key words: the Association Agreement, free trade zone, the autonomous trade preferences, foreign trade, export, import, import duties, tariff quotas, special safeguard mechanism, non-tariff barriers.

Табл.: 2. Библ.: 13.

JEL Classification: F 15, F 17, F 42

Постановка проблеми. У лютому 2014 р., після перемоги Революції Гідності та повалення кримінально-диктаторського режиму, Україна повернулась на шлях євроінтеграції. 21 березня, під час позачергового Саміту Україна – ЄС, новий український уряд на чолі з Арсенієм Яценюком підписав політичну частину Угоди про асоціацію. Пов-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ний текст Угоди був підписаний Президентом Петром Порошенком 27 червня 2015 р. Одночасно аналогічні Угоди ЄС уклав з Грузією та Молдовою.

Основні частини Угоди присвячені ключовим реформам, економічному відновленню та зростанню, а також управлінню та секторальній співпраці у сферах промисловості, енергетики, транспорту, охорони довкілля, соціального розвитку, безпеки населення, рівності прав, захисту споживачів, освіти, молоді та культури.

Найважливіші економічні положення Угоди містить Розділ 4 «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею», де у статті 25 зазначено, що «сторони поступово створюють зону вільної торгівлі протягом перехідного періоду, що не перевищує 10 років починаючи з дати набрання чинності цією Угодою» [11].

Відмінною рисою зони вільної торгівлі (ЗВТ) Україна – ЄС є комплексна програма адаптації регуляторних норм у сферах, пов'язаних з торгівлею, до законодавства ЄС – передбачено як взаємне відкриття ринків, так і стимуляцію конкурентоспроможності українських виробників через запровадження європейських стандартів та інші кроки, потрібні для розвитку внутрішнього ринку та збільшення обсягів зовнішньої торгівлі з ЄС.

Однак ще до підписання Угоди, а саме 22 квітня 2014 р., з метою підтримки української економіки в часи економічної та політичної кризи ЄС в односторонньому порядку відкрив свій ринок для української продукції, надавши автономні торговельні преференції (АТП стали імплементацією ЄС своїх зобов'язань у межах ЗВТ).

Вже сьогодні можемо проаналізувати та оцінити перші наслідки зміни умов торгівлі внаслідок виконання Угоди та запровадження режиму вільної торгівлі, де основними показниками слід вважати зростання обсягів зовнішньоекономічної діяльності, виробництва товарів і послуг та доходів населення в регіоні. Важливо розглянути та проаналізувати актуальні проблеми розширення та поглиблення співпраці в межах ЗВТ, визначити пріоритетні завдання на шляху лібералізації торгівлі та адаптації Угоди.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню процесу змін режимів зовнішньої торгівлі, їх змісту та завдань присвячена значна кількість наукових робіт, зокрема О. Кравчук [2], Н. Микольська [6], О. Нечипоренко [8], Ю. Панченко [9] прогнозували та оцінювали окремі аспекти наслідків євроінтеграції, тарифного квотування, а також загалом особливостей доступу української продукції на ринок ЄС.

Для проведення аналізу змін режимів зовнішньої торгівлі використано матеріали Верховної Ради України [10; 11], Міністерства економічного розвитку і торгівлі [3], дані Державної служби статистики України [4], Інституту економічних досліджень та політичних консультацій [5].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Сьогодні велика частина наукових праць присвячена теоретичним проблемам лібералізації торгівлі з ЄС – не вирішеними залишаються питання оцінювання соціально-економічних наслідків дії Угоди, проведення ринкових реформ в умовах євроінтеграції, розроблення надійних механізмів та інструментів застосування режиму вільної торгівлі з ЄС.

Мета роботи полягає у дослідженні впливу зміни режиму зовнішньої торгівлі України та ЄС на структуру та динаміку зовнішньоекономічної діяльності областей України у 2014–2016 рр.

Виклад основного матеріалу. Режим зовнішньої торгівлі – це умови торговельно-економічних відносин між країною та іншими державами, що визначаються відсутністю або наявністю між ними відповідних торговельних угод та їх змістом. Також це система тарифних і нетарифних заходів та схем експортного стимулювання, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності виробників в охопленому регіоні.

Для регулювання зовнішньої торгівлі найчастіше використовуються такі режими: режим нації найбільшого сприяння, національний режим, преференційні режими, а також режими зон вільної торгівлі, митних союзів, спільних ринків.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Українцям ціною життів воїнів та наполегливій праці небайдужих громадян, вдалося захистити національну державу та демократичний шлях розвитку – перейти на новий якісно вищий щабель спілкування та співпраці з розвинутими країнами Заходу.

З 2016 р. ЄС скасовує ввізне мито для українських товарів майже на 98 % кодів товарної номенклатури відповідно до режиму ЗВТ. Графік скасування ввізного мита з боку України передбачає встановлення перехідних періодів для більшості кодів товарної номенклатури від 2 до 7 років.

Щодо деяких кодів встановлені тарифні квоти, в межах яких товари імпортуються в ЄС без сплати мита. Також на окремі категорії встановлюються тарифні квоти, тобто такі товари можна буде ввозити в Україну за зменшеною ставкою ввізного мита у межах цих квот.

Одночасно з режимом ЗВТ до кінця 2018 р. українські експортери можуть використовувати пільговий режим Генералізованої системи преференцій (ГСП) (*The Generalized System of Preferences*) – тарифні преференції ЄС відносно імпорту товарів походженням з найменш розвинених країн та країн, що розвиваються, який діє між Україною та ЄС вже багато років.

У межах ГСП ЄС існує три режими преференцій:

- загальний – охоплює 6200 тарифних ліній, які поділяються на «чутливі» (3785) та «нечутливі» (2415) категорії. Для «нечутливих» продуктів застосовується нульова ставка ввізного мита, для «чутливих» – ставка ввізного мита в середньому на 3,5 % нижча за ставку мита відповідно до «режиму найбільшого сприяння СОТ»;

- спеціальний – 6270 тарифних ліній. Відмінністю від загального режиму є те, що нульова ставка ввізного мита застосовується також до окремих «чутливих» продуктів;

- «усе, крім зброї» – більше 7000 тарифних ліній, до яких застосовується нульова ставка ввізного мита за винятком зброї та товарів військового призначення. Цей режим застосовується до країн, що були класифіковані ООН як найменш розвинені.

Відповідно до додатку II до Регламенту Ради ЄС № 978/2012 від 25.10.2012 р. Україна входить до переліку країн, на які поширюється загальний режим ГСП. При цьому згідно із новим Регламентом торговельні преференції в межах ГСП більше не застосовують для таких країн, як Китай, Росія, Казахстан, Бразилія, Аргентина, ОАЕ, Білорусь та ін., що дає додаткові переваги українським експортерам на ринку ЄС.

Варто відзначити, що в режим АТП у період травень 2014 – грудень 2015 рр. діяв одночасно з ГСП.

Крім зміни торговельних режимів, важливо наголосити на інших особливостях лібералізації торгівлі з ЄС, які полягають у такому:

1. На окремі товари, перелік яких встановлює українська сторона (насіння соняшника, шкірсировина, деякі види кольорового брухту та чорних металів), запроваджено дію спеціального захисного механізму – стягнення додаткового збору, загальним терміном дії до 15 років.

2. Додаток 1-А до Угоди «Тарифний графік України» передбачає для більшості кодів товарної позиції 8703 (пасажирські автомобілі) застосування 10 % ставки ввізного мита із перехідним періодом 7–10 років. Тобто протягом цього періоду ставка ввізного мита має поступово зменшуватись. Однак поряд з оподаткуванням ввізним митом ст. 44 Угоди передбачає і застосування спеціального додаткового мита, пов'язаного з імпортом. Таке спеціальне додаткове мито може вводитись Україною протягом 15 років з дня набрання чинності Угодою. Сумарна ставка ввізного та спеціального додаткового мита при імпорті автомобілів не повинна перевищувати 10 % протягом цих 15 років.

3. Механізм скасування ввізного мита на одяг, який був у вжитку, передбачає поступове скасування ставки ввізного мита кожного року на 1 % протягом 5 років.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Ознайомитися з умовами та правилами експорту товарів до ЄС можна на інтернет-сторінці Служби підтримки експорту ЄС [13]. Детальна інформація щодо чинних ставок імпорتنних мит ЄС та інших умов експорту до країн – членів ЄС знаходиться на сторінці Європейської Комісії, у розділі «*My export*» [12].

Процес поступової лібералізації торгівлі триватиме десять років, хоча для деяких українських товарів передбачені триваліші перехідні періоди.

Протягом наступних років відбудеться поступове зниження до нуля певних мит, а також розширення обсягів тарифних квот для кількох товарів, у тому числі меду, пшениці, кукурудзи, соку.

Зниження мит Україною відбуватиметься повільніше, ніж це зробив ЄС.

З 2016 року Україна знизила середнє ввізне мито на промислові товари з 3,7 до 1,1 %, а на продукцію сільського господарства та харчової промисловості – з 9,2 до 6,7 %. У наступні роки мита на промтовари поступово знизяться до нуля, але для частини сільськогосподарських товарів залишаться ненульовими (табл. 1).

Таблиця 1

Особливості зміни тарифного захисту України та ЄС

Найменування групи, розділу за УКТ ЗЕД	Розмір середньої арифметичної ставки увізного мита					
	діюча		з моменту набуття чинності Угоди		11-й рік	
	Україна	ЄС	Україна	ЄС	Україна	ЄС
Усього по митному тарифу	4,95	7,6	2,42	0,5	0,32	0,05
За товарами груп УКТ ЗЕД 01-24 (сільське господарство)	9,24	19,8	6,77	0,6	1,38	0,24
За товарами груп УКТ ЗЕД 25-97 (промислові та перероблені сільськогосподарські товари)	3,67	3,9	1,12	0,5	0,00	0,0

Джерело: складено автором на основі [9; 10].

Розглядаючи соціально-економічні наслідки створення ЗВТ з ЄС, варто звернути увагу на регіональну структуру та оцінити зміни у зовнішній торгівлі України з ЄС упродовж минулого і початку поточного року (табл. 2).

Таблиця 2

*Частка експорту товарів українських областей до ЄС 2015 р. – I кв. 2016 р.,
% до загального обсягу*

№ п/п	Область України	I кв. 2015 року	2015 р. повністю	I кв. 2016 року
1	2	3	4	5
1	Вінницька	37	33	38
2	Волинська	82	73	85
3	Дніпропетровська	20	22	29
4	Донецька	50	47	53
5	Житомирська	49	52	71
6	Закарпатська	88	90	93
7	Запорізька	32	28	32
8	Івано-Франківська	63	59	76
9	Київська	29	31	38
10	Кіровоградська	22	22	31
11	Луганська	31	45	71
12	Львівська	76	73	75
13	Миколаївська	17	15	25
14	Одеська	25	27	35
15	Полтавська	42	43	44
16	Рівненська	58	63	83
17	Сумська	25	25	34

Закінчення табл. 2

1	2	3	4	5
18	Тернопільська	71	73	78
19	Харківська	19	16	26
20	Херсонська	38	31	34
21	Хмельницька	45	48	58
22	Черкаська	34	37	47
23	Чернівецька	59	56	63
24	Чернігівська	35	33	32
25	м. Київ	29	29	34

Джерело: складено автором на основі [4; 9].

Дані табл. 2 свідчать, що майже усі області України збільшили частки експорту до ЄС. Найбільш помітне зростання засвідчили Житомирська, Луганська, Рівненська, Івано-Франківська, Хмельницька та Черкаська області. Однак є також кілька областей, які проявили незмінну (Вінницька, Запорізька, Львівська обл.) або й негативну тенденцію (Херсонська, Чернігівська обл. – зменшення частки експорту на 4 %).

Згідно з результатами дослідження Ю. Панченка [9], в Україні не залишилося областей, де частка експорту до країн СНД є вищою 50 %, що є важливою позитивною ознакою і свідчить про розвиток та поглиблення зовнішньоторговельних зв'язків між Україною та країнами – членами ЄС.

У цьому контексті варто відзначити досягнення Закарпатської обл., де частка експорту до ЄС зросла аж до 93 %, та Луганської обл., яка за рік (з I кв. 2015 р. до I кв. 2016 р.) переорієнтувала структуру експорту на користь ЄС – 71 % на поч. 2016 р.

Слід звернути увагу на те, що за підсумками 2015 р. торгівля товарами та послугами з ЄС становила 37 % від загального обсягу зовнішньої торгівлі – це історичний максимум. В експорті товарів та послуг частка ЄС становила 33 %, в імпорті – 42 %. Проте кількісно обсяги торгівлі між Україною та рештою світу стрімко скорочувалися, не минула ця тенденція й торгівлю з ЄС.

За даними Державної служби статистики України, експорт товарів та послуг в ЄС становив 15,9 млрд дол. США у 2015 р., що на 24 % менше, ніж у 2014 р., а імпорт – 18,0 млрд дол. США, на 26 % менше у вимірі рік до року.

Висновки і пропозиції. Сьогодні можна говорити про певні економічні підсумки Угоди про асоціацію з ЄС, а саме: по-перше, відбувається поступова переорієнтація українських торговельних потоків з країн СНД на користь ЄС. По-друге, попри загальне скорочення експорту до ЄС, пов'язане з економічною кризою у країні та падінням світових цін, експорт деяких товарів зростає дуже швидкими темпами. Зокрема – товарів тваринного походження.

Однак початкові результати дії режиму зони вільної торгівлі між Україною та ЄС показують недостатній рівень зростання експорту до ЄС – частка експортерів у загальній кількості виробників дуже низька. З іншого боку, це означає, що Україна має потенціал до збільшення виробництва товарів для експорту на ринки ЄС, зокрема, дослідження виявило тенденцію до переорієнтації зовнішньої торгівлі областей України (особливо Закарпатської та Луганської) на користь країн – членів ЄС, що свідчить про успішний вихід вітчизняних експортерів на європейські ринки та співпрацю з новими контрагентами.

Також застосування режиму ЗВТ пришвидшило проведення реформи, пов'язаних з реалізацією взятих зобов'язань, зокрема, досягнуто значного прогресу в реформі технічного регулювання та державних закупівель, однак більшість сфер соціально-економічних відносин вимагають подальшої імплементації положень Угоди.

Отже, незважаючи на складні умови у країні, дуже важливо щоб вітчизняні виробники активно виходили на ринки країн – членів ЄС, а держава всіляко сприяла розширенню та поглибленню європейської інтеграції.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Угода про асоціацію між Україною та ЄС, в основі якої лежить зона вільної торгівлі, – це лише інструмент, а ефективність його використання залежить від рівня державно-приватного партнерства, що передбачає створення сприятливого бізнес-середовища та розвиток громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1. Данилова К. І. Інституційні пастки експортноорієнтованого економічного розвитку України в контексті виконання угоди про асоціацію з Європейським Союзом [Електронний ресурс] / К. І. Данилова // Ефективна економіка. – 2015. – № 11. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4585>.
2. Кравчук О. Можливі соціально-економічні наслідки євроінтеграції для України [Електронний ресурс] / О. Кравчук // Центр соціальних і трудових досліджень. – 2014. – Режим доступу : <http://cslr.org.ua/mozhlyvi-sotsialno-ekonomichni-naslidki-yevrointegratsiyi-dlya-ukrayini>.
3. Міністерство економічного розвитку і торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>.
4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ier.com.ua>.
6. Микольська Н. Як користуватися тарифними квотами. Короткий путівник для бізнесу [Електронний ресурс] / Н. Микольська // Європейська правда. – 2016. – Режим доступу : <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/01/26/7043904/>.
7. Наслідки створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. Кількісна оцінка за допомогою прикладної моделі загальної рівноваги. [Електронний ресурс] // ІЕД за фінансової підтримки Міжнародного фонду «Відродження». – 2014. – Режим доступу : http://www.ier.com.ua/files//Projects/report_2014-11-28_edited.pdf.
8. Нечипоренко О. Розширення доступу української продукції на ринок ЄС [Електронний ресурс] / О. Нечипоренко // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України – Режим доступу : <http://www.ier.com.ua/files//Олександра%20Нечипоренко.pdf>.
9. Панченко Ю. Українська торгівля в новій реальності. Як регіони країни пережили старт ЗВТ з ЄС [Електронний ресурс] / Ю. Панченко // Європейська правда. – 2016. – Режим доступу : <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/06/13/7050588/>.
10. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16.09.2014 року № 1678-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 40. – Ст. 2021.
11. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 30.11.2015 [Електронний ресурс] : Закон України від 16.09.2014 № 1678-VII. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011/paran2820#n2820.
12. My export : export helpdesk [Electronic data] // European Commission – Access mode : http://exporthelp.europa.eu/thdapp/display.htm?page=form%2fform_MyExport.html&docType=main&languageId=en.
13. Site of EUR-Lex (Access to European Union law) [Electronic data] – Access mode : <http://eur-lex.europa.eu/>.

References

1. Danylova, K.I. (2015). Instytutsiini pastky eksportoorientovanoho ekonomichnoho rozvytku Ukrainy v konteksti vykonannya uhody pro asotsiatsiiu z Yevropeiskym Soiuzom [Institutional traps export-oriented economic development of Ukraine in the context of the Association Agreement with the European Union]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, no. 11. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4585>.
2. Kravchuk, O. (2014). *Mozhlyvi sotsialno-ekonomichni naslidky yevrointehratsii dlia Ukrainy [Possible socio-economic consequences of European integration for Ukraine]*. Tsentr sotsialnykh i

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

trudovykh doslidzhen – Center for Social and Labour Studies. Retrieved from <http://cslr.org.ua/mozhlivi-sotsialno-ekonomichni-naslidki-yevrointegratsiyi-dlya-ukrayini/>.

3. *Materialy ofitsiinoho сайту Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli [The official website of the Ministry of Economic Development and Trade]*. Retrieved from <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>.

4. *Materialy ofitsiinoho сайту Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [The official site of the State Statistics Service of Ukraine]*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

5. *Materialy ofitsiinoho сайту Instytutu ekonomichnykh doslidzhen ta politychnykh konsultatsii [The official website of the Institute for Economic Research and Policy Consulting]*. Retrieved from <http://www.ier.com.ua>.

6. Mykolska, N. (2016). Yak korystuvatsia taryfnymy kvotamy. Korotkyi putivnyk dlia biznesu [Using tariff quotas. A short guide to business]. *Yevropeiska pravda – European Pravda*. Retrieved from <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/01/26/7043904/>.

7. Naslidky stvorennia pohlyblenoї ta vseosiazhnoї zony vilnoї torhivli mizh Ukrainoiu ta YeS. Kilkisna otsinka za dopomohoiu prykladnoi modeli zahalnoi rivnovahy, 2014 [The consequences of the deep and comprehensive free trade area between Ukraine and the EU. Quantifying using applied general equilibrium model]. *IED za finansovoi pidtrymky Mizhnarodnoho fondu «Vidrodzhennia» – IER with financial support from the International Fund «Renaissance»*. Retrieved from http://www.ier.com.ua/files/Projects/report_2014-11-28_edited.pdf.

8. Nechyporenko, O. (2015). Rozshyrennia dostupu ukrainskoi produktsii na rynek YeS [Increase access of Ukrainian goods to the EU market]. *Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy – Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine*. Retrieved from <http://www.ier.com.ua/files/Олександра%20Нечипоренко.pdf>.

9. Panchenko, Yu. (2016). Ukrainska torhivlia v novii realnosti. Yak rehiony krainy perezhyly start ZVT z YeS. [Ukrainian trade in the new reality. As parts of the country experienced the start of FTA with the EU]. *Yevropeiska pravda – European Pravda*. Retrieved from <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/06/13/7050588/>.

10. Pro ratyfikatsiiu Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnyimi derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony: Zakon Ukrainy vid 16.09.2014 roku № 1678-VII [Law of Ukraine on ratification of the Association Agreement between Ukraine, on one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand from September 16, 2014 № 1678-VII] (2014). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, no. 40, article 2021 (in Ukrainian).

11. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnyimi derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony vid 30.11.2015 roku: Zakon Ukrainy vid 16.09.2014 № 1678-VII [Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part from November 30, 2015 ratified under the Law from September 16, 2014 № 1678-VII]. Retrieved from http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011/paran2820#n2820.

12. My export: export helpdesk. *European Commission*. Retrieved from http://exporthelp.europa.eu/thdapp/display.htm?page=form%2fform_MyExport.html&docType=main&languageId=en.

13. *Site of EUR-Lex (Access to European Union law)*. Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu/>.

Шамборовський Григорій Олегович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин, Львівський національний університет імені Івана Франка (вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна).

Шамборовский Григорий Олегович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры международных экономических отношений, Львовский национальный университет имени Ивана Франко (ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000, Украина).

Shamborovskyi Grygoriy – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of International Economic Relations, Ivan Franko National University of Lviv (1 Universytetska Str., 79000 Lviv, Ukraine).

E-mail: gwarsii@gmail.com

УДК 659.4

*Олег Шевченко***ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ PR У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ***Олег Шевченко***ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ PR В ПУБЛИЧНОМ УПРАВЛЕНИИ***Oleg Shevchenko***PECULIARITIES OF USAGE OF PR IN PUBLIC ADMINISTRATION**

Досліджено місце публік рилейшнз (PR) у сучасних умовах існування та розвитку публічної влади. Проаналізовано тенденції розвитку PR-діяльності та використання технологій зв'язків з громадськістю у сучасних умовах.

Ключові слова: ринок PR, прес-служби, агентства, консультанти, публічне управління, реформи, державне управління, маркетинг, чорний PR, політика, громадськість.

Рис.: 1. Бібл.: 11.

Исследовано место публик рилейшнз (PR) в современных условиях существования и развития публичной власти. Проанализированы тенденции развития PR-деятельности и использования технологий связей с общественностью в современных условиях.

Ключевые слова: рынок PR, пресс-службы, агентства, консультанты, публичное управление, реформы, государственное управление, маркетинг, черный PR, политика, общественность.

Рис.: 1. Библ.: 11.

Explore the place of public relations (PR) in the present conditions of existence and development of public authority. The tendencies of development of PR activities and the use of technology public relations in modern conditions.

Key words: PR market, the press-service agency, consultants, public administration reform, governance, marketing, black PR, politics and the public.

Fig.: 1. Bibl.: 11.

JEL Classification: M 190, M 390

Постановка проблеми. Умови реформування органів публічного управління з урахуванням сучасних тенденцій щодо децентралізації влади, передачі центральними органами влади певного обсягу владних повноважень на місцевий рівень та формування і функціонування виконкомів органів місцевого самоврядування, вимагають якісного забезпечення управлінських процесів професійно підготовленими кадрами, які зможуть ефективно налагоджувати комунікації між громадянським суспільством та органами публічної влади, формувати їх позитивний імідж та висвітлювати діяльність відповідних органів через застосування якісного PR, що має свої особливості.

Паблік рилейшнз, або зв'язки з громадськістю, – одна із функцій менеджменту, що інтенсивно розвивається. Спеціалісти нового класу – консультанти з PR-технологій – повинні вміти кваліфіковано оцінювати відносини з громадськістю, аналізувати комунікативні потоки будь-якої структури для налагодження позитивних відносин між структурою та її громадськістю.

Можна виділити кілька видів діяльності, на стику яких зародилися вітчизняні PR: реклама, журналістика, участь у виставках, пряме поштове розсилання, проведення корпоративних вечірок, семінарів. Появі PR як окремого напрямку діяльності сприяв розвиток в Україні таких понять, як «стратегічний маркетинг» і «менеджмент-консалтинг».

Існувало 3 процеси, які привели до відділення ринку PR від рекламного ринку. По-перше, суб'єкти ринку (компанії, підприємства, організації, насамперед у комерційному середовищі) самостійно використовували окремі елементи, прийоми й методи зі сфери PR у своїй практиці. По-друге, у штаті компаній, підприємств, організацій з'явилися співробітники, відповідальні за PR-напрямок. Це міг бути, наприклад, директор, начальник відділу маркетингу, начальник відділу зовнішніх зв'язків, менеджер з персоналу або секретар-референт. Важливо, що за PR хтось відповідав, комусь було доручено здійснювати зв'язок із зовнішньою та внутрішньою громадськістю. PR стає окремою стороною життя організації. Варто уточнити, що найбільш значущою зовнішньою групою громадськості для великих компаній, поряд зі споживачами, стали ЗМІ.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

По-третє, з'явилися спеціалізовані PR-агентства [4, с. 47]. Аналіз цієї теми ще не є достатньо розповсюдженим у публікаціях, статтях чи інших наукових матеріалах. У фаховій літературі переважно аналізується застосування зв'язків з громадськістю виробничими, торговельними підприємствами або підприємствами, що надають послуги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у становлення та розвиток PR зробили зарубіжні та вітчизняні вчені, серед яких С. Блэк, Катліп Скотт М., Сентер Алєн Х., Брум Глен. М., Verkman R., Kitch L. W., Д. С. Алексанов, В. М. Кошелев, В. Г. Королько, М. Ф. Кропивко, Г. Г. Почепцов та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Лише деякі автори намагались торкнутись актуальності PR у публічному управлінні. Це, зокрема: В. Бакуменко, Р. І. Буряк, А. Д. Гуменний, О. А. Дегтяр, Т. П. Кальна-Дубінюк, М. Г. Лашкіна, В. О. Мінаєва, Н. С. Питуляк, А. Ф. Подорван, С. Попов, О. М. Руденко. Однак комплексність і багатогранність проблеми потребують подальшого поглибленого вивчення.

Мета статті. Метою статті є розкриття сутності та аналіз особливостей застосування PR у публічному управлінні.

Виклад основного матеріалу. Еволюція сучасного суспільства обумовлена комплексним впливом сукупності найважливіших тенденцій та факторів, що визначають прогресивний розвиток його економічної, політичної, соціальної та духовної сфер. Цей вплив проектується адекватно у стратегічних пріоритетах реформування системи публічного управління інноваційним шляхом. Парадигма інноваційного розвитку суспільства має концептуально відображати теоретичні засади про якісні загальносуспільні зміни з урахуванням сучасних завдань реалізації нової політики державного управління [9].

Прагнення українського суспільства до прогресивних перетворень на засадах європейських цінностей зумовлює передусім потребу в масштабному, своєчасному, адекватному та швидкому оновленні ефективності системи публічного управління у межах цілеспрямованого здійснення державно-управлінських реформ. Це зумовлює необхідність більш поглибленого доопрацювання теоретико-методологічних засад парадигми інноваційного розвитку суспільства з урахуванням еволюції теорії та практики соціального та державного (публічного) управління, а також стратегічних завдань реалізації нової політики державного управління України [1, с. 21].

Сучасною для країн Заходу є концепція Governance (80–90-і рр. XX ст.) та її різновиди: Good Governance (досконале або належне управління), Responsive Governance (відповідальне управління) та Democratic Governance (демократичне управління). Ця концепція розвиває попередню та ґрунтується на: більшій увазі держави до інтересів громадянського суспільства; розширенні участі його суб'єктів у державному управлінні (громадян, громадських організацій, бізнес-структур); відкритості влади щодо громадського контролю; засадах самоорганізації та міжорганізаційних мережах, для яких характерними є взаємозалежність, обмін ресурсами, правила гри і слабка залежність від держави.

Основні інструменти реалізації принципів концепції Governance спрямовані на: децентралізацію системи державного управління; партнерство з бізнес-структурами, взаємодію з громадськістю щодо надання послуг із залученням недержавних ресурсів; участь громадян у процесі вироблення політики і її реалізації, перехід від «держави-опікуна» до «держави-партнера» та інші. У сучасному вимірі набула поширення концепція «належного врядування» у форматі принципів Європейської Стратегії інновацій та належного демократичного врядування на місцевому рівні. Ця стратегія визнана доцільною до впровадження в Україні, принципи якої вже частково поширені у практичній діяльності системи публічного управління, зокрема в межах міжнародних проектів [1, с. 24–25].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Ю. Сурмін на основі аналізу ключових тенденцій суспільного розвитку та внутрішніх рушійних чинників державного управління виділяє основні складові його довгострокового та кардинального реформування, до яких відносить: суб'єкти державного управління; його управлінські зв'язки, відносини та їх організацію; управлінську діяльність; управлінські функції; об'єкти управління; ідеї та теорії управління; професійне навчання управлінців. Аналізуючи сутність цих змін, можна спрогнозувати потенційно можливі форми об'єктивації масштабних державно-управлінських нововведень, які забезпечать:

– демократизацію влади, її партнерство з населенням у прийнятті рішень; розвиток форм і методів їх взаємодії; посилення відкритості влади;

– горизонтально-координуючі зв'язки; асоціативні форми організації й управління, координацію і реординацію; залучення підлеглих до прийняття рішень; діалог, узгодження, комунікацію з впливовими громадськими та опозиційними структурами; належне співвідношення централізації і децентралізації; корпоративізацію державного управління;

– зорієнтованість управління на цінності, технологізацію прийняття рішень, посилення ролі комунікації, організаційної культури, лідерства, мотивації, стилю управління, соціальної відповідальності, групової динаміки і ділової етики;

– ефективність планування, мотивації та координації, регуляції, дерегуляції і саморегуляції, самоконтролю і стороннього контролю, а також раціональний розподіл ресурсів, досягнення визначеного результату; використання проектно-програмно-цільового управління, адміністративно-фінансової і публічної підзвітності; надання якісних соціальних послуг, зокрема на партнерських засадах;

– створення інформаційних ресурсів, домінування держави у різних сферах суспільства за партнерської участі з громадськими структурами; ефективне управління адміністративно-територіальною реформою на основі оптимізації співвідношення «централізація – децентралізація»;

– створення «проривних» концепцій щодо подолання кризових і стагнаційних процесів, забезпечення лідерства країни; поєднання ідеологій організаційно-адміністративного, інформаційно-аналітичного, соціально-сервісного і публічно-комунікативного управління; формування національних концепцій менеджменту і державного управління з урахуванням зарубіжного управлінського досвіду;

– формування політично нейтрального, професійного, чесного, чутливого до вимог громадян службовця, а також державних менеджерів із сучасними управлінськими знаннями, розвинутим інноваційним світоглядом, здатного діяти в умовах невизначеності [1, с. 25–26].

Досягнути якісних змін у публічному управлінні неможливо без застосування як зовнішнього, так і внутрішнього PR. Основне завдання PR в органах публічного управління і, зокрема, державного PR – створення образу компетентного й ефективного керівництва, що має сильну владу і здатне вирішувати проблеми, що стоять перед ним, не порушуючи конституційних прав громадян на одержання повної і достовірної інформації, забезпечувати підтримку громадськістю курсу уряду, передусім через позитивне інформування його діяльності [4, с. 148].

Протягом останнього десятиліття в Україні досить багато говорять та пишуть про PR як специфічну комунікативну практику, що спрямована на досягнення взаєморозуміння і доброзичливих, довірливих стосунків між громадськими суб'єктами, якими виступають окремі індивіди, групи людей, народ загалом, а також різноманітні організації та виробничі структури.

В Україні першою такою практикою було використання політичного піару як поєднання пропаганди й так званого чорного PR. Тоді за основну мету поставили агітацію

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

за окремого кандидата у партію, а одночасно намагалися забруднити конкурентів у очах населення. Крім того, саме в цей час почалось започаткування широкого залучення практики скандалів і виправдань. Інструментом PR стали ЗМІ та засоби друкованої агітації, пропагандистські, викривальні й наклепницькі матеріали [2, с. 16].

Власне, в цьому і полягає завдання політичного PR – завоювати виборця. Завдання політичного PR – створення атмосфери довіри окремих індивідів, соціальних груп до органів державної влади, муніципальних органів, а також до політичних партій, фракціям у представницьких органах влади, громадсько-політичним організаціям. Це та сфера діяльності, в якій потрібні виняткові навички фахівця, досвід, організаторські здібності, інтелект і, безумовно, творчий підхід. Політичний PR має велике значення як у період проведення передвиборчих кампаній, так і в самому процесі виборів: до виборів не буває багато часу. В Україні PR є, з одного боку, достатньо новою сферою діяльності, а з іншого – доволі розвинутою галуззю, яка на сьогодні оцінюється в нашій державі десятками, а інколи й сотнями мільйонів доларів. Таке швидке зростання тенденції популярності PR в Україні спричинене як активним впровадженням західної парадигми ведення бізнесу і політики (зовнішній чинник), а також і розумінням вітчизняною елітою потреби використання конкурентоспроможних технологій у багатьох галузях життєдіяльності населення (внутрішній чинник) [7, с. 467].

Показники рівня довіри до української влади, які стрімко знижуються останнім часом, свідчать, що між державою і суспільством майже немає порозуміння [11, с. 2]. У державному управлінні в Україні існує велика проблема інформаційного забезпечення та просування політики держави. Процеси спілкування, роз'яснення політики, дій уряду та влади в цілому є розмитими, не систематизованими, спонтанними та часто не прогнозованими щодо їх наслідків. За роки незалежності у сфері державної комунікативної політики (а ми під комунікативною політикою розуміємо діяльність уряду, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, правлячої еліти з просування й роз'яснення своєї політики та спілкування з громадськістю, ЗМІ, народом взагалі) відбулися певні зрушення щодо демократизації процесів взаємодії, зокрема із засобами масової інформації, громадськими організаціями тощо.

Сьогодні вже всі, або майже всі, органи державної влади мають свої прес-служби, хоча б прес-секретарів, відділи по зв'язках із ЗМІ та громадськістю, сайти в Інтернеті, деякі установи навіть мають громадські ради, які призначені впливати на політику прийняття рішень.

Сформовано нормативно-правове забезпечення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері PR, що включає: Конституцію України, Закони України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про інформацію», «Про державну службу в Україні», «Про доступ до публічної інформації», «Про звернення громадян», «Про захист суспільної моралі» [3, с. 8–9].

Окремо необхідно звернути увагу на достатньо демократичний за європейськими нормами Закон України «Про доступ до публічної інформації». Він надає великі можливості для вільного отримання інформації від органів державної влади, фактично закріплює необхідність, а іноді просто примушує поки що застарілі бюрократичні системні утворення у владних установах спілкуватися із своїми «роботодавцями», тобто платниками податків, у публічній площині.

Водночас цей «діалог» практично є малоефективним, а сучасні технології, мережеві об'єднання вже створюють нові виклики для влади щодо можливості встановлювати контакти, спілкуватися та просувати свої ідеї. Виникає все більший розрив між владою та населенням, що призводить до зниження довіри до владних інституцій і розчаруван-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ня та апатії в суспільстві. Отже, постає проблема пошуку нових підходів до комунікації в публічному просторі для державного управління [6, с. 10–11].

На підставі проведеного аналізу можна виділити три основні напрями правового регулювання зазначеного виду діяльності: запровадження механізмів відкритості та прозорості в діяльність органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування; забезпечення взаємодії місцевих органів влади з громадськістю; налагодження процесів збирання, оброблення, нагромадження, зберігання, поширення, захисту інформації та надання її споживачам. Переважна більшість законодавчих актів цього спрямування ухвалюється з метою покращення інформування населення та інформатизації надання публічних послуг. Поряд з цим питанням формування двосторонніх симетричних зв'язків надається недостатньо уваги. Значна кількість законодавчих актів передбачає врегулювання правових засад побудови «вертикальних» субординаційних комунікацій місцевих державних адміністрацій і органів місцевого самоврядування з органами вищого рівня управління, удосконалення взаємодії керівництва органів влади з їхніми структурними підрозділами. При цьому недостатньо регламентованими залишаються положення про «горизонтальні» взаємозв'язки суб'єктів інформаційного обміну на місцевому рівні: характер і порядок взаємодії структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування і громадськості, процедура координації та реалізації внутрішньоорганізаційних комунікацій та ін.

Аналіз та узагальнення зарубіжного досвіду щодо побудови відносин між державою і суспільством, зокрема Канади, Нідерландів, США, дозволив визначити перспективні напрями вдосконалення механізмів комунікативної діяльності місцевих органів влади в Україні: посилення прозорості діяльності владних органів та наближення їх до громадян – споживачів публічних послуг; формування організаційно-правових умов для розвитку діалогу між владою і громадськістю; перехід до партнерського співробітництва; підвищення відповідальності державних службовців за якість надання публічних послуг; запровадження інтегрованих комунікативних технологій і принципів маркетингу в діяльність владних установ; зміцнення зв'язку професійного навчання державних службовців із процесами демократизації управління тощо.

Розгляд функціональних повноважень та основних напрямів діяльності місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування свідчить про сформованість у цій системі мережі підрозділів, функціями яких є налагодження прямих і зворотних зв'язків із громадськими організаціями, громадянами, засобами масової інформації, іншими державними і недержавними установами, творчими спілками тощо. Але ці важливі комунікативні канали використовуються не на повну потужність, здебільшого для інформування населення, а не для встановлення двостороннього комунікативного зв'язку. Причини такого становища полягають у відсутності чітко визначених принципів і функцій комунікативної діяльності; недостатній забезпеченості системи місцевих органів влади фахівцями-професіоналами у сфері комунікації; недооцінюванні значення внутрішніх комунікацій; дублюванні функцій і повноважень різними підрозділами; недосконалості плануванні комунікативної діяльності, що не враховує стратегічні цілі органів влади, можливості дієвого контролю результативності проведених заходів та ін. З огляду на це пропонується запровадження технології «маркетинговий PR» у діяльність місцевих органів влади, виокремлення принципів і функцій маркетингових комунікацій як пріоритетних з метою їх подальшої інтеграції у загальну систему управління комунікативною діяльністю інших суб'єктів державного управління й місцевого самоврядування. Результати опитування громадськості свідчать про суперечності між цілями адміністративних реформ і реальними результатами комунікативної діяльності місцевих органів влади, характерними рисами якої є брак у державних службовців професіо-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

налізму для налагодження ефективної комунікації з громадянами-клієнтами (53 % опитаних), надмірна політизованість інформування населення (47 %), невідповідність потребам споживачів публічних послуг (45 %), поширеність корупції (41 %), ненадійність зворотних зв'язків з населенням (35 %), бюрократизація управлінського апарату (33 %). Доведено, що подальша розбудова демократичного, правового, інформаційного суспільства в Україні можлива за умови подолання зазначених недоліків, удосконалення організаційно-правового механізму комунікативної діяльності місцевих органів влади, докорінної зміни підходів до розвитку комунікації, підвищення якості управлінських рішень і публічних послуг, відновлення довіри громадян до влади [10, с. 7].

На прикладі Чернігівської обласної державної адміністрації розглянемо особливості застосування PR-комунікації (рис.). Комунікація з громадськістю (або PR-комунікації) в органах виконавчої влади – один з механізмів державного управління, який має визначену структуру, методи, важелі, інструменти впливу на об'єкт управління з відповідним правовим, нормативним та інформаційним забезпеченням. Термін «комунікація» у державному управлінні визначається як рух інформації, інструмент діалогу між учасниками управлінського процесу, складова процесу взаємодії влади і громадянського суспільства [5, с. 197].

Складові функції	Практичний аспект	Зворотний зв'язок
Суб'єкт комунікації	<ul style="list-style-type: none"> • ЧОДА як суб'єкт владних повноважень 	<ul style="list-style-type: none"> • наявність відповідних підрозділів для забезпечення комунікації: прес-служба ЧОДА, департамент інформаційної діяльності та комунікацій з громадськістю, відповідальні за комунікацію зі ЗМІ та громадськістю особи у кожному структурному підрозділі ЧОДА.
Зміст інформації	<ul style="list-style-type: none"> • офіційні повідомлення про діяльність ЧОДА; • проекти регуляторних актів ЧОДА; • проекти рішень та заходів, оприлюднені для консультацій з громадськістю; • анонси важливих подій, заходів, прямих телефонних ліній з керівниками, прес-конференцій, брифінгів, прес-клубу «Ділове слово». 	<ul style="list-style-type: none"> • моніторинг ЗМІ щодо поширення інформації; • збір та опрацювання пропозицій у рамках консультацій з громадськістю, прямих телефонних ліній; • визначення тем медіа-заходів з урахуванням моніторингу ЗМІ, пропозицій журналістів та громадськості.
Джерела інформації: загальна та окремі	<ul style="list-style-type: none"> • голова та заступники голови ЧОДА; • керівники структурних підрозділів ЧОДА; • речник ЧОДА (в окремих випадках); • визначені спікери з питань інвестицій, соціальної політики, економічного розвитку тощо; • радники голови ЧОДА. 	<ul style="list-style-type: none"> • визначення додаткових спікерів у разі резонансної теми; • участь спікерів у заходах з консультацій з громадськістю.
Канали поширення інформації: офіційні, неофіційні	<ul style="list-style-type: none"> • офіційний сайт ЧОДА; • офіційні сайти структурних підрозділів ЧОДА; • власне друковане видання; • Чернігівська ОДТРК, обласна газета «Деснянська правда»; • сторінка ЧОДА у мережі ФБ, канал на YouTube; • адресна розсилка на обласні (27), районні та міські (32) ЗМІ та ІГС (понад 300). 	<ul style="list-style-type: none"> • система електронного звернення; • моніторинг соціальних мереж; • опрацювання прямих звернень чи пропозицій ІГС.

Рис. Практичний аспект забезпечення інформаційної функції в ЧОДА

Джерело: [8, с. 5].

Фахівці з PR сформулювали такі критерії ефективної комунікації: корисність, повнота і точність, достовірність, своєчасність, чіткість і зрозумілість викладу, переконання.

Відкритість та прозорість сучасного публічного простору примушує шукати креативні підходи до ефективних комунікацій як усередині самої системи державного управління, так і зовні, із суспільством. Ці підходи мають ґрунтуватися на певних параметрах успіху:

– увага – означає наскільки повідомлення притягує увагу потенційних споживачів, до кого спрямовано, хто його використає;

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

– ідентифікація – відбувається тоді, коли результатом впливу повідомлення на аудиторію є утворення у свідомості його отримувачів відповідного ланцюга «повідомлення – джерело повідомлення – організація чи установа, якої воно стосується». Відсутність такого ланцюга породжує те, що дослідники називають «сліпою комунікацією», коли не відбувається усвідомлення хто і з якого приводу інформує;

– позитивний інтерес – з'являється тоді, коли комунікація будується переважно на позитивних емоціях;

– довіра – джерело і зміст інформації повинні викликати довіру з боку цільової аудиторії, довіра виникає тоді, коли більше й краще поінформований, а сучасні інформаційні технології дають для цього великі можливості – тільки треба ними вміло користуватися;

– доступність – зміст інформації подається у зрозумілій формі, чітких поняттях, з конкретними цілями, близькими до потреб аудиторії з метою стимулювання уваги, інтересу, сприйняття змісту;

– асоціативність – знакова система повідомлення, чи обрана символіка повинні викликати певні асоціації у конкретної аудиторії;

– динамізм – повідомлення має бути активним для того, щоб змусити аудиторію відповідним чином сприймати чи діяти, оскільки всі, без винятку, комунікації впливають на їх учасників на трьох рівнях: когнітивному – сфера свідомості; конативному – сфера підсвідомості; афективному – сфера установок [6, с. 17].

Висновки і пропозиції. В умовах розбудови в Україні сучасного інформаційного суспільства як органічного сегмента глобального інформаційного простору та відповідно до курсу Президента України на інформаційну відкритість органів державної влади та допоміжних органів, створених Президентом України, розвиток зв'язків з громадськістю набуває значення одного із пріоритетних напрямів діяльності.

Проведене дослідження показало, що комунікативні підходи, які знаходяться в розпорядженні органів державної влади, потребують зміни ставлення й активізації участі у ньому всіх учасників процесу державного управління. Розглядаючи PR-комунікацію в публічному просторі як процес, ми можемо визначити певні складові цього процесу й організувати його за формою і змістом таким чином, щоб комунікація стала ефективною та корисною всім його активним і пасивним учасникам. Водночас, сучасні інформаційні технології й розвиток засобів комунікації створюють великі можливості для покращення інформаційного забезпечення та просування ідей державної політики. Виникає можливість багатостороннього інформаційного взаємообміну, в якому відбувається зближення або злиття функцій, каналів, засобів, форм та типів відносин між учасниками PR-комунікації. Цей феномен потребує детального комплексного подальшого дослідження, що має знайти своє відображення в наступних публікаціях [6, с. 18].

Список використаних джерел

1. Бакуменко В. Парадигма інноваційного розвитку суспільства: сучасні концепції реформування публічного управління [Електронний ресурс] / В. Бакуменко, С. Попов. – Режим доступу : http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/edu_43/fail/4.pdf.

2. Березенко В. В. Стан політичного PR в Україні: соціально-комунікаційний аспект / В. В. Березенко // Держава та регіони. – Запоріжжя : ГУЗІДМУ, 2012. – С. 16–31.

3. Зв'язки з громадськістю в органах державної влади та органах місцевого самоврядування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKewjL8vCQu8jNAhUkMJokHV-FCDIQFggcMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.center.gov.ua>.

4. Кальна-Дубінюк Т. П. Паблік рілейшнз : навч. посіб. / Т. П. Кальна-Дубінюк, Р. І. Буряк. – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2010. – 204 с.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

5. Кучабський О. Г. Механізми комунікації влади та громадськості в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / О. Г. Кучабський, О. А. Бажинова // Публічне управління: теорія та практика. – 2012. – № 4 (12). – С. 196–201. – Режим доступу : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2012-4/doc/4/06.pdf>.

6. Лашкіна М. Нові підходи до комунікації в публічному просторі державного управління [Електронний ресурс] / М. Лашкіна. – Режим доступу : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2013-1/doc/1/02.pdf>.

7. Мадрига Т. Б. Особливості використання виборчих технологій у виборах до Верховної Ради України 2002 року / Т. Б. Мадрига // Гілея : науковий вісник. – 2010. – Вип. 30. – С. 467–473.

8. Подорван А. Ф. Принцип зворотного зв'язку як основа комунікацій органів державної влади з громадськістю [Електронний ресурс] / А. Ф. Подорван // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2015. – № 2 (2). – С. 291–297. – Режим доступу : <http://ppeu.stu.cn.ua/index.pl?task=arcls&id=68>.

9. Про затвердження плану заходів Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 213-р від 04.03.2015 р. – Режим доступу : www.portal.rada.gov.ua.

10. Терещенко Д. А. Організаційно-правове забезпечення комунікативної діяльності місцевих органів влади [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. / Д. А. Терещенко. – Х., 2009. – Режим доступу : <https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKewj1l7-91cjNAhWhF5oKHTEfDhYQFggjMAE&url=http%3A%2F%2Fwww.irbis-nbu.gov.ua>.

11. Україна пасе задніх за рівнем довіри до органів державної влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2013/02/11/6983262/>.

References

1. Bakumenko, V. & Popov, S. *Paradyhma innovatsiinoho rozvytku suspilstva: suchasni kontseptsii reformuvannia publichnoho upravlinnia* [The paradigm of innovation development of society, the modern concept of public administration reform]. Retrieved from http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/edu_43/fail/4.pdf.

2. Berezenko, V.V. (2012). Stan politychnoho PR v Ukraini: sotsialno-komunika-tsiinyi aspekt [State political PR in Ukraine : social-communicative -traditional aspect]. *Derzhava ta rehiony – State and Regions*. Zaporizhzhia: HUZIDMU, pp. 16–31 (in Ukrainian).

3. *Zviazky z hromadskistiu v orhanakh derzhavnoi vlady ta orhanakh mistsevoho samovriaduvannia* [Public Relations in state authorities and local self-government]. Retrieved from <https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKewjL8vCQu8jNAhUkMJokHV-FCDIQFggcMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.center.gov.ua>.

4. Kalna-Dubiniuk, T.P. (2010). *Pablik rileishnz* [Public relations]. Nizhyn: Vydavets PP Lysenko M.M. (in Ukrainian).

5. Kuchabskyi, O. H. & Bazhynova, O. A. (2012). Mekhanizmy komunikatsii vlady ta hromadskosti v umovakh hlobalizatsii [Mechanisms of communication and public authorities in the context of globalization] *Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka – Public Administration: Theory and Practice*, no. 4 (12), pp. 196–201. Retrieved from <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2012-4/doc/4/06.pdf>.

6. Lashkina, M. (2013). *Novi pidkhody do komunikatsii v publichnomu prostori derzhavnoho upravlinnia* [New approaches to communication in public space governance]. Retrieved from <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2013-1/doc/1/02.pdf>.

7. Madryha, T.B. (2010). Osoblyvosti vykorystannia vyborchikh tekhnolohii u vyborakh do Verkhovnoi Rady Ukrainy 2002 roku [Features of electoral technologies in the elections to the Verkhovna Rada of Ukraine in 2002]. *Hileia: naukovyi visnyk – Gilea: Research Journal*, issue 30, pp. 467–473 (in Ukrainian).

8. Podorvan, A.F. (2015). Pryntsyp zvorotnoho zviazku yak osnova komunikatsii orhaniv derzhavnoi vlady z hromadskistiu [The principle of feedback as a basis for communication between state authorities and the public]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and*

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

prospects of economics and management, no. 2 (2), pp. 291–297. Retrieved from <http://ppeu.stu.cn.ua/index.pl?task=arcls&id=68>.

9. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv Prohramy diialnosti Kabinetu Ministriv Ukrainy ta Stratehii staloho rozvytku “Ukraina – 2020” [The approved plan Program of the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Strategy for Sustainable Development “Ukraine – 2020”]. Retrieved from www.portal.rada.gov.ua.

10. Tereshchenko, D.A. (2009). Orhanizatsiino-pravove zabezpechennia komunikatyvnoi diialnosti mistsevykh orhaniv vlady. [Organizational and legal support communication of local authorities]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv. Retrieved from <https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwj117-91cjNAhWhF5oKHTEfDhYQFggjMAE&url=http%3A%2F%2Fwww.irbis-nbuv.gov.ua>.

11. *Ukraina pase zadnikh za rivnem doviry do orhaniv derzhavnoi vlady [Ukraine lags behind the level of trust in public authorities]*. Retrieved from <http://www.pravda.com.ua/news/2013/02/11/6983262/>.

Шевченко Олег Миколайович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна).

Шевченко Олег Николаевич – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента и государственной службы, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, Чернигов, 14027, Украина).

Shevchenko Oleg – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Management and Public Service, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

УДК 657.1.012.1

Вікторія Олійник

ОПЛАТА ПРАЦІ В ДЕРЖАВНОМУ СЕКТОРІ: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Виктория Олейник

**ОПЛАТА ТРУДА В ГОСУДАРСТВЕННОМ СЕКТОРЕ:
ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ**

Viktoriia Oliinyk

LABOR PAYMENT IN THE PUBLIC SECTOR: TERMINOLOGICAL ASPECT

На основі наукових джерел та законодавчих актів досліджено економічну сутність понять: «заробітна плата», «оплата праці», «виплати працівникам», розкрито різні підходи до трактування змісту, проведено їх порівняльний аналіз. Запропоновано авторське визначення досліджуваних категорій для установ сектору загального державного управління України, встановлено їх взаємозв'язок.

Ключові слова: заробітна плата, оплата праці, виплати працівникам, бюджетні установи, стандарти бухгалтерського обліку.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 38.

На основе научных источников и законодательных актов исследована экономическая сущность понятий: «заработная плата», «оплата труда», «выплаты работникам», раскрыты различные подходы к трактовке содержания, проведен их сравнительный анализ. Предложено авторское определение исследуемых категорий для учреждений сектора общего государственного управления Украины, установлено их взаимосвязь.

Ключевые слова: заработная плата, оплата труда, выплаты работникам, бюджетные учреждения, стандарты бухгалтерского учета.

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 38.

The article researched the economic essence of the concepts of «salary», «labor payment», «employee benefits» based on scientific sources and legislative acts, revealed different approaches to the interpretation of the content, carried out the comparative analysis. Proposed the author's definition of the investigated categories for public sector entities of Ukraine, established their interrelation.

Key words: salary, labor payment, employee benefits, public institutions, accounting standards.

Fig.: 1. Tabl.: 1. Bibl.: 38.

JEL Classification: M 00

Постановка проблеми. Бюджетні установи відіграють важливе значення в економіці держави та сучасному суспільстві, адже впливають на розвиток економічних процесів та забезпечення громадян. Виплати працівникам є основним видом доходів працівників, особливо бюджетної сфери, тому від розміру виплат залежить рівень їх добробуту і ставлення до роботи. Рівень виплат працівникам та їх структура мають важливе соціальне значення і виступають основним мотиватор праці. У зв'язку з цим актуальним питанням є розуміння сутності виплат працівникам, адже об'єктивне трактування економічного терміна, що ґрунтується на практичних дослідженнях, має вагоме значення як для бухгалтерського обліку, так і для кожної бюджетної установи. З метою чіткого сприйняття економічної інформації, усунення багатьох теоретичних та практичних проблем, що виникають у бухгалтерському обліку, важливо встановити відмінності та спільні риси між поняттями «заробітна плата» і «оплата праці» та їх взаємозв'язок з терміном «виплати працівникам».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сутності заробітної плати та оплати праці досліджували зарубіжні науковці, серед яких: Д. Рікардо, А. Сміт, Ж.-Б. Сей, Дж. Кейнс та ін. Значний внесок у дослідження теоретичних і практичних аспектів заробітної плати та оплати праці зробили вітчизняні вчені: М. Панкова (у своїх працях розкрила сутність оплати праці за умов економічної кризи [1]), С. Шелешникова (визначила заробітну плату як мотиватор для працюючих [2]). Результати досліджень, пов'язані з проблемами виплат працівникам, висвітлені у працях вітчизняних учених: Ф. Бутинця [3], С. Голова [4], Р. Джоги [5], С. Свірко [6], І. Жиглей [7] та стосуються розроблення теоретичних і методичних питань з обліку виплат працівникам і напрямів адаптації положень міжнародних стандартів до вітчизняної облікової практики. О. Ф. Ярмолук досліджувала облікові аспекти виплат працівникам [8], О. В. Кравченко

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

вивчав питання організації обліку виплат працівникам бюджетних установ за національними та міжнародними стандартами бухгалтерського обліку [9].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зважаючи на вагомий напруження науковців, слід зауважити, що в економічній літературі відсутнє висвітлення поняття «виплати працівникам» як одного з основних у бухгалтерському обліку установ сектору загального державного управління України та відсутнє формулювання категорії «заробітна плата» з позиції бюджетної установи. Саме дослідження та висвітлення економічного змісту цих понять дозволить усунути теоретичні бар'єри та сформулювати якісну інформацію щодо виплат працівникам з метою управління фондом оплати праці бюджетних установ.

Мета статті. Розкрити сутність понять: «виплати працівникам», «заробітна плата», «оплата праці» на основі порівняльного дослідження вітчизняних і зарубіжних джерел, нормативно-правових актів, сформулювати власне визначення терміна «виплати працівникам» як однієї з основних економічних категорій та об'єкта бухгалтерського обліку для установ сектору загального державного управління України, надати визначення поняттю «заробітна плата» загалом та з позиції бюджетної установи, висвітлити взаємозв'язки між досліджуваними термінами.

Виклад основного матеріалу. Виплати працівникам як економічну категорію зараховують до найскладніших. У нормативно-правовій базі України, що регулює теоретичні та методичні аспекти бухгалтерського обліку бюджетних установ, детально не розкрито зміст самого поняття. Проте вітчизняні та зарубіжні науковці активно досліджують та висвітлюють сутність термінів «заробітна плата» і «оплата праці».

Економічна сутність поняття «заробітна плата» характеризується різносторонністю і потребує комплексного підходу до її трактування. Формування та розвиток соціально-трудових відносин супроводжується еволюцією поняття «заробітна плата». Так, В. Петті та Д. Рікардо вважали, що зарплата є грошовим виразом «мінімуму засобів існування». А. Сміт у своєму науковому дослідженні зазначає, що заробітна плата включає в себе вартість життєвих засобів людини, щоб вона могла «працювати». А. Маршалл – лідер неокласичного напрямку в економічній науці, до «життєво необхідних засобів» відносив уже засоби «щоб працювати» і «щоб жити». На початку XIX століття була поширена теорія заробітної плати, що ґрунтується на теорії «трьох факторів» Ж.-Б. Сея, яку він детально розкрив у праці «Трактат з політичної економії» [10]. У сучасній економічній теорії праця як фактор виробництва є фізичною та інтелектуальною діяльністю людини, спрямованою на виробництво економічних благ і надання послуг [11], а заробітна плата – ціною, що виплачується за використання праці найманого робітника. Американські економісти – П. Самуельсон та В. Нордгауз – прихильники цієї концепції.

У науковій літературі є кілька десятків трактувань сутності заробітної плати, що пояснюється різними поглядами дослідників, деякі з них подані в таблиці.

Таблиця

Дослідження дефініції «заробітна плата» у різних літературних джерелах

Автор	Визначення
1	2
Бутинець Ф. Ф.	Заробітна плата – оплата праці найманих працівників, яка виражає перетворену форму вартості і ціни робочої сили [12, с. 70]
Грішнова О. А.	Заробітна плата – це елемент витрат виробництва, і водночас головний чинник забезпечення матеріальної зацікавленості працівників у досягненні високих кінцевих результатів праці [13]
Дошак М. В., Ляш О. І.	Заробітна плата як соціально-економічна категорія є певною частиною прибутків громадян, що фіксується у грошовій формі, у структурі національного прибутку країни [14, с. 166]

Закінчення табл.

1	2
Золотогоров В. Г.	Заробітна плата – сукупність виплат у грошовій (валютній) і (або) натуральній формі, отриманих робітником (нарахованих йому) за певний період часу (день, місяць, рік) [15, с. 121]
Кулішов В. В.	Заробітна плата – ціна використання праці найманого працівника [16, с. 295]
Мандибура В. О.	Заробітна плата – грошова винагорода, яку отримує працівник за роботу протягом повного робочого часу (рік, тиждень, день) [17, с. 5]
Михайленко О. В.	Заробітна плата – це елемент ринку праці, ціна, за якою працівник продає послуги робочої сили, тобто виражає ринкову вартість використання найманої робочої сили [18]
Мочерний С. В.	Заробітна плата – грошовий вираз вартості і ціни робочої сили [19]
Науменко В. І.	Заробітна плата – частина вартості у грошовій формі, яка в результаті його розподілу надходить працівникам залежно від кількості та якості затраченої ними праці [20, с. 94]
Пищуліна О. М.	Заробітна плата є концентрованим виявленням ефективності економіки і соціальної політики держави та спроможності суспільства в цілому захищати право людини на гідне життя [21, с. 133]
Поклад І. І.	Заробітна плата – економічна форма, що застосовується суспільством для встановлення міри праці та міри заохочення [22, с. 58]
Яременко Л. М.	Заробітна плата – це грошовий дохід працівників, що залежить від кількості витраченої праці під час створення матеріального блага або конкретного товару, або витрат робочого часу при наданні послуги [23, с. 190]
Стаття 14, пп. 14.1.48 ПКУ	Заробітна плата – це основна та додаткова заробітна плата, інші заохочувальні та компенсаційні виплати, які виплачуються (надаються) платнику податку у зв'язку з відносинами трудового найму згідно із законом [24]

Джерело: узагальнено автором.

На основі наведеної інформації в табл., доцільно зазначити, що підходи науковців щодо дефініції «заробітна плата» неоднозначні і різносторонні. С. В. Мочерний стверджує, що поняття заробітної плати слід розглядати з кількох позицій, а саме: з позиції підприємця; з позиції працівника; як елемент ринку праці; як грошове вираження вартості та ціни товару «робоча сила» і частково результативності її функціонування [25, с. 584]. І. М. Тимош вважає, що потрібно розглядати також як економічну категорію, що відображає відносини між роботодавцем і найманим працівником з приводу розподілу новоствореної вартості [26]. Вищенаведене свідчить, що заробітна плата відображає взаємодію багатьох економічних процесів та суб'єктів економічних відносин, проте у дослідженнях науковців відсутнє виокремлення цієї категорії з позиції установи державного сектору.

Відповідно до Закону України «Про оплату праці» заробітна плата – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу [27, с. 1].

Враховуючи вищезазначене, слід навести власне визначення з позиції бюджетної установи: заробітна плата – це елемент фінансування видатків на оплату праці, що впливає на фінансовий результат установи сектору загального державного управління і водночас головний чинник забезпечення матеріальної зацікавленості працівників у досягненні високих кінцевих результатів праці, що є запорукою підвищення ефективності діяльності бюджетної установи і держави в цілому.

Узагальнюючи аналіз позицій науковців та законодавчих актів України, доцільно сформулювати власне визначення економічної категорії «заробітна плата» з позиції працівника бюджетної установи: це винагорода, обчислена у грошовому виразі, порядок обчислення якої регламентовано трудовим договором, яка є ціною за виконані роботи і надані послуги працівника споживачам бюджетних послуг та основним мотиваційним фактором, рівень якого впливає на якість та кількість затраченої праці.

Крім терміна «заробітна плата», у науковій літературі та практичній діяльності широко використовують поняття «оплата праці». Проте серед науковців немає одностай-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ності в розумінні співвідношення цих термінів. Так, А. Ю. Пашерстник вважав їх синонімами [28, с. 160], а Р. З. Лівшиць був переконаним у їх співвідношенні як частини і цілого [29, с. 7].

У своєму дослідженні «Оплата праці і заробітна плата: щодо питання термінології» І. Лаптії стверджує, що оплата праці є ширшим поняттям, порівняно із заробітною платою. Науковець розкриває сутність оплати праці як системи юридичних норм, спрямованих на організацію всієї системи правовідносин у цій сфері і регламентацію окремих її елементів, пов'язаних із забезпеченням та здійсненням роботодавцем виплат працівникам [30, с. 82]. Заробітна плата, на її думку, – це винагорода, включаючи виплати стимулюючого характеру, яку за трудовим договором роботодавець виплачує працівникові своєчасно та систематично за виконану ним роботу [30, с. 84]. В. І. Прокопенко стверджує, що заробітна плата – це винагорода, обчислена у грошовому виразі, яку власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу [31, с. 354], а оплата праці – це винагорода, що встановлюється попередньо в державно-нормативному порядку або за угодою сторін трудового договору [31, с. 365]. Порівнюючи за змістом терміни «заробітна плата» і «оплата праці», О. В. Смирнов вважає, що заробітна плата є заробленою платою [32, с. 303] та ототожнює її з поняттям «оплата праці» [32, с. 304–306].

В. М. Божко здійснив порівняльне дослідження термінологічних відмінностей понять «оплата праці» та «заробітна плата» на прикладі чинних трудових кодексів колишніх республік СРСР, на підставі якого стверджує, що жодному із законодавців так і не вдалось коректно та системно розмежувати досліджувані терміни [33].

У статті «Розмежування змісту термінів «заробітна плата» і «оплата праці» на основі аналізу наукових праць ХХІ століття» В. М. Божко зробив висновки, що існує три погляди на співвідношення змісту окреслених термінів: 1) вони є синонімами, тобто тотожні за змістом; 2) вони співвідносяться як частина та ціле; 3) вони взаємопов'язані причинно-наслідковим зв'язком: оплата праці характеризує певний процес (як систему відносин), наслідком якого є заробітна плата як предмет (винагорода) [34].

Враховуючи результати нашого дослідження, можемо стверджувати, що нині у законодавчій базі України та наукових роботах вітчизняних учених немає чіткого розмежування таких понять, як «заробітна плата» і «оплата праці». Однак терміни «оплата праці» та «заробітна плата», на нашу думку, взаємопов'язані причинно-наслідковим зв'язком: термін «оплата праці» більш широкий, і ми пропонуємо авторське визначення в контексті бюджетних установ: оплата праці – це система відносин, яка спрямована на організацію забезпечення і здійснення бюджетною установою виплат працівникам за надані послуги та виконані роботи споживачам бюджетних послуг відповідно до нормативно-правових актів та внутрішніх документів цих установ, регламентацію їх окремих елементів і правових засобів у цій сфері, тоді як термін «заробітна плата» – це елемент (предмет) оплати праці, грошова винагорода працівнику, що еквівалентна ціні за виконану роботу чи надані послуги споживачам бюджетних послуг.

Із впровадженням Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку в державному секторі № 132 «Виплати працівникам» актуальним стало питання трактування економічного змісту поняття «виплати працівникам». Адже набрання чинності НП(С)БОДС № 132 [35] дозволило визначити складові та класифікаційні ознаки виплат працівникам установ сектору загального державного управління України, проте не надало визначення поняттю «виплати працівникам».

У нормативних документах України, у тому числі з питань бухгалтерського обліку, дефініція «виплати працівникам» відсутня. Ми не знайшли і досліджень українських науковців, присвячених глибокому й обґрунтованому розкриттю цього терміна, адапто-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ваному для установ сектору загального державного управління України. Це свідчить про те, що виплати працівникам не виокремлено як цілісне поняття у бухгалтерському обліку в державному секторі.

Доцільно зазначити, що визначення поняття «виплати працівникам» наведене в Міжнародному стандарті бухгалтерського обліку у державному секторі № 25 «Виплати працівникам»: це всі форми компенсації, що їх надає суб'єкт господарювання в обмін на послуги, надані працівниками [36]. Однак вимоги МСБОДС 25 не є обов'язковими, оскільки Стандарт містить лише рекомендації для запровадження, а чинні класифікаційні ознаки, які застосовуються для структури виплат працівникам бюджетних установ України, відрізняються від класифікаційних ознак МСБОДС 25. Розбіжності в самій структурі виплат працівникам та їх класифікації в результаті порівняння стандартів МСБОДС 25 і НП(С)БОДС 132 були наведені у нашій статті «Обліковий аспект оплати праці у бюджетних установах» [37].

У наведених Стандартах визначеннях йдеться про послуги, надані у минулому. Проте В. С. Леня у своїй науковій статті стверджує, що це не завжди так. Виділивши основні ознаки виплат працівникам, автор визначив виплати працівникам таким чином: це всі форми поточної та майбутньої компенсації та додаткових благ, що їх надає суб'єкт господарювання самостійно або через третю особу працівнику та членам його сім'ї згідно з законодавством та внутрішньою практикою в обмін на майбутні, поточні та минулі послуги та у зв'язку з фактом поточних та минулих трудових відносин [38].

О. Ф. Ярмолюк визначає «виплати працівникам як компенсаційні платежі за надані послуги працівниками, що акумулюються у складі довгострокових і поточних зобов'язань та забезпечень підприємства» [8], однак зазначене трактування змісту, як і наведені у Стандартах, висвітлює лише одну із сторін виплат працівникам – компенсація за надані послуги у минулому, без урахування авансових виплат за майбутні послуги.

З метою всеохопного трактування поняття «виплати працівникам» у контексті установ державного сектору, враховуючи положення національних та міжнародних стандартів у державному секторі і законодавчих актів України, пропонуємо авторське трактування виплат працівникам, адаптувавши визначення В. С. Леня з позиції установи державного сектору, таким чином: це всі форми поточної та майбутньої компенсації, які належать до фонду оплати праці, та додаткових благ, що їх надає установа сектору загального державного управління самостійно або через третю особу працівнику та членам його сім'ї згідно з законодавством та внутрішніми регламентами в обмін на майбутні, поточні та минулі послуги, надані споживачам бюджетних послуг, та у зв'язку з фактом поточних та минулих трудових відносин; яке дозволить усунути теоретичні та практичні бар'єри в організації та методиці бухгалтерського обліку бюджетних установ в частині виплат працівникам, що є першочерговим заходом гармонізації бухгалтерського обліку в державному секторі з міжнародною практикою.

На основі проведеного аналізу наукових праць та законодавчих актів доцільно висвітлити взаємозв'язки між досліджуваними поняттями у вигляді схеми (рис.).

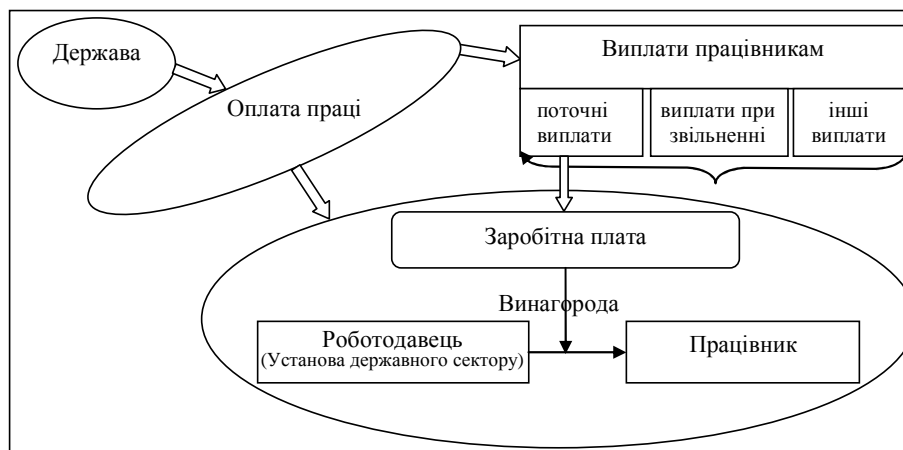

Рис. Зв'язок між обліково-економічними категоріями:
«виплати працівникам», «оплата праці», «заробітна плата»

Джерело: розроблено автором.

Розроблена нами схема висвітлює взаємозв'язки між досліджуваними поняттями, з якої чітко видно, що заробітна плата відображає винагороду роботодавця (установи державного сектору) працівнику за витрачену працю і водночас є складовою виплат працівникам, держава регламентує і забезпечує здійснення цих виплат на основі нормативно-правових актів через систему відносин – оплату праці.

Висновки і пропозиції. Отже, заробітну плату як економічну категорію відносять до найскладніших, тому існує велика кількість визначень цього терміна. Пропонуємо власне трактування економічної сутності поняття «заробітна плата» з позиції працівника бюджетної установи: це винагорода, обчислена у грошовому виразі, порядок обчислення якої регламентовано трудовим договором, яка є ціною за виконані роботи і надані послуги працівника споживачам бюджетних послуг та основним мотиваційним фактором, рівень якого впливає на якість та кількість затраченої праці.

Нами вперше сформульовано визначення з позиції бюджетної установи: заробітна плата – це елемент фінансування видатків на оплату праці, що впливає на фінансовий результат установи сектору загального державного управління України і водночас головний чинник забезпечення матеріальної зацікавленості працівників у досягненні високих кінцевих результатів праці, що є запорукою підвищення ефективності діяльності бюджетної установи і держави в цілому.

Аналіз наукових праць другої половини ХХ століття виявив, що існує три погляди на співвідношення змісту термінів «заробітна плата» та «оплата праці»: вони є тотожними за змістом; вони співвідносяться як частина та ціле; вони взаємопов'язані причинно-наслідковим зв'язком: оплата праці характеризує певний процес, наслідком якого є заробітна плата.

На нашу думку, терміни «оплата праці» та «заробітна плата», взаємопов'язані причинно-наслідковим зв'язком: термін «оплата праці» більш широкий, який доцільно вважати в контексті бюджетних установ системою відносин, що спрямована на організацію забезпечення і здійснення бюджетною установою виплат працівникам за надані послуги та виконані роботи споживачам бюджетних послуг відповідно до нормативно-правових актів та внутрішніх документів цих установ, регламентацію їх окремих елементів і правових засобів у цій сфері, тоді як термін «заробітна плата» – це елемент (предмет) оплати праці, грошова винагорода працівнику, що еквівалентна ціні за виконану роботу чи надані послуги споживачам бюджетних послуг.

Враховуючи, що у нормативно-правовій базі, яка регулює теоретичні та методичні аспекти бухгалтерського обліку установ сектору загального державного управління

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

України, відсутнє трактування змісту «виплати працівникам», пропонуємо авторське визначення економічної сутності виплат працівникам на основі дефініції В. С. Лєня, адаптоване з позиції установи державного сектору, що дозволить усунути теоретичні та практичні бар'єри в організації та методиці бухгалтерського обліку в державному секторі в частині виплат працівникам: це всі форми поточної та майбутньої компенсації, які належать до фонду оплати праці, та додаткових благ, що їх надає установа сектору загального державного управління самостійно або через третю особу працівнику та членам його сім'ї згідно з законодавством та внутрішніми регламентами в обмін на майбутні, поточні та минулі послуги, надані споживачам бюджетних послуг, та у зв'язку з фактом поточних та минулих трудових відносин.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на розроблення положень облікової політики як основи обліку виплат працівникам та обґрунтування порядку їх формування.

Список використаних джерел

1. Панкова М. Актуальні питання оплати праці за умов фінансової кризи в Україні / М. Панкова, Г. Соловійова // Схід. – 2009. – № 1. – С. 29–32.
2. Шелешкова С. Заробітна плата як мотиваційна складова продуктивної зайнятості / С. Шелешкова // Україна: аспекти праці. – 2006. – № 2. – С. 9–16.
3. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський фінансовий облік : підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів / Ф. Ф. Бутинець. – 7-е вид., доповн. і переробл. – Житомир : Рута, 2006. – 832 с.
4. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку : монографія / С. Ф. Голов. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 522 с.
5. Дžoга Р. Т. Бухгалтерський облік у бюджетних установах : підручник / Р. Т. Дžoга, С. В. Свірко, Л. М. Сінельник. – К. : КНЕУ, 2003. – 483 с.
6. Свірко С. В. Облікова характеристика виплат працівникам у міжнародному бухгалтерському обліку державного сектору / С. В. Свірко // Науковий вісник ВНУ ім. Л. Українки. – 2010. – № 5. – С. 135–145.
7. Жиглей І. В. Облікове забезпечення заходів, пов'язаних з підвищенням мотивації праці, в світлі П(С)БО 26 «Виплати працівникам» / І. В. Жиглей // Вісник ЖДТУ. – 2009. – № 3. – С. 60–65.
8. Ярмолюк О. Ф. Удосконалення облікового забезпечення управління виплатами працівникам підприємства [Електронний ресурс] / О. Ф. Ярмолюк // Ефективна економіка. – 2014. – № 4. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2947>.
9. Кравченко О. В. Виплати працівникам: економічна сутність, вітчизняна та міжнародна практика обліку / О. В. Кравченко, Т. С. Сидорук // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2014. – Вип. 38. – С. 174–180.
10. Основи економічної теорії: політекономічний аспект : навч. посіб. / А. А. Григорук, М. С. Палюх, Л. М. Литвин, Т. Д. Літвінова. – 2-ге видання, переробл. і доповн. – Тернопіль : ТДПУ, 2002. – 304 с.
11. Базилевич В. Д. Економічна теорія: Політекономія / В. Д. Базилевич. – К. : Знання-Прес, 2007. – 581 с.
12. Бухгалтерський словник / за ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. – Житомир : ПП «Рута», 2001. – 224 с.
13. Грiшнова О. А. Економіка праці та соціально-трудоу відносини : підручник / О. А. Грiшнова. – 5-те вид., оновлене. – К. : Знання, 2011. – 390 с.
14. Іляш О. І. Соціально-економічні засади оплати праці в Україні та за її межами / О. І. Іляш та М. В. Дошак // Науковий вісник НЛТУ України. – 2007. – Вип. 17.4. – С. 165–168.
15. Золотогоров В. Г. Энциклопедический словарь по экономике / В. Г. Золотогоров. – Минск : Польша, 1997. – 571 с.
16. Кулішов В. В. Мікроекономіка: Основи теорії і практикум : навч. посіб. / В. В. Кулішов. – Львів : Магнолія плюс, 2004. – 332 с.
17. Мандибура В. О. Аналіз економічних та правових методів регулювання мінімальної заробітної плати / В. О. Мандибура, В. О. Тимофєєв. – К. : Парламентське видавництво, 1997. – 86 с.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

18. Михайленко О. В. Економічна сутність та аналіз заробітної плати / О. В. Михайленко // Агросвіт. – 2010. – № 2. – С. 46–49.
19. *Економічний словник-довідник* / за ред. С.В. Мочерного. – К. : Феміна, 1995. – 368 с
20. *Словник термінів ринкової економіки* / під заг. ред. В. І. Науменка. – К. : Глобус, 1996. – 272 с.
21. Пищуліна О. М. Нова ідеологія реформування заробітної плати: потреба та перспективи / О. М. Пищуліна // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 1. – С. 133–140.
22. Поклад И. И. Курс бухгалтерского учета / И. И. Поклад. – М. : Финансы, 1971. – 416 с.
23. Яременко Л. М. Концептуальні засади оплати праці в умовах ринкової економіки / Л. М. Яременко // Економічний вісник університету : зб. наук. пр. Переяслав-Хмельницького держ. пед. ун-ту ім. Г. Сковороди. – 2010. – №15/1. – С. 187–190.
24. *Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
25. *Економічна енциклопедія* : у 3 т. Т. 1 / редкол.: С. В. Мочерний. – К. : Академія, 2008. – 864 с.
26. Тимош І. М. Економіка праці / І. М. Тимош. – Тернопіль : Астон, 2010. – 347 с.
27. *Про оплату праці* [Електронний ресурс] : Закон України від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/>.
28. Пашерстник А. Е. Правовые вопросы вознаграждения за труд рабочих и служащих / А. Е. Пашерстник. – М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1949. – 352 с.
29. Лившиц Р. З. Заработная плата в СССР. Правовое исследование / Р. З. Лившиц. – М. : Наука, 1972. – 271 с.
30. Лаптії І. Оплата праці і заробітна плата: щодо питання термінології / І. Лаптії // Право України. – 2005. – № 7. – С. 81–84.
31. Прокопенко В. І. Трудове право України : підручник / Володимир Іванович Прокопенко. – 3-те вид., переробл. та доповн. – Х. : Консум, 2002. – 528 с.
32. *Трудове право* : учебник / под ред. О. В. Смирнова. – М. : ТК Велби, Проспект, 2004. – 528 с.
33. Божко В. М. Термінологічні відмінності поняття «оплата праці» і «заробітна плата»: міжнародно-правовий аспект / В. М. Божко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Юридичні науки. – 2010. – № 3. – С. 172–181.
34. Божко В. М. Розмежування змісту термінів «заробітна плата» і «оплата праці» на основі аналізу наукових праць ХХІ століття / В. М. Божко // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. – 2010. – № 4. – С. 50–56.
35. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 132 «Виплати працівникам» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0121-12>.
36. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку у державному секторі 25 «Виплати працівникам» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.multiprofile.com.ua/25_final.pdf.
37. Шара Є. Ю. Обліковий аспект оплати праці у бюджетних установах / Є. Ю. Шара, В. С. Олійник // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України. – 2015. – № 2 (69). – С. 144–152.
38. Лень В. С. Виплати працівникам: поняття, структура та облік / В. С. Лень // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – 2015. – № 2 (2). – С. 266–274.

References

1. Pankova, M., Soloviova, H. (2009). Aktualni pytannia oplaty pratsi za umov finansovoi kryzy v Ukraini [Actual questions of labor payment in conditions of financial crisis in Ukraine]. Skhid – East, no. 1, pp. 29–32 (in Ukrainian).
2. Sheleshkova, S. (2006). Zarobitna plata yak motyvatsiina skladova produktyvnoi zainiatosti [Salary as a motivational component of productive employment]. Ukraina: aspekty pratsi – Ukraine: aspects of labour, no. 2, pp. 9–16 (in Ukrainian).
3. Butynets, F.F. (2006). Bukhhalterskyi finansovyi oblik [Financial Accounting]. Zhytomyr: Ruta (in Ukrainian).

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

4. Holov, S.F. (2007). Bukhhalterskyi oblik v Ukraini: analiz stanu ta perspektyvy rozvytku [Accounting in Ukraine: analysis of the state and prospect of development]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury (in Ukrainian).
5. Dzhoha, R.T., Svirko, S.V., Sinelnik, L.M. (2003). Bukhhalterskyi oblik u biudzhethnykh ustanovakh [Accounting in budgetary institutions]. Kyiv: KNEU (in Ukrainian).
6. Svirko, S.V. (2010). Oblikova kharakterystyka vyplat pratsivnykam u mizhnarodnomu bukhhalterskomu obliku derzhavnogo sektoru [Accounting description of employee benefits in the international accounting of public sector]. Naukovyi visnyk VNU im. L. Ukrainky – Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka VNU, no 5, pp. 135–145 (in Ukrainian).
7. Zhyhlei, I.V. (2009). Oblikove zabezpechennia zakhodiv, poviazanykh z pidvyshchenniam motyvatsii pratsi, v svitli P(S)BO 26 «Vyplaty pratsivnykam» [Accounting providing of events related to the increase of motivation of labour in the light of NAS 26 «Employee Benefits»]. Visnyk ZhDTU – Bulletin ZhSTU, no 3, pp. 60–65 (in Ukrainian).
8. Yarmoliuk, O.F. (2014). Udoskonalennia oblikovoho zabezpechennia upravlinnia vyplatamy pratsivnykam pidpriemstva [Improvement of the accounting providing of management employee benefits of enterprise]. Efektyvna ekonomika – Effective economy, no 4. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2947>.
9. Kravchenko, O.V., Sydoruk, T.S. (2014). Vyplaty pratsivnykam: ekonomichna sutnist, vitchyzniana ta mizhnarodna praktyka obliku [Employee benefits: economic essence, domestic and international accounting practice]. Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy – Problems and prospects of development of the banking system of Ukraine, issue 38, pp. 174–180 (in Ukrainian).
10. Hryhoruk, A.A., Paliukh, M.S., Lytvyn, L.M., Litvinova, T.D. (2002). Osnovy ekonomichnoi teorii: politekonomichnyi aspekt [Foundations of economic theory: political economy aspect] (2nd ed., rev. and enl.). Ternopil: TDPU (in Ukrainian).
11. Bazylevych, V.D. (2007). Ekonomichna teoriia: Politekonomiia [Economic theory: Political economy]. Kyiv: Znannia (in Ukrainian).
12. Butynets, F.F. (ed.) (2001). Bukhhalterskyi slovnyk [Accounting Dictionary]. Zhytomyr: PP «Ruta» (in Ukrainian).
13. Hrishnova, O.A. (2011). Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny [Labour economics and social-labor relations]. Kyiv: Znannia (in Ukrainian).
14. Iliash, O.I., Doshak, M.V. (2007). Sotsialno-ekonomichni zasady oplaty pratsi v Ukraini ta za yii mezhamy [Socioeconomic foundations of labor payment in Ukraine and abroad]. Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy – Scientific Bulletin of NFU of Ukraine, issue 17.4, pp. 165–168 (in Ukrainian).
15. Zolotohorov, V.H. (1997). Entsyklopedycheskyi slovar po ekonomike [Encyclopedic dictionary of economics]. Minsk: Polymia (in Russian).
16. Kulishov, V.V. (2004). Mikroekonomika: Osnovy teorii i praktykum [Microeconomics: fundamentals of theory and practice]. Lviv: Mahnoliia plius (in Ukrainian).
17. Mandybura, V.O., Tymofieiev, V.O. (1997). Analiz ekonomichnykh ta pravovykh metodiv rehuliuвання minimalnoi zarobitnoi platy [Analysis of economic and legal methods of regulating minimum wages]. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo (in Ukrainian).
18. Mykhailenko, O.V. (2010). Ekonomichna sutnist ta analiz zarobitnoi platy [The economic essence and analysis of wages]. Ahrosvit – Agrosvit, no. 2, pp. 46–49 (in Ukrainian).
19. Mochernyi, S.V. (ed.) (1995). Ekonomichni slovnyk-dovidnyk [Economic dictionary]. Kyiv: Femina (in Ukrainian).
20. Naumenko, V.I. (ed.) (1996). Slovnyk terminiv rynkovoï ekonomiky [Glossary of market economy]. Kyiv: Hlobus (in Ukrainian).
21. Pyshchulina, O.M. (2007). Nova ideolohiia reformuvannia zarobitnoi platy: potreba ta perspektyvy [The new ideology of reforming wage: the need and prospects]. Stratehichni priorytety – Strategic priorities, no. 1, pp. 133–140 (in Ukrainian).
22. Poklad, I.I. (1971). Kurs bukhhalterskoho ucheta [Accounting course]. Moscow: Finansy (in Russian).
23. Yaremenko, L.M. (2010). Kontseptualni zasady oplaty pratsi v umovakh rynkovoï ekonomiky [Conceptual principles of labor payment in a market economy]. Ekonomichni visnyk universytetu zb. nauk. pr. Pereiaslav-Khmelnys. derzh. ped. un-tu im. H. Skovorody – Economic Bulletin of

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

university: scientific works of The Pereyaslav-Khmelnytsky Pedagogical University of H. Skovoroda, no. 15/1, pp. 187–190 (in Ukrainian).

24. Podatkovyi kodeks Ukrainy [The Tax Code of Ukraine]. (2010, December, 2). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

25. Mochernyi, S.V. (ed.) (2008). Ekonomichna entsyklopediia [The economic encyclopedia]. Kyiv: Akademiia (in Ukrainian).

26. Tymosh, I.M. (2010). Ekonomika pratsi [Labour economics]. Ternopil: Aston (in Ukrainian).

27. Pro oplatu pratsi : Zakon Ukrainy vid 24.03.1995 № 108/95–VR. [Law of Ukraine on labor payment from March, 24, 1995 № 108/95–VR]. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80>.

28. Pasherstnyk, A.E. (1949). Pravovye voprosy voznahrazhdeniia za trud rabochikh i sluzhashchikh [Legal questions of labor remuneration of workers and employees]. Moscow–Leningrad: AN SSSR (in Russian).

29. Livshyts, R.Z. (1972). Zarabotnaia plata v SSSR. Pravovoe issledovanie [Wages in the USSR. A legal research]. Moscow: Nauka (in Russian).

30. Laptii, I. (2005). Oplata pratsi i zarobitna plata: shchodo pytannia terminolohii [Labor payment and wages: in relation to the question of terminology]. Pravo Ukrainy – Law of Ukraine, no. 7, pp. 81–84 (in Ukrainian).

31. Prokopenko, V.I. (2002). Trudove pravo Ukrainy [Labour law of Ukraine]. Kharkiv: Konsum (in Ukrainian).

32. Smirnov, O.V. (ed.) (2004). Trudovoe pravo [Labour law]. Moscow: TK Velby, Prospekt (in Russian).

33. Bozhko, V.M. (2010). Terminolohichni vidminnosti poniattia «oplata pratsi» i «zarobitna plata»: mizhnarodno-pravovyi aspekt [Terminology differences between the concept of «labor payment» and «wages»: international legal aspects]. Naukovi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Yurydychni nauky – Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal affairs. Legal sciences, no. 3, pp. 172–181 (in Ukrainian).

34. Bozhko, V.M. (2010). Rozmezhuвання змісту термінів «zarobitna plata» i «oplata pratsi» na osnovi analizu naukovykh prats XXI stolittia [Differentiation meaning of the term «wages» and «labor payment» based on an analysis scientific works of XXI century]. Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Yurydychni nauky – Bulletin of Zaporizhzhya National University. Legal sciences, no. 4, pp. 50–56 (in Ukrainian).

35. Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku v derzhavnomu sektori 132 «Vyplaty pratsivnykam» [National public sector accounting standard 132 «Employee Benefits»]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0121-12>.

36. Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku u derzhavnomu sektori 25 «Vyplaty pratsivnykam» [International Public Sector Accounting Standard 25 «Employee Benefits»]. Retrieved from http://www.multiprofile.com.ua/25_final.pdf.

37. Shara, Ye.Iu., Oliinyk, V.S. (2015). Oblikovyi aspekt oplaty pratsi u biudzhethnykh ustanovakh [Accounting aspect of labor payment in budgetary institutions]. Naukovi visnyk Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy – Scientific Bulletin of the National university of the state tax service of Ukraine, no. 2 (69), pp. 144–152 (in Ukrainian).

38. Len, V.S. (2015). Vyplaty pratsivnykam: poniattia, struktura ta oblik [Employee benefits: the concept, the structure and the accounting]. Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriiia “Ekonomichni nauky” – Bulletin of the Chernihiv National University of Technology. Ser. Economic sciences, no. 2 (2), pp. 266–274 (in Ukrainian).

Олійник Вікторія Сергіївна – аспірант, Університет державної фіскальної служби України (вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, 08200, Україна).

Олейник Виктория Сергеевна – аспірант, Університет государственной фискальной службы Украины (ул. Университетская, 31, г. Ирпень, 08200, Украина).

Oliinyk Viktoriia – PhD student, University of the State Fiscal Service of Ukraine (31, University Str., 08200 Irpin, Ukraine).

E-mail: patsay1992@rambler.ru

УДК 331.101.6

*Валерія Сікал, Алла Холодницька***УПРАВЛІННЯ ПРОДУКТИВНІСТЮ ПРАЦІ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ***Валерия Сикал, Алла Холодницкая***УПРАВЛЕНИЕ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТЬЮ ТРУДА В УСЛОВИЯХ НЕСТАБИЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ***Valeriia Sikal, Alla Kholodnytska***MANAGEMENT OF LABOR PRODUCTIVITY IN AN UNCERTAIN ECONOMY**

Досліджено продуктивність праці та способи управління нею в умовах нестабільної економіки, напрямки дії основних факторів впливу на продуктивність праці та виявлено проблеми в управлінні ними. Розроблено шляхи підвищення продуктивності праці. Визначено етапи реалізації програм управління продуктивністю праці через використання внутрішніх резервів на підприємстві. Вивчено вплив кризових явищ на продуктивність праці та запропоновано заходи щодо її зростання або збереження досягнутого рівня за таких умов.

Ключові слова: продуктивність праці, управління продуктивністю праці, резерви продуктивності, програми управління продуктивністю праці.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 4.

Исследованы производительность труда и способы управления ею в условиях нестабильной экономики, направления действия основных факторов влияния на производительность труда и выявлены проблемы в управлении ими. Разработаны пути повышения производительности труда. Определены этапы реализации программ управления производительностью труда посредством использования внутренних резервов предприятия. Изучено влияние кризисных явлений на производительность труда и предложены меры ее роста или сохранения достигнутого уровня в таких условиях.

Ключевые слова: производительность труда, управление производительностью труда, резервы производительности, программы управления производительностью труда.

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 4.

This paper investigates the performance of labour and ways to manage it and in an unstable economy, the direction of the main influence factors on labor productivity and problems identified in their management. Developed ways of increasing productivity. Defined stages of software management of labor productivity through the use of internal resources in the enterprise. The influence of the crisis on labor productivity and the proposed measures to increase or preserve the achieved level under these conditions.

Key words: labor productivity, management of labor productivity, reserves of performance, management programs productivity.

*Fig.: 1. Tabl.: 1. Bibl.: 4.***JEL Classification:** M 54

Постановка проблеми. Сучасні умови реформування економіки України супроводжуються глибокими кризовими ситуаціями, спадом виробництва та фінансовою нестабільністю підприємств.

Продуктивність відображає взаємозв'язок між кількістю та якістю виконаної роботи і вартістю використаних ресурсів. Зростання продуктивності означає збільшення обсягу господарської діяльності за умови незмінних витрат ресурсів.

Тому питання підвищення продуктивності праці та застосування ефективних методів управління нею є одним із головних чинників для подолання економічного занепаду та забезпечення стійкого і потужного зростання як економіки в цілому, так і рівня життя населення. Продуктивність праці є однією з найважливіших економічних категорій, в якій найбільш повно відображається ефективність суспільного виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед наукових публікацій, які включали дослідження методологічних засад виявлення та реалізації резервів підвищення продуктивності праці, необхідно відзначити праці О. Грішнєвої [2], Ю. Гончарова, в яких досліджуються методологічні засади трактування економічної категорії, продуктивність праці, основні її структурні елементи та фактори, які впливають на неї. Питання розрахунку продуктивності праці на макроекономічному рівні досліджували М. В. Семикіна [4], Е. П. Качан, О. П. Дяків, С. А. Надвичний, В. М. Островерхов [3].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Більшість авторів стверджують, що продуктивність праці – це ефективність затрат конкретної праці, яка визначається кількістю продукції, виробленої за одиницю робочого часу, або кількістю часу, витраченого на одиницю продукції.

Проблеми управління продуктивністю праці розглядали вітчизняні вчені: А. О. Азарова, Д. П. Богиня, В. С. Дієсперов, О. В. Дячун, Т. І. Олійник, П. Т. Саблук.

Метою статті є з'ясування особливостей управління продуктивністю праці в умовах невизначеності бізнес-середовища, узагальнення організаційно-економічних факторів, що впливають на її рівень, систематизація етапів впровадження програм управління нею, вивчення впливу кризових явищ на продуктивність праці та розроблення заходів зростання продуктивності праці за таких умов.

Виклад основного матеріалу. Головною умовою розвитку господарської діяльності підприємств в умовах нестабільної економіки є застосування ефективних програм управління продуктивністю праці та її підвищення, що допомагає їм збільшити конкурентоспроможність на ринку.

Кожне підприємство характеризується певним рівнем продуктивності праці, який може зростати або знижуватися під дією різноманітних факторів.

Продуктивність – це ефективність використання ресурсів – праці, капіталу, землі, матеріалів, енергії, інформації – під час виробництва різних товарів і надання послуг.

Продуктивність праці – це ефективність затрат конкретної праці, яка визначається кількістю продукції, виробленої за одиницю робочого часу, або кількістю часу, витраченого на одиницю продукції [2].

Для підвищення продуктивності праці важливо забезпечити ефективність використання ресурсів (рис.).

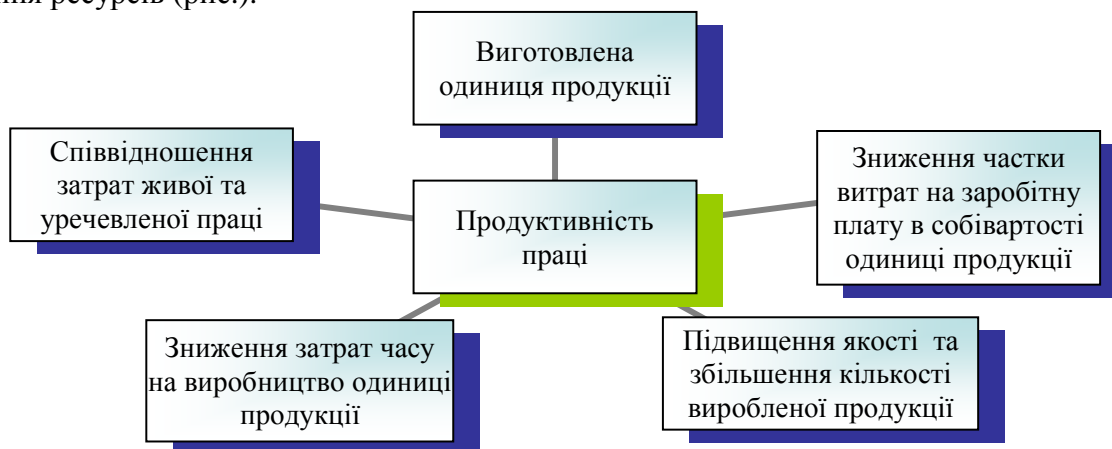

Рис. Ефективність використання ресурсів для підвищення продуктивності праці

Великий вплив на підвищення продуктивності праці мають організаційно-економічні фактори, які визначаються рівнем організації виробництва, праці й управління. До них належать:

- створення сприятливого соціально-економічного середовища для робітників, поліпшення умов праці;
- створення здорового соціально-психологічного клімату в колективі;
- розроблення ефективної системи мотивації персоналу, удосконалення матеріального стимулювання праці, висока трудова дисципліна;
- удосконалення організації праці та виробництва завдяки поглибленню поділу і кооперації, застосуванню передових методів і прийомів праці;
- удосконалення системи управління виробництвом;
- запровадження високого рівня матеріально-технічного забезпечення у процесі виробництва та постійне його оновлення;

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

- впровадження автоматизованих систем управління виробництвом;
- формування та покращення товарного асортименту продукції, робіт чи послуг.

На рівень продуктивності праці на підприємстві також впливають:

- рівень екстенсивного використання праці, що показує ступінь її продуктивного використання та тривалість протягом робочого дня при незмінності інших характеристик;
- інтенсивність праці, яка характеризує ступінь її напруженості і визначається кількістю фізичної та розумової енергії людини, витраченої за одиницю часу. Невичерпним джерелом зростання продуктивності праці є техніко-технологічне вдосконалення виробництва в результаті науково-технічного прогресу [3].

Управління продуктивністю праці в умовах невизначеності бізнес-середовища — це складне комплексне завдання, однаково важливе для організацій і підприємств будь-якої сфери діяльності й розміру, якщо вони планують досягти економічного успіху в ринковій конкуренції. Реалізація цього завдання залежить від грамотної та скоординованої роботи економістів і менеджерів на всіх етапах виробничого та організаційного процесу [1].

Для підвищення продуктивності праці потрібне постійне вдосконалення людьми економічної діяльності, знаходження можливості працювати краще, виробляти більше якісніших благ за таких самих або й менших затрат праці. Зростання продуктивності праці забезпечує збільшення реального продукту й доходу, а тому воно є важливим показником економічного зростання підприємства.

Успішне управління підприємством обумовлюється своєчасним розпізнаванням кризи, симптомів її настання. Зниження продуктивності праці виробництва не може не відображати можливість кризи. Це може бути результатом економічних, соціальних, організаційних, психологічних, технологічних криз у суспільстві. За таких умов підприємства не можуть ефективно застосовувати свій виробничий потенціал та в повному обсязі використовувати трудові ресурси.

Це призводить до:

- зменшення платоспроможності попиту на товари, роботи послуги у зв'язку з низьким рівнем життя населення;
- зменшення грошових надходжень на підприємства (зменшення оборотних коштів, необхідних для формування оборотних фондів);
- повільного збуту вітчизняних товарів і послуг на внутрішньому ринку, зменшення обсягу продаж;
- низької завантаженості виробничих потужностей підприємств, масових звільнень персоналу.

Управління продуктивністю праці на підприємстві в таких умовах повинно зосереджувати свою увагу на персонал. Головним чином це можна зробити за допомогою розроблення систем нематеріального стимулювання персоналу.

Підвищення продуктивності праці є безперечною умовою прогресу і розвитку виробництва. Як найважливіший показник конкурентоспроможності, вона безпосередньо пов'язана із заробітною платою, яка є для робітників мотивуючим фактором і дозволяє оцінювати соціальні стандарти всіх верств населення [4].

Враховуючи першочергову важливість зростання продуктивності праці в умовах нестабільної економіки країни для конкурентоспроможності підприємства, керівники і спеціалісти всіх рівнів у будь-яких підприємствах, організаціях повинні розробляти і впроваджувати ефективні програми управління продуктивністю в системі внутрішнього та зовнішнього стратегічного планування, яка включає такі етапи (табл.):

Таблиця

Програма управління продуктивністю праці

Етапи	Цілі	Напрями поліпшення продуктивності	Фактори впливу
1. Вимір і оцінювання продуктивності	Знайти резерви зменшення кількості праці на досягнення корисного ефекту	Замінити більшу кількість менш кваліфікованої праці, меншою кількістю більш кваліфікованої	Умови праці, трудовий потенціал працівників
2. Планування контролю і підвищення продуктивності на підставі інформації, отриманої у процесі виміру й оцінювання	Встановлення конкретних, обмежених у часі цілей, які можна виміряти	Виявлення і вирішення можливих проблем у досягненні поставлених цілей	Система мотивації, дисципліна праці
3. Вжиття заходів контролю і підвищення продуктивності	Забезпечити узгодження цілей та завдань програми	Чітко сформулювати цілі та завдання, включаючи конкретні заходи, спрямовані на реалізацію поставлених цілей, передбачити фінансування витрат на заходи	Інфляційні процеси, коливання ринкової кон'юнктури
4. Вимір і оцінювання впливу запропонованих заходів, на продуктивність праці	Визначитися з пріоритетами на наступний період	Визначити найефективніші напрямки роботи по підвищенню продуктивності	Структура організаційної системи

Джерело: складено авторами.

Розробляючи план використання резервів підвищення продуктивності праці, керівникам, спеціалістам необхідно забезпечити узгодження цілей та завдань підприємства і зіставляти їх з потребами працівників. Обов'язкове виконання цієї програми дозволить і надалі нарощувати продуктивність праці.

Оскільки управління продуктивністю праці – це складне комплексне завдання, важливе для підприємств, то під час розроблення планів або програм управління продуктивністю в них необхідно зазначити види резервів, конкретні терміни та способи їх використання, планувати основні витрати та очікуваний результат від їх впровадження.

Після визначення переліку факторів підвищення продуктивності праці управлінці повинні обрати відповідні методи для покращання існуючої ситуації. Серед них необхідно виділити такі:

- проектування витрат;
- розвиток та впровадження нових технологій;
- управління якістю, програми стимулювання вдосконалення обладнання;
- управління трудовими ресурсами, використання робототехніки, автоматизація роботи;
- розроблення та перегляд посадових обов'язків тощо.

Проте не лише від підприємства залежить підвищення продуктивності праці, також необхідне втручання держави у соціально-економічні процеси на законодавчому рівні. Це дасть змогу підвищити ефективність праці, створити сприятливі умови для ефективного використання робочої сили та удосконалити контроль за оплатою праці.

Для сучасних українських підприємств, які функціонують в умовах нестабільної економіки та жорсткого ресурсного обмеження, доцільно використовувати такі заходи зростання продуктивності праці:

1. Удосконалення організаційної структури управління. Оптимізація організаційної структури повинна бути проведена у напрямку скорочення управлінського персоналу, оскільки його кількість обернено впливає на продуктивність праці.

Застосування лінійно-функціональної структури управління та інших організаційних структур, в яких швидко реалізуються управлінські рішення, що дає змогу переходу до спеціалізації і підвищення продуктивності функціональних служб.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

2. Поліпшення підготовки і підвищення кваліфікації кадрів необхідно проводити з використанням таких форм, як професійне навчання, перепідготовка, безперервне навчання працівників.

Підвищення кваліфікації (оновлення знань відповідно до змін у вирішенні нових виробничих завдань, що забезпечується через проблемні семінари, курси підвищення кваліфікації, майстер-класи, тренінги); оперативна актуалізація знань за неформальними каналами (конференції, семінари, наради, фокус-групи, конкурси, міжнародні виставки), навчання на робочому місці.

3. Заходи щодо управління плинністю кадрів, які передбачають: удосконалення систем матеріального та нематеріального стимулювання, процедур прийому і звільнення працівників, запровадження системи управління кар'єрою, формування кадрового резерву, свідомої дисципліни, культури поведінки, удосконалення взаємин у колективі.

4. Збільшення ефективного фонду робочого часу на основі:

- моральної та матеріальної мотивації персоналу до праці;
- поліпшення умов праці, впровадження фізіологічно обґрунтованих режимів праці та відпочинку;
- зменшення кількості працівників у результаті усунення зайвих витрат та втрат робочого часу;
- усунення непродуктивних виплат із фонду заробітної плати.

Висновки та пропозиції. Отже, управління продуктивністю праці — це складне комплексне завдання, однаково важливе для організацій будь-якої сфери діяльності, форми власності та розміру, якщо вони планують досягти успіху в ринковій конкуренції. Реалізація цього завдання залежить від грамотної та скоординованої роботи економістів і менеджерів на всіх етапах програми.

Управління продуктивністю праці на підприємстві — це фактично частина загального процесу управління підприємством, що охоплює планування, організацію, мотивацію, керівництво, контроль і регулювання. Ця робота ґрунтується на постійному аналізі співвідношення корисного ефекту від певної трудової діяльності, з одного боку, і витрат на цю діяльність, з іншого боку.

Тому продуктивність праці є важливим планово-економічним показником, що характеризує не тільки ступінь використання трудових ресурсів на підприємстві, але й рівень ефективності всієї ринкової системи в цілому. Для економіки України необхідні якісні зміни у професійній підготовці фахівців вищої кваліфікації у сфері економічних знань.

Оскільки продуктивність праці охоплює планування, організацію, керівництво, контроль і регулювання, то управління продуктивністю вимагає ефективних контактів і розуміння різних принципів зростання продуктивності праці та нарощування обсягів виробництва. Втім, головним ресурсом підприємства є праця людини, завдяки якій відбувається процес виробництва життєвих благ для кожної людини та для суспільства загалом, а тому важливо забезпечити дієвий механізм делегування повноважень та відповідальності, контролю їх виконання та стимулювання інноваційних ідей з метою забезпечення успішного функціонування підприємства.

Список використаних джерел

1. Васильєва С. І. Заходи щодо зростання продуктивності праці на підприємствах [Електронний ресурс] / С. І. Васильєва, О. О. Шеліховська. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/15_NPN_2013/Economics/5_138920.doc.htm.
2. *Економіка праці та соціально-трудова відносини* : підручник / О. О. Грішнова, А. М. Герасименко, О. А. Колот та ін. ; за наук. ред. А. М. Колота. – К. : КНЕУ, 2009. – 711с.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

3. *Економіка* праці й соціально-трудові відносини / О. В. Шкільов, С. С. Барабан, В. А. Ярославський та ін. ; за ред. О. В. Шкільова. – К., 2010. – 472 с.

4. *Семикіна М. В.* Продуктивність праці : методологія вимірювання, передумови зростання [Електронний ресурс] / М. В. Семикіна // Наукові праці КНТУ. Економічні науки. – 2010. – Вип. 17. – С. 457–463. – Режим доступу : http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_17_ekon/stat_17/70.pdf.

References

1. Vasylieva, S.I. & Shelikhovska, O.O. *Zakhody shchodo zrostannia produktyvnosti pratsi na pidpriemstvakh [Measures of productivity growth in enterprises]*. Retrieved from http://www.rusnauka.com/15_NPN_2013/Economics/5_138920.doc.htm.

2. Hrishnova, O.O., Herasymenko, A.M., Kolot, O.A. (ed.) et al. (2009). *Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny [Labor Economics and Labor Relations]*. Kyiv: KNEU (in Ukrainian).

3. Shkilov, O.V. (ed.), Baraban, S.S., Yaroslavskiy, V.A. et al. (2010). *Ekonomika pratsi i sotsialno-trudovi vidnosyny [Labor Economics and Labor Relations]*. Kyiv (in Ukrainian).

4. Semykina, M. V. (2010). *Produktyvnist pratsi : metodolohiia vymiriuvannia, peredumovy zrostannia [Labour productivity: methodology of measuring, pre-conditions of growth]*. *Naukovi pratsi KNTU. Ekonomichni nauky – The Collection of Scientific Works of Kirovohrad National Technical University. Economic Sciences*, issue 17, pp. 457–463. Retrieved from http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_17_ekon/stat_17/70.pdf.

Сікал Валерія Олександрівна – студентка магістратури, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Сикал Валерия Александровна – студентка магистратуры, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Sikal Valeriia – master's Degree student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: ler4uk_smile@mail.ru

Холодницька Алла Вячеславівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Холодницкая Алла Вячеславовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры управления персоналом и экономики труда, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Kholodnytska Alla – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Personnel Management and Labor Economy, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: alla_-08@mail.ru

УДК 330.341.1:[338.45:663/664]

Жанна Дерій, Наталія Завгородня

SWOT-АНАЛІЗ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Жанна Дерей, Наталия Завгородня

SWOT-ANALYSIS OF INNOVATION DEVELOPMENT OF FOOD INDUSTRY

Zhanna Derii, Nataliia Zavhorodnia

SWOT-ANALYSIS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF FOOD INDUSTRY

Завдяки сформованому SWOT-аналізу визначено сутність стратегічних орієнтирів розвитку інноваційної діяльності харчової промисловості України, розглянуто переваги та недоліки складових ресурсного потенціалу харчової промисловості, визначено сильні і слабкі сторони, можливості та загрози інноваційного розвитку харчової промисловості України в умовах формування сталого розвитку економіки держави.

Ключові слова: харчова промисловість, інновації, інноваційний розвиток, виробництво, SWOT-аналіз, конкурентоспроможність, сталий розвиток.

Табл.: 2. Бібл.: 9.

Через сформований SWOT-аналіз определена суцність стратегических ориентиров развития инновационной деятельности пищевой промышленности Украины, рассмотрены преимущества и недостатки составляющих ресурсного потенциала пищевой промышленности, определены сильные и слабые стороны, возможности и угрозы инновационного развития пищевой промышленности Украины в условиях формирования устойчивого развития экономики государства.

Ключевые слова: пищевая промышленность, инновации, инновационное развитие, производство, SWOT-анализ, конкурентоспособность, устойчивое развитие.

Табл.: 2. Библ.: 9.

The article owing to SWOT-analysis of the essence of strategic guidelines of innovation in the food industry of Ukraine, considered the advantages and disadvantages components of the resource potential of the food industry, identified strengths, weaknesses, opportunities and threats of innovative development of Ukraine's food industry in terms of sustainable economic development of the state.

Key words: food industry, innovation, innovative development, production, SWOT-analysis, competitiveness, sustainable development.

Табл.: 2. Bibl.: 9.

JEL Classification: E63; O31; C19

Постановка проблеми. Ситуація, що склалась навколо харчової промисловості України, створює багато викликів як для цієї сфери, так і для суспільства, у тому числі і для економіки країни. Подальший розвиток харчової промисловості, включаючи і інноваційний, потребує якісних змін, спроможний забезпечити підвищення конкурентоспроможності харчового виробництва на внутрішньому та зовнішньому ринках та продовольчу безпеку держави. Ефективне функціонування харчової промисловості залежить від розвитку економічного потенціалу та його компонент. Удосконалення функціональної організації, раціоналізація та оптимізація структури, запровадження соціально відповідальних бізнес структур, конкурентоспроможність на світових ринках продуктів харчування та можливість протистояти глобальним викликам перебуває у безпосередній залежності від формування, обґрунтування, розроблення і реалізації стратегії інноваційного розвитку харчової промисловості України в контексті забезпечення сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові проблеми економіки харчової галузі та діяльності харчових підприємств досліджували П. П. Борщевський [1], Л. В. Дейнеко [2], А. О. Заїнчковський [3], І. О. Іртищева [4], Д. Ф. Крисанов [5], П. М. Купчак [6], П. В. Осипов, Н. Т. Шадура-Никипорець [7], Л. Г. Чернюк [8] та інші українські вчені. Проте, незважаючи на значні напрацювання науковців з цього напрямку дослідження, невизначеними є особливості визначення впливу зовнішніх факторів формування інноваційної діяльності харчової промисловості України.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На жаль, діюча модель інноваційного процесу в харчовій промисловості загалом продовжує залишатися не такою ефективною, такою, що характеризується відсутністю стійких джерел іннова-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

ційного зростання, постійним дефіцитом інвестиційних ресурсів, а також слабкою та непослідовною державною політикою у сфері інноваційного розвитку. На сучасному етапі інноваційного розвитку харчова промисловість відчуває брак фінансового забезпечення, а також сфера харчового продовольства характеризується невисоким рівнем якості надання послуг, реалізація значної більшості яких здійснюється за застарілими технологіями і на застарілій матеріально-технічній базі, що не відповідає сучасним світовим та європейським стандартам.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є формування стратегічних орієнтирів подальшого розвитку інноваційної діяльності харчової промисловості.

Виклад основного матеріалу. Інноваційна діяльність харчової промисловості відбувається в умовах посилення глобалізаційних процесів, загострення конкуренції на міжнародних ринках промислової продукції, сировини та продуктів харчування, розроблення стратегії інноваційного розвитку харчової промисловості повинно ґрунтуватись на результатах реальної оцінки ефективності інноваційних процесів у галузі. В умовах обмежених державних, у першу чергу бюджетних, ресурсів це дозволить зосередити увагу на вирішенні найбільш проблемних питань з урахуванням факторів, цілей, ознак та ефектів регулюючого впливу держави на потенціал харчового виробництва.

Для формування стратегічних орієнтирів подальшого розвитку інноваційної діяльності харчової промисловості ми провели SWOT-аналіз харчової промисловості з метою виявлення сильних та слабких сторін, можливостей та загроз. Першочергово було побудовано SWOT-матрицю, як інформаційну базу ми використовували дані та документи з офіційного сайту Міністерства аграрної політики та продовольства України [9].

Для формування матриці (табл. 1) було проведено аналіз складових харчової промисловості: природно-ресурсного, виробничого, науково-технічного, трудового, інфраструктури та навколишнього середовища як чинника харчової галузі (табл. 2).

Таблиця 1

Матриця SWOT-аналізу інноваційної діяльності харчової промисловості

<i>Сильні сторони</i>	<i>Слабкі сторони</i>
<ul style="list-style-type: none"> ✓ наявність земельних ресурсів, необхідних для забезпечення продовольчої безпеки та подальшої переробки; ✓ розвинуте підприємницьке середовище та високий рівень ділової та інноваційної активності; ✓ достатній рівень освіченості населення, значний науково-технічний потенціал; ✓ наявність необхідних умов для зайнятості значної частки населення, у тому числі і сільського; ✓ використання різних організаційно-правових форм ведення бізнесу у сфері харчової промисловості; ✓ конкурентні переваги (унікальність); ✓ сильна позиція у специфічних ринкових сегментах, добре знаний лідер; ✓ сприяння зростанню чисельності цільових груп споживачів чи їхній лояльності; ✓ можливості захисту від конкурентів; ✓ достатні фінансові ресурси; ✓ значні показники технологічних та інноваційних навичок; ✓ можливості інноваційного розвитку; ✓ добре вивчений ринок, потреби покупців; ✓ вища за середню рентабельність і прибутковість та маркетингові навички; ✓ ресурсний потенціал країни; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ недосконалість програм реформування законодавства в напрямку розвитку харчової промисловості та його невідповідність вимогам законодавства і принципам права Європейського Союзу; ✓ незавершеність земельної реформи; ✓ недостатній рівень упровадження досягнень науково-технічного прогресу, поширення прогресивних технологій; ✓ відсутність прозорих правил поведінки на галузевих ринках; ✓ недостатність обсягів державної фінансової підтримки розвитку виробництва харчової продукції; ✓ наявність технологічно застарілих технологій використання природних ресурсів та мінімізації впливу виробництва на навколишнє середовище; ✓ наявність структурних диспропорцій у розвитку харчової промисловості, значні диспропорції у просторово-економічному розвитку; ✓ низький технологічний рівень суб'єктів господарювання харчової промисловості базових галузей та їх недостатня конкурентоспроможність; ✓ високий рівень зношеності та низька ефективність використання інженерної інфраструктури; ✓ відсутність реальних конкурентних переваг; ✓ постійні атаки з боку ключових конкурентів; ✓ незначні темпи зростання; ✓ недостатність фінансових ресурсів; ✓ втрата репутації у споживачів; ✓ вузька спеціалізація в розвитку нових високоякісних продуктів харчування; ✓ недоліки у стратегічній діяльності; ✓ виробництво з високими витратами, старіння потужностей;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

<ul style="list-style-type: none"> ✓ розвиток транспортних та логістичних мереж; ✓ позитивна динаміка показників у сфері інформаційних технологій; ✓ збільшення розмірів внутрішнього і зовнішнього ринків збуту; ✓ гнучкий ринок праці; ✓ потенційна здатність до співпраці науково-дослідного і виробничого секторів 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ відсутність сталої позиції для боротьби із зовнішніми загрозами; ✓ недостатній рівень фінансування інноваційної діяльності в Україні; ✓ постійне зменшення питомої ваги інноваційно-активних підприємств у загальній кількості; ✓ низька питома вага інноваційної продукції у промисловому виробництві; ✓ низька питома вага витрат на НДДКР у загальному обсязі інноваційних витрат суб'єктів господарювання харчової промисловості; ✓ низький рівень якості вищої освіти в більшості наукомістких та інноваційно-орієнтованих галузей знань; ✓ відсутність ефективного менеджменту у сфері інноваційної діяльності на всіх рівнях управління; ✓ невизначена роль держави в активізації інноваційної діяльності і, як наслідок, відсутність виваженої державної політики у сфері харчової промисловості; ✓ відсутність діючої національної інноваційної системи; ✓ політична та фінансова нестабільність держави, високий рівень корупції; ✓ нестабільне фінансове становище українських підприємств
<i>Можливості</i>	<i>Загрози</i>
<ul style="list-style-type: none"> ✓ розвиток економіки країни; ✓ соціально-політична стабільність; ✓ обґрунтоване законодавство; ✓ обслуговування додаткових груп споживачів; ✓ входження у нові ринки (сегменти); ✓ розширення виробництва для задоволення потреб споживачів; ✓ поріднена диверсифікація, товари з доповненнями; ✓ вертикальна інтеграція; ✓ можливість руху в бік більш привабливих стратегічних груп; ✓ швидке зростання ринку; ✓ вигідне геоелектронічне розташування (територію країни проходять важливі міжнародні транспортні коридори); ✓ активізація співробітництва з ЄС, поліпшення інвестиційного клімату, удосконалення інституційного середовища економічної діяльності; ✓ досвід країн-лідерів і розвинених держав у сфері інноваційного розвитку; ✓ доступність інформації про можливі напрямки інноваційного розвитку та досягнення НТП 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ швидкий рівень інфляції; ✓ велика ймовірність виникнення нових конкурентів (у т. ч. іноземних); ✓ зростання збуту товарів-замінників; ✓ уповільнений темп зростання ринку; ✓ виникнення труднощів при укладанні договорів із постачальниками та споживачами; ✓ зміни в потребах і смаках споживачів; ✓ негативні демографічні зміни; ✓ загострена екологічна ситуація; ✓ соціально-політична нестабільність; ✓ значний рівень розораності, деградації сільськогосподарських земель, екологічного навантаження на довкілля; ✓ недостатній сучасний рівень, який не забезпечує отримання екологічно безпечних та економічно ефективних продуктів харчування; ✓ значна енерговитратність виробництва в умовах збереження високих цін на енергоносії; ✓ можливість загострення соціальної ситуації у зв'язку з економічною та політичною нестабільністю в державі, війна на сході країни; ✓ невизначена позиція розвинених країн світу щодо України; ✓ технологічна прірва між розвиненими країнами та Україною; ✓ високий рівень конкуренції на світовому ринку й істотні вхідні бар'єри для українського бізнесу

Таблиця 2

Аналіз складових харчової промисловості

<i>Переваги</i>	<i>Недоліки</i>
1	2
Природно-ресурсний потенціал	
<ul style="list-style-type: none"> ✓ сприятливість агрокліматичних умов, наявність сільськогосподарських угідь різних типів, природна база для розвитку та створення екологічно чистої продукції харчування; ✓ різноманітність мінерально-сировинної бази; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ нерівномірність водозабезпеченням; ✓ вичерпаність значної частини запасів мінерально-сировинних ресурсів без інвестувань у їх відтворення; ✓ висока капіталомісткість проведення робіт по водозабезпеченню, енергопостачанню;
Виробничий потенціал	
<ul style="list-style-type: none"> ✓ стабілізація виробництва продуктів харчування; ✓ достатньо високий рівень активності підприємницької діяльності; ✓ наявність перспективи для розміщення інвестицій; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ погіршення галузевої структури харчового виробництва та критичне зменшення питомої ваги галузі; ✓ високий рівень зносу основних фондів; ✓ низький рівень інноваційної активності підприємств харчової промисловості;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Продовження табл. 2

1	2
<ul style="list-style-type: none"> ✓ зростання інвестиційної активності, включаючи позитивну динаміку іноземного інвестування; ✓ динамічний розвиток мережових бізнес-структур; ✓ поява високотехнологічних основних засобів, які використовують висококваліфікований трудовий потенціал; ✓ наявність виробництв із завершеним циклом виготовлення готової продукції харчування; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ загальнонизький рівень технологічного функціонуючого виробництва; ✓ неефективна фінансова діяльність суб'єктів господарювання; ✓ недостатній рівень підтримки інноваційної діяльності малих суб'єктів господарювання; ✓ недостатня забезпеченість іноземними інвестиційними ресурсами через обмеженість доступу зовнішніх інвесторів, спричинено нестабільністю економічної ситуації у країні; ✓ недостатнє використання внутрішнього потенціалу через збалансованість процесів споживання та накопичення; ✓ використання застарілих засобів виробництва, що негативно впливає на якість виготовлення продукції; ✓ використання генно-модифікованих харчових добавок, ароматизаторів, барвників у продукти харчування;
Науково-технічний потенціал	
<ul style="list-style-type: none"> ✓ високий рівень освіченості працюючого персоналу; ✓ значна кількість та різнопрофільність вищих навчальних закладів харчової промисловості; ✓ високий потенціал для підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації; ✓ високий освітній та кваліфікаційний рівень науково-технічного персоналу; ✓ високий рівень апробації результатів науково-технічної діяльності; ✓ налагоджене міжнародне співробітництво вищих навчальних закладів і міжнародних установ з метою інтенсифікації процесів навчання та стажування; ✓ розвинута інституційна система для навчання, підвищення кваліфікації, перекваліфікації персоналу; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ недостатній рівень зацікавленості випускників навчальних закладів у самореалізації у сфері харчової промисловості; ✓ значна питома вага наукового персоналу старшого віку; ✓ незначна кількість наукових розробок інноваційного типу; ✓ перевага фундаментальних досліджень та розробок над прикладними; ✓ низький рівень адаптованості прикладних досліджень та розробок до впровадження; ✓ застаріла матеріально-технічна база навчально-освітніх і науково-дослідних установ; ✓ відсутність достатньої кількості установ технологічного обміну;
Стан навколишнього середовища	
<ul style="list-style-type: none"> ✓ високі параметри чистоти повітряного басейну на більшості територій України; ✓ високий рівень забезпеченості екологічно чистими прісними водами; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ наявність радіаційно забруднених територій; ✓ підвищений рівень забрудненості поверхневих вод; ✓ не вирішеність проблем зі зберіганням, переробкою промислових і твердих побутових відходів; ✓ не вирішеність проблем зберігання та знищення непридатних та заборонених до використання хімічних засобів захисту рослин; ✓ наявність значних локальних джерел забруднення атмосферного повітря, які потребують масштабних вкладень для досягнення європейських екологічних стандартів;
Трудовий потенціал	
<ul style="list-style-type: none"> ✓ достатній попит на кваліфіковану робочу силу; ✓ висока трудова активність осіб пенсійного віку; ✓ достатня кількість можливостей для перепідготовки та підвищення кваліфікації працюючих осіб; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ відсутність вакантних місць за спеціальностями, велика кількість спеціалістів окремих категорій, для яких не передбачено робочі місця за фахом; ✓ низький рівень оплати праці робітників, високий рівень «тіньової» зайнятості; ✓ невідповідність кількості фахівців, що готують вищі навчальні заклади, потребам харчової промисловості;
Потенціал інфраструктури	
<ul style="list-style-type: none"> ✓ формування інтегрованих маркетингово-збутових систем, які аналізують ринок, встановлюють конкурентні переваги місцевих підприємств і розробляють пропозиції щодо реалізації їх виробничих програм; ✓ з відкриттям європейських ринків збільшення кількості імпорту та експорту товарів національного виробництва; ✓ реалізація багатьох програм, орієнтованих на розвиток інноваційних технологій у харчовій промисловості 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ значні недоліки в організації переходу до ринкової системи господарювання, зокрема, поспішне проведення процесу приватизації підприємств, лібералізації економічних процесів, у результаті чого була втрачена керованість розвитком окремих галузей, підприємств і виробництв; ✓ значне скорочення обсягів вітчизняних сировинних ресурсів для виробництва харчових продуктів, що призвело до різкого зменшення їх випуску і збільшення питомих витрат на їх виробництво; ✓ фізичне і моральне зношення матеріально-технічної бази більшості підприємств харчової промисловості, що спричинило неконкурентоспроможне їх функціонування;

Закінчення табл. 2

1	2
<ul style="list-style-type: none"> ✓ створення інтегрованих підприємницьких структур на базі підприємств харчової промисловості, що дозволяє зміцнити й збалансувати всі фази агропродуктового ланцюга, що унеможливує його поглинання транснаціональними корпораціями і в перспективі створює передумови для підвищення якості продукції, що виробляється, й масового впровадження інновацій як в управлінську діяльність, так і у виробничий процес; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ відсутність чітких науково обґрунтованих ринкових моделей розвитку й ефективного функціонування окремих галузей і виробництв харчової промисловості з урахуванням специфічних вітчизняних особливостей їх діяльності; ✓ психологічна і професійна невідповідність керівних працівників і спеціалістів галузі до господарювання в ринкових умовах; ✓ втрата внутрішніх і зовнішніх ринків збуту продукції харчової промисловості; порушення стабільних міжгалузевих зв'язків щодо виробництва харчових продуктів; ✓ недосконалість ринкових економічних відносин, які в основному зводяться до розрахунків на бартерних засадах; ✓ недотримання законів і вимог територіального поділу праці у виробництві харчових продуктів; ✓ недосконалість фінансово-кредитних механізмів розвитку окремих галузей і виробництв харчової промисловості; ✓ необґрунтованість системи оподаткування харчових підприємств, яка не враховує специфічних особливостей їхньої діяльності, зокрема: характеру і значення продукції, що виробляється ними; соціального та екологічного її призначення; особливої ролі у відтворенні населення як головної продуктивної сили та ін.; ✓ порушення сталих міждержавних економічних зв'язків з виробництва і реалізації продукції харчової промисловості; недостатнє правове забезпечення ефективного розвитку харчової промисловості як провідної структуроформуючої галузі економіки України; ✓ відсутність затверджених довгострокових, середньо- та короткострокових національних і регіональних програм розвитку харчової промисловості; ✓ часті зміни організаційних структур управління розвитком харчової промисловості

Організаційна структура у вигляді стратегії розвитку харчової промисловості є програмою дій, яка виявляє проблеми та пріоритетні можливості для досягнення поставленої мети. Стратегія інноваційного розвитку харчової промисловості – це довгостроковий план заходів та концепцій, система цілей і важелів для досягнення поставленої мети.

Стратегія інноваційної діяльності харчової промисловості може бути визначена також як унікальність дій, оскільки в умовах жорсткої конкуренції та наявності значних обмежень, викликів тільки унікальні рішення дають змогу займати правильну позицію з погляду конкурентоспроможності.

Стратегія поєднує як тактичні короткострокові, так і довгострокові процеси в системі, яка забезпечує високий результат не лише у короткостроковому періоді, але призводить до позитивних довгострокових ефектів. Формування і розроблення стратегії інноваційного розвитку харчової промисловості повинна здійснюватись відповідно до загальної стратегії соціально-економічного розвитку країни, її пріоритетів і механізму реалізації, прогнозів розвитку національної економіки.

Висновки і пропозиції. Для підвищення ефективності інноваційної діяльності харчової промисловості України необхідно: впровадження інноваційної моделі розвитку харчової промисловості; створення сприятливих умов для залучення інвестицій у розбудову харчової промисловості; оновлення до сучасної, більш конкурентоспроможної інфраструктури харчової промисловості; підтримка імпорту та експорту продуктів харчової промисловості, що забезпечить притік іноземних інвестицій, дозволить залучати інвестиційний капітал у розвиток цієї промисловості; рекламування інноваційних можливостей харчової промисловості тощо.

Список використаних джерел

1. Дейнеко Л. В. Ефективність розвитку харчової промисловості в регіоні / Л. В. Дейнеко, А. В. Цимбалюк ; за ред. П. П. Борщевського. – К., 1998. – 284 с.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

2. Дейнеко Л. В. Шляхи та перспективи оновлення потенціалу харчової промисловості України [Електронний ресурс] / Л. В. Дейнеко, Е. І. Шелудько // Економічний вісник університету. – 2013. – Вип. 21 (1). – С. 82–89. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2013_21\(1\)_14](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2013_21(1)_14).

3. Підвищення ефективності діяльності підприємств харчової та переробної галузей АПК : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 22–23 листоп. 2012 р., м. Київ / ред.: Т. Л. Мостенська, А. О. Заїнчковський, О. І. Драган. – К., 2013. – 223 с.

4. Іртишцева І. О. Стратегічні перспективи конкурентоспроможності харчової промисловості України в умовах глобалізації : [монографія] / І. О. Іртишцева, О. Є. Гросицька. – Миколаїв : Дизайн та поліграфія, 2013. – 176 с.

5. Крисанов Д. Ф. Якість і безпечність харчової продукції [Електронний ресурс] / Д. Ф. Крисанов // Економіка і прогнозування. – 2010. – № 3. – С. 103–119. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2010_3_11.

6. Дейнеко Л. В. Формування ефективної політики безпеки харчових продуктів в умовах інтеграції України в світову агропродовольчу систему / Л. В. Дейнеко, П. М. Купчак // Сталій розвиток та екологічна безпека суспільства: теорія, методологія, практика / [Андерсон В. М., Андреева Н. М., Алимов М. М. та ін.] ; за наук. ред. Є. В. Хлобистова. – Сімферополь : ПП «Підприємство Фенікс», 2011. – Т. 2. – С. 163–170.

7. Шадура-Никипорець Н. Т. Евентуальні засади розвитку регіональних харчопродовольчих комплексів в умовах поглиблення інтеграційних процесів : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.05 / Н. Т. Шадура-Никипорець. – Чернігів : Черніг. держ. технол. ун-т, 2011. – 20 с.

8. Виробнича інфраструктура АПК України: стан та перспективи розвитку / Л. Г. Чернюк, Л. С. Антоньєва, І. М. Щедрова та ін. – К. : РВПС, 2000. – 101 с.

9. Міністерство аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/>.

References

1. Deineko, L.V. (1998). *Efektivnist rozvytku kharchovoi promyslovosti v rehioni [The effectiveness of the food industry in the region]*. Kyiv (in Ukrainian).

2. Deineko, L.V. & Sheludko E.I. (2013). Shlyakhy ta perspektyvy onovlennya potentsialu kharchovoyi promyslovosti Ukrayiny [Prospects for potential upgrade Ukraine's food industry. *Ekonomichnyy visnyk universytetu – Efficient economy*, vol. 21 (1), pp. 82–89. Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2013_21\(1\)_14](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2013_21(1)_14).

3. Pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti pidpriemstv kharchovoi ta pererobnoi haluzey APK [Increasing efficiency of enterprises of food and processing industries]. Proceedings of the *Vseukrayinska naukovo-praktychna konferentsiya – National Scientific Conference* (October 22–23, 2012). (Mostenska T.L., Zainchkovskyi A.O., Drahan O.I. (eds.)). Kyiv (in Ukrainian).

4. Irtysheva, I.O. & Hrosytska, O.Ye. (2013). *Stratehichni perspektyvy konkurentospromozhnosti kharchovoi promyslovosti Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Strategic perspectives competitiveness of food industry of Ukraine in the context of globalization]*. Mykolayiv: Dyzayn ta polihrafiya (in Ukrainian).

5. Krysanov, D.F. (2010). Yakist i bezpechnist kharchovoyi produktsii [Quality and food safety]. *Ekonomika i prohnozuvannya – Economics and Forecasting*, no. 3, pp. 103–119. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2010_3_11.

6. Deineko, L.V. & Kupchak, P. M. (2011). Formuvannya efektyvnoyi polityky bezpeky kharchovykh produktiv v umovakh intehratsii Ukrainy v svitovu ahroprodovolchu systemu [Building an effective food safety policy in the integration of Ukraine into the world agrofood system]. *Stalyy rozvytok ta ekolohichna bezpeka suspilstva: teoriya, metodolohiya, praktyka – Sustainable development and environmental security of society: theory, methodology, practice*. (Anderson V.M., Andrieieva N.M., Alymov M.M., Khlobystova Ye.V. (ed.) et al.). Simferopol: PP «Pidpriemstvo Feniks», pp. 163–170 (in Ukrainian).

7. Shadura-Nykyporets, N. T. (2011). Eventualni zasady rozvytku rehionalnykh kharchoprodovolchykh kompleksiv v umovakh pohlyblennia intehratsiinykh protsesiv [Eventually

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

principles of regional harchoprodovolchych complexes in the deepening of integration processes]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Chernihiv: Chernih. derzh. tekhnol. un-t (in Ukrainian).

8. Chernyuk, L.H., Antonieva, L.S., Shchedrova, I.M. et al. (2000). *Vyrobnycha infrastruktura APK Ukrayiny: stan ta perspektyvy rozvytku [The production infrastructure AIC Ukraine : Status and Prospects]*. Kyiv: RVPS (in Ukrainian).

9. *Ministerstvo ahrarnoyi polityky ta prodovol'stva Ukrayiny [Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine]*. Retrieved from <http://minagro.gov.ua/>.

Дерій Жанна Володимирівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичної та прикладної економіки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Дерей Жанна Владимировна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой теоретической и прикладной экономики, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Derii Zhanna – Doctor of Economics, Professor, Head of Department of Theoretical and Applied Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: jannet_d@ukr.net

Завгородня Наталія Володимирівна – аспірантка кафедри теоретичної та прикладної економіки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Завгородняя Наталия Владимировна – аспірантка кафедри теоретической и прикладной экономики, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Zavhorodnia Nataliia – PhD student of Department of Theoretical and Applied Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: zavhorodnia_n@ukr.net

УДК 658.87:330.341.1

Вікторія Лісиця

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ РОЗДРІБНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ МЕРЕЖ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОГО ДОСВІДУ

Викторія Лисица

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РОЗНИЧНЫХ ТОРГОВЫХ СЕТЕЙ В УКРАИНЕ В КОНТЕКСТЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ОПЫТА

Viktoriia Lisitsa

STATE REGULATION OF ACTIVITY OF RETAIL TRADE NETWORKS IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF WORLD EXPERIENCE

Розглянуто основні заходи державного регулювання діяльності роздрібних торговельних мереж в Україні в контексті світового досвіду. Зростання ринкової влади торговельних мереж та перерозподіл доданої вартості на їх користь, конфлікти, що почали виникати між учасниками в ланцюгу поставок, актуалізували дискусію щодо ролі держави у цих відносинах та напрямках її втручання в них. Визначено, що система заходів державного регулювання повинна забезпечувати захист інтересів кінцевих споживачів; існування на ринку передбачуваних, чітких та зрозумілих правил взаємодії його учасників; рівність умов для всіх учасників ринку; захист конкуренції, як одне з ключових завдань, що постає перед державними органами влади. Визначено переваги та недоліки посилення державного регулювання діяльності торговельних мереж. Проаналізовано інструменти регулювання та можливі наслідки від їх застосування у сфері роздрібної торгівлі.

Ключові слова: торговельна мережа, сітьова роздрібна торгівля, державне регулювання, постачальники, споживачі, конкуренція.

Табл.: 3. Бібл.: 22.

Определены основные меры государственного регулирования деятельности розничных торговых сетей в Украине в контексте международного опыта. Рост рыночной власти торговых сетей и перераспределение добавленной стоимости в их пользу, конфликты, возникающие между участниками в цепи поставок, актуализировали дискуссию о роли государства в этих отношениях и ее направлениях. Определено, что система мер государственного регулирования должна обеспечивать защиту интересов конечных потребителей; существование на рынке четких и понятных правил взаимодействия участников; равенство условий для всех участников рынка; защиту конкуренции, как одну из ключевых задач, которая стоит перед государственными органами власти. Представлены преимущества и недостатки, связанные с усилением государственного регулирования деятельности торговых сетей. Проанализированы инструменты регулирования и возможные последствия их применения в сфере розничной торговли.

Ключевые слова: торговая сеть, сетевая розничная торговля, государственное управление, поставщики, потребители, конкуренция.

Табл.: 3. Библ.: 22.

This essay contains the results of research the main directions of state control of retail networks in the context of world experience. Growth market power retailers and redistribution of added value in their favor, conflicts began to arise between the parties in the supply chain, actualized discussion on the role of the state in these relationships and areas of intervention in them. Determined that the system of State regulation should ensure protection of the interests of end users; existence in the market predictable, clear and understandable rules of interaction between the participants; equal conditions for all market participants; protection of competition, as one of the key challenges facing the public authorities. Outlined the advantages and disadvantages strengthening state regulation of trade networks. Analyzed regulatory instruments and possible consequences of their use in the retail trade.

Key words: retail network, state control, suppliers, customers, competition.

Табл.: 3. Bibl.: 22.

JEL Classification: L 810

Постановка проблеми. Торгівля залишається однією з найбільш лібералізованих та конкурентних галузей України. Починаючи з 2000-х років у роздрібній торгівлі України розпочалися радикальні зміни, пов'язані з інтенсивним розвитком торговельних мереж, що просували на ринок сучасні формати. Згодом їх подальший інтенсивний розвиток призвів до змін у функціонуванні галузі загалом, особливо в сегменті продажу продовольчих товарів. У міру набуття роздрібними мережами ринкової сили (market power) почала зростати напруга у відносинах між учасниками ринку.

В Україні склалася доволі неоднозначна ситуація стосовно державного втручання в регулювання роздрібної торгівлі. Учасниками цього процесу є: держава, постачальники, ритейлери та споживачі. З одного боку, незважаючи на існування певних супереч-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

ностей у відносинах між постачальниками та торговельними мережами, процес взаємодії між ними є прикладом координації вертикальних відносин бізнес-партнерів, де процес узгодження поведінки контрагентів на сьогодні відбувається без зовнішнього втручання. Фактично, модель ринкового торгу під час укладання угод функціонує завдяки компромісу, за умови реалізації якого сторони відмовляються від максимально повної реалізації свого інтересу для того, щоб він був реалізований у принципі. Додаткові взаємні вимоги роздрібних мереж та їх постачальників щодо широти асортименту та інших параметрів ускладнюють, але не порушують модель ринкового торгу. І навіть власна асиметрія, за якої ритейлери посідають домінуюче становище в ланцюгу поставок, не руйнують зацікавленості щодо здійснення угод з обох сторін, що відповідає базовим передумовам координації за допомогою ринку. Таким чином, ані ритейлери, ані постачальники не намагаються публічно визначити наявні проблеми та залучити до їх вирішення державу.

З іншого боку, незважаючи на зростання ринкової сили роздрібних мереж і їх ролі у формуванні цінової пропозиції товарів споживачам на ринку, активності з боку споживачів та громадських структур, що представляють їх інтереси, також не спостерігається. Власне, як і у державних структур, що мають на меті сприяти розвитку ринкових механізмів у зазначеній сфері. Разом з тим вже сьогодні необхідно мати сформовані підходи, які б забезпечували рівні умови для всіх учасників роздрібного ринку, чіткі та зрозумілі правила їх взаємодії, захист конкуренції.

Світовий досвід свідчить, що введенню заходів заборонного або дозвільного характеру передують ретельний аналіз і кількісне зіставлення їх позитивних і негативних ефектів. Відсутність такого зіставлення створює ризик надлишкової регламентації та негативних ефектів. Відповідно, порушується принцип інституціонального проектування, що пов'язаний з необхідністю оцінювання регулюючого впливу дії закону.

Таким чином, актуальним є дослідження та узагальнення світового досвіду щодо можливих напрямів державного регулювання діяльності торговельних мереж, забезпечення свободи контрактних відносин, захисту економічної свободи для учасників ринку, принципів справедливого обміну та ринкової конкуренції.

Аналіз останніх публікацій. Проблеми державного регулювання внутрішньої торгівлі та роздрібною торгівлі зокрема досліджуються у працях вітчизняних дослідників І. В. Лазебної [1], І. Височин [2; 3], С. Валітова, В. Грудницького, Л. Лігоненко [4], Г. Богославець, Г. Піратовського, О. Шубіна, Я. Гончарука [5], В. Апопія [6] та ін.

Разом з тим проблемам державного регулювання діяльності торговельних мереж приділено недостатньо уваги. Незважаючи на тривалий період розвитку торговельних мереж в Україні не сформувалась обґрунтована державна політика щодо цього сектору економіки.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Інтенсивний розвиток сітьової роздрібною торгівлі в Україні сформував певну інституціональну невизначеність в умовах зміни провідних учасників ринку та перерозподілу існуючих відносин та правил між ними. Зростання ринкової влади торговельних мереж та перерозподіл доданої вартості на їх користь, конфлікти, що почали виникати між учасниками в ланцюгу поставок, актуалізували дискусію щодо ролі держави у цих відносинах та напрямках її втручання в них з метою контролю джерел нестабільності.

Мета статті полягає в дослідженні релевантного міжнародного досвіду регулювання діяльності торговельних мереж, аналізу позитивних та негативних результатів такого регулювання, а також у формуванні пропозицій щодо можливих напрямів удосконалення регулювання цього сегмента в Україні.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Виклад основного матеріалу. В Україні, як і в більшості пострадянських країн, вважається, що значне коло питань регламентації діяльності як торговельної галузі в цілому, так і окремих її сегментів, повинна здійснювати держава. В роботах [4; 5; 6; 7; 8] ґрунтовно досліджені форми, методи, механізми регулювання торговельної діяльності; органи управління, регулювання, координації та нагляду за діяльністю учасників ринку. Тривалий час серед фахівців велась полеміка щодо проекту Закону України «Про внутрішню торгівлю», який за весь цей час навіть не пройшов обговорення у відповідних комітетах Верховної Ради України. Затверджена «Програма розвитку внутрішньої торгівлі України на 2009–2012 рр.» вже є застарілою та не враховує сучасні реалії функціонування торговельної галузі [9], а розроблена аналогічна за структурою і концепцією програма на період до 2016 р. [10] так і залишилась на стадії публічного обговорення. Також зазначимо, що в чинному Державному стандарті України 4303-2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять» [11] тлумачення певних термінів та визначень викликає жваву дискусію експертів щодо їх коректності та відповідності.

Залучаються до пошуку ефективних механізмів регулювання роздрібно-го ринку й інші його учасники. Так, у професійних колах обговорюється проект «Правила професійної етики у сфері взаємовідносин між торговими мережами, що здійснюють свою діяльність з роздрібною торгівлю у неспеціалізованих магазинах переважно продовольчими товарами, та постачальниками», запропонований Антимонопольним комітетом України з метою урегулювання відносин учасників ринку [12]. Також анонсована розробка Торгового кодексу Асоціацією постачальників торговельних мереж.

Чинне законодавство в Україні не дозволяє сегментувати сферу роздрібно-го торгівлі з метою виокремлення великих торгових мереж. Тому актуальним є законодавче визначення параметрів функціонування таких суб'єктів з метою їх ідентифікації, що необхідно для встановлення засобів захисту економічної конкуренції від зловживань моно-польним (домінуючим) положенням на ринку. Незважаючи на доволі низький рівень консолідації українського ринку продуктового ритейлу (за даними Dragon Capital частка топ-5 ритейлерів України становить приблизно 25 %, а топ-10 – 33 %), у сфері роздрібно-го торгівлі вже констатуються картельні змови щодо підвищення цін на основні продукти харчування протягом 2010–2012 рр. між торговельними мережами. Враховуючи, що в роздрібній торгівлі України відбувається поступовий процес консолідації, учасниками якого є не тільки національні, а й зарубіжні торгові компанії, актуальності набувають питання його адміністрування з метою уникнення негативних тенденцій, пов'язаних з домінуванням на ринку великих сітьових операторів.

Отже, можна погодитися з думкою науковців [2; 4; 5; 13], що чинна нормативно-правова база щодо торговельної діяльності не може бути кваліфікована як єдина, цілісна, прозора і зрозуміла система, яка спрямована на стале економічне зростання всіх учасників ринку, а державні органи регулювання не скоординовані між собою і не об'єднані спільною стратегією чи концепцією.

Науковці пов'язують зростання уваги до посилення державного регулювання в торговельній сфері за таких умов [14; 15]:

- у разі суттєвої зміни балансу ринкової влади в ланцюгу поставок та зростання конфліктів усередині такого ланцюга;
- якщо існує ефективне формування суспільної думки, спрямованої проти розширення масштабів діяльності роздрібних мереж (заяви про загрози вітчизняним виробникам, малому бізнесу, завищенні цін, монополізації ринку тощо);
- активізації в державі заходів антимонопольного регулювання з метою захисту та розвитку конкуренції;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- активізації руху незалежних торгових компаній, що вимагають обмежити експансію роздрібних мереж;
- активізації руху вітчизняних виробників, які відчують дефіцит «перемовної сили» у контрактних відносинах у процесі перетворення ланцюга поставок, що контролюються виробниками (producer-driven commodity chains), у ланцюг поставок, що регулюється покупцем (buyer-driven commodity chains);
- у разі домінування позиції представників органів державної влади про зростання ролі державного впливу на всіх учасників через посилення їх можливостей для здійснення контролю.

Як відомо, з позиції економічної теорії торгівлі мережі відносяться до олігопольного ринку, основними рисами якого є незначна чисельність продавців продуктів, взаємозалежність фірм та складність входження на ринок інших фірм у силу ефекту масштабу. Експерти відзначають, що зростання мережевої торгівлі з відповідним удосконаленням торгово-технологічних процесів та якості торговельного обслуговування, запропонованими споживачу конкурентними цінами, може призвести до негативних наслідків, пов'язаних із захопленням значної частки ринку обмеженою кількістю великих торгових мереж, а саме:

- монополізації роздрібною торгівлі та поступового підвищення цін на товари;
- монополізації оптових закупок продукції у місцевих виробників (прояв монополії), утиску їх інтересів, стримування розвитку місцевого виробництва;
- «вимивання» малого бізнесу зі сфери роздрібною торгівлі та міської економіки в цілому (враховуючи традиційну концентрацію малого бізнесу в цьому сегменті).

Світовий досвід свідчить, з одного боку, про закономірність та прогресивність зростання великих торгових мереж у роздрібній торгівлі, з іншого – демонструє необхідність гарантування державою забезпечення балансу інтересів споживачів, виробників та мережевих торгових компаній; збереження різноманітності форм роздрібною торгівлі.

Відзначимо, що сама по собі зміна балансу вигід, що отримуються контрагентами (мережами та виробниками), з погляду економічної теорії є нормальним проявом механізму конкуренції, який підвищує ефективність економіки. Однак претензії до торгових мереж з боку держави можуть бути обґрунтованими за умов, якщо вони набувають ринкової сили за рахунок обмеження механізмів конкуренції. Така діяльність знижує суспільний добробут і потребує застосування відповідних положень антимонопольного законодавства.

Як прихильники, так і противники посилення державного регулювання діяльності торговельних мереж відзначають, що система заходів державного регулювання повинна забезпечувати: захист інтересів кінцевих споживачів; існування на ринку передбачуваних, чітких та зрозумілих правил взаємодії його учасників; рівність умов для всіх учасників ринку; захист конкуренції, як одне з ключових завдань, що постає перед державними органами влади.

Причини, які обумовлюють посилення процесу адміністрування діяльності сітьових структур, як показує світовий досвід, є доволі різноманітними: намагання урядів країн надати преференційні умови для розвитку малого та середнього бізнесу (наприклад, у Франції); попередити процес «вимивання» торгівлі з центральної частини міст та її концентрації на околицях поселень (наприклад, у Великобританії); захист слабозахищених верств населення, що мають обмежену мобільність і, відповідно, можливість здійснювати купівлю товарів у віддалених магазинах (наприклад, у Великобританії, Канаді).

У табл. 1 узагальнено аргументи учасників ринку щодо посилення процесу адміністрування діяльності торговельних мереж.

Таблиця 1

Можливі переваги та недоліки посилення державного регулювання діяльності торговельних мереж

Переваги посилення державного регулювання діяльності торговельних мереж	Недоліки посилення державного регулювання торговельних мереж
надає змогу попереджувати наявні та потенційні зловживання домінуючим становищем роздрібною мережі	спроба замістити ринковий механізм формування ціни зовнішнім впливом
стимулює розвиток різних форматів роздрібною торгівлі, у тому числі на регіональному рівні, що опинилися в нерівних умовах з великими форматами національних мереж	виникнення труднощів у місцевих поставальників у реалізації власної продукції
сприяє зростанню рівня продовольчої безпеки (зниження залежності від імпортованих товарів)	зростання адміністративних витрат у ритейлерів
підтримка малого та середнього бізнесу, що не здатен конкурувати із середнім та великим за доступ у торговельні мережі	зниження інвестиційної привабливості роздрібною торгівлі та відтік капіталу з неї
захист регіональних мереж від поглинання національними мережами	можливе зростання цін, скорочення асортименту
захист слабозахищених верств населення	послаблення контрактної дисципліни

Джерело: [14; 16; 17].

Державне регулювання розвитку торговельних мереж нараховує майже столітню історію. Активні спроби стримування діяльності торговельних мереж з боку національних держав припадають на першу половину ХХ сторіччя, коли в більшості розвинутих країн відбулася торгова революція, що призвела до фундаментальних економічних змін. Так, внаслідок активного розвитку торгових мереж у 1920-х роках у США було запроваджено антисітьове законодавство, яке активно застосовувалося майже до кінця 1930-х років. Поступово роздрібні мережі адаптувалися до наявного інституціонального середовища, одночасно сприяючи формуванню асоціацій незалежних виробників/поставальників та укладанню угод з профспілками, що призвело до поступової відміни значної частини антисітьових законів [13].

Разом з тим в Європі у другій половині ХХ ст. сформувалася доволі жорстка система державного регулювання роздрібною торгівлі у порівнянні з тією, що діє в США. У цьому відношенні особливо виділяється Австрія, Бельгія, Фінляндія, Франція, Греція, Люксембург, Польща, Португалія. Але, як показали дослідження, така політика обумовила нижчі показники продуктивності праці в роздрібній торгівлі у порівнянні з США, більший рівень адміністративних витрат, сприяла активній політиці експансії європейських торговельних мереж на міжнародні ринки тощо [15].

Дослідники акцентують увагу на існуванні двох підходів до вирішення зазначеної проблеми: адміністративному та проконкурентному [15]. Перший підхід передбачає регулювання цін на ринку роздрібною торгівлі через встановлення граничного рівня надбавок, рентабельності, декларування цін тощо. Другий – передбачає встановлення для суб'єктів внутрішньої торгівлі певних правил конкуренції, що визначатимуться положеннями антимонопольного, трудового, податкового та іншого законодавства, порушення яких обумовить обмеження державою масштабів їх господарської діяльності.

Схожа практика регулювання та сприяння розвитку економічної конкуренції існує в багатьох розвинутих країнах і стосується діяльності суб'єктів у різних секторах економіки, у т. ч. сітьових форм у роздрібній торгівлі. Так, у межах ЄС затверджені відповідні нормативні документи, основними з яких є: Директиви 2011/7/ЄС Європарламенту та Ради ЄС «Про протидію затримкам платежів в комерційних угодах»; Резолюція Європейського парламенту від 11 грудня 2013 р. «План дій у сфері роздрібною торгівлі в Європі»; Комюніке Європейської комісії від 13 січня 2013 р. «План дій у сфері роздрібною торгівлі в Європі»; «Green Paper» Європейської комісії щодо несправедливих торгових практик у відносинах між поставальниками та торговельними мережами (2013 р.) та ін.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Правила регулювання сітьових форм торгівлі є доволі різноманітними і охоплюють такі елементи, як: загальні закони (правила), що мають широке застосування (трудова, податкова, антимонопольне законодавство); спеціальні закони (правила), що регламентують функціонування окремої галузі/сегмента галузі (закони щодо регулювання торговельної діяльності, правила обмеження графіка роботи торговельних об'єктів, контроль за територіальним розміщенням тощо).

Основна дискусія щодо напрямів посилення державного втручання в діяльність торговельних мереж ведеться стосовно таких аспектів:

- гармонізація відносин у ланцюгу поставок, визначення умов договору поставки між виробниками/постачальниками та торговельною мережею;
- домінування торговельних мереж на ринку та визначення їх граничної частки на ринку;
- регулювання цін у роздрібній торгівлі;
- захист вітчизняного виробника та малого бізнесу від зловживань торговельною мережею монопольним (домінуючим) положенням на ринку.

Аналіз вітчизняних та закордонних джерел [15; 18; 19; 20] дозволив визначити основний інструментарій, що застосовувався та продовжує існувати в міжнародній практиці регламентації діяльності торговельних мереж, а також оцінити наслідки їх застосування (табл. 2).

Таблиця 2

*Інструменти регулювання та можливі наслідки від їх застосування
у сфері роздрібної торгівлі*

Інструмент регулювання	Можливі наслідки від застосування інструменту регулювання
1	2
Регулювання цін. <i>У деяких країнах СНД (наприклад, Україні, Росії) застосовується регулювання <u>верхньої межі</u> торговельної націнки. У західних країнах відсутні приклади такої практики. Обмеження переважно стосуються заборони продажу товарів за ціною, що є <u>нижчою за граничний рівень</u></i>	<i>(представлені наслідки виникають у разі встановлення нижніх граничних значень)</i> - призводить до стримування цінової конкуренції між ритейлерами; - зростання цін на товари національних виробників, виробники починають зловживати своїм становищем, що призводить до зниження внутрібрендової конкуренції; - ускладнює відносини між ритейлерами та постачальниками, маркетингові платежі стають ключовим фактором диференціації та відбору постачальника; - стимулює розвиток власних торговельних марок, внаслідок чого національні бренди почали втрачати ринкову частку на користь PL; - зростають витрати ритейлерів на управління розподільчими центрами; - посилення нецінових форм конкуренції
Контроль бар'єрів входу на ринок (отримання спеціальних дозволів на відкриття тих чи інших форматів, введення обмежень на їх просторове розміщення, регулювання розмірів торгових об'єктів тощо). <i>Застосовується переважно до великих роздрібних форматів. Мета застосування: протекція малому та середньому бізнесу; запобігання «вимивання» торгівлі з центральної частини міст та її перетікання на периферію; захист прав найменш мобільної частини населення</i>	- призводить до зростання роздрібних цін; - відбувається зниження продуктивності праці; - зменшення обсягів інвестицій у ритейл, особливо в комунікаційні та інформаційні технології; - падіння рівня зайнятості у сфері ритейлу; - модернізація та диверсифікація асортименту; - збільшення обсягів угод M&A в ритейлі, що призводить до зростання рівня концентрації в галузі; - посилення інтернаціоналізації діяльності торговельних мереж; - деформація бізнес-стратегій торговельних мереж; - спотворення конкуренції в ритейлі

Закінчення табл. 2

1	2
<p>Обмеження операційної діяльності ритейлерів (у т. ч. регулювання графіка роботи торгового об'єкта).</p> <p><i>У країнах, що практикують такі обмеження (Франція, Німеччина), їх застосування ставиться під сумнів. Розповсюдження цієї практики в деяких країнах пов'язано також з тим, що крамнична торгівля виконує не тільки економічну, а й соціальну функцію з формування локальних та сусідських спільнот. Саме руйнування цих спільнот, що викликано поширенням діяльності торговельних мереж, є основним фактором застосування таких обмежень</i></p>	<p>- зростають операційні та логістичні витрати ритейлерів;</p> <p>- у великих форматах (гіпермаркети тощо) виникають ускладнення з реалізацією розширеного асортименту товарів у зв'язку зі зниженням потоку покупців;</p> <p>- зниження ефективності діяльності ритейлерів;</p> <p>- соціальний ефект у вигляді певних переваг для малого бізнесу</p>
<p>Регулювання відносин між ритейлерами та постачальниками.</p> <p><i>Мета застосування – обмеження впливу роздрібних мереж на діяльність компаній-постачальників. Контрактні відносини ускладнюються, якщо ціна на товар є ключовим фактором досягнення конкурентоспроможності в роздрібній торгівлі</i></p>	<p>- зниження контрактної дисципліни: зазвичай обмеження застосовують лише до торговельних мереж, хоча недобросовісними можуть бути і дії постачальника;</p> <p>- зниження гнучкості цінової політики як ритейлерів, так і компаній-постачальників;</p> <p>- застосування «сірих» схем у контрактних відносинах, які раніше були офіційно оформлені в контрактах у вигляді бонусів та інших платежів</p>

Джерело: [15; 18; 19; 20].

Ми можемо посилатися на висновки фахівців про негативні наслідки адміністративного втручання в цивільно-правові відносини на прикладі інших країн (у першу чергу, Росії), які акцентують увагу на можливість утворення інституціональних пасток державного регулювання, виникнення яких пов'язано з тим, що адміністративні заборони призводять до результатів, які прямо протилежні поставленим цілям, а саме [21]:

1. Обмеження перемовної влади торговельних мереж, штучне уповільнення розвитку сучасних форматів торгових об'єктів призводять до стримування розвитку конкуренції в галузі, замість того, щоб надати можливість учасникам ринку розвиватися доти, поки механізм їх взаємної конкуренції запрацює більш успішно.

2. Введення єдиних умов договору поставки та відміна будь-яких інших додаткових умов, що пропонувалися як захід боротьби з тіньовими практиками, сприяло відродженню корупційних схем, які раніше існували у вигляді офіційних бонусів та інших платежів.

3. Запровадження інструментів щодо стримування росту цін (наприклад, введення граничної націнки) призводить до перекладання торговельними мережами додаткових витрат, пов'язаних з введенням регулюючих заходів, на постачальників або споживачів, що в кінцевому результаті веде до зростання цін на ринку та звуження торгового асортименту.

У табл. 3 представлені результати аналізу дії Закону [22] на сферу ритейлу за висновками експертів [19].

Отже, формуючи механізм державного регулювання торговельних мереж необхідно обґрунтовано підходити до параметрів, на які розповсюджується регулюючий вплив (регулювання цін, націнок на товари, поріг індивідуального домінування, відносин мереж та постачальників тощо), оскільки досвід сусідніх країн свідчить про неефективність заходів обмеження діяльності торговельних мереж у вигляді заборон. Адже витрати суспільства із розвитку конкуренції через зниження адміністративних бар'єрів є більш продуктивними й ефективними, ніж витрати із введення обмежень для бізнес-структур, що отримали ту чи іншу ступінь ринкової влади.

Таблиця 3

*Інструменти адміністративного втручання в цивільно-правові відносини
в ритейлі та їх можливі наслідки*

Інструмент регулювання	Наслідки від застосування інструменту регулювання
Заборона маркетингових послуг	- руйнування прозорого механізму вибору постачальників; - відродження «сірих» схем та «відкатів»; - підвищення адміністративних витрат для торгівлі; - зростання цін
Встановлення жорстко фіксованих строків оплати за поставлені товари	- штучне обмеження конкуренції; - підвищення адміністративних витрат для торгівлі; - зменшення асортименту товарів, що потребують швидкої оплати; - ускладнення діяльності малих та середніх торговельних мереж; - зростання цін
Заборона на повернення товарів виробнику	- штучне обмеження конкуренції; - відсутність на полицях магазинів нових товарів від раніше невідомих виробників; - диктат крупних виробників; - ускладнення діяльності малих та середніх торговельних мереж; - зростання цін
Обмеження долі мереж у межах певної території (локального, регіонального ринку) із заборонаю на подальше розширення діяльності в межах визначеного ринку	- штучна обмеження конкуренції; - розвиток корупції на місцевому рівні в цьому напрямку; - уповільнення темпів будівництва в межах певної території; - обмеження прав власників торгових площ на їх продаж; - падіння товарообороту по галузі; - ускладнення діяльності для малого та середнього бізнесу, що використовує торгові франшизи; - зменшення інвестицій у сучасні торгові формати; - обмеження прав споживачів щодо свободи вибору місця купівлі товарів та послуг

Джерело: [19].

Наявні негативні моменти у відносинах з іншими учасниками роздрібного ринку, в першу чергу постачальниками, обумовлені не ринковим механізмом, а недосконалістю ринка. Як відомо, за умов розвинутої ринкової інфраструктури – стійких правових норм, наявності інформаційної бази прийняття рішень, урегулювання відносин власності, ефективного фінансового ринку – можливості виникнення відносин вертикальної квазіінтеграції (контролю над поведінкою без контролю над власністю) більш обмежені, а сам контроль поведінки менш стійкий. І, навпаки, нерозвинутість ринкової інфраструктури створює стійкі ланцюги квазіінтеграції [14].

Зі світового досвіду відомі способи, що застосовуються для досягнення балансу інтересів великих торговельних мереж та підприємств-постачальників: об'єднання (координація дій) виробників поміж собою та з продавцями, що не входять до великої мережі, з метою підвищення їх ринкової сили та протистояння експансії великих торговельних мереж; підтримка та зниження бар'єрів входів на ринок для немережевого, в тому числі малого бізнесу у сфері роздрібної торгівлі; розроблення учасниками ринку кодексів справедливої торгової практики за запровадження їх у господарську діяльність та ін.

Висновки і пропозиції. Отже, проведене дослідження свідчить, що немає універсальних рішень щодо вирішення зазначених проблем, але посилення формальних правил та надлишкова регламентація цієї сфери призводить до зниження продуктивності галузі та погіршення становища споживачів. Проведення в Україні регламентуючих дій щодо торговельних мереж потребує урахування інтересів всіх учасників, що діють на ринку. Пріоритетом для органів державного регулювання повинно стати завдання забезпечення

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

компромісу між об'єктивним процесом розвитку торгових мереж, захистом малого бізнесу, підтримкою регіональних виробників та інтересами кінцевого споживача.

Список використаних джерел

1. *Лазебна І. В.* Основні напрями вдосконалення державного регулювання оптової та роздрібною торгівлі [Електронний ресурс] / І. В. Лазебна. – Режим доступу : <http://www.sworld.com.ua/konfer31/799.pdf>.
2. *Височин І. В.* Пріоритетні напрями державного регулювання внутрішньої торгівлі в Україні [Електронний ресурс] / І. В. Височин // Економіка. Управління. Інновації. – 2014. – Вип. 1 (11). – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_1_22.
3. *Височин І. В.* Державне регулювання торговельної діяльності в Україні та світі: порівняльний аналіз / І. В. Височин // Вісник КНТЕУ. – 2010. – № 3. – С. 11–23.
4. *Лігоненко, Л. О.* Державне регулювання розвитку внутрішньої торгівлі: сучасний стан та напрями удосконалення / Л. О. Лігоненко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 1. – С. 52–57.
5. *Внутрішня торгівля: регіональні аспекти розвитку* : монографія / за ред. О. О. Шубіна, Я. А. Гончарука. – Донецьк–Львів : ДонНУЕТ, 2007. – 404 с.
6. *Система регулювання внутрішньої торгівлі України* : [монографія] / В. Апопій, М. Копич, О. Біла та ін. – К. : Академвидав, 2012. – 420 с.
7. *Льяшенко В.* Удосконалення державного регулювання продовольчого ринку / В. Льяшенко // Актуальні проблеми державного управління. – 2007. – № 3. – С. 124–132.
8. *Мазур О.* Інституціональне середовище роздрібною торгівлі в Україні: сучасний стан і проблеми [Електронний ресурс] / О. Мазур, М. Сахацький // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2014. – № 1 (10). – С. 50–58. – Режим доступу : <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2014/14moysip.pdf>.
9. *Програма розвитку внутрішньої торгівлі на період до 2012 року* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/632-2009-%D0%BF>.
10. *Програма розвитку внутрішньої торгівлі на період до 2016 року (проект)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://spo.fpsu.org.ua/na-obgovorenni-v-spo/262-proekt-postanovu-kabinetu-ministriv-ukrainy-prozatverdzhennia-prohramy-rozvytku-vnutrishnoi-torhivli-ukrainy-na-period-do-2016-roku>.
11. *ДСТУ 4303-2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.profiwins.com.ua/uk/directories1/dstu4303.html>.
12. *Проект «Правила професійної етики у сфері взаємовідносин між торговими мережами, що здійснюють свою діяльність з роздрібною торгівлі у неспеціалізованих магазинах переважно продовольчими товарами, та постачальниками* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ucci.org.ua/download/EthicsRules170315.pdf>.
13. *Покатаєва О. В.* Державне регулювання трансформації торговельно-економічних відносин: інституціональний підхід : монографія / О. В. Покатаєва. – Запоріжжя : Вид-во КПУ, 2009. – 408 с.
14. *Развитие* российского ритейла: меры государственного регулирования и их последствия / отв. ред. серии В. В. Радаев ; Гос. ун-т – Высшая школа экономики ; Лаб. экон.-социол. исслед. – М. : Изд-во дом Гос. ун-та – Высшей школы экономики, 2009. – 59 с.
15. *Радаев В. В.* Контроль торговли бесполезен [Электронный ресурс] / В. В. Радаев. – Режим доступа : <https://iq.hse.ru/news/177669337.html>.
16. *Сорокина М. В.* Стейкхолдеры розничной торговли: конфликты интересов и их разрешение [Электронный ресурс] / М. В. Сорокина. – Режим доступа : http://finbiz.spb.ru/download/2_2010/sorokina.pdf.
17. *Котельникова З. В.* Международный опыт регулирования деятельности торговых сетей: обзор эмпирических исследований [Электронный ресурс] / З. В. Котельникова. – Режим доступа : <https://www.hse.ru/pubs/share/direct/document/66445146>.
18. *Маркин М. Е.* Логика обоснования государственного регулирования деятельности торговых сетей в России [Электронный ресурс] / М. Е. Маркин. – Режим доступа : <https://www.hse.ru/pubs/share/direct/document/66445146>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

19. *Анализ лоббистской борьбы вокруг принятия закона «Об основах государственного регулирования торговой деятельности в Российской Федерации»*. Мониторинговое исследование [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.minchenko.ru/netcat_files/File/Zakon%20o%20torgovle.pdf.

20. *Маркин М. Е.* Как обосновывалось государственное регулирование розничной торговли: эмпирический анализ аргументации [Электронный ресурс] / М. Е. Маркин. – Режим доступа : http://www.ep.ane.ru/pdf/EP_4-2012.pdf.

21. *Полтерович В. М.* Общество и реформы. Институциональные ловушки: есть ли выход? [Электронный ресурс] / В. М. Полтерович. – Режим доступа : <http://eccosman.hse.ru/data/2011/01/11/1214866995/Polterovich.pdf>.

22. Об основах государственного регулирования торговой деятельности в Российской Федерации [Электронный ресурс] : Федеральный закон № 381-ФЗ. – Режим доступа : http://www.fas.gov.ru/legislative-acts/legislative-acts_50675.html.

References

1. Lazebna, I.V. *Osnovni napriamy vdoskonalennia derzhavnoho reguliuvannia optovoi ta rozdribnoi torhivli* [The main directions of improvement of state regulation of wholesale and retail trade]. www.sworld.com.ua. Retrieved from <http://www.sworld.com.ua/konfer31/799.pdf>.

2. Vysochyn, I.V. (2014). *Priorytetni napriamy derzhavnoho reguliuvannia vnutrishnoi torgivli v Ukraini* [Priority directions of state regulation of domestic trade in Ukraine]. *Ekonomika. Upravlinnia. Innovacii – Economy. Management. Innovations*, no. 1, pp. 22–27. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_1_22.

3. Vysochyn, I.V. (2010). *Derzhavne reguliuvannia torgovnoi diialnosti v Ukraini ta sviti: porivnialnyi analiz* [State regulation of trading activities in Ukraine and the world: comparative analysis]. *Visnyk KNTEU – Bulletin KNTEU*, no. 3, pp. 11–23 (in Ukrainian).

4. Ligonenko, L.O. (2003). *Derzhavne rehuliuвання rozvytku vnutrishnoi torhivli: suchasnyi stan ta napriamky udoskonalennia* [State regulation of internal trade: current state and trends of improvement]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics*, no. 1, pp. 52–57 (in Ukrainian).

5. Shubin, O.O. & Goncharuk, Ya.A. (eds.) (2007). *Vnutrishnia torhivlia: rehionalni aspekty rozvytku* [Domestic trade: regional development aspects]. Donetsk–Lviv: DonNUET (in Ukrainian).

6. Apopii, V., Kopych, M., Bila, O. et. al. (2012). *Systema reguliuvannia vnutrishnoi torhivli Ukrainy* [The system of regulation of domestic trade Ukraine]. Kyiv: Akademydav (in Ukrainian).

7. Iiashenko, V. (2007). *Udoskonalennia derzhavnoho rehuliuвання prodovolchoho rynku* [Improvement of state regulation of the food market]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia – Actual problems of governance*, no. 3, pp. 124–132 (in Ukrainian).

8. Mazur, O. & Sahackyi, M. (2014). *Institutionalne seredovyshche rozdribnoi torgivli v Ukraini: suchasnyi stan i problemy* [The institutional environment retailer in Ukraine: Current State and Problems]. *Socialno-ekonomichni problemy i derzhava – Socio-economic problems and the state*, no. 1 (10), pp. 50–58. Retrieved from <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2014/14moysip.pdf>.

9. *Programa rozvytku vnutrishnoi torgivli na period do 2012 roku* [Domestic trade development program for the period until 2012]. zakon3.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/632-2009-%D0%BF>.

10. *Programa rozvytku vnutrishnoi torgivli na period do 2016 roku (proekt)* [Domestic trade development program for the period until 2016 (project)]. spo.fpsu.org.ua. Retrieved from <http://spo.fpsu.org.ua/na-obgovorenni-v-spo/262-proekt-postanovy-kabinetu-ministriv-ukrainy-prozatverdzhennia-prohramy-rozvytku-vnutrishnoi-torhivli-ukrainy-na-period-do-2016-roku>.

11. DSTU 4303-2004 «Rozdribna ta optova torgivlia. Terminy ta vyznachennia poniat» [ISO 4303-2004 “Retail and wholesale. Terms and definitions”]. www.profiwins.com.ua. Retrieved from <http://www.profiwins.com.ua/uk/directories1/dstu4303.html>.

12. *Proekt «Pravyla profesiinoi etyky u sferi vzaiemovidnosyn mizh torhovymy merezhamy, shcho zdiisniuiut svoiu diialnist z rozdribnoi torhivli u nespetsializovanykh mahazynakh perevazhno prodovolchymy tovaramy, ta postachalnykamy* [The Rules of professional ethics in the relationship

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

between trading networks that operate in the retail trade in non-specialized stores food products and suppliers]. *www.ucci.org.ua*. Retrieved from <http://www.ucci.org.ua/download/EthicsRules170315.pdf>.

13. Pokataiev, O. V. (2009). *Derzhavne rehuliuвання transformatsii torhovelno-ekonomichnykh vidnosyn: instytutsionalnyi pidkhid [State regulation of the transformation of trade and economic relations, institutional approach]*. Zaporozhye: Publisher KPU (in Ukrainian).

14. Radaev, V.V. (eds.). (2009). *Razvitie rossiiskogo riteila: mery gosudarstvennogo regulirovaniia i ih posledstviia [The development of the Russian retail: state regulation measures and their effects]*. Moscow: Publisher Univ. State House – Higher School of Economics (in Russian).

15. Radaev, V.V. Kontrol torgovli bespolezen [Control of trade is useless]. *iq.hse.ru*. Retrieved from <https://iq.hse.ru/news/177669337.html>.

16. Sorokina, M.V. Steikholdery roznichnoi torgovli: konflikty interesov i ih razreshenie [Stakeholders retail: conflicts of interest and their resolution]. *finbiz.spb.ru*. Retrieved from http://finbiz.spb.ru/download/2_2010/sorokina.pdf.

17. Kotelnikova, Z.V. Mezhdunarodnyi opyt regulirovaniia deiatelnosti torgovykh setei: obzor yempiricheskikh issledovaniia [International experience in retail chains control activities: a review of empirical studies]. *www.hse.ru*. Retrieved from <https://www.hse.ru/pubs/share/direct/document/66445146>.

18. Markin, M.E. Logiki obosnovaniia gosudarstvennogo regulirovaniia deiatelnosti torgovykh setei v Rossii [Logic justify state regulation of retail chains in Russia]. *www.hse.ru*. Retrieved from <https://www.hse.ru/pubs/share/direct/document/66445146>.

19. Analiz lobbistskoi borby vokrug priniatiia zakona «Ob osnovakh gosudarstvennogo regulirovaniia torgovoi deiatelnosti v Rossiiskoi Federatsii». Monitoringovoe issledovanie [Analysis of lobbying struggle over the adoption of the law “On the basis state regulation of commercial activities in the Russian Federation”. Monitoring studies]. *www.minchenko.ru*. Retrieved from http://www.minchenko.ru/netcat_files/File/Zakon%20o%20torgovle.pdf.

20. Markin, M.E. Kak obosnovyvalos gosudarstvennoe regulirovanie roznichnoi torgovli: yempiricheskii analiz argumentatsii [How justified state regulation of retail trade: an empirical analysis of the argumentation]. *www.ep.ane.ru*. Retrieved from http://www.ep.ane.ru/pdf/EP_4-2012.pdf.

21. Polterovich, V.M. Obshchestvo i reformy. Institucionalnye lovushki: est li vykhod? [Society and reform. Institutional traps: Is there a way out?]. *ecsocman.hse.ru*. Retrieved from <http://ecsocman.hse.ru/data/2011/01/11/1214866995/Polterovich.pdf>.

22. Ob osnovakh gosudarstvennogo regulirovaniia torgovoi deiatelnosti v Rossiiskoi Federastii»: Federalnyi zakon № 381-FZ [The federal law of the Russian Federation № 381-FZ from December 28 2009 “On the Fundamentals of State Regulation of Trade in the Russian Federation”]. *www.fas.gov.ru*. Retrieved from http://www.fas.gov.ru/legislative-acts/legislative-acts_50675.html.

Лісіца Вікторія Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри комерційної діяльності та підприємництва, Полтавський університет економіки і торгівлі (вул. Коваля, 3, м. Полтава, 36014, Україна).

Лисица Виктория Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры коммерческой деятельности и предпринимательства, Полтавский университет экономики и торговли (ул. Коваля, 3, г. Полтава, 36014, Украина).

Lisitsa Viktoriia – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Business and Entrepreneurship, Poltava University of Economics and Trade (3 Koval Str., 36014 Poltava, Ukraine).

E-mail: vicfoxa@mail.ru

УДК 338.47:656.2(477)

Юлія Мохова

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЛІЗНИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

Юлія Мохова

СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОЙ ОТРАСЛИ В УКРАИНЕ

Yuliia Mokhova

STRATEGY OF DEVELOPMENT OF GOVERNMENT REGULATION OF RAILWAY INDUSTRY IN UKRAINE

На основі аналізу сучасного стану залізничної галузі визначено проблеми залізничного комплексу України. Доведено, що загальна тенденція до зниження показників українських залізниць обумовлена бойовими діями на Сході країни в 2014 році. Обґрунтовано необхідність формування єдиного державної стратегії розвитку залізничного транспорту в Україні. Досліджено нормативно-правові акти, що визначають основу реформування системи управління галуззю та подальшої її демонополізації. Визначено ключові напрямки розвитку залізничної галузі відповідно до Транспортної стратегії України на період до 2020 року, Державної цільової програми реформування залізничного транспорту України на 2010–2019 роки та особливості сучасного стану залізничної галузі. Доведено, що реалізація зазначених ключових напрямків надасть змогу відновити співпрацю з міжнародними фінансовими організаціями, західними партнерами, забезпечить стабільне та ефективне функціонування залізничного транспорту, що є необхідною умовою для забезпечення обороноздатності, національної безпеки і цілісності держави.

Ключові слова: державне управління, залізничний транспорт, реформування, стратегія, євроінтеграція.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 10.

На основе анализа современного состояния железнодорожной отрасли определены проблемы железнодорожного комплекса Украины. Доказано, что общая тенденция к снижению показателей украинских железных дорог обусловлена боевыми действиями на Востоке страны в 2014 году. Обоснована необходимость формирования единой государственной стратегии развития железнодорожного транспорта в Украине. Исследованы нормативно-правовые акты, определяющие основу реформирования системы управления отраслью и дальнейшей ее демонополизации. Определены ключевые направления развития железнодорожной отрасли в соответствии с Транспортной стратегией Украины на период до 2020 года, Государственной целевой программой реформирования железнодорожного транспорта Украины на 2010–2019 годы и особенностями современного состояния железнодорожной отрасли. Доказано, что реализация указанных ключевых направлений позволит возобновить сотрудничество с международными финансовыми организациями, западными партнерами, обеспечит стабильное и эффективное функционирование железнодорожного транспорта, что является необходимым условием для обеспечения обороноспособности, национальной безопасности и целостности государства.

Ключевые слова: государственное управление, железнодорожный транспорт, реформирование, стратегия, евроинтеграция.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 10.

In this article it is identified problems the railway industry of Ukraine based on analysis of the current state of the railway industry. It is proved that the general tendency to decrease Ukrainian railways caused by the fighting in the East in 2014. There is studied regulations that determine the basis for reforming the healthcare management system and its further monopolization. It is proved the necessity of forming a single government railway development strategy of Transport of Ukraine. There is studied Transport Strategy of Ukraine till 2020, State Program of Reforming Railway Transport of Ukraine for 2010-2019 years. According to these programs and features of the current state of the railway industry. According to these programs and features of the current state of the railway industry the key directions of the rail industry are identified. It is proved that the implementation of these key areas will allow to resume cooperation with international financial organizations, western partners, will provide a stable and efficient operation of rail transport, which is a prerequisite for ensuring national defense, national security and integrity.

Key words: public administration, railways, reform, strategy, European integration.

Fig.: 2. Tabl.: 1. Bibl.: 10.

JEL Classification: L 92

Постановка проблеми. Відновлення економіки України після довготривалої економічної кризи, активізація зовнішньої торгівлі внаслідок поступового відкриття європейських товарних ринків, а також загальносвітова тенденція до підвищення мобільності населення вимагають стабільної та ефективної роботи залізничного транспорту.

Сучасна система залізничного транспорту характеризується низьким рівнем інвестиційної привабливості. Відновлення рухомого складу й інфраструктури проводиться дуже повільно, що негативно впливає на безпеку руху і, як результат, до зниження швидкості й можливості безпечної доставки вантажів і пасажирів.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Єдиним шляхом вирішення зазначених проблем є формування та реалізація стратегії діяльності галузі. Водночас, необхідна чітка концептуальна база, яка стане дієвим інструментом у прийнятті зважених управлінських рішень на базі теорії організації ефективної системи залізничного транспорту в умовах його реформування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливе значення для дослідження напрямків удосконалення механізмів державного регулювання розвитку вітчизняного залізничного транспорту, підвищення ефективності наявних механізмів державного регулювання цього процесу мають наукові праці Г. Ф. Арбузова [1], К. М. Михайличенко [2], О. В. Собкевич [2], Н. О. Федяй [3]. Набули подальшого розвитку концептуальні підходи до формування державної стратегії розвитку залізничного транспорту О. Г. Дейнека [4], О. О. Міщенко [4].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проведений аналіз наукових публікацій та стратегічних аспектів розвитку залізничного транспорту свідчить про недостатнє обґрунтування перспективних напрямів розвитку національних залізниць та що проблема формування стратегії розвитку залізничного транспорту не була до цього часу предметом спеціального дослідження.

Окремі праці стосуються лише певних конкретних складових цієї проблеми. У вітчизняній науці з державного управління бракує наукових праць, де було б визначено ключові аспекти стратегії функціонування та удосконалення залізничного транспорту України в умовах розвитку євроінтеграційних процесів.

Метою статті є визначення сутності та змісту стратегії розвитку залізничного транспорту через виділення ключових напрямків удосконалення галузі з метою досягнення ефективного функціонування залізничного комплексу в умовах його реформування.

Виклад основного матеріалу. Залізнична галузь являє собою складну виробничо-економічну систему, що поєднує в інтегрованому технологічному процесі понад тисячу діючих структурних підрозділів (дирекцій залізничних перевезень, станцій, локомотивних і вагонних депо тощо). Залізничний транспорт України функціонує як державна монополія, він повністю знаходиться у державній власності та регулюється державою (Законами України «Про залізничний транспорт» [5], «Про природні монополії» [6]).

Недостатня розвиненість ринкових відносин обумовлює відсутність у суб'єктів господарювання залізничної галузі мотивації до підвищення ефективності роботи та якості послуг, які вони надають. У поточному році скорочення залізничних перевезень значною мірою обумовлено бойовими діями на Сході країни. Через руйнування залізничної інфраструктури залишається відсутнім рух поїздів на основних напрямках Донецької залізниці.

За 2014 рік Укрзалізниця зазнала збитків на 15,4 млрд грн, з яких 14,2 млрд грн спричинені, в основному, неопераційними збитками від переоцінки боргових зобов'язань деномінованих у доларах і євро [7]. Доходи залізниць зменшуються, оскільки скорочення обсягів перевезень та неефективність роботи залізничного транспорту відповідним чином відбиваються на фінансових результатах роботи галузі (рис. 1).

З наведеного рис. 1 можна зробити висновок, що в 2014 році чистий дохід від пасажирських перевезень зменшився на 1,8 млрд грн, інші доходи зменшились на 0,3 млрд грн, незважаючи на незначне збільшення вантажних перевезень у 2014 році на 0,5 млрд грн у порівнянні з 2013 роком.

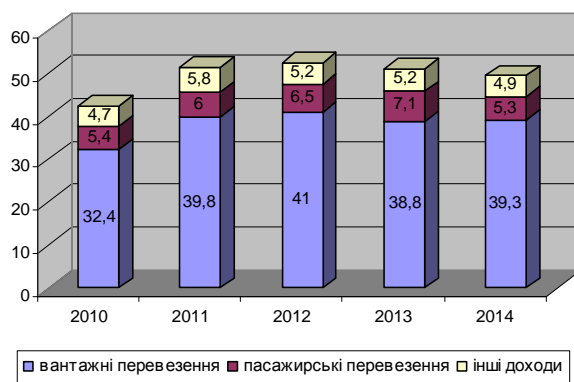

Рис. 1. Чистий дохід ПАТ «Укрзалізниця» в 2010–2014 рр., млрд грн [7]

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Зниження доходів у першу чергу пов'язано зі зниженням обсягів вантажних перевезень, оскільки майже 90 % усіх доходів (до вирахування збитків від пасажирських перевезень) підприємство отримує саме від транспортування вантажів. Значною мірою на доходах позначилось падіння транзитних перевезень, рентабельність яких у 2–2,5 рази вище порівняно з внутрішніми перевезеннями [2; 7].

Зношеність інфраструктури та рухомого складу залізничного транспорту досягла критичного стану і разом з катастрофічною нестачею інвестиційних ресурсів для їх відновлення та модернізації створюють масштабну державну проблему, яку сьогодні неможливо вирішити без формування єдиної державної стратегії.

Головною причиною критичного стану українських залізниць є те, що в галузі своєчасно не проведені структурні реформи, які давно вже провели країни Європи. Як наслідок, сучасний стан залізничної галузі не відповідає сучасними світовими тенденціями організації роботи залізничного транспорту. Зазначені внутрішньогалузеві проблеми не лише унеможливають динамічний розвиток залізничного транспорту в перспективі, але створюють загрози для економіки країни загалом [3].

Суттєвою проблемою є те, що на сьогодні відсутня єдина цілісна стратегія розвитку залізничного транспорту, яка визначила б основні цілі і механізми розвитку залізничного транспорту на перспективу. Тому необхідним вбачається формування єдиного державної стратегії розвитку залізничного транспорту.

Взагалі стратегія розвитку залізничного транспорту формується як сукупність: цілей та економічних заходів щодо досягнення ефективного функціонування залізничного комплексу в перспективі, напрямів роботи, що забезпечують узгодженість таких цілей, і як наслідок, нарощення виробничо-фінансового потенціалу та збалансування інтересів всіх учасників транспортного процесу.

Сучасна стратегія розвитку залізничного транспорту ґрунтується на реформуванні системи управління галуззю, подальшій її демонополізації, що в цілому стане важливим кроком до вирішення проблеми дуже необхідного оновлення рухомого складу, модернізації інфраструктури з метою підвищення пропускної спроможності, розвитку швидкісних сполучень, і як наслідок, підвищення конкурентоспроможності як на національному, так і на міжнародному ринках транспортних послуг.

Засади стратегічного розвитку залізничного транспорту викладені у відповідних стратегічних документах. На державному рівні затверджена «Транспортна стратегія України на період до 2020 року» від 20 жовтня 2010 р. № 2174-р [8], яка визначила основні напрями, цілі, принципи та пріоритети розвитку транспортної галузі України, у тому числі і залізничного транспорту, для забезпечення підвищення ефективності управління, покращення якості транспортних послуг та енергозбереження.

Ключі завдання розвитку, визначені Транспортною стратегією України на період до 2020 року, представлені на рис. 2.

Необхідно відзначити, що незважаючи на певні недоліки діючої «Транспортної стратегії України на період до 2020 року», цей стратегічний документ активно підтримується з боку Європейського Союзу через укладення двосторонніх програм та участі у двосторонніх проектах, спрямованих на посилення потенціалу Міністерства інфраструктури України у вирішенні широкого кола питань транспортного сектору.

Постановою Кабінету Міністрів України № 1390 від 16 грудня 2009 р. затверджена Державна цільова програма реформування залізничного транспорту України на 2010–2019 роки [10]. Метою реформування залізничної галузі визначено створення нової організаційно-правової та економічної моделі управління залізничним транспортом, розвиток конкурентного середовища на ринку залізничних послуг, підвищення ефективності його функціонування та конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

ринку транспортних послуг, залучення інвестицій, технічне і технологічне оновлення рухомого складу та інфраструктури, задоволення потреб національної економіки і населення в перевезеннях та покращення їх якості.

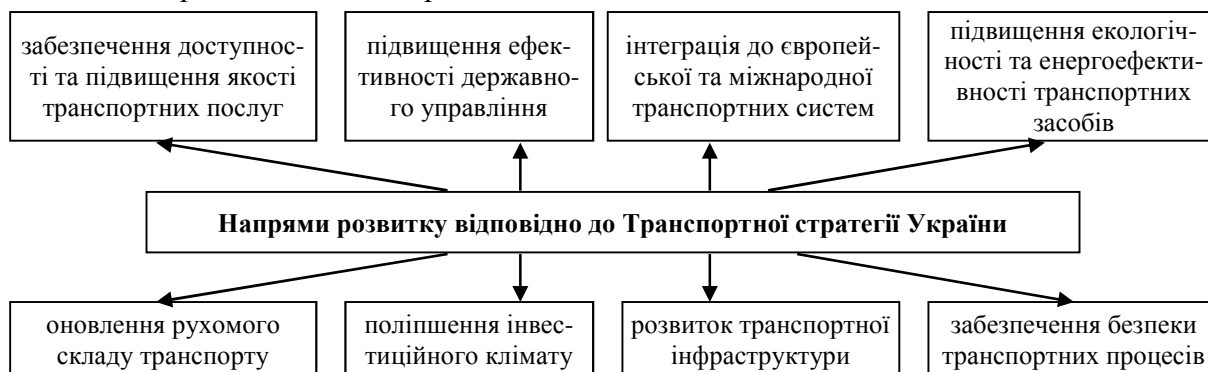

Рис. 2. Напрями розвитку відповідно до Транспортної стратегії України на період до 2020 року
Джерело: [9].

Ця Стратегія є головним інструментом проведення державної політики у сфері розвитку залізничного транспорту та, теоретично, ставить за мету реалізацію державної політики щодо забезпечення розвитку залізничного транспорту, але, на жаль, на практиці не відображає загальні тенденції державної політики щодо розвитку транспорту в цілому. Діюча Стратегія не є досконалою, саме тому необхідно приділити більше уваги саме пріоритетним напрямкам розвитку залізничної галузі [3].

Враховуючи положення Транспортної стратегії України на період до 2020 року, Державної цільової програми реформування залізничного транспорту України на 2010–2019 роки та особливості сучасного стану залізничної галузі можна визначити ключові напрямки розвитку залізничної галузі в Україні (табл.).

Таблиця

Ключові напрямки розвитку залізничної галузі в Україні

Напрямок розвитку	Зміст заходу
Розмежування господарських функцій і функцій державного управління	Господарські функції передаються до ПАТ «Українська залізниця», 100 % акцій якого закріплені в державній власності, а функції державного управління – відповідним органам державної виконавчої влади. Впровадження фінансово-економічної моделі, здатної забезпечити прозорий розподіл фінансових потоків за видами діяльності
Прийняття нової редакції Закону України «Про залізничний транспорт»	Приведення у відповідність до положень актів законодавства ЄС у сфері залізничного транспорту, імплементація яких передбачена Угодою про асоціацію України та ЄС – із залученням європейських спеціалістів. Розроблення проекту Правил рівноправного доступу до інфраструктури залізничного транспорту
Технічне переоснащення об'єктів інфраструктури залізниць	Модернізація залізничних ліній за напрямками міжнародних транспортних коридорів; підвищення пропускної спроможності залізничних ліній. Упровадження пристроїв, що підвищують безпеку руху поїздів та автомобільного транспорту на залізничних переїздах
Прискорення темпів інтеграції залізничного транспорту до європейської та світової транспортної системи	Налагодження тісного міжнародного економічного співробітництва, впровадження принципів європейської транспортної політики, ефективного використання вигідного географічного розташування України для збільшення обсягу транзитних перевезень; впровадження ресурсозберігаючих технологій

Сьогодні одним з основних державних інтересів у галузі розвитку транспортної інфраструктури України повинен стати розвиток залізничного транспорту, як ключового перевізника в загальній структурі перевезень, та посилення його інтеграції та поєднання з іншими видами транспорту, що сприятиме економічному зростанню, поліпшенню мобільності перевезень та підвищенню безпеки руху.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Основними завданнями державного регулювання діяльності залізничного транспорту мають стати: розвиток конкурентного середовища на ринку транспортних послуг та збалансованість інтересів всіх учасників такого ринку.

Таким чином, реалізація зазначених ключових напрямків надасть змогу відновити співпрацю з міжнародними фінансовими організаціями, західними партнерами, покращить інфраструктурну складову колійного господарства та електрифікації. Адже стабільне та ефективне функціонування залізничного транспорту є необхідною умовою для забезпечення обороноздатності, національної безпеки і цілісності держави.

Висновки і пропозиції. На основі проведеного дослідження доведено, що залізнична галузь являє собою складну виробничо-економічну систему, недостатня розвиненість якої обумовлює необхідність його реформування. Виділено проблеми залізничного комплексу, основними з яких є: зниження обсягів вантажних перевезень, падіння транзитних перевезень, зношеність інфраструктури та рухомого складу залізничного транспорту; нестача інвестиційних ресурсів для їх відновлення та ін. Аналіз показників розвитку залізничного транспорту показав, що через скорочення залізничних перевезень значною мірою обумовлено бойовими діями на Сході країни доходи залізниць зменшуються.

Обґрунтовано необхідність формування єдиного державної стратегії розвитку залізничного транспорту, яка повинна ґрунтуватись на реформуванні системи управління галуззю, подальшій її демонополізації, що в цілому стане важливим кроком до підвищення конкурентоспроможності як на національному, так і на міжнародному ринках транспортних послуг. Враховуючи положення Транспортної стратегії України на період до 2020 року, Державної цільової програми реформування залізничного транспорту України на 2010–2019 роки та особливості сучасного стану залізничної галузі виділено ключові напрямки розвитку залізничної галузі в Україні:

- розмежування господарських функцій і функцій державного управління;
- прийняття нової редакції Закону України «Про залізничний транспорт»;
- технічне переоснащення об'єктів інфраструктури залізниць;
- прискорення темпів інтеграції залізничного транспорту до європейської та світової транспортної системи.

Реалізація запропонованої стратегії як ключового елемента генеральної стратегії розвитку залізничного транспорту спрямована на формування конкурентного ринку послуг залізничного транспорту та ефективну організацію роботи інфраструктури.

Список використаних джерел

1. *Удосконалення організаційно-управлінської роботи на підприємствах залізничного транспорту* : навч. посіб. / Г. Ф. Арбузов та ін. – Х. : УкрДАЗТ, 2007. – 178 с.
2. *Михайличенко К. М.* Удосконалення механізмів реформування та розвитку залізничного транспорту в контексті реалізації структурних реформ в галузі : аналітична записка [Електронний ресурс] / К. М. Михайличенко, О. В. Собкевич ; Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1662>.
3. *Федяй Н. О.* Сучасний стан державного стратегічного управління розвитком залізничного транспорту / Н. О. Федяй // X ювілейна Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми економіки та управління на залізничному транспорті». – Режим доступу : <http://www.ekuzt.gov.ua/node/28>.
4. *Дейнека О. Г.* Теоретичні підходи до державної стратегії розвитку залізничного транспорту / О. Г. Дейнека, О. О. Міщенко // Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна. – 2008. – Вип. 24. – С. 214–216.
5. Про залізничний транспорт [Електронний ресурс] : Закон України від 04.07.1996 № 273/96-ВР. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/273/96-%D0%B2%D1%80>.
6. Про природні монополії [Електронний ресурс] : Закон України від 20.04.2000 № 1682-III. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1682-14>.
7. Фінансові результати 2014 року [Електронний ресурс] / Укрзалізниця. – Режим доступу : <http://www.uz.gov.ua/about/investors/>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

8. Про схвалення Транспортної стратегії України на період до 2020 року [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.10.2010 № 2174-р. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2174-2010-%D1%80>.

9 Основні напрями розвитку та реформ [Електронний ресурс] / Міністерство інфраструктури України. – Режим доступу : <http://mtu.gov.ua/content/strategiya-2015.html>.

10. Про затвердження Державної цільової програми реформування залізничного транспорту на 2010–2019 роки [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2009 № 1390. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1390-2009-%D0%BF>.

References

1. Arbuzov, G.F. et al. (2007). *Udoskonalennia orhanizatsiino-upravlinskoi roboty na pidpriemstvakh zaliznychnoho transportu [Improving organizational and administrative work in the rail transport]*. Kharkov: UkrGURT (in Ukrainian).

2. Mykhailychenko, K. M. & Sobkevych, O.V. (2012). *Udoskonalennia mekhanizmiv reformuvannia ta rozvytku zaliznychnoho transportu v konteksti realizatsii strukturnykh reform v haluzi : analitychna zapyska [Improving the Reform and Development of Railway Transport in the context of structural reforms in the field of analytical note]*. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/1662>.

3. Fediai, N.O. (2014). Suchasnyi stan derzhavnoho strateichnoho upravlinnia rozvytkom zaliznychnoho transportu [Current status of state strategic management of development of railway transport]. *X yuvileina Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia «Problemy ekonomiky ta upravlinnia na zaliznychnomu transporti» – Tenth anniversary mizhnarodna scientific conference “Problems of economy and management in railway transport”*. Retrieved from <http://www.ekuzt.gov.ua/node/28>.

4. Deineka, O.H. and Mishchenko, O.O. (2008). Teoretychni pidkhody do derzhavnoi stratehii rozvytku zaliznychnoho transportu [Theoretical approaches to public railway transport development strategy]. *Visnyk Dnipropetrovskoho natsionalnoho universytetu zaliznychnoho transportu imeni akademika V. Lazariana – Bulletin of Dnipropetrovsk National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan*, issue 24, pp. 214–216 (in Ukrainian).

5. Pro zaliznychnyi transport: Zakon Ukrainy vid 04.07.1996 № 273/96-BP [On Railway Transport: Law of Ukraine on July 4, 1996 № 273/96-BP] (1996). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/273/96-%D0%B2%D1%80>.

6. Pro pryrodni monopolii: Zakon Ukrainy vid 20.04.2000 № 1682-III [On Natural Monopolies: Law of Ukraine on April 20, 2000 № 1682-III] (2000). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1682-14>.

7. *Finansovi rezultaty 2014 roku [Financial results 2014]* (2015). Retrieved from <http://www.uz.gov.ua/about/investors>.

8. Pro skhvalennia Transportnoi stratehii Ukrainy na period do 2020 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20.10.2010 № 2174-p [On approval of the Transport Strategy of Ukraine till 2020: Order of Cabinet of Ministers of Ukraine on October 20, 2010 № 2174-p] (2010). Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2174-2010-%D1%80>.

9. Osnovni napriamy rozvytku ta reform [The main directions of development and reform] (2015). Retrieved from <http://mtu.gov.ua/content/strategiya-2015.html>.

10. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsilivoi prohramy reformuvannia zaliznychnoho transportu na 2010–2019 roky: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16.12.2009 № 1390 [On approval of the State Target Program of reforming the railway transport in the years 2010–2019: Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine on December 16, 2009 № 1390] (2010). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1390-2009-%D0%BF>.

Мохова Юлія Леонідівна – кандидат наук з державного управління, доцент кафедри економічної теорії і державного управління, Донецький національний технічний університет (пл. Шибанкова, 2, Донецька область, м. Покровськ, 85300, Україна).

Мохова Юлия Леонидовна – кандидат наук по государственному управлению, доцент кафедры экономической теории и государственного управления, Донецкий национальный технический университет (пл. Шибанкова, 2, Донецкая область, г. Покровск, 85300, Украина).

Mokhova Yuliia – PhD in Public Administration, Associate Professor of Department of Economics and Public Administration, Donetsk National Technical University (2 Shybankova square, Pokrovsk, Donetsk region, 85300 Ukraine).

E-mail: julimokhova@rambler.ru

УДК 338.484.2

*Анна Романова***СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ***Анна Романова***СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ИНДУСТРИИ В ЧЕРНИГОВСКОЙ ОБЛАСТИ***Anna Romanova***SOCIO-ECONOMIC CHARACTERISTICS OF TOURISM INDUSTRY DEVELOPMENT IN THE CHERNIHIV REGION**

Визначено систему показників, що об'єктивно характеризує розвиток в'їзного та внутрішнього туризму в Чернігівській області та місті Чернігові. Зроблено аналіз туристичних потоків за роками та країнами, громадяни яких відвідують Чернігівську область. На основі порівняння регіональних показників із загальноукраїнськими виокремлено соціально-економічні особливості розвитку туристичної галузі в Чернігівському регіоні. Обґрунтовано фактори, що впливають на соціально-економічні показники розвитку туристичної індустрії в Чернігівській області. Крім того, запропоновано рекомендації щодо перспективного розвитку туристичної індустрії в Чернігівській області.

Ключові слова: туристична індустрія, в'їзний туризм, виїзний туризм, візитер, туристичний продукт, туристичний збір, Чернігівська область.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 9.

Определена система показателей, которая объективно характеризует развитие въездного и внутреннего туризма в Черниговской области и городе Чернигове. Проведен анализ туристических потоков по годам и странам, граждане которых посещают Черниговскую область. На основе сравнения региональных показателей с общеукраинским выделены социально-экономические особенности развития туристической отрасли в Черниговском регионе. Обоснованы факторы, влияющие на социально-экономические показатели развития туристической индустрии в Черниговской области. Кроме того, предложены рекомендации для перспективного развития туристической индустрии в Черниговской области.

Ключевые слова: туристическая индустрия, въездной туризм, выездной туризм, визитер, туристический продукт, туристический сбор, Черниговская область.

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 9.

The system of indicators that impartially define the development of inbound and domestic tourism in Chernihiv and Chernihiv region has been determined. The analysis of tourist flows by years and countries, whose citizens visit Chernihiv region, has been fully conducted. The social and economical characteristics of tourism industry development in Chernihiv region have been identified on the basis of regional and state figures comparison. The factors influencing social and economical indicators of tourist industry development in Chernihiv region have been reasoned. Moreover, the recommendations for perspective development of tourist industry in Chernihiv region have been offered.

Key words: tourist industry, inbound tourism, outbound tourism, visitor, tourist product, tourist tax, Chernihiv region.

Fig.: 1. Tabl.: 1. Bibl.: 9.

JEL Classification: L83

Постановка проблеми. Процес реформ на шляху до децентралізації та євроінтеграції України зумовив актуалізацію розвитку тих галузей економіки, які можуть у короткотривалій перспективі дати поштовх соціально-економічному зростанню регіонів та поліпшенню інвестиційного іміджу країни загалом. Зокрема, це стосується розвитку туристичної індустрії. Проте довгий час до туристичної галузі у країнах пострадянського простору ставились не як до економічної індустрії, а як до галузі соціальної сфери.

За експертними підрахунками, потенційний обсяг ринку української туристичної індустрії за умов ефективного стратегічного менеджменту в'їзного та внутрішнього туризму може дорівнювати близько 10 млрд доларів США [7, с. 68]. Однак більшість управлінців як загальнодержавного, так і місцевого рівня поки не сприймають туристичну сферу як галузь економіки. Це призвело до другорядного значення державної політики у сфері туризму та відсутності комплексного розуміння розвитку галузі. Так, у більшості програм соціально-економічного розвитку областей та міст, зокрема на Чернігівщині та у місті Чернігові, не представлено ґрунтовної аналітики розвитку галузі, а також якісних та кількісних прогнозів на наступний період.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Дослідженням проблем туристичної діяльності, її впливу на розвиток регіонів, зокрема прикордонних, присвячено багато наукових праць

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

учених, серед яких: О. Амоша, Д. Корнева, М. Мальська, Л. Мазуркевич, М. Орлович, В. Павлов, А. Панасюк, В. Руденко, Д. Стеченко, О. Шаблій, Л. Шевчук та ін.

Значний внесок у розвиток категоріального апарату та розширення поняття «індустрія туризму» зробила українська вчена О. Любіцева. Що стосується особливостей соціально-економічного розвитку Чернігівського регіону, слід відзначити таких науковців, як С. Шкарлет, В. Удовиченко, М. Бутко тощо.

Проте на сьогодні концептуальні основи формування туристичних регіонів є суперечливими, методологія стратегічного розвитку туристичних дестинацій розроблена недостатньо, окремі особливості цих регіонів під час формування довгострокових програм їх розвитку враховуються не повною мірою. Це не дозволяє на практиці здійснювати цілеспрямоване планування сталого розвитку туристичної індустрії на окремих територіях (у країні, області, районі, туристичному регіоні, курорті тощо). У зв'язку з цим важливим та актуальним завданням сьогодення є визначення проблем розвитку туристичних регіонів, розроблення теоретико-методологічних засад щодо формування стратегії їх розвитку, виходячи зі специфічних особливостей їхнього функціонування.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Ефективний розвиток туристичної індустрії як галузі економіки безпосередньо залежить від наявності наукових й організаційно-практичних засад формування стратегії сталого туристичного розвитку, а також від визнання постійної необхідності проведення правильного соціально-економічного аналізу розвитку галузі, від активізації зусиль влади, бізнесу та громади з метою подолання проблемних питань становлення туристичної індустрії. Тому методика дослідження особливостей розвитку туристичної індустрії регіону є актуальним та потребує подальших досліджень.

Мета статті. Основною метою статті є визначення соціально-економічних особливостей розвитку туристичної індустрії Чернігівської області та розроблення рекомендацій з метою збільшення туристичних потоків регіону. Передбачається розроблення оптимальних методів для дослідження розвитку туристичної галузі.

Виклад основного матеріалу. Індустрія туризму – це міжгалузевий господарський комплекс, який спеціалізується на створенні туристичного продукту, здатного задовольняти специфічні потреби населення у проведенні дозвілля та в подорожах завдяки виробництву та реалізації товарів і послуг туристичного призначення [3, с. 13].

Таким чином, можна стверджувати, що туристична індустрія – це насамперед економічна категорія, сукупність галузей господарства, що спрямована на створення й реалізацію туристичного продукту для задоволення потреби населення у різних видах подорожей.

Для створення якісної стратегії розвитку туристичної індустрії Чернігівщини необхідно насамперед провести аналіз соціально-економічних показників функціонування туристичної галузі. Одним з таких є туристичний збір як об'єктивний показник динаміки використання закладів розміщення туристами у певній адміністративній одиниці.

Туристичний збір — це місцевий збір, кошти від якого зараховуються до місцевого бюджету. Місцеві ради самостійно приймають рішення про необхідність справляння такого збору на території громади.

Відповідно до статті 10 Податкового кодексу України платниками збору є громадяни України, іноземці, а також особи без громадянства, що перебувають на території адміністративно-територіальної одиниці, на якій діє рішення сільської, селищної та міської ради про встановлення туристичного збору, та отримують (споживають) послуги з тимчасового проживання (ночівлі) із зобов'язанням залишити місце перебування в зазначений строк [6].

При цьому платниками збору не можуть бути особи, які:

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- а) постійно проживають, у тому числі на умовах договорів найму, у селі, селищі або місті, радами яких встановлено такий збір;
- б) особи, які прибули у відрядження;
- в) інваліди, діти-інваліди та особи, що супроводжують інвалідів І групи або дітей-інвалідів (не більше одного супровідника);
- г) ветерани війни;
- г) учасники ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС;
- д) особи, які прибули за путівками (курсівками) на лікування, оздоровлення, реабілітацію до лікувально-профілактичних, фізкультурно-оздоровчих та санаторно-курортних закладів, що мають ліцензію на медичну практику та акредитацію Міністерства охорони здоров'я України;
- е) діти віком до 18 років;
- є) дитячі лікувально-профілактичні, фізкультурно-оздоровчі та санаторно-курортні заклади.

Таким чином, лише один такий показник, як туристичний збір не може репрезентативно відображати стан туристичного розвитку регіону, оскільки він не відтворює кількість таких важливих категорій туристів, які прибули з метою ділового (конференц) туризму, оздоровчого туризму (за путівками та курсівками), а також інших категорій туристів, які одночасно є пільговими категоріями.

Крім того, туристичний збір завжди подається у грошових одиницях, тому його збільшення (зменшення) варто розглядати з прив'язкою до інфляційних (дефляційних) процесів у країні. Тобто збільшення обсягу туристичного збору може бути спричинене інфляцією, і аж ніяк не реальним зростанням туристичних потоків.

Тим не менш, туристичний збір варто розглядати як один з критеріїв, що дають загальну динаміку та тенденції туристичного розвитку. Також варто враховувати обсяги та динаміку туристичного збору разом з даними прикордонної служби, звітністю туристичних агенств та операторів, даними соціологічних досліджень туристичного ринку.

Що стосується обсягу та динаміки туристичного збору на Чернігівщині, є дві загальні тенденції: низькі показники у порівнянні з іншими прикордонними областями України та різке падіння показників у 2014 р., як наслідок реального стрімкого зниження кількості туристів на Чернігівщині у зв'язку з воєнними діями на Донбасі (табл.).

Таблиця

Обсяг надходжень туристичного збору по регіонам за 2012–2015 рр. (тис. грн)

Назва регіону	2011	2012	2013	2014	2015
1	2	3	4	5	6
АР Крим	8 456,4	10 890,6	11 761,3	482,6	0,0
Вінницька	89,2	130,6	181,6	181,1	209,6
Волинська	122,9	158,8	219,8	200,7	324,2
Дніпропетровська	635,3	856,3	929,7	877,4	1 289,4
Донецька	746,3	1 163,5	1 317,8	846,1	669,7
Житомирська	61,7	125,4	187,1	169,0	225,3
Закарпатська	548,9	808,6	899,4	930,4	1 527,2
Запорізька	1 180,9	1 365,3	1 490,9	1 410,8	1 565,3
Івано-Франківська	683,0	873,3	956,3	946,8	1 578,5
Київська	502,1	779,4	731,7	682,4	862,5
Кіровоградська	49,9	57,6	58,9	65,7	92,3
Луганська	94,5	191,6	216,1	109,4	47,7
Львівська	2 316,0	3 742,1	3 902,2	3 569,8	5 915,0
Миколаївська	377,5	566,7	588,9	457,5	753,1
Одеська	2 589,0	3 448,5	3 833,1	2 725,3	4 865,2
Полтавська	203,9	313,4	384,5	313,4	449,2

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Закінчення табл.

Рівненська	51,0	97,1	110,6	127,2	170,2
Сумська	107,6	132,1	155,8	130,5	161,6
Тернопільська	95,5	133,9	150,9	128,7	161,4
Харківська	34,2	76,7	882,8	887,8	1 081,5
Херсонська	656,4	914,0	912,7	793,2	1 074,7
Хмельницька	152,5	199,5	223,6	207,8	303,1
Черкаська	192,9	272,9	276,7	271,1	310,9
Чернівецька	146,5	183,6	214,5	228,2	244,1
Чернігівська	107,7	164,0	197,0	154,8	207,8
м. Київ	6 845,9	9 713,3	7 212,8	5 788,0	9 779,0
м. Севастополь	701,6	1 030,1	1 199,8	58,5	0,0
Центральний офіс	-	-	2 491,5	2 022,6	3 257,9
Всього по Україні	27 749,1	38 388,9	41 687,6	24 766,7	37 126,1

Іншим соціально-економічним критерієм, за яким можна оцінити динаміку та соціально-демографічні характеристики туристичного потоку регіону, є дані Державної прикордонної служби України про візитерів, які перетнули кордон Чернігівської області протягом певного періоду. І хоча ці дані також не відтворюють цілісну картину туристичних потоків Чернігівщини, у поєднанні з іншими показниками, ми можемо оцінити динаміку та загальні тенденції розвитку галузі в регіоні.

Так, за даними Державної прикордонної служби, в Україну за 2015 рік через усі контрольні-пропускні пункти Чернігівщини в'їхало 882,936 тис. осіб, що становить 43 % потоку 2012 року. Що стосується динаміки візитерів до Чернігівської області з інших країн, то найбільш різке зменшення потоків спостерігається у 2014 році. Найбільше це стосується візитерів з Російської Федерації, кількість яких у 2015 році становила 26 % від потоку 2012 року [4]. Доцільно використовувати порівняння саме з 2012 роком, оскільки у цей рік спостерігалася найбільша кількість туристів по всіх регіонах України (пов'язано з проведенням футбольного Чемпіонату Євро-2012).

Більш детальний аналіз за кількісним складом та країнами, громадяни яких приїжджали до Чернігівської області протягом 2015 р., наведено на рисунку.

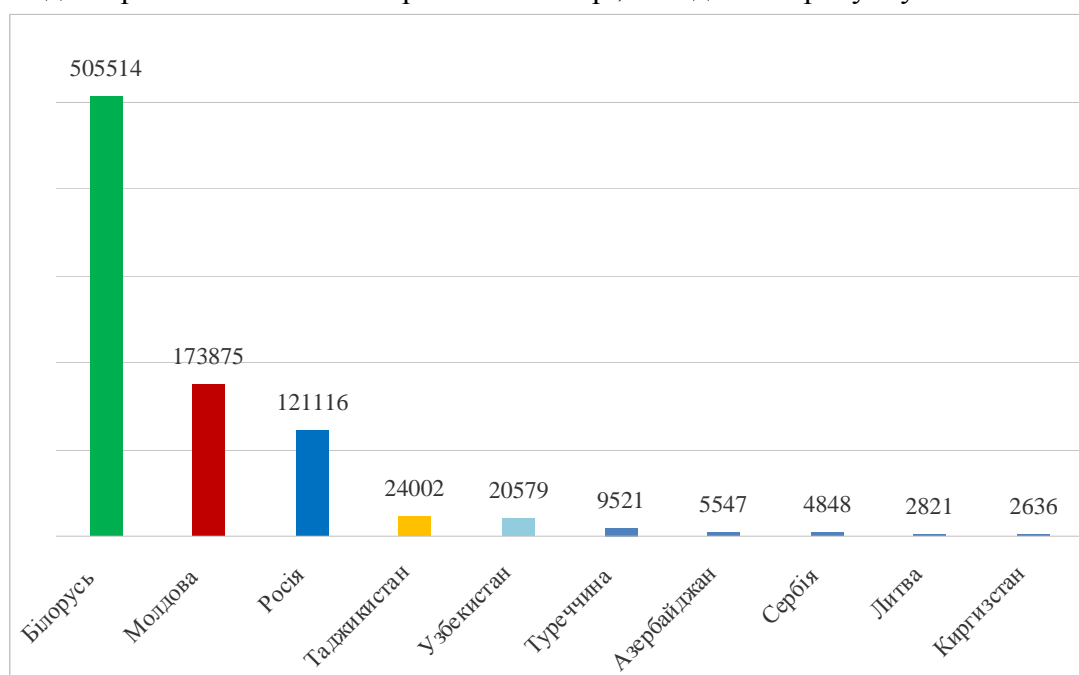

Рис. Візитери Чернігівської області з інших країн (2015 р.)

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Дослідивши негативну динаміку в'їзних туристичних потоків на Чернігівщині, ми можемо за допомогою експертного аналізу та емпіричних досліджень виокремити такі причини погіршення соціально-економічного розвитку туристичної індустрії Чернігівщини:

- військові дії на Донбасі, що спричинили відтік туристів у прикордонній з Росією Чернігівській області;
- значне зменшення російського туриста, спричинене військовим конфліктом;
- інформаційна війна проти України: дезінформація іноземних туристів, створення ілюзії повномасштабної війни та небезпечного перебування на прикордонних територіях;
- відсутність стратегії промоції туристичного продукту Чернігівщини та брендингу регіону;
- недосконале транспортне сполучення (відсутність аеропорту на території області, відсутність популярних залізничних сполучень з іншими обласними центрами країни);
- нерозвинена інфраструктура та низька якість сервісу (відсутність 5-зіркових готелів та мінімальна кількість об'єктів, включених до світових онлайн-систем бронювання, таких як booking.com);
- недооцінка вигід від розвитку туристичної сфери на рівні місцевої влади;
- недостатність кваліфікованих кадрів у сфері розвитку туристичної галузі.

Проаналізувавши причини зниження показників розвитку туристичної галузі Чернігівської області, ми сформулювали основні необхідні передумови розвитку туристичної індустрії регіону:

1. Розроблення ефективної Стратегії розвитку туристичної індустрії та промоції Чернігівської області.
2. Пріоритет розвитку внутрішнього туризму, особливо з акцентом на туристів з Києва.
3. Переорієнтація іноземних туристичних потоків (відхід від російського туриста та орієнтація на туристів з Білорусі, Туреччини та країн Балтії).
4. Створення конкурентоспроможного чернігівського місцевого туристичного продукту.
5. Орієнтація на кластерний розвиток туристичної галузі, поєднання туристичних пропозицій декількох DESTINAЦІЙ у межах регіону.
6. Популяризація туристичного продукту з метою ефективного витрачання ресурсів має здійснюватись виключно для цільових аудиторій внутрішніх та іноземних туристів.
7. Розбудова сприятливої транспортної логістики, включаючи автомобільні дороги, залізничне та в ідеалі авіасполучення (або налагодження зручних трансферів з аеропорту «Бориспіль»).
8. Консолідація зусиль влади, бізнесу та громади у залученні фінансових, інформаційних та кадрових ресурсів для реалізації стратегії туристичного розвитку.
9. Ефективний розподіл фінансових ресурсів на розвиток туристичної галузі, а саме обсяг коштів на популяризацію туристичного продукту має бути не меншим, ніж вартість самого туристичного продукту.
10. Удосконалення туристичного сервісу, навчання та підвищення кваліфікації кадрів, які залучені в індустрії туризму.

Висновки і пропозиції. На основі зроблених досліджень особливостей соціально-економічного розвитку туристичної індустрії Чернігівщини можна зробити висновки як щодо процесу вдосконалення збору інформації, так і щодо конкретних пропозицій зі збільшення туристичних потоків.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

1. Аналіз особливостей соціально-економічного розвитку туристичної індустрії Чернігівської області необхідно проводити раз на півроку з метою розроблення ефективної стратегії туристичного розвитку регіону.

2. Рекомендується дослідження особливостей розвитку туріндустрії проводити тим виконавчим органам влади, які опікуються розвитком туризму, економіки та безпосередньо відповідають за розроблення й реалізацію стратегії соціально-економічного розвитку регіону.

3. Дослідження соціально-економічного стану розвитку туристичної галузі варто проводити на основі багатьох соціально-економічних показників: як обсягів туристичного збору, так і даних прикордонної служби, звітностей туристичних агентств та операторів, музейних об'єктів, національних заповідників, даних соціологічних досліджень туристичного ринку, тощо.

4. Основні особливості соціально-економічного розвитку туристичної індустрії Чернігівщини полягають у неефективному використанні туристичних ресурсів; значно меншою туристичною активністю у порівнянні із західними прикордонними регіонами України; різким зменшенням туристичних потоків у 2014 році у зв'язку з воєнними діями на Донбасі; залежністю та відсутністю вчасної переорієнтації від російського транзитного туриста; великій частці білоруських шопінг-туристів у загальній структурі іноземних туристів; недосконалою транспортною логістикою.

5. З метою сталого розвитку туристичної індустрії рекомендовано постійно проводити заходи, що пов'язані як з популяризацією туристичного продукту регіону, так і з вдосконаленням логістичної системи регіону, а також налагодженням туристичної інфраструктури і сервісу.

Список використаних джерел

1. Борушчак М. Проблеми формування стратегії розвитку туристичних регіонів : монографія / М. Борушчак. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2006. – 288 с.
2. Корнева Д. А. Особливості розвитку туристичної інфраструктури в Україні / Д. А. Корнева // Вісник ДІТБ. – 2011. – № 15. – С. 174–180.
3. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) : навч. посіб. / О. О. Любіцева. – 3-тє вид., переробл. та доповн. – К. : Альтерпрес, 2006. – 430 с.
4. Офіційний сайт Державної прикордонної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.dpsu.gov.ua>.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Податковий кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13-14, №15-16, № 17. – Ст. 112.
7. Романова А. На розвиток туризму! / А. Романова // Український туризм. – 2016. – № 3. – С. 68–69.
8. Стратегія розвитку та маркетингу туризму Івано-Франківської області до 2015 року / [І. В. Підлетейчук, О. М. Адаменко, П. В. Андрусак та ін.]. – Івано-Франківськ, 2007. – 259 с.
9. Шепелюк С. І. Особливості становлення та розвитку туристичної індустрії в Україні / С. І. Шепелюк // Вісник ДІТБ. – 2013. – № 17. – С. 262–268.

References

1. Borushchak, M. (2006). *Problemy formuvannia stratehii rozvytku turystychnykh rehioniv [Problems of development strategies tourist regions]*. Lviv: Instytut rehionalnykh doslidzhen NAN Ukrainy (in Ukrainian).
2. Korneva, D.A. (2011). *Osoblyvosti rozvytku turystychnoi infrastruktury v Ukraini [Features of the development of tourism infrastructure in Ukraine]*. *Visnyk DITB – Visnyk DITB*, no. 15, pp. 174–180 (in Ukrainian).
3. Liubitseva, O.O. (2006). *Rynok turystychnykh posluh (heoprostorovi aspekty) [Tourism market (geospatial aspects)]* (3rd ed., rev. and enl.). Kyiv: Alterpres (in Ukrainian).

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

4. *Ofitsiyni sait Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy [State Border Service of Ukraine]*. Retrieved from <http://old.dpsu.gov.ua>.

5. *Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

6. Podatkovyi kodeks Ukrainy vid 2 hrudnia 2010 roku № 2755-VI [Tax Code of Ukraine: Code of Ukraine on December 2, 2010 № 2755-VI] (2011). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, no. 13-14, no. 15-16, no. 17, article 112.

7. Romanova, A. (2016). Na rozvytok turyzmu! [On the development of tourism!]. *Ukrainskyi turyzm – Ukrainian tourism*, no. 3, pp. 68–69 (in Ukrainian).

8. Pidleteichuk, I.V., Adamenko, O.M., Andrusiak, P.V. et al. (2007). *Stratehiia rozvytku ta marketynhu turyzmu Ivano-Frankivskoi oblasti do 2015 roku [Strategy development and marketing of tourism in Ivano-Frankivsk region by 2015]*. Ivano-Frankivsk (in Ukrainian).

9. Shepeliuk, S.I. (2013). Osoblyvosti stanovlennia ta rozvytku turystychnoi industrii v Ukraini [Features of formation and development of the tourism industry in Ukraine]. *Visnyk DITB – Visnyk DITB*, no. 17, pp. 262–268 (in Ukrainian).

Романова Анна Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна), народний депутат України.

Романова Анна Анатольевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры маркетинга, PR-технологий и логистики, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина), народный депутат Украины.

Romanova Anna – PhD in Economics, Associate Professor of Department of Marketing, PR-technologies and Logistics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine), Member of the Parliament of Ukraine.

E-mail: romanova.center@gmail.com

УДК 338.012

*Анастасія Рачинська***ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ПАСАЖИРСЬКИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ ЯК ФАКТОР
ВПЛИВУ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇНИ***Анастасия Рачинская***ПОВЫШЕНИЕ УРОВНЯ ПАССАЖИРСКИХ ПЕРЕВОЗОК КАК ФАКТОР
ВЛИЯНИЯ НА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ СТРАНЫ***Anastasia Rachinskaya***IMPROVING OF PASSENGER TRANSPORT AS A FACTOR OF INFLUENCE
ON SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY**

Пасажи́рський транспорт є невід'ємним елементом транспортної системи у тій її частині, що забезпечує переміщення людей по території країни. Виробничо-технічні ресурси пасажирського комплексу як окремого і взаємозалежного компонента доповнюють і тим самим остаточно формують загальну сукупність шляхів сполучення, перевізних засобів, технічного обладнання і механізмів, засобів управління та зв'язку, облаштувань усіх видів транспорту, об'єднаних системою технологічних, технічних, інформаційних, правових і економічних відносин.

Ключові слова: залізничний транспорт, пасажирські перевезення, відправлення пасажирів, пасажирооборот, питома вага.

Рис.: 5. Табл.: 2. Бібл.: 6.

Пассажи́рский транспорт является неотъемлемым элементом транспортной системы в той ее части, что обеспечивает перемещение людей по территории страны. Производственно-технические ресурсы пассажирского комплекса как отдельного и взаимосвязанного компонента дополняют и тем самым окончательно формируют общую совокупность путей сообщения, перевозочных средств, технического оборудования и механизмов, средств управления и связи, устройств всех видов транспорта, объединенных системой технологических, технических, информационных, правовых и экономических отношений.

Ключевые слова: железнодорожный транспорт, пассажирские перевозки, отправления пассажиров, пассажирооборот, удельный вес.

Рис.: 5. Табл.: 2. Библ.: 6.

Passenger transport is an integral part of the transport system, in the part that provides the movement of people across the country. Production and technical resources of the passenger complex, as a separate and interrelated components complement and thus finally form a common set of means of communication, means of transport, technical equipment and machinery, controls and communication devices of all types of transport, integrated system of technological, technical, informational, legal and economic relations.

Key words: railway transport, passenger transport, the departure of passengers, passenger turnover, share of smb.

Fig.: 5. Tabl.: 2. Bibl.: 6.

JEL Classification: L92; O00

Постановка проблеми. Транспорт відіграє надзвичайно важливу роль як у економіці будь-якої країни загалом, так і в житті кожного окремого її мешканця. Його значення особливо посилилося в умовах надзвичайно швидкого розвитку економічних та соціально-культурних зв'язків між європейськими країнами в контексті сучасних глобалізаційних тенденцій. Потребує вирішення питання щодо подолання відставання у розвитку мережі українських залізниць від залізниць країн ЄС. Спрацьована інфраструктура та рухомий склад, невідповідність діючої системи управління вимогам сучасних ринкових відносин і, як наслідок, збільшення збитковості пасажирських перевезень, є значною проблемою, що потребує комплексного оцінювання та застосування логістичних інструментів, щодо оптимізації матеріальних, людських та інформаційних потоків на залізничному транспорті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми залізничного транспорту загалом та пасажирських перевезень зокрема висвітлювалися у наукових працях багатьох учених: А. П. Абрамова, І. М. Аксьонова, В. Л. Білозьорова, Є. М. Сича, Г. Д. Ейтутіса, Ю. С. Бараш, а І. М. Гойхмана, О. В. Диканя та інших. Проте дослідження перспектив інтеграції українських залізничних перевезень в європейську систему перевезень є недостатніми.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Транспортна інфраструктура України являє собою систему транспортних комунікацій, що об'єднує усі

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

види транспорту. Її сучасний стан не у всьому відповідає сучасним вимогам і характеризується високою зношеністю основних фондів, низьким технічним рівнем рухомого складу та обладнання, недостатньо якісними послугами та низькими показниками безпеки руху, які не відповідають світовому рівню.

Мета статті. Аналіз сучасного стану перевезень пасажирів залізничним транспортом та перспективи європейської інтеграції українських залізниць.

Пасажирський транспорт має велике соціально-економічне значення, оскільки відіграє важливу роль у життєзабезпеченні суспільства, у формуванні умов життя людей. Крім того, пасажирські перевезення формують «обличчя» країни, є одним із проявів соціальних функцій держави. Якість та доступність послуг з перевезення для більшості населення формують соціальне середовище будь-якої країни [2].

Пасажирські перевезення виконують багато видів транспорту: залізничний, автомобільний, повітряний, морський, річковий. Пасажири, виходячи з власних інтересів, по-різному оцінюють переваги та недоліки кожного виду транспорту. В першу чергу це стосується безпеки, зручності та вартості проїзду, умов перевезення, витрат часу на досягнення місця призначення, у зв'язку з чим в умовах жорсткої конкуренції виникає необхідність у постійному вдосконаленні транспортної послуги [2].

Пасажирський транспорт є невід'ємним елементом транспортної системи у тій її частині, що забезпечує переміщення людей по території країни. Виробничо-технічні ресурси пасажирського комплексу як окремого і взаємозалежного компоненту доповнюють і тим самим остаточно формують загальну сукупність шляхів сполучення, перевізних засобів, технічного обладнання і механізмів, засобів управління та зв'язку, облаштувань усіх видів транспорту, об'єднаних системою технологічних, технічних, інформаційних, правових і економічних відносин. Транспортна система у своїй пасажирській складовій включає залізничний, автомобільний, водний (морський і річковий) і повітряний (авіаційний) види транспорту, які функціонують у межах та поза межами міст і забезпечують загальний пасажиропотік або мають індивідуальний характер використання [2].

Сучасне економічне середовище вимагає від пасажирського транспорту постійного і динамічного розвитку. Конкуренція між видами транспорту разом з бурхливим зростанням чисельності індивідуальних засобів пересування змушує виводити окремі пасажирські перевезення на якісно інший рівень. Пріоритет якісного обслуговування за доступною ціною вимагає від підприємств пасажирського транспорту постійного пошуку нових і розвитку наявних послуг. При цьому проблема підвищення привабливості послуг для пасажирів є не тільки завданням підприємств пасажирського транспорту, це масштабне завдання розвитку національного господарства країни, у рамках якого забезпечення конкурентоспроможності транспортних послуг укріпить ринкові позиції певних видів транспорту.

Пасажирські перевезення являють собою сектор, який має велике соціальне значення. Динаміку перевезення пасажирів різними видами транспорту наведено на рис. 1.

На сьогодні на ринку пасажирських транспортних послуг фігурують 3 основні гравці: залізничний, автомобільний та авіаційний транспорт. Причому конкуренція між ними в боротьбі за пасажирів загострюється.

За результатами структурного аналізу перевезення пасажирів різними видами транспорту з урахуванням міського транспорту, який становить 43,9 % ринку перевезення пасажирів, залізничний транспорт має частку – 6,6 %, автомобільний транспорт, який враховує перевезення пасажирів у міжнародному, міжміському та міському сполученні державних та приватних перевізників, на другому місці з питомою вагою – 49,4 %. Перевага автомобільного транспорту є наслідком закономірного прагнення пасажирів до комфортного та швидкого пересування [3].

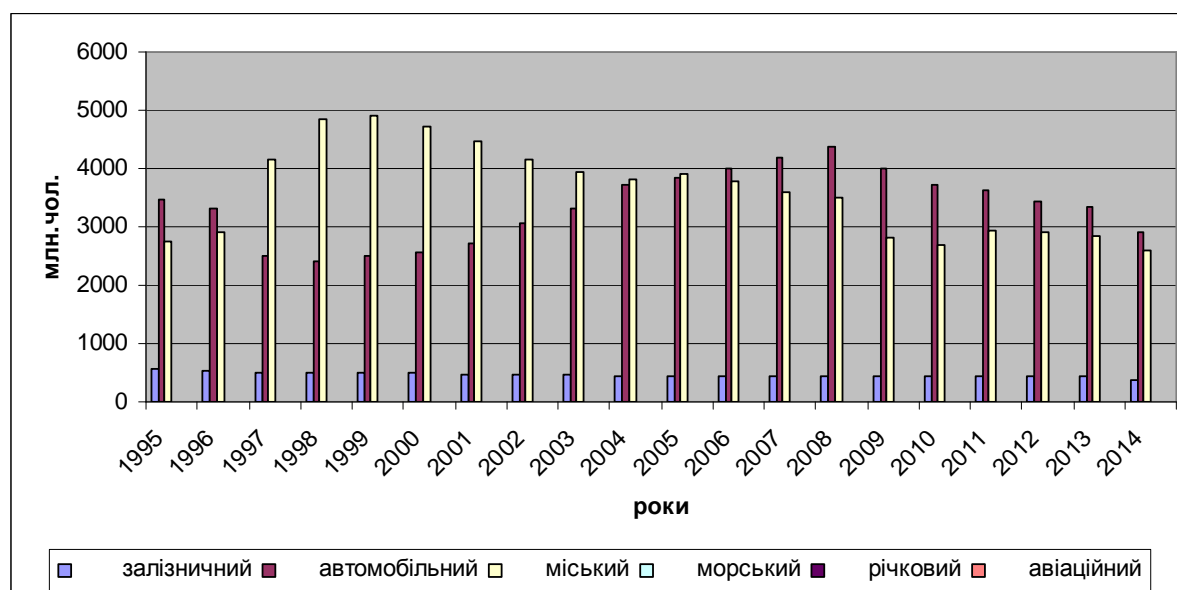

Рис. 1. Динаміка перевезення пасажирів за видами транспорту за період 1995–2014 рр.

У 2014 р. підприємствами транспортної галузі було перевезено 5902 млн чол. пасажирів, до обсягів 2013 р. обсяги перевезення зменшились на 721 млн чол., або 10,9 %, що пояснюється, насамперед, скороченням попиту на транспортні послуги населення внаслідок зменшення їхніх доходів, зростання тарифів на проїзд, а також переорієнтацією частини пасажирів на послуги нелегальних перевізників. Нині Україна досі не вийшла на докризові показники перевезень: у 2014 р. обсяги перевезення пасажирів становили 71,9 % відносно рівня 2007 р. (криза в економіці та складна ситуація на сході України негативно позначились на показниках роботи транспортної галузі у 2014 р.) та 86,6 % відносно рівня обсягів перевезень 1995 р.

Пасажирські перевезення посідають особливе місце в роботі залізничного транспорту України. Це обумовлено їх високим соціально-економічним значенням у житті суспільства і виконанням однієї з найважливіших гарантій держави – свободи пересування населення як у межах, так і за межами країни [4]. Пасажирським перевезенням належить близько 20 % роботи залізниць.

Залізничний транспорт України здійснює перевезення пасажирів у далекому та приміському сполученні, формування пасажиропотоків в яких істотно розрізняється.

Приміські перевезення посідають перше місце за масовістю. До цілей приміських поїздок, крім переміщення до місця роботи, навчання та інших особистих потреб, додається значна кількість дачних поїздок. Великий вплив на остаточний вибір населенням певного виду транспорту має такий неціновий фактор конкуренції, як зручність і надійність розкладу. Для населення, що здійснює щоденні поїздки у приміському сполученні на роботу і навчання, основним видом транспорту є залізничний через його високу провізну спроможність, надійність і регулярність руху. Велика його соціальна роль у перевезеннях міського населення на дачні ділянки, до місць масового відпочинку. За даними соціологічних опитувань, більше 41 % пасажирів приміських поїздів здійснюють поїздку на роботу і навчання, близько 29 % – на дачу. Близько 45 % всіх приміських пасажирів практично щодня користуються залізничним транспортом [6].

На перевезення в далекому сполученні (міжнародні та внутрішньодержавні) припадає до 25 % від загальної кількості перевезених пасажирів залізничним транспортом. За даними соціологічних опитувань, 35 % поїздок пасажирів, пов'язані з відвідуванням родичів і друзів, 33 % – з відрядженнями та 21 % – з поїздками до місця відпочинку [6].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Значні відстані в Україні і низька платоспроможність населення дає залізничному транспорту незаперечні переваги не тільки перед автомобільним, а й перед авіаційним.

Останнім часом залізничний транспорт втрачає свої позиції (з 53,1 % у 1995 р., 37,7 % у 2007 до 33,8 % у 2014 р.) на ринку пасажирських перевезень, поступаючись автомобільному транспорту, частка якого збільшилась з 29 % у 1995 р. до 39,8 % у 2007 р. і 40,1 % у 2014 р. Це відбувається через недостатньо ефективну організацію перевізного процесу, низьку якість та швидкість перевезень, які не відповідають сучасним вимогам.

Основними конкурентами залізничного транспорту на середніх відстанях є автомобільний транспорт, оскільки більшість залізничних ліній мають паралельні автомобільні дороги. Посилює свої позиції й повітряний транспорт, який складає конкуренцію залізничному на далеких відстанях. Це сталося через те, що на обсяги пасажирських перевезень впливає група факторів конкуренції: цінова політика, швидкість руху транспортних засобів, термін та ритмічність руху, якість перевезень.

Для визначення резервних заходів залучення платоспроможних пасажирів для перевезень залізничним транспортом проведено аналіз відправлення пасажирів та пасажирообороту по УЗ та окремо по залізницях (результати аналізу наведено в табл. 1 та 2 та подано на рис. 2–3).

Таблиця 1

Аналіз динаміки відправлення пасажирів за період 1995–2015 рр.

Показник та одиниці виміру	Залізниця						Всього по залізницях
	Дон.	Придн.	Півд.	Півд.-Зах.	Одес.	Львів	
Середній рівень за період, млн чол.	62,1	86,5	69,5	136,1	33,8	71,9	460,0
Середній абсолютний приріст, млн чол.	-1,8	-2,1	-1,1	-1,3	-1,1	-1,7	-9,1
Середній темп зростання, %	55,8	61,0	73,6	82,3	61,4	65,4	68,5

Таблиця 2

Аналіз динаміки пасажирообороту за період 1995–2015 рр.

Показник та одиниці виміру	Залізниця						Всього по залізницях
	Дон.	Придн.	Півд.	Півд.-Зах.	Одес.	Львів	
1. Середній рівень за період, млрд.пас.ткм.	4,5	9,8	6,5	16,6	7,4	5,8	50,6
2. Середній абсолютний приріст, млрд.пас.ткм.	-0,2	-0,36	-0,19	-0,28	-0,2	-0,1	-1,4
3. Середній темп зростання,%	29,5	36,9	53,8	70,7	57,6	71,9	56,3

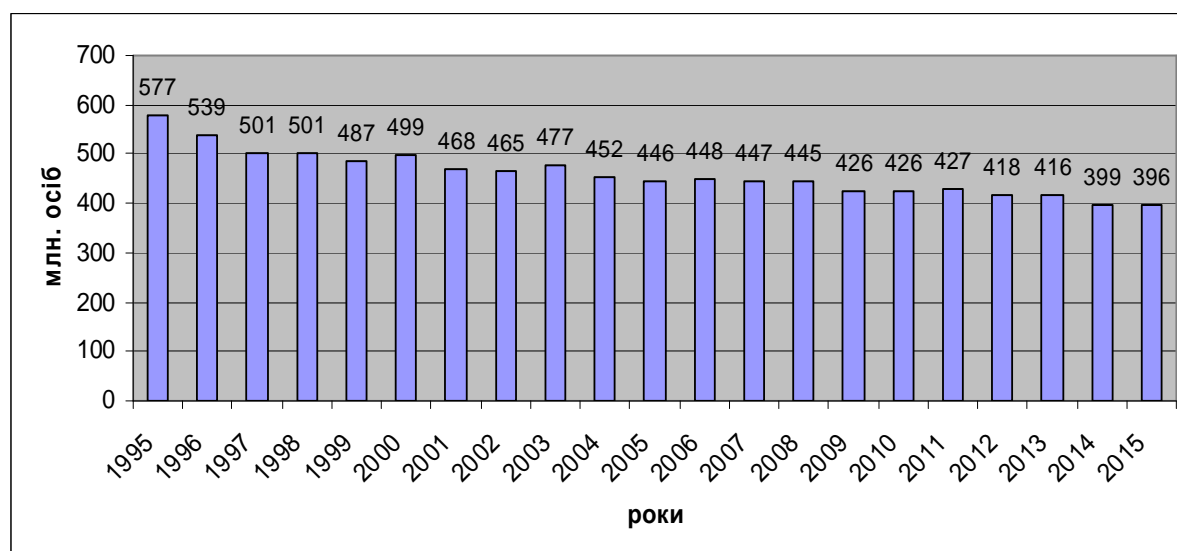

Рис. 2. Динаміка відправлення пасажирів по УЗ за період 1995–2015 рр.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

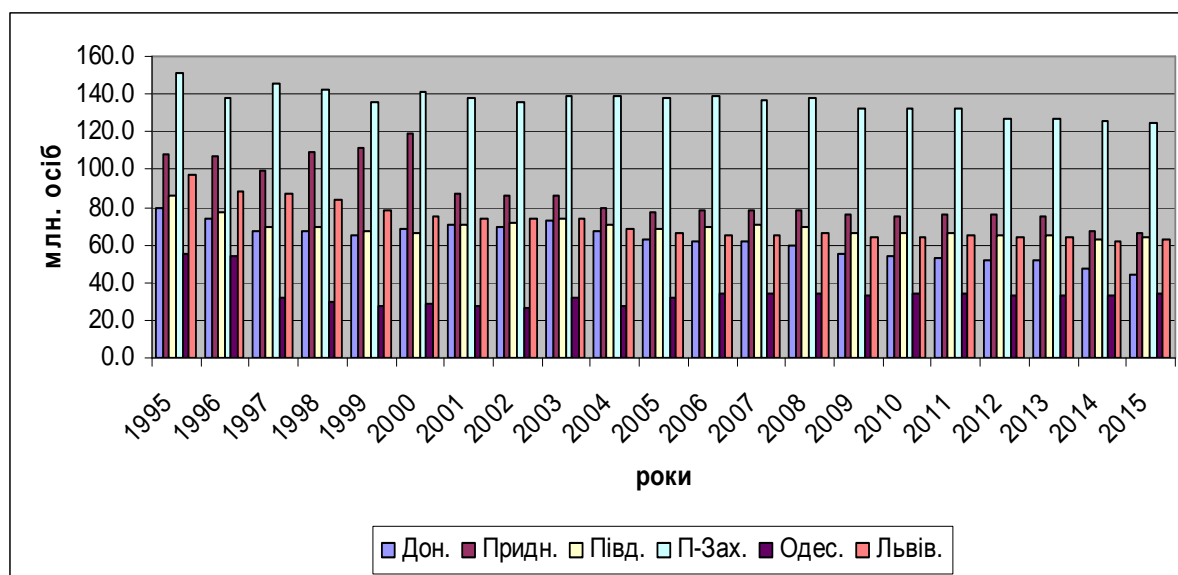

Рис. 3. Динаміка відправлення пасажирів по залізницях України за період 1995–2015 рр.

Аналіз динаміки відправлення пасажирів виявив стійку тенденцію до скорочення цього показника впродовж всього періоду, за винятком незначного збільшення у 2006 та 2010 рр. відповідно на 1,09 та 3,96 % до попередніх років. Загалом середній рівень за період становив 460 млн чол., середній темп зростання знаходиться на рівні 56,3 %, маючи середнє абсолютне зменшення відправлення пасажирів на 9,1 млн чол. щорічно [4].

На зменшення відправлення пасажирів найсуттєвіше вплинуло зменшення кількості пасажирів на всіх залізницях. У 2015 р. обсяг відправлення пасажирів зменшився на 3,1% проти звіту минулого року та мав тенденцію до скорочення (-32,35 %) до 2007 року та 43,67 % до звіту 1995 р.

Південна та Донецька залізниці, маючи майже однакові обсяги відправлення пасажирів, мали незначні коливання, які поступово привели до зменшення відправлення пасажирів. Одеська залізниця має найменший вплив на розміри пасажиро-відправлень через сезонність виконання таких послуг.

Обсяги відправлення пасажирів вплинули на розмір пасажирообороту, який зменшився за весь період 1995–2015 рр. (рис. 4 та 5).

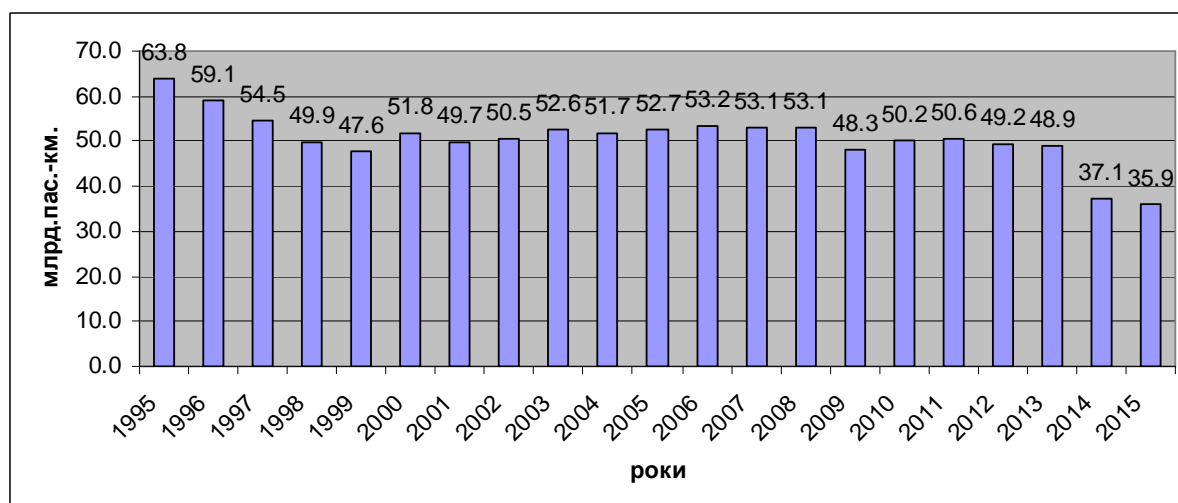

Рис. 4. Динаміка пасажирообороту по УЗ за період 1995–2015 рр.

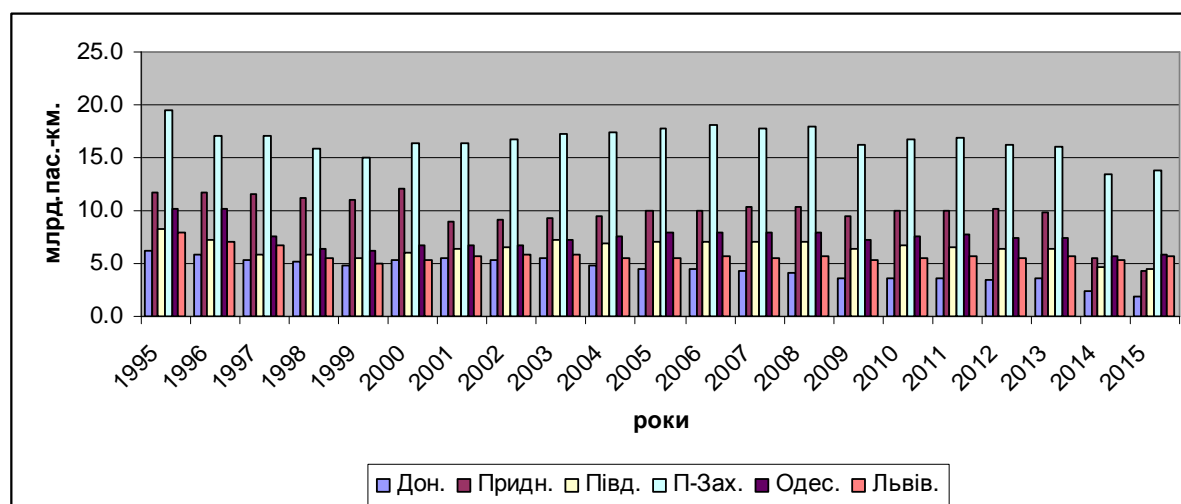

Рис. 5. Динаміка пасажирообороту по залізницях України за період 1995–2015 рр.

На загальне значення збільшення пасажирообороту позитивно вплинуло підвищення рівня життя населення та, як наслідок, зростання на 2 % по Південно-Західній залізниці, яка виконує 31 % перевезень пасажирів. Аналогічна ситуація склалась на Придніпровській та Одеській залізницях. Донецька, Південна та Львівська залізниці мали незначні коливання обсягів перевезень пасажирів у пасажиро-кілометрах, що істотно не вплинуло на загальну тенденцію зміни пасажирообороту.

Пасажиропотік на українських залізницях також неухильно знижується. У 2015 р. послугами залізниць скористалися 395,7 млн пас., що на 0,7 % менше рівня 2014 р., порівняно з до кризовим 2007 р. пасажиропотік скоротився на 11,49 %. На далекі відстані пасажирів поступово переключаються на авіаційний транспорт, а при переміщеннях на невеликі відстані все частіше віддають перевагу автомобільному транспорту, як більш швидкому і зручному, навіть незважаючи на незадовільний стан доріг в Україні.

Висновок. Зменшення обсягів перевезень відбулося через розвиток конкурентної боротьби автомобільного транспорту та втрату конкурентних переваг залізничним транспортом.

Відновлення економіки України після довготривалої економічної кризи, активація зовнішньої торгівлі внаслідок поступового відкриття європейських товарних ринків, а також загальноосвітня тенденція до підвищення мобільності населення вимагають стабільної та ефективної роботи залізничного транспорту. Споживачі очікують від залізниць європейської якості послуг, надійності, швидкості та безпечності перевезень. Проте залізнична галузь в останні декілька років демонструє негативну динаміку розвитку.

Список використаних джерел

1. *Ейтутіс Г. Д.* Теоретично-практичні основи реформування залізниць України : монографія / Г. Д. Ейтутіс. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2009. – 240 с.
2. *Економіка пасажирських перевезень* : навчально-методичний посібник з дисципліни для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» галузі знань 0701 «Транспорт і транспортна інфраструктура» напрямку підготовки 6.070101 «Транспортні технології (залізничний транспорт)» / М. В. Макаренко, В. П. Гудкова, О. В. Пилипенко, О. В. Лознякова та ін. – К. : ДЕДУТ, 2013. – 284 с.
3. *Офіційний сайт Держкомстату України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. *Офіційний сайт Укрзалізниці* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uz.gov.ua/>.
5. *Про схвалення транспортної стратегії України на період до 2020 року* [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

6. *Економіка* залізничного транспорту / Н. П. Терешина, В. Г. Галабурда, М. Ф. Трихунів і др. ; под ред. Н. П. Терешини, Б. М. Лapidуса, М. Ф. Трихункова. – М. : УМЦ ЖДТ, 2006. – 882 с.

References

1. Eitutis, H.D. (2009). *Teoretychno-praktychni osnovy reformuvannia zaliznyts Ukrainy [Theoretical and practical basis for reforming the railways of Ukraine]*. Nizhyn: Aspekt-Polihraf (in Ukrainian).

2. Makarenko, M.V., Gudkov, V.P., Pylypenko, O.V., Loznyakova, O.V., Pryymuk, O.R., Tvoronovych, V.I. & Kryschenko, S.O. (2013). *Ekonomika pasazhyrskykh perevezhen: navchalno-metodychnyi posibnyk z dystsypliny dlia studentiv osvitho-kvalifikatsiinoho rivnia «bakalavr» haluzi znan 0701 «Transport i transportna infrastruktura» napriamku pidhotovky 6.070101 «Transportni tekhnologii (zaliznychnyi transport)» [Economy passenger transport: Textbook of discipline for students of educational qualification of “Bachelor” field of knowledge 0701 “Transport and Transport Infrastructure” training direction 6.070101 “Transport technologies (railways)”]*. Kyiv: DETUT (in Ukrainian).

3. *Ofitsiyni sait Derzhkomstatu Ukrainy [The State Statistics Committee of Ukraine Official site]*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

4. *Ofitsiyni sait Ukrzaliznytsi [The official website of Ukrzaliznytsia]*. Retrieved from <http://uz.gov.ua/>.

5. *Pro skhvalennia transportnoi stratehii Ukrainy na period do 2020 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy [On approval of the Transport Strategy of Ukraine till 2020: Order Cabinet of Ministers of Ukraine]*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua>.

6. Tereshina, N.P. (ed.), Galaburda, V.H., Trikhunov, M.F. (ed.), Lapidus, B.M. (ed.) et. al. (2006). *Ekonomika zheleznodorozhnogo transporta [Economy railroad transport]*. Moscow: UMTS ZhDT (in Russian).

Рачинська Анастасія Володимирівна – старший викладач, Державний економіко-технологічний університет транспорту (вул. М. Лукашевича, 19, м. Київ, 03049, Україна).

Рачинская Анастасия Владимировна – старший преподаватель, Государственный экономико-технологический университет транспорта (ул. Н. Лукашевича, 19, г. Киев, 03049, Украина).

Rachinskaya Anastasia – Senior Lecturer, State Economy and Technology University of Transport (19 M. Lukashevych Str., 03049 Kyiv, Ukraine).

E-mail: nastya.ra4inskaya@mail.ru

УДК 338

Вадим Чижов

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕНЬ ГЛОБАЛЬНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ РИНКУ В РОБОТІ КРИЗИС-МЕНЕДЖЕРА ІТ-КОМПАНІЇ

Вадим Чижов

АКТУАЛЬНОСТЬ ИССЛЕДОВАНИЙ ГЛОБАЛЬНЫХ ТЕНДЕНЦИЙ РАЗВИТИЯ РЫНКА В РАБОТЕ КРИЗИС-МЕНЕДЖЕРА ИТ -КОМПАНИИ

Vadym Chyzhov

ACTUALITY OF THE GLOBAL MARKET TRENDS RESEARCH IN THE WORK OF AN IT COMPANY'S CRISIS MANAGER

Розглянуто основні глобальні тенденції розвитку ринку ІТ, що має враховувати кризис-менеджер української ІТ-компанії під час аналізу зовнішнього бізнес середовища. Розглянуто розвиток хмарних технологій у світі та Україні, тенденцію до інтеграції мобільних пристроїв (концепція BYORD) і мобільних додатків у корпоративне середовище, сутність аналітики великих обсягів даних (Big Data) та перспективи їх впровадження в Україні, тенденції ринку IPO.

Ключові слова: кризис-менеджмент, ринок ІТ, хмарні технології, великі дані, мобільні додатки, BYORD, IPO.

Рис.: 1. Табл.: 2. Бібл.: 15.

Рассмотрены основные глобальные тенденции развития рынка ИТ, которые должен учитывать кризис-менеджер украинской ИТ-компании при проведении анализа внешней бизнес среды. Рассмотрено развитие облачных технологий в мире и Украине, тенденцию к интеграции мобильных устройств (концепция BYORD) и мобильных приложений в корпоративной среде, сущность аналитики больших объемов данных (Big Data) и перспектив их внедрения в Украине, тенденции рынка IPO.

Ключевые слова: кризис-менеджмент, рынок ИТ, облачные технологии, большие данные, мобильные приложения, BYORD, IPO.

Рис.: 4. Табл.: 2. Библ.: 15.

This article defines main global trends of IT market development that should be taken into account by the crisis manager of Ukrainian IT company analyzing external business environment. Examined the development of cloud technologies in the world and Ukraine, the tendency to integrate mobile devices (BYORD conception) and mobile applications into the corporate environment, considered Big Data essence and the prospects of its development in Ukraine, IPO market tendencies.

Key words: crises management, IT market, cloud technologies, Big Data, mobile applications, BYORD, IPO.

Fig.: 1. Tabl.: 2. Bibl.: 15.

JEL Classification: H12

Постановка проблеми. Управління кризовими процесами на підприємстві ІТ-галузі вимагає досконалого знання основних тенденцій та стану ринку ІТ-технологій. Важливим аспектом розроблення дієвого антикризового плану є ступінь усвідомлення кризис-менеджером процесів, що відбуваються як у внутрішньому, так і в зовнішньому середовищі компанії, зокрема глобальних тенденцій ринку.

Серед стратегічних напрямів розвитку ІТ-індустрії в Україні нині можна визначити такі глобальні тенденції, розвиток яких, на нашу думку, буде мати найбільший вплив на галузь взагалі:

- розвиток хмарних технологій;
- інтеграція мобільних пристроїв і мобільних додатків у корпоративне середовище;
- аналітика великих обсягів даних (Big Data);
- стрімке зростання ринку IPO.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що протягом останніх двох-трьох років кількість публічної інформації щодо тематики розвитку ІТ-сектору України стрімко зростає. Саме вона послугувала основою для написання цієї статті [1–15].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас, науковий підхід до вивчення та аналізу досліджуваної проблеми продовжує носити сегментарний характер.

Мета статті. В цій статті узагальнюються питання аналізу глобальних тенденцій розвитку ІТ-ринку, які нині необхідно брати до уваги кризис-менеджерам ІТ-компаній для розроблення та впровадження

Виклад основного матеріалу.

1. Розвиток хмарних технологій. На думку експертів, сучасний український хмарний ринок, на відміну від ринків США чи ЄС, знаходиться у «латентній фазі», але за прогнозами найближчим часом він демонструватиме стрімке зростання, характерне для хмарних ринків розвинених країн [12].

Експерти ринку відзначають, що хмарні технології мають значні перспективи, підтвердженням чого є поведінка таких ІТ-гігантів, як Microsoft, Apple і Google, які почали впроваджувати хмарні технології у свої розробки і незважаючи на різне бачення та концепції розвитку індустрії не збираються відмовлятися від них у найближчому часі [15]. Кризис-менеджери не можуть не зважати на те, який вплив матиме подальший розвиток цих технологій на розвиток компаній загалом. Зокрема, під час розроблення антикризових програм необхідне здійснення аналізу доцільності та обсягу інформації, що надається на збереження іншій компанії, врахування ризику втрати інформації, неможливості самостійного захисту від хакерських атак, небезпеки втрати зв'язку із хмарним сервером, врахувати ризики монополізації цього сегмента послуг, визначити економічну доцільність використання хмарних послуг.

Хмарні технології дозволяють споживачам використовувати програми без установки і доступу до особистих файлів з будь-якого апаратного приладу, що має доступ в Інтернет [11]. За експертними оцінками, використання хмарних технологій у багатьох випадках дозволяє вдвічі або навіть втричі скоротити витрати у порівнянні з утриманням власної розвинутої ІТ-структури. Термін «хмарні технології» в Україні почали активно вживати починаючи з 2006 року [7]. У табл. 1 наведено переваги та недоліки хмарних технологій.

Таблиця 1

Переваги та недоліки хмарних технологій

Переваги:	Недоліки:
<ul style="list-style-type: none"> • не потрібні великі обчислювальні потужності ПК, коли будь-який мобільний пристрій при відкритті вікна браузера отримує величезний потенціал; • відмовостійкість; • певний рівень безпеки; • висока швидкість оброблення даних; • економія на купівлі софту – всі необхідні програми вже є в сервісі, де будуть працювати додатки; • ваш власний вінчестер не наповнюється – всі дані зберігаються в мережі 	<ul style="list-style-type: none"> • хмарна послуга надається завжди певною компанією, відповідно, збереження даних користувача залежить від цієї компанії; • поява хмарних монополістів; • необхідність завжди бути в мережі для роботи; • небезпека хакерських атак на сервер (при зберіганні даних на комп'ютері ви в будь-який час можете відключитися від мережі й очистити систему за допомогою антивірусу); • можлива подальша монетизація ресурсу – цілком вірогідно, що компанії в подальшому запровадять плату за надання послуг користувачам

Джерело: складено за матеріалами [14]

Нами вже згадувалося, що вітчизняний ринок хмарних технологій, нині перебуває у «латентній фазі», але перспективи зростання сегмента помітні на тлі загального падіння ринку ІКТ (у дол. США). Єдиний сегмент вітчизняного ринку, який показав позитивну динаміку в 2015 році, – сегмент хмарних послуг IaaS / SaaS, що продемонстрував зростання на 10 %. Економічна криза змушує вітчизняні компанії до зміни парадигми використання ІТ у напрямку трансформації бізнесу з використанням складових так званої третьої платформи: хмарних обчислень, мобільних пристроїв, Big Data і соціальних мереж.

2. Поширення мобільних пристроїв та організація мобільного доступу. Ще одним напрямком розвитку глобального ринку є поширення використання мобільних пристроїв у бізнес-цілях. За прогнозами експертів, найближчим часом показник продажу планшетів має перевищити класичні настільні комп'ютери. За окремими наведеними даними, вже у 2013 році смартфонів було продано більше, ніж персональних

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

комп'ютерів і очікується, що до 2018 року їх популярність у шість разів перевищить популярність ПК [10].

З погляду бізнес-реалізації можна виділити два основні напрями використання мобільних пристроїв у бізнесі: концепцію BYOD (bring your own device), що передбачає використання власних пристроїв співробітників та розвиток мобільних додатків, що надають змогу оволодіти сегментом онлайн-середовища.

Щодо першого BYOD, експертами відзначається, що цей напрямок ринку здійснює реальний вплив на робочі місця у сфері ІТ. Згідно з дослідженнями в галузі заробітної плати, найбільший попит мають саме ті технічні посади, які передбачають використання власних пристроїв співробітника [6]. Відносно повільне впровадження BYOD в першу чергу пов'язані з побоюваннями ІТ-керівників щодо доступу до конфіденційної інформації та можливості її витоку за межі організації. Прихильники концепції заперечують їм та доводять, що в сучасному світі ця проблема не викликана BYOD, а навпаки може бути усунена у разі правильного впровадження заходів та правил безпеки користування мобільними пристроями у робочих цілях, оскільки арсенал технічних засобів для зняття інформації на сьогодні настільки широкий, що можна допустити витік будь-якої конфіденційної інформації, однак за такої системи значно ускладнюється можливість захисту пристрою від зовнішніх атак [13].

Таким чином, кризис-менеджер повинен сприймати BYOD як будь-який інший сервіс, який має свої відмінні риси. При врахуванні ризиків впровадження концепції в компанії, необхідно вивчити фінансові аспекти підходу BYOD, зокрема: витрати, повернення інвестицій і отриману цінність. Одночасно зі скороченням закупівель апаратного забезпечення та економії на його підтримку можливе також збільшення витрат на системи безпеки й адміністрування та інвестиції в інфраструктуру.

У разі застосування стратегії BYOD, для уникнення кризових ситуацій, у першу чергу пов'язаних з можливою втратою конфіденційної інформації, має бути розроблена нова корпоративна політика та процедури. Згідно з рекомендаціями Gartner складовими такої політики повинні бути:

- термінологія для пояснення співробітникам відповідальності, яка на них покладається, коли вони отримують безперервний доступ до устаткування, яке використовується для вирішення робочих завдань;
- мінімальні вимоги до апаратного забезпечення і ОС;
- інформація про те, хто, скільки і за що буде платити;
- інформація щодо того, що буде, а що не підтримуватися силами ІТ-підрозділу;
- політика віддаленого доступу і політика безпеки;
- рівні допустимого доступу до даних;
- способи безпечного зберігання даних компанії;
- необхідні дії у випадку викрадення пристрою;
- необхідні дії у випадку звільнення працівника;
- фінансові зобов'язання компанії і співробітника;
- видалення даних з жорсткого диска пристрою.

Ліа Тімсон, у своїй статті в IT News, наводить короткий перелік правил безпеки в межах стратегії BYOD, який включає такі рекомендації [3]:

- використовувати для BYOD-пристроїв ті ж настройки, що і для зовнішніх пристроїв, що підключаються до мережі;
- дозволити підключення BYOD-пристроїв тільки після їх «чистки» ІТ-адміністраторами;
- розглянути можливість використання окремої закритої віртуальної машини для робочих цілей;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- заборонити зберігання корпоративних даних на пристроях і надати доступ до захищеного хмарного сервісу як альтернативу;
- заборонити використання пристроїв, які зазнали перепрошивку;
- вимагати застосування шифрування;
- блокувати конфіденційні документи залежно від типу пристрою або тимчасових обмежень.

Ще одним перспективним напрямом ринку, який активно розвивається і має бути врахований під час розроблення сучасного кризис-плану – це *розвиток ринку мобільних додатків* (по суті, йдеться про інтеграцію мобільних пристроїв і технологій соціальних мереж у корпоративне середовище). Нині вони є сполучною ланкою між пристроєм і користувачем. Більшість бізнес-додатків сьогодні мають мобільну версію або представляють середовище розроблення мобільних додатків. Розроблення додатків для домашніх користувачів здійснює суттєвий вплив на зростання всього ринку мобільних додатків.

У бізнесі виділяють два найбільш популярні мобільні додатки:

1. Мобільні додатки для автоматизації процесів. До цієї категорії відносять системи автоматизації готелів, ресторанів, торгових центрів, які дозволяють знизити вартість запуску і підтримки в порівнянні з повноцінними робочими станціями на базі ПК.

2. Додатки для підвищення продуктивності роботи. До них відносять системи загального доступу до файлів та спільної роботи з ними; системи внутрішньої комунікації; мобільні версії корпоративних соціальних мереж; системи управління проектами і завданнями.

З позиції кризис-менеджменту компанії варто усвідомлювати такі ризики:

- Мобільні додатки коштують значно дорожче порівняно з розробленням веб-сайта. Повернення інвестицій у переважній більшості сфер нині не спостерігається.

- Мобільні додатки – це довгострокові інвестиції. Проте, оскільки ринок показує стабільне зростання цього сегмента, тому переваги і лідерство здобудуть ті гравці, які зайдуть на нього першими і зможуть закріпитися.

- Висока конкуренція між додатками. За статистикою, в середньому у світі на мобільному пристрої встановлено від 20 до 30 мобільних додатків. При цьому половина із них – це популярні соціальні мережі, месенджери, поштові сервіси тощо. За решту місць новий додаток буде боротися з іншими сервісами.

3. Аналітика великих обсягів даних (Big Data) – наступний глобальний тренд ринку ІТ, який ми розглянемо. Великі дані – це серія підходів, інструментів і методів обробки структурованих і неструктурованих різноманітних даних великих розмірів для отримання результатів, які легко сприймаються людиною, є ефективними в умовах неперервного приросту, розподілення по численних вузлах обчислювальної мережі [4]. Виділяють три характерні ознаки технології великих даних: швидкість (оброблення даних здійснюється в режимі близькому до реального часу), варіативність (дані збираються з одного або декількох джерел у різних форматах) і обсяг (виражається в тому, що аналізуються величезні масиви даних у десятки терабайт).

Свідченням активного розвитку цього напрямку ринку може бути статистика динаміки витрат на технології великих даних (рисунок).

Дослідження, проведені компанією Accenture, показали, що 89 % бізнес-лідерів вважають, що великі дані будуть мати такий самий вплив на ділові операції, який у свій час мав Інтернет. 85 % опитаних вважають, що великі дані кардинально змінять спосіб ведення бізнесу. І нарешті, 79 % – згодні з тим, що компанії, які не охоплюють великі дані, втратять свою конкурентоспроможність. При цьому 83 % вбачають у використанні великих даних можливість отримання конкурентних переваг [1].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

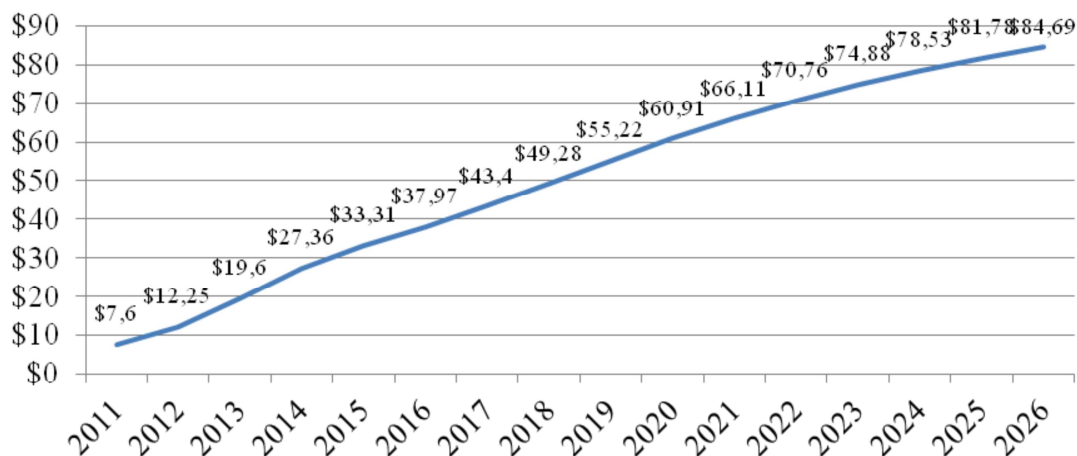

Рис. Витрати на технології великих даних у світі (млрд дол. США)

Джерело: [2].

В Україні запроваджуються пілотні проекти з використанням Big Data. В Європі загалом і в Україні зокрема обережно ставляться до рішень великих даних. Великі дані поки що не стали пріоритетним напрямком та не використовуються для основних бізнес-процесів.

4. Стрімке зростання ринку IPO. Протягом останніх років технологічний сектор входить до числа світових лідерів за кількістю первинних розміщень акцій на біржі. Причини для виходу на IPO різноманітні – від придбання активів і залучення коштів на розвиток до підвищення гнучкості компанії та її ідентифікації.

Як зазначають фахівці компанії Dealogic, 2015 рік став найгіршим для IPO IT-компаній за останні п'ять років. Як пише Techcrunch, всього 28 фірм стали торгувати акціями на американських біржах (для порівняння 2012 р. – 62, 2013 р. – 48) [8].

Однак проблеми спостерігаються не лише на американському ринку. Згідно звіту Fortune, європейський ринок переживає не найкращі часи, хоча практика показувала, що європейські стартапи в останні роки заробляли на IPO більше за американських конкурентів. Після не дуже вдалого для IT-компаній 2015 року щодо виходу IPO, інвестори сподіваються на покращення ситуації у 2016 році.

У табл. 2 наведено перелік десяти найбільш успішних IPO технологічних компаній за останні роки залежно від обсягу залученого капіталу.

Таблиця 2

Десять найбільш успішних IPO компаній IT сфери за 2012–2014 роки

Позиція	Компанія	Рік IPO	Біржа	Залучений капітал (млрд дол.)	Вартість акцій під час розміщення (дол.)	Поточна вартість акцій (дол.)
1	Alibaba	2014	NYSE	21,8	68,0	107,33
2	Facebook	2012	NASDAQ	16,0	38,0	76,90
3	Twitter	2013	NYSE	1,82	26,0	37,07
4	JD.com	2014	NASDAQ	1,78	19,0	25,42
5	IMS Health	2014	NASDAQ	1,30	20,0	25,49
6	Markit	2014	NASDAQ	1,28	24,0	26,50
7	Mobileye NV	2014	NYSE	0,89	25,0	45,89
8	Workday	2012	NYSE	0,73	28,0	83,65
9	Sabre	2014	NASDAQ	0,62	16,0	19,04
10	Evertec	2013	NYSE	0,50	20,0	22,45

Джерело: [9].

Як підсумок, можна зазначити, що IPO варто здійснювати компаніям з достатньо стійкими позиціями на ринку, оскільки підготовка до нього та саме розміщення акцій

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

на біржі, особливо на світових платформах, потребують значних витрат коштів - близько 1 мільйона доларів США, як стверджують експерти. Українські компанії, залежно від масштабів, найчастіше обирають Варшавську або Лондонську біржі. Перший варіант – менш витратний, другий – дає більші можливості. Основні перешкоди – оцінка самої компанії та її національної належності, оскільки Україна сприймається як держава з великими ризиками [5]. Крім того, в Україні немає законодавчо закріплених вимог до корпоративного управління компанією. Разом з тим, інвестори звертають на це значну увагу, оскільки йдеться про захист їхніх інтересів.

Висновки. Підсумовуючи, можна зробити висновок, що для розвитку конкурентного IT-бізнесу українським компаніям необхідно розвиватися у тренді глобальних тенденцій ринку. В цьому контексті, зважаючи на певне часове відставання інтеграції вітчизняного IT-сектору у глобальний ринок, кризис-менеджмент компанії для більш успішного прорахунку можливих ризиків в умовах вітчизняного бізнес-середовища обов'язково має враховувати досвід західних компаній. Водночас, на державному рівні має бути створена дієва правова база для підтримки впровадження та розвитку новітніх технологій.

Список використаних джерел

1. *Big Success With Big Data Executive Summary* (2014) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.accenture.com/us-en/_acnmedia/Accenture/Conversion-Assets/DotCom/Documents/Global/PDF/Industries_14/Accenture-Big-Data-POV.pdf.
2. *Columbus L. Round up Of Analytics, Big Data & Business Intelligence Forecasts And Market Estimates, 2015.* [Електронний ресурс] // Forbes. – Режим доступу : <http://www.forbes.com/sites/louiscolumbus/2015/05/25/roundup-of-analytics-big-data-business-intelligence-forecasts-and-market-estimates-2015/#1f4317514869>
3. *Timson L. Why Big Australia is gaga for BYO Computing.* May 10, 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.itnews.com.au/Tools/Print.aspx?CID=256857.
4. *Великі дані в інформаційних технологіях* [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Big_Data.
5. *Дачковська М. IPO українських IT-компаній – справа перспективна* [Електронний ресурс] / М. Дачковська. – Режим доступу : <http://internetua.com/IPO-ukra-nskih-IT-kompan-i---sprava-perspektivna>.
6. *Михайленко О. Навіщо бізнесу мобільний додаток?* [Електронний ресурс] / О. Михайленко // Forbes Україна. – Режим доступу : http://forbes.net.ua/ua/explain/startup_and_business/1376866-navishcho-biznesu-mobilnij-dodatok.
7. *Мороз С. І. Обґрунтування використання хмарних сервісів в агробізнесі* [Електронний ресурс] / С. І. Мороз // Ефективна економіка. – 2014. – № 5. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3012>.
8. *Нестерчук Я. 2015 год стал худшим для IPO IT-компаний* [Електронний ресурс] / Я. Нестерчук. – Режим доступу : <http://igate.com.ua/news/12010-2015-god-stal-hudshim-dlya-ipo-it-kompanij>.
9. *Огляд і оцінка перспектив розвитку світового та російського ринків IT* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://it-ua.info/news/2015/02/16/oglyad-ocnka-perspektiv-rozvitku-svtovogo-ta-rosyskogo-rinkv-t.html>.
10. *Понимание тонкостей политики BYOD – серьезный плюс для резюме* [Електронний ресурс] // Блог компании Celescom. – Режим доступу : <https://habrahabr.ru/company/celescom/blog/231001>.
11. *Рудковський О. Які ж насправді переваги надає «хмара» порівняно із десктопними додатками?* [Електронний ресурс] / О. Рудковський. – Режим доступу : http://www.business.ua/opinions/khmarn_tekhnolog_dlya_b_znesu-268935.
12. *Український бізнес не знайомий з хмарними технологіями* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vkurse.ua/ua/business/ne-znakom-s-oblachnymitekhnologiyami.html>.
13. *Феррис К. BYOD – четыре буквы, от которых ИТ-директора бегут в панике* [Електронний ресурс] / К. Феррис. – Режим доступу : <http://www.osp.ru/cio/2012/02/13013084/>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

14. *Хмарні технології. Переваги і недоліки* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://valtek.com.ua/ua/system-integration/it-infrastructure/clouds/cloud-technologies>.

15. *Хмарні технології: концепція, переваги й ризики застосування* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ippo.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=3016.

References

1. *Big Success With Big Data Executive Summary* (2014). Retrieved from https://www.accenture.com/us-en/_acnmedia/Accenture/Conversion-Assets/DotCom/Documents/Global/PDF/Industries_14/Accenture-Big-Data-POV.pdf.

2. Columbus L. *Round up Of Analytics, Big Data & Business Intelligence Forecasts And Market Estimates* (2015). Forbes. Retrieved from <http://www.forbes.com/sites/louiscolumbus/2015/05/25/roundup-of-analytics-big-data-business-intelligence-forecasts-and-market-estimates-2015/#1f4317514869>.

3. Timson Lia. *Why Big Australia is gaga for BYO Computing* (2011). Retrieved from www.itnews.com.au/Tools/Print.aspx?CIID=256857.

4. *Big Data*. Wikipedia. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Big_Data.

5. Dachkovska, M. (2013). *IPO ukrainskykh IT-kompanij – sprava perspektyvna [Ukrainian companies IPO is the perspective deal]*. Retrieved from <http://internetua.com/IPO-ukra-nskih-IT-kompan-i---sprava-perspektyvna>.

6. Myhailenko, O. *Navishcho biznesu mobilnyi dodatok? [Why need business the mobile application?]*. Retrieved from http://forbes.net.ua/ua/explain/startup_and_business/1376866-navishcho-biznesu-mobilnij-dodatok.

7. Moroz, S.I. *Obgruntuvannia vykorystannia khmarnykh servisiv v ahrobiznesi* (2014) [Explanation of cloud technologies use in agrobusiness]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, no. 5. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3012>.

8. Nesterchuk, Ya. (2016). *2015 god stal khudshym dlia IPO IT-kompanii [Year 2015 became the worst for IT companies]*. Retrieved from <http://igate.com.ua/news/12010-2015-god-stal-hudshim-dlya-ipo-it-kompanij>.

9. *Ohliad i otsinka perspektiv rozvytku svitovoho ta rosij'skoho rynkiv IT (2015) [World and Russian IT market prospects review]*. Retrieved from <http://it-ua.info/news/2015/02/16/oglyad-ocnka-perspektiv-rozvitku-svtovogo-ta-rosyskogo-rinkv-t.html>.

10. *Ponimanie tonkosti politiki BYOD – sereznyi plus dlia reziume [Understanding of BYOD policy is the good plus to resume]* (2013). Retrieved from <https://habrahabr.ru/company/celemek/blog/231001/>.

11. Rudkovskiy, O. *Yaki zh naspravdi perevahy nadaie «kharma» porivniano iz desktopnymy dodatkami? [What is the real advantage of «clouds» over desktop applications?]*. Retrieved from http://www.business.ua/opinions/khmarn_tekhnolog_dlya_b_znesu-268935/.

12. *Ukrainskyi biznes ne znaomyi z khmarnymy tekhnolohiiamy [Ukrainian business does not know the cloud technologies]*. Retrieved from <http://vkurse.ua/ua/business/ne-znakom-s-oblachnymitekhnologiyami.html>.

13. Ferris, K. (2012). *BYOD – chetyre bukvy, ot kotoryh IT-direktora begut v panike [Four letters that create a panic among IT directors]*. Retrieved from <http://www.osp.ru/cio/2012/02/13013084/>.

14. *Khmarni tekhnolohii. Perevahy i nedoliky [Cloud technologies. Advantages and disadvantages]*. Retrieved from <http://valtek.com.ua/ua/system-integration/it-infrastructure/clouds/cloud-technologies>.

15. *Khmarni tekhnolohii: kontseptsii, perevahy j ryzyky [Cloud technologies: conception, advantages and risks]*. Retrieved from http://ippo.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=3016.

Чижов Вадим Анатолійович – аспірант, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (просп. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна).

Чижов Вадим Анатольевич – аспірант, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (просп. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина).

Chyzhov Vadym – PhD student, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremogy Av., 03680 Kyiv, Ukraine).

E-mail: v.chyzhov@gmail.com

УДК 338.2

*Лілія Рожкова***НАПРЯМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТУ В США
ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ***Лилия Рожкова***НАПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ТРАНСПОРТА В США
И ПЕРСПЕКТИВЫ ДЛЯ УКРАИНЫ***Liliya Rozhkova***INNOVATION DEVELOPMENT TRENDS OF TRANSPORT IN USA AND
PROSPECTS FOR UKRAINE**

Розглянуто стан транспортної системи України, наявні можливості для її подальшого розвитку. Виділено аспекти реалізації державної політики у сфері транспорту, які стосуються інноваційної діяльності. Досліджено досвід США у формуванні пріоритетів подальшого розвитку транспорту, порядок розподілу фінансування між транспортними організаціями та державними програмами й ініціативами. Запропоновано заходи для стимулювання впровадження інновацій з метою вдосконалення транспортної системи України.

Ключові слова: транспорт, інфраструктура, інновації, пріоритети, технології.

Табл.: 1. Бібл.: 6.

Рассмотрено состояние транспортной системы Украины, имеющиеся возможности для дальнейшего развития. Выделены аспекты реализации государственной политики в сфере транспорта, касающиеся инновационной деятельности. Исследован опыт США в формировании приоритетов дальнейшего развития транспорта, порядок распределения финансирования между транспортными организациями и государственными программами и инициативами. Предложены меры по стимулированию внедрения инноваций с целью совершенствования транспортной системы Украины.

Ключевые слова: транспорт, инфраструктура, инновации, приоритеты, технологии.

Табл.: 1. Библ.: 6.

There were considered the state of the transport system of Ukraine, the opportunities for its further development. There were highlighted the aspects of state policy in the field of transport, which is related to innovation. There was explored the experience of USA in shaping the priorities for further development of transport, the order of funding distribution between transport organizations and government programs and initiatives. There were recommended the measures to stimulate innovation in order to improve the transport system of Ukraine.

Keywords: transport, infrastructure, innovation, priorities, technology.

Tabl.: 1. Bibl.: 6.

JEL Classification: O 38

Постановка проблеми. Головне завдання держави у сфері функціонування і розвитку транспорту полягає у створенні умов для економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності національної економіки та якості життя населення через забезпечення доступу до безпечних і сучасних транспортних послуг, перетворення географічних особливостей країни на її конкурентні переваги.

Стратегічною метою розвитку транспортної системи є задоволення потреб інноваційного розвитку економіки й суспільства в конкурентоспроможних транспортних послугах.

Досягнення цієї стратегічної мети може бути забезпечено завдяки ефективному розвитку конкурентного середовища в транспортній галузі, досягненню передового рівня розвитку техніки й технологій, посиленню уваги до соціальних і екологічних факторів.

Для цього, в першу чергу, необхідно визначити ті ключові пріоритетні напрями розвитку транспортної системи, за якими країна зможе отримати додаткові економічні й соціальні вигоди, раціонально використовуючи свої фінансові ресурси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток теоретичних основ визначення пріоритетів інноваційної діяльності зробили провідні вітчизняні вчені-економісти: В. М. Геєць, Б. А. Маліцький, Л. А. Мусіна, О. С. Попович, В. П. Соловійов та ін. Серед зарубіжних експертів варто виділити праці Дж. Брайта, Р. Нельсона, Г. Румпфа.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, незважаючи на численні дослідження, присвячені формуванню теоретико-методичних засад визначення пріоритетних напрямів інноваційного розвитку, недостатньо вивченими залиша-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

ються особливості інноваційного розвитку транспортної системи та досвід визначення інноваційних пріоритетів у цій сфері.

Мета статті полягає у дослідженні досвіду визначення пріоритетних напрямів інноваційного розвитку транспорту в США та формуванні пропозицій для України.

Виклад основного матеріалу. Створення ринку конкурентоспроможних транспортних послуг передбачає розвиток нормативно-правової бази у сфері надання транспортних послуг (безпека, екологічність, якість транспортних послуг, розвиток методів державного регулювання ринку). При цьому найважливіше значення для регулювання має створення ефективного зворотного зв'язку у вигляді системи контролю та нагляду; розвиток високопродуктивної транспортної та логістичної інфраструктури, що забезпечує конкурентоспроможний рівень надання транспортних послуг (насамперед, комерційну швидкість і надійність); досягнення передового рівня техніки й технологій, що забезпечують стандарти безпеки, екологічності, економічності та якості транспортних послуг.

Роль транспорту з кожним роком стає більш вагомим, оскільки разом з тим зростають обсяги міжнародної торгівлі. Відповідно до результатів досліджень Світового банку тільки за період з 1980 р. по 2010 р. частка міжнародної торгівлі у ВВП збільшилася з 37 до 51 %. А згідно з даними Всесвітнього транспортного форуму з 1970 р. по 2015 р. обсяги транспортних послуг у США, країнах ЄС та інших високорозвинених регіонах зросли більше ніж у два рази.

Для України гостро стоїть питання створення збалансованої транспортної інфраструктури на основі наявної транспортної мережі, яка складається з п'яти транспортних коридорів. Нараховується 21 тис. км залізничних шляхів, що становить 8,7 % залізничних шляхів країн ЄС; 163 тис. км автомобільних доріг, або близько 3,5 % довжини автомобільних доріг ЄС; 1,6 тис. км внутрішніх судноплавних водних шляхів, що становить близько 3,8 % відповідних шляхів ЄС; 13 морських портів, 4 рибальські порти та 11 річкових терміналів; 21 аеропорт, 33 авіакомпанії.

У Транспортній стратегії України до 2020 року визначено, що «серйозними проблемами галузі транспорту є значний знос основних виробничих фондів, зокрема рухомого складу, недостатній обсяг інвестицій, необхідних для оновлення та забезпечення інноваційного розвитку матеріально-технічної бази галузі, обмеженість бюджетного фінансування та амортизаційних відрахувань, недосконалість механізму лізингу, низький рівень використання транзитного потенціалу держави» [1].

Варто зазначити, що транзитне положення країни збільшує її інвестиційну привабливість, тому є можливість залучення до модернізації й іноземних інвесторів. За останні роки тенденція вкладення коштів в інфраструктурні проекти стала більш поширеною, оскільки термін окупності цих інвестицій не тривалий, а корисний ефект як для бізнесу, так і для держави та її населення є вагомим.

В Україні освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки було законодавчо затверджено як стратегічний пріоритетний напрям інноваційної діяльності у Законі України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [2]. Постановою Кабінету Міністрів України № 397 від 17.05.2012 р. [3] було визначено 23 галузеві пріоритети у сфері транспорту. Основний акцент було зроблено на міжнародній кооперації в космічних дослідженнях, удосконаленні продукції авіабудування, розвиток залізничного транспорту, розбудові міжнародних транспортних коридорів та модернізації інфраструктури. Однак, як свідчить моніторинг реалізації середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності галузевого рівня головними розпорядниками бюджетних коштів, який проводить УкрІНТЕІ, більша частина з визначених пріоритетів залишається не затребуваною, тому що за ними не здійснюються дослідження й ро-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

зробки. Виникає потреба у перегляді переліку та його оптимізації відповідно до наявних ресурсів, ринкових потреб та світових тенденцій розвитку транспортної інфраструктури.

Сучасний та конкурентоспроможний транспорт неможливо створити без інноваційних рішень, тому важливо дослідити досвід провідних країн за цим напрямом і обрати для України такий шлях розвитку, який дозволить їй конкурувати на міжнародній арені.

Серед високорозвинених країн світу варто виділити США, як державу, яка досягла успіхів у вдосконаленні транспортної інфраструктури. Щорічно з бюджету США виділяють значні кошти на передові напрями досліджень. Фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності у США здійснюється через відповідні міністерства та відомства й Національний науковий фонд (табл.).

Таблиця

Бюджет на R&D Міністерства транспорту США

Напрями витрат за організаціями	Бюджет, млн \$			Зміна за 2015–2016 рр.	
	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Обсяг, млн \$	Частка, %
Федеральна адміністрація наземного транспорту, у т. ч.	369	364	453	90	24,6
R&D для наземного транспорту	115	115	130	15	13,0
розумна транспортна система	100	100	158	58	58,0
державне планування та дослідження	186	186	190	4	1,9
Федеральне управління цивільної авіації	276	280	374	94	33,4
дослідження, розробки, інженерія	159	157	166	9	5,9
матеріально-технічне оснащення, обладнання	107	114	198	84	73,4
Федеральна транзитна адміністрація	12	10	28	19	190,9
Федеральна адміністрація залізничного транспорту	39	43	65	23	52,6
Національна адміністрація з безпеки дорожнього руху	65	63	81	19	30,2
Секретаріат	14	11	15	4	35,4
Трубопровідний транспорт	14	19	20	1	4,1
Федеральна адміністрація з безпеки руху	8	6	11	4	74,0
Усього	797	796	1048	252	31,7

Джерело: складено на основі [4].

Науковий напрям «Інфраструктура», до якого відносяться дослідження і розробки у сфері транспорту, є одним з пріоритетів бюджету США на R&D у 2016 фінансовому році. Серед основних напрямів варто виділити такі: розвиток авіаційних технологій нового покоління, високопродуктивна залізниця, нова багаторічна авторизація наземного транспорту.

Під час підготовки бюджету США на 2016 рік враховувалися видатки на розвиток транспортної інфраструктури на 2016–2021 рр. відповідно до Акта про зростання Америки, який затвердив відповідну програму на 6 років у розмірі 478 млрд \$ [5]. Це фінансування доповнює Цільовий фонд наземного транспорту, який охоплює наземний транспорт і безпеку на транспорті, транзитні перевезення, залізницю та мультимодальні пріоритети. Акт про зростання Америки має стати законодавчою основою для державних та місцевих органів влади, транзитних агентств для ефективного планування й початку будівництва за проектами, які будуть спрямовані на створення мільйонів робочих місць протягом кількох найближчих років. Останнім часом численні короткострокові незаплановані витрати збільшили невизначеність для транспортних федеральних програм, тому цей Акт має на меті формування чіткої програмної структури та фінансових потоків, які зосереджуються на майбутніх потребах транспортного сектору.

Серед основних пріоритетів Актом про зростання Америки виділено:

1. Формування законодавства Міністерства транспорту щодо безпеки транспорту:

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- постійне вдосконалення місії міністерства з питань, які стосуються безпеки;
- заходи щодо зменшення порушень при керуванні транспортом;
- більша увага до безпеки пішоходів та велосипедистів.

2. Зменшення недоліків інфраструктури:

- довгостроковий перегляд законодавства для наземного транспорту та авіації;
- збільшення ролі державно-приватного партнерства через створення Американського інвестиційного центру транспорту;
- створення «сходинок» можливостей через транспортні програми.

3. Модернізація транспортної системи США з використанням нових технологій та інновацій:

- використання баз даних для проведення аналізу щодо підвищення продуктивності управління;

- транспортна автоматизація;

- прискорення розвитку системи повітряного транспорту нового покоління NextGen (Next Generation Air Transportation System).

Міністерство транспорту прагне до більш швидкого розгортання інноваційної діяльності. Технологічні зміни та інновації мають потенціал для вдосконалення, підвищення ефективності та безпеки транспортних засобів та інфраструктури, логістики та транспортних послуг. Акт про зростання Америки спрямований на:

- заохочення інноваційних рішень за рахунок конкуренції. Збільшуючи фінансування грантів та надаючи більшої законодавчої визначеності транспортній програмі, акт стимулюватиме штати й окремі населені пункти вносити на розгляд більше інноваційних пропозицій і надасть Міністерству більше ресурсів для подальшої реалізації найбільш актуальних проектів. Крім того, Актом передбачено виділення 6 млрд \$ на реалізацію Програми щодо прискорення розвитку наземного транспорту, яка спрямована на створення стимулів для проведення державними і місцевими партнерами важливих реформ у різних сферах, зокрема тих, які стосуються безпеки й управління рухом транспорту у години пік;

- просування технологій майбутнього. Передбачено інвестиції у розмірі 935 млн \$ на майбутні безпечні транспортні засоби та інновації щодо поліпшення автоматизації транспортних засобів та автомобільних технологій;

- удосконалення проектів та процесу видачі федеральних дозволів. Закон буде інституціоналізувати потенціал Міністерства транспорту для поліпшення міжвідомчої координації та реалізації кращих практик, таких як, наприклад, використання онлайн-панелі для дозволів, щоб покращити прозорість і координацію та відстежувати графіки виконання проектів. Акт також передбачає гнучкість доступу до коштів федеральних транспортних фондів для вирішення екологічних проблем, об'єднання зусиль та усунення дублювання в діяльності;

- заохочення до регіональної координації та прийняття рішень на місцевому рівні. Акт включає політичні реформи для стимулювання вдосконалення регіональної координації організацій з планування, які представляють інтереси місцевих співтовариств у сфері транспортного планування. Акт також підтримує прийняття рішень на місцях щодо розподілу федеральних коштів, оскільки місцеві громади можуть краще реалізувати своє бачення щодо використання коштів для підвищення мобільності.

Крім того, наприкінці 2015 р. у США прийнято Акт про розвиток наземного транспорту на 2016–2020 рр., R&D та інноваційні пріоритети якого спрямовані на програми розбудови швидкісних автомобільних магістралей (по 125 млн \$ щорічно протягом 2016–2020 рр.), розумний транспорт (100 млн \$) та університетські транспортні центри (73–78 млн \$) [6].

Актом про зростання Америки передбачено також виділення 6 млрд \$ протягом 6 років на розширення та зміцнення кредитних програм Міністерства транспорту для

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

стимулювання інноваційного фінансування й підвищення загального обсягу інвестицій у транспортну інфраструктуру до 60 млрд \$ за рахунок прямих кредитів. Згідно з цим Актом зменшиться вартість кредитів для залізничного транспорту та зросте доступність облігацій для приватного бізнесу.

Видатки бюджету на 2016 рік, які є складовими вищезазначених програм, містять більше 1 млрд \$ на R&D Міністерству транспорту, що на 31,7 % більше, ніж у бюджеті 2015 року (табл.).

Федеральній адміністрації наземного транспорту у 2016 році було виділено 453 млн \$, що на 24,6 % більше, ніж у 2015 році. Її бюджет на R&D передбачає дослідження щодо безпеки наземного транспорту, цілісності інфраструктури, планування та навколишнього середовища, передові дослідження і розробки дослідного центру «Turner-Fairbank Highway». Напрямок щодо розумної транспортної системи передбачає дослідження, розроблення та тестування інтелектуальних транспортних систем відповідно до Плану стратегічних досліджень Міністерства транспорту.

На діяльність федерального управління цивільної авіації США у бюджеті передбачено 374 млн \$ на R&D, що на 33,4 % більше в порівнянні з 2015 роком. На дослідження, інженерію і розробки виділено 166 млн \$, що на 5,9 % більше, ніж у 2015 р. Крім того, передбачено підтримку за Програмою зі зменшення енергозатрат, викидів та шуму (CLEEN), а також на створення альтернативних видів палива та комерційні космічні дослідження. 198 млн \$ буде спрямовано на матеріально-технічне забезпечення та обладнання.

NextGen – флагманська R&D програма Федерального управління цивільної авіації, яка спрямована на модернізацію системи управління повітряним рухом та зменшення шкідливих викидів від літаків, покращення їх продуктивності. За цією програмою будуть проведені дослідження щодо турбулентності, людських факторів, екологічно чистих технологій і літаків, безпілотних авіаційних систем.

Програми Федеральної адміністрації залізничного транспорту сфокусовані на покращенні безпеки на залізниці та високій продуктивності залізниці. Загальний бюджет Національної адміністрації з безпеки дорожнього руху передбачено у розмірі 152 млн \$ для проведення поведінкових досліджень, демонстрацій та допомоги штатам, а також 7,1 млн \$ для дослідження альтернативних видів палива, електроніки та нових технологій.

Ініціатива «Кожен день на рахунку» (EDC), яка належить Міністерству з управління автошляхами, прагне збільшити впровадження інновацій на кожному етапі життєвого циклу проектів, пов'язаних з автошляхами. Створена в 2010 році для заохочення партнерства між державою та місцевими органами влади, ця ініціатива нині перейшла до третього етапу впровадження, який передбачає фокусування на «ефективності через співпрацю і технології». Ці інновації спрямовані на скорочення термінів реалізації проектів, підвищення безпеки проїжджої частини, зменшення заторів і поліпшення екологічної стійкості.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи все вищевикладене, можна стверджувати, що рівень розвитку транспортної системи держави – одна з найважливіших ознак її технологічного прогресу та цивілізованості. При інтеграції в європейську та світову економіку потреба у транспортній системі дедалі посилюється, вона стає базисом для ефективного входження України у світове співтовариство та зайняття в ньому місця, яке відповідає рівню високорозвинутої держави.

Таким чином, в Україні невідкладного вирішення потребують питання технічного переоснащення та модернізації об'єктів інфраструктури залізниць, аеропортів та морських портів, забезпечення розвитку мережі автомобільних доріг загального користування відповідно до темпів автомобілізації країни. Для цього необхідно сформулювати чітку законодавчу основу, тобто таку, яка буде регулювати діяльність як у державному, так і у приватному секторах, і взаємодію між ними. Для того, щоб фінансові ресурси були використані за призначенням, необхідно розробити чітку структуру фінансових потоків. Наявність законода-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

вчо визначених гарантій для інвесторів має позитивно вплинути на приплив приватних інвестицій. З метою стимулювання інновацій потрібно надати підприємствам певні пільги, наприклад, зменшення вартості кредитів. З огляду на тенденції інноваційного розвитку США, в Україні необхідно удосконалювати інфраструктуру транспорту за допомогою застосування онлайн-засобів, розумних транспортних технологій, електроніки, що прискорить процес надання послуг, підвищить рівень безпеки на транспорті.

Список використаних джерел

1. *Про схвалення Транспортної стратегії України на період до 2020 року* [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2010 року № 2174-р. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2174-2010-%D1%80>.
2. *Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні* [Електронний ресурс] : Закон України від 08.09.2011 р. № 3715-VI. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>.
3. *Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності галузевого рівня на 2012–2016 роки* [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.05.2012 р. № 397. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/397-2012-%D0%BF>.
4. *Budget Highlights. Fiscal Year 2016* [Електронний ресурс]. – U.S. Department of Transportation. 2015. – 64 р. – Режим доступу : <https://www.transportation.gov/sites/dot.gov/files/docs/FY2016-DOT-BudgetHighlights-508.pdf>.
5. *Grow America Act* [Електронний ресурс]. – U.S. Department of Transportation. 2015. – 4 р. – Режим доступу : https://www.transportation.gov/sites/dot.gov/files/docs/GROW_AMERICA_2015_Overall_Fact_Sheet_FINAL_July_2015.pdf.
6. *Fixing America's Surface Transportation Act*. [Електронний ресурс]. – Transportation & Infrastructure Committee. – Режим доступу : <http://transportation.house.gov/fast-act>.

References

1. *Pro skhvalennia Transportnoi stratehii Ukrainy na period do 2020 roku: Rozporiadzhennia KMU vid 20 zhovtnia 2010 roku № 2174-r* [About approval of the Transport Strategy of Ukraine till 2020: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 20.10.2010 № 2174-r]. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2174-2010-%D1%80>.
2. *Pro priorytetni napriamy innovatsiinoi diialnosti v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 08.09.2011 r. № 3715-VI* [On innovation activity priorities in Ukraine: the Law of Ukraine from 08.09.2011 № 3715-VI]. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>.
3. *Deiaki pytannia vyznachennia serednostrokovykh priorytetnykh napriamiv innovatsiinoi diialnosti haluzevoho rivnia na 2012–2016 roky: Postanova KMU vid 17.05.2012 r. № 397* [Some question of medium-term priorities definition for innovation at sectoral level for 2012–2016: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 17.05.2012 № 397]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/397-2012-%D0%BF>.
4. *Budget Highlights. Fiscal Year 2016*. Retrieved from <https://www.transportation.gov/sites/dot.gov/files/docs/FY2016-DOT-BudgetHighlights-508.pdf>.
5. *Grow America Act*. Retrieved from https://www.transportation.gov/sites/dot.gov/files/docs/GROW_AMERICA_2015_Overall_Fact_Sheet_FINAL_July_2015.pdf.
6. *Fixing America's Surface Transportation Act*. Retrieved from <http://transportation.house.gov/fast-act>.

Рожкова Лілія Віталіївна – старший науковий співробітник відділення прогнозно-аналітичного забезпечення пріоритетів інноваційної діяльності, Український інститут науково-технічної і економічної інформації (вул. Антоновича, 180, м. Київ, 03680, Україна).

Рожкова Лилия Витальевна – старший научный сотрудник отделения прогнозно-аналитического обеспечения приоритетов инновационной деятельности, Украинский институт научно-технической и экономической информации (ул. Антоновича, 180, г. Киев, 03680, Украина).

Rozhkova Liliya – senior researcher at the Department of Forecasting and Analytical Support for the Priorities of Innovation Activity, Ukrainian Institute of Scientific, Technical and Economic Information (180 Antonovicha Str., 03680 Kyiv, Ukraine).

E-mail: liliya_rozhkova@ukr.net

УДК 331.101.3:656.2

Олексій Зиць

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ПАТ «УКРЗАЛІЗНИЦЯ»

Алексей Зиц

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ ПАО «УКРАИНСКАЯ ЖЕЛЕЗНАЯ ДОРОГА»

Oleksii Zits

**FEATURES OF DEVELOPMENT OF BUSINESS PROCESSES
IN PJSC "UKRZALIZNYTSIA"**

Розглянуто сутність поняття та структуру бізнес-процесу. Виявлено основні підходи щодо визначення бізнес-процесу. Визначено особливості бізнес-процесів ПАТ «Укрзалізниця». Розроблено авторський підхід щодо визначення бізнес-процесів на залізничному транспорті, що містить 3 блоки: управлінський, операційний, забезпечення. Сформульована структура управління бізнес-процесами ПАТ «Укрзалізниця». Запропоновано складові бізнес-процесів операційного блоку з урахуванням особливостей ПАТ «Укрзалізниця», а саме: вантажні перевезення, пасажирські перевезення, інфраструктура, рухомий склад і промислові підприємства. Надано характеристику поточного етапу бізнес-процесів вантажних і пасажирських перевезень, а також інфраструктури. Розроблено і запропоновано для реалізації заходи щодо розвитку основних бізнес-процесів операційного блоку до 2025 року.

Ключові слова: бізнес-процес, управлінський блок, операційний блок, підтримуючий блок, вантажні перевезення, пасажирські перевезення, інфраструктура, розвиток бізнес-процесів.

Рис.: 7. Табл.: 1. Бібл.: 7.

Рассмотрена сущность понятия и структура бизнес-процесса. Выявлены основные подходы к определению бизнес-процесса. Определены особенности бизнес-процессов ПАО «Украинская железная дорога». Разработан авторский подход к определению бизнес-процессов на железнодорожном транспорте, содержащий 3 блока: управленческий, операционный, обеспечения. Сформулирована структура управления бизнес-процессами ПАО «Украинская железная дорога». Предложенные составляющие бизнес-процессов операционного блока с учетом особенностей ПАО «Украинская железная дорога», а именно: грузовые перевозки, пассажирские перевозки, инфраструктура, подвижной состав и промышленные предприятия. Охарактеризовано текущий этап бизнес-процессов грузовых и пассажирских перевозок, а также инфраструктура. Разработаны и предложены для реализации мероприятия по развитию основных бизнес-процессов операционного блока до 2025 года.

Ключевые слова: бизнес-процесс, управленческий блок, операционный блок, поддерживающий блок, грузовые перевозки, пассажирские перевозки, инфраструктура, развитие бизнес-процессов.

Рис.: 7. Табл.: 1. Библ.: 7.

In the article the essence of the concept and structure of the business process. The basic approaches to the definition of the business process. Features of business processes PJSC "Ukrzaliznytsia". Developed architectural approach to the definition of business processes in rail transport containing 3 parts: administrative, operational, supporting. Formulated structure of business process management PJSC "Ukrzaliznytsia". The proposed components of business processes operating unit allowing for the PJSC "Ukrzaliznytsia", namely freight transportation, passenger transportation, infrastructure, rolling stock and industry. The characteristic of the current phase of the business processes of cargo and passenger transportation, and infrastructure. Developed and proposed to implement measures for the development of key business processes operating unit 2025.

Key words: business process management unit, the operating unit supporting unit, cargo transportation, passenger transportation, infrastructure, development of business processes.

Fig.: 7. Tabl.: 1. Bibl.: 7.

JEL Classification: L92; M11

Постановка проблеми. У сучасних умовах ведення бізнесу без результату виконання робіт чи послуг будь-яка діяльність не має сенсу. Тому сама послідовність виконання робіт (послуг) повинна бути обґрунтована і взаємопов'язана на вході з відповідними ресурсами, а на виході мати результат. Проведені дослідження свідчать про те, що на залізничному транспорті у традиційної перевізної діяльності таке поняття, як «бізнес-процес» практично не існувало з причин завідомо централізовано запланованих ресурсів та результатів.

У новому економічно-правовому форматі господарської діяльності ПАТ «Укрзалізниця» створюються умови конкурентного середовища і виникає потреба у формуванні бізнес-процесів з метою досягнення конкретних результатів діяльності. Тому сьогодні, зважаючи на перетворення, які відбуваються у національній економіці, визначення особливостей бізнес-процесів ПАТ «Укрзалізниця» і важелів впливу на них має актуальне значення.

Аналіз останніх досліджень. Проблемами визначення бізнес-процесів розглядалися у літературі такими науковцями, як М. Хаммер, Дж. Чампі [7], С. Г. Ойхман, Е. М. Попов [5], С. В. Бражникова [1], В. А. Гончарський [2], М. І. Ковальська [4], Г. Д. Ейтутіс [3].

Бражникова С.В. розкрила економічні основи взаємодій суб'єктів господарювання та особливості розвитку бізнес-процесів залізничного транспорту. У своїй науковій праці [1] відокремила основні задачі розробки та запровадження заходів щодо підвищення ефективності перевізного процесу вантажів і пасажирів, а саме: досягнення системного поліпшення забезпечення безпеки руху на основі контролю якості виконання усіх технологічних операцій експлуатаційної діяльності, а також ремонту і технічного обслуговування рухомого складу; зниження витрат за рахунок оптимізації бізнес-процесів на основі їх удосконалення, виявлення резервів і неефективних технологічних операцій; суттєве підвищення якості послуг, що надаються для освоєння нових, раніше не доступних ринків, а також укріплення конкурентних позицій.

М. І. Ковальська [4] виділила особливості розвитку бізнес-процесів залізничного транспорту, які складають такі види діяльності: вантажні перевезення; утримання та експлуатація інфраструктури; надання послуг локомотивної тяги; пасажирські перевезення у дальньому сполученні; пасажирські перевезення у приміському сполученні; ремонт рухомого складу; будівництво об'єктів інфраструктури; науково-дослідні роботи; утримання соціальної сфери; інші види діяльності.

Г. Д. Ейтутіс [3] зазначав, що трансформаційні процеси, які здійснюються в сучасних умовах на залізничному транспорті країн світу, з одного боку, мають значну частку проблем загального характеру (розмежування державних і господарських функцій управління, відокремлення перевізної діяльності від інфраструктури, ліквідація перехідного субсидування пасажирських перевезень за рахунок вантажних, залучення інвестицій тощо), з іншого – специфічні особливості кожної залізниці країни, пов'язані з вибором ефективної моделі господарювання.

Проте слід зазначити, що в цих публікаціях приділяється увага загальним питанням бізнес-процесів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з цим проблема визначення бізнес-процесів і запровадження системного підходу удосконалення бізнес-процесів ПАТ «Укрзалізниця» на сучасному етапі є недостатньо вирішеною.

Таким чином, **метою статті** є визначення бізнес-процесів ПАТ «Укрзалізниця» та запровадження системного підходу щодо їх удосконалення на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «бізнес-процес» отримало широкого розповсюдження не так давно у зв'язку з переходом до провесно-орієнтовного менеджменту компаній. Але на сьогодні немає єдиної загальноприйнятої типології бізнес-процесу. На практиці у кожній компанії існують типові взаємопов'язані один з одним бізнес-процеси [1].

Слід зазначити, що відповідно до стандарту ENISO 9001:2000 процес – це набір взаємопов'язаних засобів і дій, що перетворюють вхід до результату. Проте вважаємо за доцільне проілюструвати різноманітність поглядів на поняття «бізнес-процес».

Бізнес-процес (Business Process) – у англійській літературі уявляється як безліч з однієї або багатопов'язаних операцій у сукупності, які реалізують мету виробничої діяльності у межах відповідної організаційної структури.

Бізнес-процес – це регулярна послідовність взаємопов'язаних заходів, що повторюються, під час виконання яких використовуються ресурси зовнішнього середовища, створюється цінність для користувача і видається йому результат [2].

Бізнес-процес – це сукупність різних видів діяльності, в рамках якої на вході використовуються один чи більше видів ресурсів і в результаті цієї діяльності на виході створюється продукт, що являє цінність для користувача [7].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Бізнес-процес – це безліч внутрішніх кроків діяльності, що починаються з одного і більш входів і закінчуються створенням продукції, яка необхідна клієнту та задовольняє його по вартості, довготривалості, сервісу і якості [5].

Структуру бізнес-процесу зображено на рис. 1.

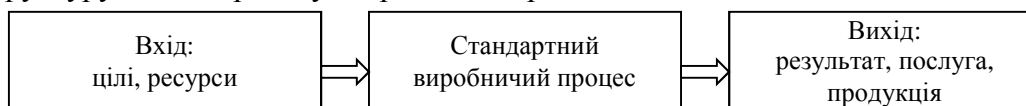

Рис. 1. Структура бізнес-процесу

Оскільки бізнес-процеси за своїм змістом на залізничному транспорті ширше наведених формулювань, то і їх класифікацію пропонується поділити на блоки: управлінський, операційний та забезпечення (рис. 2).

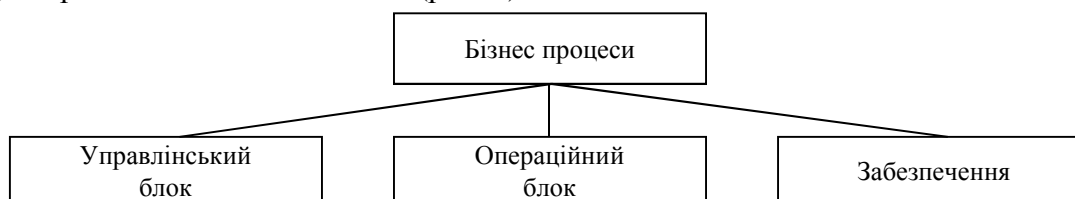

Рис. 2. Блоки бізнес-процесів на залізничному транспорті

Управлінський блок містить бізнес-процеси, які управляють функціонуванням компанії: стратегічне управління, реформування та управління майном, корпоративне інформаційне управління (рис. 3).

Рис. 3. Управлінський блок бізнес-процесів

Операційний блок – це бізнес-процеси, що складають основну діяльність компанії: перевезення, інфраструктура, рухомий склад промисловості підприємства (рис. 4).

Рис. 4. Операційний блок бізнес-процесів

Забезпечення – бізнес-процеси, які обслуговують основну діяльність: фінанси та правове забезпечення, технічна політика та наука, управління персоналом та соціальна політика (рис. 5).

Рис. 5. Блок забезпечення бізнес-процесів

В основу структури управління бізнес-процесами ПАТ «Укрзалізниця» на першому етапі реформування (рис. 6) закладені блоки (рис. 3; 4; 5).

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

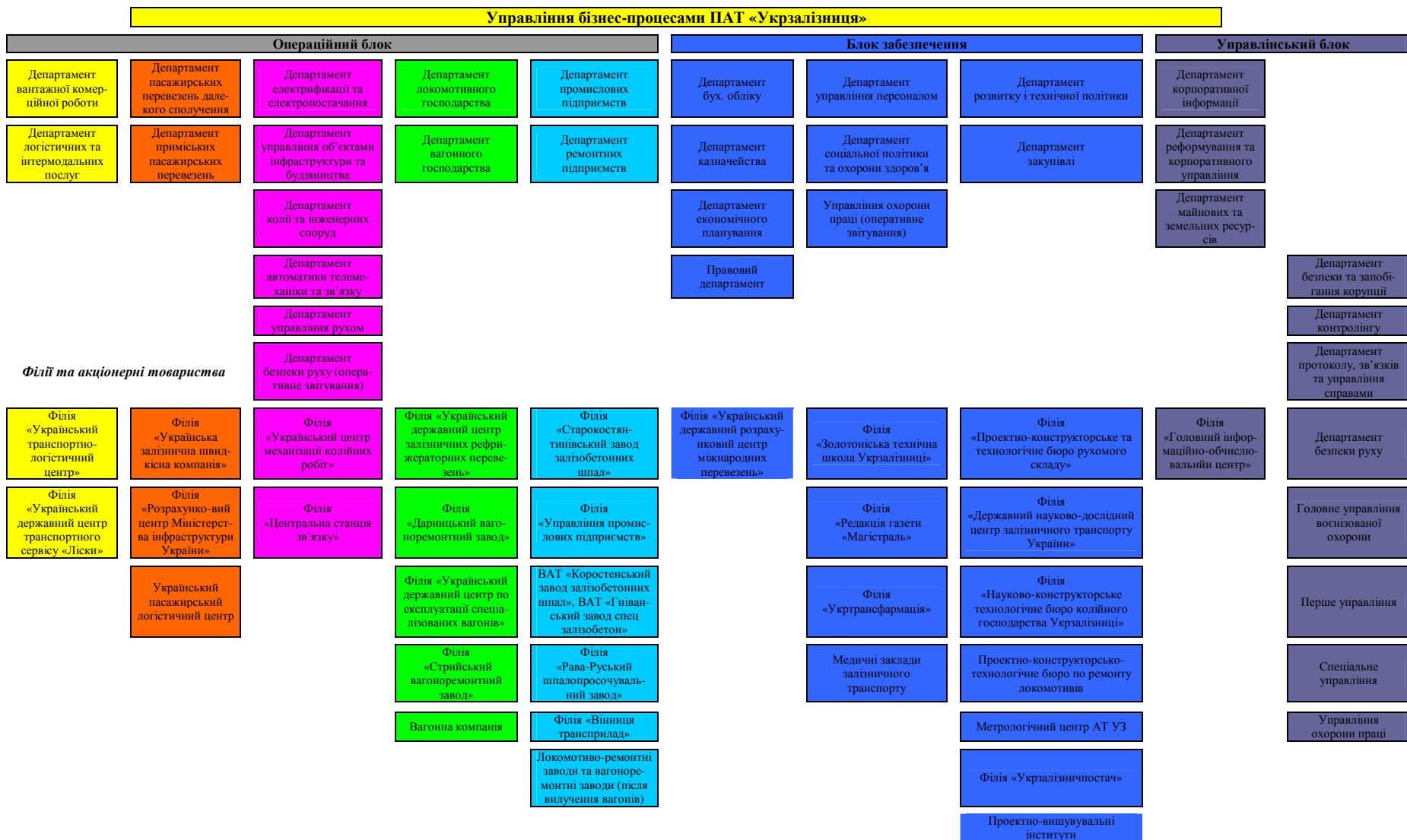

Рис. 6. Структура управління бізнес-процесами ПАТ «Укрзалізниця»

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Після здійснення подальших трансформаційних перетворень у рамках єдиного суб'єкта господарської діяльності ПАТ «Укрзалізниця» відбувається внутрішній структурний поділ за видами діяльності та виділення сегментів конкурентного і потенційно конкурентного сектора зі складу материнської компанії (табл.).

Таблиця

Внутрішній структурний поділ за видами діяльності ПАТ «Укрзалізниця»

Види діяльності	М	ПК	К
Вантажні перевезення	-	-	+
Пасажирські перевезення у внутрішньому та міжнародному сполученнях	-	+	-
Пасажирські перевезення у приміському сполученні	-	+	-
Надання послуг локомотивної тяги	-	+	-
Утримання та експлуатація інфраструктури	+	-	-
Послуги вокзального комплексу	-	+	-
Ремонт рухомого складу	-	-	+
Утримання соціальної сфери	-	-	+
Будівництво та ремонт об'єктів інфраструктури	-	-	+
Проведення НДДКР	-	-	+

М- монопольний сектор;

К – конкурентний сектор;

ПК – потенційно-конкурентний сектор.

Зрештою, безпосередньо у материнській компанії залишається лише 3 види діяльності (рис. 7): 2 потенційно-конкурентні: надання послуг локомотивної тяги і послуги вокзального комплексу; 1 монопольний: утримання та експлуатація інфраструктури.

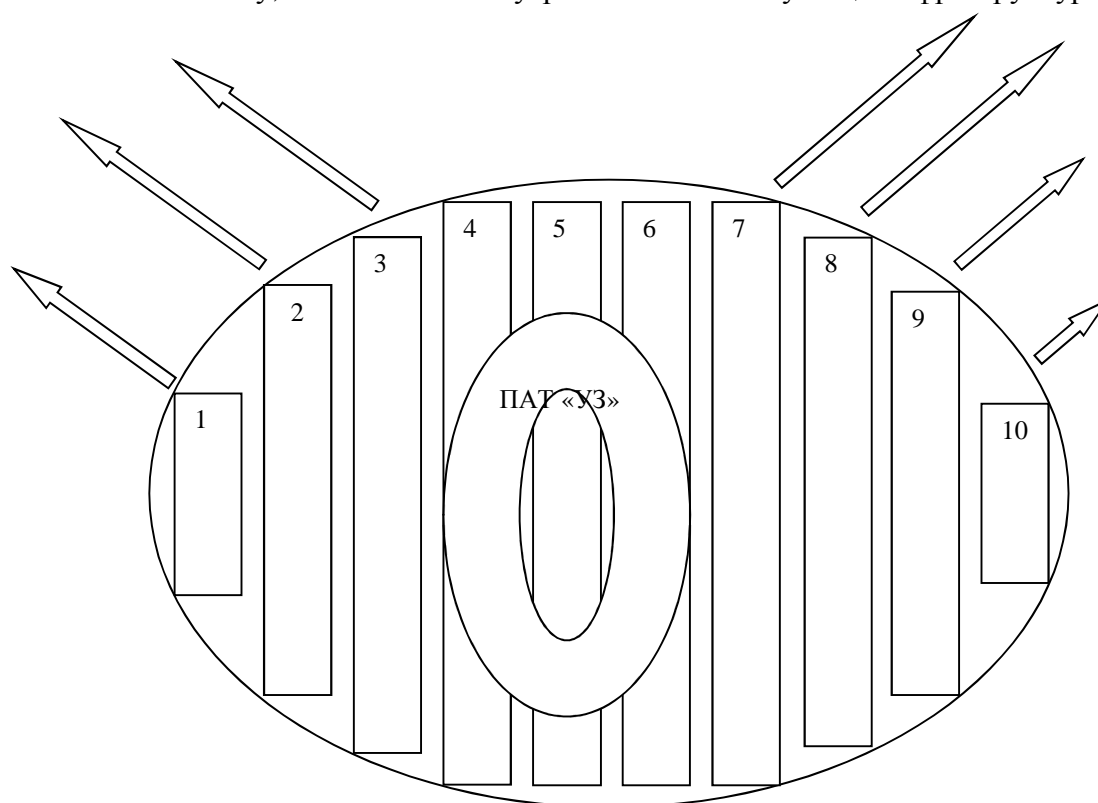

Рис. 7. Внутрішня трансформація видів діяльності ПАТ «Укрзалізниця»

Із табл. та рис. 7 видно, що тільки єдиний монопольний вид діяльності: утримання та експлуатація інфраструктури (5) залишається у материнської компанії ПАТ «Укрзалізниця» і є державною формою власності.

Спробуємо надати стислий аналіз проблемам на визначимо основні напрямки розвитку бізнес-процесів операційного блоку на найближчі 10 років.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Що стосується вантажних перевезень, слід зазначити що у 2007 році вантажообіг досяг максимального значення на останніх 20 років – 363 млрд ткм. Далі цей обсяг постійно скорочувався і становив у 2014 році – 211 млрд ткм (-25 %). Водночас на автомобільному транспорті темпи зростання вантажообігу прискорилися, його частка збільшилася із 14 до 21 %.

Майже 27 % виручки залізничного транспорту в цьому виді бізнесу формується за рахунок регульованих послуг з перевезення.

Інші 3 % виручки припадають на операторський бізнес та логістичні послуги. Залізничні перевезення контейнерів покривають лише близько 25 % ринку і в портфелі вантажів ПАТ «Укрзалізниця» становлять 0,56 %.

Частка виручки від транзитних перевезень становить 21,9 %, від експортно-імпортних – 42,5 %, що визначає значну залежність залізничного бізнесу від стану економіки держави, обсягів сировинного експорту та політичного впливу на транзит, обсяг якого за останні 8 років скоротився більше ніж у 2 рази.

За даними аналітичних досліджень в Україні у 2014 році частка транспортно-логістичних витрат у ВВП у 2 рази перевищує показники розвинених країн, а обсяги ринку цих послуг сягають понад 60 млрд грн.

На залізничному транспорті України розпочато роботу з розширення діяльності в нерегульованих сегментах транспортно-логістичного ринку: готуються до утворення операторська Універсальна вагонна компанія і транспортно-логістична компанія "Укрвантажтранс", розвиваються Рефрижераторна та Контейнерна компанії, розширюється сегмент контейнерних перевезень, розробляється концепція розвитку контейнерних перевезень і термінально-логістичних комплексів.

Прогноз розвитку транспортно-логістичних послуг до 2025 року свідчить про збереження тенденцій, що склалися, з певними корегуваннями у зв'язку з обмеженнями, пов'язаними з проведенням АТО:

– частки логістичних, експедиційних, складських послуг у загальному обсязі транспортно-логістичного ринку будуть зростати;

– до 2025 року темпи зростання вантажообігу автомобільного транспорту будуть значно випереджати темпи зростання вантажообігу залізничного транспорту, що загострить конкурентну боротьбу, порівняно із автомобільним та водним транспортом залізничний транспорт загального користування демонструватиме найменші темпи приросту вантажообігу (1-2 % за рік), при цьому його частка на ринку перевезень поступово зменшиться до 60 %.

У найближчі п'ять років виникне реальна конкуренція з боку приватних залізничних перевізників.

За підсумком прогнозованих тенденцій обсяги традиційних залізничних перевезень у рамках транспортно-логістичного ринку будуть скорочуватись, а у разі відсутності значного прогресу в покращенні технічного стану основних фондів і якості надаваних послуг темпи падіння значно прискоряться.

Тому основними завданнями бізнес-процесу вантажних перевезень вважаємо:

- 1) підвищення конкурентоспроможності на ринку вантажних перевезень;
- 2) розширення бізнесу в нерегульованих сегментах разом з ефективним наданням послуг у природно-монопольному сегменті;
- 3) вибудовування довготермінових відносин з ключовими партнерами на транспортному ринку;
- 4) розвиток логістичних можливостей для задоволення потреб клієнтів у комплексних послугах, зокрема у глобальних транспортних ланцюжках;
- 5) розвиток нових продуктів та послуг у сфері залізничних перевезень;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

б) збільшення перевезень транзитних вантажів на 20 % до 2025 року;

7) забезпечення сталого зростання грошового потоку, необхідного для розвитку перевізного та логістичного бізнесу та інфраструктури.

Для реалізації вказаних завдань вектор розвитку вантажних перевезень необхідно спрямувати на:

1. Формування вже на другому етапі реформ потужного контуру виробничо-технологічної вертикалі, до складу якої увійдуть відповідні філії, залежні господарські товариства, з концентрацією в її компетенції функцій вантажної, комерційної і логістичної роботи на центральному і регіональному рівнях. Очолить вертикаль Департамент вантажних перевезень та логістики.

2. Якісне та конкурентоспроможне задоволення попиту на традиційні залізничні перевезення, поглиблення клієнтоорієнтованості.

3. Формування пропозиції з надання нових транспортних продуктів, які закріплюються графіком руху та планом формування поїздів як основними консолідуючими документами:

- організація руху вантажних поїздів за розкладом;

- доставка вантажів «від дверей до дверей»;

- організація перевезень у міжнародному сполученні за участю кількох видів транспорту;

- надання повного комплексу послуг від станції відправлення до перевалки на судно, експедирування вантажів у портах, морський фрахт, перевезення іноземними залізницями тощо.

4. Підвищення конкурентоспроможності у транспортно-логістичному секторі, зокрема:

1) впровадження комплексного обслуговування клієнтів за принципом «одне вікно»;

2) адресна робота з клієнтами, закріплення довгострокових відносин з клієнтами та партнерами. Впровадження інституту клієнтських менеджерів для організації роботи за принципом «одне вікно». Вплив на розширення можливостей, визначення потреб клієнта та надання йому пропозицій щодо різних схем доставки вантажів, у т. ч. за рахунок взаємодії з іншими учасниками транспортного ринку;

3) перехід від пропозиції «традиційні транспортні послуги» до «задоволення логістичних потреб клієнта з одночасним скороченням витрат і підвищенням дохідності його бізнесу»;

4) розроблення та систематична актуалізація каталогу надаваних послуг та їхніх якісних характеристик з урахуванням вимог клієнтів;

5) розроблення та впровадження спеціального програмного комплексу роботи з клієнтами, що містить:

- єдину базу клієнтів залізничного транспорту;

- структурований каталог послуг та їхньої вартості;

- повну інформацію про продажі та відносини з клієнтами;

б) концентрація вантажної роботи на опорних терміналах (закриття малодіяльних станцій) із залученням автотранспорту для кінцевої доставки вантажу (скорочення витрат, здешевлення послуг, надання комплексних послуг);

7) розроблення і реалізація проекту розвитку логістичного бізнесу на базі філії "ЦТС "Ліски", який забезпечить впровадження європейських стандартів, розвиток новітніх технологій та інфраструктури транспортно-логістичних послуг в Україні, покращить використання рухомого складу;

8) забезпечення постійного нарощування обсягів перевезень контейнерів прискореними контейнерними поїздами, середньорічний приріст контейнерних перевезень повинен складати не менше 30%;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

9) розроблення і реалізація спільно з іноземними партнерами проекту щодо утворення міжнародної логістичної компанії, яка володітиме компетенціями у сфері 3PL і 4PL логістики;

10) синхронізація проектів у сфері логістики для координації використовуваних транспортних активів та тиражування передових логістичних технологій, розширення клієнтської бази.

5. Пріоритетне оновлення, із залученням приватних інвестицій, зношених вантажних вагонів зразками нового покоління, які дозволяють суттєво підвищити ефективність перевезень і знизити їхню вартість.

Для цього необхідно лібералізувати вагонну складову тарифу, ввести розрахунок базового тарифу на основі бруто ваги вантажу і тари вагона, у т. ч. для перевезення порожніх вагонів, впровадити стимулюючу знижку до тарифу на перевезення в інноваційному вагоні.

Сучасний інноваційний вантажний вагон повинен, перш за все, відповідати завданню щодо підвищення провізної спроможності інфраструктури і тяги без суттєвих витрат на модернізацію першої, а тому забезпечувати:

- збільшення ваги нетто поїзда за рахунок підвищення навантаження на вісь та скорочення довжини вагона в поїзді (резерв > 20 % продуктивності перевезень);
- зменшення коефіцієнта тари вагона ($\leq 30\%$), вартості його життєвого циклу в 2 рази, енерговитрат на тягу на 5 %;
- підвищення швидкості руху до 100 км/год (замість 80 км/год), міжремонтних пробігів у 3 рази.

6. Консолідація парків універсальних вагонів, базою для якої повинна стати Універсальна операторська вагонна компанія Холдингу. Збереження частки вантажних перевезень у вагонах Холдингу на рівні не менше 50 %.

Основним напрямком забезпечення перевезень масових вантажів, які становлять не менше 50 % обсягів перевезень ПАТ «Укрзалізниця», буде спеціалізація вагонів на сталих маршрутах, яка дозволяє значно збільшити продуктивність перевезень.

За період до 2025 року до 70 % вагонного парку буде оновлено інноваційними вантажними вагонами, що дозволить підвищити продуктивність перевезень на 10%, скоротити витрати на утримання парку вагонів на 35 %.

Враховуючи ідентичний характер динаміки розвитку бізнес-процесів пасажирських перевезень далекого сполучення і приміських перевезень вважаємо за доцільне надати аналіз загальним проблемам та визначити пріоритетні завдання кожного виду перевезень.

Стан справ у сфері пасажирських перевезень в Україні на сьогодні характеризується негативно. Обсяги перевезень пасажирів та пасажирообіг залізничного транспорту загального користування суттєво нижче досягнутого в 90-і роки. У 2014 році залізничний транспорт займав 40 % ринку пасажирських перевезень за обсягом пасажирообігу, частка автомобільного становила близько 47 %, авіаційного – 13 %.

Основними стримуючими факторами для більш динамічного розвитку цього бізнес-блоку є:

- дуже низький рівень обсягів інвестиційних джерел;
- збереження перехресного субсидування, відсутність державної підтримки;
- інфраструктурні обмеження, що не дозволяють використовувати швидкісні можливості навіть наявного рухомого складу;
- невідповідність регульованих тарифів фактичним витратам та відсутність компенсації, доходів що випадають.

За оцінками експертів, у період до 2025 року попит на пасажирські перевезення може зрости на 30–40 % з відповідним збільшенням пасажирообігу. Такий прогноз пов'язано з

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

можливістю суттєвого підвищення транспортної рухливості населення (виходячи з існуючої низької бази) у міру зростання реальних доходів населення та поглиблення пасажироорієнтованості транспортної системи. У вартісному вираженні розширення сегмента громадських пасажирських перевезень може становити від 2,3 до 2,6 разу.

Найбільш значне зростання ринку буде пов'язане з розвитком економік великих агломерацій країни. В цих умовах залізничний пасажирський комплекс отримає унікальну можливість збільшення обсягів бізнесу.

Однак без впровадження нової, сучасної бізнес-моделі, без кардинальних змін технологій і державної підтримки залізничний транспорт буде скорочувати пасажирообіг на тлі загального зростання ринку.

Для цього необхідно активізувати розроблення та просування принципово нових продуктів і послуг за привабливими цінами, забезпечення конкурентоспроможності залізничних перевезень.

Завдання бізнес-процесу пасажирських перевезень мають бути орієнтовані у трьох напрямках:

1. Збереження частки залізничного транспорту на зростаючому ринку пасажирських перевезень.

2. Взаємодія з державними органами, забезпечення державної підтримки соціально-необхідних залізничних перевезень.

3. Підвищення економічної ефективності перевезень та пов'язаних з ними додаткових видів бізнесу.

Діяльність у рамках вертикалі буде сфокусована на трьох основних сегментах бізнес-блоку пасажирських перевезень:

- 1) прискорені(швидкісні) перевезення;
- 2) традиційні перевезення далекого сполучення;
- 3) приміські та міські перевезення.

У сфері взаємодії з центральними та місцевими органами державної влади, враховуючи, що держава є і залишатиметься ключовим суб'єктом формування вектора розвитку бізнес-процесу пасажирських перевезень загалом, визначаються такі пріоритетні завдання:

1. Впровадження визначених законом договорів про організацію перевезень пасажирів залізничним транспортом у соціальному сегменті, що укладаються:

- центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері залізничного транспорту, стосовно організації здійснення перевезень пасажирів у далекому сполученні;

- місцевими органами державної влади, стосовно організації здійснення перевезень пасажирів у приміському сполученні територією відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

2. Визначення та узгодження на довгострокову перспективу параметрів замовлень держави та місцевих органів державної влади на перевезення пасажирів у соціальному сегменті, забезпечення беззбитковості таких перевезень.

3. Розроблення і реалізація довгострокової програми розвитку виділеної інфраструктури для переважно пасажирського руху, у т.ч. прискореного (швидкісного).

4. Отримання державних коштів як джерела інвестиційного розвитку.

Ключові напрями бізнес-процесу на найближчі 10 років повинні бути спрямовані на:

1. Формування пасажирського комплексу далекого сполучення у вертикально інтегровану структуру. Розділення виробничої діяльності на експлуатаційну та ремонтну. Впровадження стратегії сервісного обслуговування пасажирського рухомого складу

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

виробником та сервісною компанією, утвореною на базі вагоноремонтних структурних підрозділів ПАТ «Укрзалізниця».

Після необхідної підготовки у складі ПАТ «Укрзалізниця» треба створити філію з перевезення пасажирів у далекому сполученні. До майнового комплексу філії передати пасажирські вагони та локомотиви, відповідний моторвагонний рухомий склад. До її складу повинні увійти вагонні дільниці, вагонні депо, що виконують поточне обслуговування та поточний ремонт вагонів, пасажирські локомотивні депо, швидкісна пасажирська компанія та інші структурні підрозділи пасажирського господарства (крім вокзалів) зі своїм майном.

Після створення умов для беззбиткового функціонування на базі філії утворити залежне акціонерне товариство «Національна пасажирська компанія», що в подальшому трансформуватиметься у субхолдингову структуру.

2. Розвиток транспортних пропозицій та збільшення частки перевезень у денних поїздах, розширення маршрутної мережі, впровадження прискорених (швидкісних) поїздів, організація мультимодальних перевезень у кооперації з автобусним та іншими видами транспорту, перехід на переважно електронні проїзні та перевізні документи.

3. Поступове планове скорочення обсягів традиційних перевезень далекого сполучення з перенесенням пасажиропотоків на денні та прискорені (швидкісні) поїзди, за умови збереження в довгостроковій перспективі переважаючої частки соціально значущих перевезень у регульованому сегменті загального пасажирообігу в далекому сполученні. Ключовим фактором розвитку традиційного далекого сполучення буде довгострокове, передбачуване, економічно обґрунтоване державне замовлення на соціально значущі регульовані перевезення.

4. Удосконалення тарифної політики:

- у нерегульованому сегменті завдяки охопленню понад 70 % ринку системою динамічного ціноутворення;

- у регульованому сегменті за допомогою впровадження знижок для збереження наявних та залучення додаткових пасажирів.

5. Розвиток технологій прискорених (швидкісних) залізничних перевезень у густонаселених районах та у з'єднаннях між великими агломераціями.

6. Створення оптимальної транспортної системи з високою економічністю, надійністю та безпечністю через:

- збільшення частки прискореного (швидкісного) сполучення в пасажирообігу у міру зростання транспортної рухливості та платоспроможності населення, підвищення вимог до рівня транспортних послуг, збільшення кількості прискорених (швидкісних) поїздів у 3 та більше разів;

- розділення вантажного, пасажирського та швидкісного руху на найбільш завантажених напрямках, спеціалізація інфраструктури;

- поступову реалізацію концепції створення багатофункціональних транспортно-пересадочних вузлів (хабів) у великих містах (станціях).

7. Оновлення та оптимізація парку пасажирського рухомого складу, підвищення його ефективності та комфортності за умови мінімізації залучення інвестиційних коштів та використання залишкового ресурсу наявних активів за допомогою:

1) поновлення парку новим моторвагонним рухомим складом для прискорених (швидкісних) денних поїздів (210 вагонів) та пасажирськими вагонами локомотивної тяги (350 одиниць);

2) модернізації пасажирських вагонів локомотивної тяги (659 одиниць) та вагонів електропоїздів для регіонального сполучення (530 одиниць).

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Це дозволить підвищити продуктивність пасажирських вагонів на 30 %, скоротити експлуатаційні витрати на перевезення на 12 %.

Основними напрямками розвитку бізнес-процесу приміських пасажирських перевезень повинно бути:

1. Формування вертикально інтегрованої структури приміського пасажирського комплексу шляхом утворення шести регіональних філій приміських пасажирських перевезень з передачею їм моторвагонного рухомого складу, відповідних моторвагонних депо, інших підрозділів і об'єктів, пов'язаних з приміськими перевезеннями. Поступове утворення на їх базі, за участі місцевих органів державної влади, регіональних приміських пасажирських компаній, як перевізників у сфері приміських пасажирських перевезень, та підвищення їх операційної ефективності.

2. Підвищення привабливості приміських перевезень для споживачів за рахунок оптимізації розкладу руху, зростання маршрутної швидкості, удосконалення системи продажу квитків, оновлення рухомого складу, задоволення попиту на найбільш завантажених маршрутах.

3. Інтеграція приміських перевезень з міськими транспортними маршрутами та перевезеннями іншими видами транспорту.

4. Підвищення збирання плати за проїзд, оптимізація перевізної роботи та нарощування населеності поїздів, скорочення витрат на продаж квитків, оптимізація інвестицій в оновлення рухомого складу та витрат на його ремонт і модернізацію.

5. Модернізація інфраструктури вокзалів і станцій, утворення багатофункціональних транспортно-пересадочних вузлів для інтеграції приміських перевезень з залізничними перевезеннями в далекому сполученні та іншими видами транспорту.

Реалізація цього напрямку стратегії потребуватиме удосконалення умов регуляторного середовища:

1. Розроблення та затвердження Урядом концепції розвитку приміських пасажирських перевезень залізничним транспортом і плану заходів з її реалізації.

2. Впровадження довгострокового механізму операційного субсидування приміських перевезень із державного та місцевих бюджетів із закріпленням зобов'язань щодо повного відшкодування доходів перевізників, недоотриманих під час виконання відповідних замовлень за тарифами нижче економічно обґрунтованих.

3. Фінансування в рамках державних і регіональних програм заходів щодо розвитку комплексу приміських перевезень.

4. Розроблення та закріплення в нормативних документах ефективної системи штрафів за безквитковий проїзд, впровадження дієвого механізму їх стягнення та подальшого використання зібраних коштів.

Висновок. Потенційний вплив факторів глобального конкурентного середовища, що призводить до зменшення внутрішньої та зовнішньої стійкості економічної системи ПАТ «Укрзалізниця» визначає необхідність удосконалення бізнес-процесів вантажних і пасажирських перевезень залізничним транспортом.

Розглянуто та визначено поняття та структуру бізнес-процесів, з урахуванням особливостей розвитку ПАТ «Укрзалізниця», що містить 3 блоки: управлінський, операційний та підтримуючий. Особливу увагу надано розвитку бізнес-процесів операційного блоку з внутрішнім структурним поділом за видами діяльності на виділенням сегментів конкурентного і потенційного сектора зі складу материнської компанії. Запропоновано залишити у материнській компанії бізнес-процеси: 2 потенційно-конкурентні: надання послуг локомотивної тяги і послуги вокзального комплексу та 1 монопольний: утримання та експлуатація інфраструктури.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Розроблено на надано конкретні пропозиції щодо удосконалення бізнес-процесів у вантажному, пасажирському і приміському сполученнях до 2025 року, що дозволить підвищити конкурентну спроможність ПАТ «Укрзалізниця».

Подальші дослідження необхідно присвятити діагностиці та розвитку бізнес-процесів інфраструктурного комплексу ПАТ «Укрзалізниця».

Список використаних джерел:

1. Бражникова С. В. Экономическая оценка эффективности качества производственной деятельности структурных подразделений железнодорожного транспорта : дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством: экономика, организация и управление предприятиями, отраслями, комплексами – транспорт» / С. В. Бражникова. – М., 2015. – 151 с.
2. Гончарский В. А. Бизнес-процессы: основные понятия [Электронный ресурс] / В. А. Гончарский. – Режим доступа : https://www.elitarium.ru/2013/02/08/biznes_processy_osnovnye_ponjtiya.html.
3. Ейтутіс Г. Д. Теоретико-прикладні основи реформування залізничного транспорту : монографія / Г. Д. Ейтутіс. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2016. – 256 с.
4. Ковальская М. И. ОАО «РЖД» – как бизнес система / М. И. Ковальская // Аудит и финансовая система. – 2006. – № 2. – С. 256–262.
5. Ойхман Е. Г. Реинжининг бизнеса: реинжининг организаций и информационные технологии / Е. Г. Ойхман, Э. М. Попов. – М. : Финансы и статистика, 1997. – С. 123-147.
6. Проект стратегії розвитку ПАТ «Укрзалізниця» до 2025 року.
7. Хаммер М. Реинжининг корпорации: манифест революции в бизнесе / М. Хаммер, Дж. Чампи. – СПб., 2000. – 287 с.

References

1. Brazhnikova, S.V. (2015). Ekonomicheskaja otsenka effektivnosti kachestva proizvodstvennoi deiatelnosti strukturnykh podrazdelenij zheleznodorozhnogo transporta: dis. ... kand. ekon. nauk : spets. 08.00.05 «Ekonomika i upravlenie narodnym khoziaistvom: ekonomika, organizatsiia i upravlenie predpriiatiiami, otrasliami, kompleksami – transport» [Economic evaluation of quality effektivnostyuu proizvodstvennoe activities strukturnykh podrazdelenyuu railroad transport]. *Candidate's thesis*. Moscow (in Russian).
2. Nacharskii, V.A. (2013). *Biznes-protsepy: osnovnye poniatii* [Business-processes: Basic concepts]. Retrieved from https://www.elitarium.ru/2013/02/08/biznes_processy_osnovnye_ponjtiya.html.
3. Eitutis, G.D. (2016). *Teoretyko-prykladni osnovy reformuvannia zaliznychnoho transportu* [Theoretical and applied bases railway reform]. Nizhyn: Aspect-Polygraph (in Ukrainian).
4. Kovalskaia, M.I. (2006). ОАО «RZhD» – kak biznes sistema [OAO “RZhD” – as business system]. *Audit and fynansovaia sistema – Audit and financial system*, no. 2, pp. 256–262 (in Russian).
5. Oikhman, E.G., Popov, E.M. (1997). *Reinzhiring biznesa: reinzhiring orhanizatsii i informatsionnye tekhnolohii* [Reinzhiring business: reinzhiring organizations and information technology]. Moscow: Finance and Statistics (in Russian).
6. Draft Strategy of JSC «Ukrzaliznytsia» 2025.
7. Hammer M., Champi D. (2000). *Reinzhiring korporatsii: manifest revoliutsii v biznese* [Reinzhiring corporations: the revolution Manifesto in business]. St. Petersburg (in Russian).

Зіць Олексій Євгенович – аспірант, Державний економіко-технологічний університет транспорту (вул. М. Лукашевича, 19, 03049, Київ, Україна).

Зиц Алексей Евгеньевич – аспірант, Государственный экономико-технологический университет транспорта (ул. Н. Лукашевича, 19, 03049, г. Киев, Украина).

Zits Oleksii – PhD student, State Economy and Technology University of Transport (19 M. Lukashevich Str., 03049 Kyiv, Ukraine).

E-mail: alexyz@uz.gov.ua

УДК 378:61:37.82.657.471.330.3

*Олена Гаращук, Віра Куценко***ОСВІТНЬО-НАУКОВА ПАРАДИГМА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ УКРАЇНИ***Елена Гаращук, Вера Куценко***НАУЧНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПАРАДИГМА УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНЫХ СИЛ УКРАИНЫ***Olena Garashchuk, Vira Kutsenko***EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC PARADIGM OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE FORCES OF UKRAINE**

У контексті розвитку продуктивних сил України в умовах становлення інформаційного суспільства сформульовано основні чинники, що сприяють сталому розвитку у першу чергу головної продуктивної сили – людини. Розкриваються актуальні концепти і перспективні напрями парадигми сталого розвитку освітньо-наукового сегмента економіки. Запропоновано авторські погляди щодо напрямів, на яких у подальшому слід зосередити увагу для забезпечення якісних змін у розвитку продуктивних сил на різному рівні на інноваційній основі. Значна увага приділена ресурсному, зокрема кадровому, забезпеченню освітньо-наукового комплексу.

Ключові слова: парадигма, інновації, освітньо-науковий комплекс, компетентність, комунікація, інформаційно-інноваційні технології.

Бібл.: 11.

В контексте процессов развития производительных сил Украины на современном этапе становления информационного общества сформулированы основные факторы, способствующие устойчивому развитию в первую очередь главной производительной силы – человека. Раскрываются актуальные концепты и перспективные направления парадигмы устойчивого развития научно-образовательного сегмента экономики. Предложены авторские взгляды относительно направлений, на которых в дальнейшем следует сосредоточить внимание для обеспечения качественных изменений в развитии производительных сил на инновационной основе. Значительное внимание уделено ресурсному, в частности кадровому, обеспечению научно-образовательного комплекса.

Ключевые слова: парадигма, инновации, научно-образовательный комплекс, компетентность, коммуникация, информационно-инновационные технологии.

Библ.: 11.

In an article in the context of the processes of development of the productive forces of Ukraine at the present stage of development of the Information Society, sets out the basic factors that contribute to sustainable development in the first place the main productive force – human. Disclosed current concepts and future directions of the paradigm of sustainable development research and education segment of the economy. The author's views on the areas on which further attention should be focused to ensure qualitative changes in the development of the productive forces on the basis of innovation. Considerable attention is given to the resource, such as staffing, providing scientific and educational complex.

Key words: paradigm, innovation, scientific and educational complex, competence, communication, information and innovative technologies.

Bibl.: 11.

JEL Classification: I 28

«Сьогоднішній світ, що стоїть перед подвійним викликом бідності та забруднення навколишнього середовища, потребує того, щоб у нього прийшла пора трансформації і мудрого керівництва – пора, в якій ми зробимо давно запізнілий вклад у надійне майбутнє».

К. Аннан, Генеральний секретар ООН

Постановка проблеми. Останнім часом стан продуктивних сил України зазнав суттєвих негативних змін. Показником цього є валовий внутрішній продукт, який у нашій країні, на жаль, за роки незалежності не досяг і 70 % рівня 1990 р., що негативно позначалось, перш за все, на добробуті населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Отже, не дивно, що цю проблему досліджували багато науковців. Зокрема, О. Амоша, О. Антипенко, Л. Антонюк, В. Білоцерківець, Дж. Гелбрейт, М. Герасимчук, В. Геєць, А. Грищенко, Б. Данилишин, М. Долішній, П. Дракер, О. Загородня, Г. Зурначян, С. Ілляшенко, В. Іноземцев, А. Карпов, І. Кибальченко, Р. Нельсон, М. Портер, Е. Тоффлер, А. Федулова, Й. Шумпетер, В. Яковець, Е. Янч та багато інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте останнім часом, як зазначалось вище, у розвитку продуктивних сил України спостерігається негативна тенденція. В опублікованих роботах недостатньо уваги приділено розкриттю ролі освітньо-наукового комплексу в розвитку продуктивних сил, виокремленню парадигми його подальшого функціонування.

Мета статті. Обґрунтувати науково-практичні рекомендації щодо подальшого розвитку продуктивних сил України в умовах формування інформаційного суспільства та сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Досвід багатьох високорозвинених країн світу свідчить, що успішно розвиваються продуктивні сили там, де велика увага приділяється освітньо-науковому компоненту, де освіта та наука є пріоритетними сферами економічної діяльності та сприяють сталому розвитку країни.

Сталий розвиток – це керований розвиток економічного, соціального та екологічного напрямів. Основою керованості цим процесом є контрольний підхід та сучасні інформаційні технології, що дозволяють швидко моделювати різні варіанти напрямів розвитку продуктивних сил. Для України це є дуже важливим. Адже нині наша країна значно відстає від інших країн, зокрема її національна економіка, саме через низький технологічний рівень. Скажімо, у 2014 р. питома вага української економіки у світовому валовому внутрішньому продукті (ВВП) становила 0,17 %, у 2015 р. – 0,1 %. Головна причина такої ситуації – висока частка виробництва сировини та продукції з неглибокою промисловою переробкою, з низькою доданою вартістю. Водночас середній показник частки високотехнологічної продукції у промисловому експорті України протягом останніх півтора десятка років становив лише 4,89 %, тоді як, наприклад, у Сінгапурі цей показник перевищив 53 %, у Китаї – 26,3 %, у Південній Кореї – 30,11 %, у світі в цілому – 19,55 % [5].

Все це говорить про необхідність суттєвого поліпшення передумов соціально-економічного розвитку України, її продуктивних сил.

Досвід країн Європейського Союзу свідчить, що сталий розвиток продуктивних сил передбачає забезпечення ефективного контролю за рухом і використанням усіх, у тому числі освітньо-наукових ресурсів. Це, у свою чергу, потребує необхідності:

- на законодавчому рівні визначити стратегічні напрями розвитку вітчизняної економіки, сконцентрувавши на них інноваційно-інвестиційну політику;
- сформувати конкурентоспроможний сектор відповідних досліджень і розробок;
- запровадити систему економічних стимулів модернізації вітчизняних суб'єктів господарської діяльності через упровадження технологічних інновацій;
- удосконалити нормативно-правові аспекти, що врегульовують питання використання науково-технічної інформації, у тому числі захист авторських прав на неопубліковані результати наукових досліджень (науково-технічних звітів, документації тощо);
- розробити нормативно-правові умови використання інтелектуальної власності та результатів наукової діяльності, отриманих за рахунок бюджетних коштів, що прискорить процеси комерціалізації результатів наукових досліджень;
- удосконалити системи обліку об'єктів інтелектуальної власності, статистичної звітності в галузі інноваційної діяльності;
- вдосконалити систему оцінювання ефективності інноваційної діяльності;
- доповнити контрольні функції держави щодо законності та ефективності використання коштів, спрямованих на інноваційну діяльність [10].

Визначення національної освітньо-наукової парадигми та стратегії сталого розвитку продуктивних сил відбувається під впливом світових тенденцій. Важливою передумовою забезпечення сталого розвитку продуктивних сил, як свідчить світовий досвід, є

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

перехід економіки на інноваційну модель її діяльності. Формування інформаційно орієнтованої моделі можливе за умови активної взаємодії держави та бізнесу. Це, у свою чергу, потребує здійснення відповідних заходів, спрямованих на проведення державного управління у відповідності до вимог інноваційної моделі економічного зростання. В центрі уваги має бути не стільки створення додаткових органів управління та організації контролю, скільки організація та уточнення існуючих функцій з метою виконання структурної повноти механізмів управління інноваційною діяльністю як на макро-, так і на макрорівні.

Інноваційна діяльність тісно пов'язана з функціонуванням освітньо-наукового комплексу. Таким чином, не дивно, що його розвитку особлива увага приділяється у США, Німеччині, Японії, Великій Британії, Франції, Південній Кореї, Китаї*. До речі, Китай останнім часом концентрує все більші ресурси у своєму освітньо-науковому секторі продуктивних сил країни. Країна скеровує десятки тисяч найбільш здібних випускників на післядипломну підготовку у США, в інших високорозвинених країнах, дотримуючись при цьому політики максимальної підтримки тих науковців, які потім повертаються додому.

Центральне місце в освітньо-науковому комплексі посідають кадри, підготовку яких здійснюють вищі навчальні заклади, випускники останніх мають бути креативними фахівцями. Креативна освіта, як відомо, орієнтована на розвиток здібностей, що забезпечують фахівцям пошук інновацій, аналіз проблем і варіантів їх подолання. Креативному фахівцю притаманні такі якості:

- винахідливість, вміння знаходити рішення на базі нового мислення, здатного поглянути на проблему з різних боків;

- наявність інтересу до експериментування, до рефлексії, неперервного навчання та генерування нових ідей. Адже сучасний фахівець має бути мобільним, конкурентоспроможним, компетентним. Компетентність має бути притаманна не лише власне фаховій підготовці. Компетентним фахівець має бути й у сферах економіки, права, а також володіти комунікативними знаннями.

Адже компетентність – це не просто володіння знаннями (у таких випадках йдеться про ерудицію), а перш за все потенційною готовністю вирішувати завдання зі знанням справи. Тому категорія «компетентність» включає в себе як змістовний (знання), так і процесуальний (вміння) компоненти. Іншими словами, компетентна людина має не лише знати сутність проблеми, але і вміти вирішувати її практично, тобто володіти методом (знання та вміння) її вирішення. При цьому залежно від обставин під час вирішення проблеми компетентний фахівець може застосовувати той чи інший метод, зокрема такий, що найбільше підходить у конкретній ситуації. Гнучкість методу вирішення проблеми – важлива якість компетентності, що передбачає постійне оновлення знань та їх успішне застосування в конкретних умовах, володіння новою інформацією тощо.

Компетентний фахівець – представник головної продуктивної сили суспільства – вирізняється від інших здатністю серед багатьох рішень обирати найбільш оптимальні, аргументовано підтверджувати їх ефективність, тобто володіти причинним мисленням. На його підготовку й має бути спрямована сучасна парадигма розвитку освітньо-наукового комплексу, складовою якої є особистісно орієнтоване навчання, відповідно до яких основна увага акцентується на формуванні особистісних та індивідуальних властивостей і якостей людини загалом і майбутнього фахівця зокрема. Такий підхід сприяє формуванню не просто компетентного, а конкурентоспроможного фахівця. Останній інтегрує в собі професійні, соціальні, особистісні компетенції, що забезпечу-

* У цих країнах середній показник частки високотехнологічної продукції у промисловому експорті сягає від 16,31 % (Німеччина) до 30,11 % (Південна Корея).

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

ють фахівцю впевненість у своїх силах, здатність витримувати конкуренцію на ринку праці у порівнянні з іншими випускниками вищих навчальних закладів.

Таким чином, конкурентоспроможний фахівець – це перш за все професіонал, готовий адекватно ситуації та часу знайти оптимальний та ефективний метод вирішення відповідних завдань. Підготовку таких фахівців можуть забезпечити вищі навчальні заклади, що працюють на інноваційній основі. В Законі України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» зазначається, що однією з основних цілей розвитку інформаційного суспільства є забезпечення комп'ютерної та інформаційної грамотності населення завдяки створенню системи освіти, орієнтованої на використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій у формуванні всебічно розвиненої особистості. Як зазначається в Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження державної програми „Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці на 2006–2015 роки”», від успішного використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі залежить розвиток країни в цілому та її місце у світовій спільноті.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій дозволяє підвищувати якість підготовки кадрів, яку слід розглядати через призму вимог, які висуває ринок. Серед особливостей ринкових відносин, що впливають на зміну ролі, місця, змісту та організації системи підготовки кадрів, слід виділяти такі:

- гостра зацікавленість усіх сфер економічної діяльності у висококваліфікованих, професійно компетентних фахівцях саме того профілю, який необхідний саме на цей час;
- конкуренція працівників на фоні безробіття, які висувають вимоги не до формально отриманої освіти, а до фактичної кваліфікації, відображається в реальних знаннях, уміннях, навиках та інших якостей особистості;
- нові відносини системи професійної освіти з наукою, у першу чергу економічною, педагогічною, технологічною тощо.

Ці особливості ринку зумовлюють корінні зміни у сфері освіти, передбачаючи наступне:

- підвищення ролі гнучких і динамічних освітніх структур;
- перегляд системи критеріїв оцінювання особистісних і професійних якостей випускників вищих навчальних закладів на всіх ступенях освіти, а також системи підготовки, підвищення кваліфікації та перепідготовки професорсько-викладацького складу;
- акцентування уваги на гуманітарних аспектах освіти, зокрема на формуванні особистісних якостей людини, особливо важливо в умовах ринкових відносин (відповідальність, професіоналізм, ініціатива, професійна мобільність тощо). Цьому сприяє активне використання у навчальному процесі таких технологій, що спонукають студентів до дослідницької діяльності, сприяють формуванню активної творчої особистості.

Серед зазначених технологій варто виділити такі:

- інтегральна педагогічна технологія, що забезпечує створення оптимальних умов для розвитку та самореалізації студента за допомогою формування цілісних знань про об'єкт, що вивчається і є основою творення «обороту світу»;
- структурно-логічна (операційно-діяльнісна) технологія, що передбачає поетапну організацію навчального процесу, побудову схеми орієнтованої основи діяльності, алгоритмів реалізації;
- технологія розвивального навчання, що сприяє формуванню у студента здібностей до самовдосконалення, активного, самостійного творчого мислення та навчання;
- технологія особистісно орієнтованого навчання, яка має за мету надавати студенту можливості виявити самостійність мислення, незалежність, здатність до власного вибору;

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

- технологія проблемного навчання, що спрямована на стимулювання інтересу студентів до знань, до розвитку себе за допомогою вирішення особистих проблем і виконання цих завдань у конкретній практичній діяльності;

- інтерактивні технології, які надають можливість студентам обмінюватись думками, ідеями, пропозиціями, а викладачу – стати організатором спільної діяльності, ділової співпраці, творчого пошуку. При цьому освітній процес організовується таким чином, що практично всі студенти залучаються до процесу пізнання;

- інформаційні комп'ютерні технології – це свого роду суміш методів і технічних засобів збирання, організації, збереження, опрацювання, передачі і подання інформації, що розширює знання студентів і розвиває їх можливості щодо керування технічними і соціальними процесами;

- технології дистанційного навчання – це організація освітнього процесу, що ґрунтується на принципі самостійного навчання студента, де вони віддалені від викладача у просторі, але мають можливість у будь-який момент підтримувати зв'язок за допомогою засобів комунікації;

- ігрові технології – це організація навчального процесу, заснована на реконструкції моделі діяльності у межах запропонованого сценарію;

- тренінгові технології, що передбачають алгоритм розв'язання найбільш типових практичних задач;

- кейс-метод – це метод активного проблемно-ситуативного аналізу, який активно використовується у разі необхідності вирішення конкретних завдань ситуацій (вирішення кейсів). Кейс активізує студентів, розвиває аналітичні та комунікативні здібності тощо [8].

Використання вищезазначених методів, як свідчить практика, сприяє оволодінню студентами дослідницькими навичками, успішному їх орієнтуванню в потоці вітчизняної та зарубіжної інформації, дозволяє успішно її (інформацію) аналізувати, узагальнювати, виявляти тенденцію, зіставляти факти, робити висновки, тобто більш успішно адаптуватись у професійному середовищі тощо. Іншими словами, такий фахівець априорі орієнтується на особистісно-орієнтовані пошукові та діяльні моделі праці, мотиви застосування інноваційних освітніх технологій.

Висновки і пропозиції. Таким чином, освітньо-наукова парадигма розвитку продуктивних сил та її головної продуктивної сили – людини, буде і в перспективі визначальною. Її діяльність буде перш за все спрямована на подолання недоліків в освітній сфері, яка є визначальним чинником розвитку продуктивних сил, а саме: невідповідність якості освіти сучасним вимогам; диспропорції у підготовці фахівців і попитом на них роботодавців; неефективність механізмів державного фінансування системи освіти та науки; збереження занадто централізованого управління системою освіти тощо. Водночас серед пріоритетних напрямів розвитку освітньо-наукового комплексу в перспективі мають бути:

- підвищення якості освітньо-наукової діяльності;
- забезпечення рівного доступу до якісної освіти на всіх рівнях;
- підвищення конкурентоспроможності національної освіти та науки;
- інтеграція української освіти в єдиний європейський освітній простір тощо.

Власне освітня парадигма і передбачає функціонування неперервної освіти, що має спрямувати зусилля своєї діяльності на: подальше розширення соціального партнерства ВНЗ з роботодавцями, громадянами, їх об'єднаннями, залучення останніх до процесу вироблення та прийняття необхідних рішень; оптимізацію обсягів підготовки, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів; надання вищим навчальним закладам державної підтримки для підготовки фахівців за напрямами, що стимулюють розвиток

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

пріоритетних напрямів освіти та науки базових галузей економіки у форматі «освіта – наука – технології» завдяки інтеграції освітніх закладів з науковими установами та виробництвом.

Для досягнення цього має бути активно використаний компетентнісний підхід, зокрема щодо переміщення акценту з процесу накопичення нормативно визначених у студентів знань, умінь і навичок у площину формування та розвитку здатності практично діяти й творчо застосовувати набуті знання й досвід у різних ситуаціях. А це значить, що вища школа як складова освітньо-наукової парадигми має забезпечити високу готовність майбутнього фахівця до успішної діяльності в реальному житті.

Список використаних джерел

1. Алимов О. М. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення : монографія / О. М. Алимов, А. І. Даниленко, В. М. Трегобчук. – К. : Об'єднаний ін-т економіки НАН України, 2005. – 540 с.
2. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». – К. : НІСД, 2015. – 684 с.
3. Волошин В. І. Формування інституціонального середовища забезпечення економічної безпеки регіону [Електронний ресурс] / В. І. Волошин. – Режим доступу : <http://niss.viv.ua/analytics/74/htm>.
4. Загородня О. Актуальні концепти економічної теорії інновацій / О. Загородня // Економічна теорія. – 2016. – № 2. – С. 5–17.
5. Кораблін С. Національний бізнес-цикл і доходи зведеного бюджету України: підходи до оцінки кількісного впливу / С. Кораблін // Економічна теорія. – 2016. – № 2. – С. 75–84.
6. Крисенко О. В. Проблеми побудови ефективної держави в Україні: пострадянський контекст / О. В. Крисенко // Стратегічні пріоритети. – 2014. – № 1 (30). – С. 5–9.
7. Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті. – К. : Райдуга, 2001. – 16 с.
8. Підковко Х. В. Інноваційні технології навчання в контексті компетентного підходу в освіті / Х. В. Підковко // Медична освіта. – 2016. – № 1. – С. 41–43.
9. Ревак І. О. Вища освіта в структурі інтелектуального потенціалу України: стан та перспективи розвитку / І. О. Ревак // Проблеми економіки. – 2014. – № 4. – С. 136.
10. Сікорський П. Принципи моделювання нових контрольно-оцінювальних систем і їх застосування у середніх і вищих навчальних закладах / П. Сікорський // Вища освіта України. – 2016. – № 2. – С. 15.
11. Черешнюк О. М. Інноваційна діяльність як складова сталого економічного розвитку: контрольний аспект / О. М. Черешнюк // Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної системи в Україні : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (11 травня 2016 р.). – Тернопіль : ТНЕУ, 2016. – С. 416–418.

References

1. Alymov, O.M., Danylenko, A.I. & Trehobchuk, V.M. (2005). *Ekonomichnyy rozvytok Ukrainy: instutsionalne ta resursne zabezpechennia* [The economic development of Ukraine, institutional and resource support]. Kyiv: Joint Institute of Economics of NAS of Ukraine (in Ukrainian).
2. *Analitichna dopovid do Shchorichnoho Poslannya Prezidenta Ukrayiny do Verkhovnoyi Rady Ukrainy "Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshche Ukrainy v 2015 rotsi"* [The analytical report to the Annual Message of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine "On the internal and external situation of Ukraine in 2015"]. (2015). Kyiv: National Institute for Strategic Studies (in Ukrainian).
3. Voloshyn, V.I. *Formuvannia intyututsionalnoho seredovyshcha zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky rehionu* [Building institutional environment to ensure economic security in the region]. Retrieved from <http://niss.viv.ua/analytics/74/htm>.
4. Zahorodnia, O. (2016). Aktualni konsepty ekonomichnoyi teorii innovatsiy [Recent concepts of economic theory Innovation]. *Ekonomichna teoriia – Economic Theory*, no. 2, pp. 5–17 (in Ukrainian).

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

5. Korablin, S. (2016). Natsionalnyi biznes-tsykl i dokhody zvedenoho biudzhetu Ukrainy pidkhody do otsinky kilkisnoho vplyvu [National business cycle and revenues of the consolidated budget of Ukraine: quantitative approaches to assessing the impact]. *Ekonomichna teoriya – Economic Theory*, no. 2, pp. 75–84 (in Ukrainian).

6. Krysenko, O.V. (2014). Problemy pobudovy efektyvnoyi derzhavy v Ukrayini: postradyanskyi kontekst [The problem of building an effective state in Ukraine, post-Soviet context]. *Stratehichni priorytety – Strategic Priority*, no. 1 (30), pp. 5–9 (in Ukrainian).

7. *Natsionalna doktryna rozvytku osvity v Ukraini u XXI stolitti [National Doctrine of Education Development in Ukraine in the XXI century]* (2001). Kyiv: Raiiduha (in Ukrainian).

8. Podkovko, Kh.V. (2016). Innovatsiini tekhnolohii navchannia v konteksti kompetentnisnoho pidkhodu v osviti [Innovative learning technologies in the context of the competence approach in education]. *Medychna osvita – Medical education*, no. 1, pp. 41–43 (in Ukrainian).

9. Revak, I.O. (2014). Vysha osvita v strukturі intelektualnoho potentsialu Ukrainy: stan ta perspektyvy rozvytku [Higher education in the structure of intellectual potential of Ukraine: Status and Prospects]. *Problemy ekonomiky – The Problems of Economy*, no. 4, p. 136 (in Ukrainian).

10. Sikorsky, P. (2016). Pryntsypy modeliuvannia novykh kontrolno-otsiniuvalnykh system i yikh zastosuvannia u serednikh i vshchychkh navchalnykh zakladakh [Principles of modeling new control appraisal systems and their application in secondary and higher education]. *Vyshcha osvita Ukrainy – Higher Education of Ukraine*, no. 2, p. 15 (in Ukrainian).

11. Chereszniuk, O.M. (2016). Innovatsiina diialnist yak skladova staloho ekonomichnoho rozvytku: kontrolnyi aspekt [Innovative activities as part of sustainable economic development: control aspect]. Proceeding from *Stan i perspektyvy rozvytku oblikovo-informatsiynoyi systemy v Ukraini: Materialy IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – State and prospects of accounting and information systems in Ukraine: Materials IV International Scientific Conference*. (May 11, 2016). Ternopil: TNEU, pp. 416–418 (in Ukrainian).

Гарашук Олена Василівна – доктор економічних наук, професор, завідувач сектору взаємодії з громадськістю та ЗМІ і міжнародного співробітництва відділу організаційно-інформаційного забезпечення та роботи з персоналом, Державна інспекція навчальних закладів України (вул. Ісаакяна, 18, м. Київ, 01135, Україна).

Гарашук Елена Васильевна – доктор экономических наук, профессор, заведующая сектором взаимодействия с общественностью и СМИ и международного сотрудничества отдела организационно-информационного обеспечения и работы с персоналом, Государственная инспекция учебных заведений Украины (ул. Исаакяна, 18, г. Киев, 01135, Украина).

Garashchuk Olena – Doctor in Economics, Professor, Section Head of Public Relations and the Media and International Cooperation Department of Organizational and Information Support and Work with the Staff, State Inspection of Educational Institutions of Ukraine (18 Isaakyan Str., 01135 Kyiv, Ukraine).

E-mail: mon7@ukr.net

Куценко Віра Іванівна – доктор економічних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, головний науковий співробітник ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України» (б-р Шевченка, 60, м. Київ, 01032, Україна).

Куценко Вера Ивановна – доктор экономических наук, профессор, Заслуженный деятель науки и техники Украины, главный научный сотрудник, ГУ «Институт экономики природопользования и устойчивого развития НАН Украины» (б-р Шевченко, 60, г. Киев, 01032, Украина).

Kutcenko Vira – Doctor in Economics, Professor, Honored Scientist of Ukraine, Chief Researcher, State Institution “Institute for Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine” (60 Shevchenko Blvd., 01032 Kyiv, Ukraine).

E-mail: animov103@gmail.com

УДК 339.942

Тетяна Зосименко

**ПЕРСПЕКТИВНІ ФОРМИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА
МІЖ УКРАЇНОЮ ТА БІЛОРУССІЮ**

Татьяна Зосименко

**ПЕРСПЕКТИВНЫЕ ФОРМЫ ТРАНСГРАНИЧНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА
МЕЖДУ УКРАИНОЙ И БЕЛАРУСЬЮ**

Tetiana Zosymenko

**PERSPECTIVE FORMS OF CROSS-BORDER COOPERATION BETWEEN
UKRAINE AND BELARUS**

Необхідність реалізації потенціалу транскордонного співробітництва між Україною та Білоруссю зумовлює актуальність пошуку нових шляхів вирішення накопичених у цій сфері проблем фінансового, інституційного, організаційно-управлінського характеру. Реалізація нових форм транскордонного співробітництва є важливим завданням також з погляду наближення вітчизняної регіональної політики до концепції регіональної політики ЄС, яка орієнтується на створення умов для мобілізації місцевого потенціалу і ресурсів, посилення конкурентоспроможності регіонів. Визначено регіональні детермінанти, що зумовлюють необхідність переходу до нових форм транскордонної співпраці між українськими та білоруськими областями. Доведено, що нагромаджені проблеми соціального, економічного, екологічного характеру вимагають концентрації ресурсів багатьох організацій приватного, державного і громадського секторів, об'єднання знань і зусиль фахівців різних сфер. Обґрунтовано, що транскордонні кластери та транскордонні індустріальні парки повинні стати формами організації транскордонного співробітництва, які отримуватимуть пріоритетну підтримку з боку органів державної та місцевої влади.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, транскордонний кластер, транскордонний індустріальний парк, регіональна політика, інфраструктура, територіальне планування.

Рис.: 2. Табл.: 2. Бібл.: 7.

Необходимость реализации потенциала трансграничного сотрудничества между Украиной и Беларусью обуславливает актуальность поиска новых путей решения накопившихся в этой сфере проблем финансового, институционального, организационно-управленческого характера. Реализация новых форм трансграничного сотрудничества является важным заданием также с точки зрения приближения отечественной региональной политики в концепции региональной политики ЕС, ориентированной на создание условий для мобилизации местного потенциала и ресурсов, усиление конкурентоспособности регионов. Определены региональные детерминанты, которые обуславливают необходимость перехода к новым формам трансграничного сотрудничества между украинскими и белорусскими областями. Доказано, что накопившиеся проблемы социального, экономического, экологического характера требуют концентрации ресурсов многих организаций частного, государственного и общественного секторов, объединения знаний и усилий специалистов различных сфер. Обосновано, что трансграничные кластеры и трансграничные индустриальные парки должны стать формами организации трансграничного сотрудничества, которые будут получать приоритетную поддержку со стороны органов государственной и местной власти.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество, трансграничный кластер, трансграничный индустриальный парк, региональная политика, инфраструктура, территориальное планирование.

Рис.: 2. Табл.: 2. Библ.: 7.

The need to realize the potential of cross-border cooperation between Ukraine and Belarus determines the relevance of the studies concerning search for new ways of solving the financial, institutional, organizational and administrative problems in this area. The implementation of new forms of cross-border cooperation is also an important task in terms of approximation of the national regional policy to the EU's regional policy framework, which is oriented to creating the conditions for mobilizing local capacities and resources to strengthen the competitiveness of regions. The article reveals the regional determinants, which are necessary to the transition to new forms of cross-border cooperation between the Ukrainian and Belarusian regions. It is proved that the accumulated social, economic, environmental problems require a concentration of resources of many organizations of the private, public and civil sectors, combining the knowledge and efforts of specialists in various fields. It is justified that the cross-border clusters and cross-border industrial parks should be the forms of organization of cross-border cooperation, which will receive priority support from the state and local authorities.

Key words: cross-border cooperation, cross-border cluster, cross-border industrial park, regional policy, infrastructure, spatial planning.

Fig.: 2. Tabl.: 2. Bibl.: 7.

JEL Classification: F 15

Постановка проблеми. Транскордонне співробітництво є дієвим інструментом держави у взаємодії з іншими країнами та зі своїми регіонами. Хоча у торгово-економічній сфері Республіка Білорусь була і є одним з основних торговельних партнерів України, сучасне транскордонне співробітництво між ними постає перед певними

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

проблемами, включаючи геополітичні зміни у регіоні, недостатнє фінансування, інституційну слабкість та відсутність достатньої координації у місцевої влади [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан та перспективи розвитку двосторонніх відносин між Україною та Білоруссю є предметом досліджень багатьох науковців. Серед найбільш актуальних публікацій потрібно відзначити дослідження співробітництва Республіки Білорусь та України у нових геополітичних умовах Г. Максака та Д. Юрчака [2], нагальних проблем транскордонної співпраці України та Білорусі та можливих шляхів їх подолання Б. Уварова [3], напрямів активізації транскордонного співробітництва України колективу авторів ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» [4].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на тривалу історію та прогресивні зрушення у сфері співпраці між прикордонними регіонами України та Білорусі, потенціал транскордонного співробітництва між ними залишається практично нереалізованим. Можливості визначити і спільно вирішувати загальні завдання прикордонних територій, забезпечуючи тим самим сталий економічний і соціальний розвиток на місцевому рівні, відкриваються перед країнами у межах Програми територіального співробітництва Білорусі та України, що діє у межах Програми сприяння територіальному співробітництву країн Східного партнерства (ЕaPTC). Однак використання усіх цих переваг потребує пошуку нових шляхів вирішення проблем транскордонного співробітництва між Україною та Білоруссю.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є обґрунтування перспективних форм організації транскордонного співробітництва між Україною та Білоруссю. Для досягнення цієї мети вбачається доцільним вирішення таких основних завдань:

– виявлення регіональних детермінант, що зумовлюють необхідність переходу до нових форм транскордонного співробітництва між українськими та білоруськими областями;

– визначення тих форм організації транскордонного співробітництва, які повинні отримати пріоритетну підтримку з боку органів державної та місцевої влади.

Виклад основного матеріалу. Загалом можна виділити фактори, які впливали на форми і методи побудови двосторонньої кооперації між державами:

– з огляду на включеність у систему виробничих мереж СРСР, залишилися тісні коопераційні і технологічні зв'язки багатьох великих промислових підприємств України і Білорусі, що при суміжності територій надавало свої переваги;

– у силу тієї ж спадковості від радянської економічної моделі країни отримали незбалансовані експортноорієнтовані виробничі комплекси з високим енергоспоживанням;

– залежність від Росії за допомогою перебування в об'єднаннях регіональної економічної інтеграції (СНД, ЄЕП, СГ РФ і РБ, ЄврАзЕС, Митний Союз), рівня субсидування енергоресурсів, відкритості російського ринку для продукції;

– низька інвестиційна та інноваційна складові двостороннього торговельно-економічного співробітництва Києва та Мінська;

– часті дискримінаційні дії тарифного і нетарифного характеру щодо суб'єктів ЗЕД сусідньої держави з метою захисту внутрішнього виробника або вирішення інших питань з політичним забарвленням;

– участь українських олігархів у лобіюванні своїх комерційних інтересів через державні механізми торгової політики Києва із застосуванням антидемпінгових або спеціальних механізмів протекції [2, с. 7–8].

Порівняльний аналіз основних соціально-економічних і екологічних показників доводить, що в регіонах, які охоплює Програма територіального співробітництва Білорусь-Україна [5], спостерігаються дві негативні тенденції:

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

– по-перше, це істотні відмінності в розвитку прикордонних регіонів України та їх транскордонних партнерів у Білорусі, які за аналізований період тільки посилилися;

– по-друге, внутрішні диспропорції соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів, які внаслідок своєї віддаленості від великих фінансових, ділових, наукових, культурних центрів часто сприймаються як «периферійні» та «відсталі».

Наприклад, показники ВРП у регіонах Білорусі в кілька разів вищі за українські. При цьому показники ВРП на душу населення в усіх українських областях, крім Київської, були в 1,5–2 рази нижчі за середні показники по Україні. Не менш актуальною є ця проблема і для білоруських регіонів, де в 2014 р. ВРП на 40 % був нижче середньореспубліканського показника (рис. 1).

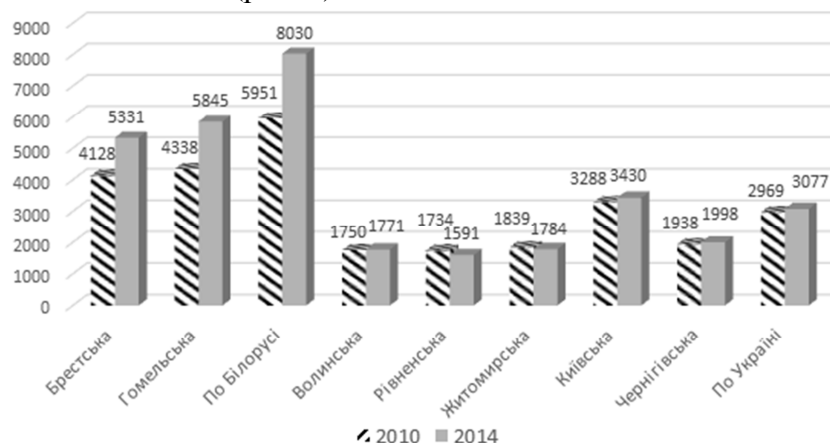

Рис. 1. Показники ВРП прикордонних регіонів Білорусі та України, дол. США

Джерело: побудовано автором за даними [6; 7].

Схожа ситуація спостерігалася і за іншими показниками, наприклад, середньомісячній заробітній платі. У 2010 р. середній показник по Україні становив 282 дол. США, тоді як у всіх розглянутих прикордонних регіонах (крім Київської області) він був нижчим мінімум на 14 % (у Рівненській області), максимум – на 31 % (у Чернігівській області). У 2014 р. це співвідношення залишилося практично незмінним. У Білорусі середньомісячна заробітна плата у 2010 р. перевищувала середній український показник на 45 % і дорівнювала 409 дол. США. У 2014 р. середньомісячна заробітна плата білоруських працівників більш ніж удвічі випереджала заробітну плату, яку отримували за місяць працівники в Україні – 293 дол. Водночас, як і в Україні, середньомісячна заробітна плата у прикордонних регіонах Білорусі відставала від середніх показників по республіці (рис. 2).

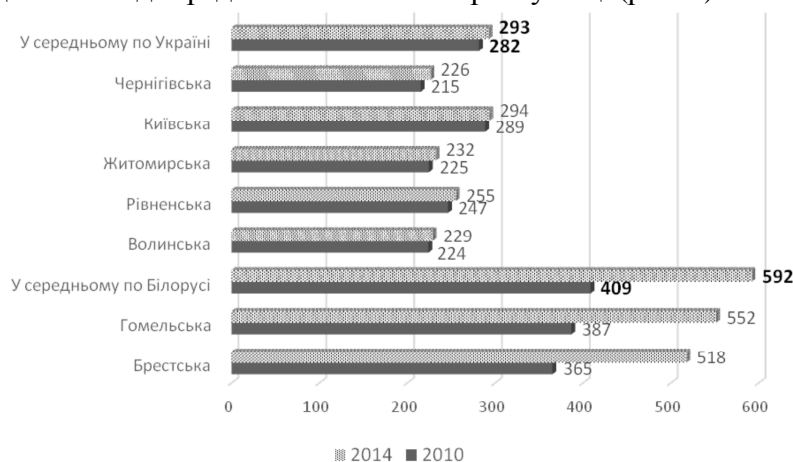

Рис. 2. Показники середньомісячної заробітної плати у прикордонних регіонах Білорусі та України, дол. США

Джерело: побудовано автором за даними [6; 7].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Вселяє побоювання також динаміка показників рівня безробіття, які не тільки істотно вище в українських областях, а й, на відміну від білоруських, мають тенденцію до зростання. Так, у 2010 р. рівень безробіття у Брестській області становив 0,8 %, у Гомельській – 0,9 %. Водночас, в Україні ці показники були набагато вищими і становили у Волинській області – 8,5 %, Рівненській області – 11,4 %, Житомирській області – 9,8 %, Київській області – 7,3 %, Чернігівській області – 10,5 %.

У 2014 р. показники безробіття у досліджуваних прикордонних регіонах України мали негативні вектори змін: питома вага працездатного населення, яке не може знайти роботу, зросла у всіх областях, крім Рівненської (табл. 1).

Рівень бідності в українських прикордонних регіонах також перевищує аналогічні показники в білоруських областях. У 2014 р. питома вага населення з рівнем доходів нижче за прожитковий мінімум становила у Брестській області 6,9 %, у Гомельській області – 7,0 %, натомість в українських регіонах ці показники сягнули 29,0 % у Волинській області, 29,7 % – у Рівненській, 19,6 % – у Житомирській, 13,1 % – у Київській, 14,8 % – у Чернігівській (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка рівня безробіття та рівня бідності в Білорусі та Україні

Області	Рівень безробіття, %			Питома вага населення з рівнем доходів нижче за прожитковий мінімум, %		
	2010 р.	2014 р.	темп приросту, %	2010 р.	2014 р.	темп приросту, %
Брестська	0,8	0,6	-25	7,6	6,9	-9
Гомельська	0,9	0,7	-22	6,4	7	9
У середньому по Білорусі	0,7	0,5	-29	5,2	4,8	-8
Волинська	8,5	9,9	16	31,5	29	-8
Рівненська	11,4	10,6	-7	32,4	29,7	-8
Житомирська	9,8	11,5	17	24,8	19,6	-21
Київська	7,3	8,0	10	8,4	13,1	56
Чернігівська	10,5	11,2	7	14,1	14,8	5
У середньому по Україні	8,1	9,3	9	15,6	14,3	-8

Джерело: складено автором за даними [6; 7].

Слід також звернути увагу на відносно низькі показники інноваційності промислової продукції: якщо в Гомельській області у 2014 р. відсоток такої продукції становив 18,5 %, то в Брестській області лише 2,0 %, а в українських регіонах не перевищував 0,5 % [7].

У той же час високі показники викидів забруднюючих речовин, низькі показники переробки відходів (5–20 % у регіонах України) і неофіційні звалища навіть у природоохоронних парках є загальними проблемами для обох країн. Природні парки, які частково розташовані на кордонах, вимагають спільного управління і підвищення ефективності за рахунок двосторонніх охоронних заходів [6].

Нагромаджені проблеми соціального, економічного, екологічного характеру вимагають концентрації ресурсів багатьох організацій приватного, державного і громадського секторів, об'єднання знань і зусиль фахівців різних сфер.

Реалізація нових форм транскордонного співробітництва є важливою також з погляду наближення вітчизняної регіональної політики до концепції регіональної політики ЄС, яка орієнтується не на підтримку депресивних регіонів за рахунок регіонів-донорів, а на створення умов для мобілізації місцевого потенціалу і ресурсів, посилення конкурентоспроможності регіонів.

Серед безлічі інституційних форм транскордонної співпраці хотілося б відзначити дві: транскордонні кластери, транскордонні промислові парки. Перша форма передбачає об'єднання за суб'єктивним критерієм, друга – за майновим.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Очевидно, що обидві форми співпраці мають свої переваги і недоліки (табл. 2). А враховуючи, що створення і кластерів, і парків, є питанням складним у законодавчому плані, вимагає проведення тривалої підготовки, витрат часу і ресурсів, необхідно попередньо провести глибокий аналіз і ретельно зважити всі «за» і «проти». Також доцільно із самого початку орієнтувати учасників проектних ініціатив на налагодження і зміцнення мережних взаємозв'язків. Тільки в такому випадку ці проекти будуть відповідати принципу сталого розвитку.

Таблиця 2

Переваги і недоліки окремих форм транскордонного співробітництва

Форма транскордонного співробітництва	Переваги	Недоліки
Транскордонний кластер	<ul style="list-style-type: none"> – ефект великого масштабу і “гнучка спеціалізація”; – поєднання конкуренції і співпраці; – доступ до ресурсів, технологій, маркетингових стратегій, нових ринків; – більше нових підприємств, робочих місць та інші соціальні ефекти 	<ul style="list-style-type: none"> – податкові, митні, законодавчі бар'єри; – дефіцит матеріальної інфраструктури; – слабка технологічно-інституційна структура в периферійних регіонах; – ризик витоку комерційної інформації; – орієнтація на співпрацю з великими підприємствами, що залишає малий і середній бізнес поза сферою кластерного інтересу
Транскордонний індустріальний парк	<ul style="list-style-type: none"> – привабливість для інвесторів; – взаємовигідне державно-приватне партнерство; – швидка реалізація проектів; – адміністративна підтримка, митні і податкові пільги; – синергія з іншими резидентами індустріальної зони; – нові робочі місця, наповнення бюджетів та інші соціальні ефекти 	<ul style="list-style-type: none"> – обмеженість терміну дії пільг; – ризик незаповнення парку достатньою чисельністю резидентів; – конкуренція за робочу силу між резидентами технопарку; – обмеження на розміщення виробництв через сусідніх – резидентів парку; – складності при взаємодії з управляючою компанією

Джерело: складено автором.

Висновки і пропозиції. Підводячи підсумки, хотілося б відзначити, що кластери рідко виникають штучно і з нуля, вони з'являються й еволюціонують природним шляхом там, де є передумови для цього у вигляді міжгалузевих виробничих зв'язків. У Білорусі й Україні існує значний потенціал формування опорних центрів співпраці в соціальній, культурній, туристичній сферах. Розвиток відповідної інфраструктури стимулював би створення системи узгодженого територіального планування, а воно, у свою чергу, прискорило б розвиток нових форм транскордонного співробітництва.

Список використаних джерел

1. *Трансграничное* сотрудничество Украины и Республики Беларусь: новые вызовы и перспективы развития [Электронный ресурс] / Центр трансграничного сотрудничества. – Режим доступа : <http://cts.org.ua/ru/item/112-1006.html>.

2. *Максак Г.* Сотрудничество Республики Беларусь и Украины в новых геополитических условиях [Электронный ресурс] / Г. Максак, Д. Юрчак. – Минск, 2014. – 39 с. – Режим доступа : <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/11006.pdf>.

3. *Уваров Б.* Актуальные проблемы трансграничного сотрудничества Украины и Беларуси и возможные пути их решения [Электронный ресурс] / Б. Уваров ; Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень. – Режим доступа : <http://pfirs.org/blogs-dumka-ekspertiv/entry/dumka-ekspertiv/aktualnye-problemy-transgranichnogo-sotrudnichestva-ukrainy-i-belarusi-vozmozhnye-puti-ikh-resheniya.html>.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

4. *Розвиток транскордонного співробітництва: науково-аналітична доповідь / наук. ред. В. С. Кравців ; НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України».* – Львів, 2016. – 125 с.

5. *Беларусь – Україна. Совместная операционная программа [Электронный ресурс] / Программы сотрудничества ЕаРТС.* – Режим доступа : <http://eaptc.eu/ru/program/view-belarus-ukraine.html>.

6. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

7. Національний статистичний комітет Республіки Білорусь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.belstat.gov.by>.

References

1. *Transgranichnoe sotrudnichestvo Ukrainy i Respubliki Belarus: novye vyzovy i perspektivy razvitiya [Cross-border cooperation between Ukraine and the Republic of Belarus: New Challenges and Prospects for Development].* Centr transgranichnogo sotrudnichestva. Retrieved from <http://cts.org.ua/ru/item/112-1006.html>.

2. Maksak, G., Jurchak, D. (2014). *Sotrudnichestvo Respubliki Belarus i Ukrainy v novykh geopoliticheskikh ucloviiah [Cooperation of the Republic of Belarus and the Ukraine in the new geopolitical conditions].* Minsk. Retrieved from <http://library.fes.de/pdf-files/bueos/ukraine/11006.pdf>.

3. Uvarov, B. (2015). *Aktualnye problemy transgranichnogo sotrudnichestvo Ukrainy i Belarusi i vozmozhnye puti ikh resheniia [Actual problems of cross-border cooperation between Ukraine and Belarus and possible solutions].* Poliskii fond mizhnarodnykh ta rehionalnykh doslidzhen. Retrieved from <http://pfirs.org/blogs-dumka-ekspertiv/entry/dumka-ekspertiv/aktualnye-problemy-transgranichnogo-sotrudnichestva-ukrainy-i-belarusi-vozmozhnye-puti-ikh-resheniya.html>.

4. Kravtsiv, V.S. (ed.) (2016). *Rozvytok transkordonnoho spivrobitnytstva: nauково-analitychna dopovid [The development of cross-border cooperation: scientific and analytical report].* Lviv: NAN Ukraine. SI “Institute for Regional Studies of NAN Ukraine” (in Ukrainian).

5. *Belarus – Ukraina. Sovmestnaia operatsionnaia programma. Programmy sotrudnichestva EaPТС [Belarus – Ukraine. EaPТС Cooperation Programmes].* Retrieved from <http://eaptc.eu/ru/program/view-belarus-ukraine.html>.

6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [The State Statistic Service of Ukraine]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

7. Nacionalnyi statystychnyi komitet Respubliki Bilorus [The National Statistical Committee of the Republic of Belarus]. Retrieved from <http://www.belstat.gov.by>.

Зосименко Тетяна Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Зосименко Татьяна Ивановна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры теоретической и прикладной экономики, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Zosyumenko Tetiana – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Theoretical and Applied Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: blindfriend@gmail.com

УДК 336.277

*Ольга Абакуменко, Маргарита Омеляненко***ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ НА ЕКОНОМІЧНЕ
ЗРОСТАННЯ ТА ФІНАНСИ ДЕРЖАВИ***Ольга Абакуменко, Маргарита Омеляненко***ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО ДОЛГА НА ЭКОНОМИЧЕСКИЙ
РОСТ И ФИНАНСЫ ГОСУДАРСТВА***Olha Abakumenko, Marharyta Omelianenko***ASSESSMENT OF THE IMPACT OF STATE DEBT ON THE ECONOMIC
GROWTH AND GOVERNMENT FINANCE**

Державний борг – досить поширене явище світової економіки, про роль і наслідки якого вчені-економісти говорять не одне століття. Досі відсутня однозначна думка з приводу впливу боргового навантаження на національну економіку, її макроекономічні показники розвитку. Коротко розглянуто еволюцію поглядів відомих представників різних економічних шкіл щодо вищезазначеної проблеми. Проведено аналіз впливу державного боргу України на її економічний розвиток за дуже короткий у цивілізаційному вимірі час: за двадцять років. Також встановлено взаємозв'язок між рівнем боргового навантаження на економіку та групою макроекономічних показників. Доведено необхідність спрямування державних запозичень у довгостроковій перспективі в інвестиційну сферу. Запропоновано заходи щодо зменшення негативного впливу боргового навантаження в умовах нестабільної фінансово-економічної ситуації.

Ключові слова: державний борг, економічне зростання, валовий внутрішній продукт, капітальні інвестиції, національна економіка.

Рис.: 4. Табл.: 1. Бібл.: 8.

Государственный долг - довольно распространенное явление мировой экономики, о роли и последствиях которого ученые-экономисты говорят не одно столетие. До сих пор отсутствует однозначное мнение по поводу влияния долговой нагрузки на национальную экономику, ее макроекономические показатели развития. Кратко рассмотрена эволюция взглядов известных представителей различных экономических школ по выше указанной проблеме. Проведен анализ влияния государственного долга Украины на ее экономическое развитие в крайне краткие в цивилизационном измерении сроки: за двадцать лет. Также установлена взаимосвязь между уровнем долговой нагрузки на экономику и группой макроекономических показателей. Доказана необходимость направления государственных заимствований в долгосрочной перспективе в инвестиционную сферу. Предложены мероприятия по уменьшению негативного влияния долговой нагрузки в условиях нестабильной финансово-экономической ситуации.

Ключевые слова: государственный долг, экономический рост, валовой внутренний продукт, капитальные инвестиции, национальная экономика.

Рис.: 4. Табл.: 1. Библ.: 8.

National Debt is a fairly common phenomenon of the global economy, the role and effects of which economists say more than one century. So far, no-one thought about the impact of the debt burden on the national economy, its macroeconomic development. Briefly the evolution views known representatives of different economic schools about the above mentioned problems. The article analyzes the impact of state debt of Ukraine in its economic development for very short in terms of civilization time in twenty years. Also found correlation between the level of debt burden on the economy and a group of macroeconomic indicators. The authors have the need to focus public debt in the long run the investment sphere. Some measures to reduce the negative impact of the debt burden in unstable economic and financial situation.

Key words: public debt, economic growth, gross domestic product, capital investment, national economy.

Fig.: 4. Tabl.: 1. Bibl.: 8.

JEL Classification: H 63

Постановка проблеми. Кредит як джерело фінансування в умовах поглиблення глобалізаційних процесів на сучасному етапі розвитку ринкових відносин відіграє дуже важливу роль як на рівні національної економіки чи окремого господарства, так і на рівні фінансового світового ринку. Недостатність власних фінансових ресурсів спричиняє необхідність внутрішніх та зовнішніх запозичень для фінансування конкретних програм, проектів чи поточних витрат.

Поняття державного боргу як економічної категорії розглядається економістами ще з XVI століття, проте лише у XX столітті вчені серйозно досліджують та аналізують вплив державного боргу на стан економічного розвитку країн. Безумовно, державний борг мобілізує ресурси до державного бюджету для фінансування його витрат, поточних чи капітальних. Однак перевищення граничних розмірів боргового навантаження, зростання витрат на обслуговування боргу врешті решт призводять до того, що борг

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

держави із джерела фінансування перетворюється на причину фінансово-економічної нестабільності та стає тягарем для бюджету країни.

Першопричини стрімкого зростання боргового навантаження полягають у неправильному та неефективному проведенні боргової політики країни з початку прийняття незалежності. Замість спрямування довгострокових позикових ресурсів в інвестиційну сферу, фінансування рентабельних проектів довгострокового чи середньострокового характеру, уряд витрачав кредити на покриття дефіциту державного бюджету, тобто фактично на фінансування соціальних витрат. В разі ведення такої боргової політики так званий «мультиплікативний» ефект кейнсіанської школи неможливий, оскільки таке витрачання боргу немає перспектив його погашення та обслуговування. Така боргова політика безнадійна та програшна, оскільки відсутній механізм примноження капіталу, а отже, крім боргової кризи, нема на що розраховувати.

В умовах обвалу національної економіки та за наявності високої ймовірності дефолту, проблема високого боргового навантаження на національну економіку потребує негайного вирішення. Тому значна увага приділяється побудові правильної та ефективної боргової політики уряду в умовах фінансово-економічної нестабільності, а також дослідженню впливу державного боргу на економічний розвиток через використання системи макроекономічних показників з метою пошуку методів та способів зменшення боргового тягаря.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Багато вчених-економістів досліджували природу та наслідки державного боргу в різні часи починаючи із XVI століття. Серед зарубіжних науковців це, зокрема: Дж. Б'юкенен, А. Сміт, Д. Рікардо, Дж. М. Кейнс, Е. Коен, П. Кругман, А. Лернер, К. Маркс, Дж. С. Мілль та Ф. Модільяні. Серед вітчизняних учених варто відзначити В. Андрущенко, В. Базилевича, О. Барановського, Т. Богдан, Т. Вахненко, А. Гальчинського, О. Зарубу, В. Козюка, В. Федосова, С. Юрія та інших. Проте досі актуальним залишається дослідження та різнобічне вивчення впливу державного боргу на економічний розвиток та стан державних фінансів.

Виклад основного матеріалу. Зарубіжні науковці, економісти, вчені вже більше двохсот років досліджують державний борг та питання його впливу на державні витрати та економічний розвиток країни загалом. Практично всі висновки наукових досліджень можна умовно поділити на два напрямки. З деякими особливостями, відхиленнями, але зарубіжні вчені, як і вітчизняні, або негативно, або позитивно представляють вплив державного боргу на національну економіку.

Простежується зв'язок між економічною думкою, притаманною певному колу науковців та рівнем економічного розвитку економіки. Вперше державний кредит почали активно обговорювати меркантилісти ще у XVI столітті, які позитивно оцінювали вплив державних запозичень на розвиток економіки, оскільки гроші вважали основним багатством, виступали за притік фінансів в економіку, а кредитні ресурси, на їх думку, є одним із головних джерел наповнення бюджету. Фізіократи, які вважали головним джерелом багатства – сільське господарство, негативно ставилися до запозичень уряду, оскільки вбачали в них спекулятивний характер, вилучення ресурсів з реального господарства.

Що ж до класиків, то головні представники школи – А. Сміт, Д. Рікардо, Дж. С. Мілль – розцінюють різко негативний вплив державного боргу на економічний розвиток у довгостроковій перспективі. Головна думка у їх роботах зводиться до того, що державний борг у майбутньому призведе до банкрутства країн, зростання податкового навантаження та до відтоку капіталу. У короткостроковому (річному) використанні запозичень вбачається позитив, оскільки приводить до перерозподілу ресурсів усередині країни для більш продуктивного використання фінансів.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Представники класичної школи пізнього періоду відходили від однобічного оцінювання боргу, вбачали як позитивні, так і негативні наслідки наявності державного боргу. Так, К. Маркс у праці «Капітал» наголошує на взаємозв'язку між податковим навантаженням та державним боргом. За теорією вченого, державні запозичення дають змогу швидко профінансувати непередбачені витрати таким чином, що платник податків відразу того не відчує, але податкове навантаження матиме тенденцію до зростання для погашення боргу та його обслуговування.

Кейнсіанці відкрили нове бачення щодо державного боргу, його ролі та наслідків використання. Виступаючи за активне державне втручання в економіку, позитивно розцінюють вплив державних запозичень на загальний стан економічної системи незалежно від спрямування: фінансування капітальних витрат призводить до зростання інвестиційної діяльності, а поточних витрат – до зростання національного сукупного споживання [2]. Мультиплікативний ефект, творцем якого є представники школи, дозволяє, на їх думку, своєчасно обслуговувати державний борг. А необхідності в поверненні основної суми боргу немає, а зменшити борговий тягар можна за рахунок зростання грошової маси в обігу чи підвищення податкового навантаження. Головне – досягнути збалансованості економіки, а не бюджету.

Зупинимось детальніше на поясненні негативного зв'язку між державним боргом та темпами економічного зростання з погляду неокласиків. Ф. Модільяні, розвиваючи теорію Дж. Б'юкенена, доводив, що державний борг є тягарем для майбутніх поколінь, що проявляється як зниження потоку доходів у результаті меншого запасу приватного капіталу і, як наслідок, призводить до зростання в довгостроковій перспективі процентної ставки. Негативний вплив державного боргу може бути зменшений до мінімуму лише в разі фінансування тих державних витрат, які призведуть до збільшення реальних доходів у перспективі, тобто до формування громадського продуктивного капіталу [5; 6].

Деякі вчені вважають, що зростання продуктивності державних витрат, фінансованих за рахунок зростання податкового навантаження, можливе лише коли рівень державного (внутрішнього) боргу достатньо низький. П. Кругман та Е. Коен, американські економісти, які у своїх роботах пишуть про позитив державних запозичень для інвестиційної діяльності в разі, якщо борг не досягнув свого порогового значення. Перевищення граничних розмірів боргового навантаження негативно впливає на готовність інвесторів вкладати капітал.

Таким чином, економісти та науковці сучасності більше приділяють увагу двосторонньому вивченню впливу державного боргу на економічний розвиток країни, розглядаючи короткострокову та довгострокову перспективу, а також напрями спрямування державного боргу, джерела фінансування, процентні ставки, аналізуючи ефективність використання кредитних ресурсів. Дефіцит бюджету країни зменшує потенціал зростання виробництва, адже підвищення потреб державного фінансування призводить до переливання коштів із приватного сектору в державний [8].

Розглянувши теоретично еволюцію поглядів відомих світових науковців та економістів щодо впливу державного боргу на економічний розвиток та державні фінанси, перейдемо до аналізу ситуації в Україні. Становлення ринкової економіки в нашій країні розпочалося порівняно із цивілізаційними вимірами зовсім недавно, тому проаналізуємо вплив боргу на національну економіку за останні 20 років, використовуючи систему макроекономічних показників.

Розпочнемо аналіз впливу державного боргу на державні фінанси із аналізу динаміки, відображеної на рис. 1.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

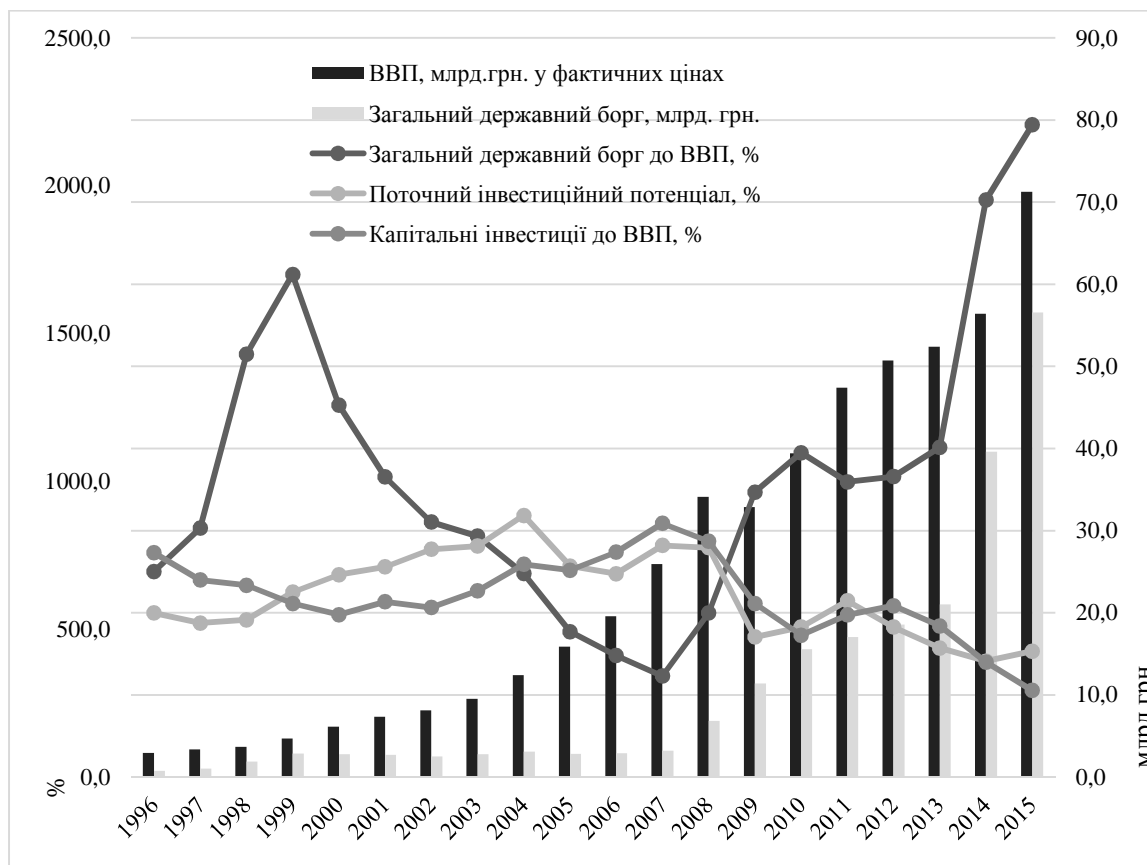

Рис. 1. Динаміка відношення валових заощаджень, державного боргу та капітальних інвестицій до номінального ВВП за 1996–2015 роки

Джерело: складено авторами за даними джерел [1; 3; 4].

Так, простежується логічний взаємозв'язок між показниками відношення валових заощаджень та капітальних інвестицій до ВВП: у разі зростання валових заощаджень, капітальне інвестування теж зростає. Відмінна ситуація спостерігалася лише у 1999–2000 рр. Варто відзначити 2014–2015 рр.: заощадження зросли на 37,0 %, а обсяг капітальних інвестицій упав на 4,9 % (табл.), що пов'язано, перш за все, з нестійкою фінансово-економічною ситуацією у країні і високими ризиками капіталовкладень. Середній темп приросту ВВП номінального та реального за 20 останніх років становить 18,4 та 19,0 % відповідно, у той час як середньостатистичний щорічний приріст державного боргу перебуває на рівні 30,0 % (табл.). Між показниками відношення валових заощаджень та капітальних інвестицій до ВВП, з одного боку, та показником відношення державного боргу до ВВП, з іншого боку, існує обернена залежність. Цікаво, що середньостатистичний приріст капітальних інвестицій та валових заощаджень за досліджуваний період становить відповідно 22,3 і 22,0 %, що на 36,0 % менше такого ж приросту державного боргу. Тобто спостерігаємо негативну тенденцію прискореного зростання боргового навантаження на національну економіку, і активізація інвестиційних процесів повільнішими темпами, що свідчить про неефективне та недоцільне використання державного боргу.

Під час оцінювання впливу державного боргу на економічний розвиток варто враховувати валютні коливання та інфляційні очікування. Тому наступний графік (рис. 2) демонструє динаміку приросту реального і номінального ВВП та державного боргу в розрізі національної та іноземної валют за останні двадцять років функціонування національної економіки.

Таблиця

Значення показників впливу державного боргу на економічний розвиток України за 1996–2015 роки

Показники	Роки																			
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
ВВП номінальний, млрд грн	81,5	93,4	102,6	130,4	170,1	204,2	225,8	264,2	344,8	441,5	544,2	720,7	948,1	913,3	1094,6	1316,6	1408,9	1454,9	1566,7	1979,5
Індекс інфляції	1,4	1,1	1,2	1,2	1,3	1,1	1,0	1,1	1,1	1,1	1,1	1,2	1,2	1,1	1,1	1,0	1,0	1,0	1,2	1,4
ВВП реальний, млрд грн	58,3	84,8	85,5	109,4	135,2	192,5	227,2	244,2	307,0	400,3	487,6	618,1	775,2	813,3	1003,3	1258,7	1411,7	1447,7	1254,4	1381,3
Загальний державний борг, млрд грн	20,4	28,3	52,8	79,8	77,0	74,6	70,1	77,5	85,4	78,1	80,5	88,7	189,4	316,9	432,2	473,1	515,5	584,1	1100,8	1571,8
Загальний державний борг до ВВП номінального (гривневий еквівалент), %	25,0	30,3	51,5	61,2	45,3	36,5	31,0	29,3	24,8	17,7	14,8	12,3	20,0	34,7	39,5	35,9	36,6	40,1	70,3	79,4
Загальний державний борг до ВВП реального (гривневий еквівалент), %	35,0	33,4	61,8	72,9	56,9	38,8	30,9	31,7	27,8	19,5	16,5	14,4	24,4	39,0	43,1	37,6	36,5	40,3	87,8	113,8
Загальний державний борг до ВВП номінального (доларовий еквівалент), %	25,0	30,3	51,5	61,2	45,3	36,5	31,0	29,3	24,8	17,7	14,8	12,3	20,0	34,7	39,5	35,9	36,6	40,1	70,3	79,4
Загальний державний борг до ВВП реального (доларовий еквівалент), %	35,0	33,4	61,8	72,9	56,9	38,8	30,9	31,7	27,8	19,5	16,5	14,4	24,4	39,0	43,1	37,6	36,5	40,3	87,8	113,8
ВВП номінальний на душу населення, тис. грн	1,6	1,9	2,1	2,6	3,5	4,2	4,7	5,5	7,3	9,4	11,7	15,5	20,5	19,9	23,9	28,9	31,0	32,0	36,7	46,2
Загальний державний борг на душу населення, тис. грн	0,4	0,6	1,1	1,6	1,6	1,5	1,5	1,6	1,8	1,7	1,7	1,9	4,1	6,9	9,4	10,4	11,3	12,9	25,8	36,7
Темпи приросту державного боргу, %	30,5	38,7	86,6	51,1	-3,5	-3,1	-6,0	10,6	10,2	-8,5	3,1	10,2	113,5	67,3	36,4	9,5	9,0	13,3	88,5	42,8
Темпи приросту ВВП номінального, %	12,3	14,6	9,9	27,1	30,4	20,0	10,6	17,0	30,5	28,0	23,3	32,4	31,6	-3,7	19,9	20,3	7,0	3,3	7,7	26,3
Курс грн/дол. США	1,8	1,9	2,5	4,1	5,4	5,4	5,3	5,3	5,3	5,1	5,1	5,1	5,3	7,8	7,9	8,0	8,0	8,0	11,9	21,8
Приріст державного боргу на душу населення (у гривневому еквіваленті), %	-	15,5	48,1	53,0	-5,5	-4,7	-8,8	14,5	15,5	-14,3	4,7	16,1	197,8	250,5	226,5	80,4	83,3	134,8	1015,1	925,3
Приріст номінального ВВП на душу населення (у гривневому еквіваленті), %	-	52,0	1,3	46,9	50,7	112,5	68,2	33,4	123,5	183,2	171,6	256,3	308,7	74,7	373,3	501,8	300,6	70,6	-379,8	249,5
Приріст державного боргу на душу населення (у доларовому еквіваленті), %	-	8,0	12,4	-4,4	-10,2	-0,5	-1,5	2,7	3,0	-1,6	1,3	3,2	36,1	9,3	27,0	9,7	10,1	16,9	38,3	-40,5
Приріст номінального ВВП на душу населення (у доларовому еквіваленті), %	-	11,2	-16,4	-20,2	-0,6	13,3	8,5	14,2	29,9	42,1	42,3	68,7	73,1	-123,1	40,5	53,7	21,9	11,3	-98,9	-80,8
Валові заощадження, млрд грн	16,3	17,5	19,6	29,4	41,9	52,3	62,6	74,3	109,8	113,4	134,7	203,3	264,9	155,8	199,9	282,5	257,3	228,5	221,0	303,3
Поточний інвестиційний потенціал, %	20,0	18,7	19,1	22,5	24,6	25,6	27,7	28,1	31,8	25,7	24,8	28,2	27,9	17,1	18,3	21,5	18,3	15,7	14,1	15,3
Капітальні інвестиції, млрд грн	22,3	22,4	24,0	27,6	33,6	43,6	46,6	59,9	89,3	111,2	149,0	222,7	272,1	192,9	189,1	259,9	293,7	267,7	219,4	208,7
Капітальні інвестиції до ВВП, %	27,3	24,0	23,4	21,1	19,8	21,3	20,6	22,7	25,9	25,2	27,4	30,9	28,7	21,1	17,3	19,7	20,8	18,4	14,0	10,5

Джерело: складено авторами за даними джерел [1; 3; 4].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

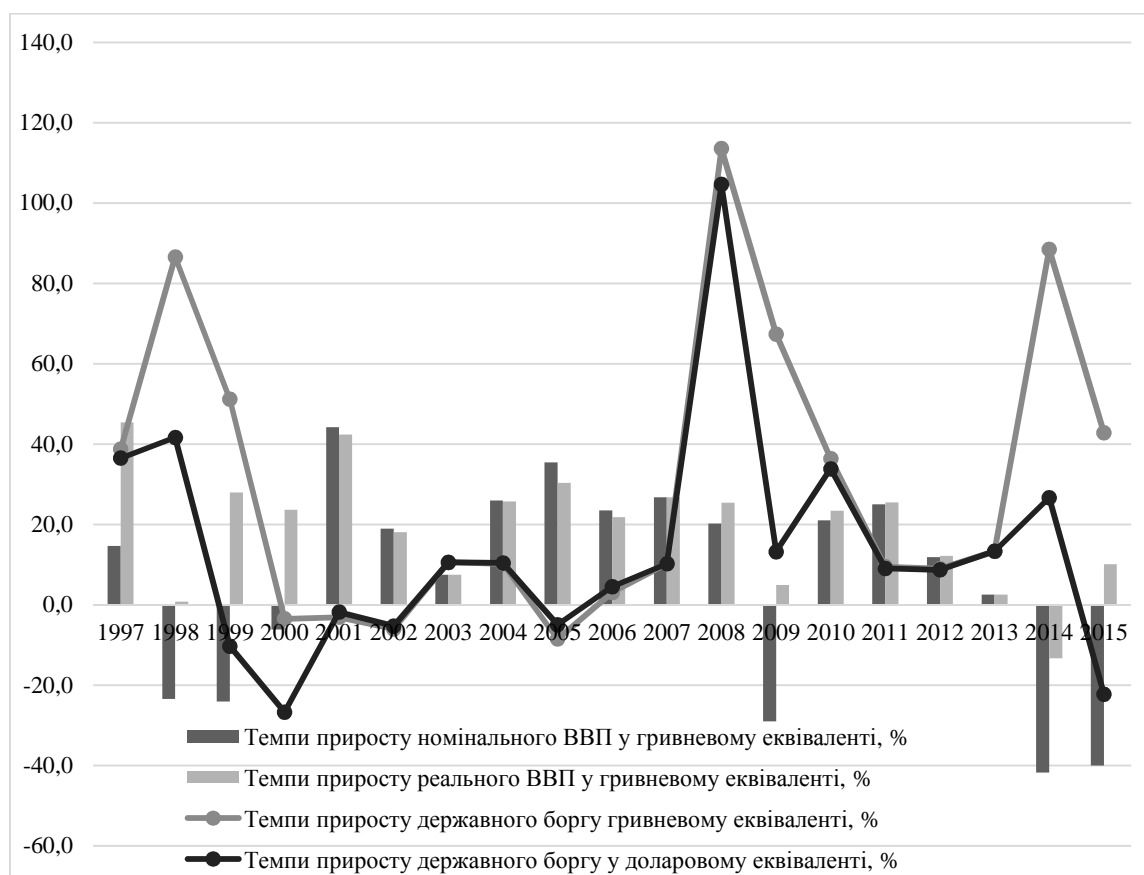

Рис. 2. Динаміка темпів приросту реального і номінального ВВП та державного боргу в розрізі національної та іноземної валют за 1996–2015 роки

Джерело: складено авторами за даними джерел [1; 3; 4].

На рис. 2 чітко виражені циклічні коливання розвитку національної економіки, причому найвищі темпи приросту державного боргу, що не залежать від валютних коливань чи спекуляцій у 2008 році. Графік наглядно демонструє періоди значних значень індексу інфляції та знецінення національної валюти. У 1998–1999 рр. та 2014–2015 рр. значний приріст державного боргу, в основному, спричинений різким зростанням курсу національної валюти до іноземної на 69,0 і 83,0 % відповідно (табл.). Варто зауважити, що середньорічний темп приросту державного боргу у гривнях і доларах США становить 30,0 і 13,2 % відповідно, а такий же темп приросту реального і номінального ВВП у гривнях становить 19,0 і 5,9 % відповідно. Варто всебічно розглядати динаміку показників та причини таких змін, враховуючи найвагоміші фактори впливу.

Перейдемо до розгляду та оцінювання впливу державного боргу на економічний розвиток через аналіз динаміки ВВП та державного боргу на душу населення (рис. 3). Для уніфікації розрахунків за основу взяли чисельність населення станом на кінець 2015 року [1].

Для національної економіки індикатором рівня життя населення може бути обсяг валового державного боргу. До 2007 року загальний державний борг на душу населення не перевищував 1800 грн, з 2008 року почалося різке зростання рівня державної заборгованості, і станом на 31.12.2015 року – становить 36 700 грн, тобто за 20 років боргове навантаження на громадянина України зросло у 92 рази, а рівень життя населення (у розрахунку реального та номінального ВВП на одну особу) за цей же період – у 23 та 24 рази відповідно.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Рис. 3. Динаміка показників впливу державного боргу на життєвий рівень населення за 1996–2015 роки
Джерело: складено авторами за даними джерел [1; 3; 4].

Таким чином, державний борг сприяє економічному зростанню, збільшенню капіталовкладень та зростанню продуктивності до меж граничного рівня відношення боргу до ВВП. Після перевищення межі державна заборгованість продовжує зростати, що послаблює довіру інвесторів, призводить до зростання вартості обслуговування боргу та підвищення премії за ризик (зростання вартості нових кредитів). Тим самим збільшується навантаження на державні фінанси та простежується тенденція до економічного спаду. Питання впливу державного боргу на рівень життя населення неоднозначне та має враховувати фактори економічного та неекономічного характеру.

Динаміка відношення державного боргу та номінального ВВП на душу населення в розрізі двох валют відображена на рис. 4. Прив'язка національної валюти: гривні до долара США зумовлює необхідність визначення рівня життя населення в порівняльному аспекті в розрізі національної (права вісь на графіку) та світової валюти (ліва вісь на графіку).

Високий рівень боргового навантаження на національну економіку призводить до появи багатьох проблем. Адже значні обсяги державного боргового тягаря з високими темпами приросту порушують стійкість державних фінансів та підвищують ризики неплатоспроможності. Як результат, зростає премія за ризик, а отже, і вартість запозичень, що може мати негативний вплив на довгострокове зростання продуктивності в результаті зниження темпів залучення приватних інвестицій. Поглиблюють проблему стійкості державних фінансів і бюджетні наслідки від демографічних процесів, зокрема: старіння населення. Врешті-решт, існує висока ймовірність зменшення потенціалу грошово-кредитної політики національної економіки в результаті невизначеності щодо боргової стійкості.

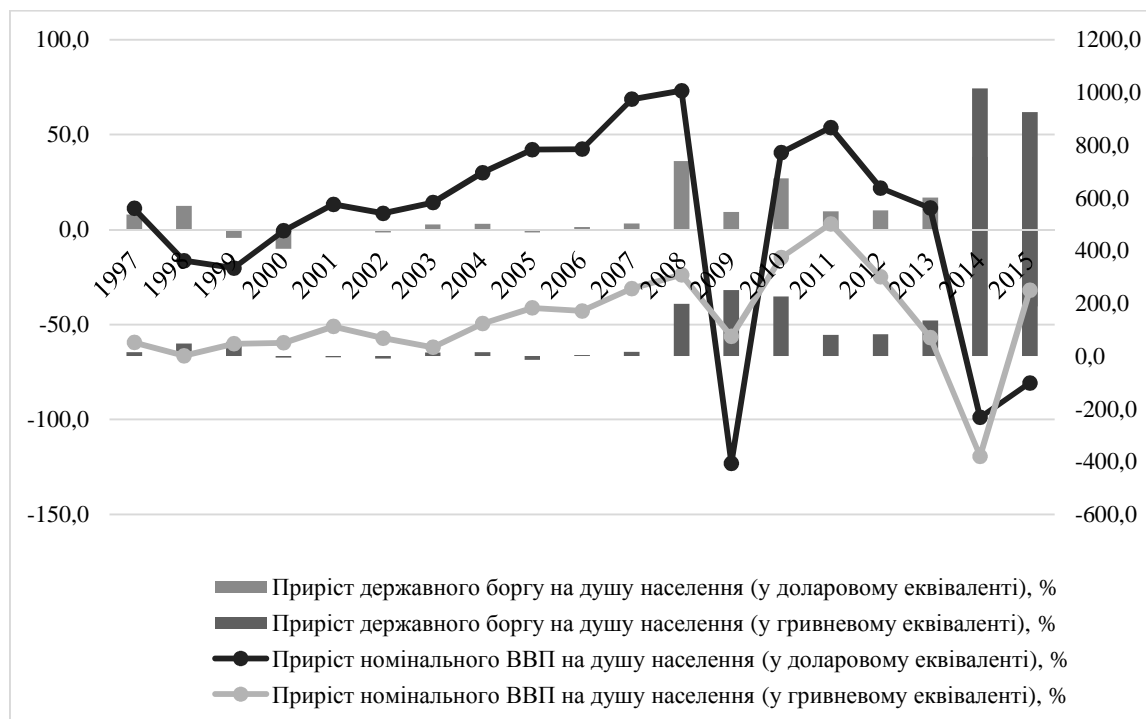

Рис. 4. Динаміка відношення державного боргу та номінального ВВП на душу населення в розрізі двох валют за 1997–2015 роки

Джерело: складено авторами за даними джерел [1; 3; 4].

Для проведення ефективної боргової політики боргова стратегія країни має вдало поєднуватися з бюджетною стратегією, що полягатиме в одночасному поєднанні процесів зниження рівня державного боргу, підвищення рівня зайнятості та продуктивності, реформування систем пенсійного забезпечення, освіти, охорони здоров'я, системи догляду за людьми похилого віку [7].

Для цього уряд має досягти і підтримувати бюджетні позиції країни на належному рівні. На шляху до реформування має відбутися різке скорочення державних витрат, але для досягнення ефективності, це правило має стати винятком для державних витрат на інвестиційну, інноваційну діяльність, наукові дослідження та освіту. У системі національної економіки необхідно збільшити участь на ринку праці та підвищити продуктивність праці для зростання потенційного ВВП та розширення впливу фіскальної політики. Пенсійна система, система охорони здоров'я мають бути реформовані, оскільки через зростання демографічних показників старіння населення, зростають витрати державного бюджету за наявності дефіциту бюджету Пенсійного фонду України.

Висновки і пропозиції. Проаналізувавши отримані в результаті математичних розрахунків дані макроекономічних показників у табличному та графічному вигляді, доходимо висновку, що рівень боргового навантаження української економіки негативно впливає на економічний розвиток. За рахунок візуального відображення статистичних даних спостерігаємо картину циклічних коливань національної економіки зі спадами у часи найбільшого боргового навантаження та покращення при зменшенні темпів приросту рівня державного боргу до ВВП.

Сила впливу державного боргу на економічний розвиток національної економіки залежить від рівня боргового навантаження. У разі зростання рівня державного боргу, обсяги валових заощаджень та капітальних інвестицій скорочуються.

Взагалі державний борг України протягом розвитку національної економіки негативно впливає на стан соціально-економічних макроекономічних показників. Його зростання за граничні межі призводить до погіршення рівня життя населення.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Загалом першопричини такої ситуації полягають у неефективному та нецільовому використанні державного боргу. З початку незалежності кредитні ресурси спрямовувалися на покриття бюджетного дефіциту, на фінансування соціальних виплат. Коли ж відношення державного боргу до ВВП перевищує граничні межі та призводить до погіршення стану показників боргової стійкості та боргової безпеки, наступні державні позики використовуються в переважній більшості на обслуговування раніше отриманих кредитів, вартість яких для уряду з кожним разом зростає.

Значний обсяг державного боргу України та високі темпи його приросту поряд зі зростанням вартості запозичень являють собою одну з найбільш важливих, невирішених та гострих проблем. Активізація зростання державного боргу пояснюється багатьма чинниками, серед яких варто виділити: нестабільність національної валюти та непродумана грошово-кредитна політика уряду, хронічний дефіцит поточного рахунку платіжного балансу та державного бюджету, незбалансованість державних фінансів, недовіра населення до банківського сектору, низький рівень інвестиційної активності, надвисока імпортна залежність країни та відсутність ефективної політики енергозбереження та інші. Отже, причин порушення боргової стійкості достатньо, тому великого значення має розроблення механізму та системи заходів для припинення процесу безперестанного зростання боргового навантаження та зменшення його негативного впливу на економічний розвиток країни.

Таким чином, першочерговими кроками на шляху до забезпечення боргової стійкості національної економіки мають стати:

- впровадження ефективної боргової політики;
- використання кредитних ресурсів для фінансування інвестиційних проектів середньо- чи довгострокового фінансування;
- поєднання ефективної боргової стратегії з впровадженням бюджетної, зменшенням витрат державного бюджету, зростанням зайнятості та продуктивності праці;
- використання інструментів реструктуризації наявного державного боргу тощо.

Список використаних джерел

1. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс. – М. : Гелиос АРВ, 1999. – 352 с.
3. Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=34952.
4. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua.
5. Buchanan J. Public Principles of Public Debt / J. Buchanan. – Irwin : Homewood IL, 1958. – 346 p.
6. Modigliani F. Long-Run Implications of Alternative Fiscal Policies and the Burden of the National Debt / F. Modigliani // *Economic Journal*. – 1961. – № 71. – Pp. 730–755.
7. Nautet M. Economic impact of the public debt / M. Nautet, L. Van Meensel [E-resource]. – Access mode : https://www.nbb.be/doc/ts/publications/economicreview/2011/ecorevii2011_h1.pdf.
8. *The impact of high and growing government debt on economic growth* // European Central Bank [E-resource]. – Access mode : <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp1237.pdf>.

References

1. *Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy [The State Statistics Committee of Ukraine]*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Keynes, J. M. (1999). *Obshchaia teoriia zaniatosti, protsenta i deneg [General Theory of employment, interest and money]*. Moscow: Gelios ARV (in Russian).
3. *Ministerstvo finansiv Ukrainy [The Ministry of Finance of Ukraine]*. Retrieved from http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=34952.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

4. *Natsionalnyi bank Ukrainy [The National Bank of Ukraine]*. Retrieved from www.bank.gov.ua.
5. Buchanan, J. (1958). *Public Principles of Public Debt*. Irwin: Homewood IL.
6. Modigliani, F. (1961). *Long-Run Implications of Alternative Fiscal Policies and the Burden of the National Debt*. *Economic Journal*, no. 71, pp. 730–755.
7. Nautet, M., Meensel L. Van *Economic impact of the public debt*. Retrieved from https://www.nbb.be/doc/ts/publications/economicreview/2011/ecorevii2011_h1.pdf.
8. *The impact of high and growing government debt on economic growth*. European Central Bank. Retrieved from <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwp/scpwp1237.pdf>.

Абакуменко Ольга Вікторівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів підприємств і установ, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Абакуменко Ольга Вікторівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансових підприємств і установ, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Abakumenko Olha – Doctor of Economics, Professor, Chief of Department of Finance of Enterprises and Institutions, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: abakumenko.olga@gmail.com

Омельяненко Маргарита Олександрівна – аспірант, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Омельяненко Маргарита Александровна – аспирант, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Omelianenko Marharyta – PhD student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

УДК 330.322:33.131.7

*Валерій Ільчук, Неля Гавриленко, Ірина Садчикова***РИЗИКИ ЗАЛУЧЕННЯ ФІНАНСОВОГО КАПІТАЛУ ТА ШЛЯХИ ЇХ МІНІМІЗАЦІЇ***Валерій Ільчук, Неля Гавриленко, Ірина Садчикова***РИСКИ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВОГО КАПИТАЛА И ПУТИ
ИХ МИНИМИЗАЦИИ***Valerii Ilchuk, Nelia Gavrylenko, Iryna Sadchykova***RISKS OF ATTRACTION OF FINANCIAL CAPITAL AND WAYS
OF THEIR MINIMIZATION**

Проаналізовано схеми класифікації ризиків залучення інвестиційного капіталу, розкрито специфіку ризиків IPO, наведено характеристику ризикової діяльності основних учасників фондового ринку. Визначено напрями мінімізації ризиків IPO.

Ключові слова: первинне публічне розміщення акцій (IPO), ризик IPO, компанія-емітент, фондовий ринок, інвестор, інвестиційний проект, мінімізація ризиків.

Рис.: 2. Бібл.: 7.

Проанализированы схемы классификации рисков привлечения инвестиционного капитала, раскрыта специфика рисков IPO, приведена характеристика рисковей деятельности основных участников фондового рынка. Определены направления минимизации рисков IPO.

Ключевые слова: первичное публичное размещение акций (IPO), риски IPO, компания-эмитент, фондовый рынок, инвестор, инвестиционный проект, минимизация рисков.

Рис.: 2. Библ.: 7.

The article describes of risk classification scheme to attract investment capital, disclosed the specifics of risk IPO, given the risk characteristics of the main participants of the stock market. The ways of minimizing risks IPO.

Key words: initial public offering (IPO), IPO risks, the company issuing, the stock market, the investor, the investment project, minimizing risks

Fig.: 2. Bibl.: 7.

JEL Classification: G 31

Постановка проблеми. Ризики завжди супроводжують інвестиційну діяльність і є одним із головних факторів, які впливають на прийняття інвестиційних рішень. На фондових ринках операція IPO – одна із найскладніших фінансових процедур, для якої характерна велика кількість ризиків, які виникають в усіх його учасників: компанії-емітента, банку-андерайтера та інвесторів.

Андерайтери (інвестиційні банки) та професійні інвестори (банки, інвестиційні фонди, великі приватні інвестори) є постійними учасниками ринку первинного розміщення, які мають значний дохід і налагоджену процедуру управління ризиками, пов'язаними з виходом на фондову біржу [5, с. 4]. У той же час емітент здійснює процедуру IPO, в багатьох випадках одноразово, і керівництво компанії досить часто не має необхідного досвіду управління ризиками у процесі IPO.

Процес залучення довгострокових фінансових ресурсів через проведення первинного публічного розміщення акцій пов'язаний із різними видами ризиків, які мають свою специфіку виникнення, прояву, аналізу, оцінювання та управління.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження ринку IPO у зв'язку зі збільшенням обсягів операцій на світовому ринку IPO привертає увагу багатьох науковців. Аналіз ринку IPO досліджують такі зарубіжні вчені: Р. Аггарвал, Н. Боуер, Дж. Юрау, С. Брег, В. Вільгельм, Р. Геддес, Г. Грегоріу, Т. Дженіксон, Л. Зінгалес, Т. Лафран, А. Льюнгквіст, М. Пагано, Ф. Панетта, Дж. Ріттер, І. Уелч, С. Фосетт та інші. В Україні розвиток механізмів залучення фінансових ресурсів корпораціями досліджують вітчизняні науковці, такі як О. Береславська, С. Бірюк, В. Вергелес, В. Грушко, Р. Задорожна, В. Кукса, О. Мозговий, Б. Стеценко, І. Школьник та ін. Дослідженню ризиків під час здійснення операцій первинного публічного розміщення акцій присвячені наукові праці таких вчених, як К. Гладчук, Л. Губанової, Г. Карпенко, В. Куksi, А. Лукашова, Л. Мельничука, С. Червякової та ін.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Виділення не вирішених раніш частин загальної проблеми. Віддаючи належне науковим напрацюванням вітчизняних та зарубіжних вчених, слід зауважити, що в основному в цих працях робиться акцент на практичне застосування операцій IPO. Проте мало уваги приділяється дослідженню ризиків, які виникають під час здійснення таких операцій на макро-, мезо- та мікрорівнях, їх ідентифікації та класифікації.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є ідентифікація та класифікація видів ризику під час здійснення операцій IPO, виявлення факторів ризику IPO на різних рівнях його проведення і визначення шляхів їх мінімізації.

Виклад основного матеріалу. Для прийняття оптимального управлінського рішення компанією-емітентом необхідно розглядати особливості і своєрідність різновидів ризику IPO. Ризик IPO можна визначити як імовірність скасування IPO або недосягнення очікуваних фінансових результатів (отримання збитків емітентом у процесі IPO внаслідок впливу несприятливих факторів). Ризики IPO систематизовано в межах трьох груп [6]:

1) диверсифіковані – ризики, на які емітент та/або інвестор безпосередньо впливає, тобто простежується така залежність: чим більше заходів зі зниження ризиків буде впроваджено, тим нижче буде рівень ризику і ступінь його прояву (формується на макрорівні, тобто на рівні основних учасників – емітентів й інвесторів);

2) умовно диверсифіковані – ризики, на які емітент опосередковано впливає, оскільки вони пов'язані з діяльністю супровідних учасників процесу IPO на ринку цінних паперів. Ефект від заходів з мінімізації цих ризиків буде нижче, ніж у ході управління диверсифікованими ризиками (формується на рівні ринку цінних паперів);

3) недиверсифіковані – ризики, що виникають на макрорівні (на рівні країни), які емітент не здатен контролювати, і тому він змушений лише прийняти їх та розробити заходи щодо пом'якшення їх впливу на процес IPO. Водночас С. В. Червякова, розглядаючи ризики за рівнями виникнення, виділяє такі рівні [7, с. 109–111]:

– макрорівень – ризики, які відносять до крайнього ризику (ризика країни), тобто це ті види ризиків, які лежать у площині загальнодержавних факторів впливу на всі процеси в економіці, у тому числі й на операції на фондовому ринку. Такі ризики є нерегульованими з боку компанії-емітента. Ризики країни оцінюються за такими видами ризику: економічний, фіскально-монетарний, соціально-політичний, ризик зміни законодавчого середовища тощо;

– мезорівень – ринкові ризики, які супроводжують процес IPO. Ці ризики пов'язані з особливостями функціонування фондового ринку, на якому здійснюється розміщення акцій, та діяльності професійних учасників, які супроводжують процес IPO. До цієї групи ризиків можна віднести: ризик падіння кон'юнктури ринку, ризик одночасного проведення IPO значною кількістю компаній, ризик недооцінки акцій, ризик неякісної роботи учасників;

– мікрорівень – внутрішньофірмові ризики, з якими стикається емітент як на етапі проведення операцій IPO, так і після неї. Ці ризики можна класифікувати за такими ознаками: ризик відповідності юридичними та нормативним вимогам, фінансові, стратегічні та операційні ризики (рис. 1).

К.М. Гладчук, проаналізувавши ризики IPO, з'ясувавши їх сутність, провів синтез класифікаційних ознак ризиків, поділивши останні на екзогенні та ендогенні (рис. 2) [1].

Найбільш повно проблему виникнення ризиків під час IPO висвітлено у працях А. Лукашова [5]. Він виділяє три види ризиків компанії-емітента:

- ризики відміни IPO;
- ризик недооцінки акцій IPO;
- пост-IPO-ризики.

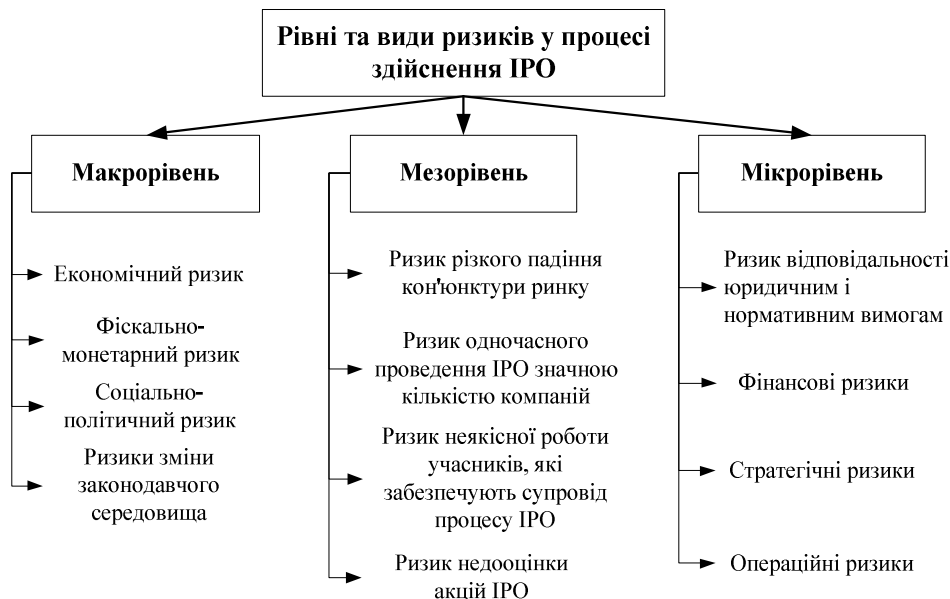

Рис. 1. Ієрархічна класифікація ризиків компанії-емітента у процесі здійснення ІРО

Рис. 2. Узагальнена класифікація ризиків ІРО

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Кожна з наведених класифікацій дозволяє розглянути окремі види ризику з урахуванням характеру їх впливу на процес проведення публічного розміщення акцій загалом.

Як зазначалось вище, фактори ризику, що діють на рівні випуску акцій, відносяться до мікрорівня. Ці об'єктивні фактори за своєю суттю зводяться до параметрів стану діючого капіталу, що є основою для випуску цінних паперів цим емітентом:

- фінансовий стан фірми-емітента (цей параметр впливає в першу чергу на ступінь ризику вкладень: чим краще фінансовий стан акціонерного товариства, тим безпечніше інвестування в його цінні папери);

- вартість та кількість акцій, що знаходяться на руках у власників (цей параметр впливає, головним чином, на ліквідність акцій: чим більша кількість знаходиться в обігу, тим вища ліквідність);

- поточні прибутки акціонерного товариства – визначають розмір дивідендів;

- перспективність галузі, в якій функціонує це акціонерне товариство (у галузях високих технологій виникає так званий «відкладений попит» на дивіденди: інвестори орієнтуються не на розмір дивідендних виплат, а на очікуваний у перспективі приріст ціни акцій).

Розглянемо детальніше вищезазначені фактори в контексті IPO.

Першим кроком процесу первинного публічного розміщення є рішення про залучення необхідних коштів саме через IPO. На цьому етапі компанія оцінює усі доступні варіанти та приймає відповідне рішення. Чітке обґрунтування того, для чого потрібні ці кошти, їх обсяг, графік і напрямки витрачання коштів необхідні для того, щоб переконати інвесторів вкладати гроші в компанію.

Потреба у фінансуванні безпосередньо пов'язана з витратами та ризиками на кожній окремій стадії інвестиційного процесу. Витрати можна поділити на такі групи [2, с. 53–63]:

- перша група – витрати, пов'язані з попередньою оцінкою бізнес-планів і первинним відбором;

- друга група – витрати на експертизу відібраних інвестиційних проектів (за показниками прибутковості, ризику, ліквідності);

- третя група – витрати, пов'язані з реалізацією проектів на інвестиційному етапі: управління, капітальні витрати, контроль та інформаційна підтримка;

- четверту групу складають витрати, що виникають на експлуатаційній фазі проекту;

- п'ята група – витрати, пов'язані з закриттям проекту.

У вітчизняній практиці головна увага зосереджується на інвестиційному етапі, що значно занижує розраховані обсяги фінансових ресурсів порівняно з фактичними, оскільки поза увагою залишаються витрати на інших фазах, на яких підвищується ризик недофінансування. У той же час закордонний досвід показує, що попередній відбір проектів є однією з важливих ланок процесу інвестиційного проектування. Обсяг витрат у перших двох групах безпосередньо пов'язаний з якістю проектів, які приймаються для майбутньої реалізації, що необхідно враховувати.

Реалізація багатьох інвестиційних проектів передбачає придбання нематеріальних активів. Витрати на придбання ліцензій та інших нематеріальних активів можуть виникати як на інвестиційному, так і на експлуатаційному етапах. Найчастіше відшкодування ціни нематеріальних активів відбувається вже під час експлуатації об'єкта у вигляді роялті при одержанні додаткового доходу від їхнього використання. Однак у деяких випадках може мати місце оплата ліцензій та ноу-хау у вигляді платежів ще на інвестиційній фазі реалізації проекту, тобто капіталізоване роялті. Основою для розрахунків витрат на придбання нових технологій та знань буде оцінка додаткового комерційного (фінансового) ефекту від їхнього використання або контрактної ціни аналогічних угод (частіше доступ до такої інформації відсутній, оскільки вона тримається у таємниці).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Комерційний ефект визначається здебільшого суб'єктивно, бо стосується майбутніх вигод від реалізації проекту. Через це доцільно застосовувати як верхню межу витрат на придбання нематеріальних активів, так і середню оцінку групи незалежних експертів, хоча реальні витрати визначатимуться сумою укладеного контракту на право їх використання.

У розрахунках першого наближення щодо визначення фінансових потреб проекту в цілому, особливо на ранніх його стадіях (передінвестиційній фазі), інколи можуть використовуватися деякі інші специфічні методи, які, щоправда, не набули поширення. Серед одних із найвідоміших є параметричний метод, що дозволяє установити визначені математичні співвідношення між основними споживчими й технологічними параметрами об'єкта інвестиційної діяльності та витратами на них.

Іншим широко використовуваним методом є прив'язка до вартості технологічного устаткування. Він ґрунтується на нагромадженні та відпрацьовуванні цінової інформації з проектів низки галузей, у результаті чого виявляється деякий усереднений відсоток, що визначає частку технологічного устаткування у загальному обсязі інвестицій у проект стосовно до певного сектору й певного виробництва. Прив'язка до такого компонента кошторису, як технологічне устаткування, обумовлена найменшими труднощами щодо визначення ціни устаткування. А за визначеною вартістю технологічного устаткування без особливих труднощів можна розрахувати потребу у фінансуванні всього проекту.

Для повного врахування потреб у фінансуванні інвестиційного проекту необхідно враховувати витрати, які виникають на всіх фазах життєвого циклу проекту: передінвестиційній, інвестиційній, експлуатаційній, фазі закриття.

Крім того, у вітчизняних умовах під час визначення потреби у фінансуванні проектів необхідно враховувати велику ймовірність змін у податковій сфері, валютному, митному законодавстві, які можуть суттєво вплинути на витрати по інвестиційних проектах та підвищити ризики.

Після визначення обсягів фінансування і прийняття рішення про залучення необхідних коштів через IPO компанія починає підготовку до емісії.

Одним з головних питань при IPO, що впливає на рівень ризику, є зниження вартості емісії. Зазвичай, існує величезна різниця між запропонованою ціною акцій та їх ціною через два-три дні після розміщення. Витрати заниження ціни є найвищими витратами під час IPO – зазвичай вони перевищують всі інші витрати. Середнє заниження вартості усіх нових акцій (хоча це і дуже важко виміряється) можна оцінити як 15–20 %. Іноді вважається, що це в інтересах компанії, оскільки залишає можливість інвесторам отримати майбутній прибуток і зменшити ризик низької ліквідності.

Від моменту початку підготовки IPO до фактичного розміщення акцій, як правило, проходить досить багато часу – півтора-два роки, і першою ознакою підготовленого IPO якраз і є поява офіційного підтвердження про реальних власників певної компанії. Крім того, компанія, що планує публічне розміщення акцій, має продемонструвати інвесторам стійке зростання основних фінансових показників як мінімум впродовж двох останніх років. З цією метою проводиться процедура в Due Diligence, яка являє собою процедуру ретельного вивчення діяльності компанії і бізнесу, мета якого – впевнитися в тому, що відомості, які розкриваються, не містять жодних неточностей, двозначних тлумачень, викривлень або прогалин.

Крім забезпечення максимальної безпеки для андеррайтерів від можливої відповідальності за надання неправдивої інформації в емісійних документах, результати Due Diligence допомагають також й інвесторам впевнитися у тому, що в цих документах повно і правдиво розкривається інформація про компанію. Також процедура ретельного

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

вивчення сприяє більш чіткому визначенню методів і способів представлення компанії інвесторам у найбільш вигідному світлі.

У ході процедури Due Diligence юристи проведуть ретельне вивчення інтелектуальної власності й активів компанії. Вони досліджуватимуть наявну фінансову інформацію, проаналізують джерела фінансування і розподілу цінних паперів, схеми страхового забезпечення, наявні вимоги до контрагентів, можливі позови і податкові зобов'язання. Вони також захочуть впевнитися, що компанія не втягнута в адміністративні або інші розслідування чи спори. Нарешті, вони проглядатимуть відомості про працівників – списки, організаційну структуру компанії, схеми матеріального заохочення, укладені договори підряду та угоди з професійними організаціями і союзами [3, с. 111–118].

Андерайтери та їх юристи обов'язково нанесуть візити до компанії, щоб проінспектувати наявні активи. Вони спілкуватимуться з клієнтами, постачальниками й іншими особами, з якими компанія веде справи, та проведуть окремі зустрічі з директорами, аудиторами й іншими консультантами. Частиною процесу також буде запит андерайтерів до незалежних аудиторів про надання «комфортного листа», в якому мають бути представлені та засвідчені відомості, що не включаються до фінансових звітів, але які неодмінно наявні в реєстраційних документах, а також ті факти, що мали місце після завершення аудиторських перевірок. Андерайтерам властиво запитувати висновки аудиторів, що стосується широкого кола питань. Як правило, чим воно ширше, тим дорожчим стає процес проведення Due Diligence. Щоб уникнути ризику зайвих витрат, слід на самому початку погоджувати між всіма учасниками процесу перелік питань, за якими андерайтери будуть вимагати від аудиторів посвідчення відомостей про компанію. При цьому йдеться не лише про фінансові показники, а й зокрема, про рівень корпоративного управління. Наразі це питання набуває все більшого значення – умови лістингу провідних фондових бірж містять вимоги щодо корпоративного управління. Корпоративне управління товариства є необхідним при IPO, зважаючи на такі аспекти:

- по-перше, жоден інвестор не придбає акції компанії з неналежною системою корпоративного управління. Інвестори бажають мати гарантії повернення вкладених коштів. Якщо система управління товариством не є достатньо прозорою та зрозумілою, це розглядається як високий ризик;
- по-друге, компанія з більш високим рівнем корпоративного управління має кращі шанси продати свої цінні папери за вигідною ціною;
- по-третє, від належного корпоративного управління на цьому етапі (підготовка до IPO та саме розміщення) вирає і сама компанія, оскільки вона відповідає вимогам за новими правилами.

Відсутність корпоративної культури, правовий нігілізм, відсутність належної судової системи призводять до численних зловживань (правопорушень, злочинів) з боку менеджменту акціонерних підприємств, наслідком яких є численні та грубі порушення основоположних прав інвесторів:

- порушення права на рівне ставлення до всіх акціонерів;
- порушення права на участь в управлінні товариством;
- порушення права на отримання інформації про діяльність акціонерного товариства.

Перш ніж заявляти про плани вийти на IPO, підприємцям рекомендується за допомогою професіоналів оцінити поточну капіталізацію компанії і вирішити, з яким пакетом акцій вони готові розлучитися.

Сьогодні інвестори готові вкладати лише у високоліквідні акції, а для забезпечення високої ліквідності емітенту доведеться виставити на торги чималий пакет своїх акцій (від 10 %).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Тому, якщо компанія невелика і їй потрібна незначна сума інвестицій (до 50 млн дол.), краще провести приватне розміщення: продати акції невеликій групі зарубіжних інвестиційних фондів.

Якщо йдеться про велике розміщення, його краще робити на основному майданчику, бо витрати на нього перевищують 1,5–2 % від суми залученого капіталу, не враховуючи гонорар фінансового консультанта. Для дрібних розміщень альтернативні точки є більш зручними.

Експерти стверджують, що для того, щоб заробити на первинному публічному розміщенні акцій 100 млн дол., тільки на підготовку необхідно витратити два–три мільйони, а витрати на саме розміщення можуть бути ще більшими. Тому на IPO варто виходити компаніям з достатньо високою капіталізацією й операційним прибутком, які готові інвестувати в розвиток [4].

Може здатися, що розміщення акцій на біржі – це є завершення IPO. Проте це не так: з цього моменту IPO тільки починається. Адже успіх і досягнення компанією поставлених цілей більшою мірою залежить від того, які дії будуть зроблені після розміщення.

Після розміщення передбачається активна робота з інвесторами, публікація регулярної звітності, підтримка корпоративного сайту (профілю інвестора), розкриття суттєвих фактів з життя компанії, випуск аналітичних звітів, організація виступів топ-менеджерів на міжнародних форумах і дискусійних майданчиках, зустрічей топ-менеджерів з великими інвесторами або фонд-менеджерами.

Ринкова капіталізація компанії є індикатором її реальної вартості, а IPO дає компанії виключну можливість визначити розмір цієї реальної вартості. У разі зниження ринкової капіталізації за рахунок падіння котирувань, що не обумовлені ринковими й економічними причинами, або якщо інформація про функціонування і фінансові показники компанії не дає для цього підстав, то таку ситуацію називають *communications gap* – недостатня робота з інвесторами. За такої ситуації може бути не створений відділ по роботі з інвесторами, не створений розділ Investor Relations на сайті компанії, де розміщуються основні новини. В подібних випадках компанія не використовує такий потужний важіль створення вартості, як інформація про свої досягнення, оскільки на всіх основних ринках вартість створюється значною мірою за рахунок очікувань інвесторів відносно ціни компанії в майбутньому. Звісно, що після деякого часу ціни можуть піднятися. Тому, щоб уникнути ризику, експерти радять аналізувати кожен рух котирувань, обов'язково проводити порівняльний аналіз з іншими компаніями цього сектору.

У разі успішного первинного розміщення компанії проводять повторне розміщення, оскільки, якщо компанія розвивається динамічно, їй знадобиться додатковий капітал для фінансування проектів. При вторинному розміщенні інвестор буде дивитись на історію первинного розміщення, а також на те, як вели себе цінні папери після нього. Тому дуже важливо, щоб вони демонстрували позитивну динаміку, це знизить ціновий ризик.

Після IPO в компанії з'являються стратегічні ризики, які пов'язані з доступом до нових джерел фінансування і можливістю проведення більш масштабних інвестиційних проектів. На цьому етапі, коли компанія отримала необхідні ресурси після проведення операції IPO, можливе неефективне їх використання, що може бути пов'язано з хибним вибором цільового об'єкта фінансування чи недостатньо кваліфікованим управлінням грошовими коштами з позиції збереження їх вартості в часі.

Фактори ризику, що діють на рівні групи випусків, або на всьому фондовому ринку, стосуються макrorівня. Ці фактори пов'язані із загальним станом економіки:

– стійкість, збалансованість і перспективи зростання економіки, надійність фінансової системи (ступінь ризику вкладень);

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- кон'юнктура товарних ринків, ринків золота, нерухомості (зіставлення з альтернативними формами інвестування);
- темпи економічного зростання;
- ступінь використання акціонерним товариством цінних паперів для залучення коштів (ліквідність);
- міжгалузеві переливи капіталів, стан платіжних балансів і валютної системи.

Фондовий ринок є представником сектору фіктивного капіталу, у зв'язку з цим вплив специфічних умов ринку іноді є більш потужним, ніж дія об'єктивних факторів. Так, на курс акцій значний вплив чинять біржові фактори – спекулятивні і суб'єктивні. З одного боку, спекуляція не пов'язана напряму зі станом діючого капіталу і її неможна віднести до об'єктивних факторів, а з іншого боку, спекуляція для ринку цінних паперів така ж об'єктивна і важлива форма операцій, як «нормальна» торгівля на ринку товарів. Специфіка впливу спекулятивних факторів полягає в тому, що вони зміщують баланс у комплексі ціноутворюючих факторів із об'єктивних умов відтворюючого процесу в бік очікувань. За наявності на ринку цінних паперів великого обсягу спекулятивних капіталів біржовий курс вже визначається не просто станом дійсного капіталу, а значною мірою очікуванням зміни курсу. При цьому першочергове значення має не розмір дивіденду, а виграш на курсовій різниці [3, с. 118–127].

Ризик недооцінки активів виникає на етапі безпосереднього розміщення акцій на біржі і має безпосередній вплив на успішність проведення IPO і, як результат, на обсяг залучення коштів. За характером дії такий ризик належить до складних, тобто є композицією елементарних ризиків. З огляду на це доцільним буде підвищена увага з боку емітента на цей вид ризику з метою подальшого його нівелювання.

Біржові ризики становлять небезпеку втрат від біржових угод. До цих ризиків належать: ризик неплатежу з комерційних справ, ризик неплатежу комісійної винагороди брокерській фірмі та ін.

Практично вся біржова активність піддається не одному, а сукупності ризиків, залежно від обставин, що складаються на ринках, а також від діяльності й професіоналізму самих біржовиків.

Немає біржової діяльності, що гарантує одержання прибутку за відсутності ризиків. Кожен учасник біржових торгів намагається одержати прибуток за допомогою вирішення проблем наявних ризиків, роблячи все можливе, щоб уникнути ситуації, безпосередньо пов'язаної з ризиками. Характерною рисою ризиків у біржовій торгівлі є те, що їм піддані всі учасники, навіть ті, хто не зв'язаний у біржовій торгівлі безпосередньо.

Фактори, що підсилюють біржові ризики, нерідко впливають на їх функції. До функцій ризику в біржовій торгівлі, що найбільш повно відображає їх сутності, відносяться інноваційні, регульовані й захисні функції. До функції ризику можна віднести й аналітичну функцію. Вона пов'язана з тим, що наявність ризику припускає необхідність вибору одного з можливих варіантів рішення. У зв'язку з цим біржовики у процесі ухвалення рішення аналізують усі можливі варіанти, вибираючи найбільш рентабельні й найменш ризикові.

На фондових і валютних біржах ризик часто пов'язаний з падінням купівельної спроможності грошей (майбутні гроші не зможуть «купити» тієї самої кількості біржових товарів і послуг однакової якості, як гроші сьогоднішні), інакше кажучи, інфляційний ризик.

Індивідуальна і масова психологія поведінки біржовиків на фінансових ринках, які прагнуть одержати прибуток на основі свого припущення про майбутні ціни, також є чинником ризику.

Знаходження рішення проблем ризиків визначається тим, який рівень ризику допустимий для учасників біржових торгів. Біржовик може по-різному ставитися до ризиків:

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

не любити ризик, нейтрально до нього ставитися або віддавати перевагу ризику. Критеріями становлення є потреба біржовика у винагороді за ризик. Біржовики, що не люблять ризик, завжди схильні вимагати компенсацію за можливу невизначеність. Ті, хто ставиться до ризику нейтрально, байдужі до винагороди, а ті, хто ризикує, готові нести втрати, щоб випробувати гострі відчуття.

У кожного професіонала-біржовика свої методи прийняття рішень, на підставі яких він визначає, який рівень ризику для нього прийнятний або як можна його уникнути. Професіонали, спокушені на біржовій грі, визначають кожен фактор ризику заздалегідь і грають тільки тоді, коли є шанси одержати винагороду за ризик.

У результаті ухвалення рішення щодо ризиків учасники біржових торгів можуть зазнавати втрат через дію непередбачених факторів або неправильної оцінки факторів, що підсилюють ризик. Тому у процесі оцінювання ризику експерти в першу чергу повинні допускати ймовірність втрат для учасників біржової торгівлі внаслідок ухвалення рішення. Для оцінювання ризику найбільш прийнятні такі критерії, як ймовірність небажаного результату й рівень кожного ризику за пріоритетами у всій сукупності.

Ризик неякісної роботи учасників, які забезпечують супровід процесу IPO, як правило, пов'язаний із діяльністю андерайтера. Існує ризик, що, з одного боку, андерайтер проведе неякісну роботу з маркетингу акцій компанії-емітенти, а з іншого – запропонована андерайтером ціна розміщення не влаштовує власників компанії.

Найбільш важливі рішення, які доводиться приймати учасникам біржових торгів, визначаються тим, які ризики прийнятні й що робити з іншими ризиками, які неприйнятні або непередбачувані. Кожен учасник торгів має власні переваги, безпосередньо пов'язані з ризиком або одержанням винагороди, і повинен ідентифікувати ризики, вирішувати, які з ризиків для нього прийнятні й, нарешті, знаходити шляхи й способи того, як уникнути інших небажаних ризиків, а також уміти оцінювати, у які фінансові втрати це виллється і чи є в цьому який-небудь сенс. Біржовик зобов'язаний дотримуватися найбільш прийнятного ризику, а також вибору методів, способів і прийомів оцінювання, наявних у розпорядженні учасників біржових торгів. На біржах існують різноманітні вимоги, технічні параметри, нормативні стандарти і системи звітності. Під час вибору біржі для IPO необхідно враховувати, наскільки вона відповідає завданням, пов'язаним з публічним розміщенням акцій, чи може розміщення саме на цій біржі підвищити привабливість акцій компанії для інвесторів, а також важливо враховувати такі чинники:

- ліквідність ринку;
- вартість капіталу;
- географічне розташування;
- структура ринкового сектору;
- витрати на дотримання законодавчих та нормативних норм;
- вимоги корпоративного управління;
- місцезнаходження стратегічних інвесторів;
- графік IPO;
- престиж і визнання на світовому рівні.

У ході вибору фондової біржі для лістингу, з погляду ризику, необхідно враховувати такий показник, як ліквідність ринку акцій. Одним із ключових компонентів ліквідності є щоденний обсяг торгів акціями на біржі.

Загалом, чим більший обсяг ринку і чим краща його оснащеність, тим нижчий ризик інвестиційної діяльності.

В той же час існує ризик одночасного проведення IPO значною кількістю компаній, який веде до прояви так званого ефекту інформаційних каскадів (або ефект лемінгів), що може призвести до надмірної конкуренції на інвестиційні кошти [5]. У періоди, ко-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ли спостерігається активність операцій IPO на ринку, компанії суміжних галузей або одного сектору економіки можуть одночасно виходити на біржу, у результаті чого інвестори не мають достатньої кількості грошей для купівлі всіх акцій, які пропонуються на ринку. Таким чином, ефект інформаційних каскадів проявляється так: що більше компаній з одного сектору економіки виходять на фондовий ринок у той самий час, на тій самій біржі, то вища ймовірність того, що в інвесторів не вистачить коштів на придбання акцій усіх компаній.

Розглянемо чинники, що підвищують ризики IPO на рівні фондового ринку.

Успішне функціонування фондового ринку вимагає існування багатьох різноманітних інституцій. Зокрема, необхідна наявність таких передумов: свобода переміщення капіталу, забезпечення ліквідності цінних паперів, наявність розвинутої інфраструктури фондового ринку, чітка специфікація прав власності, інформаційна прозорість ринку, макроекономічна стабільність, високий рівень довіри до держави, її інституцій, а також між суб'єктами господарювання, що уможлиблює деперсоніфікований обмін. Наявність зазначених передумов у поєднанні з ефективним фондовим ринком формують привабливий та сприятливий інвестиційний клімат, який забезпечує надходження в економіку додаткових фінансових ресурсів.

В Україні ж ринок цінних паперів надзвичайно нерозвинутий та фрагментований. Кількість ліцензованих учасників є великою в порівнянні з розміром самого ринку, дуже багато учасників ринку, які працюють на ньому, здійснюють незначні за обсягом операції, або не здійснюють жодних операцій. Відсутні чинники, які б спонукали акціонерні товариства розміщувати власні цінні папери на біржовому ринку. Торги цінними паперами за обсягами становлять лише 3–4 % від загального ринку. Відсутня концентрація торгів на біржовому ринку, переважна більшість угод укладається на позабіржовому ринку.

Це має наслідком непрозоре ціноутворення, яке призводить до порушення прав інвесторів, що полягає в такому:

– неможливість визначити реальну вартість цінних паперів та маніпулювати цінами (умисне введення в оману учасників ринку цінних паперів щодо вартості цінних паперів певного емітента та/або змова про штучну зміну та фіксування ціни цінних паперів певного емітента або надання учасникам недостовірної інформації, яка суттєво вплинула на вартість цінних паперів певного емітента);

- неможливість власників цінних паперів знайти покупця;
- відсутність моніторингу щоденної торгівлі на біржових майданчиках;
- непрозорі торги на позабіржовому ринку;
- відсутність моніторингу ризиків та здатності реагувати на них.

Вищезазначене має численні негативні наслідки, серед яких головним є відсутність інвестиційної привабливості українських підприємств.

Також однією із головних причин порушення прав інвесторів є недосконала система обліку прав власності на цінні папери, витоки якої походять з приватизаційних процесів, під час проведення яких було запроваджено інститут реєстраторів – професійних учасників ринку цінних паперів, які мають право здійснювати ведення реєстрів власників іменних цінних паперів акціонерних товариств при документарній формі існування.

Основними проблемами питання обліку прав власності на цінні папери є такі:

– невисока якість системи обліку, яка не відповідає міжнародним стандартам та провідній міжнародній практиці;

- затримка та безпідставні відмови під час перереєстрації прав власності;
- організаційна та технічна неузгодженість діяльності реєстраторів та зберігачів;
- низький рівень обміну інформацією;
- акціонери не мають можливості перейти на обслуговування до іншого реєстратора;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

– укладання угоди між реєстратором та емітентом викликає сумнів щодо «незалежності» реєстраторів, які отримують прибуток за рахунок емітента.

Враховуючи вимоги українського законодавства, вихід цінних паперів українських емітентів на іноземні фондові ринки цінних паперів можливо реалізувати через укладання Центральним депозитарієм України договору про кореспондентські відносини з закордонним депозитарієм (Центральним депозитарієм).

Можливість встановлення таких кореспондентських відносин визначається не тільки технологічними умовами. При цьому повинна також враховуватися правова можливість підтвердження прав власності на цінні папери українського емітента у країні депозитарію, із яким Центральний депозитарій України укладає договір. Вирішення правових питань ґрунтується на двосторонніх або багатосторонніх договорах з урахуванням законодавства України та норм міжнародного права.

Встановлення кореспондентських відносин між Центральними депозитаріями – добре відома стандартна європейська практика обігу іноземних цінних паперів на внутрішніх ринках цінних паперів. У випадку встановлення кореспондентських відносин між центральними депозитаріями не тільки зобов'язальні (як у реалізації програм депозитарних розписок), але й майнові права (право власності на цінні папери українського емітента) передаються іноземному власнику. Встановлення кореспондентських відносин між Центральними депозитаріями цілком відповідає міжнародним нормам і рекомендаціям ECSDA (European Central Securities Depositories Association), ISSA (International Securities Services Association).

І все ж таки у процесі здійснення і депозитарної діяльності можуть теж виникати ризики, які знижують ефективність IPO.

До ризиків, які можуть виникати під час здійснення депозитарної діяльності депозитарієм цінних паперів, зберігачем, реєстратором власних цінних паперів та розрахунково-клірингової діяльності кліринговим депозитарієм, належать такі види:

- фінансовий ризик;
- технічний ризик;
- операційний ризик;
- правовий ризик;
- ризик втрати ділової репутації;
- ризик настання форс-мажорних обставин.

До ризиків, що можуть виникати під час здійснення кліринговим депозитарієм розрахунково-клірингової діяльності, належать такі види ризиків:

- ринковий ризик;
- кредитний ризик;
- ризик ліквідності;
- системний ризик.

Для ефективного запобігання та мінімізації впливу ризиків установа має розробити власну систему відповідних заходів, що відповідає обсягу та характеру діяльності такої установи, з урахуванням її профілю ризиків.

До обов'язкових елементів внутрішньої системи заходів із запобігання та мінімізації ризиків установи належать [3, с. 126–127]:

- система управління ризиком (далі – СУР);
- система внутрішнього контролю та аудиту;
- система корпоративного управління.

Залежно від обсягу та характеру своєї діяльності установа повинна створити структурний підрозділ або призначити відповідального працівника, до повноважень якого

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

має належать реалізація функцій СУР. Такий підрозділ (працівник) має бути відокремленим (незалежним) від підрозділів, з діяльністю яких пов'язано виникнення ризиків.

Установа повинна розробити та затвердити її вищим органом управління внутрішній документ, який регламентує функціонування СУР та визначає профіль ризиків установи і систему заходів із запобігання та мінімізації впливу ризиків на діяльність установи, а також встановлює права й обов'язки та розподіляє відповідальність між структурними підрозділами, посадовими особами та працівниками установи у процесі управління ризиками.

Головними завданнями СУР є:

- виявлення ризиків;
- вимірювання ризиків;
- якісне та кількісне оцінювання ризиків;
- визначення заходів із запобігання та мінімізації впливу ризиків;
- моніторинг ризиків;
- контроль за прийнятним для установи рівнем ризику;
- проведення моделювання та прогнозування процесів та майбутніх результатів діяльності установи на основі аналізу інформації та оцінки ризиків;
- визначення ефективності СУР та її удосконалення.

З метою запобігання та мінімізації впливу ризиків, притаманних установі, залежно від обсягу та характеру своєї діяльності установа повинна створити структурний підрозділ або призначити окрему посадову особу для проведення внутрішнього аудиту (контролю).

Вміння подолати проблеми відкриває шлях до вигід, які передбачалось отримати під час проведення IPO.

Висновки і пропозиції. Нерозвинутість фондового ринку в Україні, недосконалість відповідної інфраструктури, відсутність потужних емітентів, невеликий досвід роботи учасників зазначеного ринку створюють умови підвищеної ризикованості IPO.

Аналізуючи схеми класифікації ризиків IPO, слід зазначити, що найбільш досконалою можна вважати схему, в якій чітко визначені ризики екзогенного та ендогенного характеру. Вказаний підхід дозволяє чітко формалізувати ризики та виявити шляхи їх мінімізації.

Відсутність необхідних передумов функціонування фондового ринку, що стосується свободи переміщення капіталу, ліквідності цінних паперів, розвиненості інфраструктури, специфікації прав власності тощо поглиблює ризикованість операцій IPO, знижує інвестиційний клімат в країні, гальмує розвиток інвестиційних процесів.

Для активізації ринку IPO в Україні в першу чергу слід мінімізувати ризики екзогенного характеру, удосконалити інституційне забезпечення функціонування фондового ринку, посилити систему управління ризиками на рівні компаній-емітентів.

Список використаних джерел

1. *Гладчук К. М.* Теоретичні основи функціонування ринку первинних публічних пропозицій цінних паперів / К. М. Гладчук // *Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property*, 2013. – Issue 2, Volume 1. – Pp. 88–93.
2. *Губанова Л.* Визначення обсягів фінансування інвестиційного проекту / Л. Губанова // *Вісник КНЕУ*. – 2004. – № 2. – С. 53–63.
3. *Ільчук В. П.* Ринок IPO : монографія / В. П. Ільчук, Н. І. Гавриленко, І. В. Садчикова. – Чернігів : Видавець Брагинець О. В., 2016. – 228 с.
4. *Кукса В.* Это сладкое слово IPO / В. Кукса // *Зеркало недели*. – 2007. – № 35. – С. 4.
5. *Лукашов А. В.* Ризики IPO: три сторони процесу / А. В. Лукашов // *Фінансова консультація*. – 2007. – № 3. – С. 4–13.
6. *Овчаренко С. В.* Науково-методичне забезпечення первинного публічного розміщення акцій : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08 / Світлана Володимирівна Овчаренко. – К., 2013. – 20 с.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

7. Червякова С. В. Ризики компанії-емітента в процесі здійснення операції IPO / С. В. Червякова // Вісник Університету банківської справи НБУ. – 2011. – № 2 (11). – С. 109–111.

References

1. Gladchuk, K.M. (2013). Teoretychni osnovy funktsionuvannya rynku pervynnykh publichnykh propozitsii tsinnykh paperiv [The theoretical basis of market functioning initial public offerings of securities]. *Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property*, issue 2, (Vols. 1-3), pp. 88–93 (in Ukrainian).
2. Gubanova, L. (2004). Vyznachennia obsiahiv finansuvannia investytsiinoho proektu [Determination of investment project financing]. *Visnyk KNEU – Bulletin KNEU*, no. 2, pp. 53–63 (in Ukrainian).
3. Pchuk, V. P., Gavrylenko, N. I. & Sadchykova, I. V. (2016). *Rynok IRO [IPO Market]*. Chernihiv: Publisher Brahynets O. V. (in Ukrainian).
4. Kuksa, V. (2007). Eto sladkoe slovo IRO [This sweet word IPO]. *Zerkalo nedeli – Mirror of the week*, no. 35, pp. 4 (in Ukrainian).
5. Lukashov, A. V. (2007). Ryzky IRO: try storony protsesu [Risks of IPO: three party process]. *Finansova konsultatsiia – Financial consulting*, no. 3, pp. 4–13 (in Ukrainian).
6. Ovcharenko, S.V. (2013). Naukovo-metodychne zabezpechennia pervynnoho publichnoho rozmishchennia aktsii [Scientific and methodological support initial public offering]. *Extended abstract of candidate's theses*. Kyiv: Banking University of National Bank of Ukraine (in Ukrainian).
7. Chervyakova, S. V. (2011). Ryzky kompanii-emitenta v protsesi zdiysnennya operatsii IRO [The risks of the issuer in the IPO transaction]. *Visnyk Universytetu bankivskoyi spravy NBU – Bulletin of the University of banking NBU*, no. 2 (11), pp. 109–111 (in Ukrainian).

Ільчук Валерій Петрович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Ильчук Валерий Петрович – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Pchuk Valerii – Doctor of Economics, Professor, Chief of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: ivp4@rambler.ru

Гавриленко Неля Іванівна – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Гавриленко Неля Ивановна – кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Gavrylenko Nelia – PhD in Technical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: cheshirckay@gmail.com

Садчикова Ірина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Садчикова Ирина Владимировна – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Sadchykova Iryna – PhD in Economics, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: aspirant_chstu@ukr.net

УДК 330.341

*Ірина Кичко***ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ МОДЕЛІ ВЕНЧУРНОГО ІНВЕСТУВАННЯ
В УКРАЇНІ***Ірина Кичко***ПЕРСПЕКТИВЫ РЕАЛИЗАЦИИ МОДЕЛИ ВЕНЧУРНОГО
ИНВЕСТИРОВАНИЯ В УКРАИНЕ***Irina Kichko***PROSPECTS OF IMPLEMENTATION OF THE MODEL OF VENTURE
INVESTMENT IMPLEMENTATION IN UKRAINE**

Розглянуто необхідність прискорення науково-технічного прогресу завдяки реалізації моделі венчурного інвестування. Проаналізовано переваги та недоліки використання в Україні різних моделей венчурного інвестування. Обґрунтовано, що найбільш доцільним є використання моделі гарантування розвитку венчурного інвестування, за умов якої відбувається покриття можливих збитків венчурних інвесторів, зокрема, надання їм податкових пільг на суму отриманих втрат, гарантування кредитів та позик. Систематизовані фактори, що сприяють та протидіють реалізації моделі гарантування розвитку венчурного інвестування. У контексті системного підходу сформовано принципи та функції венчурного інвестування. Доведено необхідність удосконалення дії головних та інфраструктурних інститутів, що задіяні у процесі венчурного інвестування. Враховуючи той факт, що венчурне інвестування є елементом інвестиційної системи, обґрунтовується важливість покращення інвестиційного клімату, підвищення платіжного попиту населення, довіри до інститутів інвестування.

Ключові слова: інвестиційний клімат, венчурне інвестування, інновації, інститути, системний підхід, модель гарантування розвитку венчурного інвестування.

Рис: 1. Табл.:1. Бібл.: 9.

Рассмотрена необходимость ускорения научно-технологического прогресса путем реализации модели венчурного инвестирования. Проанализированы преимущества и недостатки использования в Украине различных моделей венчурного инвестирования. Обосновано, что наиболее целесообразным является использование модели обеспечения развития венчурного инвестирования, в условиях которой происходит покрытие возможных убытков венчурных инвесторов, в частности, предоставление им налоговых льгот на сумму полученных потерь; гарантирования кредитов и займов. Систематизированы факторы, способствующие и противодействующие реализации модели обеспечения развития венчурного инвестирования. В контексте системного подхода сформированы принципы и функции венчурного инвестирования. Доказана необходимость усовершенствования действия главных и инфраструктурных институтов, задействованных в процессе венчурного инвестирования. Учитывая тот факт, что венчурное инвестирование является элементом инвестиционной системы, обосновывается важность улучшения инвестиционного климата, повышение платежного спроса населения, доверия к институтам инвестирования.

Ключевые слова: инвестиционный климат, венчурное инвестирование, инновации, институты, системный подход, модель обеспечения развития венчурного инвестирования.

Рис: 1. Табл.:1. Библ.: 9.

The article deals with the need to speed up the national technological progress through the model of venture investing implementation. The advantages and disadvantages of using different models of venture investment in Ukraine have been analyzed. It has been justified that the usage of the model of guaranteeing development of venture investment that results in covering all possible damages of venture investment, in particular, in providing them with additional tax benefits in the amount of the received losses, credit guarantees and loans is the most appropriate. The factors that contribute to model of guaranteeing the development of the venture investment implementation and counteraction have been systematized. In the context of the systematic approach the principles and the functions of the venture investment in Ukraine have been formed. The necessity of improving the action of the main and the infrastructural institutions involved in the venture investment has been proved. Taking into account the fact that venture investment is the element of the investment system the importance of improving the investment climate, increasing demand payment of the population, credibility to the investing institutions is grounded.

Key words: investment climate, venture investment, innovation, institutions, system approach, the model of guaranteeing the development of the venture investment.

Fig.: 1. Tabl.: 1. Bibl.: 9.

JEL Classification: G 00

Актуальність теми дослідження. Поєднання процесів розподілу, перерозподілу капіталу та створення доданої вартості під час виробництва продукції можливе у контексті формування та реалізації в Україні активної інвестиційної політики, за умов якої під впливом інтенсифікації інноваційної діяльності відбудуться позитивні (з погляду суб'єктів господарювання, населення) зміни у: структурі національної економіки; зайнятості; діяльності формальних та неформальних інститутів; технологіях управління тощо.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Постановка проблеми. Нині в Україні, враховуючи складні фінансово-економічні реалії, постала необхідність розроблення механізмів, за реалізації яких має відбуватись без збільшення зовнішнього боргу: скорочення затрат енергоресурсів (через їх надви-соку вартість); збільшення обсягів виробництва переробних підприємств з метою росту обсягів доданої вартості; реалізація людського потенціалу корінних мешканців України. Це можливе за рахунок стимулювання внутрішніх джерел фінансування, прямих та скісних методів інвестування, зокрема венчурного інвестування, яке нами розуміється як використання інвестицій одного суб'єкта для реалізації інноваційних (ризикових) проектів іншого. Вирішення проблеми венчурного інвестування відбувається в умовах існування в Україні ризиків інституційного характеру. На відміну від традиційних прямих інвестицій, за венчурного інвестування з самого початку допускається можливість втрати вкладених коштів, якщо інвестиційний проект не принесе після своєї реалізації очікуваних результатів. На різних рівнях обговорюється можливість та доцільність диверсифікації джерел венчурних фондів, зокрема, за рахунок пенсійних, страхових фондів, що значно розширить потенційні обсяги інноваційної діяльності, але враховуючи невідпрацьованість механізмів розміщення цих коштів, схильність до неформальності економічних відносин процес інвестування може мати кримінальні наслідки, що підвищить рівень соціальної напруги у суспільстві. У цьому контексті постає завдання у результаті формування відповідної моделі задати такі правила поведінки людей та організацій, які б створювали умови для ефективної суспільної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми венчурного інвестування досліджують О. М. Антіпов [1], Л. Л. Антонюк [2], В. В. Зянько [3], Т. В. Калінеску [1], П. В. Ковалишин [4], І. С. Кузнецова [5], Н. М. Краус, Н. А. Мамонтова, О. М. Петрук [6], О. М. Шевченко. Так, Л. Л. Антонюк [2], Н. А. Мамонтова розуміють венчурне фінансування як процес вкладення довгострокових високоризикованих інвестицій у капітал новостворених інноваційних (високотехнологічних) компаній (або вже наявних венчурних підприємств, які мають позитивну репутацію на ринку). О. А. Зінченко конкретизує шляхи покращення й активізації венчурної діяльності в Україні, а саме: створення належних умов для діяльності інвестиційних фондів; формування і ефективний розвиток системи інформаційного забезпечення інноваційної діяльності підприємств; розроблення і впровадження системи підготовки та перепідготовки спеціалістів для роботи у сфері інноваційної діяльності; розроблення та реалізація заходів щодо ефективного розвитку інноваційних інститутів, таких як технопарки, інноваційні агентства і центри тощо. На думку Н. М. Краус, О. М. Шевченко, розширення обсягів венчурних інвестицій та формування системи венчурного фінансування є одним із найбільш дієвих механізмів інтенсифікації інноваційної діяльності в умовах ринкового господарювання [7, с. 4].

Постановка завдання. Метою статті є формування методологічних підходів до розроблення моделі венчурного інвестування в Україні та конкретизація місця формальних та неформальних інститутів у цьому процесі.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до сукупності методів і заходів державного стимулювання венчурної діяльності виділяють такі моделі венчурного інвестування: пряме інвестування державних коштів в інноваційні компанії; інвестування державних коштів через венчурні фонди; змішані програми розвитку венчурної діяльності; гарантійні програми розвитку венчурної діяльності.

Доцільність прямого інвестування державних коштів в інноваційні компанії нині в Україні викликає сумніви через незбалансованість доходів та видатків бюджетів більшості рівнів, можливість непрозорого розподілу коштів бюджетів, можливість вкладання коштів у безперспективні фірми.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Інвестування державних коштів через державний венчурний фонд, який здійснює пряме інвестування в інноваційні компанії, або змішаний державний венчурний фонд, який бере участь у створенні інших венчурних фондів поряд з іншими інвесторами (банками, страховими чи пенсійними фондами) також передбачає наявність вільних бюджетних коштів. Це можливо у країнах зі стабільно функціонуючими економіками, де не відбувається постійне згортання соціальних програм. Створення таких фондів може викликати додатковий негативний соціальний резонанс.

Найбільш доцільним на сьогодні є надання державою гарантій венчурним інвесторам з відшкодування можливих збитків, які пов'язані з венчурними інвестиціями в малі інноваційні підприємства. Вони можуть бути реалізовані як у формі гарантій за кредитами, позиками, так і податкових пільг (рис.).

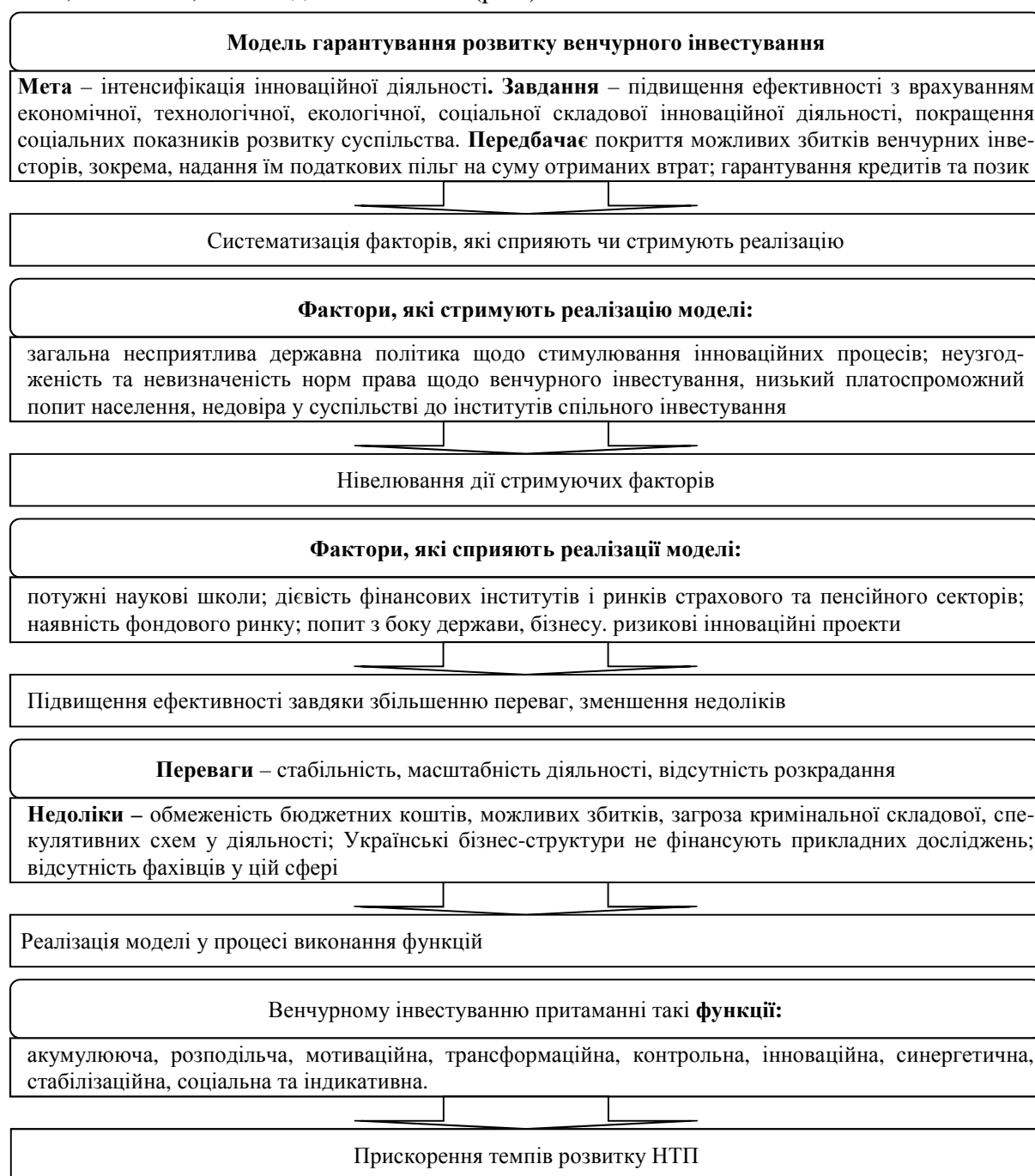

Рис. Елементи реалізації моделі венчурного інвестування

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Венчурний капітал потенційно може формуватися за рахунок коштів формального і неформального секторів, які взаємодоповнюють один одного. Враховуючи той факт, що за різними інформаційними джерелами в Україні близько третини обсягів виробництва та споживання становить неформальний сектор економіки, особливого значення набуває формування відповідного правового поля, позитивного суспільного резонансу, довіри з боку населення та різноманітних організацій до діяльності інвестиційних фондів. Окреме місце у цьому процесі посідає венчурне інвестування, адже передбачає вкладання коштів у ризикові інноваційні проекти. Неформальний сектор представлений такими джерелами венчурного капіталу, як: особисті заощадження підприємців, населення, спонсорів та меценатів тощо.

Як відомо, до джерел венчурного капіталу формального сектору належать: кошти фірм венчурного капіталу; фондів венчурного капіталу; спеціалізованих фондів з підтримки малих фірм, що працюють у науково-технічній сфері; інвестиційних компаній; інституційних фінансових інвесторів (пенсійні фонди і страхові компанії); нефінансових компаній; промислово-фінансові групи; національні та комерційні банки.

Побудова моделі венчурного інвестування має базуватись на принципах системного підходу, головними серед яких є: цілісності; оберненого зв'язку; різноманіття елементів моделі, що дозволяє відобразити багатofункціональний характер завдань, які досліджуються; наочності; декомпозиції; верифікації, та відображає відповідність моделі її змісту та можливості перевірки цієї відповідності на адекватність. Системний підхід передбачає входження системи у більш широкі системи, різні малі і великі групи (пряме та скісне інвестування, внутрішні та зовнішні інвестиційні джерела) [9, с. 144]. Системний підхід передбачає виявлення вертикальних та горизонтальних зв'язків, ступінь взаємопов'язаності елементів.

Реалізація системного підходу передбачає розкриття інтегральних властивостей та закономірностей системи, специфічних властивостей та функцій окремих її елементів, відносин субординації та координації, що притаманні цьому системному утворенню. Поняття системи можна дати через такі ознаки: система являє собою цілісний комплекс взаємопов'язаних елементів; вона функціонує разом із середовищем; будь-яка система є елементом системи більш високого рівня; елементи будь-якої системи можуть розглядатись як системи більш низького рівня.

Розробленню моделі венчурного інвестування має передувати визначення мети, завдань, принципів, систематизація суб'єктів та інститутів венчурного інвестування, узгодження цілей системи інвестування та її венчурної підсистем. Так, метою венчурного інвестування є інтенсифікація інноваційної діяльності, завданнями при цьому є підвищення ефективності венчурного інвестування з врахуванням економічної, технологічної, екологічної, соціальної складової, покращення соціальних показників розвитку суспільства.

Проблемами системного підходу займалися І. В. Блауберг, Е. Г. Юдін [9]. Зазначимо, що системний підхід визначає методи системного дослідження з позиції цілісності та інтегрованості процесів, що відбуваються, загальних та спеціальних закономірностей, притаманних системам, і використовується для аналізу пізнання та синтезу більш складних і більш ефективних систем.

Системними вважаються такі узагальнюючі положення, які можуть існувати тільки у внутрішньоузгодженому скоординованому вигляді. Характерною ознакою системи є її цілісність. Поділ системи на частини дає можливість виділити складові. Отже, відштовхуючись від цього положення, можна стверджувати, що венчурне інвестування – це лише елемент процесу інвестування. Причини, за яких інвестиційна політика в Україні не реалізується, розповсюджуються на всі її елементи. Це причини загальноекономіч-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ного характеру. До них варто віднести: політичну та економічну нестабільність; колізії норм, низький рівень доходів населення, що звужує сукупний попит у країні; недовіра населення до більшості інститутів. Можемо зробити висновок, що не ліквідувавши причини, які стримують розвиток інвестування як інституту в цілому, неможливо розвивати окремі її елементи.

Функції кожної складової системи визначаються з урахуванням їх місця та ролі у загальній системі. Венчурному інвестуванню притаманні такі функції як акумулююча (акумулювання грошових заощаджень домогосподарств, фірм, кредитно-фінансових установ у венчурних фондах), розподільча, мотиваційна, трансформаційна (трансформація грошових засобів венчурних фондів безпосередньо у продуктивний капітал і використання його у вигляді інвестицій в інноваційному процесі), контрольна, інноваційна, синергетична, стабілізаційна, соціальна та індикативна.

Основними факторами, що сприяють виконанню мети венчурного інвестування в частині зростання інноваційної активності в суспільстві та покращення соціальної складової будь-яких змін, є: наявність науково-освітньої бази та розвинутого дослідницького сектору, дієвість фінансових інститутів і ринків страхового та пенсійного секторів; наявність фондового ринку; попит з боку держави та приватного бізнесу на ризикові інноваційні проекти. Стримуючими факторами розвитку венчурного інвестування в Україні є загальна несприятлива державна політика щодо стимулювання інноваційних процесів; неузгодженість та невизначеність норм права щодо венчурного інвестування.

Учасників венчурного інвестування за критерієм впливу на процес інноваційної діяльності можна поділити на головних та інфраструктурних (допоміжних) (табл.).

Таблиця

Учасники та об'єкти процесу інституціоналізації венчурного інвестування

Назва учасника	Об'єкт інституціоналізації
Головні:	
Органи законодавчої та виконавчої влади	специфікація прав власності; створення конкурентних умов; запобігання монополізму
Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку	реєстрація, видача свідоцтва про внесення до реєстру
Компанія з управління активами	пошук, відбір та оцінки об'єктів інвестицій, підготовка інвестиційних меморандумів та укладання угод з підприємствами-реципієнтами, контроль за їх діяльністю
Бізнес-структури	участь у інноваційних проектах
Інфраструктурні:	
Політичні партії	формування органів влади, органів місцевого самоврядування
Професійні спілки	соціальне партнерство; договірні положення генеральних, регіональних, галузевих, колективних угод
Громадські організації	запровадження природоохоронних проектів; сприяння правовій обізнаності широких верств населення
Заклади соціальної сфери	формування елементів людського капіталу

Інфраструктурні учасники сприяють становленню неформальних інститутів суспільства. До них можна віднести некомерційні організації, зокрема, громадські організації, заклади соціальної сфери тощо.

Органи законодавчої влади як головні учасники використовують інституціональні методи, які відповідають ринковим принципам і завданням правового середовища: об'єктами інституціоналізації в органах законодавчої влади є: специфікація прав власності; створення конкурентних умов та запобігання монополізму; забезпечення прав і свобод людини; удосконалення природоохоронного законодавства; забезпечення впровадження системи екологічного менеджменту на різних рівнях управління. Забезпечен-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ня розвитку контрактних відносин трипартизму як форми тристоронньої взаємодії між найманими працівниками, бізнес-структурами та державою є спільним об'єктом інституціоналізації держави та бізнес-структур, впливають на удосконалення формальних інститутів, беручи участь у виборах законодавчих органів влади, укладаючи різноманітні угоди тощо.

Висновки. Розвиток інституту венчурного інвестування має полягати у переважному використанні організаційної форми венчурних фондів не в інтересах окремих компаній та інвесторів, а в загальнодержавних інтересах, що має проявлятися, перш за все, у створенні інвестиційних потоків в інноваційну економіку. Модель розвитку венчурного інвестування інноваційної діяльності необхідно доповнити положенням щодо зниження ризиків для інвесторів завдяки використанню активного втручання держави у вигляді надання відповідних гарантій. Наступним завданням є створення належних умов для діяльності венчурних інвестиційних фондів; розроблення та реалізація заходів щодо ефективного розвитку інноваційних інститутів, таких як технопарки, інноваційні агентства і центри.

Список використаних джерел

1. *Калінеску Т. В.* Управління венчурним інвестуванням підприємств : монографія / Т. В. Калінеску, О. М. Антіпов. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. – 276 с.
2. *Антонюк Л. Л.* Венчурний капітал: зарубіжний досвід та проблеми становлення в Україні : монографія / Л. Л. Антонюк. – К. : КНЕУ, 2000. – 172 с.
3. *Зянько В. В.* Інноваційне підприємництво: сутність, механізм і форми розвитку : монографія. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2008. – 397с.
4. *Ковалишин П. В.* Формування та розвиток ринку венчурного інвестування України : монографія / П. В. Ковалишин. – Миколаїв : Вид-во МДАУ, 2008. – 320 с.
5. *Кузнецова І. С.* Інституціональна теорія як методологічна основа дослідження нових господарських практик (на прикладі венчурної діяльності) / І. С. Кузнецова // Наукові праці Дон-НТУ. Серія: економічна. – 2006. – Вип. 103-4. – С. 195–200.
6. *Петрук О. М.* Теорія та практика венчурного фінансування : монографія / О. М. Петрук, С. З. Мошенський. – Житомир : ЖДГУ, ПП “Рута”, 2008. – 248 с.
7. *Краус Н. М.* Інноваційна діяльність та венчурний капітал в системній модернізації національної економіки : монографія / Н. М. Краус, О. М. Шевченко. – Полтава : Дивосвіт, 2013. – 183 с.
8. *Юдин Э. Г.* Системный подход и принципы деятельности: методологические проблемы современной науки / Э. Г. Юдин. – М. : Наука, 1978. – 391с.
9. *Блауберг И. В.* Системный подход: предпосылки, проблемы, трудности / И. В. Блауберг, И. И. Садов, Э. Г. Юдин. – М. : Знание, 1969. – 47 с.

References

1. Kalinesku, T.V., Antipov, O.M. (2009). *Upravlinnia venchurnym investuvanniam pidpriemstv [Management of venture capital companies]*. Luhansk: Vyd-vo SNU im. V. Dalia (in Ukrainian).
2. Antoniuk, L.L. (2000). *Venchurnyi kapital: zarubizhnyi dosvid ta problemy stanovlennia v Ukraini [Venture capital: foreign experience and problems of formation in Ukraine]*. Kyiv: KNEU (in Ukrainian).
3. Zianko, V.V. (2008). *Innovatsiine pidpriemnytstvo: sutnist, mekhanizm i formy rozvytku [Innovation: gist, mechanism and forms of development]*. Vinnytsia: UNIVERSUM-Vinnytsia (in Ukrainian).
4. Kovalyshyn, P.V. (2008). *Formuvannia ta rozvytok rynku venchurnoho investuvannia Ukrainy [Formation and development of venture investment Ukraine]*. Mykolaiv: Vyd-vo MDAU (in Ukrainian).
5. Kuznetsova, I.S. (2006). *Instyutsionalna teoriia yak metodolohichna osnova doslidzhennia novykh hospodarskykh praktyk (na prykladi venchurnoi diialnosti) [Institutional Theory as a methodological basis of research of new commercial practices (for example, venture capital activity)]*.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Naukovi pratsi DonNTU. Serii: ekonomichna – Research papers of DonNTU. Ser.: Economics, issue 103-4, pp. 195–200 (in Ukrainian).

6. Petruk, O.M., Moshenskyi, S.Z. (2008). *Teoriia ta praktyka venchurnoho finansuvannia [Theory and practice of venture financing]*. Zhytomyr: ZhDTU, PP “Ruta” (in Ukrainian).

7. Kraus, N.M., Shevchenko, O.M. (2013). *Innovatsiina diialnist ta venchurnyi kapital v systemnii modernizatsii natsionalnoi ekonomiky [Innovation and venture capital activity in the task of modernization of the national economy]*. Poltava: Dyvosvit (in Ukrainian).

8. Yudin, E.H. (1978). *Sistemnyi podkhod i printsipy deiatelnosti: metodologicheskie problemy sovremennoi nauki [System approach and principles: methodological problems of modern science]*. Moscow: Nauka (in Russian).

9. Blauberg, I.V., Sadov I.I., Yudin E.G. (1969). *Systemnyi podkhod: predposylki, problemy, trudnosti [System approach: background, problems, difficulties]*. Moscow: Znanie (in Russian).

Кичко Ірина Іванівна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри управління персоналом та економіки праці, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Кичко Ирина Ивановна – доктор экономических наук, доцент, заведующая кафедрой управления персоналом и экономики труда, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Kichko Irina – Doctor of Economics, Associate Professor, Head of Department of Personnel Management and Labour Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

УДК 330.133

*Ганна Старостенко, Андрій Сурженко***ВАРТІСНО-ОРІЄНТОВАНЕ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ ВЕДЕННЯ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ***Анна Старостенко, Андрей Сурженко***ЦЕННОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННОЕ УПРАВЛЕНИЕ ФИНАНСАМИ В СОВРЕМЕННЫХ РЕАЛИЯХ ВЕДЕНИЯ БИЗНЕСА В УКРАИНЕ***Hanna Starostenko, Andrii Surzhenko***VALUE-BASED FINANCE MANAGEMENT IN MODERN BUSINESS REALITIES IN UKRAINE**

Розкрито сутність вартісно-орієнтованого управління фінансами підприємств, визначено специфіку його трактування та проблеми реалізації у практичній діяльності фінансових служб вітчизняних суб'єктів підприємництва. На основі порівняння виявлено відмінності між класичним фінансовим менеджментом та вартісно-орієнтованим управлінням фінансами, визначено його етапи та проаналізовано ключові фактори, які визначають його якість у стратегічному вимірі розвитку підприємств. Також досліджено методичні засади визначення вартості фінансових активів підприємства, обґрунтовано доцільність використання дохідного, витратного і ринкового підходу у відповідних господарських ситуаціях та етапах життєвого циклу й доведено необхідність визначення вартісного коридору через узгодження результатів оцінки. Доведено актуальність використання концепції вартісно-орієнтованого управління фінансами в системі менеджменту вітчизняних суб'єктів бізнесу.

Ключові слова: вартісно-орієнтоване управління, фінанси, суб'єкти бізнесу, вартість, фінансовий актив.

Рис.: 2. Бібл.: 12.

Раскрыта сущность ценностно-ориентированного управления финансами предприятий, определена специфика его трактовки и проблемы реализации в практической деятельности финансовых служб отечественных субъектов предпринимательства. На основе сравнения выявлены различия между классическим финансовым менеджментом и ценностно-ориентированным управлением финансами, определены его этапы и проанализированы ключевые факторы, определяющих его качество в стратегическом измерении развития предприятий. Также исследованы методические основы определения стоимости финансовых активов предприятий, обоснована целесообразность использования доходного, затратного и рыночного подхода в соответствующих хозяйственных ситуациях и этапах жизненного цикла и доказана необходимость определения стоимостного коридора путем согласования результатов оценки. Обоснована актуальность использования концепции ценностно-ориентированного управления финансами в системе менеджмента отечественных субъектов бизнеса.

Ключевые слова: ценностно-ориентированное управление, финансы, субъекты бизнеса, стоимость, финансовый актив.

Рис.: 2. Библ.: 12.

The article reveals the essence of value-based financial management enterprise specific features of its interpretation and implementation issues in the practice of domestic financial services entities. Based on the comparison, found the differences between classic financial management and value-based financial management, milestones and analyzes the key factors that determine its quality in terms of strategic enterprises are defined. Also found methodical principles of determining the value financial assets, the expediency of using the income, expenditure and market approach in their respective economic situations and stages of the life cycle and the necessity of determining the value of the corridor through the coordination of evaluation. The relevance of using the concept of value-based financial management system in the management of local businesses is revealed.

Key words: value-based management, finance, business entities, the value, financial asset.

Fig.: 2. Bibl.: 12.

JEL Classification: G 31

Постановка проблеми. Розвиток сучасних суб'єктів бізнесу на конкурентних засадах відповідно до стратегії стабільного розвитку потребує постійного вдосконалення системи управління менеджменту складовими організаціями, зокрема – фінансами. Низька якість фінансового менеджменту вітчизняних підприємств призводить до виникнення і поширення кризових явищ в їхній діяльності та руйнування стратегічних орієнтирів діяльності. В умовах ринкової економіки в питанні якісного управління фінансами підприємств все більшої популярності набуває показник вартості бізнесу, що пов'язаний з виникненням і поширенням концепції вартісно-орієнтованого управління, яка сформувалась у 80-х роках ХХ століття в економіці США і знайшла своє відображення в господарстві більшості провідних країн світу.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Поштовхом для впровадження в господарське життя принципів вартісно-орієнтованого управління є глобалізація бізнесу й активізація фондового ринку, збільшення кількості приватних осіб-власників акцій, зростання кількості суб'єктів підприємництва, поширення інвестування в нематеріальні активи, зокрема в інформаційний капітали та інші фактори, які в системі класичного фінансового менеджменту часто мали другорядний характер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Першими зарубіжними вченими, що досліджували місце вартості в управлінні підприємством та фінансовою складовою його діяльності, стали А. Маршалл, Т. Коупленд, Дж. Муррін, Т. Коллер, А. Раппапорт, А. Дамодаран та інші. Серед вітчизняних науковців можна відзначити внесок у систему управління вартістю компанії С. Валдайцева, О. Мендрула, Т. Момот.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на високу теоретичну цінність розробок учених, не вирішеними залишаються питання ефективного впровадження у практику фінансового управління на підприємстві вартісних показників.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування теоретичних засад щодо можливості впровадження ефективного вартісно-орієнтованого управління в діяльність вітчизняних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Концепція сучасного управління компанії, складовою якої є управління фінансами, за своєю стратегічною суттю спрямована на зростання вартості компанії. Такий вектор якісно відрізняється від класичного спрямування менеджменту фінансів – отримання прибутку в процесі задоволення суспільних потреб і збільшення добробуту власників. Переорієнтація управлінської діяльності на принципи зростання вартості бізнесу є об'єктивною вимогою сучасності, адже підприємства в реальній ринковій економіці – складні полісистемні утворення різноаспектної діяльності, що будують свою фінансову політику відповідно до середовища існування з метою врахування всіх факторів впливу на діяльність відповідно до місії створення. Для оцінювання стабільності розвитку сучасних підприємств і використовується вартість як агрегований показник з погляду незалежного оцінювача чи потенційного користувача результатів оцінювання.

У фінансах основним об'єктом аналізу є вартість бізнесу або фінансового активу, яка визначається грошовими потоками, які інвестори в майбутньому очікують отримати від володіння компанією. Водночас, на відміну від фінансових активів, очікувана прибутковість яких, якщо припустити відсутність інформаційної асиметрії, є однаковою для всіх інвесторів, реальні активи (бізнес взагалі) можуть мати різну привабливість, а отже, і вартість. Це породжується проблемою індивідуалізації бізнесу.

У вітчизняній літературі західний термін «value-based management» часто інтерпретується як «управління вартістю», але більш коректним буде використання терміна «управління, орієнтоване на вартість», «вартісно-орієнтоване управління» або просто «вартісне управління».

Зміст самого поняття при цьому не змінюється: воно добре пояснюється таким визначенням: «... всі рішення менеджменту компанії повинні оцінюватися з точки зору їх впливу на її ринкову вартість» [3]. Іншими словами, менеджмент, орієнтований на вартість, заснований на поступовому впровадженні мислення, за якого організація починає віддавати пріоритет рішенням на основі розуміння того, як вони здатні генерувати вартість.

Цікавішою видається дискусія щодо обґрунтованості використання термінів «вартість» і «цінність» в управлінському контексті. Деякі автори популяризують вартісне управління та вважають за краще використання терміна «вартість» як еквівалент англійського «value», але нині з'явилася тенденція до використання терміна «цінність», у

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

тому числі в поєднанні «цінність для акціонерів». Логіка прихильників такої позиції полягає в тому, що «цінність» активу для власника стає «вартістю» лише в разі його продажу.

Найбільш відома сьогодні теорія управління фінансами з метою задоволення потреб «стейкхолдерів» – зацікавлених сторін (stakeholders theory) передбачає обов'язкову підконтрольність керівництва компанії (менеджменту) всім зацікавленим сторонам, які реалізують прийнятну модель корпоративних відносин. До числа зацікавлених відносять, крім власників підприємства, його працівників (від рядових співробітників до топ-менеджерів), кредиторів, державу (включаючи представників місцевих органів влади), постачальників, споживачів, громадські організації тощо.

Передбачається, що компанія повинна створювати цінність для всіх зацікавлених сторін: тільки це дозволить їй стійко нарощувати ринкову капіталізацію. Разом з тим, якщо для всіх стейкхолдерів, крім власників (акціонерів), дійсно має йтися про цінності бізнесу, то для власників йдеться саме про вартість, за яку власник може продати свою частку в бізнесі. Безумовно, вартість бізнесу для його власника і цінність бізнесу для всіх інших зацікавлених сторін (стейкхолдерів) можуть бути пов'язані між собою.

На сучасному етапі в концепції вартісно-орієнтованого управління підприємством можна виділити декілька відмінних напрямків, які представлені на рис. 1.

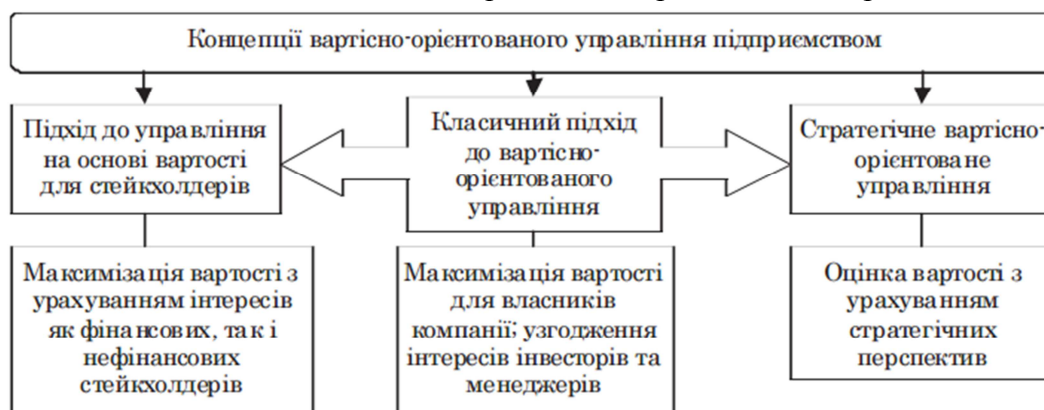

Рис. 1. Сучасні концепції вартісно-орієнтованого управління

Джерело: [6].

Досліджуючи сутність вартісно-орієнтованого підходу до управління підприємством, необхідно виокремити три його основні компоненти, а саме: процес створення вартості, безпосередньо управління, орієнтоване на вартість, та вимірювання вартості [6]. Перша компонента уособлює загальну сукупність чинників формування вартості, а також особливості функціонування підприємства, що впливають чи можуть вплинути на величину створюваної вартості. Компонента управління, орієнтованого на вартість, передбачає створення такої організації, корпоративної культури, способу мислення менеджменту тощо, які б забезпечували найкраще досягнення цілей, що ставляться у вартісно-орієнтованому управлінні. Третя компонента – вимірювання вартості – включає методіку оцінювання вартості, конкретизацію цільового показника, а також урахування ймовірної динаміки зміни внутрішніх і зовнішніх умов функціонування (рис. 2).

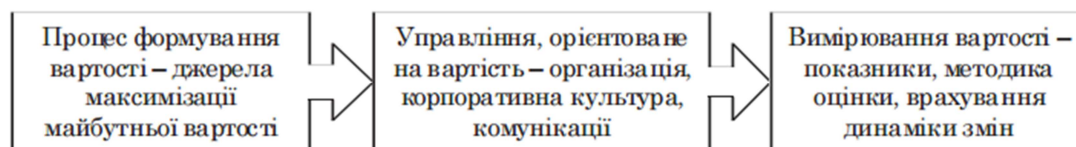

Рис. 2. Процес вартісно-орієнтованого управління

Джерело: [1, с. 153].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

У межах концепції вартісно-орієнтованого менеджменту органічно поєднуються такі процедури і рішення: вибір моделі і процедур визначення цінності компанії для її власників; моніторинг зміни цінності; визначення драйверів (факторів) створення нової цінності; встановлення чіткого зв'язку між цінністю компанії для власників і корпоративними і бізнес-стратегіями; розроблення фінансової політики компанії, спрямованих на створення вартості; визначення механізмів узгодження інтересів власників і менеджерів; створення системи вимірювання результатів діяльності та матеріального стимулювання.

Вартісно-орієнтований менеджмент (VBM) нині час прийнятий академічною і бізнес-спільнотою як ключова управлінська парадигма, яка набуває дедалі більшого поширення на практиці, у тому числі й в Україні, хоча сам термін вартісно-орієнтоване управління є відносно новим не тільки для вітчизняної, але й зарубіжної науки та практики: вперше цей термін був використаний лише в 1994 р. американським ученим Дж. Таггартом (J. Taggart) у праці «The Value Imperative: Managing for Superior Shareholder Return».

Однак формування цього підходу до управління розпочалося набагато раніше. Вже в 1986 р. окремі компанії США та Великої Британії, такі як Alliance Boots, Lloids TSB, Cadbury Schweppes оголосили про свою спрямованість на максимізацію вартості для акціонерів. Своєрідним поштовхом до впровадження вартісно-орієнтованого управління у практичну діяльність суб'єктів господарювання став вихід праці професора Келлогського університету США А. Раппапорта (A. Rappaport) «Creating Shareholder Value: The New Standard for Business Performance», в якій науковець уперше систематизував ключові ідеї, обґрунтував доцільність використання такого підходу.

Одночасно з виходом першої праці А. Раппапорта почалася активна критика цього підходу у зв'язку з його спрямуванням виключно на задоволення інтересів акціонерів. Однак, як показали дослідження англомовних учених, зокрема Т. Коллера (T. Koller), М. Годхарта (M. Goedhart), Д. Вессела (D. Wessels.), підприємства, які забезпечують вищий рівень сукупної доходності акціонерам, мають також найвищий приріст рівня зайнятості. Вчені зазначали, що «компанії, орієнтовані на створення вартості, є більш стійкими та, відповідно, формують більш стійку, більш сильну економіку країни, сприяють підвищенню рівня життя суспільства та створюють більшу кількість можливостей для кожного окремого члена суспільства» [10, с. 19].

У цьому випадку слушною також є думка М. Дженсена (M. Jensen), який стверджував, що «Добробут суспільства максимізується разом із максимізацією вартості підприємства» [9, с. 16] та П. Друкера (Druker P.), який зазначав: «допоки підприємство не генерує прибуток, розмір якого перевищує витрати на залучення капіталу, його діяльність є збитковою. Немає значення чи сплачує воно податки з прибутку чи ні. Поки не виконується дана умова воно повертає в економіку країни менше, ніж розмір використаних ресурсів, воно не створює вартість, а руйнує її. Підприємства, які не здатні генерувати прибуток, розмір якого перевищує витрати на залучення капіталу, марнують ресурси суспільства» [8, с. 84].

Отже, орієнтація на максимізацію вартості не суперечить інтересам інших груп стейкхолдерів, а навпаки, сприяє їх збалансуванню. Окремі дослідники, зокрема американський науковець Н. Леепсе (N. Leepsa) датують виникнення концепції вартісно-орієнтованого управління 1890 р. та пов'язують її з виходом праці А. Маршалла «Принципи економікс». Однак це була лише перша ідея концепції вартісно-орієнтованого управління. Як цілісна система вона була сформована набагато пізніше. Морін Р. датує появу концепції вартісно-орієнтованого управління 1980-и рр. та

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

пов'язує її виникнення із корпоративними рейдерами, які постійно слідкували за ситуацією на ринку з метою виявлення недооцінених компаній [12, с. 30].

Разом з тим, починаючи із перших впроваджень концепції управління, орієнтованої на максимізацію вартості підприємства, у практичну діяльність компаній почалася активна критика здатності традиційної системи інформаційного забезпечення прийняття рішень управлінського персоналу в умовах зміни наявної парадигми управління. Крім цього, піддавалася сумніву корисність облікової інформації у процесі оцінки вартості підприємства.

Ч. Лі (Ch. Lee) [11] визначив роль облікової інформації у процесі оцінювання вартості підприємства, яка полягає в наданні ресурсів для прогнозування майбутньої діяльності, прогнозування майбутніх виплат акціонерам та оцінки правильності прогнозів. Облікова інформація є пріоритетним інформаційним ресурсом, що виступає базою для оцінювання вартості підприємства та здійснення процесу управління на належному рівні відповідно до принципів вартісно-орієнтованого підходу.

Проте проблема агентських відносин призвела до загострення так званої проблеми асиметрії інформації, яка полягала у нерівномірному інформаційному забезпеченні учасників економічних відносин. С. Бاینн (Bainn S.) зазначає, що існує дві групи проблем, пов'язаних із наявністю факту інформаційної асиметрії: приховування інформації та приховування дій. Перша виникає в тому випадку, коли власники не можуть безпосередньо контролювати дії працівників, тому здійснюють оцінювання результатів діяльності через інформацію, представлену їх заступниками. Інша – коли працівники у процесі виконання делегованих обов'язків отримують локальну інформацію, яка є корисною для підприємства, проте не повідомляють її, а використовують у власних цілях [7, с. 341].

Передумовами формування та практичного впровадження концепції вартісно-орієнтованого управління в англійських країнах, передусім у США, стала сукупність зовнішніх та внутрішніх відносно підприємства факторів, які були характерними для розвитку цієї країни протягом століття.

Зростання в українській економічній практиці ролі теорії оцінки вартості підприємства (компанії, бізнесу, організації) актуалізує дослідження методичних підходів до її визначення. Вартісно-орієнтоване управління корпоративними фінансами в методичному аспекті майже ідентичне оцінці вартості малого бізнесу, проте існує специфіка в доцільності та достовірності використання деяких методів через складність отримання інформації чи низької її результативності

У працях вітчизняних науковців значна увага приділяється безпосередньо підходам до оцінювання, розгляду їх сутності, перевагам і недолікам їх застосування. При цьому недостатньо розкривається інформація, яка надається системою бухгалтерського обліку в процесах реалізації таких методів. Відповідно, необхідним є проведення аналізу наявного оціночного інструментарію з метою обрання найбільш ефективних методів і підходів до розвитку складових системи вартісно-орієнтованого управління фінансами у забезпеченні зростання вартості підприємства та його стабільного розвитку [4, с. 56].

Серед науковців відсутня єдність позицій щодо вибору підходів, методів, методик оцінювання вартості підприємства. Це підтверджує система поглядів дослідників різних наукових сфер – бухгалтерського обліку, аудиту, фінансів, управління, фондового ринку і ринку капіталу, страхової діяльності тощо, а також – позиції професійних оцінювачів, що здійснюють оцінювання вартості підприємств.

Наявні методи оцінювання вартості підприємства можна об'єднати в три групи: затратний; дохідний; порівняльний(ринковий, аналоговий) [2, с. 41].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Дослідження характерних особливостей застосування різних підходів до оцінювання вартості підприємства дозволяє зробити такі висновки:

1. Затратний підхід слід застосовувати для підприємств, які мають нестабільні фінансові результати, а також для новостворених і технологічно унікальних підприємств. При цьому слід враховувати, що результати оцінювання вартості підприємства з використанням методів затратного підходу в умовах недооцінки нематеріальних переваг підприємства викликають заниження його якості.

2. Дохідний підхід до оцінювання вартості підприємства дозволяє одержати найбільш точні результати за умови, що досліджуване підприємство не є новоствореним, інформація щодо його діяльності є достовірною, прозорою і доступною, а прибутковість підприємства носить відносно стабільний характер протягом останніх декількох років функціонування.

3. Ринковий підхід до оцінювання вартості підприємства може застосовуватись як для прибуткових, так і для неприбуткових підприємств. При цьому визначальним фактором для оцінки за цим підходом є наявність підприємств, аналогічних до досліджуваного. Також більш ефективним цей підхід буде для новостворених підприємств, що займаються наданням послуг чи виконанням робіт, що не є унікальними в певному ринковому сегменті.

Залежно від особливостей функціонування підприємства та цілей оцінювання його вартості повинен бути обраний конкретний метод оцінювання.

Для оцінювання вартості прибуткових підприємств слід користуватись дохідним підходом, який є ефективним інструментом оцінювання вартості для інвесторів та позичальників. Наприклад, метод дисконтування грошових потоків передбачає побудову прогнозу фінансових результатів підприємства на певну кількість майбутніх періодів з урахуванням темпів зростання доходів до сьогодні і вибором ставки дисконтування. Достовірність такого прогнозу забезпечується стабільністю фінансових результатів діяльності підприємства. Використання даних за останні п'ять років вирішує компроміс між повною (довгостроковою) картиною результатів діяльності та короткостроковими змінами, що надає надійні підстави для прийняття рішень стосовно зміни вартості підприємства його керівництву та учасникам фінансового ринку.

Затратний підхід, у свою чергу, не дозволяє повною мірою наблизити оціночну вартість підприємства до його ринкової вартості, що унеможливорює створення на цій основі передумов ефективного управління вартістю. Більшість вітчизняних підприємств мають балансову вартість їх чистих активів, що значно відрізняється від ринкової вартості внаслідок впливу таких факторів: більшість наявних на підприємстві активів (крім фінансових) оцінюються виходячи із понесених на їх створення затрат (історична оцінка), без урахування їх здатності приносити дохід підприємству; значна кількість активів, які морально застаріли (наприклад, комп'ютерна техніка), обліковуються за їх залишковою вартістю, за якою вони не можуть бути продані; значна кількість активів, вартість яких повністю амортизована, продовжують використовуватись у господарській діяльності підприємств без відповідної дооцінки; до складу активів підприємств у силу обмежень, закладених до вітчизняної облікової методології, не включаються такі ресурси, як інтелектуальний та людський капітал, корпоративна культура, що виступають основними генераторами ринкової вартості підприємства; діюча система бухгалтерського обліку не враховує синергію функціонування підприємства, яка є сукупним ефектом від використання наявних на підприємстві матеріальних, фінансових та нематеріальних активів, що формують ринкову вартість підприємства [5, с. 11].

Формування в системі управління фінансами вартості підприємства, що є наближеною до його ринкової вартості, можливе з використанням ринкового підходу. Це забез-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

печується особливостями проведення процедури оцінювання за таким підходом та методологічною основою його здійснення. Проте для застосування цього підходу повинні виконуватись відповідні специфічні умови, зокрема: розвинена ринкова інфраструктура, що не є характерним для України. Також слід враховувати, що використання цього підходу не передбачає широке використання інформації із системи бухгалтерського обліку.

Враховуючи зовнішні і внутрішні чинники функціонування вітчизняних підприємств для побудови системи управління фінансами, орієнтованої на формування вартості, повинен застосовуватись інтегрований підхід, що включає елементи затратного, дохідного і ринкового підходів, що більшою мірою відповідає вимогам системи управління вартістю підприємства. Для порівняння точності визначення вартості підприємства за кожним підходом може бути одночасно проведений паралельний розрахунок за всіма підходами, однак це унеможлиблюється внаслідок таких причин:

- висока трудомісткість та необхідність понесення додаткових трудових і фінансових витрат при паралельному розрахунку;
- наявність суб'єктивних обставин звужує можливості використання окремих підходів та не дозволяє одержати достовірну й об'єктивну оцінку вартості підприємства;
- діапазон результатів щодо вартості одного підприємства, визначеної за різними підходами, може бути досить широким, крім цього, з огляду на користувача цієї інформації можуть допускатись маніпуляції з показником вартості для досягнення необхідного ефекту (продажу підприємства за більш високою ціною, зниження страхової вартості, збільшення заставної вартості, доведення підприємства до ліквідації).

Враховуючи наведені причини, необхідним є обрання одного з підходів до оцінювання вартості, що передбачає необхідність проходження певних етапів. Разом з тим можливо використати всі методи одночасно і провести узгодження оцінки з метою визначення «коридору» торгів, яким можна користуватись безпосередньо у процесі продажу компанії.

Таким чином, запропонований метод узгодження у процесі визначення вартості бізнесу дозволяє усунути певні обмеження, пов'язані з використанням загальноприйнятих підходів до її оцінювання. Розрахункова вартість дозволяє визначити вартість бізнесу з погляду користувачів інформації оцінки, при цьому замість традиційного чистого грошового потоку чи показника економічної доданої вартості використовується так званий «коридор оцінки» – інтервал, в якому знаходиться вартість компанії. Визначення експертної вартості дає можливість оцінити вартість бізнесу в умовах слабозрозвиненого фондового ринку та застосовуватись для непублічних господарчих товариств.

Висновки і пропозиції. Таким чином, у вітчизняній науковій та практичній діяльності відсутні ґрунтовні напрацювання у сфері вартісного підходу до управління фінансами. Окремі питання управління вартістю національних підприємств розглядаються вітчизняними науковцями в межах досліджень корпоративних відносин, формування фінансового ринку, інвестиційної діяльності, конкурентоспроможності та ін. При цьому головними завданням під час застосування вартісно-орієнтованого управління є формування набору необхідної інформації та реалізації оціночної діяльності (визначення вартісних показників), що дещо складно зробити фінансовим службам українських підприємств в умовах наявності відмінностей між міжнародними та національними формами фінансової звітності, закритості та обмеженого доступу до публічної інформації та низької якості фінансового менеджменту більшості фірм (або відсутності стратегічного бачення майбутнього компанії через показники вартості).

У діяльності українських підприємств базові постулати концепції VBM ще ставляться під сумнів, ця концепція посіла гідне місце лише в теорії фінансового менеджменту і лише деякі провідні компанії використовують її у практиці стратегічного

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

управління, що відкриває нові горизонти для їхнього стабільного розвитку і сприяє адекватному відображенні ситуації про поточний стан справ у компанії.

Список використаних джерел

1. Захаркін О. Вартісно-орієнтоване управління на основі стейкхолдерського підходу в контексті інноваційного розвитку підприємства / О. Захаркін // *Актуальні проблеми економіки*. – 2014. – № 10 (160). – С. 149–157.
2. Есипов В. Е. Оценка бизнеса / В. Е. Есипов, Г. А. Маховикова, В. В. Терехова. – Санкт-Петербург : СПБ Питер, 2001. – 416 с.
3. Кизим М. О. Збалансована система показників : монографія / М. О. Кизим, А. А. Пилипенко, В. А. Зінченко. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2007. – 192 с.
4. Корягін М. В. Бухгалтерський облік у системі управління вартістю підприємства: теоретико-методологічні концепції : монографія / М. В. Корягін. – Львів : ЛКА, 2012. – 389 с.
5. Панков В. А. Управління вартістю наукоємкого машинобудівного підприємства : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Віктор Андрійович Панков. – Донецьк, 2004. – 34 с.
6. Сотніков А. В. Еволюція концепції вартісно-орієнтованого управління / А. В. Сотніков // *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку* : збірник наук. праць. – Львів, 2011. – С. 252–257.
7. Bainmn S. Agency research in managerial accounting: a survey / S. Bainmn // *Journal of Accounting literature*. – 1982. – № 1. – P. 341–371.
8. Drucker P. Managing in a Time of Great Change / P. Drucker. – Drucker Library Series, 2002. – 310 p.
9. Jensen M. Value maximization, stakeholder theory, and the corporate objective function / M. Jensen // *Bank of America Journal of Applied Corporate Finance*. – 2011. – № 14 (3). – P. 8–21.
10. Koller T. Valuation Measuring and Managing the Value of Companies / T. Koller, M. Goedhart, D. Wessels. – John Wiley & Sons, 2010. – 837 p.
11. Lee Ch. Accounting-based Valuation: Impact on Business Practice and Research / Ch. Lee // *Accounting Horizons*. – 1999. – № 4. – P. 413–425.
12. Morin R. Driving Shareholder Value: Value-Building Techniques for Creating Shareholder Wealth / R. Morin, S. Jarrel. – McGraw-Hill. – 2001. – 382 p.

References

1. Zakharkin, O. (2014). Vartisno-oriientovane upravlinnia na osnovi steykholderskoho pidkholdu v konteksti innovatsiinoho rozvytku pidpriemstva [Value-based management on stakeholder approach in the context of innovative development company]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics*, no. 10 (160), pp. 149–157 (in Ukrainian).
2. Eypov, V.E. (2001). *Otsenka byznesa [Business evaluation]*. Sankt-Peterburh: SPB Pyter (in Russian).
3. Kyzym, M.O., Pylypenko, A.A. & Zinchenko V.A. (2007). *Zbalansovana systema pokaznykiv [Balanced Scorecard]*. Kharkiv: VD «INZhEK» (in Ukrainian).
4. Koryahin, M.V. (2012). *Bukhhalterskyi oblik u systemi upravlinnia vartistiu pidpriemstva: teoretyko-metodolohichni kontseptsii [Accounting for the cost management system of the enterprise: theoretical and methodological concepts]*. Lviv: LKA, 2012 (in Ukrainian).
5. Pankov, V.A. (2004). *Upravlinnia vartistiu naukoiemkoho mashynobudivnoho pidpriemstva [Management of value high-tech engineering company]. Extended abstract of candidate's thesis*. Donetsk, DonDUU (in Ukrainian).
6. Sotnikov, A.V.(2011). *Evolutsiya kontseptsiyi vartisno-oriyentovanoho upravlinnya [The evolution of the concept of value-based management]*. *Menedzhment ta pidpryyemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennya i problemy rozvytku – Management and Entrepreneurship in Ukraine: stages of development and problems*, pp. 252–257 (in Ukrainian).
7. Bainmn, S. (1982). Agency research in managerial accounting. *Journal of Accounting literature*, no. 1, pp. 341–371.
8. Drucker, P. (2002). *Managing in a Time of Great Change*. Drucker Library Series.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

9. Jensen, M. (2011). Value maximization, stakeholder theory, and the corporate objective function. *Bank of America Journal of Applied Corporate Finance*, no. 14 (3), pp. 8–21.

10. Koller, T., Goedhart, M. & Wessels, D. (2010). *Valuation Measuring and Managing the Value of Companies*. John Wiley & Sons.

11. Lee, Ch. (1999). Accounting-based Valuation: Impact on Business Practice and Research. *Accounting Horizons*, no. 4, pp. 413–425.

12. Morin, R. & Jarrel S. (2001). *Driving Shareholder Value: Value-Building Techniques for Creating Shareholder Wealth*. McGraw-Hill.

Старостенко Ганна Григорівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії, Університет державної фіскальної служби України (вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, 08201, Україна).

Старостенко Анна Григорьевна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії, Університет державної фіскальної служби України (ул. Університетська, 31, г. Ірпінь, 08201, Україна).

Starostenko Hanna – Doctor of Economics, Professor, Professor of Economics, University of the State Fiscal Service of Ukraine (31 Universitetskaya Str., 08201 Irpen, Ukraine).

E-mail: h_star@ukr.net

Сурженко Андрій Віталійович – студент (ОС магістр), Університет державної фіскальної служби України (вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, 08201, Україна).

Сурженко Андрей Витальевич – студент (ОС магістр), Університет державної фіскальної служби України (ул. Університетська, 31, г. Ірпінь, 08201, Україна).

Surzhenko Andrii – student (educational master's degree), University of the State Fiscal Service of Ukraine (31 Universitetskaya Str., 08201 Irpen, Ukraine).

E-mail: andr298@mail.ru

УДК 368.03:005.935

*Сергій Шкарлет, Максим Дубина, Марина Тунік***ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОБІГУ КОНТРОЛІНГОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ
У ДІЯЛЬНОСТІ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ***Сергей Шкарлет, Максим Дубина, Марина Туник***ФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ ОБРАЩЕНИЯ КОНТРОЛЛИНГОВОЙ
ИНФОРМАЦИИ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТРАХОВЫХ КОМПАНИЙ***Serhiy Shkarlet, Maksym Dubyna, Marina Tunik***FORMATION OF THE SYSTEM OF CONTROLLING INFORMATION
CIRCULATION IN THE ACTIVITIES OF INSURANCE COMPANIES**

Досліджено теоретичні особливості формування системи обігу контролінгової інформації, обґрунтовано доцільність створення таких систем, побудовано модель обігу контролінгової інформації між основними структурними підрозділами страхової компанії. Також сформульовані та описані основні вимоги до формування систем обігу контролінгової інформації. У межах діяльності страхової компанії та враховуючи реалії функціонування страховиків на сучасному фінансовому ринку, було ідентифіковано основні проблеми формування ефективних систем обігу управлінської інформації. Розроблено методiku створення системи обігу контролінгової інформації у межах діяльності страхової компанії, до якої включено такі основні етапи: етап діагностики системи обігу інформації, аналітичний етап, проектний етап, етап реалізації, етап оцінювання та контролю.

Ключові слова: страхування, контролінг, контролінгова інформація, інформація, страхова компанія.

Рис.: 3. Бібл.: 7.

Исследованы теоретические особенности формирования системы обращения контроллинговой информации, обоснована целесообразность создания таких систем, построена модель обращения контроллинговой информации между основными структурными подразделениями страховой компании. Также сформулированы и описаны основные требования к формированию систем обращения контроллинговой информации. В рамках деятельности страховой компании и учитывая реалии функционирования страховщиков на современном финансовом рынке, были идентифицированы основные проблемы формирования эффективных систем обращения управленческой информации. Разработана методика создания системы обращения контроллинговой информации в рамках деятельности страховой компании, в которую включены следующие основные этапы: этап диагностики системы обращения информации, аналитический этап, проектный этап, этап реализации, этап оценки и контроля.

Ключевые слова: страхование, контроллинг, контроллинговая информация, информация, страховая компания.

Рис.: 3. Библ.: 7.

Theoretical features of the controlling information system formation were investigated in the article; the feasibility of the creation of such systems was based, the model of the controlling information circulation between the main departments of the insurance companies was described. The main requirements for the formation of the controlling information circulation were identified and described. In the activity of the insurance company and taking into account the main problems of the formation the effective systems of the controlling information circulation were determined according to the current development of these institutions on the financial market. In the article the method of creation of the controlling information circulation system in the activity of the insurance company was created, which includes the following stages: stage of the diagnostic treatment of the information circulation, analytical stage, design stage, implementation stage, staged of implementation and controlling.

Key words: insurance, controlling, the controlling information, the information, the insurance company.

Fig.: 3. Bibl.: 7.

JEL Classification: G 22

Постановка проблеми. Формування у межах функціонування підприємств ефективних систем управління є важливим завданням подальшого розвитку таких суб'єктів господарювання. Система управління у більшості підприємств будується на загальноприйнятих принципах, основними з яких є підпорядкованість, делегування, структурованість, ієрархічність та ін. Досить вагомою компонентою побудови дійсно ефективної системи управління є правильна організація обігу управлінської інформації, яка пронизує всі ланки управління та є основою функціонування будь-якого підприємства.

Управління – це вплив суб'єкта управління на об'єкт управління для досягнення стратегічних і тактичних цілей. Ефективність управління – це, з одного боку, своєчасне досягнення поставлених цілей з найменшим використанням ресурсів. З іншого боку, під ефективністю мається на увазі якість, тобто ефективне управління – це управління, спрямоване на підвищення якісного рівня страхової компанії за допомогою специфіч-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

них методів та інструментів [2, с. 106]. Однак таке управління може відбуватися лише через правильно організовану систему обігу управлінської інформації.

Саме окреслена важливість побудови інформаційних систем у межах функціонування окремих суб'єктів господарювання є важливою передумовою їх подальшого розвитку, забезпечує у подальшому конкурентні переваги для підприємства у зв'язку з умінням швидко та оперативно приймати управлінські рішення на основі вчасно підготовлених аналітичних матеріалів. Це обумовлює зацікавленість підприємств, установ та організацій різних сфер та галузей національного господарства у впровадженні у свою роботу контролінгу як інструменту підвищення якості управління.

Контролінг у багатьох наукових роботах розглядається як засіб підвищення рівня управління та, що найважливіше, підвищення рівня його ефективності. Контролінг за своєю природою є більше ніж організація обігу інформації для управління, оскільки вміщує у собі не лише процес акумулювання інформації різної природи та організації її обігу, але й містить досить потужну аналітичну складову, що і дає можливість формувати зручні в управлінні звіти, аналітичні матеріали і т. ін. На сьогодні контролінг досить активно впроваджується у роботу багатьох підприємств та установ.

Така ситуація обумовлює актуальність реалізації досліджень у сфері впровадження контролінгу в роботу багатьох суб'єктів господарювання, поглиблення теоретичних та прикладних аспектів його вивчення та використання. Контролінг як інструмент підвищення якості управління досить тісно пов'язаний з інформаційними ресурсами підприємства і загалом використовує контролінгову інформацію у своїй роботі.

Таким чином, питання імплементації контролінгу як універсального засобу підвищення якості управління є важливими, вимагають проведення додаткових досліджень та ідентифікації особливостей створення такої системи у діяльності різних за своєю природою підприємств, установ та організацій, включаючи страхові компанії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування системи контролінгу в діяльності страхових компаній вивчалися у наукових працях багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, до яких можна віднести таких: У. Карп'як, О. В. Мурашко, І. М. Ненно, А. Ю. Полчанов, Н. В. Тарельник, Н. Ткаченко, В. О. Фастунова та ін.

Зокрема, особливості організації обігу контролінгової інформації досліджуються у працях О. Ю. Амосова, Я. К. Драгомірової, І. М. Кіпіоро, С. В. Приймак, М. С. Пушкар, Т. Д. Сипка, А. О. Скнар, А. В. Черкас та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на наявність великої кількості наукових праць у сфері дослідження механізмів впровадження контролінгу у діяльність страхових компаній, на сьогодні мало уваги приділяється вивченню особливостей організації системи обігу контролінгової діяльності у межах функціонування страхових компаній, недостатньо вивчені питання дослідження специфічних ознак обігу інформації в зазначених фінансових установах та методів її організації для формування ефективних систем управління.

Мета статті. Метою статті є дослідження особливостей побудови системи обігу контролінгової інформації у діяльності страхових компаній.

Виклад основного матеріалу. У межах статті контролінг будемо розглядати як складову інфраструктури управління підприємством, основною метою якої є інформаційна підтримка процесу прийняття рішень. Однак це – універсальне визначення контролінгу як механізму підвищення рівня управління на підприємстві. Загалом для конкретних суб'єктів господарювання логічно припустити, що впровадження зазначеної системи буде мати свої особливості. Отже, у межах статті також будемо розглядати таку економічну категорію як «страховий контролінг», яку пропонуємо трактувати як систему різних компонентів, які взаємодіють між собою і здійснюють інфраструктурне за-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

безпечення управління страховою компанією, основною метою якого є інформаційна підтримка процесу прийняття рішень.

Формування системи страхового контролінгу не можливо уявити без організації ефективного механізму обігу різнобічної інформації між відділами, департаментами та керівництвом страхової компанії. Побудувати такі моделі продукування, обміну та аналізу даних досить складно, враховуючи окремі особливості функціонування різних структурних підрозділів страховиків, що обумовлені специфікою їх діяльності. Проте варто розуміти, що без продуктивної системи обігу управлінської інформації неможливо створити ефективно діючий відділ контролінгу та систему страхового контролінгу загалом. Саме тому досить актуальними є питання розроблення теоретико-методичних та, насамперед, прикладних засад формування системи виробництва, обігу, обміну, аналізу контролінгової інформації.

Контролінгова інформація – сукупність різноманітних даних, які продукуються окремими структурними підрозділами суб'єктів господарювання, державними органами влади, іншими установами та організаціями та використовується у процесі підготовки звітів для керівників різних рівнів з метою прийняття ними правильних управлінських рішень.

Ефективність страхового менеджменту значною мірою залежить від якості його інформаційного забезпечення. Вичерпна, достовірна, своєчасна та зрозуміла інформація є запорукою прийняття оптимальних управлінських рішень, спрямованих на зменшення витрат фінансових ресурсів, зростання прибутку та ринкової вартості організації [3, с. 13].

Важливість побудови реально функціонуючої системи обігу контролінгової інформації продиктована також не лише внутрішніми потребами страхових компаній у вчасному отриманні необхідних даних для прийняття управлінських рішень, але й об'єктивним існуванням вимог чинного законодавства щодо надання звітної інформації державним органам влади, різним асоціаціям страховиків, рейтинговим агентствам, іншим установам, які можуть впливати на формування позитивного іміджу страхової компанії. Саме така ситуація обумовлює складність дослідження питань формування механізмів обігу контролінгової інформації у межах системи управління страховими компаніями.

На рис. 1 наведено модель обігу контролінгової інформації між різними структурними службами страхової компанії. Зауважимо, що окреслена модель є універсальною, оскільки не враховує специфічну побудову структури страхових компаній залежно від напрямку надання ними своїх послуг для клієнтів (non-life та life типи). Загалом, ця модель дає уявлення про основні центри продукування інформації у межах страхової компанії та можливість визначити місце формування пріоритетної управлінської інформації та менш важливої за своїм змістом. Як у будь-якому підприємстві, найбільш важливими структурними підрозділами у страховій компанії, на наш погляд, є департамент страхових послуг та департамент продажу. Також існують виключно інфраструктурні, тобто обслуговуючі підрозділи, до яких вато віднести такі: департамент персоналу, юридичний департамент, департамент господарського забезпечення, фінансовий департамент.

З позиції операційної діяльності звичайно важливими стають департаменти страхових послуг та продажу, оскільки у межах цих підрозділів відбувається фактична взаємодія з клієнтами з приводу продажу страхових полісів та врегулювання страхових випадків.

З позиції створення належної системи управління, на перший план виходить служба контролінгу, яка фактично опрацьовує інформаційні матеріали всіх вищевказаних підрозділів, узагальнює їх та готує аналітичні дані для керівництва. Ця служба, на відміну від інших підрозділів, повинна забезпечувати синхронізацію аналітичної інформації решти структурних підрозділів і формувати єдиний аналітичний простір у межах діяльності страхової компанії.

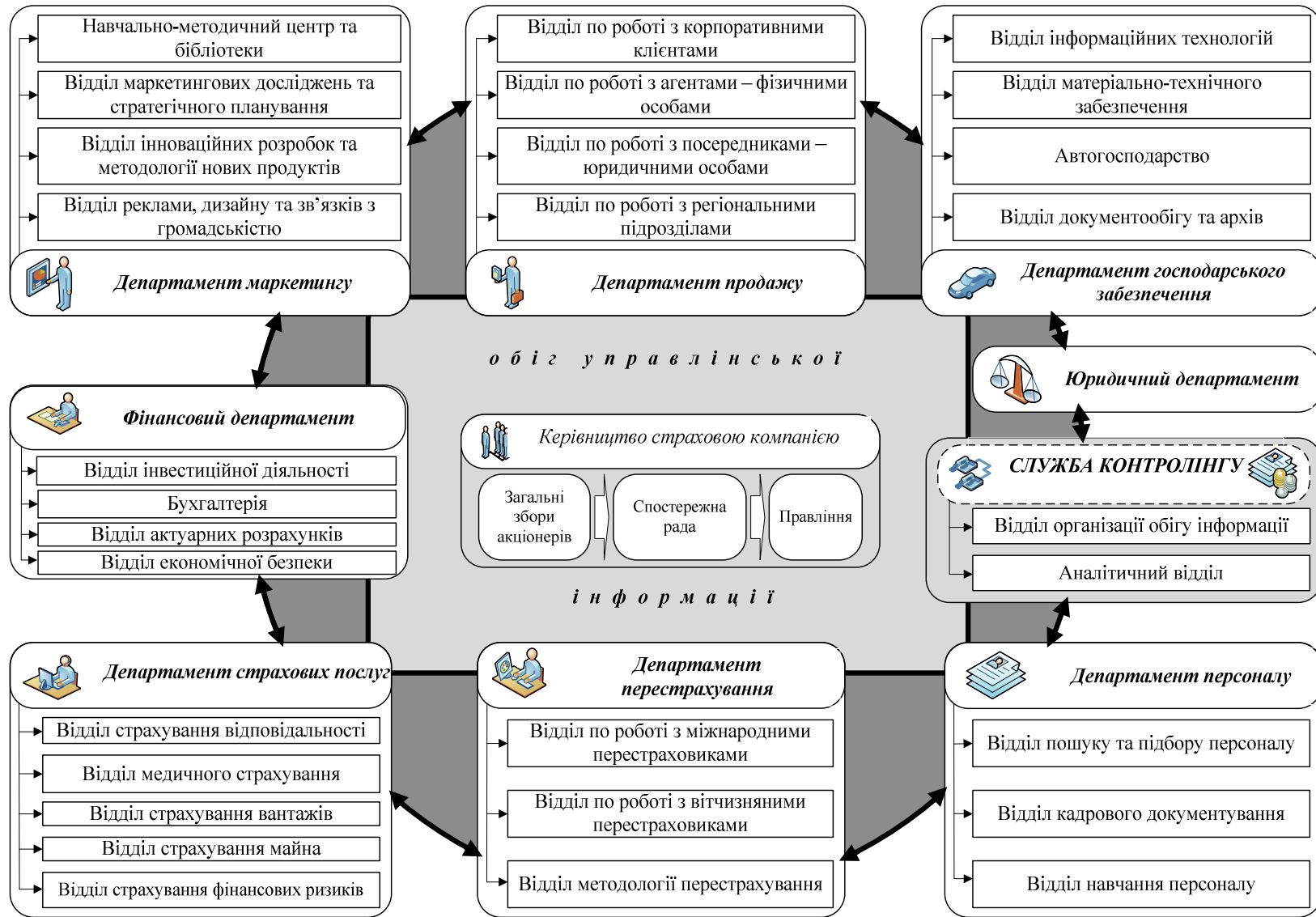

Рис. 1. Типова модель обігу управлінської інформації між основними структурними підрозділами страхової компанії
 Джерело: складено авторами з урахуванням основних положень [4–6].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Таким чином, враховуючи наведену інформацію, систематизуючи її, вважаємо за доцільне виділити такі основні вимоги до контролінгової інформації, дотримання яких забезпечить ефективне функціонування системи інформаційного обігу в межах діяльності страхової компанії:

1) уніфікованість – бажаним є розроблення у межах страхової компанії формування єдиних стандартів підготовки аналітичних звітів, що забезпечить краще їх розуміння та порівняння даних, що в них містяться;

2) достовірність – контролінгова інформація повинна бути правильною, що може забезпечити прийняття відповідальних рішень, такий стан може забезпечуватися через формування дворівневої системи перевірки даних з можливостями відділу контролінгу до застосування перехресних методів аналізу даних та виявлення їх недостовірності;

3) вчасність – інформація повинна бути вчасною для прийняття управлінських рішень, саме тому відділ контролінгу повинен завжди акумулювати дані про всі сфери функціонування страхової компанії, оскільки передбачити потреби у тій або іншій інформації неможливо;

4) достатність – інформація повинна бути представлена у достатньому вигляді і забезпечувати задоволення потреб керівників в отриманні таких даних, надто великі обсяги інформації ускладнюють процес її розуміння та аналізу;

5) зрозумілість – інформація повинна надаватися у зрозумілому вигляді з розшифруванням всіх скорочень, якщо отримувач інформації не володіє такою системою умовних позначень, обов'язково повинні бути визначені одиниці виміру різних показників і т. ін.

Фактично імітаційну модель обігу інформації можна представити у вигляді, що наведено на рис. 2.

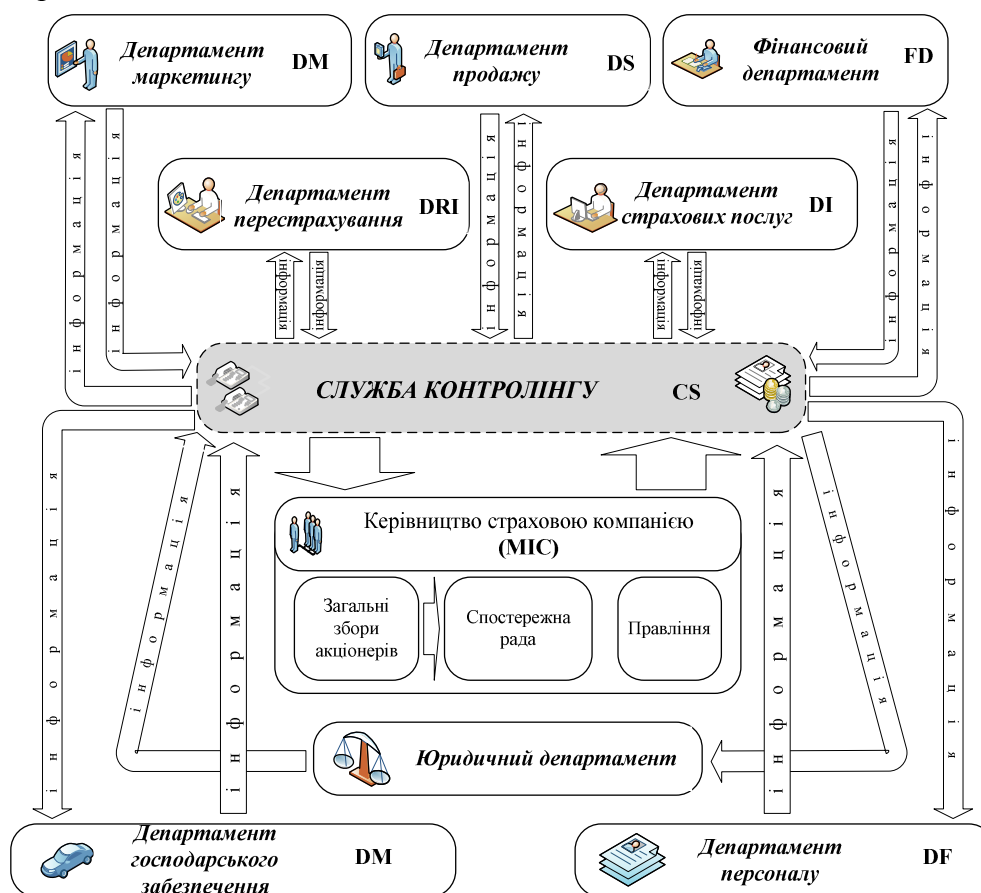

Рис. 2. Імітаційна модель обігу контролінгової інформації у межах діяльності страхової компанії
Джерело: складено авторами.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Отже, з урахуванням особливостей обігу контролінгової інформації у межах діяльності страхової компанії та враховуючи реалії функціонування страховиків на сучасному страховому ринку, вважаємо за доцільне виділити такі проблеми формування ефективних систем обігу управлінської інформації.

1. Значні обсяги інформації – доволі часто у межах діяльності підприємств і, зокрема, страхових компаній, можна спостерігати ситуацію, за якої виконується збір всієї можливої інформації у межах діяльності страховика, але користуються працівники і керівництво у кращому випадку половиною акумульованих даних. Тобто маємо ситуацію, за якої не лише витрачається даремно час на акумулювання інформації, але її зберігання є абсолютно невиправданим з погляду менеджменту.

2. Доступність інформації – інколи працівники в міру значних обсягів інформаційних ресурсів різного характеру забувають про наявність тих або інших даних у момент, коли вони є дуже важливими. Такий підхід, з одного боку, свідчить про непрактичність системи збору та опрацювання інформації, а з іншого – вимагає від спеціалістів формування однотипних документів з витрачанням на це додаткового часу.

3. Дублювання інформації – коли деякі відділи, які за функціональними обов'язками продукують однотипну інформацію. Наприклад, департамент страхових послуг та департамент розвитку можуть формувати звіти, у яких спостерігається повтореність даних. Саме відділ контролінгу, який акумулює інформацію з різних джерел, може виявити такі диспропорції та запропонувати шляхи їх вирішення.

У сучасних умовах функціонування підприємств склалася парадоксальна ситуація, коли різноманітної інформації доволі багато, але вона не структурована, не узгоджена, розрізнена, не завжди достовірна, а головне, її майже неможливо знайти [1, с. 167].

4. Якість інформації – варто розуміти, що для працівників інших підрозділів основними завданнями є виконання покладених на них обов'язків з розроблення стратегії просування страхових продуктів, їх формування, продажу. Такий підхід не завжди вимагає від спеціалістів у зазначених сферах глибоких аналітичних здібностей, оскільки виконання аналізу не є їх прямими завданнями та функціями. Це призводить до отримання відділом контролінгу досить різних за якісним наповненням звітів та аналітичних записів, що потребує перерахунку та уточнення достовірності первинної інформації. Отже, відділ контролінгу додатково до своїх обов'язків виконує вторинну обробку інформації із застосуванням відповідним методів та інструментів, може витратити досить значний обсяг часу для з'ясування правильності отриманих для роботи даних, оскільки можливі помилки автоматично вимагатимуть переробки звітів і не завжди виявляються вчасно у процесі виконання самого аналізу.

5. Синхронність інформації – ми вже зазначали, що синхронність інформації дозволяє швидко її аналізувати різними співробітниками у межах діяльності страхової компанії, однак, синхронність може полягати не лише у правилах підготовки звітів. Так, якщо у межах страховика кожний департамент працює відокремлено і не здійснює тісних взаємозв'язків з іншими структурними підрозділами, то інколи може виникнути ситуація, за якої ті ж самі показники будуть нести різне змістовне наповнення. Така ситуація вимагає від служби контролінгу розроблення загальних внутрішніх стандартів підготовки звітів, запровадження певної системи показників та умовних скорочень, які б використовувалися у межах всієї діяльності страховика.

6. Якість опрацювання інформації – досить часто у межах страхових компаній працівники опрацьовують інформацію за допомогою звичайних інформаційних технологій, а інколи взагалі виключно з використанням калькулятора. У сучасних умовах розвитку страхового ринку, які вимагають постійного підвищення конкурентоспроможності страхових компаній, такий підхід є неприйнятним. Саме тому актуальним та досить

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

важливими з метою побудови ефективної системи контролінгу є питання розроблення внутрішніх систем опрацювання, обігу інформації з використанням інформаційних ресурсів. Варто зазначити, що у межах страхових компаній і інших фінансових установ досить часто можна зустріти ситуації, за яких у діяльність страховика впроваджено сучасну систему, яка повинна допомагати спеціалістам обслуговувати клієнтів, продавати їм страхові продукти тощо, проте, у межах цієї системи функціонує незначний за функціональними можливостями механізм аналізу даних, формування аналітичних звітів, групування систематизації наявної в зазначеній системі інформації. Така ситуація вимагає постійної обробки даних за допомогою інших програмних компонентів, що є незручним і вимагає витрачання більшого обсягу часу.

7. Захист інформації – наявність об'єктивних причин необхідності підключення робочих місць спеціалістів до глобальної мережі Інтернет вимагає формування надійних систем захисту внутрішньої інформації страхових компаній. Інколи страховики не приділяють захисту даних належної уваги, що може негативно впливати на їх інформаційну безпеку функціонування, що в кінцевому підсумку може призвести до порушення і фінансово-економічної безпеки страхової компанії. Також варто розуміти, що працівники мають постійний доступ до даних різнобічного характеру, що підвищує рівень їх оприлюднення конкурентам. Все це вимагає побудови системи захисту контролінгової інформації з метою мінімізації її розголошення та оприлюднення.

На наше переконання, важливою складовою мінімізації ймовірностей виникнення зазначених проблем у межах діяльності відділу контролінгу страхової компанії є врахування на ранніх етапах під час побудови інформаційної системи основних аспектів та вимог до контролінгової інформації. З цією метою актуальними стають прикладні питання розроблення алгоритму створення ефективної системи обігу контролінгової інформації у межах страховика, який би дозволив визначити основні етапи побудови такої системи, оцінити ефективність вже діючої системи обігу інформації та виявляти недоліки наявних систем акумулювання різноманітної інформації та подальшого її використання. На рис. 3 наведено методику створення системи обігу контролінгової інформації у межах діяльності страхової компанії.

Відповідно до запропонованої методики ми пропонуємо виділити п'ять етапів, які варто впроваджувати поступово у діяльність страхової компанії. На нашу думку, підвищену увагу варто приділити підготовчим етапам, оскільки більш точне розуміння очікувань різних працівників страхової компанії від впровадження системи контролінгу дає можливість формувати таку систему, яка б вже з початку враховувала певні специфічні особливості функціонування окремих департаментів страхової компанії та її регіональних структурних підрозділів.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

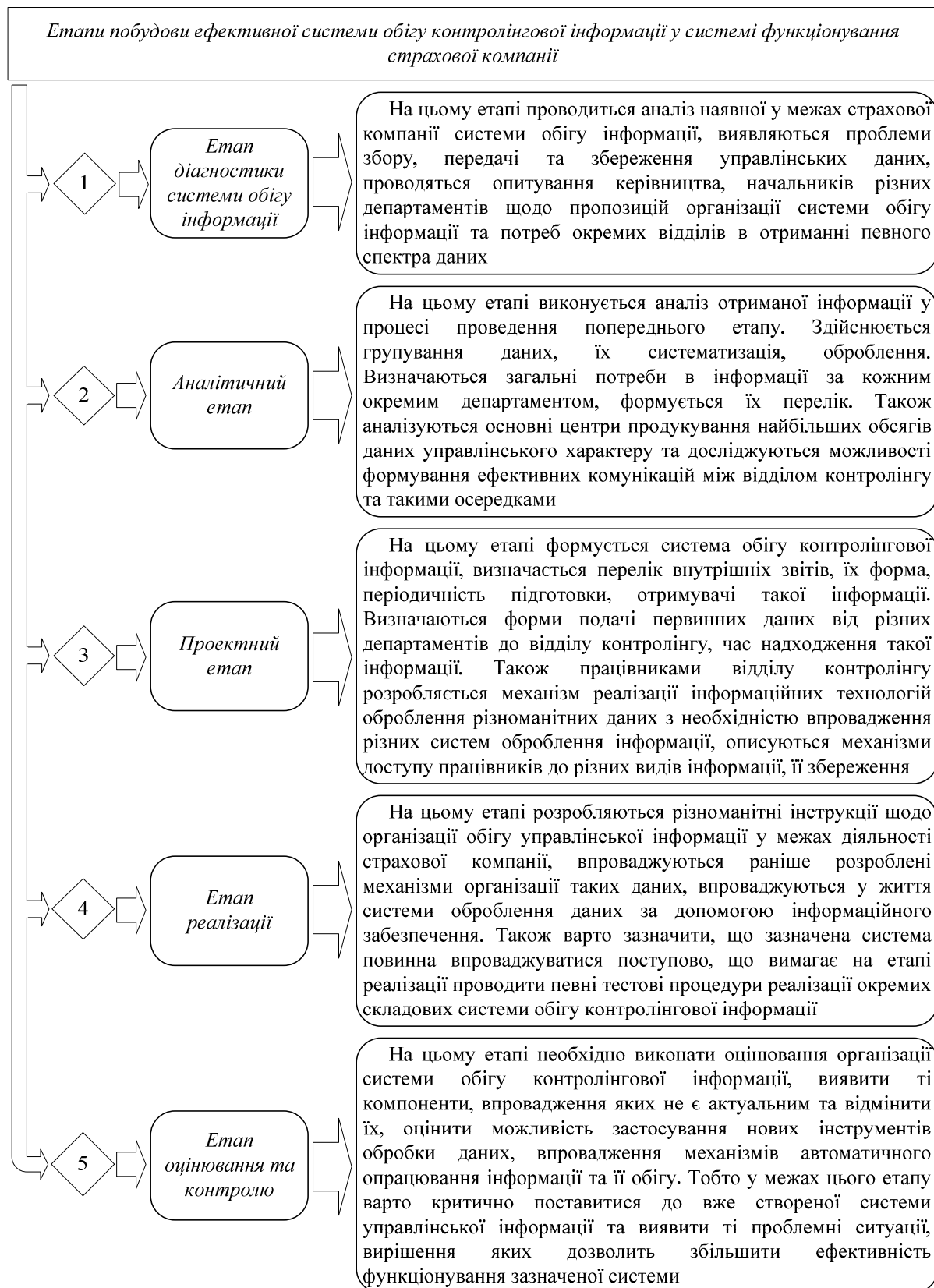

Рис. 3 Методика створення системи обігу контролінгової інформації у межах діяльності страхової компанії

Джерело: розроблено авторами.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Таким чином, реалізація запропонованої методики з поступовим виконанням кожного із зазначених етапів дозволить побудувати ефективну систему обігу контролінгової інформації у межах діяльності страхової компанії. Варто розуміти, чим детальніше буде прописана процедура формування такої системи, тим більша ймовірність, що вона буде побудована правильно, вчасно та відповідатиме тим вимогам та сподіванням, які висувають керівні органи страховика при позитивному рішенні щодо формування системи страхового контролінгу взагалі у межах цього фінансового посередника.

Висновок. У статті досліджено теоретичні особливості формування системи обігу контролінгової інформації у межах функціонування страхових компаній, обґрунтована доцільність створення таких систем та описано їх специфічні ознаки, враховуючи особливості страхових послуг та їх механізм надання. Також була побудована модель обігу контролінгової інформації між основними структурними підрозділами страхової компанії, описано її структуру.

Для поглиблення теоретичного базису формування систем обігу контролінгової інформації у статті виділено такі основні вимоги, дотримання яких забезпечить ефективне функціонування системи інформаційного обігу в межах діяльності страхової компанії: уніфікованість, достовірність, вчасність, достатність, зрозумілість.

З урахуванням особливостей обігу контролінгової інформації у межах діяльності страхової компанії та враховуючи реалії функціонування страховиків на сучасному фінансовому ринку, було ідентифіковано основні проблеми формування ефективних систем обігу управлінської інформації, до яких віднесено такі: значні обсяги інформації, доступність інформації, дублювання інформації, якість інформації, синхронність інформації, якість опрацювання інформації, захист інформації, уточнено їх зміст.

Також розроблено методику створення системи обігу контролінгової інформації у межах діяльності страхової компанії, до якої включено такі основні етапи: етап діагностики системи обігу інформації, аналітичний етап, проектний етап, етап реалізації, етап оцінювання та контролю.

Список використаних джерел

1. Драгомірова Я. К. Інформаційне забезпечення ефективного функціонування системи контролінгу на підприємстві / Я. К. Драгомірова // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2011. – № 2, т. 3. – С. 165–168.
2. Нагайчук Н. Г. Управління капіталом страхових компаній / Н. Г. Нагайчук // Фінанси України. – 2008. – № 11. – С. 106–116.
3. Павленко О. Український страховий ринок: можливості фінансування росту / О. Павленко // Фінансовий ринок України. – 2007. – № 10. – С. 11–16.
4. Пушкар М. С. Контролінг – інформаційна підсистема стратегічного менеджменту : монографія / М. С. Пушкар, Р. М. Пушкар. – Тернопіль : Карт-бланш, 2004. – 370 с.
5. Сыпко Т. Д. Контроллинговая информация – инструмент эффективного управления предприятием [Електронний ресурс] / Т. Д. Сыпко, А. А. Михенько, Р. Решетник // Науково-технічна конференція Національного університету кораблебудування «Розвиток економічної науки в умовах сьогодення». – Миколаїв, 2013. – Режим доступу : <http://conference.nuos.edu.ua/catalog/lectureDetail.jsessionid=929fbb1ee901081e7d7eb686a78e?lectureId=21735&conferenceId=19971&isProjectorView=false>.
6. Скар А. О. Інформаційне забезпечення контролінгу : навчальний посібник / А. О. Скар. – К. : ДАКККиМ, 2006. – 71 с.

References

1. Drahomirova, Ya.K. (2011). Informatsiine zabezpechennia efektyvnoho funktsionuvannia systemy kontrolinhu na pidpriemstvi [Information support of the efficient operation of controlling the company]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Journal of Khmelnytskyi National University. Economic sciences*, no. 2, vol. 3, pp. 165–168 (in Ukrainian).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

2. Nahaichuk, N.H. (2008). Upravlinnia kapitalom strakhovykh kompanii [The management of the insurance companies capital]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, no. 11, pp. 106–116 (in Ukrainian).

3. Pavlenko, O. (2007). Ukrainskyi strakhovyi rynek: mozhlyvosti finansuvannia rostu [Ukrainian insurance market: opportunities for financing growth]. *Finansovyi rynek Ukrainy – The financial market of Ukraine*, no. 10, pp. 11–16 (in Ukrainian).

4. Pushkar, M.S. & Pushkar R.M. (2004). *Kontrolinh – informatsiina pidsystema stratehichnoho menedzhmentu [Controlling – strategic management information subsystem]*. Ternopil: Kart-blansh (in Ukrainian).

5. Sypko, T.D., Mykhenko, A.A. & Reshetnyk, R. (2013). Kontrollingovaia informatsiia – instrument effektivnogo upravleniia predpriatiem [Information support of the efficient operation of controlling the company]. Proceedings from *Naukovo-tekhnichna konferentsiia Natsionalnoho universytetu korablebuduvannia «Rozvytok ekonomichnoi nauky v umovakh sohodennia» – Scientific Conference of the National University of Shipbuilding “Development economics in the conditions of today”* (Mykolaiv, 2013). Retrieved from <http://conference.nuos.edu.ua/catalog/lectureDetail.jsessionid=929fbb1ee901081e7d7eb686a78e?lectureId=21735&conferenceId=19971&isProjectorView=false>.

6. Sknar, A.O. (2006). *Informatsiine zabezpechennia kontrolinhu [Information management of the Controlling]*. Kyiv: DAKKKiM (in Ukrainian).

Шкарлет Сергій Миколайович – доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, ректор, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Шкарлет Сергей Николаевич – доктор экономических наук, профессор, заслуженный деятель науки и техники Украины, ректор, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Shkarlet Serhiy – Doctor of Economics, Professor, Honored Scientist of Ukraine, Rector, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: rector@stu.cn.ua

Дубина Максим Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Дубина Максим Викторович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Dubyna Maksym – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-22@yandex.ru

Тунік Марина Володимирівна – кандидат економічних наук, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Тунік Марина Владимировна – кандидат экономических наук, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Tunik Maryna – PhD in Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: marinatunik@ukr.net

УДК 330.42:330.101.541

*Иван Загоруйко, Игор Частоколенко***ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ В ДЕТЕРМІНІСТСЬКІЙ МОДЕЛІ
ЗАГАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ РІВНОВАГИ***Иван Загоруйко, Игорь Частоколенко***ФИСКАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА ГОСУДАРСТВА В ДЕТЕРМИНИСТСКОЙ
МОДЕЛИ ОБЩЕГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАВНОВЕСИЯ***Ivan Zagoruiko, Igor Chastokolenko***FISCAL POLICY OF THE STATE IN THE DETERMINISTIC MODEL
OF GENERAL ECONOMIC EQUILIBRIUM**

На основі детерміністського підходу проаналізовано стан довгострокової загальної рівноваги та вплив на нього фіскальної політики держави за умови збалансованого державного бюджету. Розглянуто вплив багатьох екзогенних величин (чисельності працездатного населення, трудо-, матеріало- та фондомісткості, норми амортизації, граничної схильності до споживання, грошової маси та податків) на довгостроковий обсяг національного виробництва та рівень цін. Досліджено вплив грошової маси на наявності автономних чистих податків. На основі запропонованої моделі визначено мультиплікатор автономних споживчих витрат та рівняння обміну з урахуванням матеріаломісткості, фондомісткості та норми амортизації. Показана наявність подібного мультиплікативного ефекту для сукупної пропозиції.

Ключові слова: макроекономічна модель, довгострокова загальна економічна рівновага, фіскальна політика, податки, трансфертні платежі, збалансований державний бюджет, грошова маса.

Бібл.: 7.

На основе детерминистского подхода проанализировано состояние долгосрочного общего равновесия и влияние на него фискальной политики государства при условии сбалансированного государственного бюджета. Рассмотрено влияние ряда экзогенных величин (численности трудоспособного населения, трудо-, материало- и фондоёмкости, нормы амортизации, предельной склонности к потреблению, денежной массы и налогов) на долгосрочный объём национального производства и уровень цен. Исследовано влияние денежной массы при наличии автономных чистых налогов. На основе предлагаемой модели определён мультипликатор автономных потребительских расходов и уравнение обмена с учётом материалоемкости, фондоёмкости и нормы амортизации. Показано наличие подобного мультипликативного эффекта и для совокупного предложения.

Ключевые слова: макроекономическая модель, долгосрочное общее экономическое равновесие, фискальная политика, налоги, трансфертные платежи, сбалансированный государственный бюджет, денежная масса.

Библ.: 7.

In the article on the basis of deterministic approach the state of long-run general equilibrium and the influence on him fiscal policy are analyzed on condition of the balanced government budget. The influence of a number of exogenous variable (the quantity of able-bodied population, labour-, resource- and capital-intensiveness, rate of depreciation, marginal propensity to consume, money stock and taxes) on a long-run national output and price level is examined. Influence of money stock is analyzed in the presence of autonomous net taxes. On the basis of the proposed model is defined autonomous consumer expenses multiplier and equation of exchange taking into account the resource-, capital-intensiveness and rate of depreciation. The existence of similar effect is shown also for aggregate supply.

Key words: macroeconomic model, long-run general economic equilibrium, fiscal policy, taxes, transfer payments, balanced government budget, money stock.

Bibl.: 7.

JEL Classification: B 490, C 680, E 190, E 620

Постановка проблеми. За чверть сторіччя існування незалежної української держави в ній відбулися глибокі перетворення як соціального, так і суто економічного характеру. Успадкована від Радянського Союзу командно-адміністративна система була перетворена на систему ринкового типу. На жаль, на відміну від країн Балтії та Центральної Європи, ця трансформація так і не була завершена. Яскравим прикладом радянської спадщини є система дотацій та субсидій. До цих неподоланих елементів старої системи додалося намагання колишньої влади використовувати фіскальну політику перш за все в інтересах олігархічних груп. Усе це породило ускладнену податкову систему, надмірний податковий тягар та нераціональне використання бюджетних коштів.

З іншого боку, капіталістичній системі, якою в результаті ринкової трансформації стала економіка України, притаманні періодичні порушення загальної економічної рівноваги. Починаючи з часів Великої депресії 1929–1933 рр. уряди різних країн намагалися вплинути на ці процеси, проводячи спочатку суто антикризову, а пізніше більш

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

грунтовну антициклічну політику. Проте, як показав досвід такого регулювання, держава може лише пом'якшувати макроекономічні коливання, але не здатна усунути їх повністю. Звідси виникає необхідність теоретичного аналізу впливу фіскальної політики держави на стан загальної рівноваги національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна теорія загальної економічної рівноваги спирається на такі базові моделі, як некейнсіанська модель (NK model) та модель реального бізнес-циклу (RBC model). Е. М. Ліпер та Т. Б. Уолкер застосували NK модель до аналізу та прогнозування фіскальної політики [1]. Спираючись на модель загальної економічної рівноваги фон Неймана, О. Олсон доходить висновку, що незбалансованість економіки може уповільнити економічне зростання [2]. До базових моделей сучасної макроекономічної теорії належить також модель динамічної стохастичної загальної рівноваги (DSGE model). Статистичний аналіз з використанням цієї моделі, що провели Р. Бечмен та К. Байер, дозволив зробити висновок, що коливання невизначеності на мікрорівні не є основним чинником бізнес-циклу [3].

Загалом, у сучасній економічній науці перевага віддається лінійним стохастичним моделям, які є зручними для статистичної перевірки. Моделі такого типу полегшують дослідження того, як минулі та очікувані шоки змінюють загальний стан економіки.

Проте коливання національної економіки неминучі і за відсутності різноманітних шоків. Це означає, що для кращого розуміння найбільш глибоких чинників макроекономічної нестабільності бажано спочатку виключити елемент випадковості і зосередити увагу на суто функціональних зв'язках [4,5]. Такі відомі явища, як «парадокс ощадливості» та зв'язок між темпом приросту ставки заробітної плати та станом економіки (що відображається у кривій Філіпса та законі Оукена), можна логічно пояснити на основі детерміністської моделі загальної економічної рівноваги [6]. Така модель дозволяє також описати міжнародну міграцію робочої сили та капіталу [7].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Як показує проведений аналіз, у сучасній науці відсутні послідовно детерміністські моделі, які б представляли реальний сектор приватної економіки як таку систему, що породжує і періодичні коливання, і тенденцію до загальної рівноваги.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз впливу фіскальної політики на стан довгострокової економічної рівноваги за допомогою детерміністської моделі взаємодії ринків продуктів та ресурсів [4; 5].

Виклад основного матеріалу. Згідно з традицією, прийнятою в макроекономічній теорії, розпочнемо аналіз із закритої приватної економіки. Оскільки монетарна політика не є предметом цієї роботи, обмежимося дослідженням реального сектору. У пропонуваній моделі використовуються обмежені ресурси – робоча сила та основні фонди, загальні величини яких відповідно дорівнюють L_{\max} та K_{\max} . У середньостроковому періоді першу величину можна вважати сталою, а другу слід розглядати як змінну. Середньостроковий характер моделі дозволяє абстрагуватися від технічного прогресу.

Статичний блок моделі складається з таких рівнянь:

$$- \text{рівняння розподілу валового випуску на споживання, інвестиції та матеріальні витрати:}$$

$$X = C + I + aX, \quad (1)$$

де a – коефіцієнт матеріаломісткості продукції, що менший за одиницю;

– виробничої функції Леонт'єва:

$$X = K / b_K = L / b_L, \quad (2)$$

де K , L – величини задіяних ресурсів, а сталі b_K , b_L – коефіцієнти відповідно фондо- та трудомісткості;

– рівняння розподілу вартості валового випуску на доходи факторів виробництва:

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

$$PX = RK + WL + aPX, \quad (3)$$

де P – рівень цін, R , W – ставки відповідно орендної та заробітної плати;
– функції споживчих витратків (відповідно до гіпотези життєвого циклу):

$$PC = \frac{M}{\tau_c} + \gamma(1-a)PX, \quad (4)$$

де τ_c – плановий період часу, протягом якого грошового запасу M має вистачити для забезпечення підтримання поточних споживчих витратків незалежно від номінальної величини валового внутрішнього продукту, а γ – частка поточного доходу, що споживається (гранична схильність до споживання за доходом, $\gamma < 1$);

– функції пропозиції праці:

$$\tau_w W(L_{\max} - L) = M, \quad (5)$$

де τ_w – плановий період часу, протягом якого грошового запасу має вистачити для компенсації втрат заробітної плати внаслідок безробіття.

З рівнянь розподілу валового випуску (1) та (3) випливає рівність доходів та витратків

$$RK + WL = PI + PC. \quad (6)$$

Згрупуємо відповідні доходи та витатки:

$$(RK - PI) + (WL - PC) = 0.$$

Звідси випливає, що надлишок доходу на капітал споживається, а його нестача покривається за рахунок заощаджених трудових доходів.

Обмежимося далі аналізом довгострокового рівноважного стану. В такому стані обсяг основних виробничих фондів, накопичений прибуток фірм та рівень цін не змінюються, внаслідок чого інвестиції дорівнюватимуть вибуттю основних фондів, а ставка орендної плати – амортизації:

$$I = hK; \quad (7)$$

$$R = hP, \quad (8)$$

де h – стала норма вибуття основних фондів, що дорівнює нормі амортизації.

У результаті весь дохід на капітал інвестується, а весь дохід від праці – споживається:

$$RK = PI; \quad (9)$$

$$WL = PC. \quad (10)$$

Таким чином, висновки щодо рівноважного стану такої системи не залежать від вигляду функцій інвестицій та пропозиції капіталу.

Підставимо до рівнянь (1) та (3) відповідно функції споживання (4) і пропозиції праці (5) та врахуємо умови довгострокової рівноваги (7), (8). У результаті дістанемо систему рівнянь, що описує довгострокову рівновагу економіки:

$$\begin{cases} \tau_c [(1-a)(1-\gamma) - hb_k] PX = M; \\ \tau_w (1-a - hb_k) P \left(\frac{L_{\max}}{b_L} - X \right) = M. \end{cases} \quad (11)$$

В отриманій системі перше рівняння описує функцію сукупного попиту, а друге – функцію сукупної пропозиції. Обидва ці рівняння обмежують допустиму частку амортизації hb_k у валовому випуску. З функції сукупної пропозиції випливає, що ця частка не може перевищувати частки валового внутрішнього продукту, оскільки вона є складовою останнього: $hb_k < 1-a$. З функції сукупного попиту випливає більш жорстке обмеження:

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

$1 - \gamma > hb_k / (1 - a)$. Це означає, що в запропонованій моделі гранична схильність до заощадження має бути більшою, ніж частка амортизації у валовому внутрішньому продукті.

Отримане рівняння сукупного попиту можна розглядати як відоме рівняння обміну $PX = MV$, в якому швидкість грошового обігу V дорівнює оберненій величині множника $\tau_c [(1 - a)(1 - \gamma) - hb_k]$. Відповідно до цього рівняння зростання грошової маси підвищує рівень цін.

Як показує це рівняння, величина мультиплікатора автономних споживчих витратків у точці довгострокової рівноваги дорівнює $1 / [(1 - a)(1 - \gamma) - hb_k]$. Зрозуміло, що зі збільшенням матеріаломісткості a , норми вибуття h або фондомісткості b_k величина цього мультиплікатора збільшується. Для споживачів та працівників це збільшення має негативні наслідки. Справді, в точці довгострокової рівноваги частка споживання у валовому випуску C/X та частка заробітної плати в ціні продукції $b_L W/P$ є рівними і дорівнюють $1 - a - hb_k$. Отже, чим більшими є коефіцієнти a , h та b_k , тим більше економіка починає працювати «сама на себе».

Своєрідний мультиплікативний ефект властивий і сукупній пропозиції. Справді, різниця $L_{\max} / b_L - X$ показує втрату обсягу національного виробництва внаслідок неповного використання трудових ресурсів. Якщо величину $\tau_w^{-1} M/P$ розглядати як аналог автономних споживчих витратків $\tau_c^{-1} M/P$, то коефіцієнт $1 / (1 - a - hb_k)$ буде виконувати роль мультиплікатора.

Проаналізуємо тепер стан довгострокової рівноваги. Розв'язок системи (11) має вигляд:

$$X = \frac{L_{\max}}{b_L} \left[1 + \frac{\tau_c}{\tau_w} \left(1 - \frac{\gamma}{1 - \frac{hb_k}{1 - a}} \right) \right]^{-1}; \quad (12)$$

$$P = M \left(\frac{L_{\max}}{b_L} \right)^{-1} \left\{ \frac{1}{\tau_c} [(1 - a)(1 - \gamma) - hb_k]^{-1} + \frac{1}{\tau_w} [1 - a - hb_k]^{-1} \right\}. \quad (13)$$

Отримані формули дозволяють оцінити вплив екзогенних чинників на стан довгострокової рівноваги. Головним чинником є потенційний обсяг національного виробництва L_{\max} / b_L , що визначається чисельністю працездатного населення L_{\max} та продуктивністю праці $1 / b_L$. Зростання потенційного обсягу зрушує криву сукупної пропозиції праворуч, у результаті чого обсяг виробництва зростає, а рівень цін – падає. Оскільки $X = L / b_L$, то зміна продуктивності праці не впливає на природний рівень зайнятості.

Планові періоди τ_c і τ_w відображають ступінь обережності споживачів та працівників у використанні грошового запасу. Чим обережнішими є споживачі, тим меншим буде їхній попит на товари. Довгострокова крива сукупного попиту опускатиметься додолу, внаслідок чого падатимуть і ціни, і обсяг випуску. Обережність працівників буде мати суперечливий вплив. Зростання планового періоду τ_w збільшить кількість охочих працювати за ту ж саму ставку заробітної плати (або, що те ж саме, згодних працювати стільки ж за меншу ставку). У результаті довгострокова крива сукупної пропозиції на товарному ринку теж опускатиметься вниз, що призведе до зростання обсягу виробництва, але зниження рівня цін.

Зростання коефіцієнтів a , b_k та h збільшує як обсяг виробництва, так і рівень цін. Це можна пояснити таким чином. Зростання цих коефіцієнтів означає, що для підтри-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

мання колишніх рівнів споживання (і, відповідно, заробітної плати) потрібно витратити більше ресурсів. Збільшення попиту на сировину та основні фонди зрушує криву сукупного попиту праворуч, а збільшення доходів постачальників цих ресурсів піднімає криву сукупної пропозиції вгору. Спільним наслідком цих ефектів є зростання рівня цін. Що стосується впливу на обсяг, то він залежить від граничної схильності γ . Чим вона більша, тим більшими є видатки на споживання – сукупний попит зростає, а разом з ним зростає випуск та рівень цін. При нульовій граничній схильності γ зрушення кривих сукупного попиту та сукупної пропозиції взаємно нейтралізуються й обсяг виробництва не змінюватиметься.

Перейдемо тепер до наступного етапу аналізу, включивши до пропонованої моделі вплив держави. У найпростішому податковій надходження описуватимуться лінійною функцією:

$$T = \theta_0(1-a)PX + \theta_1[(R-hP)K + WL] + T_{\min}, \quad (14)$$

де θ_1 , θ_0 – ставки відповідно прямих та непрямих податків (менші за одиницю – $\theta_1 < 1$, $\theta_0 < 1$), T_{\min} – автономні чисті податки. Оскільки сума доходів на капітал та працю $RK + WL$ є новоствореною вартістю, ставку непрямих податків θ_0 можна розглядати насамперед як відображення податку на додану вартість. Ставку θ_1 доцільно інтерпретувати як ставку податку на доходи юридичних та фізичних осіб – прибуток та заробітну плату. Що стосується автономних чистих податків, то вони можуть розглядатися як різниця між податками, що не залежать від доходу (на майно, на землю), та трансфертними платежами.

З урахуванням податків наявний дохід приватного сектору дорівнюватиме $(RK + WL) - \theta_1[(R-hP)K + WL] - T_{\min}$, а функція споживання набуде вигляду

$$PC = \frac{M}{\tau_c} + \gamma[(1-\theta_1)(RK + WL) + \theta_1 hPK - T_{\min}]. \quad (15)$$

Під впливом податків зміниться і функція пропозиції праці. Працівника цікавить заробітна плата, яку він отримує після сплати податків – $(1-\theta_1)W$. Отже, саме така величина має фігурувати у цій функції:

$$\tau_w(1-\theta_1)W(L_{\max} - L) = M. \quad (16)$$

Перейдемо тепер до аналізу взаємозв'язку збалансованості економіки та державного бюджету. Якщо держава планує свої видатки G у номінальному виразі, то основна макроекономічна тотожність набуде вигляду:

$$(1-a)PX = (1+\theta_0)(RK + WL) = P(C + I) + G. \quad (17)$$

Згрупуємо доходи та видатки відповідно секторів економіки:

$$(RK - PI) + (WL - PC) = G - \theta_0(RK + WL). \quad (18)$$

Звідси випливає, що перевищення державних видатків над непрямыми податками має покриватися за рахунок заощаджень фірм та працівників. За умови збалансованого державного бюджету $T = G$, сукупні заощадження фірм та працівників мають дорівнювати сумі прямих та автономних чистих податків

$$(RK + WL) - (PI + PC) = \theta_1[(R-hP)K + WL] + T_{\min}. \quad (19)$$

Таким чином, за умови збалансованого державного бюджету рівність приватних доходів та видатків можлива лише якщо автономні часті податки є від'ємними (тобто, трансфертними платежами) і дорівнюють прямим податкам з юридичних та фізичних осіб

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

$$-T_{\min} = \theta_1[(R - hP)K + WL] \Leftrightarrow (RK + WL) = (PI + PC). \quad (20)$$

Розглянемо тепер економіку в точці довгострокової рівноваги, незалежно від стану державного бюджету. В цій точці прибуток фірм дорівнює нулю, а інвестиційні видатки – амортизації: $RK = hPK = PI$. За цих умов величина чистих податків дорівнюватиме

$$T = \theta_0 hPK + (\theta_0 + \theta_1)WL + T_{\min}. \quad (21)$$

Основна макроекономічна тотожність набуде вигляду:

$$WL - PC = G - \theta_0(hPK + WL). \quad (22)$$

Якщо ж в точці довгострокової рівноваги сальдо державного бюджету дорівнює нулю, ця тотожність буде спроститься і матиме таку форму:

$$WL - PC = \theta_1 WL + T_{\min}. \quad (23)$$

Отже, трудові доходи дорівнюватимуть споживчим видаткам, лише якщо держава поверне працівникам у вигляді трансфертів суму прямих податків на їхню заробітну плату

$$WL = PC \Leftrightarrow -T_{\min} = \theta_1 WL. \quad (24)$$

Внесемо відповідні зміни до функції споживання. У стані довгострокової рівноваги ця функція матиме таку форму:

$$PC = \frac{M}{\tau_c} + \gamma [hb_K PX + (1 - \theta_1)WL - T_{\min}]. \quad (25)$$

З отриманої функції (25) та макроекономічної тотожності (23) виразимо величини споживчих видатків та трудових доходів через номінальний обсяг національного виробництва PX :

$$PC = \left(\frac{1}{1 - \gamma} \right) \frac{M}{\tau_c} + \left(\frac{\gamma}{1 - \gamma} \right) hb_K PX; \quad (26)$$

$$WL = \frac{1}{1 - \theta_1} \left[\left(\frac{1}{1 - \gamma} \right) \frac{M}{\tau_c} + \left(\frac{\gamma}{1 - \gamma} \right) hb_K PX + T_{\min} \right]. \quad (27)$$

У стані довгострокової рівноваги чистий внутрішній продукт витрачається на споживання та державні закупівлі

$$(1 - a - hb_K) PX = PC + G. \quad (28)$$

У свою чергу, рівняння збалансованого державного бюджету в точці довгострокової рівноваги матиме вигляд

$$G = \theta_0 hb_K PX + (\theta_0 + \theta_1)WL + T_{\min}. \quad (29)$$

З формул (26) – (29) впливає функція сукупного попиту (за умови довгострокової рівноваги економіки та збалансованого державного бюджету

$$\left\{ 1 - a - (1 + \theta_0) \left[1 + \left(\frac{1}{1 - \theta_1} \right) \left(\frac{\gamma}{1 - \gamma} \right) hb_K \right] \right\} PX = \left(\frac{1 + \theta_0}{1 - \theta_1} \right) \left[\left(\frac{1}{1 - \gamma} \right) \frac{M}{\tau_c} + T_{\min} \right]. \quad (30)$$

З формул (16), (17) отримаємо функцію сукупної пропозиції

$$\tau_w [1 - a - (1 + \theta_0) hb_K] P \left(\frac{L_{\max}}{b_L} - X \right) = \left(\frac{1 + \theta_0}{1 - \theta_1} \right) M. \quad (31)$$

Рівняння (30) – (31) утворюють систему, розв'язком якої є довгостроковий обсяг національного виробництва

$$X = \frac{L_{\max}}{b_L} \left\{ 1 + \tau_w^{-1} \left[1 - \frac{\left(\frac{1+\theta_0}{1-\theta_1} \right) \left(\frac{\gamma}{1-\gamma} \right) hb_K}{1-a-(1+\theta_0)hb_K} \left[\frac{1}{(1-\gamma)\tau_c} + \frac{T_{\min}}{M} \right]^{-1} \right] \right\}^{-1} \quad (32)$$

та довгостроковий рівень цін

$$P = \left(\frac{L_{\max}}{b_L} \right)^{-1} \left(\frac{1+\theta_0}{1-\theta_1} \right) \left\{ \frac{\frac{M}{(1-\gamma)\tau_c} + T_{\min}}{1-a-(1+\theta_0) \left[1 + \frac{\gamma}{(1-\theta_1)(1-\gamma)} \right] hb_K} + \frac{M}{\tau_w [1-a-(1+\theta_0)hb_K]} \right\}. \quad (33)$$

Висновки і пропозиції. Таким чином, запропонована детерміністська модель дозволила проаналізувати вплив усіх відомих екзогенних величин (чисельності працездатного населення L_{\max} , трудомісткості b_L , матеріаломісткості a , фондомісткості b_K , норми амортизації h , граничної схильності до споживання γ) на довгостроковий обсяг національного виробництва та рівень цін. При цьому, як показують розв'язки (12) – (13) та (32) – (33), в умовах збалансованого державного бюджету напрямок впливу цих чинників не залежить від податкової системи. Те ж саме справедливе і для нових екзогенних величин, що використовуються в цій моделі – планових періодів – τ_c , τ_w .

Що стосується екзогенних величин, які визначаються фіскальною політикою, – ставок прямих та непрямих податків (θ_1 , θ_0) та автономних чистих податків (T_{\min}), то вони, як і слід було очікувати, підвищують рівень цін. Аналогічний вплив цих величин на обсяг виробництва пояснюється вимогою збалансованого державного бюджету – збільшення податків збільшує державні видатки, що збільшує сукупний попит.

Суттєву специфіку має роль грошової маси M . Як показує запропонована модель, у закритій приватній економіці вона впливає тільки на рівень цін, причому прямо пропорційно. За наявності автономних чистих податків T_{\min} та збалансованості державного бюджету грошова маса починає впливати також і на довгостроковий обсяг національного виробництва. Якщо вони додатні, то збільшення грошової маси більшою мірою зрушує довгострокову криву сукупної пропозиції, ніж довгострокову криву сукупного попиту, і обсяг національного виробництва скорочується. Якщо ж $T_{\min} < 0$ (тобто це трансферти), то негативний вплив на виробництво буде мати саме скорочення грошової маси.

Запропонована модель показує, що вимога одночасної довгострокової рівноваги економіки та державного бюджету накладає суттєві обмеження на максимальне значення ставок податків θ_1 , θ_0 та мінімальне значення автономних чистих податків T_{\min} .

Усі ці залежності бажано враховувати при визначенні стратегічних напрямків фіскальної політики держави.

Список використаних джерел

1. Leeper E. M., Walker T. B. and Yang S.-C.S. Supplement to «fiscal foresight and information flows» // *Econometrica*. – 2013. – Vol. 81. – № 3. – Pp. 1115–1145.
2. Olson O. The role of productivity in economic growth and equilibrium // *Asian Economic and Financial Review*. – 2013. – Vol. 3. – № 11. – Pp.1497–1527.
3. Bachmann R., Bayer C. «Wait-and-See» business cycles? // *Journal of Monetary Economics*. – 2013. – № 60. – Pp. 704–719.
4. Загоруйко І. О. Елементарна модель спільної рівноваги на ринках продуктів та ресурсів / І. О. Загоруйко // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2011. – Вип. 28, ч. III. – С. 67–73.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

5. Загоруйко І. О. Методологія моделювання загальної економічної рівноваги: детерміністський підхід / І. О. Загоруйко // Збірник праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2015. – Вип. 39, ч. I. – С. 90–97.

6. Загоруйко І. О. Балансові рівняння в динамічній моделі загальної економічної рівноваги / І. О. Загоруйко // Теорія і практика сучасної економіки : матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції (19 листопада 2015 року). – Черкаси : ЧДТУ, 2015. – Т. 1. – С. 11–13.

7. Загоруйко І. О. Методологічні аспекти моделювання міждержавного руху ресурсів / І. О. Загоруйко // Стратегії глобальної конкурентоспроможності: соціально-економічні виміри : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (22 березня 2016 року). – Черкаси : ЧДТУ, 2016. – С. 5–7.

References

1. Leeper, E.M., Walker, T.B. and Yang, S.-C.S. (2013). Supplement to «fiscal foresight and information flows». *Econometrica*, vol. 81, no. 3, pp. 1115–1145.

2. Olson, O. (2013). The role of productivity in economic growth and equilibrium. *Asian Economic and Financial Review*, vol. 3, no. 11, pp. 1497–1527.

3. Bachmann, R., Bayer, C. (2013). «Wait-and-See» business cycles? *Journal of Monetary Economics*, no. 60, pp. 704–719.

4. Zagoruiko, I.O. (2011). Elementarna model spilnoi rivnovahy na rynkakh produktiv ta resusiv [Elementary model of joint equilibrium of the markets of products and resources]. *Zbirnyk prats Cherkaskoho tekhnolohichnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky – Proceedings of the Cherkasy State Technological University. Series: Economic sciences*, issue 28, part III, pp. 67–73 (in Ukrainian).

5. Zagoruiko, I.O. (2015). Metodolohiia modeliuвання zahalnoi ekonomichnoi rivnovahy: deterministskyi pidkhid [Modeling methodology of general economic equilibrium: the deterministic approach]. *Zbirnyk prats Cherkaskoho tekhnolohichnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky – Proceedings of the Cherkasy State Technological University. Series: Economic sciences*, issue 39, part I, pp. 90–97 (in Ukrainian).

6. Zagoruiko, I.O. (2015). Balansovi rivniannia v dynamichnii modeli zahalnoi ekonomichnoi rivnovahy [Balance equations in the dynamic model of general economic equilibrium]. Proceedings from: XVI Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia «Teoriia i praktyka suchasnoi ekonomiky» – The Sixteenth International Scientific and Practical Conference «Theory and practice of modern economy». (November 19, 2015). Cherkasy: Cherkasy State Technological University, v.1, pp. 11–13 (in Ukrainian).

7. Zagoruiko, I.O. (2016) Metodolohichni aspekty modeliuвання mizhderzhavnoho rukhu resursiv [Methodological aspects of modeling inter-state movement of resources]. Proceedings from: III Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia «Stratehii hlobalnoi konkurentospromozhnosti: sotsialno-ekonomichni vymiry» – The Third International Scientific and Practical Conference «Global competitiveness strategy: social and economic dimensions» (March 22, 2016). Cherkasy: Cherkasy State Technological University, pp. 5–7 (in Ukrainian).

Загоруйко Іван Олексійович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії та банківської справи, Черкаський державний технологічний університет (б-р Шевченка, 460, м. Черкаси, 18006, Україна).

Загоруйко Іван Алексеевич – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії та банківського дела, Черкаський державний технологічний університет (б-р Шевченка, 460, м. Черкаси, 18006, Україна).

Zagoruiko Ivan – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Economic Theory and Banking, Cherkasy State Technological University (460 Shevchenko Blvd., 18006 Cherkasy, Ukraine).

E-mail: zagoruikoivanmacro@gmail.com

Частоколенко Ігор Павлович – кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри вищої математики та інформаційних технологій, Черкаський інститут пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля (вул. Онопрієнка, 8, м. Черкаси, 18034, Україна).

Частоколенко Игорь Павлович – кандидат физико-математических наук, доцент, доцент кафедры высшей математики и информационных технологий Черкасского института пожарной безопасности им. Героев Чернобыля (ул. Оноприенко, 8, м. Черкасы, 18034, Украина).

Chastokolenko Igor – PhD in physico-mathematical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Mathematics and information technology Cherkassy Institute of Fire Safety Heroes of Chernobyl (8 Onopriienka Str., 18034 Cherkasy, Ukraine).

УДК 351:332.1

Світлана Повна

ЕКОНОМІЧНІ МЕТОДИ СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Светлана Повная

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ СТИМУЛИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННОГО РАЗВИТИЯ

Svetlana Povna

ECONOMIC METHODS OF STIMULATION OF INNOVATION AND INVESTMENT DEVELOPMENT

Згруповано та проаналізовано економічні методи стимулювання інноваційно-інвестиційного розвитку суб'єктів господарювання з погляду їх поділу на прямі та непрямі. З'ясовано, що розвинуті держави приділяють значну увагу відповідним заходам з переважанням непрямих методів, що потребують меншої фінансової підтримки та меншої вибірковості проектів. Натомість в Україні переважають методи прямого стимулювання, що орієнтовані на значне використання коштів бюджету для реалізації інноваційних проектів та передбачають процедуру конкурсного відбору, хоча на перших етапах створення інноваційного законодавства спостерігалися в основному заходи непрямой підтримки. Повернення до переважного використання непрямих методів стимулювання інноваційно-інвестиційних проектів дозволить забезпечити масове впровадження інновацій суб'єктами господарювання.

Ключові слова: розвиток економіки, структурна політика, інноваційно-інвестиційний розвиток, прямі методи підтримки, непрямі методи підтримки, стимулювання, економічний механізм.

Табл.: 3. Бібл.: 14.

Сгруппированы и проанализированы методы стимулирования инновационно-инвестиционного развития субъектов хозяйствования с точки зрения их деления на прямые и косвенные. Определено, что развитые государства уделяют значительное внимание соответствующим мероприятиям с преимущественным использованием косвенных методов, что требует меньшей финансовой поддержки и не требует прохождения конкурсов среди проектов. Вместо этого в Украине преимущественно используются методы прямого стимулирования, которые ориентированы на значительное использование средств бюджета для реализации инновационных проектов и предусматривают процедуру конкурсного отбора, хотя на первых этапах создания инновационного законодательства наблюдались в основном мероприятия косвенной поддержки. Возврат к преимущественному использованию косвенных методов стимулирования инновационно-инвестиционных проектов позволит обеспечить массовое внедрение инноваций субъектами хозяйствования.

Ключевые слова: развитие экономики, структурная политика, инновационно-инвестиционное развитие, прямые методы поддержки, косвенные методы поддержки, стимулирование, экономический механизм.

Табл.: 3. Библ.: 14.

In the article are grouped and analyzed methods of stimulating innovation and investment development of the business entities in terms of their division into direct and indirect. It was determined that the developed countries pays considerable attention to the relevant activities using mainly indirect methods that require less financial support and doesn't require holding a competition. Instead, in the Ukraine are mainly used methods of the direct incentives that focus on significant use of budget funds for the implementation of innovative projects and provide for the competitive selection procedure, although in the early stages of the creation of innovative legislation were observed mainly indirect support activities. A flyback to the predominant use of indirect methods of stimulating innovation and investment projects will ensure mass adoption of the innovations by business entities.

Key words: economic development, structural policy, innovation and investment development, direct support methods, indirect methods of support, stimulation, economic mechanism.

Табл.: 3. Bibl.: 14.

JEL Classification: H 540

Постановка проблеми. Інноваційні та інвестиційні процеси є взаємопов'язаними складовими, що призначені для забезпечення економічного розвитку держави, регіону, підприємства. За визначенням, економічний розвиток – це розширене відтворення і поступові якісні і структурні позитивні зміни економіки, продуктивних сил, освіти, науки, культури, рівня та якості життя населення, людського капіталу. І якщо розширене відтворення потребує активних інвестиційних процесів (що можливе без інновацій), то структурна перебудова – процес, в основі якого лежать значні інноваційно-інвестиційні зрушення. Сучасний стан економіки України не дозволяє сподіватися, що проблеми оновлення можуть бути вирішені ринком самостійно, без втручання держави. На сьогодні науковці досягли консенсусу щодо необхідності державного втручання для забезпе-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

чення прискореного економічного зростання, особливо таке втручання потрібне для наздоганяючого розвитку [1]. Отже, необхідне дослідження методів стимулювання інноваційно-інвестиційного оновлення суб'єктів господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема удосконалення методів стимулювання інноваційно-інвестиційного розвитку економіки присвячено багато публікацій, серед яких можна виокремити таких авторів: С. М. Ілляшенко, М. А. Йохна, Н. В. Краснокутська, В. В. Стадник, Л. І. Федулова та інші. Використовувані в Україні методи державного стимулювання інноваційно-інвестиційних проектів найповніше розкрито в законодавстві [2–5].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Угрупування економічних методів стимулювання інноваційно-інвестиційного розвитку суб'єктів господарювання, за принципом їх поділу на прямі та непрямі, дозволяє визначити ті групи методів, які використовувались для інноваційно-розвинених країн та, відповідно, запропонувати диверсифікацію використовуваних методів в Україні, що дозволить більш масово запроваджувати інноваційні проекти та забезпечити розвиток економіки, що є актуальним та потребує відповідних досліджень.

Мета статті. Метою статті є порівняння економічних методів стимулювання інноваційно-інвестиційного розвитку суб'єктів господарювання в розвинутих країнах з тими, що використовуються в Україні, та розроблення рекомендацій щодо напрямів диференціації відповідних методів для отримання ефекту масового впровадження інноваційних проектів на підприємствах.

Виклад основного матеріалу. Основними проблемами в інвестуванні основного капіталу в Україні є структурна невідповідність між залученими інвестиціями у певні види економічної діяльності й отриманим фінансовим результатом, а також недостатність обсягів та висока вартість інвестиційних ресурсів. У цих умовах подальший розвиток економіки потребує якісних змін у її структурі, у першу чергу підтримки реального сектору, оскільки саме він є тією основою, на якій тримається, зокрема, державна бюджетна система. Ключовим фактором зростання реального сектору економіки є поступове підвищення ефективності виробництва, що сприятиме заміщенню цінової конкурентоспроможності суб'єктів господарювання неціновою. На сучасному етапі розвитку національного господарства серед нецінових засобів набуття конкурентних переваг вітчизняними товаровиробниками і збереження ними завойованих сегментів на внутрішньому і зовнішньому ринках є: своєчасне оновлення виробництва при одночасному зниженні його матеріало- та енергомісткості; диверсифікація та створення нових видів продукції і послуг; технічне переоснащення, передусім експортноорієнтованих виробництв; впровадження технологічних та управлінських інновацій. Тобто використання інвестиційних ресурсів на підприємствах в першу чергу має бути спрямовано на активізацію його інноваційного і, зокрема, науково-технологічного потенціалу. Повне розкриття цього потенціалу вимагає активної бюджетної підтримки завдяки узгодженню державних і місцевих програм модернізації основного капіталу пріоритетних видів економічної діяльності регіону з політикою уряду щодо інвестування реального сектору економіки [6].

У країнах із низькою якістю життя не можна уникнути вирішення структурних проблем на основі державних інвестицій, оскільки тільки ринкові інструменти не можуть забезпечити ефективне інвестування у них. У процесі реалізації структурної політики влади відбувається руйнування структурної спадковості та отримується нова, більш ефективна структура. Тому дуже гарним принципом є поділ державного бюджету на поточний та бюджет розвитку. На думку О. О. Молдована [7], поточні витрати держави повинні відповідати її постійним доходам, що виражає збалансованість поточного бю-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

джету. Інакше дефіцит поточного бюджету може перерости у хронічний, оскільки поточні витрати, зазвичай, не приводять до прямої фінансової віддачі до бюджету. Залучення нерегулярних доходів (від приватизації, кредитів тощо) для покриття витрат поточного бюджету – фактично безпідставна витрата коштів майбутніх періодів. На відміну від поточного бюджету, бюджет розвитку створить додаткові надходження за рахунок реалізації інвестиційних проектів, які матимуть певну інвестиційну віддачу. Отже, для фінансування національних проектів раціонально залучати нерегулярні надходження, що дозволить не тільки покрити витрати, а й збільшити активи держави. Також варто пам'ятати, що бюджетні інвестиції потрібні, щоб сприяти розвитку економіки, а не утримувати окремі галузі, оскільки це не дає можливості розвиватися реальному сектору економіки, тим більше за інноваційно-інвестиційною моделлю [8].

Зміна економічної структури господарського механізму передбачає значні фінансові інвестиції в довгострокові проекти, а в умовах обмежених можливостей також треба заохочувати цей процес за допомогою сприяння підвищення активності в інноваційній сфері малого й середнього бізнесу, створення підприємствам податкових стимулів для фінансування інноваційної діяльності, спрямованої на зниження енерго-, матеріало- й ресурсоємності виробництва, розвиток високотехнічних галузей [9]. Метою державної структурної політики є кількісне зростання обсягів виробництва, гармонізація структури ВВП, що зміцнить економіку в цілому. Має зрости частка товарів тривалого користування, високоякісної продукції, сучасних послуг, особливо фінансових та інформаційно-технологічних. Основними завданнями структурної політики є забезпечення економічної безпеки держави, технологічної перебудови промисловості, розвитку імпортозаміщення, випуску нової машинобудівної продукції [10].

Економічна система України ще має достатньо старих неефективних структур, проте спостерігається нестача нових інвестицій. Інвестиційний процес скоріш за все набуде нерівномірного, стрибкоподібного характеру, а концентрація інвестиційних ресурсів у прибуткових сегментах економічного зростання дозволить збільшити ВВП, оскільки нині виробляється в основному неконкурентоспроможна продукція, неприваблива для споживачів. Завдяки бюджетним інвестиціям у першу чергу потрібно позбутися деформованої галузевої структури та її високої ресурсомісткості, що стримує високотехнологічне виробництво. Крім того, необхідно шукати такі форми підтримки структурної перебудови, які не спотворюють конкуренції і використовуються в розвинених капіталістичних країнах. А перелік таких заходів є досить значним, тому варто з урахуванням наявних ресурсів відібрати ті, які можна профінансувати [11].

Лідерство високорозвинутих країн – це результат продуманих стратегій, які формують інноваційно орієнтовані економіки, в основі яких – втілений у нових продуктах інтелектуальний капітал. Зокрема, основою для побудови національної інноваційної системи в США були розпочаті урядом програми підтримки високотехнологічних компаній-початківців (тільки у 1995 р. обсяг фінансових ресурсів, виділених урядовими організаціями через 28 програм підтримки, становив 2,4 млрд дол. США, а венчурними фондами були надані малим фірмам інвестиції на 3,9 млрд дол. США). У Франції, Німеччині, Японії здійснили широкомасштабну організацію і розвиток науково-технологічних парків, технопарків та інноваційних центрів як «точок» інноваційного зростання, освоєння й виробництва наукомісткої продукції [12]. У результаті, ці країни вже в 1990-х роках сформували потужні зони інноваційної активності, великі інноваційно активні підприємства, які виробляють електронні прилади та обладнання нових поколінь, програмні продукти і багато іншого на основі формування «економік, започаткованих на знаннях».

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Регулювання інноваційних процесів передбачає прямі та непрямі методи [13]: так, держава може брати в них участь як безпосередньо, ініціюючи нововведення і виступаючи учасником пов'язаних з цим відносин, так і опосередковано, стимулюючи інновації непрямыми методами і створюючи відповідний економічний механізм. До методів прямого державного регулювання належать: 1) фінансування наукових розробок та інноваційних проектів з бюджетних коштів, укладення державних контрактів на виконання наукових розробок і державних замовлень на інноваційну продукцію; 2) прийняття законодавчих актів щодо інтелектуальної власності, державної патентно-ліцензійної системи; 3) формування державної інноваційної інфраструктури; організація державної експертизи інноваційних проектів. Держава може бути посередником між інноваційними суб'єктами, допомагати в пошуку партнерів, укладенні угод під державні гарантії тощо; 4) прогнозування розвитку науки і технологій на державному рівні та координація інноваційної діяльності; 5) підвищення суспільного статусу інноваційної діяльності через заходи моральної підтримки; 6) кадрове забезпечення інновацій через навчання в державних закладах.

Непрямі методи державної підтримки інновацій характеризуються тим, що опосередковане стимулювання вимагає значно менших бюджетних витрат у порівнянні з прямим фінансуванням, ним може бути охоплене набагато більше коло інноваційних суб'єктів. Навіть при мінімальних ресурсах раціональна державна програма стимулювання нововведень може дозволити країні зайняти передові позиції у світовому науково-технічному розвитку. До них відносяться: 1) податкові пільги, що реалізуються за рахунок скорочення оподатковуваної бази, чи зменшення податкових ставок; 2) надання пільгових за термінами погашення і процентних ставок кредитів банків; 3) державна підтримка фінансового лізингу та франчайзингу; 4) підтримка малого і середнього інноваційного підприємництва, а саме: резервування визначеної частки фінансування за малим бізнесом при розподілі державних замовлень; державне страхування венчурного підприємництва; субсидування державою венчурних фірм в обмін на частину акцій; спеціальні дотації на наймання науково-технічного персоналу.

У стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 рр. [5] описані найбільш поширені способи стимулювання інноваційної діяльності, які діяли у ряді країн світу у другій половині 1990-х років, які ми розподілили на прямі та непрямі методи (табл. 1).

Варто зауважити, що за цим переліком заходи, що обрала така потужна країна в інноваційному плані, як США, абсолютно всі можна віднести до непрямих:

- виключення витрат на НДДКР, пов'язаних з основною виробничою і торговою діяльністю, із суми доходу, який оподатковується (до 20 %);
- пільгове оподаткування венчурних фірм і фірм, які здійснюють НДДКР (до 20 % приросту витрат на НДДКР);
- відсутній податок на оренду для венчурних фірм;
- пільговий режим амортизаційних відрахувань (для устаткування – 3 роки);
- не підлягає оподаткуванню юридична форма ризикового капіталу;
- інвестиційний податковий кредит (зменшення податку на прибуток у розмірі 6–10 % вартості інвестицій в устаткування);
- зменшення податку на прибуток від операцій з цінними паперами венчурних структур (60 % доходу не оподатковується);
- адміністрація у справах малого бізнесу (АМБ) гарантує повернення приватного капіталу, який вкладається у венчурний бізнес (до 90 % приватного капіталу);
- федеральні відомства зобов'язані виділяти зі свого бюджету кошти (не менше ніж 1,25 %) на фінансування венчурного бізнесу тощо.

Таблиця 1

Угруповання методів стимулювання інноваційної діяльності

Прямі методи підтримки	Непрямі методи підтримки
НІМЕЧЧИНА	
Дотації на підвищення кваліфікації науково-дослідного персоналу (не більше ніж 5 співробітників від кожної фірми). Цільові безоплатні субсидії підприємствам, які освоюють нову технологію. Оплата до 80 % витрат на технічну експертизу проєктів, оцінку можливостей патентування результатів проведення НДДКР. Дотації підприємствам з кількістю зайнятих до 1000 осіб на наукові дослідницькі роботи, що виконуються на їх замовлення в навчальних і науково-дослідних організаціях (до 50 % вартості робіт). Система страхування кредитів (гарантія приватним банкам 80 % вартості позик). Дотації комунальній владі, навчальним, науково-дослідним установам, торговельно-промисловим палатам на створення технологічних центрів (75 % витрат)	Пільгові кредити малим фірмам, що вкладають кошти в модернізацію підприємства, освоєння випуску нових товарів, а також у заходи щодо раціонального використання енергії (до 50 % коштів, що вкладаються власником). Пільгові кредити малим і середнім підприємствам, які вступають у промислову кооперацію з іншими фірмами. Субсидії малим і середнім фірмам для придбання майна з метою досягнення економії витрат енергії (до 7,5 % вартості придбаного майна). Дотації малим підприємствам на інвестування в НДДКР під час придбання патентів і рухомого майна, а також на час вкладень у нерухоме майно, які використовуються для НДДКР (20 % вартості придбаного чи створеного майна). Дотації малим і середнім фірмам на наукові дослідження або розробку нової технології для виготовлення продукції (30 % суми проєкту). Прискорена амортизація. Податкова знижка на приватні інвестиції в НДДКР (до 7,5 %). Дотації наукомістким підприємствам, які існують не більше ніж два роки і налічують не більше 10 зайнятих (75 % витрат)
ВЕЛИКОБРИТАНІЯ	
Субсидії на проведення досліджень і розроблення нових видів продукції або процесів (75 % витрат)	Зменшення податку на прибуток венчурних фірм (на 10 %). Списання витрат на НДДКР на собівартість продукції (у будь-якій сумі). Система страхування засобів, які надаються венчурним фірмам (повернення 70 % позик). Згідно з державними програмами із субсидування малих інноваційних фірм відшкодовується до 50 % витрат на нововведення
ЯПОНІЯ	
Отримання субсидій з державних фондів (до 2 млн ієн). Урядова організація гарантує повернення фінансових коштів, які були вкладені у венчурний бізнес (до 80 % обсягу коштів)	Пільговий податок на прибуток венчурних підприємств (менше на 12 %). Податкова знижка на приватні інвестиції в НДДКР (20 %). Пільгові кредити венчурним фондам
КАНАДА	
Субсидії на реалізацію проєктів промислових досліджень (до 50 % витрат на заробітну плату науково-дослідного персоналу)	Зменшення суми корпоративного податку (на суму, еквівалентну частині приросту власних витрат фірми на НДДКР). Податковий кредит (10–25 % капітальних і поточних витрат на НДДКР)

Джерело: згруповано автором згідно з [5].

Дивує своєю вагомістю перелік методів стимулювання інноваційної діяльності, що надавала Німеччина, яка також вважається світовим лідером як інновацій, так і якості життя. Але Німеччина використовувала як прямі, так і непрямі методи: їх співвідношення становило 6:8. У Великобританії це співвідношення становило відповідно 1:4, у Японії – 2:3, у Канади – 1:2. Отже, всі розглянуті країни в більшому ступені користувалися непрямими методами.

В Україні на початку прийняття Закону України «Про інноваційну діяльність» були передбачені в основному непрямі методи, які потім ліквідували і замінили їх методами

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

прямого регулювання. Так, первісна версія Закону передбачала такі методи фінансової підтримки суб'єктів інноваційної діяльності: повного чи часткового (до 50 %) безвідсоткового кредитування інноваційних проектів; повної чи часткової компенсації відсотків, сплачених суб'єктами інноваційної діяльності комерційним банкам за кредитування інноваційних проектів; надання державних гарантій комерційним банкам, що здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проектів; майнового страхування реалізації інноваційних проектів у страховиків.

В оподаткуванні інноваційної діяльності передбачалося, що 50 % податку на додану вартість за операціями з продажу інноваційних товарів і 50 % податку на прибуток мало залишатися у розпорядженні платника податків та використовуватися ним виключно на фінансування інноваційної та наукової діяльності. Інноваційним підприємствам дозволялася прискорена амортизація основних фондів групи 3 (20 %) та оплата земельного податку за ставкою у розмірі 50 % діючої ставки оподаткування. Отже, всі перелічені заходи відносилися до непрямих. Щоб ними користуватися, достатньо було доказати, що реалізується саме інноваційний проект, та зареєструвати його. Натомість поточний перелік заходів стимулювання відповідних проектів згруповано у табл. 2.

Таблиця 2

Використання методів державної підтримки проектів розвитку економіки, передбачене національним законодавством

Прямі методи підтримки	Непрямі методи підтримки
<i>Закон України «Про інвестиційну діяльність» [2]</i>	
<ul style="list-style-type: none"> - фінансування реалізації інвестиційних проектів за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів; - співфінансування інвестиційних проектів з державного та місцевих бюджетів; - надання для реалізації інвестиційних проектів державних і місцевих гарантій з метою забезпечення виконання боргових зобов'язань за запозиченнями суб'єкта господарювання та кредитування за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів 	<p>повна або часткова компенсація за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів відсотків за кредитами суб'єктів господарювання для реалізації інвестиційних проектів</p>
<i>Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [3]</i>	
<ul style="list-style-type: none"> - розвиток інноваційної інфраструктури (інноваційних центрів, технологічних парків, наукових парків, технополісів, інноваційних бізнес-інкубаторів, центрів трансферу технологій, інноваційних кластерів, венчурних фондів тощо); - пряме бюджетне фінансування та співфінансування; - часткова компенсація вартості виробництва продукції 	<ul style="list-style-type: none"> - відшкодування відсоткових ставок за кредитами, отриманими суб'єктами господарювання у банках; - кредити за рахунок коштів державного бюджету, кредити (позики) і гранти міжнародних фінансових організацій, залучених державою або під державні гарантії; - податкові, митні та валютні преференції

Таким чином, в українському законодавстві більше переважають прямі методи, що, з одного боку, передбачають більше навантаження на державні фінанси, а з іншого – процедуру відбору проектів конкурсною комісією. Процедура надання для реалізації інвестиційних проектів державних і місцевих гарантій з метою забезпечення виконання боргових зобов'язань за запозиченнями суб'єкта господарювання нами в цьому випадку віднесена до прямих методів, бо в умовах вітчизняної економіки державні гарантії сприймаються реципієнтами як метод державного фінансування, чому підтвердженням є дані табл. 3. Так, у 2016 р. запланована найбільша стаття надання кредитів – це виконання державою гарантійних зобов'язань за позичальників, що отримали кредити під державні гарантії.

Регулювання державою інвестиційної діяльності згідно з законодавством [2] передбачає регулювання умов інвестиційної діяльності та управління державними інвестиціями. Ступінь успішності діяльності державної влади щодо першої складової, а саме

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

створення умов інвестиційної діяльності, відображено у різноманітних рейтингах держав, а також у фактичних обсягах інвестування.

Таблиця 3

Повернення кредитів та розподіл надання кредитів на розвиток економіки згідно з Державним бюджетом України на 2016 р., тис. грн

Надання кредитів	Сума	Повернення кредитів	Сума
Виконання державою гарантійних зобов'язань за позичальників, що отримали кредити під державні гарантії	1 750 952,9	Повернення кредитів, наданих у 2007 році з Держбюджету України на реалізацію інноваційних та інвестиційних проектів у галузях економіки, у першу чергу з впровадження передових енергозберігаючих технологій	-203 663,6
Фінансування проектів розвитку за рахунок коштів, залучених державою	302 600,0	Повернення позик, наданих для фінансування проектів розвитку за рахунок коштів, залучених державою	-3 392 650,3
		Повернення мікрокредитів, наданих з державного бюджету суб'єктам малого підприємництва	-7678,7
Разом	2 053 552,9	Разом	-3 603 992,6

Джерело: сформовано автором згідно з [14].

Державні інвестиції як друга складова регулювання державою інвестиційної діяльності передбачають лише фінансування тих напрямів, що належать до сфери компетенції державної влади та місцевого самоврядування, та пов'язані з будівництвом чи реконструкцією дитячих садків, інтернатів, медичних закладів, водогонів, газопроводів тощо. Природно, що такий метод державної підтримки для комерційних інвестиційних проектів не підходить, бо це не є функцією держави. І хоча на 2016 р. Державним бюджетом України визначено підтримку державних та регіональних інвестиційних проектів в обсязі 485 000 тис. грн, вони будуть спрямовані на розвиток інфраструктури, що належить до прямих методів державної підтримки економіки.

Висновки і пропозиції. За проведеною класифікацією та оцінкою заходів, що складають економічний механізм держав при стимулюванні інноваційно-інвестиційного розвитку, можна зробити висновки, що розвинуті держави приділяють значну увагу відповідним заходам з переважанням непрямих заходів, що потребують меншої фінансової підтримки та меншої вибірковості проектів. Натомість в Україні переважають заходи прямого стимулювання, що орієнтовані на значне використання коштів бюджету для реалізації інноваційних проектів та передбачають процедуру конкурсного відбору, хоча на перших етапах створення інноваційного законодавства спостерігалися в основному заходи непрямой підтримки. Отже, на сьогодні вітчизняне законодавство не передбачає стимулювання масового впровадження інновацій, що відкидає економіку України від економічного розвитку інноваційним шляхом. Для економічного піднесення регіонів України варто більше уваги звертати на заходи непрямой підтримки, що буде стосуватися кожного суб'єкта господарювання, що захоче займатися інноваційною діяльністю та впроваджувати новітні технології та продукцію.

Список використаних джерел

1. Саліхова О. Б. Ренесанс державної інтервенції у промисловий розвиток: останні світові тенденції та уроки для України / О. Б. Саліхова // Економіка України. – 2015. – № 9. – С. 19–38.
2. Про інвестиційну діяльність [Електронний ресурс] : Закон України 18.09.1991 р. № 1560-ХІІ // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

3. *Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні* [Електронний ресурс] : Закон України від 08.09.2011 № 3715-VI // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>.

4. *Про внесення змін до Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»* [Електронний ресурс] : Закон України від 02.10.2012 № 5407-VI // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5407-17>.

5. *Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://209.85.135.132/search?q=cache:IwPtfFmS8usJ:www.pir.dp.ua/uploads/StrategizInnovRazvitiyaUkr.doc>.

6. *Іщук С. О.* Інвестиції в основний капітал та їх вплив на соціально-економічний розвиток регіону / С. О. Іщук // *Регіональна економіка*. – 2013. – № 1. – С. 35–42.

7. *Молдован О. О.* Новий етап реформи державних фінансів України: ключові пріоритети та завдання / О. О. Молдован // *Фінанси України*. – 2014. – № 8. – С. 57–69.

8. *Радіонов Ю. Д.* Бюджетні кошти як інвестиційний ресурс України / Ю. Д. Радіонов // *Економіка України*. – 2014. – № 9. – С. 35–53.

9. *Гасанов С. С.* Фінансування структурних зрушень та інноваційної модернізації / С. С. Гасанов, В. О. Сизоненко // *Фінанси України*. – 2014. – № 5. – С. 20–28.

10. *Гуменюк А. М.* Безпека структурно-інституціональної трансформації економіки регіону: теоретичні основи та прикладні аспекти : монографія / А. М. Гуменюк. – К. : НІСД, 2014. – 468 с.

11. *Повна С. В.* Структурні зрушення в економіці регіону у контексті глобальних системних змін / С. В. Повна // *Проблеми і перспективи економіки та управління*. – 2015. – № 1. – С. 104–110.

12. *Федулова Л. І.* Тенденції розвитку національних інноваційних систем: уроки для України / Л. І. Федулова // *Актуальні проблеми економіки*. – 2015. – № 4. – С. 94–104.

13. *Основи инновационного менеджмента: Теория и практика* : учеб. пособие / под ред. П. Н. Завлина и др. – М. : Экономика, 2000. – 475 с.

14. *Про Державний бюджет України на 2016 рік* [Електронний ресурс] : Закон України від 25.12.2015 р. № 928-VIII // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/928-19/para136#n136>.

References

1. Salihova, O.V. (2015). *Renesans derzhavnoi interventsii u promyslovyi rozvytok: ostanni svitovi tendentsii ta uroky dlia Ukrainy* [Renaissance state intervention in industrial development: the latest global trends and lessons for Ukraine]. *Economyka Ukrainy – Economy of Ukraine*, no. 9, pp. 19–38 (in Ukrainian).

2. *Pro investytsiinu diialnist: Zakon Ukrainy vid 18.09.1991 № 1560-XII* [On investment activity: Law of Ukraine from September 18, 1991 № 1560-XII]. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>.

3. *Pro priorytetni napriamy innovatsiinoi diialnosti v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 08.09.2011 № 3715-VI* [On innovation activity priorities in Ukraine: Law of Ukraine from September 8, 2011 № 3715-VI]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>.

4. *Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro derzhavne rehuliuвання diialnosti u sferi transferu tekhnolohii»*: Zakon Ukrainy vid 02.10.2012 № 5407-VI [On state regulation of activities in technology transfer: Law of Ukraine from October 2, 2012 № 5407-VI]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5407-17>.

5. *Strategiya innovaciinoho rozvitku Ukraini na 2010–2020 roky v umovakh hlobalizatsiinih vyklykiv* [The strategy of innovative development of Ukraine for 2010-2020 in Conditions of Global Challenges]. Retrieved from <http://209.85.135.132/search?q=cache:IwPtfFmS8usJ:www.pir.dp.ua/uploads/StrategizInnovRazvitiyaUkr.doc>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

6. Ishchuk, S.O. (2013). Investitsii v osnovnyi capital ta yikh vplyv na sotsialno-economichnyi rozvytok rehionu [Capital investments and their impact on the socio-economic development of the region]. *Rehionalna ekonomika – Regional Economy*, no. 1, pp. 35–42 (in Ukrainian).

7. Moldovan, O.O. (2014). Novyi etap reformy derzhavnykh finansiv Ukrainy: kliuchovi priorytety ta zavdannia [A new stage of public finance reform Ukraine: key priorities and objectives]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, no. 8, pp. 57–69 (in Ukrainian).

8. Radionov, Yu.D. (2014). Biudzhetni koshty yak investytsiyni resurs Ukrainy [The budget as an investment resource of Ukraine]. *Economyka Ukrainy – Economy of Ukraine*, no. 9, pp. 35–53 (in Ukrainian).

9. Hasanov, S.S. & Syzonenko, V.O. (2014). Finansuvannia strukturnykh zrushen ta innovatsiinoi modernizatsii [Financing structural changes and innovative modernization]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, no. 5, pp. 20–28 (in Ukrainian).

10. Humeniuk, A.M. (2014). Bezpeka strukturno-instytutsionalnoi transformatsii ekonomiky rehionu: teoretychni osnovy ta prykladni aspekty [Security structural and institutional transformation of the regional economy: the theoretical foundations and practical aspects]. Kyiv: NISD (in Ukrainian).

11. Povna S.V. (2015). Strukturni zrushennia v ekonomitsi rehionu u konteksti hlobalnykh systemnykh zmin [Structural changes in the economy of the region in the global system changes]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, no. 1, pp. 104–110 (in Ukrainian).

12. Fedulova, L.I. (2015). Tendentsii rozvytku natsionalnykh innovatsiinykh system: uroky dlia Ukrainy [Trends in national innovation systems: lessons for Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual Problems of Economics*, no. 4, pp. 94–104 (in Ukrainian).

13. Zavlyn, P.N. (ed.) (2000). Osnovy innovatsionnogo menedzhmenta: Teoriia y praktika: [Fundamentals of Innovation Management: Theory and Practice]. Moscow: Ekonomika (in Russian).

14. Pro Derzhavnyi biudzhet Ukrainy na 2016 rik: Zakon Ukrainy vid 25.12.2015 № 928-VIII [On the State Budget of Ukraine for 2016: Law of Ukraine from December 25, 2015 № 928-VIII]. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/928-19/paran136#n136>.

Повна Світлана Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Повная Светлана Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента и государственной службы, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Povna Svetlana – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Management and Public Service, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: SPovna@bigmir.net

УДК 336.22:368

*Олександр Сидоренко***ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ СТРАХОВИКІВ УКРАЇНИ:
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ***Александр Сидоренко***ОСОБЕННОСТИ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ СТРАХОВЩИКОВ УКРАИНЫ:
ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ***Aleksandr Sidorenko***THE PECULIARITIES OF TAXATION OF UKRAINIAN INSURANCE
COMPANIES: PROBLEMATIC ISSUES**

Розглянуто особливості оподаткування страховиків України податком на додану вартість, податком на дохід та податком на прибуток. Обґрунтовано необхідність доповнення Податкового кодексу України положенням щодо порядку розрахунку частки використання необоротних активів в оподатковуваних операціях. Виявлено недоліки в діючій системі оподаткування страховиків одночасно податком на дохід і податком на прибуток та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: оподаткування, податок на додану вартість, податок на дохід, податок на прибуток, страховик.
Бібл.: 19.

Рассмотрены особенности налогообложения страховщиков Украины налогом на добавленную стоимость, налогом на доход и налогом на прибыль. Обоснована необходимость дополнения Налогового кодекса Украины положениями касательно порядка расчета доли использования необоротных активов в оподатковуваних операціях. Выделены проблемы в существующей системе налогообложения страховщиков Украины одновременно налогом на доход и налогом на прибыль и предложены пути их решения.

Ключевые слова: налогообложение, налог на добавленную стоимость, налог на доход, налог на прибыль, страховщик.
Библ.: 19.

In this article, the taxation peculiarities of Ukrainian insurance companies are examined, including value added tax, special corporate income tax (0% or 3% paid from insurance premiums) and corporate income tax. Proved the necessity complement the relevant provisions of the Tax Code of Ukraine concerning the determination of the percentage of non-current assets in taxable transactions is explained. The article identified deficiencies in the current system of taxation of insurance companies with concurrent special corporate income tax and corporate income tax and proposes various solutions.

Key words: taxation, value added tax, special corporate income tax, corporate income tax, insurance company.
Bibl.: 19.

JEL Classification: H 250

Постановка проблеми. У розвинутих країнах світу страховий бізнес є не тільки механізмом захисту майнових інтересів населення та юридичних осіб у разі настання страхових випадків, а й потужним інвестором національної економіки, що пов'язано із наявністю прав та зобов'язань страховиків розміщувати страхові резерви у дозволені види активів. Проте в Україні страховий ринок і досі залишається недостатньо розвинутим, а постійні зміни податкового законодавства, які супроводжуються суттєвим підвищенням рівня податкового тягаря для страховиків України (починаючи з 1 січня 2015 року) можуть негативно вплинути на подальший розвиток страхового ринку й економіки в цілому. Тому дослідження питань оподаткування страховиків України з метою виявлення суттєвих недоліків податкового законодавства та розроблення шляхів щодо їх усунення є актуальним та важливим завданням сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оподаткування страховиків України були та досліджуються такими вченими, як: Є. М. Асатурян, О. В. Бондаренко, Л. В. Боровська, Д. В. Гаманков, О. О. Гаманкова, В. С. Лень, Т. Лісіца, Р. Е. Островерха, Л. М. Очеретько, Д. Ю. Шаршонь, Л. В. Шірінян, І. В. Шкута та ін. [1–7; 17; 18].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний доробок вищезазначених науковців, питання щодо особливостей застосування податкового законодавства страховиками в умовах його постійної зміни залишаються маловивченими та потребують подальших досліджень.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження та удосконалення методичних засад оподаткування страховиків України у частині адміністрування податку на додану вартість, податку на прибуток та податку на дохід.

Виклад основного матеріалу. Згідно з п. 196.1.3 Податкового кодексу України не є об'єктом оподаткування податком на додану вартість: «надання послуг із страхування, співстрахування або перестрахування особами, які мають ліцензію на здійснення страхової діяльності відповідно до закону, а також пов'язаних з такою діяльністю послуг страхових (перестрахових) брокерів та страхових агентів» [14].

Таким чином, страхові компанії можуть бути неплатниками ПДВ. Однак здебільшого страховики є платниками ПДВ, оскільки вони в межах забезпечення страхової діяльності зобов'язані формувати страхові резерви та розміщувати їх у дозволені категорії активів, зокрема в необоротні активи, тобто здійснювати операції з їх купівлі-продажу, здачі в операційну чи фінансову оренду та інші операції, які є об'єктом оподаткування податком на додану вартість, та якщо «загальна сума від здійснення операцій з постачання товарів/послуг, що підлягають оподаткуванню згідно з цим розділом, у тому числі з використанням локальної або глобальної комп'ютерної мережі, нарахована (сплачена) такій особі протягом останніх 12 календарних місяців, сукупно перевищує 1 000 000 гривень (без урахування податку на додану вартість), така особа зобов'язана зареєструватися як платник податку у контролюючому органі за своїм місцезнаходженням» [14]. Крім того, згідно зі ст.182 Податкового кодексу України страховик може зареєструватись платником ПДВ добровільно, навіть якщо обсяги оподатковуваних операцій відсутні або є меншими від встановленої статтею 181 Податкового кодексу України суми.

Отже, особливості оподаткування податком на додану вартість у страховика-платника ПДВ полягають у такому:

1) при купівлі страховиком необоротних активів, товарів (робіт, послуг), які використовуються виключно для забезпечення страхування (співстрахування, перестрахування), податковий кредит з ПДВ не відображається, а сума сплаченого ПДВ включається до вартості цих активів (робіт, послуг);

2) при купівлі страховиком необоротних активів, товарів (робіт, послуг), які використовуються виключно для забезпечення діяльності, яка є об'єктом оподаткування ПДВ, страховик має право відобразити податковий кредит на суму (нарахованого) сплаченого ПДВ при купівлі;

3) при купівлі страховиком необоротних активів, товарів (робіт, послуг), які частково використовуються в оподатковуваних операціях, а частково - ні, платник податку має право відобразити податковий кредит лише частково, пропорційно частці їх використання в оподатковуваних операціях.

Частка використання товарів/послуг, необоротних активів в оподатковуваних операціях визначається у відсотках як відношення обсягів з постачання оподатковуваних операцій (без урахування сум податку) за попередній календарний рік до сукупних обсягів постачання оподатковуваних та неоподатковуваних операцій (без урахування сум податку) за цей же попередній календарний рік. Визначена у процентах величина застосовується протягом поточного календарного року [14].

Платники податку, у яких протягом попереднього календарного року були відсутні неоподатковувані операції, а такі неоподатковувані операції почали здійснюватися у звітному періоді, а також новостворені платники податку проводять у поточному календарному році розрахунок частки використання товарів/послуг, необоротних активів в оподатковуваних операціях на підставі розрахунку, визначеного за фактичними даними обсягів з постачання оподатковуваних та неоподатковуваних операцій першого звітного податкового періоду, в якому задекларовані такі операції [14].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Платник податку за підсумками календарного року здійснює перерахунок частки використання товарів/послуг та необоротних активів в оподатковуваних операціях виходячи з фактичних обсягів проведених протягом року оподатковуваних та неоподатковуваних операцій [14] та відповідне коригування суми відображеного податкового кредиту за підсумками року.

З наведеного можна зробити висновок, що у випадку, коли страховик купує активи (роботи, послуги), які частково будуть використовуватися в оподатковуваних операціях, а частково – ні, і при цьому за минулий календарний рік наявні оподатковувані операції, то на підставі даних минулого року визначається частка оподатковуваних операцій, в межах якої визначається податковий кредит на момент купівлі (за правилом першої події), а за підсумками року виходячи з фактичних даних за звітний рік здійснюється коригування частки оподатковуваних операцій та відповідно податкового кредиту.

Проте, якщо страховик купує необоротні активи (наприклад, будівлю, 80 % якої планують здати в операційну оренду, а 20 % використовувати як страховий офіс), які частково будуть використовуватися в оподатковуваних операціях, а частково – ні, і при цьому за минулий календарний рік оподатковувані операції відсутні (і у звітному податковому періоді вони теж відсутні), у тому числі у зв'язку з тим, що така будівля не введена в експлуатацію (відповідно, не виникли оподатковувані операції), оскільки потребує значних витрат часу та коштів для приведення її до стану, придатного до використання, то на момент купівлі страховик не має права відобразити податковий кредит. При цьому, якщо до кінця звітного року, у якому була придбана така будівля, не виникнуть оподатковувані операції (пов'язані з введенням будівлі в експлуатацію чи з іншими операціями страховика), то страховик у кінці року також не зможе відобразити податковий кредит з ПДВ.

Водночас, незважаючи на те, що страховик у році придбання не зміг скористатись правом на відображення податкового кредиту, в наступних роках після початку використання такої будівлі в оподатковуваних операціях він буде зобов'язаний нараховувати податкові зобов'язання з ПДВ.

На нашу думку, вищезазначена ситуація є недоліком податкового законодавства, який потребує вирішення. Для усунення вищезазначеного недоліку ми пропонуємо додати другий абзац до п. 199.4 Податкового кодексу України такого змісту «Перерахунок частки використання необоротних активів в оподатковуваних операціях здійснюється за підсумками одного року, що настає за роком, в якому вони почали використовуватися (введені в експлуатацію)».

Крім податку на додану вартість, згідно з п. 141.1.1 ст. 141 Податкового кодексу України: «страховики сплачують податок на прибуток за ставкою, визначеною відповідно до пункту 136.1 статті 136, та податок на дохід за ставкою, визначеною відповідно до підпунктів 136.2.1 та 136.2.2 пункту 136.2 статті 136 Кодексу [14].

Тобто страховики сплачують податок на прибуток за ставкою 18 %, та податок на дохід за ставками: 1) «0 відсотків за договорами з довгострокового страхування життя, договорами добровільного медичного страхування та договорами страхування у межах недержавного пенсійного забезпечення, зокрема договорів страхування додаткової пенсії» [14] та 3 % за іншими видами страхування.

При цьому об'єкт оподаткування страховика, до якого застосовується ставка у розмірі 3 та 0 %, згідно з п. 141.1.2 Податкового кодексу України, «розраховується як сума страхових платежів, страхових внесків, страхових премій, нарахованих за договорами страхування і співстрахування. При цьому страхові платежі, страхові внески, страхові премії за договорами співстрахування включаються до складу об'єкта оподаткування

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

страховика тільки в розмірі його частки страхової премії, передбаченої договором співстрахування» [14].

Слід зазначити, що Державною фіскальною службою України був виданий Лист від 04.05.2016 р. № 15699/7/99-99-15-02-02-17 «Про оподаткування операцій за договорами перестраховування» [16] та Міністерством фінансів України Лист від 12.04.2016 р. № 31-11130-09-10/10496 «Щодо оподаткування операцій перестраховування» [19], які містять ідентичні за економічним змістом роз'яснення щодо правильності застосування п. 141.1.2 Податкового кодексу України. Згідно з цими документами: об'єкт оподаткування страховика визначається як сума страхових платежів, страхових внесків, страхових премій, нарахованих за договорами страхування і співстрахування. У випадку виникнення необхідності перестраховування ризику страховик укладає договір перестраховування з іншим страховиком. При цьому податкові наслідки в частині оподаткування податком на дохід за договорами перестраховування у страховика і перестраховика не виникають:

— страховики, які перераховують страхові платежі за договорами перестраховування іншій страховій компанії (перестраховику), з якою укладено договір перестраховування, не зменшують об'єкт оподаткування податком на дохід за ставкою 3 %;

— перестраховики, які отримують страхові платежі за такими договорами перестраховування, не включають їх до складу об'єкта оподаткування податком на дохід за ставкою 3 % [19].

Аналізуючи ці роз'яснення, окремі практики роблять висновок, що «вигода перестраховиків очевидна: увесь тягар оподаткування доходів за договорами страхування бере на себе cedent» [5, с. 74].

На нашу думку, зазначений висновок є не зовсім правильним, оскільки страховик, який отримав страхові платежі, сплачує з них податок на дохід за ставкою 0 або 3 % (залежно від виду страхування та умов договору) не залежно від того передавав він їх у перестраховування повністю або частково, проте, оскільки сума, яка була передана у перестраховування, обліковується за дебетом рахунку 705 «Перестраховування», який закривається у дебет рахунку 703 «Доходи від реалізації робіт і послуг», тобто зменшує суму доходу страховика, то й фінансовий результат до оподаткування страховика буде меншим на суму переданих страхових платежів у перестраховування, тобто ця сума не буде обкладатись податком на прибуток у страховика за ставкою 18 %. Водночас, перестраховик, який отримав страхові платежі за договорами перестраховування, не буде сплачувати з цих сум податок на дохід за ставкою 0 або 3 %, проте, оскільки в обліку в нього вони будуть відображені як дохід у кредиті рахунку 76 «Страхові платежі», з подальшим закриттям у кредит рахунку 703 «Доходи від реалізації робіт і послуг», то ці суми будуть мати значний вплив на розмір фінансового результату до оподаткування. Тобто фактично перестраховик сплатить податок на прибуток за ставкою 18 % від суми отриманих страхових платежів у перестраховування за вирахуванням витрат страховика (перестраховика) та страхових платежів, які були передані у подальше перестраховування (іншому перестраховику).

Однак вигода очевидна у випадку, коли страховик займається виключно прийняттям ризиків у перестраховування (перестраховик), порівняно зі страховиком, який займається виключно страхуванням та співстрахуванням (не приймає і не передає ризику у перестраховування), оскільки в такому разі перестраховик зобов'язаний буде сплатити лише податок на прибуток, в той час, як страховик зобов'язаний буде сплачувати податок на прибуток та податок на дохід. Отже, у такому випадку «чистий перестраховик» буде знаходитись у кращих умовах для розвитку свого бізнесу ніж «чистий страховик», що, на нашу думку, є порушенням такого принципу податкової системи України, як

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

нейтральність оподаткування, під яким розуміють «установлення податків та зборів у спосіб, який не впливає на збільшення або зменшення конкурентоздатності платника податків» [14].

Крім зазначеного, недоліком податкового законодавства у частині оподаткування страховиків податком на прибуток та податком на дохід є те, що база оподаткування податком на прибуток включає суму страхових платежів, з яких вже було сплачено податок на дохід, тобто частково страхові платежі оподатковуються двічі.

Розглянемо більш детально зазначене твердження на прикладі.

Приклад 1. Страхова компанія отримала за договорами страхування 1 млн грн страхових платежів, які обкладаються податком на дохід за ставкою 3 %. Доходи від інших видів діяльності (інших ніж страхування) 500 тис. грн. Загальні витрати страховика від усіх видів діяльності 400 тис. грн, з яких 300 тис. грн – це витрати від страхової діяльності. Необхідно розрахувати суму податку на прибуток та податку на дохід страховика, якщо страхові платежі не перестраховувались.

За даними прикладу, сума податку на дохід буде становити 30 000 грн ($1\,000\,000 \cdot 0,03$), а сума податку на прибуток буде становити:

$$(1\,000\,000 + 500\,000 - 300\,000 - 100\,000 - 30\,000) \cdot 0,18 = 192\,600 \text{ грн.}$$

Загальна сума податків, що буде сплачена страховиком, становитиме 222 600 грн.

При цьому сума страхових платежів у розмірі 670 000 грн ($1\,000\,000 - 300\,000 - 30\,000$) була оподаткована двічі: перший раз податком на дохід за ставкою 3 %, а другий раз податком на прибуток за ставкою 18 %.

На нашу думку, оподаткування тих же самих сум двічі, в умовах коли Україна є державою з ринковою економікою та яка прагне до інтеграції в Європейську Спільноту, є неприпустимим.

Згідно з п. 136.5 Податкового кодексу України податок на дохід є частиною податку на прибуток. Крім того, згідно з абзацом другим п. 141.1.1 «нарахований страховиком податок на дохід є різницею, яка зменшує фінансовий результат до оподаткування такого страховика» [14].

На наш погляд, що вищенаведені положення Податкового кодексу України є недосконалими. Так, по-перше, нарахований страховиком податок на дохід в обліку відповідає ознакам визнання його витратами (в обліку можна відобразити за дебетом рахунку 949 та кредитом рахунку 641), а отже, вже буде врахований у Звіті про фінансові результати у рядку «Фінансовий результат до оподаткування» («Прибуток» або «Збиток»), тобто податковою різницею, яка зменшує фінансовий результат до оподаткування, сума нарахованого податку вже не може бути (оскільки тоді сума нарахованого податку на дохід двічі зменшить базу оподаткування податком на прибуток). По-друге, податок на дохід можна було б вважати частиною податку на прибуток, якби нарахований податок на дохід зменшував би не фінансовий результат до оподаткування, а суму податку на прибуток, що підлягає сплаті до бюджету. Проте в такому випадку сума податку на дохід та податку на прибуток буде дорівнювати сумі нарахованого до сплати податку на прибуток.

Підсумовуючи вищенаведене, вважаємо, що з Податкового кодексу України слід виключити всі положення, які стосуються податку на дохід, тобто відмінити цей податок. На підтримку цієї позиції можна навести зроблений нами аналіз правил оподаткування страховиків у таких країнах, як: Грузія, Республіка Білорусь, Республіка Казахстан, Республіка Таджикистан, Республіка Узбекистан, Російська Федерація, Латвійська Республіка [8–13; 15], який довів, що у всіх цих країнах страховики є платниками податку на прибуток, при цьому інших податків, база оподаткування яких ґрунтується на сумі отриманих страхових платежів, у цих країнах немає.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Запропоновані зміни до податкового законодавства України унеможливають подвійне оподаткування страхових платежів, створять рівні умови для конкурентоспроможності страховиків та перестраховиків, і найголовніше, забезпечать страховому бізнесу рівні умови для розвитку свого бізнесу щодо суб'єктів господарювання інших галузей (виробництво, торгівля, банківська діяльність тощо).

У випадку впровадження запропонованих нами змін, сума сплаченого податку на прибуток за прикладом 1 буде становити: $(1\,000\,000 + 500\,000 - 300\,000 - 100\,000) \cdot 0,18 = 198\,000$ грн.

Припустимо, що 30 % одержаних страхових платежів (умова прикладу 1) були передані в перестраховання. У такому разі сума податку на прибуток за прикладом 1 буде становити: $(1\,000\,000 + 500\,000 - 300\,000 - 300\,000 - 100\,000) \cdot 0,18 = 144\,000$ грн.

Слід зазначити, що у наведеному прикладі для спрощення розрахунків не враховувались специфічні для страховика податкові різниці. Проте згідно із п. 134.1.1 Податкового кодексу України платники податків зобов'язані здійснювати коригування фінансового результату до оподаткування, крім випадку, коли «річний дохід від будь-якої діяльності (за вирахуванням непрямих податків), визначений за правилами бухгалтерського обліку за останній річний звітний (податковий) період не перевищує двадцяти мільйонів гривень, об'єкт оподаткування може визначатися без коригування фінансового результату до оподаткування на усі різниці (крім від'ємного значення об'єкта оподаткування минулих податкових (звітних) років), визначені відповідно до положень цього розділу» [14]. Отже, якщо страховик зобов'язаний або прийняв рішення про необхідність застосування коригувань (у випадку, якщо дохід менше 20 млн грн), йому, крім коригувань, які стосуються всіх платників податку на прибуток, необхідно також враховувати коригування специфічні виключно для страховиків, а саме:

1) Фінансовий результат до оподаткування страховика збільшується:

– на суму витрат на формування страхових резервів (технічних або математичних) відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності;

– на суму коригування (зменшення) страхових резервів (технічних або математичних) відповідно до методики, яка визначається Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику (далі – Методика).

2) Фінансовий результат до оподаткування страховика зменшується:

– на суму коригування (зменшення) страхових резервів (технічних або математичних), на яку збільшився фінансовий результат до оподаткування відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності;

– на суму страхового резерву (технічного або математичного), сформованого в розмірі та порядку, передбачених Методикою [14].

При цьому під методикою розуміється два наступні нормативні документи: Методика формування страхових резервів за видами страхування, інших ніж страхування життя, затверджена розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 17.12.2004 № 3104, та Методика формування резервів зі страхування життя – розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 27.01.2004 № 24.

Висновки і пропозиції. В результаті проведеного дослідження виявлено, що питання оподаткування страховиків України є маловивченими, а податкове законодавство України містить певні недоліки, які потребують вирішення. Так, у роботі обґрунтовано

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

необхідність доповнення Податкового кодексу України, в частині адміністрування податку на додану вартість, положенням такого змісту «Перерахунок частки використання необоротних активів в оподатковуваних операціях здійснюється за підсумками одного року, що настає за роком, в якому вони почали використовуватися (введені в експлуатацію)», запровадження якого надасть можливість страховикам (й іншим суб'єктам господарювання), які купують необоротні активи, що використовують частково в оподатковуваних операціях і частково в неоподатковуваних операціях, скористатись правом на відображення податкового кредиту з ПДВ, за необоротним активом, який у році придбання не був введений у експлуатацію, що на сьогодні Податковим кодексом України не передбачено.

Діюча на сьогодні система оподаткування страховиків податком на дохід та податком на прибуток має такі недоліки:

1) база оподаткування податком на дохід включає в себе страхові платежі за договорами страхування та співстрахування, при цьому ці ж суми страхових платежів є складовими бази оподаткування податком на прибуток, що призводить до виникнення подвійності оподаткування у страховиків (частина страхових платежів обкладається податком на дохід за ставкою 3 % та податком на прибуток за ставкою 18 %);

2) страховики, які здебільшого займаються страхуванням і співстрахуванням, несуть більший податковий тягар, ніж страховики, які зосереджені на прийнятті ризиків у перестраховування (перестраховики), оскільки перші сплачують податок на дохід зі страхових платежів (навіть з тих, які передають у перестраховування), а другі з прийнятих платежів у перестраховування цей податок не сплачують;

3) страховий бізнес у зв'язку з наявністю податку на дохід та податку на прибуток, у відносному вираженні сплачує більшу суму податкових платежів, ніж підприємства, які обкладаються тільки податком на прибуток, що негативно може вплинути на розвиток страхового ринку, особливо з врахуванням того, що до 1 січня 2015 року вони фактично знаходились на пільговій системі оподаткування;

4) необхідність сплати податку на дохід може вплинути на підвищення розмірів страхових тарифів та перекладання його фактичної сплати на страхувальника, тобто податок на дохід може отримати ознак непрямого податку;

5) податок на дохід необхідно сплачувати незалежно від того є страховик прибутковим чи збитковим, що у випадку збиткової діяльності страховика може призвести до ще більшого погіршення його фінансового стану, або взагалі банкрутства.

Всі вищенаведені недоліки податкового законодавства можуть призвести до погіршення фінансового стану суб'єктів страхових відносин і загалом негативно вплинути на розвиток страхового ринку України. У зв'язку з цим у роботі обґрунтовано необхідність виключення з Податкового кодексу України норм щодо оподаткування страховиків податком на дохід (відміни податку на дохід) та переведення їх на оподаткування виключно податком на прибуток.

Список використаних джерел

1. *Бондаренко О. В.* Особливості системи оподаткування страхових компаній України / О. В. Бондаренко // Науковий вісник Нац. лісотехн. ун-ту України. – 2007. – Вип. 17.3. – С. 239–247.
2. *Боровська Л. В.* Особливості оподаткування страхових компаній / Л. В. Боровська, Д. Ю. Шаршонь // Культура народів Причорномор'я. – 2013. – № 265. – С. 95–99.
3. *Гаманкова О. О.* Оподаткування страховиків податком на прибуток як важель державного регуляторного впливу / О. О. Гаманкова, Д. В. Гаманков // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 126. – С. 5–8.
4. *Лень В. С.* Облік і аудит у страхових організаціях : навч. посіб. / В. С. Лень. – Вид. 2-ге, випр. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2012. – 584 с.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

5. Лісіца Т. Перестрахові премії: чи обкладають їх податком на прибуток / Т. Лісіца // Все про бухгалтерський облік. – 2016. – № 19 (24 лютого). – С. 72–75.
6. *Островерха Р. Е.* Податкове регулювання ринку страхових послуг в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Островерха Рита Едуардівна. – Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2007. – 17 с.
7. *Очеретько Л. М.* Проблеми оподаткування страхової діяльності / Л. М. Очеретько, Є. М. Асатурян // Економічний простір. – 2010. – № 40. – С. 189–196.
8. *Податковий кодекс Грузії* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/1043717>.
9. *Податковий кодекс Республіки Білорусь* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://etalonline.by/?type=text®num=Hk0200166#load_text_none_1_.
10. *Податковий кодекс Республіки Казахстан* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://brendas.kz/nalogovuj-kodeks-7.html>.
11. *Податковий кодекс Республіки Таджикистан* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.andoz.tj/images/materiali_andoz_tj/GLAVNOE%20MENU/2_zakonodatelstvo/2_nalogoviy_kodeks_r_t%D0%9D%D0%9A%D0%A0%D0%A2%20%D0%BD%D0%B0%2001.01.2016.pdf.
12. *Податковий кодекс Республіки Узбекистан* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://fmc.uz/legisl.php?id=k_nal_1.
13. *Податковий кодекс Російської Федерації* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://base.garant.ru/10900200/>.
14. *Податковий кодекс України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
15. *Податкові закони Латвійської Республіки* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.baltikon.lv/?object_id=193.
16. *Про оподаткування операцій за договорами перестрахування* [Електронний ресурс] : Лист Державної фіскальної служби України від 04.05.2016 р. № 15699/7/99-99-15-02-02-17. – Режим доступу : <http://www.profiwins.com.ua/uk/letters-and-orders/gna/7827-15699.html>.
17. *Шірінян Л. В.* Оподаткування страхових компаній України / Л. В. Шірінян // Фінанси України. – 2010. – № 5. – С. 76–85.
18. *Шкута І. В.* Особливості оподаткування та складання звітності з податку на прибуток страховими компаніями / І. В. Шкута // Економічний часопис-XXI. – 2012. – № 5-6. – С. 71–74.
19. *Щодо оподаткування операцій перестрахування* [Електронний ресурс] : Лист Міністерства фінансів України від 12.04.2016 р. № 31-11130-09-10/10496. – Режим доступу : <http://www.profiwins.com.ua/uk/letters-and-orders/treasury/7826-10496.html>.

References

1. Bondarenko, O.V. (2007). Osoblyvosti systemy opodatkovannia strakhovykh kompanii Ukrainy [The features of tax structure of insurance companies in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Nats. lisotekhn. un-tu Ukrainy – Scientific Bulletin of Ukrainian National Forestry University*, issue 17.3, pp. 239–247 (in Ukrainian).
2. Borovska, L.V. & Sharshon, D.Yu. (2013). Osoblyvosti opodatkovannia strakhovykh kompanii [Peculiarities of taxation of insurance companies]. *Kultura narodov Prychernomoria – Culture of Black Sea Peoples*, no. 265, pp. 95–99 (in Russian).
3. Hamankova, O.O. & Hamankov, D.V. (2011). Opodatkovannia strakhovykh podatkum na prybutok yak vazhel derzhavnoho rehuliatornoho vplyvu [Taxation of insurers the income tax as a lever to the regulatory influence]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Visnyk of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, no. 26, pp. 5–8 (in Ukrainian).
4. Len, V.S. (2012). *Oblik i audyt u strakhovykh orhanizatsiiakh [Accounting and audit in insurance companies]*. (2nd ed, rev.). Ternopil: Navchalna knyha –Bohdan (in Ukrainian).
5. Lisitsa, T. (February 24, 2016). *Perestrakhovi premii: chy obkladaiut yikh podatkom na prybutok [Reinsurance premiums: they have to pay their income tax]*. *Vse pro bukhhalterskyi oblik – All about accounting*, pp. 72–75 (in Ukrainian).
6. Ostroverkha, R.E. (2007). Podatkove rehuliuвання rynku strakhovykh posluh v Ukraini [Tax regulation of insurance market services in Ukraine]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Irpin: Natsionalnyi universytet DPS Ukrainy (in Ukrainian).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

7. Ocheretko, L.M. & Asaturian, Ye.M. (2010). Problemy opodatkovannia strakhovoi diialnosti [Problems of taxation of insurance activity]. *Ekonomichnyi prostir – Economic Scope*, no. 40, pp. 189–196 (in Ukrainian).

8. *Podatkovi kodeks Hruzii [Tax Code of Georgia]*. Retrieved from <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/1043717>.

9. *Podatkovi kodeks Respubliki Bilorus [Tax Code of the Republic of Belarus]*. Retrieved from http://etalonline.by/?type=text®num=Hk0200166#load_text_none_1_.

10. *Podatkovi kodeks Respubliki Kazakhstan [Tax Code of Kazakhstan]*. Retrieved from <http://brendas.kz/nalogovyyj-kodeks-7.html>.

11. *Podatkovi kodeks Respubliki Tadzhykystan [Tax Code of the Republic of Tajikistan]*. Retrieved from http://www.andoz.tj/images/materiali_andoz_tj/GLAVNOE%20MENU/2_zakonodatelstvo/2_nalogoviy_kodeks_r_t/%D0%9D%D0%9A%D0%A0%D0%A2%20%D0%BD%D0%B0%2001.01.2016.pdf.

12. *Podatkovi kodeks Respubliki Uzbekystan [Tax Code of Uzbekistan]*. Retrieved from http://fmc.uz/legisl.php?id=k_nal_1.

13. *Podatkovi kodeks Rosiiskoi Federatsii [Tax Code of Russian]*. Retrieved from <http://base.garant.ru/10900200/>.

14. *Podatkovi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine]*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

15. *Podatkovi zakony Latviiskoi respubliky [Latvia's tax code]*. Retrieved from http://www.baltikon.lv/?object_id=193.

16. *Pro opodatkovannia operatsii za dohovoramy perestrakhuvannia: Lyst Derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy vid 04.05.2016 r. № 15699/7/99-99-15-02-02-17 [On taxation of reinsurance contracts: List of State Fiscal Service of Ukraine from 04.05.2016 № 15699/7/99-99-15-02-02-17]*. Retrieved from <http://www.profiwins.com.ua/uk/letters-and-orders/gna/7827-15699.html>.

17. Shirinian, L.V. (2010). Opodatkovannia strakhovykh kompanii Ukrainy [Taxation of Ukrainian insurance companies]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, no. 5, pp. 76–85 (in Ukrainian).

18. Shkuta, I.V. (2012). Osoblyvosti opodatkovannia ta skladannia zvitnosti z podatku na prybutok strakhovymy kompaniiamy [Features of taxation and insurance companies reporting of income tax]. *Ekonomichnyi chasopys-XXI – Economic Annals-XXI*, no. 5-6, pp. 71–74 (in Ukrainian).

19. *Shchodo opodatkovannia operatsii perestrakhuvannia: Lyst Ministerstva finansiv Ukrainy vid 12.04.2016 r. № 31-11130-09-10/10496 [As for the taxation of reinsurance: List of Ministry of Finance of Ukraine]*. Retrieved from <http://www.profiwins.com.ua/uk/letters-and-orders/treasury/7826-10496.html>.

Сидоренко Олександр Олексійович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Сидоренко Александр Алексеевич – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Sidorenko Aleksandr – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Accounting, Taxation and Audit, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: sidorenko_aleks85@ukr.net

УДК 330.322:334.72:658.012.32

Оксана Руденко

**ТЕОРИЯ ИНВЕСТИЦИЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ: ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ
«БІЗНЕСУ – МЕНЕДЖМЕНТУ – КУЛЬТУРИ»**

Оксана Руденко

**ТЕОРИЯ ИНВЕСТИЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА: ВОПРОСЫ
ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ «БИЗНЕСА – МЕНЕДЖМЕНТА – КУЛЬТУРЫ»**

Oksana Rudenko

**THEORY OF INVESTMENT POTENTIAL: INTERACTION “BUSINESS –
CULTURE – MANAGEMENT”**

Досліджено розмаїття наукових поглядів щодо сутності інвестиційного потенціалу. Розглянуто види ресурсів, які найбільш досліджені та впливово взаємодіють з інвестиційним потенціалом. Окреслено перспективи напрямки дослідження теорії інвестиційного потенціалу та надано авторське визначення категорії «інвестиційний потенціал» з урахуванням одночасно управлінського та ринкового спрямування.

Ключові слова: інвестиційний потенціал, ринкова трансформація, управління інвестиціями, менеджмент, бізнес.

Табл.: 3. Бібл.: 14.

Исследовано разнообразие научных взглядов о сущности инвестиционного потенциала. Рассмотрены виды ресурсов, которые наиболее исследованы и влиятельно взаимодействующие с инвестиционным потенциалом. Определены перспективе направления исследования теории инвестиционного потенциала и предоставлено авторское определение категории «инвестиционный потенциал» с учетом одновременно управленческого и рыночного направления.

Ключевые слова: инвестиционный потенциал, рыночная трансформация, управление инвестициями, менеджмент, бизнес.

Табл.: 3. Библ.: 14.

Studied the diversity of scientific views about the nature of the investment potential. Considered types of resources that are most influential investigated and interacting with investment potential. Outlined the future directions of research theory and provided the investment potential copyright definition of "investment potential" with regard to both management and market orientation.

Keywords: investment potential, market transformation, management investment management business.

Табл.: 3. Bibl.: 14.

JEL Classification: E22; M11; M14; F20

Постановка проблеми. Перехід світової економіки на інтенсивні моделі економічного та соціального розвитку значною мірою залежать від ефективного використання інвестиційного потенціалу країни.

Це також питання наявного потенціалу розширеного відтворення ресурсної бази на новій інституціональній і технологічній основі. Досвід передових країн та наслідки структурної і системної перебудови більшості сегментів національного господарства свідчать, що реальні зрушення в напрямку формування передумов розвитку як держави в цілому, так і окремих регіонів можливі лише за умови нарощення не лише виробничого, а й природно-ресурсного, демографічного, науково-технічного, рекреаційного, інформаційного та соціально-культурного потенціалу. Тобто йдеться про всі складові соціально-економічного потенціалу, а також людський фактор та інституціональні зміни в системі економічних відносин під час вибору пріоритетів переходу національного та регіональних господарських комплексів на модель інформаційної економіки та прогресу менеджменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розроблення теорії формування, оцінювання та управління інвестиційним потенціалом складних виробничих і адміністративних систем присвятили свої праці такі відомі українські та зарубіжні учені, як: В. Бард, О. Балацький, Дж. Бейлі, Г. Бірман, І. Бланк, В. Бочаров, В. Галасюк, А. Гранберг, В. Геєць, А. Гриценко, А. Даниленко, Є. Домар, Ю. Дорошенко, В. Катасонов, Б. Кваснюк, Т. Косова, Р. Коуз, І. Ройзман, М. Скрипниченко, О. Теліженко, Ф. Тумусов, М. Туган-Барановський, Р. Харрод, Т. Хачатуров, В. Хобта, А. Шахназаров, Л. Шинкарук, С. Шумська та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість наукових праць щодо інвестиційного потенціалу України, на сьогодні залишається невирішеним завдання взаємодії «бізнесу – менеджменту – культури».

Метою статті є формування теорії інвестиційного потенціалу: питання взаємодії «бізнесу – менеджменту – культури».

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі поняття «інвестиційний потенціал» почало активно використовуватися лише в кінці 1970-х – на початку 1980-х років, оскільки саме в цей період дослідження в цьому науковому напрямку набули особливого динамізму. Водночас до сьогодні в економічній науці не сформовано єдиної загально визнаної думки щодо визначення сутності потенціалу, його складу, а також співвідношення цієї економічної категорії з іншими.

Дослідження лінгвістичного походження терміна «потенціал» дозволяє з'ясувати, що він має латинські корені та тлумачиться як «міць, сила». Латинський термін "potential" розуміють як «можливий у разі здійснення (існування, наявності) необхідних умов». В етимологічному словнику російської мови відзначається, що слово «потенційний» запозичено в XIX столітті із французької мови й дослівно перекладається як «здатний» або «здатний бути».

Також слід зауважити, що у процесі дослідження потенціалу суттєве значення має рівень застосування (макро- або мікрорівень), потенційно можливі джерела, які можуть бути приведені в дію, якість використовуваних засобів та технологій вирішення проблеми, взаємозв'язки між ними, а особливо – мета, для якої ці засоби об'єднані.

Сьогодні науковці активно поширюють сфери досліджень потенціалів різних сфер економіки та менеджменту. Особливої уваги потенціалу як предмета та об'єкта дослідження приділяють у системі знань менеджменту та вивчають, позиціонують – економічний та ресурсний, інвестиційний та інноваційний, інтелектуальний та інформаційний, соціальний та культурний потенціали. Така зацікавленість у дослідженні є пов'язаною унікальною можливістю визнати ключові характеристики цієї категорії – синергетичність внутрішньої структури, дію інтеграційної функції, новітні внутрішні характеристики та комунікації та ін. Така широта досліджень формує новітні горизонти та формати опрацювання вже вивчених, але актуальних питань.

Особливої уваги та актуальності набирає дослідження інвестиційного потенціалу одночасно як:

- інвестиційної діяльності - базова складова моделі економічного зростання та суспільної трансформації;

- дослідження змісту і напрямків регулюючої діяльності держави, як основи трансформаційних процесів, необхідно здійснювати з погляду їх соціальної доцільності та ефективності і на цій основі визначати параметри сприятливого інвестиційного середовища для економіки, що знаходиться на стадії трансформування, маючи на увазі, що ці параметри є не лише економічними, а й соціально-політичними, глобальними, цивілізаційними, екологічними тощо;

- джерела інвестування трансформаційних процесів слід визначати, користуючись неокласичними та альтернативними (зокрема, інституціональними) підходами, які урізноманітнюють характеристику параметрів інвестиційної діяльності;

- засади формування теоретичної економічної моделі інвестиційної поведінки суспільства у сучасному глобальному середовищі необхідно виходити із принципу пріоритетності національних інтересів і застосовувати комплексний підхід до визначення її основних складових.

Систематизуємо вже наявні визначення поняття «інвестиційний потенціал» та окреслимо авторське бачення вектора управлінської дії спрямування наданих знань (табл. 1).

Таблиця 1

Трактування поняття «інвестиційний потенціал»

Автор, джерело	Визначення	Спрямування дії
Бандура А. В., Шахманов Ф. І. [1]	Належним чином упорядкована сукупність інвестиційних ресурсів, за допомогою яких можна досягти ефекту синергізму при їх використанні	Ресурсна спрямованість
Бард В. С. [2]	Сукупність ресурсів, що утворюють засоби виробництва, призначені для виробництва товарів та послуг (частина економічних ресурсів у вигляді основних виробничих та невикористаних фондів усіх галузей економіки, запаси та ресурси предметів виробничого призначення (предметів праці) та предметів тривалого користування)	Ресурсно-виробнича спрямованість
Бережна І. Ю. [3]	Відповідним чином організована динамічна, взаємопов'язана сукупність інвестиційних ресурсів власне підприємства та інвестиційних ресурсів, залучених ззовні, що перебувають у його розпорядженні та можуть бути за певних умов задіяні в інвестиційній діяльності з метою досягнення стратегічних і тактичних цілей підприємства у майбутньому, враховуючи при цьому стан і характеристики макроекономічного середовища, в якому безпосередньо функціонує підприємство	Спрямування характеристик залучення та використання ресурсів
Іванов С. В. [4]	Сукупність інвестиційних ресурсів, які становлять ту частку нагромадження капіталу, яка представлена на ринку капіталу у вигляді потенційного інвестиційного попиту, який має здатність та спроможність перетворитися на реальний попит на інвестиції, який би забезпечив задоволення фінансових, матеріальних та інтелектуальних потреб відтворення капіталу	Ринкове спрямування
Кадирова Г. М. [5]	Та частина наявного у суб'єкта майна (у грошовій та інших формах), яка може бути спрямована на інвестиційні цілі без шкоди для задоволення поточних потреб у довгостроковій перспективі	Немає чіткого спрямування та формує розуміння незавершеності визначення
Киперман Г. Я. [7]	Сукупність засобів і умов, необхідних для фінансування простого і розширеного відтворення у виробничій та невиробничій сферах	Відтворювальний характер
Кучерук Г. Ю., Вовк О. М. [6]	Організована сукупність внутрішніх і зовнішніх економічних можливостей, які створюють умови для розвитку та реалізації стратегічних і тактичних цілей підприємства у сфері інвестиційної діяльності; сукупність необхідних ресурсів і можливостей для здійснення інвестиційної діяльності й досягнення цілей розвитку підприємства	Розвиваючий характер
Мягих І. М. [8]	Показує можливості щодо формування та відновлення основних фондів з метою забезпечення необхідного рівня конкурентоспроможності продукції та послуг	Конкурентоспроможна спрямованість
Назаров М. Г. [9]	Здатність здійснення витрат на виробництво, накопичення засобів виробництва, збільшення запасів капіталу на підприємстві	Накопичувальна спрямованість
Нечитайло У. П. [10]	Здатність досягти бажаного результату через реалізацію та управління інвестиційними можливостями, що містяться в інвестиційних ресурсах	Управлінська спрямованість
Серов В. М. [11]	Сукупність грошових коштів, ліквідних нематеріальних активів, матеріальних активів, що можуть бути спрямовані підприємствами на інвестиційні цілі	Фінансова спрямованість
Резниченко В., Зурабов Е. [12], Коуз Р. [13]	Сукупна можливість зміни ресурсів, яка дозволяє збільшувати капіталоозброєність праці та здатність господарюючих суб'єктів, що оперують запасами цих ресурсів, забезпечувати в часі стійкий економічний дохід	Економічна спрямованість

Джерело: систематизовано автором.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Надамо авторське визначення категорії інвестиційний потенціал з урахуванням одночасно управлінського та ринкового спрямування: інвестиційний потенціал – це наявні ресурси, що можуть бути залучені до використання у визначений термін та з урахуванням інтересів менеджменту у вирішенні ключових питань та якісних управлінських рішень з метою розвитку національної економіки.

Таким чином, зауважимо, що термін інвестиційний потенціал, застосований до якогось конкретного суб'єкта дослідження, повинен характеризувати не тільки наявні ресурси, але й:

- можливості та інтегральні здатності суб'єкта ефективно вирішувати поставлені перед ним завдання;
- раціональність використання при цьому ресурсів;
- врахування та узгодження різноманітних інтересів;
- реалізацію відповідного функціонального навантаження (економічного, управлінського, культурного та ін.).

Визначаючи перспективи активного поширення в наукових дослідженнях категорії «інвестиційний потенціал», слід окреслити напрями його взаємодії, впливовості, інтегрування з іншими потенціалами (відповідні авторські приклади наведено у табл. 2).

Таблиця 2

Авторське визначення взаємодії, впливовості, інтегрування

Напрямок застосування	Мета дослідження	Потенціал та приклад щодо окремих процесів взаємодії
Розвиток засад управлінської та інвестиційної культури	Виявлення ресурсів та технологій регіональної культури, особливості інвестиційного клімату	Використання вже накопичених ресурсів культури, формування крос-культурних комунікацій
Процеси стимулювання бізнесу та процесів кластеризації	Обґрунтування нових стандартів якісних та кількісних параметрів ділового середовища	Взаємодія влади та бізнесу: проекти формування міської інфраструктури, соціальні проекти
Розвиток ринкового середовища	Визначення складових інвестиційного потенціалу	Інвестиційний ринковий потенціал, залучення маркетингового потенціалу, реклами, процесів інформатизації

Джерело: розроблено автором.

Нами наведено незначну частину тих положень та авторських уявлень щодо досліджуваного процесу, які були б відповідними до сучасної системи знань менеджменту. Таких положень можна навести достатньо багато, а їх наповнення буде відповідати запитам часу та наявності управлінських потреб, економічного прогресу та відповідним змінам у бізнесовому середовищі.

Слід визначити певні перспективні напрямки дослідження теорії інвестиційного потенціалу в такому форматі, як:

- кластерний інвестиційний потенціал;
- інвестиційний потенціал регіонального бізнесу;
- інвестиційний потенціал регіонального бізнес-відтворення (або бізнес-інкубування);
- інвестиційний потенціал регіональних ринків.

Нові дослідження лише визначаються в системі знань менеджменту, але вони є відповідними до таких визнаних та поширених процесів, як кластеризація економіки, новітні підходи до інноваційного процесу, поширення технологій підтримки бізнесу та активізації ділового середовища, мережевих технологій ведення бізнесу (впровадження новітніх видів грошового забезпечення, наприклад, експерименти з криптовалютами).

Також окреслимо види ресурсів, найбільш досліджені та впливово взаємодіючі з інвестиційним потенціалом (табл. 3).

Таблиця 3

Види ресурсів, найбільш досліджені та впливово взаємодіючі з інвестиційним потенціалом

№ п/п	Ресурси	
1	Трудовий потенціал	Капіталоозбросеність праці в межах регіону
		Продуктивність праці працівників
		Оплата праці
		Рівень безробіття в регіоні
2	Ресурсно-сировинний потенціал	Власний видобуток
		Імпорт
		Ресурсозбереження та енергоефективність
3	Науково-технічний та інноваційний потенціал	Обсяг власної науково-технічної діяльності
		Імпорт науково-технічної продукції
		Інвестиції в інноваційну діяльність
		Рівень розвитку інформатики та комп'ютерної техніки
4	Управлінський потенціал	Ефективність управління
		Економічність управління
		Цілеспрямованість системи управління
5	Природно-ресурсний потенціал	Природні умови
		Мінерально-сировинні ресурси
		Земельні ресурси
		Водні ресурси
		Лісові ресурси
		Рекреаційні ресурси

Джерело: розроблено автором.

Важливим та актуальним також постає питання теоретичного обґрунтування та визначення факторів, що стримують використання інвестиційного потенціалу та формують зони ризиків:

- 1) відсутність теоретико-методологічного та методичного забезпечення процесів – інвестування, проектування;
- 2) відсутність методик оцінювання інвестиційних ризиків (зокрема моніторингу, діагностування);
- 3) недооцінка ресурсів (інформаційного забезпечення інвестиційного процесу);
- 4) невизначеність ринкових бар'єрів та особливостей регіональної ринкової культури;
- 5) невизначеність мети та стратегії інвестиційного процесу.

Дослідження структури інвестиційного потенціалу України свідчить, що, з одного боку, ключовим елементом у концепції формування джерел інвестиційних ресурсів є уряд, який визначає амортизаційну, грошово-кредитну, бюджетну, податкову політику. З іншого боку, ступінь розвитку фінансової, фондової інфраструктури економіки країни суттєво впливає на динаміку інвестицій. Не менш суттєвим є й те, що між цими детермінантами існує рефлексивний зв'язок, тобто вони взаємопов'язані, а напрям впливу може бути двостороннім, що свідчить про необхідність цілісного підходу до спрямування всього комплексу важелів (державних і ринкових, галузевих та регіональних) на формування інвестиційного потенціалу України.

Висновки і пропозиції. Теоретичні засади інвестиційного потенціалу дають можливість по-новому визначити процеси кластеризації, діагностування регіональних ринків, креслити зони ризиків та інші теоретичні проблеми.

Отже, інвестиційний потенціал як складова загального економічного потенціалу країни є важливим елементом комплексної системи, який має ретельно аналізуватися під час організації інвестиційної діяльності. Саме визначення інвестиційного потенціалу дає можливість побудувати ефективну державну та регіональну інвестиційну полі-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

тику, що є необхідною умовою для розвитку усього господарського комплексу як підприємства, регіону, так і національної економіки.

Загалом, інвестиційний потенціал відіграє значну роль у механізмі здійснення інвестиційної діяльності підприємств та національного господарства і подальша розроблення теоретичних засад понятійного апарату цієї категорії є важливою та перспективною.

Список використаних джерел

1. Бандура А. В. Проблемы организации эффективной инвестиционной деятельности корпорации в регионе / А. В. Бандура, Ф. И. Шахманов. – М., 1999. – 371 с.
2. Бард В. С. Финансово-инвестиционный комплекс / В. С. Бард. – М. : Финансы и статистика, 1998. – 304 с.
3. Бережна І. Ю. Теоретико-економічні підходи до обґрунтування змісту інвестиційного потенціалу / І. Ю. Бережна // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2010. – № 6. – С. 253–258.
4. Іванов С. В. Методологічні підходи до визначення сутності інвестиційного потенціалу / С. В. Іванов // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2004. – Вип. 95. – С. 98–104.
5. Кадырова Г. Инвестиционный потенциал: некоторые актуальные проблемы исследования / Г. Кадырова // Страховое дело. – 2008. – № 11. – С. 4–10.
6. Кучерук Т. Ю. Економічне обґрунтування комплексної оцінки інвестиційного потенціалу авіапідприємства / Т. Ю. Кучерук, О. М. Вовк // Економіка. Фінанси. Право. – 2008. – № 3. – С. 11–15.
7. Рыночная экономика : словарь / [ред.-упоряд. Г. Я. Киперман]. – М. : Республика, 1995. – 307 с.
8. Мягких І. М. Аналіз і оцінка використання ресурсного потенціалу в системі споживчої кооперації / І. М. Мягких // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 1. – С. 136–142.
9. Финансово-экономический словарь / [ред.-упоряд. М. Г. Назаров]. – М. : Финстатинформ, 1995. – 509 с.
10. Нечитайло І. П. Аналіз сучасних підходів до визначення інвестиційного потенціалу регіону / І. П. Нечитайло // Финансовые рынки и ценные бумаги. – 2010. – № 24. – С. 13–19.
11. Серов В. М. Инвестиционный менеджмент: учеб. пособие / В. М. Серов. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 272 с.
12. Резниченко В. С. Оценка экономической эффективности и реконструкции предприятия / В. С. Резниченко, Э. К. Зурабов // Экономика отрасли. – 2001. – № 12. – С. 169–172.
13. Коуз Р. Фирма, право и рынок [Электронный ресурс] / Р. Коуз. – Режим доступа : <http://eprints.ksame.kharkov.ua/2764/>.

References

1. Bandura, A.V. & Shakhmanov, F.I. (1999). *Problemy orhanizatsii efektyvnoi investitsionnoi deiatelnosti korporatsii v regione* [Problems of organization of effective investment of the corporation in the region]. Moscow (in Russian).
2. Bard, V.S. (1998). *Finansovo-investitsionnyi kompleks* [Financial and investment complex]. Moscow: Fynansy y statystyka (in Russian).
3. Berezhna, I.Yu. (2010). Teoretyko-ekonomichni pidkhody do obgruntuvannya zmistu investytsiynoho potentsialu [The theoretical end the economic versions for determination of investment potential's matter]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Ekonomika ta pidpryyemnytstvo. – The state and the regions. Series: Economics and Business*, no. 6, pp. 253–258 (in Ukrainian).
4. Ivanov, S.V. (2004). Metodolohichni pidkhody do vyznachennya sutnosti investytsiynoho potentsialu [Methodological approaches to the nature of the investment potential]. *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky – Economy: problems of theory and practice*. Dnipropetrovsk: DNU, issue 95, pp. 98–104 (in Ukrainian).
5. Kadyrova, G. (2008). Investitsionnyi potentsial: nekotorye aktualnye problemy issledovaniia [Investment potential: some actual research problems]. *Strakhovoe delo – Insurance business*, no. 11, pp. 4–10 (in Russian).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

6. Kucheruk, T.Yu. & Vovk, O.M. (2008). Ekonomichne obgruntuvannya kompleksnoyi otsinky investytsiynoho potentsialu aviapidpryyemstva [Economic justification comprehensive assessment of investment potential airline]. *Ekonomika. Finansy. Pravo – Economy. Finances. Law*, no. 3, pp. 11–15 (in Ukrainian).

7. Kyperman, G.Ya. (ed.) (1995). *Rynochnaia ekonomika: slovar [Market economy: Dictionary]*. Moscow: Respublyka (in Russian).

8. Myahkykh, I.M. (2009). Analiz i otsinka vykorystannya resursnoho potentsialu v systemi spozhyvchoyi kooperatsiyi [Analysis and evaluation of resource potential Usage in consumer cooperation system]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics*, no. 1, pp. 136–142 (in Ukrainian).

9. Nazarov, M.G. (ed.) (1995). *Fynansovo-ekonomychesky slovar [Financial and economic dictionary]*. Moscow: Fynstatynform (in Russian).

10. Nechytailo, I.P. (2010). Analiz suchasnykh pidkhodiv do vyznachennya investytsiynoho potentsialu rehionu [Analysis of current approaches to determine the investment potential of the region]. *Finansovye rynki i tsennye bumagi – Financial Markets and Securities*, no. 24, pp. 13–19 (in Ukrainian).

11. Serov, V.M. (2000). *Investitsionnyi menedzhment [Investment management]*. Moscow: INFRA–M (in Russian).

12. Reznichenko, V.S., Zurabov, E.K. (2001). Otsenka ekonomicheskoi effektivnosti i rekonstruksii predpriatiia [Evaluation of economic efficiency and reconstruction]. *Ekonomika otrasli – The Economics of the industry*, no. 12, pp. 169–172 (in Russian).

13. Kouz, R. *Firma, pravo i rynek [The firm, law and the market]*. Retrieved from <http://eprints.ksame.kharkov.ua/2764/>.

Руденко Оксана Анатоліївна - викладач кафедри менеджменту, Черкаський державний технологічний університет (б-р Шевченка, 460, м. Черкаси, 18000, Україна).

Руденко Оксана Анатольевна - преподаватель кафедры менеджмента, Черкасский государственный технологический университет (б-р Шевченко, 460, г. Черкассы, 18000, Украина).

Rudenko Oksana – Lecturer of Department of Management, Cherkasy State Technological University (460 Shevchenka Blvd., 18000 Cherkasy, Ukraine).

E-mail: ksyxa07@yandex.ru

УДК 336:351.746.1

Дмитро Бондаренко

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Дмитрий Бондаренко

КОМПАРАТИВНЫЙ АНАЛИЗ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

Dmytro Bondarenko

COMPARATIVE ANALYSIS OF FINANCIAL SECURITY OF UKRAINE

Наведено результати аналізу рівня фінансової безпеки України відповідно до методики Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. Проведений аналіз охоплює період з 2007 по 2015 роки, що дозволяє прослідкувати динаміку, виявити основні тенденції та ідентифікувати визначальні фактори їх формування. За підсумками дослідження було констатовано перманентне погіршення індикаторів та оцінок фінансової безпеки, основними причинами якого слід вважати неефективну бюджетну політику держави та незавершеність процесу становлення вітчизняного фінансового ринку.

Ключові слова: банківська безпека, безпека небанківського фінансового ринку, боргова безпека, бюджетна безпека, валютна безпека, грошово-кредитна безпека, фінансова безпека.

Рис.: 7. Бібл.: 22.

Представлены результаты анализа уровня финансовой безопасности Украины в соответствии с методикой Министерства экономического развития и торговли. Анализ охватывает период с 2007 по 2015 годы, что позволяет отследить динамику, выявить основные тенденции, а также идентифицировать факторы, определяющие их формирование. Проведенное исследование позволяет указать на перманентное ухудшение индикаторов и оценок уровня финансовой безопасности, основными причинами которого следует считать неэффективную бюджетную политику государства и незавершенность процесса становления отечественного финансового рынка.

Ключевые слова: банковская безопасность, безопасность небанковского финансового рынка, долговая безопасность, бюджетная безопасность, валютная безопасность, денежно-кредитная безопасность, финансовая безопасность.

Рис.: 7. Библ.: 22.

This article presents the results of the analysis of the level of financial security of Ukraine in accordance with the methodology of the Ministry of economic development and trade. The analysis covers the period from 2007 to 2015 years that allows to track trends, identify key trends, as well as to identify the factors that determine their formation. The research allows to indicate the permanent worsening indicators and assessments of the level of financial security, the main causes which should be considered as inefficient state fiscal policy and incomplete process of the domestic financial market.

Key words: banking, non-banking financial security, monetary, budgetary, security, debt security, financial security.

Fig.: 7 Bibl.: 22.

JEL Classification: G18, G28

Постановка проблеми. Проблема забезпечення фінансової безпеки України особливо актуальна в сучасних умовах, коли фінансова система зазнала втрат внаслідок військових дій у східних регіонах та анексії кримського півострова, а на бюджет лягли додаткові витрати військового і соціального характеру. Основою для управління рівнем та факторами фінансової безпеки є ґрунтовне оцінювання її рівня, виявлення тенденцій та визначників розвитку ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема стану і тенденцій фінансової безпеки України є об'єктом уваги багатьох науковців, зокрема публікації в цій царині мають: І. А. Бланк, Т. М. Верещагіна, Н. І. Вакиряк, О. Ю. Жабинець, О. А. Івашко, Н. М. Кондрацька, В. Г. Маргасова, О. В. Мулярчук, А. В. Роговий, В. І. Соловійов, К. С. Тимощенко, О. В. Тихонова та багато інших. Однак слід відзначити, що основним недоліком проведених досліджень є їх фрагментарність – автори частіше за все приділяють увагу окремому елементу фінансової безпеки, що не дозволяє сформувати комплексне бачення проблеми.

Метою цього дослідження є виявлення основних тенденцій розвитку стану фінансової безпеки України та ідентифікація факторів, що їх обумовлюють.

Виклад основного матеріалу. Оцінювання динаміки стану фінансової безпеки потребує застосування «Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України», затверджених на рівні Міністерства економічного розвитку і торгівлі

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

України [12]. Необхідно відзначити, хоча названий документ і містить вказівки на джерела інформації, однак практичне їх використання ускладнюється. Окремі з джерел є платними або неактуальними, деякі недостатньо оперативні або містять дані виключно за останній звітний період. Зазначені недоліки обумовили необхідність застосування для цього дослідження не тільки офіційних джерел, перелічених у методичних рекомендаціях міністерства, але і аналітичних даних, представлених у наукових публікаціях з відповідної проблематики.

Загальний результат застосування методики представлений на рис. 1 у вигляді оцінок рівня фінансової безпеки та її окремих елементів. Динаміка ілюструє загальне погіршення стану фінансової безпеки України протягом досліджуваного періоду. Інтегральна оцінка фінансової безпеки знизилася з 0,67 у 2007 році до 0,37 у 2015 році.

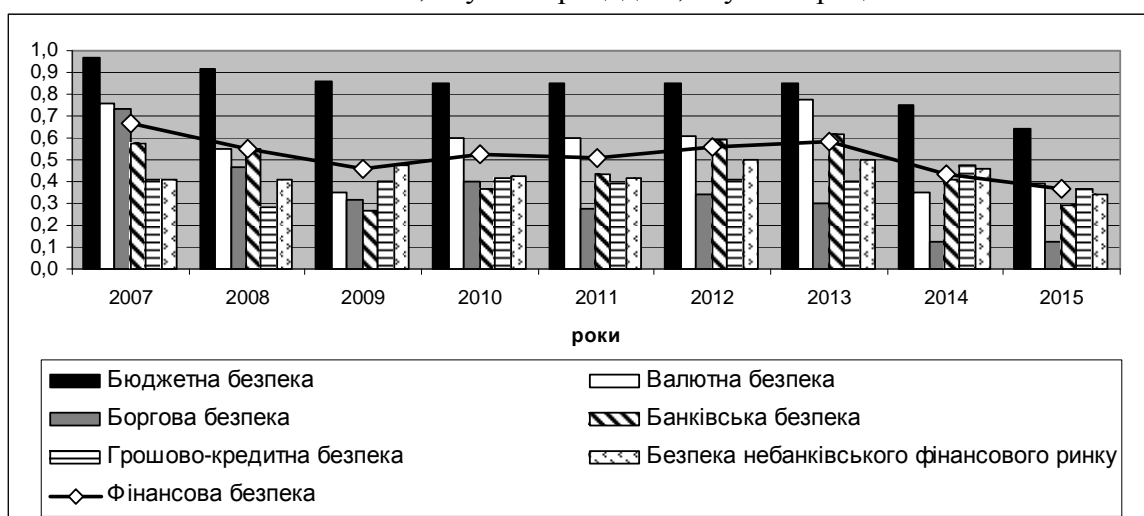

Рис. 1. Оцінка фінансової безпеки України та її складових у 2007–2015 рр.

Джерело: складено автором.

Суттєве зниження рівня фінансової безпеки відбулося у 2008–2009 та 2013–2015 роках. Вважаємо, що негативна динаміка рівня фінансової безпеки у 2008–2009 роках пояснюється ескалацією фінансової кризи, що розпочалася у США, на територію України. Незадовільна ж тенденція 2014–2015 років, очевидно, пов'язана з політичною кризою та подальшими військовими діями на сході України.

Найбільш важливою складовою фінансової безпеки України є бюджетна безпека – для неї встановлено найвищий ваговий коефіцієнт відповідно до методики. Слід відзначити, що саме цей елемент фінансової безпеки за весь досліджуваний період був найбільш стабільним та перевищував загальну інтегральну оцінку. Динаміка бюджетної безпеки в цілому відповідає динаміці фінансової безпеки загалом. Таким чином, можемо стверджувати, що саме бюджетна безпека є основою фінансової безпеки України.

Валютна безпека, яка була другою за важливістю складовою інтегральної оцінки у 2007 році, протягом досліджуваного періоду суттєво змінювалася і в критичні моменти провокувала зниження фінансової безпеки загалом (рівень валютної безпеки у 2008, 2009 та 2014 роках був значно нижчим за інтегральний показник). З іншого боку, саме валютна безпека ставала основою відновлення рівня фінансової безпеки у період стабілізації з 2010 по 2013 рік.

Найбільш незадовільною слід вважати динаміку боргової безпеки України, яка в 2015 році досягла рекордно низького рівня 0,128. Протягом 2007–2015 років спостерігалось перманентне погіршення оцінки боргової безпеки з відносно незначними девіаціями у 2010 та 2012 роках, які не справили суттєвого позитивного ефекту. Саме боргова сфера є однією з основ зниження рівня фінансової безпеки України загалом.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Банківська безпека лише у двох (2012 та 2013 роки) із дев'яти періодів незначно перевищувала інтегральний показник фінансової безпеки, що є свідченням негативного впливу банківської системи на загальну оцінку.

Рівень грошово-кредитної безпеки був низьким протягом усього досліджуваного періоду (тимчасове покращення спостерігалось лише у 2014 році, що змушує віднести цей елемент до проблемних у складі фінансової безпеки).

Нестабільною була динаміка безпеки небанківського фінансового ринку, причому тенденції її зміни у 2008–2010 роках були протилежними до зміни інтегральної оцінки фінансової безпеки. Останнє спостереження дозволяє припускати наявність у небанківській сфері фінансового ринку потенціалу до протидії економічним чинникам зниження фінансової безпеки. Слід, щоправда, зважати на найнижчу вагу безпеки небанківського фінансового ринку у складі інтегрального показника.

Систематизуємо виявлені тенденції для загострення уваги при подальшій деталізації аналізу факторів зміни фінансової безпеки:

- основою фінансової безпеки України та її найбільш стабільним елементом є бюджетна безпека;
- найбільш динамічним елементом фінансової безпеки, який найшвидше реагує на дію негативних факторів та відновлюється після неї, є валютна безпека;
- слабкими складовими фінансової безпеки, щодо яких, очевидно, відсутня ефективна державна політика, є боргова, банківська та грошово-кредитна безпека;
- безпека небанківського фінансового ринку є специфічним елементом фінансової безпеки, який може мати потенціал протидії негативним впливам економічного характеру.

Деталізуємо оцінку фінансової безпеки за окремими елементами. На рис. 2 представлено динаміку бюджетної безпеки України та оцінок основних факторів її формування.

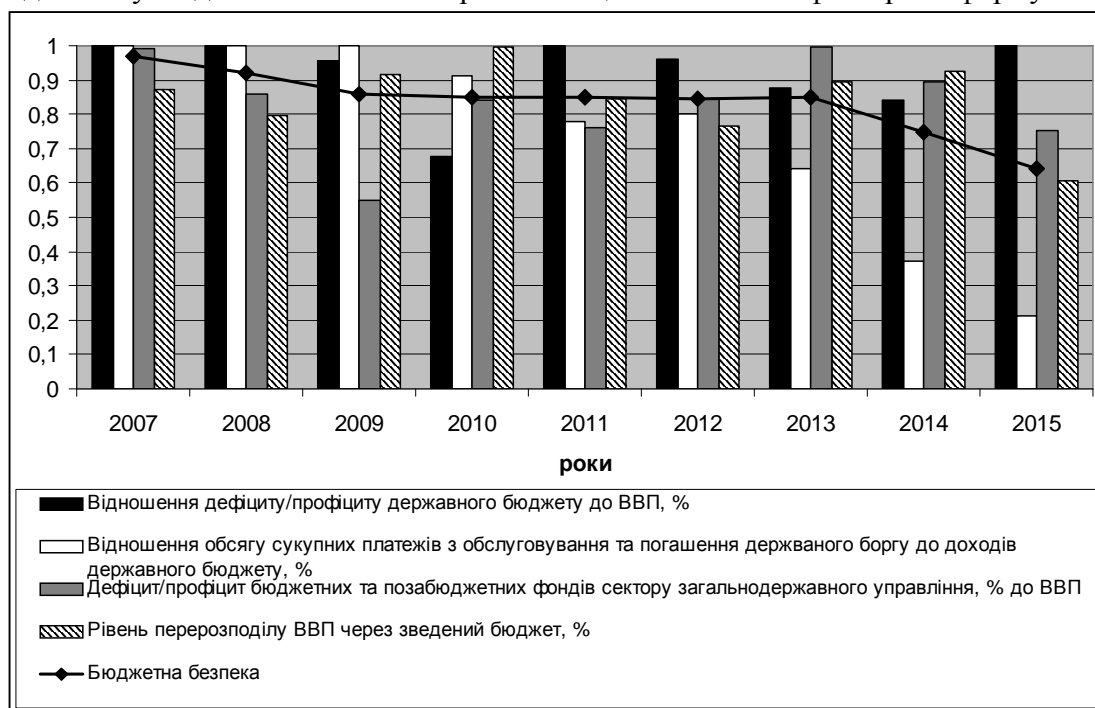

Рис. 2. Динаміка оцінок рівня бюджетної безпеки України та нормованих значень її індикаторів у 2007–2015 роках

Джерело: складено автором на основі [4; 5; 11; 13; 19; 20].

Як зазначалося вище, бюджетна безпека України є найбільш стабільною основою її фінансової безпеки, проте загальна динаміка цієї складової є невтішною – перманентне зниження, що спостерігалось з 2007 року, у 2014–2015 роках набуло загрозливих темпів.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Дефіцит державного бюджету, який у 2007–2008 роках перебував на оптимальному рівні, набув незадовільного значення вже у 2010 році, і, хоча в 2011 та 2015 роках його вдалося повернути на оптимальну межу, залишається слабким місцем бюджетної безпеки.

Надмірно високий бюджетний дефіцит доповнюється негативним впливом дефіциту бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління. Причому слід відзначити протилежність оцінок зазначених дефіцитів. Кажучи простіше – уряду вдається відносно збалансувати державний бюджет за умови значного дефіциту бюджетних і позабюджетних фондів і навпаки. Такий факт свідчить про відсутність значущих результатів у реформуванні бюджетної сфери в Україні – рішення залишаються ситуативними та полягають у періодичному «перетягуванні ковдри» без усунення проблеми загального дефіциту державних фінансів.

Проблема дефіциту державних фінансових ресурсів не вирішується навіть за рахунок підвищення податкового тягаря на економіку, про що свідчить зростання рівня перерозподілу ВВП через зведений бюджет, та через активне залучення боргових коштів, що підтверджується рекордним погіршенням показника співвідношення витрат з обслуговування державного боргу та доходів державного бюджету.

Підсумовуючи, слід зазначити, що в основі погіршення стану бюджетної безпеки України лежить хронічний дефіцит фінансових ресурсів держави. Зростання масштабів проблеми та поступове вичерпання боргових резервів фінансування засвідчують про відсутність дієвих заходів щодо вирішення проблеми, які, по суті, повинні зводитися до скорочення державних витрат або нарощення джерел доходів. Причому останнє повинно відбуватися, передусім, через стимулювання економічного зростання, оскільки можливості екстенсивного розширення доходів бюджету через збільшення ставок податків, розширення переліку об'єктів оподаткування або застосування механізму надмірного оподаткування у вітчизняних умовах слід вважати вичерпаними.

На рис. 3 представлено динаміку валютної безпеки України та оцінок основних факторів її формування.

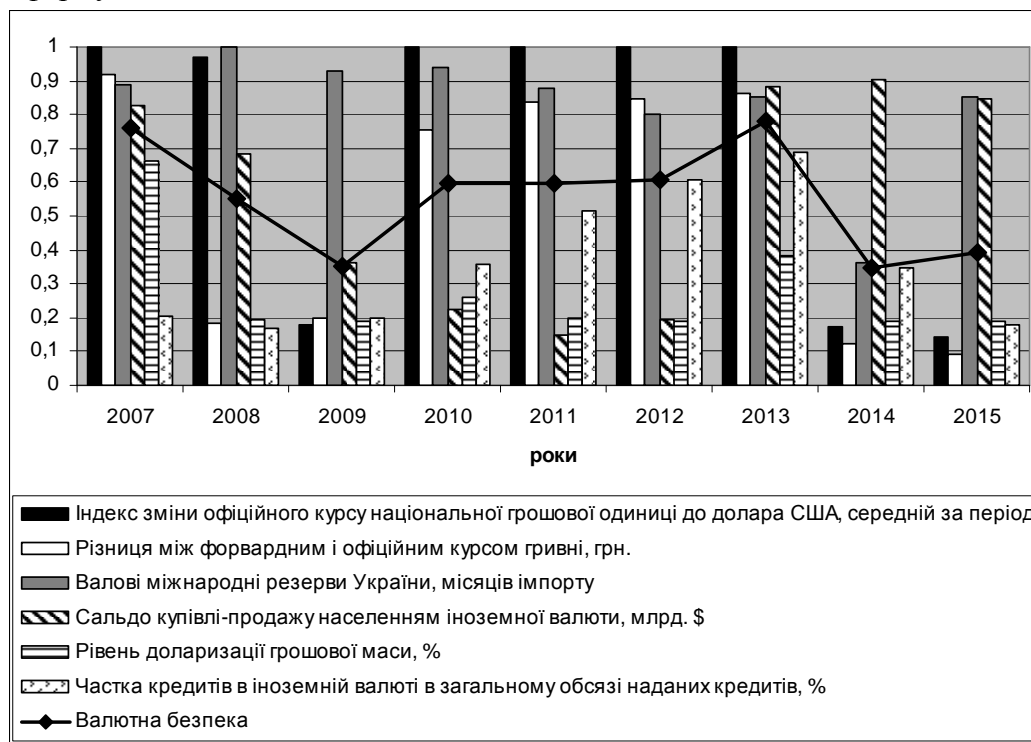

Рис. 3. Динаміка рівня валютної безпеки України та нормованих значень її індикаторів у 2007–2015 роках
Джерело: складено автором на основі [9; 18; 21].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

У динаміці оцінки валютної безпеки протягом досліджуваного періоду спостерігалися різкі суттєві коливання як у бік погіршення, так і в бік покращення.

Можна з впевненістю стверджувати, що валютна безпека є найбільш чутливою до різноманітних впливів і оперативно відображає зміну ситуації як у бік погіршення, так і в напрямку стабілізації. В певному сенсі валютну безпеку можна вважати об'єктом здійснення оперативних заходів щодо покращення стану фінансової безпеки в цілому.

Основу валютної безпеки України становить курс гривні. Саме ціною національної валюти, вираженою у валютах інших країн, прямо чи опосередковано визначаються значення усіх показників валютної безпеки. Провідну роль при цьому відіграє динаміка курсу гривні – вона прямо представлена через індекс зміни офіційного курсу, а також визначає співвідношення цін форвардного та спотового ринків.

Зниження валютного курсу, в свою чергу, слід пов'язувати в тому числі з панічними настроями серед населення, яке в умовах економічних та політичних негараздів схильне змінювати пріоритети щодо вибору активів для збереження вартості заощаджень. Динаміка сальдо купівлі-продажу валюти населенням дозволяє робити висновок про досягнення критичної межі валютних заощаджень. Основні обсяги заощаджень були трансформовані у валюту в 2008–2013 роках, у 2015 ж році домогосподарства почали реалізовувати валюту, очевидно з причини недостатності доходів для покриття поточних витрат.

До критичного зріс рівень доларизації грошової маси, що обумовило зниження нормованої оцінки цього показника. Основною причинного зростання стала динаміка курсу гривні. Фактично той самий, або навіть менший обсяг доларових депозитів у гривневому вираженні набув значних масштабів та формував дедалі більшу частку грошової маси.

Аналогічні висновки та зауваження слід поширити на показник частки валютних кредитів, хоча його абсолютне значення було надмірно високим ще у 2007 році. Деяке покращення, яке спостерігалось з 2010 по 2013 рік, було нівельоване зміною валютного курсу.

Оцінюючи валютну безпеку, не можна обійти увагою той факт, що більшість її індикаторів взаємопов'язані через курс валюти, що наводить на думку про наявність мультиколінеарності в механізмі компаративного оцінювання її рівня.

На рис. 4 представлено динаміку банківської безпеки України та оцінок основних факторів її формування.

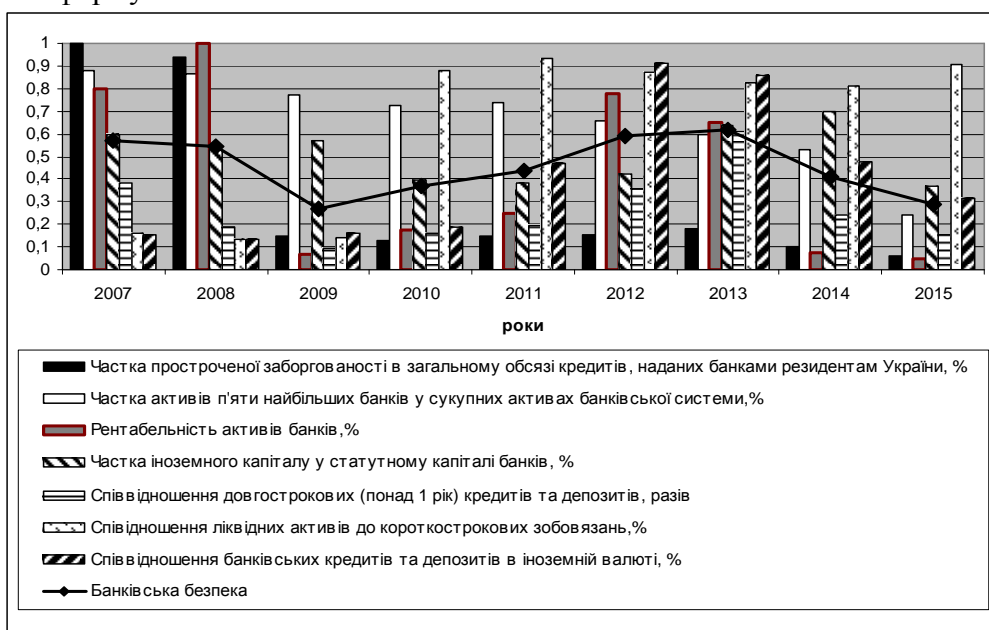

Рис. 4. Динаміка рівня банківської безпеки України та нормованих значень її індикаторів у 2007–2015 роках
Джерело: складено автором на основі [14; 18].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Банківська безпека є одним із найбільш слабких елементів фінансової безпеки України. Середній її рівень протягом досліджуваного періоду не досяг значення у 0,5. Досить стрімке зниження 2008–2009 років вдалося компенсувати лише за чотири роки, проте в 2014–2015 роках ситуація знову стрімко погіршилася.

Необхідно відзначити якісні зміни у складі елементів, що формують банківську безпеку України. Якщо в 2007 та 2008 роках відносно високий її рівень забезпечувався передусім якістю кредитного портфеля, достатнім рівнем рентабельності та низькою монополізацією банківської сфери, то у 2012–2013 роках основу банківської безпеки передусім становили поточна платоспроможність та збалансованість валютних активів і зобов'язань банків.

Динаміка значень індикаторів банківської безпеки повною мірою відображає реалії розвитку банківської системи протягом останніх дев'яти років. Внутрішня висока ризиковість портфеля активів банків, сформованого до 2008 року, спричинила різке погіршення його якості одразу після початку кризи 2008 року. До цього часу так і не вдалося очистити банківські баланси від проблемних кредитів, оцінка частки простроченої заборгованості залишається низькою з тенденцією до погіршення. Проблеми зі платоспроможністю клієнтів обумовили незадовільний рівень рентабельності активів банків. Неплатоспроможність стала досить частим явищем у діяльності банків, що змусило НБУ «накачати» банківську систему ліквідністю. Наявність значних обсягів коштів при практичній відсутності напрямків їх ефективного розміщення власне й обумовила стрімке покращення поточної платоспроможності (відношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань). У 2011–2012 роках банки ліквідували частину валютних зобов'язань клієнтів завдяки їх трансформації у гривневі та зайняли більш обережну позицію при видачі нових валютних кредитів, але девальвація гривні в 2014–2015 роках знову погіршила оцінку показника. Кризові явища в банківській системі та масові банкрутства спостерігалися передусім серед невеликих установ, що неминуче призвело до зростання рівня концентрації та монополізації галузі. Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків була нестабільною та підвищувалася саме у проблемні періоди (2010, 2011 та 2015 роки), що пояснюється більшою стабільністю установ, які можуть користуватися іноземною ресурсною та консультативною підтримкою. Проблемною стороною діяльності вітчизняних банків протягом усього періоду була недостатність довгострокових фінансових ресурсів, що виражалось через незадовільний рівень співвідношення довгострокових кредитів та депозитів.

Узагальнюючи вищенаведені висновки та тенденції, необхідно зазначити, що банківська система не виконує адекватно свою роль у економіці через певні причини, які мають як екзогенний, так і ендогенний характер. До зовнішніх перепон слід віднести дефіцит довгострокових ресурсів в українській економіці, низьку інвестиційну активність в Україні, часті прояви панічної поведінки населення. Проте не менш важливими є і ендогенні фактори: недостатня якість управління активами, низький рівень сумлінності та відповідальності за порушення інтересів клієнтів, зрощення банківського капіталу з владою.

На рис. 5 представлено динаміку грошово-кредитної безпеки України та оцінок основних факторів її формування.

Грошово-кредитна складова є однією з проблемних ланок фінансової безпеки України. Хоча її загальна оцінка і не коливалася так різко, як це було характерно для вже розглянутих елементів, проте залишалася стабільно низькою, переважно перебуваючи на межі незадовільного рівня протягом усього періоду з 2007 до 2015 року.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

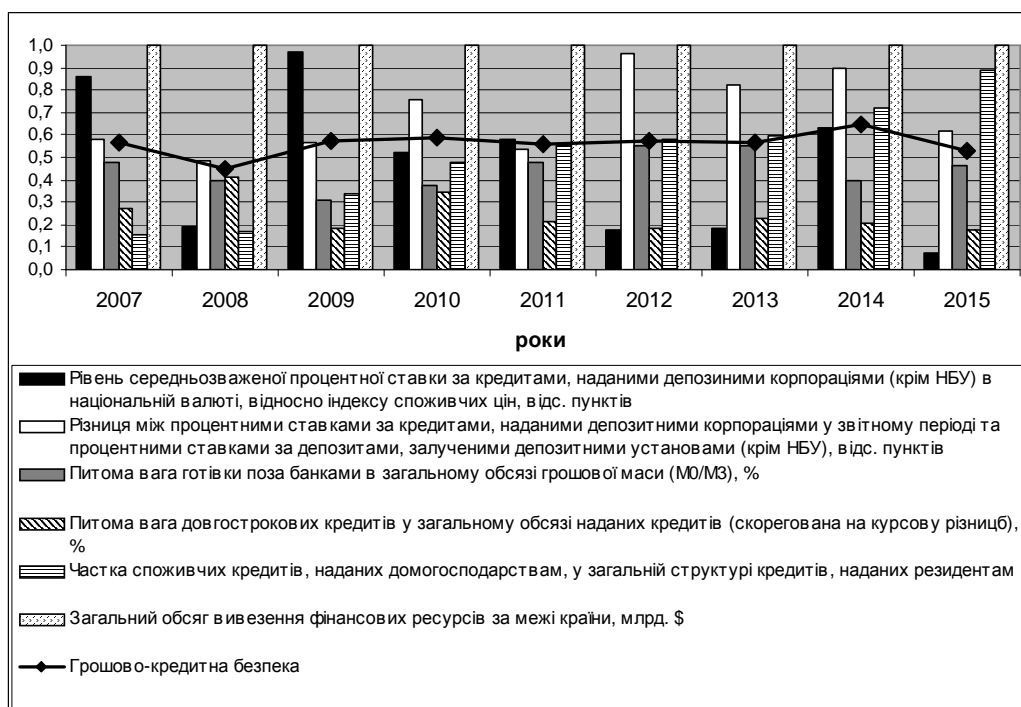

Рис. 5. Динаміка рівня грошово-кредитної безпеки України та нормованих значень її індикаторів у 2007–2015 роках

Джерело: складено автором на основі [3; 6; 8; 13; 18].

Грошово-кредитна безпека України визначається передусім показниками функціонування банківської системи. Фактично, індикатори грошово-кредитної безпеки доповнюють та продовжують оцінку банківської безпеки. Відмінність між двома зазначеними характеристиками фінансової безпеки полягає в орієнтованості показників банківської безпеки на оцінку стану банківських установ, тоді як грошово-кредитна безпека оцінює вплив банківської системи на економіку та умови, які створюються діяльністю банків для розвитку економічної активності. Але в будь-якому випадку обидва види безпеки визначаються в першу чергу активними операціями банків.

Аналогічно до банківської безпеки, у сфері грошово-кредитної безпеки відбулися якісні зміни значень основних індикаторів, що відобразилося на їх оцінках. Якщо основою грошово-кредитної безпеки у 2007 році був задовільний рівень відсоткової ставки за банківськими кредитами, то у 2012, 2013 та 2015 його значення було нижчим критичного. Слід відзначити високу чутливість цього індикатора до економічних та політичних негараздів, адже банківський відсоток як одна з основних складових містить оцінку рівня ризику, яка підвищується у кризові періоди. Екстраполяція загальної динаміки оцінки рівня відсоткової ставки свідчить про його погіршення.

Натомість суттєво покращився показник частки споживчих кредитів у кредитному портфелі банків. Такий факт, на нашу думку, відображає переорієнтацію кредитної політики банків. Якщо до фінансової кризи 2008 року банки проводили досить агресивну політику щодо розширення портфеля споживчих кредитів іноді, навіть, всупереч фінансовій стійкості, то з настанням кризи вони вимушені були переглянути критерії видачі кредитів.

Частка довгострокових (понад 5 років) кредитів у кредитному портфелі банків залишалася стабільно низькою, що в черговий раз підтверджує дефіцит довгострокових ресурсів в економіці, на фоні якого банки не наважуються суттєво нарощувати довгострокові активи. Слід зауважити, що подібна особливість кредитної сфери є несприятливим фактором для розвитку виробництва у країні, адже виробничі підприємства, на

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

відміну від організацій сфери обігу, як правило, потребують вкладень фінансових ресурсів на тривалий період.

Показник різниці між ставками відсотка за кредитними та депозитними операціями банків був важливим для грошово-кредитної безпеки України – його оцінка протягом усього досліджуваного періоду була вищою за загальну оцінку цього виду безпеки. Відносна прийнятність відсоткової маржі за депозитами та кредитами з погляду грошово-кредитної безпеки для економіки нівелювалася надмірно високим рівнем ставки за депозитами, що обумовлювало низьку кредитоспроможність більшості українських виробничих підприємств. Згенерувати 25–30 % річного операційного прибутку на вкладений капітал для виробничого підприємства є надзвичайно складним, що спричиняло переорієнтацію кредитних ресурсів на сферу обігу.

Частка готівки поза банками загалом відображає вже констатовану тенденцію щодо панічної поведінки та вилучення населенням депозитних ресурсів з банківської системи в кризові періоди.

Абсолютно прийнятним з позиції грошово-кредитної безпеки є значення показника обсягів відтоку фінансових ресурсів за межі країни. Вони далеко не досягають рівня в 1 млрд дол. США, який встановлений як верхня межа оптимального значення показника, але вважаємо, що в умовах гострого дефіциту фінансових ресурсів для розвитку економіки України вивезення 200–400 млн дол. США щорічно вже засвідчує недостатню ефективність діяльності уряду. Слід також зважати на високий рівень тінізації вітчизняної економіки та відповідну можливість суттєвого перевищення фактичних обсягів вивезення капіталу над зареєстрованими офіційною статистикою.

На рис. 6 представлено динаміку боргової безпеки України та оцінок основних факторів її формування.

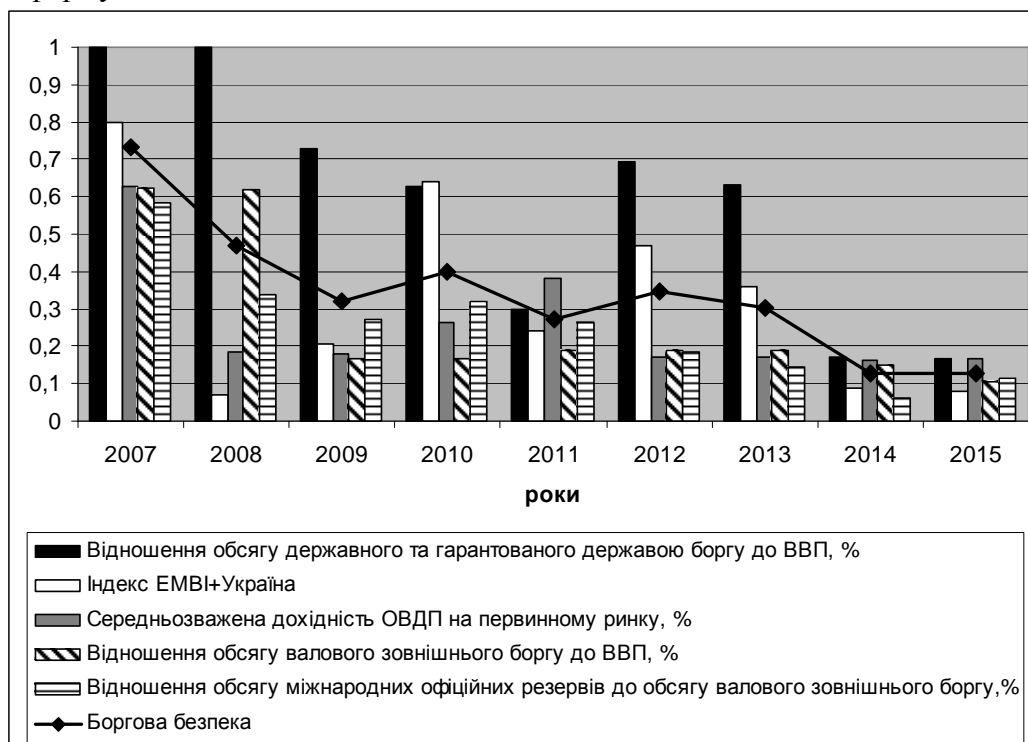

Рис. 6. Динаміка рівня боргової безпеки України та нормованих значень її індикаторів у 2007–2015 роках
Джерело: складено автором на основі [1; 2; 10; 13; 18; 22].

Як вже зазначалося вище, динаміка оцінки боргової безпеки була найбільш слабким місцем у складі елементів фінансової безпеки України. Вона перманентно знижувалася

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

майже в усіх роках досліджуваного періоду. Незначні покращення у 2010 та 2012 роках закріпити не вдалося. У 2014–2015 роках було досягнуто рівня, нижчого за критичну оцінку. Подібна динаміка боргової безпеки України є надзвичайно загрозливою. По-перше, від рівня та стану обслуговування накопичених боргів прямо залежать можливості подальшого запозичення, що особливо важливо у моменти криз та за умови браку внутрішніх ресурсів розвитку. По-друге, вихід на безпечний рівень заборгованості – процес дуже тривалий з огляду на накопичені обсяги боргів.

Характерною рисою динаміки боргової безпеки України є тотальне погіршення усіх її індикаторів за період 2007–2015 років. Дефіцит ресурсів бюджету в умовах ведення військових дій спричинив суттєве зростання державного боргу, який у 2015 році становив майже $\frac{3}{4}$ ВВП. Внесок приватного сектору в погіршення боргової безпеки також був значним, про що свідчить динаміка валового зовнішнього боргу. Динамічне зростання загального боргового навантаження України в умовах ведення військових дій обумовило зростання індексу небезпечності (ЕМВІ) зобов'язань вітчизняних суб'єктів.

Тотальний дефіцит коштів змусив державу вдаватися до підвищення рівня доходності цінних паперів внутрішньої позики, який у 2015 році становив більше 13 % за умови, що верхньою межею задовільного рівня встановлено 5 %.

Потреба подолання девальваційних тенденцій, виконання зобов'язань за державними боргами, строк сплати яких вже наступив, та зростання обсягу заборгованості обумовив зниження абсолютної суми та погіршення оцінки офіційних резервів.

У динаміці боргової безпеки прослідковується вплив багатьох чинників, деякі з них слід віднести до наслідків недорозвинутості вітчизняного фінансового ринку, зокрема нестабільність валютного ринку, відсутність у фінансовій системі достатнього обсягу фінансових ресурсів. Важливим чинником, який вже не відноситься до сфери фінансового ринку, також є нездатність держави ефективно управляти власними видатками.

На рис. 7 представлено динаміку безпеки небанківського фінансового ринку України та оцінок основних факторів її формування.

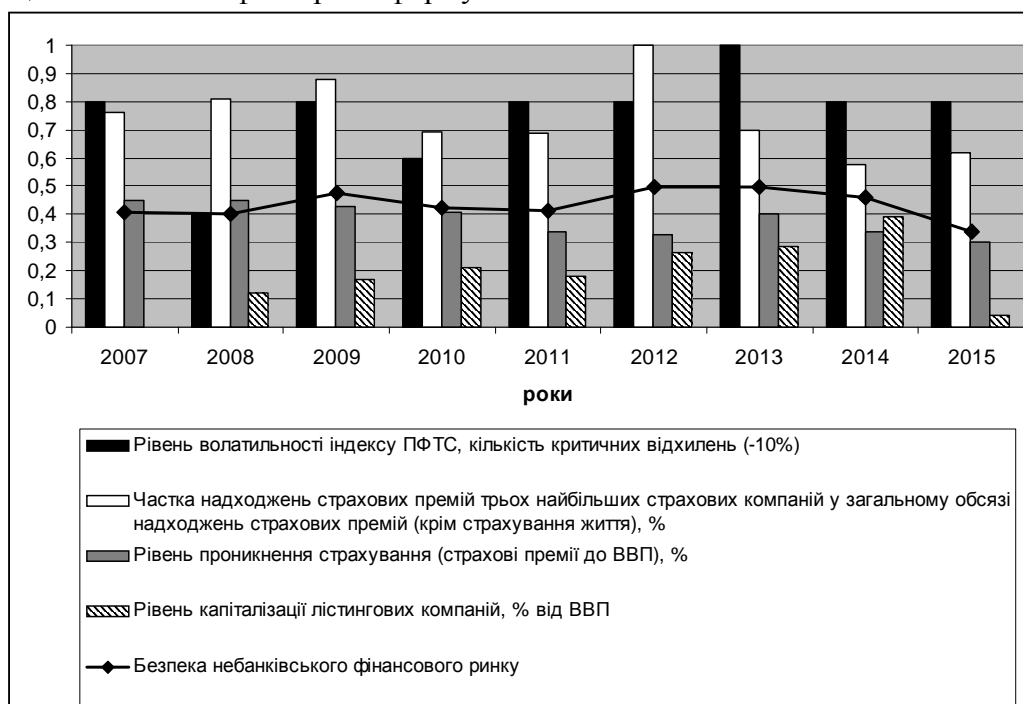

Рис. 7. Динаміка рівня безпеки небанківського фінансового ринку України та нормованих значень її індикаторів у 2007–2015 роках

Джерело: складено автором на основі [7; 12; 16; 17; 19].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Як вже зазначалося вище, загальна динаміка оцінки рівня безпеки небанківського фінансового ринку не завжди корелює з динамікою інших складових фінансової безпеки та її інтегральної оцінки загалом. Особливо це характерно для етапів економічної кризи. Так, у 2009 році спостерігався локальний (на часовому відрізку) мінімум значень бюджетної, банківської, боргової та валютної безпеки, тоді як показники функціонування небанківського фінансового ринку, а отже, і оцінка рівня його безпеки, помітно покращилися. І навпаки – в період відносної стабілізації інших елементів фінансової безпеки (2010–2011 роки) безпека небанківського фінансового ринку погіршилася. Прояви ж політичної кризи 2014–2015 років вплинули негативно на фінансовий ринок загалом. На нашу думку, цей факт свідчить про наявність у небанківського ринку потенціалу до протидії та розвитку в умовах проявів економічної кризи, який, у свою чергу, витікає із пригніченості розвитку небанківської сфери банківською системою. Остання, виступаючи гегемоном вітчизняного фінансового ринку, перебирає на себе більшість вільних ресурсів економіки і лише у кризові періоди небанківські фінансові установи отримують додаткові можливості розвитку на фоні нестабільності та зростання рівня ризику банківських активів.

Прояви політичної нестабільності в Україні нівелювали здобутки розвитку небанківського фінансового ринку та знизили оцінку рівня його безпеки у 2015 році до рекордного з 2007 року мінімуму. Основну роль у згаданому зниженні відіграло падіння рівня капіталізації компаній, допущених до лістингу на українських фондових біржах, що в свою чергу відбулося з причини територіальної концентрації емітентів у східних та південних регіонах України. Військові дії в цьому регіоні та супутні їм економічні й політичні негаразди викликали якщо не знищення, то вихід багатьох емітентів з-під юрисдикції України.

Несприятливою є також динаміка рівня проникнення страхування. Українське населення традиційно не довіряє страховикам та користується їх послугами на мінімально необхідному рівні. Значна ж частина українських підприємств, як вже було зазначено, знаходиться на невідконтрольній законній владі території, що ускладнює їх обслуговування українськими страховиками.

Показники ж проникнення страхування і рівня капіталізації лістингових компаній сукупно формують 2/3 оцінки рівня безпеки небанківського фінансового ринку. За такої умови індикатори, рівень яких є відносно непоганим (невисокий рівень монополізації страхування та волатильності індексу ПФТС), не справляють значного впливу.

Висновок. Проведений аналіз динаміки оцінки рівня фінансової безпеки та факторів, що її формують, дозволяє констатувати значний вплив, який справляють детермінанти розвитку фінансового ринку на фінансову безпеку. Зокрема, є підстави припускати вплив такого комплексу факторів: недостатність фінансових ресурсів у розпорядженні фінансових установ, неефективність їх розміщення в активах, загальна нерозвиненість ринку загалом та небанківського сегмента зокрема, недостатня активність держави на фінансовому ринку як регулятора та як інвестора, низький рівень фінансової грамотності домогосподарств та довіри до фінансових посередників. Наведені припущення потребують подальшої верифікації та встановлення причинно-наслідкових зв'язків, що є умовою розроблення комплексу ефективних заходів щодо покращення впливу фінансового ринку на фінансову безпеку України.

Список використаних джерел

1. Богдан Т. П. Глобальні й внутрішньо економічні фактори переливів іноземного позичкового капіталу та їх наслідки для економіки України / Т. П. Богдан // Фінанси України. – 2015. – № 7. – С. 39–56.
2. Богдан Т. П. Тренди глобального фінансового ринку під впливом боргових процесів у розвинутих країнах / Т. П. Богдан // Фінанси України. – 2014. – № 7. – С. 31–48.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

3. *Верещагіна Т. М.* Грошово-кредитна складова національної економічної безпеки в контексті фінансового розвитку України / Т. М. Верещагіна // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент. – 2014. – Вип. 4. – С. 148–152.
4. *Виконання державного бюджету* // Офіційний веб-сайт Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>.
5. *Гасанов С. С.* Напрямки формування фіскальної політики в аспекті асоціації України з ЄС / С. С. Гасанов, В. П. Кудряшов, Р. Л. Балакін // Фінанси України. – 2014. – № 1. – С. 22–38.
6. *Гребеник Н.* Основні віхи у формуванні та проведенні грошово-кредитної (монетарної) політики в Україні. Стаття друга. Розвиток і оптимізація механізмів та інструментів монетарної політики / Н. Гребеник // Вісник НБУ. – 2010. – № 2. – С. 10–15.
7. *Індекс ПФТС* [Електронний ресурс] // Інтернет-сайт ПАТ «Фондова біржа ПФТС». – Режим доступу : <http://www.pfts.ua/uk/shares-indexes/?firstDate=01.01.2007&lastDate=01.01.2016>.
8. *Колеснікова Г. В.* Регуляторний вплив Національного банку України на динаміку кредитування малого підприємництва / Г. В. Колеснікова // Економічний вісник Донбасу. – 2013. – № 3. – С. 161–171.
9. *Кондрацька Н. М.* Валютна безпека: стан, загрози та напрями підвищення / Н. М. Кондрацька, О. В. Мулярчук // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції : збірник наукових праць. – 2012. – № 3. – С. 68–76.
10. *Кучер Г.* Розвиток ринку внутрішніх державних боргових зобов'язань України / Г. Кучер // Вісник КНТЕУ. – 2011. – № 2. – С. 47–65.
11. *Лондар С. Л.* Співробітництво України та МВФ як фактор макрофінансової стабілізації / С. Л. Лондар, К. В. Кузнецов // Фінанси України. – 2015. – № 4. – С. 48–66.
12. *Огляд ринків* [Електронний ресурс] // Офіційна інтернет-сторінка Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/content/oglyad-rinkiv.html>.
13. *Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>.
14. *Папаїка О. О.* Банківська і ринкова ліквідність як індикатори фінансової стабільності в країні / О. О. Папаїка, В. А. Косошов // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 6. – С. 380–388.
15. *Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України* [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=cf1a6236-2e54-49b5-9d46-894a4bcdf481>.
16. *Річна звітність* [Електронний ресурс] // Офіційна інтернет-сторінка Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. – Режим доступу : <http://www.nssmc.gov.ua/activities/annual>.
17. *Солтис О.* Оцінювання ефективності функціонування фондового ринку України / О. Солтис // Галицький економічний вісник. – 2012. – № 3. – С. 102–108.
18. *Статистика* [Електронний ресурс] // Офіційне інтернет-представництво Національного банку України. – Режим доступу : http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65162&cat_id=36674.
19. *Статистична інформація* [Електронний ресурс] // Офіційна інтернет-сторінка Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.
20. *Шлапак О. В.* Державні фінанси в сучасних умовах: проблеми стабілізації та антикризового управління / О. В. Шлапак // Фінанси України. – 2014. – № 4. – С. 7–31.
21. *Khraban A., Kalynovskii O.* Use of non-deliverable Forwards to Hedge Foreign Exchange Risks / A. Khraban, O. Kalynovskii // Наукові записки НаУКМА. Економічні науки. – 2012. – Т. 133. – С. 131–139.
22. *Ukraine: Request for Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility and Cancellation of Stand-By Arrangement – Staff Report; Press Release; and Statement by the Executive Director for Ukraine* [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

<https://books.google.com.ua/books?id=SlfnBwAAQBAJ&pg=PA43&lpg=PA43&dq=embi+ukraine+2015&source=bl&ots=2fcVEeb3zS&sig=YwRKuhBqDwjAzpVhQHPgwx6Tjk&hl=uk&sa=X&ved=0ahUKEwiB3OH99szNAhWiC5oKHQ8dDOoQ6AEISDAJ#v=onepage&q=embi%20ukraine%202015&f=false>.

References

1. Bohdan, T.P. (2015). Hlobalni y vnutrishno ekonomichni faktory perelyviv inozemnoho pozychkovoho kapitalu ta yikh naslidky dlia ekonomiky Ukrainy [Global and internal economic factors spillovers of foreign loan capital and their consequences for the economy of Ukraine]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, no. 7, pp. 39–56 (in Ukrainian).
2. Bohdan, T.P. (2014). Trendy hlobalnoho finansovoho rynku pid vplyvom borhovykh protsesiv u rozvynutykh krainakh [Trends of global financial market influenced the processes of debt in developed countries]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, no. 7, pp. 31–48 (in Ukrainian).
3. Vereschahina, T.M. (2014). Hroshovo-kredytna skladova natsionalnoi ekonomichnoi bezpeky v konteksti finansovoho rozvytku Ukrainy [The monetary component of national economic security in the context of financial growth of Ukraine]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Seriiia : Ekonomika i menedzhment – Bulletin of Sumy NAU. Ser. Economics and management*, vol. 4, pp. 148–152 (in Ukrainian).
4. *Vykonannia derzhavnogo biudzhetu [Execution of the State Budget]* (2016). State Treasury of Ukraine. Retrieved from <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>.
5. Hasanov, S.S., Kudriashov, V.P. & Balakin, R.L. (2014). Napriamky formuvannia fiskalnoi polityky v aspekti asotsiatsii Ukrainy z YeS [Directions forming of fiscal policy in aspect EU-Ukraine Association]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, no. 1, pp. 22–38 (in Ukrainian).
6. Hrebenyk, N. (2010). Osnovni vikhy u formuvanni ta provedenni hroshovo-kredytnoi (monetarnoi) polityky v Ukraini. Stattia druha. Rozvytok i optymizatsiia mekhanizmiv ta instrumentiv monetarnoi polityky [Milestones in the formulation and conduct of monetary policy in Ukraine. Second article. Development and optimization of mechanisms and instruments of monetary policy]. *Visnyk NBU – Visnyk of the National Bank of Ukraine*, no. 2, pp. 10–15 (in Ukrainian).
7. Indeks PFTS [The PFTS index] (2016). PJSC “Stock Exchange PFTS”. Retrieved from <http://www.pfts.ua/uk/shares-indexes/?firstDate=01.01.2007&lastDate=01.01.2016>.
8. Koliesnikova, H.V. (2013). Rehuliatorny vplyv Natsionalnoho banku Ukrainy na dynamiku kredytuvannia maloho pidpriemnytstva [The regulatory impact of the National Bank of Ukraine on the dynamics of lending to small businesses]. *Ekonomichnyj visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, no. 3, pp. 161–171 (in Ukrainian).
9. Kondratska, N.M. & Muliarchuk, O.V. (2012). Valiutna bezpeka: stan, zahrozy ta napriamy pidvyschennia [Currency safety: The state of threat and direction of improvement]. *Problemy ratsionalnoho vykorystannia sotsialno-ekonomichnoho ta pryrodno-resursnoho potentsialu rehionu: finansova polityka ta investytsii*, no. 3, pp. 68–76 (in Ukrainian).
10. Kucher, H. (2011). Rozvytok rynku vnutrishnykh derzhavnykh borhovykh zoboviazan Ukrainy [Market development of the government domestic debt Ukraine]. *Visnyk KNTEU – Herald of KNUTE*, no. 2, pp. 47–65 (in Ukrainian).
11. Londar, S.L. and Kuznietsov, K.V. (2015). Spivrobotnytstvo Ukrainy ta MVF yak faktor makrofinansovoi stabilizatsii [Cooperation between Ukraine and the IMF as a factor in macro-financial stabilization]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, no. 4, pp. 48–66 (in Ukrainian).
12. *Ohliad rynkiv [Market Review]* (2016). The official site of The National Commission for State Regulation of Financial Services Markets. Retrieved from <http://nfp.gov.ua/content/oglyad-rinkiv.html>.
13. *The official site of The Ministry of Finance of Ukraine* (2016). Retrieved from <http://www.minfin.gov.ua/>.
14. Papaika, O.O. & Kosohov, V.A. (2014). Bankivska i rynkova likvidnist yak indykatory finansovoi stabilnosti v kraini [Banking and market liquidity as indicators of financial stability in the country]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual Problems of Economics*, no. 6, pp. 380–388 (in Ukrainian).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

15. *Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy: Nakaz Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy vid 29.10.2013 № 1277 [On approval of guidelines for the calculation of economic security of Ukraine: Order of Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine from 29.10.2013 № 1277]*. Retrieved from <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=cf1a6236-2e54-49b5-9d46-894a4bcdf481>.

16. *Richna zvitnist [Annual reports]* (2016). The official site of The National Securities and Stock Market Commission. Retrieved from <http://www.nssmc.gov.ua/activities/annual>.

17. Soltys, O. (2012). Otsiniuvannia efektyvnosti funktsionuvannia fondovoho rynku Ukrainy [Measuring performance of the stock market of Ukraine], *Halytskyj ekonomichnyj visnyk – Galician Economic Bulletin*, no. 3, pp. 102–108 (in Ukrainian).

18. *Statystyka [Statistics]* (2016). The official site of The National Bank of Ukraine. Retrieved from http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65162&cat_id=36674.

19. *Statystychna informatsiia [Statistical information]* (2016). The official site of The State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from <http://ukrstat.gov.ua>.

20. Shlapak, O.V. (2014). Derzhavni finansy v suchasnykh umovakh: problemy stabilizatsii ta antykryzovoho upravlinnia [Public finances in the present conditions: problems of stabilization and crisis management]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, no. 4, pp. 7–31 (in Ukrainian).

21. Khraban, A. & Kalynovskii, O. Use of non-deliverable Forwards to Hedge Foreign Exchange Risks. *Naukovi zapysky NaUKMA. Ekonomichni nauky*, vol. 133, pp. 131–139.

22. International Monetary Fund (2016), Ukraine: Request for Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility and Cancellation of Stand-By Arrangement. Retrieved from <https://books.google.com.ua/books?id=SlfnBwAAQBAJ&pg=PA43&lpg=PA43&dq=embi+ukraine+2015&source=bl&ots=2fcVEeb3zS&sig=YwRKuhBqDwjAzpVhQHPgwx6Tjk&hl=uk&sa=X&ved=0ahUKEwiB3OH99szNAhWiC5oKHQ8dDOoQ6AEISDAJ#v=onepage&q=embi%20ukraine%202015&f=false>.

Бондаренко Дмитро Володимирович – аспірант кафедри фінансів підприємств і установ, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Бондаренко Дмитрій Владимирович – аспірант кафедри фінансов підприємств і установ, Чернігівський національний технологічний університет (ул. Шевченка, 95, г. Чернігів, 14027, Україна).

Bondarenko Dmytro – PhD student of Department of Finance of Enterprises and Institutions, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

УДК 657.213:657.422.1:336.713

Вікторія Амбарчян

**МЕТОДИКА ОБЛІКУ КРЕДИТІВ ЗА АМОРТИЗОВАНОЮ СОБІВАРТІСТЮ
ЗА УМОВ ЗМЕНШЕННЯ ЇХ КОРИСНОСТІ**

Викторія Амбарчян

**МЕТОДИКА УЧЕТА КРЕДИТОВ ЗА АМОРТИЗИРОВАННОЙ
СЕБЕСТОИМОСТЬЮ В УСЛОВИЯХ УМЕНЬШЕНИЯ ИХ ПОЛЕЗНОСТИ**

Victoria Ambarchian

**METHODOLOGY OF ACCOUNTING OF LOANS, MEASURED BY AMORTIZED
COST, IN TERMS OF REDUCTION OF THEIR USEFULNESS**

Розглянуто методика обліку кредитів, які відповідно до МСФЗ класифікуються як фінансові активи, що обліковуються за амортизованою собівартістю. Розкрито суть амортизованої собівартості як методу подальшої оцінки фінансових інструментів, що передбачає застосуванням методу ефективної ставки відсотка. Складено графік обліку кредиту, наданого суб'єкту господарювання, із неоднаковими за тривалістю періодами надходження грошових потоків. Розраховано дохідність кредиту в кожному обліковому періоді та загальну річну дохідність. Розраховано суму резерву за кредитом, що формується внаслідок виникнення об'єктивних свідчень непогашення 25 % грошових потоків. Побудовано графік амортизації фінансового активу за умов зменшення корисності кредиту в 4 періоді. На рахунках бухгалтерського обліку відображено процедури подальшої оцінки та формування резерву за наданим кредитом. Пояснено причини неповної амортизації дисконту у випадку зменшення корисності кредиту, а також можливі шляхи відображення різниці між первісною та наступною амортизаціями на рахунках бухгалтерського обліку.

Ключові слова: облік, кредит, амортизована собівартість, зменшення корисності, резерв, теперішня вартість грошових потоків.

Табл.: 3. Бібл.: 10.

Рассмотрена методика учета кредитов, которые в соответствии с МСФО классифицируются как финансовые активы, учитываемые по амортизированной себестоимости. Раскрыто суть амортизированной себестоимости как метода дальнейшей оценки финансовых инструментов, который предполагает использование метода эффективной ставки процента. Составлен график учета кредита, предоставленного субъекту хозяйственной деятельности, с неодинаковыми за продолжительностью периодами поступления денежных потоков. Рассчитана доходность кредита в каждом учетном периоде и общую годовую доходность. Рассчитана сумма резерва по кредиту, который формируется в результате появления объективных доказательств непогашения 25 % денежных потоков. Построен график амортизации финансового актива при условии уменьшения полезности в 4 периоде. На счетах бухгалтерского учета отобразено процедуры дальнейшей оценки и формирования резерва за предоставленным кредитом. Объяснены причины неполной амортизации дисконта в случае уменьшения полезности кредита, а также возможные способы отображения разницы между первичной и последующей амортизациями дисконта на счетах бухгалтерского учета.

Ключевые слова: учет, кредит, амортизированная себестоимость, уменьшение полезности, резерв, теперешняя стоимость денежных потоков.

Табл.: 3. Библ.: 10.

The paper considers methodology of loans accounting that classify as financial assets measured at amortized cost under IFRS. The author discloses the economic sense of amortized cost as the method of further measurement of financial instruments with the application of the effective interest rate method. The article contains accounting chart of the loan provided to the legal entity, with unequal periods of cash flow incomes. Profitability of financial instrument in each accounting period as well as annual profitability is calculated. The author calculates the sum of reserve, created as a result of objective evidences of failure to cover 25% of cash flows. The accounting chart of financial asset accounting in terms of loan impairment in the 4th period is built. The procedures of loan further measurement and impairment are registered on accounts. The author explains the reasons of incomplete amortization of discount after loan impairment and offers possible versions to present differences between initial and further amortization of discount on accounts.

Key words: accounting, loan, amortized cost, impairment, reserve, present value of cash flows.

Табл.: 3. Bibl.: 10.

JEL Classification: M 41

Постановка проблеми. Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» банки зобов'язані вести облік відповідно до нормативних положень НБУ та складати фінансову звітність за МСФЗ [1]. Кредити, що надаються банками, обліковуються за амортизованою собівартістю. Процедура обліку за амортизованою собівартістю передбачає застосування методу ефективної ставки відсотка для розрахунку вартості активу на початок кожного періоду і здійснення амортиза-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

ції дисконту/премії. Відсутність у навчальній літературі прикладів обліку кредитів банків за амортизованою собівартістю та формування резервів у випадку зменшення їх корисності визначає актуальність статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання обліку фінансових активів банків за амортизованою собівартістю та формування резервів для покриття фактичних збитків від зменшення їх корисності розглянуті у працях Л. П. Снігурської [2; 3; 4], П. М. Сенищ, В. І. Ричаківська, М. Л. Лапішко [4]. Проте окремі аспекти обліку кредитів та розрахунку резервів не були розкриті у працях вищезазначених авторів, що потребує додаткового висвітлення.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У статті поетапно розкрито процедури бухгалтерського обліку фінансового активу, що оцінюється за амортизованою собівартістю, складено графіки обліку кредиту за умов його безризиковості та у випадку зменшення корисності.

Мета статті. Мета статті полягає в розкритті методики обліку кредиту за амортизованою собівартістю на основі числового прикладу, а також розрахунку сум резерву до формування у випадку наявності об'єктивних свідчень зменшення корисності кредиту.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до МСБО 32 «Фінансові інструменти: подання», кредити, що надаються банками суб'єктам господарювання, класифікуються як фінансові активи, оскільки є «контрактним правом отримувати грошові кошти або інший фінансовий актив від іншого суб'єкта господарювання» [5, п. 11]. Згідно з МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» кредити оцінюються за амортизованою собівартістю, оскільки відповідають встановленим у стандарті критеріям: «актив утримують у моделі бізнесу, мета якої - утримання активів задля збирання контрактних грошових потоків» [6, п. 4.1.2], та «контрактні умови фінансового активу передбачають у певні дати надходження грошових потоків, які є лише погашенням основної суми та сплатою відсотків на непогашену основну суму» [6, п. 4.1.2]. Амортизована собівартість фінансового активу розраховується із застосуванням методу ефективної ставки відсотка.

Процедури обліку кредитів банками України встановлюються НБУ відповідно до МСФЗ. У Правилах бухгалтерського обліку доходів і витрат банками України № 255 визначено, що амортизована собівартість фінансового розраховується за формулою:

$$Асбв = ПВ - H_{\text{пог}} \pm A_{\text{різн}} (ПВ - (H + \%)) - Зк, \quad (1)$$

де $Асбв$ – амортизована собівартість кредиту (балансова вартість); $ПВ$ – первісна вартість (чиста балансова вартість); $H_{\text{пог}}$ – погашена основна сума боргу; $A_{\text{різн}}$ – накопичена амортизація будь-якої різниці між первісною вартістю та вартістю погашення; H – погашена номінальна вартість кредиту; $\%$ – сума нарахованих процентів за весь термін користування кредитом; $Зк$ – визнане зменшення корисності кредиту (сума сформованого резерву) [7].

Для кращого розуміння процедури оцінювання кредиту за амортизованою собівартістю із застосуванням ефективної ставки відсотка необхідно виконати практичні розрахунки.

Приклад: 12.03.2015 р. банк надав кредит суб'єкту господарювання в розмірі 35 000 грн. Строк кредитування - 7 місяців. Номінальна ставка – 22 % річних. База нарахування – факт/факт. Плата за оформлення кредитної справи клієнта – 700 грн. Нарухування та отримання процентів щомісяця. Основна сума погашається в кінці кредитної угоди. За результатами оцінювання фінансового стану позичальника ризик неповернення кредиту на момент його надання відсутній.

Відповідно до Інструкції № 481, комісія за оформлення кредитної справи відображається в обліку як неамортизований дисконт, а чиста балансова вартість кредиту становить 34 300 грн.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У правилах № 255 визначено, що в бухгалтерському обліку нарахування доходів та амортизація дисконту/премії за кредитами повинна відображатися не рідше одного разу на місяць [7, п. 1.1, р. III]. Тому за умовами прикладу обліковим періодом буде місяць, а нарахування доходів та амортизація дисконту здійснюватиметься в кінці кожного облікового періоду. Графік грошових потоків представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Графік грошових потоків за наданим кредитом

№ облікового періоду	Дата облікового періоду	Кількість днів	Грошові потоки
0	12.03.2015		-34300
1	31.03.2015	20	$(35000 \cdot 0,22) : 366 \cdot 20 = 420,77$
2	30.04.2015	30	631,15
3	31.05.2015	31	652,19
4	30.06.2015	30	631,15
5	31.07.2015	31	652,19
6	31.08.2015	31	652,19
7	30.09.2015	30	631,15
8	12.10.2015	12	$35000 + (35000 \cdot 0,22) : 366 \cdot 12 = 35252,46$

Ефективна ставка відсотка розраховується виходячи з формули (2):

$$PV_{FCF} = \sum_{i=1}^n \frac{CF_i}{(1+i_{ef})^t}, \quad (2)$$

де PV_{FCF} – теперішня вартість первісно очікуваних грошових потоків; CF_i – грошовий потік у i -му періоді; i_{ef} – ефективна ставка відсотка; n – кількість облікових періодів; t – тривалість періоду до виникнення i -го грошового потоку (від моменту виникнення грошових потоків за фінансовим інструментом).

За умовами прикладу, ефективна ставка визначається за рівнянням:

$$34300 = \frac{420,77}{(1+i_{ef})^{20/365}} + \frac{631,16}{(1+i_{ef})^{50/365}} + \frac{652,19}{(1+i_{ef})^{81/365}} + \frac{631,15}{(1+i_{ef})^{111/365}} + \frac{652,19}{(1+i_{ef})^{142/365}} + \frac{652,19}{(1+i_{ef})^{173/365}} + \frac{631,15}{(1+i_{ef})^{203/365}} + \frac{35252,46}{(1+i_{ef})^{215/365}}.$$

Для спрощення розрахунків, нормативними актами НБУ рекомендується використовувати функцію ЧИСТВНДОХ (для грошових потоків, що виникають через різні за тривалістю часові проміжки). Розрахована ефективна ставка відсотка $i_{ef} = 0,290214845$, або 29,0215 %.

Проте, враховуючи, що тривалість кожного облікового періоду неоднакова, сума процентних доходів має бути розрахована із використанням денної ефективної ставки відсотка. Відповідно до Методичних рекомендацій № 171 [8] річна ефективна ставка відсотка трансформується в денну за формулою (3):

$$I_{efd} = (100\% + i_{ef})^{d/365} - 100\%. \quad (3)$$

За умовами прикладу, $I_{efd} = (100\% + 29,0215\%)^{1/365} - 100\% = 0,0697077\%$.

Далі потрібно побудувати графік обліку кредиту, що обліковується за амортизованою собівартістю із використанням методу ефективної ставки відсотка (табл. 2).

Таблиця 2

Графік обліку кредиту за амортизованою собівартістю

Період	А _{св} на початок періоду	Доходи			Грошові потоки			А _{св} на кінець періоду	Дохідність за кожний період	Річна дохідність
		нараховані доходи	амортизація дисконту	всього	проценти	основна сума	всього			
1	2=9 _{n-1}	3=N*i	4=5-3	5=2*i _{еф}	6	7	8=6+7	9=2+3+4-8	10=5/2	11
0								34300		
1	34300,00	420,77	60,61	481,37	420,77	0,00	420,77	34360,61	0,0140	0,28962
2	34360,61	631,15	94,72	725,87	631,15	0,00	631,15	34455,33	0,0211	0,28962
3	34455,33	652,19	100,21	752,40	652,19	0,00	652,19	34555,54	0,0218	0,28962
4	34555,54	631,15	98,84	729,99	631,15	0,00	631,15	34654,38	0,0211	0,28962
5	34654,38	652,19	104,56	756,74	652,19	0,00	652,19	34758,94	0,0218	0,28962
6	34758,94	652,19	106,84	759,03	652,19	0,00	652,19	34865,78	0,0218	0,28962
7	34865,78	631,15	105,39	736,54	631,15	0,00	631,15	34971,17	0,0211	0,28962
8	34971,17	252,46	41,20	293,66	252,46	35000,00	35252,46	0,00	0,0084	0,28962

Джерело: складено та розраховано автором.

Розрахунок дохідності (стовпчики 10, 11 таблиці 2) здійснюється з метою перевірки правильності проведених розрахунків. Дохідність за кожний обліковий період не є однаковою, що пояснюється різною тривалістю періодів. Для приведення показників періодичної дохідності до єдиного вимірника – річної дохідності фінансового інструменту – використовується формула (4):

$$i_{ef} = (100\% + i_{efd})^{365/d} - 100\% \quad (4)$$

В обліку будуть відображені такі проведення (на прикладі першого року):

- Відображення первісної вартості наданого кредиту:

Дебет	Кредит, що наданий суб'єкту господарювання	35 000
Кредит	Кошти на поточних рахунках суб'єктів господарювання	34 300
Кредит	Неамортизований дисконт за кредитом, що наданий суб'єкту господарювання	700
- Нарахування процентних доходів у першому році користування кредитом:

Дебет	Дебіторська заборгованість за нарахованими доходами	420,77
Кредит	Процентні доходи за кредитом, що наданий суб'єкту господарювання	420,77
- Амортизація дисконту в першому році користування кредитом:

Дебет	Неамортизований дисконт за кредитом, що наданий суб'єкту господарювання	60,61
Кредит	Процентні доходи за кредитом, що наданий суб'єкту господарювання	60,61
- Відображення суми отриманих процентів:

Дебет	Кошти на поточних рахунках суб'єктів господарювання	420,77
Кредит	Дебіторська заборгованість за нарахованими доходами	420,77

Таким чином, за рахунком 6 класу Плану рахунків відображається загальна сума процентних доходів – 481,37 грн – добуток амортизованої собівартості та розрахованої ефективної ставки відсотка (стовпчик 5 таблиці 2).

У первісному графіку погашення кредиту не відображено формування резерву, оскільки оцінка фінансового стану та стану обслуговування боргу показали відсутність ризику непогашення частини кредиту або всієї суми. Наступним етапом дослідження є розрахунок амортизованої собівартості кредиту у випадку зменшення його корисності, що вимагає формування резерву для покриття ризику непогашення наданих активів.

В Інструкції № 481 встановлено, що «банк має визначати зменшення корисності фінансового активу або групи фінансових активів, якщо є об'єктивне свідчення зменшен-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

ня їх корисності внаслідок однієї або кількох подій, що відбулися після первісного визнання активу, і така подія впливає на попередньо оцінені майбутні грошові потоки від фінансового активу» [9]. Таким чином, підставою для формування резервів є фактичне (не очікуване) зменшення сум грошових потоків у порівнянні із затвердженими в договорі. Сума резерву розраховується за формулою (5):

$$\text{Резерв} = BV - TV_{mgn}, \quad (5)$$

де BV – балансова вартість кредиту (амортизована собівартість у періоді зменшення корисності), TV_{mgn} – теперішня вартість первісно очікуваних грошових потоків очікуваних грошових потоків.

Принцип понесених збитків покладений в основу методики розрахунку резерву за кредитами, що розкрита в Інструкції № 481 [9]. Процедура визначення сум резервів передбачає оцінювання ризиків за результатами аналізу фактичних показників, що свідчать про зменшення корисності активу та неможливість його часткового або повного погашення.

Таким чином, в обох вищезазначених нормативних актах НБУ вимагає використовувати модель понесених збитків – формування резервів вже після виникнення об’єктивних свідчень непогашення первісно очікуваних грошових потоків.

Варто зазначити, що МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» рекомендує інший підхід до оцінювання ризиків та формування резервів – модель очікуваних збитків. У п. 5.5 МСФЗ 9 визначено, що суб’єкт господарювання повинен у звітному періоді формувати резерви для покриття очікуваних збитків від знецінення кредиту в майбутньому [6, п. 5.5]. Тобто майбутній кредитний ризик оцінюється в кожному періоді на основі наявної в поточному періоді інформації. Відрахування до резервів здійснюються до періоду, а списання кредиту за рахунок резервів – виключно в момент фактичного неотримання грошових коштів за умовами договору.

Величина ризику за кредитами розраховується відповідно до Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями № 351 [10], що затверджено 30.06.2016 р. У Положенні для розрахунку резерву застосовується модель очікуваних збитків – застосовуються показники EAD (експозиція під ризиком), PD (імовірність дефолту боржника/контрагента) та LGD (втрати в разі дефолту). Це Положення розроблене відповідно до рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду і не суперечить положенням МСФЗ 9. Проте на момент написання статті не було внесено відповідних змін в Інструкцію № 481, що дозволяє застосовувати модель понесених збитків для розрахунку резервів за кредитами.

Як продовження прикладу 1 припустимо, що, застосувавши методику оцінювання кредитного ризику, в 4 періоді банк розрахував коефіцієнт непогашення кредиту – 0,25.

Починаючи з 4 періоду грошові потоки будуть зменшені на 25 %, теперішня вартість первісно очікуваних грошових потоків становитиме:

$$PV_{FCF} = \frac{631,15 \cdot 0,75}{(1 + 0,29051)^{30/365}} + \frac{652,19 \cdot 0,75}{(1 + 0,29051)^{61/365}} + \frac{652,19 \cdot 0,75}{(1 + 0,29051)^{92/365}} + \frac{631,15 \cdot 0,75}{(1 + 0,29051)^{122/365}} + \frac{35252,46 \cdot 0,75}{(1 + 0,29051)^{134/365}} = 25901,82.$$

У графіку погашення кредиту відображаються суми резерву (табл. 3).

Таблиця 3

Розрахунок амортизованої собівартості фінансового активу у випадку зменшення корисності в третьому періоді

Період	А _{св} на початок періоду	Доходи			Грошові потоки		
		нараховані доходи	амортизація дисконту	всього	проценти	основна сума	всього
<i>1</i>	$2=9_{n-1}$	$3=N*i$	$4=5-3$	$5=2*i_{ef}$	<i>6</i>	<i>7</i>	$8=6+7$
0							
1	34300,00	420,77	60,61	481,37	420,68	0,00	420,68
2	34360,70	631,15	94,72	725,87	631,15	0,00	631,15
3	34455,42	652,19	100,21	752,40	652,19	0,00	652,19
4	34555,64	631,15	98,84	729,99	473,36	0,00	473,36
5	25901,81	652,19	-86,57	565,61	468,78	0,00	468,78
6	25998,64	652,19	-84,46	567,73	458,77	0,00	458,77
7	26107,60	631,15	-79,62	551,52	434,78	0,00	434,78
8	26224,35	252,46	-32,25	220,21	189,35	26250,00	26439,35

Період	А _{св} на кінець періоду до формування резерву	Сума очікуваного відшкодування	Сума резерву	Асбв на кінець періоду	Дохідність за кожний період	Річна дохідність
<i>1</i>	$9=2+3+4-8$	$10=PV_{FCF}$	$11=9-10$	$12=9-11$	$13=2/5$	<i>14</i>
0	34300,00			34300,00		
1	34360,70	34360,70	0,00	34360,70	0,01403	0,28962
2	34455,42	34455,42	0,00	34455,42	0,02113	0,28962
3	34555,64	34555,64	0,00	34555,64	0,02184	0,28962
4	34812,27	25901,81	8910,46	25901,81	0,02113	0,28962
5	25998,64	25998,64	0,00	25998,64	0,02184	0,28962
6	26107,60	26107,60	0,00	26107,60	0,02184	0,28962
7	26224,35	26224,35	0,00	26224,35	0,02113	0,28962
8	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00840	0,28962

Джерело: складено та розраховано автором.

Так, у табл. 2 розраховано суми резервів, які формує банк внаслідок зменшення грошових потоків на 25 %. Загальна сума сформованого резерву – 8 910,46 грн. В обліку формування резерву відображається проведенням:

Дебет Відрахування в резерви під надані кредити суб'єктам господарювання 8 910,46

Кредит Резерви під надані кредити суб'єктам господарювання 8 910,46

Важливо зауважити, що за первісних умов кредитування (без зменшення корисності та формування резерву) вся сума неамортизованої премії – 700 грн – амортизується на кінець періоду. Проте в графіку обліку кредиту за умов формування резерву в 4 періоді сума амортизації дисконту становить 71,49 грн. Причина такої невідповідності в тому, що первісні грошові потоки, за якими розрахована ефективна ставка відсотка, не відповідають фактичним (змінені внаслідок непогашення частини заборгованості). Відповідно, розрахована амортизована собівартість на кінець кожного періоду в табл. 2 не відповідає аналогічним показникам у табл. 3 (під впливом зменшення корисності кредиту), тому й сума амортизації премії за весь період не відповідає показнику на початок періоду. Альтернативний варіант розрахунку амортизації фінансового активу з повною амортизацією премії запропоновано Л. П. Снігурською в статті «Проблеми формування банком облікової політики щодо кредитів та інших фінансових активів зі зменшеною корисністю» [2; 3]. Автор пропонує чотири варіанти обліку знеціненого кредиту з повною амортизацією дисконту/премії:

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

- варіант 1: різниця між амортизацією дисконту за первісних умов та після знецінення кредиту відображаються за рахунками амортизації премії/дисконту (розглянуто в таблиці 3);

- варіант 2: різниця між амортизацією дисконту за первісних умов та після знецінення кредиту відноситься на рахунок резерву;

- варіант 3: різниця між амортизацією дисконту за первісних умов та після знецінення кредиту відноситься на рахунок процентних доходів;

- варіант 4: різниця між амортизацією дисконту за первісних умов та після знецінення кредиту відноситься на рахунок резерву в кореспонденції з процентними доходами.

Висновки і пропозиції. В результаті проведених розрахунків розкрито методику обліку фінансових активів за амортизованою собівартістю із застосуванням методу ефективної ставки відсотка. Наведено розрахунок амортизованої собівартості кредиту в кожному обліковому періоді за умов безризиковості активу та за наявності ризику непогашення.

Список використаних джерел

1. *Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні* [Електронний ресурс] : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
2. Снігурська Л. П. Проблеми формування банком облікової політики щодо кредитів та інших фінансових активів зі зменшеною корисністю (частина 1) / Л. П. Снігурська // Вісник НБУ. – 2014. – № 9. – С. 24–30.
3. Снігурська Л. П. Проблеми формування банком облікової політики щодо кредитів та інших фінансових активів зі зменшеною корисністю (частина 2) / Л. П. Снігурська // Вісник НБУ. – 2014. – № 10. – С. 34–46.
4. *Оцінювання фінансових інструментів банку за Міжнародними стандартами фінансової звітності: навч. посіб.* / П. М. Сенищ, В. І. Ричаківська, М. Л. Лапішко, Л. П. Снігурська. – К. : УБС НБУ, 2009. – 451 с.
5. *МСБО 32 «Фінансові інструменти: подання»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua>.
6. *International Financial Reporting Standard 9 “Financial instruments”* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ifrs.org.
7. *Правила бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України* [Електронний ресурс] : затв. Постановою Правління НБУ 18.06.2003 № 255. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua>.
8. *Методичні рекомендації щодо розрахунку ефективної ставки відсотка за фінансовими інструментами в банках України* [Електронний ресурс] : схвалено Постановою Правління НБУ 01.06.2011 р. № 171. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua>.
9. *Інструкція з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України* [Електронний ресурс] : затв. Постановою Правління НБУ № 481 від 27.12.2007. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua>.
10. *Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями* [Електронний ресурс] : затв. Постановою Правління НБУ № 351 від 30.06.2016. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua>.

References

1. *Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini : zakon Ukrainy vid 16.07.1999 № 996-XIV [Law of Ukraine on accounting and financial reporting in Ukraine from July 16, 1999 № 996-XIV]*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua>.
2. Snihurska, L.P. (2014). Problemy formuvannia bankom oblikovoi polityky shchodo kredytiv ta inshykh finansovykh aktyviv zi zmenshenoiu korysnisti (chastyna 1) [Problems in formation of the accounting police concerning impaired loans and other financial assets by banks (part 1)]. *Visnyk NBU – NBU Herald*, no. 9, pp. 24–30 (in Ukrainian).

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

3. Snihurska, L.P. (2014). Problemy formuvannia bankom oblikovoi polityky shchodo kredytiv ta inshykh finansovykh aktyviv zi zmenshenoiu korysnistiu (chastyna 2) [Problems in formation of the accounting police concerning impaired loans and other financial assets by banks (part 2)]. *Visnyk NBU – NBU Herald*, no. 10, pp. 34–46 (in Ukrainian).

4. Senyshch, P.M., Rychakivska, V.I., Lapishko, M.L. & Snihurska, L.P. (2009). *Otsiniuvannia finansovykh instrumentiv banku za Mizhnarodnymy standartamy finansovoi zvitnosti [Bank financial instruments measurement under IFRS]*. Kyiv: UBA NBU (in Ukrainian).

5. MSBO 32 «Finansovi instrumenty: podannia» [IFRS 32 “Financial instruments: presentation”] (1996). Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua>.

6. *International Financial Reporting Standard 9 “Financial instruments”* (2009). Retrieved from www.ifrs.org.

7. *Pravyla bukhhalterskoho obliku dokhodiv i vytrat bankiv Ukrainy: zatv. Postanovoiu Pravlinnia NBU 18.06.2003 № 255 [Rules on revenues and expenses accounting by Ukrainian banks from June 18, 2003 № 255]*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua>.

8. *Metodychni rekomendatsii shchodo rozrakhunku efektyvnoi stavky vidsotka za finansovymy instrumentamy v bankakh Ukrainy: skhvaleno Postanovoiu Pravlinnia NBU 01.06.2011 № 171 [Methodologic recommendations on effective interest rate calculation for financial instruments by Ukrainian banks from June 1, 2011 № 171]*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua>.

9. *Instruktsiia z bukhhalterskoho obliku kredytnykh, vkladnykh (depozytnykh) operatsii ta formuvannia i vykorystannia rezerviv pid kredytni ryzyky v bankakh Ukrainy: zatv. Postanovoiu Pravlinnia NBU № 481 vid 27.12.2007 [Instruction on accounting of loans and deposits and reserves calculation and disposal to cover credit risks by Ukrainian banks from December 27, 2007 № 481]*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua>.

10. *Polozhennia pro vyznachennia bankamy Ukrainy rozmiru kredytnoho ryzyku za aktyvnymy bankivskymy operatsiiamy: zatv. Postanovoiu Pravlinnia NBU №351 vid 30.06.2016 [Statement on calculation of credit risks to cover possible losses on active bank transactions from June 30, 2016 № 351]*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua>.

Амбарчян Вікторія Самвелівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту, Київський національний університет технологій та дизайну (вул. Немировича-Данченка, 2, м. Київ, 01001, Україна).

Амбарчян Виктория Самвеловна – кандидат экономических наук, доцент кафедры учета и аудита, Киевский национальный университет технологий и дизайна (ул. Немировича-Данченка, 2, г. Киев, 01001, Украина).

Ambarchian Victoria – PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Accounting and Auditing, Kyiv National University of Technologies and Design (2 Nemyrovych-Danchenko Str., 01001 Kyiv, Ukraine).

E-mail: ambarchyanv@ukr.net

УДК 657.6:343.53

*Марина Никонович, Наталія Барабаш, Анна Міщенко***АУДИТОРСЬКЕ ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКУ ШАХРАЙСТВА***Марина Никонович, Наталія Барабаш, Анна Міщенко***АУДИТОРСКАЯ ОЦЕНКА РИСКА МОШЕННИЧЕСТВА***Marina Nikonovich, Natalia Barabash, Anna Mishchenko***AUDIT EVALUATION OF FRAUD'S RISK**

Досліджено окремі питання оцінювання аудиторських ризиків, пов'язаних з фактами шахрайства, які належать до зон підвищеного професійного ризику, визначено типи та фактори шахрайства, розглянуто основні етапи та процедури процесу оцінювання ризику шахрайства.

Ключові слова: *аудит, шахрайство, шахрайські дії, ризик шахрайства, типи шахрайства, фактори ризику шахрайства.*

Бібл.: 7.

Исследованы отдельные вопросы оценки аудиторских рисков, связанных с фактами мошенничества, принадлежащих к зонам повышенного профессионального риска, определены типы и факторы мошенничества, рассмотрены основные этапы и процедуры процесса оценки риска мошенничества.

Ключевые слова: *аудит, мошенничество, мошеннические действия, риск мошенничества, типы мошенничества, факторы риска мошенничества.*

Библ.: 7.

Some questions of audit risks evaluation related to fraud's facts which are belong to areas of increased occupational risk are researched, the fraud's types and factors are determined, the main stages and procedures evaluation's process of fraud's risk are considered.

Key words: *audit, fraud, fraud's actions, fraud's risk, fraud's types, factors of fraud's risk.*

*Bibl.: 7.***JEL Classification:** M40; O17

Постановка проблеми. Сучасні умови розвитку економіки, адаптація до нових умов ведення бізнесу, досвід, а також нові професійні ризики, що склалися у перебігу багаторічної практики, зумовили прийняття провідними світовими саморегульованими аудиторськими організаціями певних нововведень у міжнародні стандарти аудиту. Однією з ключових змін у методології аудиту є впровадження ризик-орієнтованого підходу до процедури аудиторської перевірки, що передбачає виявлення й оцінювання великої кількості окремих аудиторських ризиків, на відміну від більш ранньої концепції, яка ґрунтується на розрахунку загального аудиторського ризику. Саме такі аудиторські ризики, що пов'язані з фактами шахрайства і спричиняють суттєве викривлення фінансової звітності, повинні розглядати аудиторів.

Комплексність і складність бізнес-процесів вимагають від аудитора детального розуміння діяльності й особливостей функціонування підприємства, однак обмеження в часових межах перевірки змушують аудитора приймати більш високий рівень професійного ризику.

Сьогодні не існує чітких методик, що визначають підходи до вивчення діяльності підприємства, а також методик, які дозволяють виявляти конкретні ризики в процесі аудиту на основі ризик-орієнтованого підходу. Це також обумовлено високою варіативністю ситуацій, пов'язаних з обліком і розкриттям операцій, унікальністю кожного підприємства і галузевою специфікою. Як зазначає С. В. Бардаш «... в діяльності суб'єктів господарювання порушення умов господарювання, права власності на ресурси, технології виробництва продукції (виконання робіт, надання послуг), процесів постачання і реалізації, дотримання розрахункової дисципліни є досить звичайним явищем» [3, с. 26]. Такі обставини обумовлюють необхідність широкого застосування суб'єктивних оцінок аудитора, що збільшує його професійний ризик.

Саме сьогодні особливо актуальним стає розвиток методик виявлення й оцінювання аудиторських ризиків, особливо пов'язаних з фактами шахрайства, а також розроблен-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

ня відповідних інструментів, які дозволять виконувати вимоги стандартів аудиту і більш ефективно знижувати аудиторський ризик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань оцінювання аудиторських ризиків присвячені праці вітчизняних і зарубіжних учених, таких як С. В. Бардаш, Я. А. Гончарук, Г. М. Давидов, І. М. Дмитренко, Н. І. Дорош, О. А. Петрик, О. Ю. Редько, В. С. Рудницький, О. Л. Шерстюк; Р. А. Алборов, С. М. Бичкова, А. В. Газарян, Ю. Ю. Кочинев, В. І. Подольський, Л. Н. Растамханова, Я. В. Соколов, С. П. Суворова, В. П. Суйц, О. О. Терехов, А. Д. Шеремет; Р. Адамс, П. Бернстайн, Дж. К. Ван Хорн, К. Друри, Д. Миддлтон, Дж. К. Робертсон та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на достатньо широке залучення науковців до висвітлення цього питання, більшість досліджень сконцентровано на тлумаченні наявних аудиторських стандартів або на математичних моделях розрахунку рівня ризиків, що, на наш погляд, не є вичерпним в умовах широкого застосування професійних суджень, де аудитор повинен керуватись впливом великої кількості факторів, які не можуть бути враховані як у математичних моделях, так і загальними нормами стандартів аудиту. Насамперед, це стосується питань аудиторського оцінювання ризику шахрайства.

Також, досліджуючи існуючі підходи щодо ідентифікації наслідків здійснення окремих форм контролю, С. В. Бардаш зазначає, що на відміну від інвентаризації, ревізії, податкової перевірки, а також інших форм контролю, в аудиті спостерігається певна полеміка щодо економіко-правового оцінювання результатів аудиту, про що свідчать праці відомих фахівців з питань аудиту, зокрема М. Т. Білухи, Ф. Ф. Бутинця, Г. М. Давидова, Н. І. Дорош, О. А. Петрик, В. С. Рудницького, Б. Ф. Усача та ін. [3, с. 19].

Метою статті є вирішення зазначених проблем щодо аудиторського оцінювання ризику шахрайства, що потребує подальшого теоретичного дослідження і значного практичного опрацювання, та актуалізує порушену тему.

Виклад основного матеріалу. Планування і виконання аудиторських процедур, оцінювання їх результатів і підготовка аудиторського звіту передбачають розгляд аудитором фактів шахрайства, які можуть спричинити суттєве викривлення фінансової звітності. Аналіз помилок і шахрайства є невід'ємною складовою аналізу аудиторського ризику, хоча він і не входить до процесу оцінювання загального ризику. Аудиторський аналіз шахрайства – це, переважно, багатоетапний і довготривалий процес, тому процедури аналізу можуть виконуватись одночасно з іншими аудиторськими процедурами. Оскільки аудит – це безперервний процес, то й оцінювання ризику шахрайства слід здійснювати постійно, протягом всього аудиту.

Шахрайство визначається стандартами як навмисні дії, які можуть бути здійснені керівництвом, персоналом, навіть третьою стороною, і спричинюють суттєве викривлення фінансової звітності. При цьому в процесі аналізу шахрайства аудитора повинні цікавити шахрайські дії (будь-які незаконні дії, які характеризуються оманною, приховуванням або зловживанням довірою; такого роду дії можуть включати і бездіяльність, викликану впливом сили або загрозою застосування сили), які є причиною суттєвих викривлень фінансової звітності, а не юридична оцінка того, чи дійсно відбулось шахрайство. Зокрема, Н. І. Дорош зазначає, що згідно з Цивільним кодексом України шахрайство є одним з видів цивільних злочинів, у зв'язку з чим класифікувати дії як шахрайство можуть тільки судово-слідчі органи [6, с. 35].

МСА розглядають два типи навмисних викривлень, які мають значення для аудиторського аналізу шахрайства в перебігу аудиту фінансової звітності: викривлення, що виникають у процесі неправдивого складання фінансової звітності і викривлення, що виникають у результаті привласнення активів.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Шахрайські дії передбачають наявність мотивуючих факторів і усвідомлюваних можливостей.

Мотивуючі фактори – це причини, які спонукають керівництво або інший персонал до здійснення шахрайських дій. Мотивуючі фактори можуть змусити осіб незаконно привласнити активи. Неправдиве складання фінансової звітності можливе в тих випадках, коли керівництво знаходиться під зовнішнім або внутрішнім тиском на шляху до досягнення бажаних (і, можливо, нереальних) цілей отримання доходу, особливо якщо недосягнення поставлених фінансових цілей буде мати тяжкі наслідки.

Усвідомлювані можливості – це обставини (наприклад, неефективні засоби контролю або спроможність ігнорувати засоби контролю), які дозволяють керівництву або іншому персоналу «обійти» систему внутрішнього контролю і здійснити шахрайство. Усвідомлювана можливість неправдивого складання фінансової звітності або незаконного привласнення активів існує у тому випадку, коли особа вважає, що може «перехитрити» системи внутрішнього контролю, наприклад, якщо вона посідає становище, що заслуговує на довіру, або знає конкретні недоліки в системі внутрішнього контролю.

Викривлення, що виникають у процесі неправдивого складання фінансової звітності – це викривлення, здійснені з наміром або невідображення числових показників сум або відомостей у фінансовій звітності для введення в оману користувачів фінансової звітності. Вимоги П(С)БО (або СМФЗ, якщо звітність складається за міжнародними стандартами фінансової звітності) не дозволяють вважати таку звітність представленою в усіх суттєвих аспектах.

Неправдивим складанням фінансової звітності вважаються такі дії: зміна облікових записів і документів, на основі яких складається фінансова звітність; навмисне порушення застосування принципів бухгалтерського обліку; запис фіктивних бухгалтерських проведення; навмисне неправильне відображення подій, господарських операцій або іншої важливої інформації у фінансовій звітності чи їх навмисне виключення з цієї звітності; запис фіктивних угод.

Такі дії здійснюються за допомогою створення, фальсифікації, зміни та інших маніпуляцій з обліковими записами або первинними документами. Як приклад неправдивого складання фінансової звітності можна навести такі дії: завищення доходів або прибутку для отримання більш високих винагород; завищення активів або заниження зобов'язань для відповідності вимогам отримання кредитів або позик; заниження активів для мінімізації податків.

Викривлення, які виникають у результаті привласнення активів, також спричинюють представлення фінансової звітності, яка не відповідає П(С)БО. Привласнення активів може бути здійснене різними способами, включаючи привласнення грошових коштів, розкрадання матеріальних і нематеріальних активів або оплату підприємством неіснуючих товарів і послуг (чи оплату за завищеними цінами); здебільшого такі дії супроводжуються бухгалтерськими записами, що вводять в оману, або документами для приховування фактів нестачі активів.

Докладний перелік ознак та фактів привласнення активів та недоліків обліку і внутрішнього контролю, що мають ознаки або створюють умови для вчинення шахрайських дій навів С. В. Бардаш [1, с. 228–237].

Аудитор не несе і не може нести відповідальність за запобігання шахрайства. Однак він несе відповідальність за отримання достатньої впевненості в тому, що фінансова звітність не містить суттєвих викривлень. Так чи інакше, аудитор відповідає за планування аудиту з метою виявлення й оцінювання ситуацій, за наявності факторів, які збільшують ризик суттєвого викривлення в результаті шахрайства. Крім того, МСА 240 «Відповідальність аудитора, що стосується шахрайства, при аудиті фінансової звітності»

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

ті» вимагає від аудитора виявлення й оцінювання ризику, який може стати причиною суттєвого викривлення фінансової звітності внаслідок шахрайства, і реакції на результати оцінювання ризику у процесі збирання та оцінки аудиторських доказів.

Аудитор не може отримати абсолютну впевненість у тому, що всі суттєві викривлення у фінансовій звітності будуть виявлені. У зв'язку з наявними обмеженнями аудиту навіть ретельно спланований і проведений аудит може не виявити суттєвих викривлень в результаті шахрайства. Шахрайські дії часто включають змову, ігнорування керівництвом засобів контролю, а також ретельно організовані схеми, такі як підробка документів, навмисне невідображення угод або цілеспрямоване викривлення фактів, що надаються аудитору. В результаті аудиторі можуть покладатись на аудиторські докази, які у дійсності є неправдивими. Спроможність аудитора виявити шахрайство залежить від досвіду порушника, частоти і обсягу маніпуляцій, величини сум, що є об'єктом маніпуляцій, і службового становища осіб, які беруть участь у шахрайських діях. Аудиторські процедури, ефективні для виявлення допущених помилок, можуть бути не ефективними для виявлення шахрайства.

Аудитору в процесі перевірки необхідно критично оцінювати вагомість отриманих аудиторських доказів і ставити під сумнів достовірність документів і заяв керівництва, які суперечать аудиторським доказам, тобто проявляти професійний скептицизм. Незалежно від минулого досвіду роботи з клієнтом, аудиторі повинні бути готові до можливої наявності суттєвого викривлення, яке є наслідком шахрайства. Вся інформація і докази, зібрані аудитором, підлягають критичному оцінюванню, і це оцінювання повинно бути постійним.

У процесі планування і проведення аудиту аудитор не повинен виходити з того, що керівництво компанії-клієнта є непорядним, проте, також не повинен допускати і беззаперечної порядності керівництва. Аудиторам, дотримуючись професійного скептицизму, важливо відчувати межу прояву цього скептицизму, щоб не перетворитись на сищиків. Професійні стандарти передбачають, що до отримання доказів зворотного аудитор має право сприймати записи і документи клієнта як дійсні. Аудит, як правило, не передбачає перевірку дійсності документації і не вимагає від аудитора бути експертом з такої перевірки.

МСА встановлюють такі процедури, що складають процес оцінювання ризику шахрайства: обговорення між членами аудиторської групи питання щодо схильності фінансової звітності клієнта до суттєвого викривлення в результаті помилок і шахрайства; отримання інформації, необхідної для виявлення ризику суттєвого викривлення в результаті шахрайства; виявлення ризику, який може привести до суттєвого викривлення фінансової звітності в результаті шахрайства; оцінювання виявленого ризику, враховуючи оцінку програм клієнта та дієвість процедур контролю, спрямованих на попередження і виявлення шахрайства і помилок; ужиття відповідних дій за результатами оцінювання ризику.

Розглянемо основні етапи процесу оцінювання ризику шахрайства.

Етап 1. Збір інформації про клієнта і його середовище, що має відношення до виявлення ризику суттєвого викривлення внаслідок шахрайства.

На початку кожної перевірки аудитор разом з іншими учасниками аудиторського завдання повинен обговорити можливість суттєвого викривлення фінансової звітності клієнта внаслідок шахрайства. Обговорення повинно здійснюватися методом «мозкового штурму» і включати відкритий обмін ідеями, спостереженнями і сумнівами.

Роботу необхідно здійснювати в два підетапи. На першому – ідеї генеруються, а на другому – аналізуються. При генеруванні ідей необхідно врахувати, що, по-перше, кожен у групі повинен мати рівні шанси висунути ідею; по-друге – ніхто в групі не повинен критикувати ідеї на етапі висунування або намагатись їх будь-яким чином аналізувати.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

ти; по-третє – висунуті ідеї повинні бути задокументовані. На підетапі аналізу всі схожі ідеї узагальнюються. Нереальні або неправильні ідеї слід змінити або відхилити.

Обговорення ризику суттєвих викривлень внаслідок шахрайства слід здійснювати й у процесі планування аудиту, й у процесі виконання процедур по суті.

У таких обговореннях повинні розглядатись питання, що враховують особливості клієнта: чи є фактори, що вказують на неправдиве складання фінансової звітності, або на незаконне привласнення активів; на рівні яких сальдо рахунків чи класів операцій можливі суттєві викривлення у фінансовій звітності внаслідок шахрайства; способи можливого здійснення шахрайських дій у процесі складання фінансової звітності і в результаті незаконного привласнення активів; як аудиторі можуть відреагувати на можливість суттєвого викривлення фінансової звітності внаслідок шахрайства.

На думку С. В. Бардаша та С. С. Бардаша, «ризик є явищем ймовірнісним, наслідки якого негативно впливають на досягнення мети певної діяльності. До того ж ризик не є сталим явищем та постійною величиною. Його перманентність обумовлена багатьма чинниками зовнішнього та внутрішнього середовища відносно такої діяльності. Така властивість ризику призводить до того, що він не підлягає узагальненню, є суто індивідуальним та формується під впливом особливостей, притаманних тільки певному суб'єкту господарювання, зокрема: рівню та досконалості регламентування господарських операцій та процесів, складності та рівню узгодженості організаційної структури управління, конкурентному середовищу, складності технологічного процесу, складу та стану матеріально-технічної бази, надійності партнерів, кваліфікації працівників тощо, а головне, змісту стратегії господарської діяльності та особливостям тактики її реалізації» [4, с. 39].

У процесі збору інформації, необхідної для виявлення ризику шахрайства, аудиторам слід зробити запити керівництву (в окремих випадках – власникам) та іншим співробітникам щодо їх розуміння ризику шахрайства всередині компанії, включаючи розуміння ризику на рівні сальдо рахунків і класів операцій; систем бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю, організованих керівництвом для управління таким ризиком (включаючи окремі програми попередження і виявлення шахрайства); обізнаності або підозрах керівництва про факти шахрайства; виявлення керівництвом фактів шахрайства.

Оскільки керівництво компанії-клієнта посідає найвигідніше становище для здійснення і приховування шахрайства, необхідність професійного скептицизму щодо запитів до керівництва неможна переоцінити. Звичайно, необхідно підтверджувати відповіді, особливо отримані від керівництва. Тому додатково до запитів керівництву, внутрішнім аудиторам, аудитору слід застосовувати інтерв'ювання і звертатись до осіб, наділених найвищими повноваженнями, а також до інших співробітників (які відповідають за щоденний нагляд над засобами внутрішнього контролю, фінансовий контроль і відповідність законодавству) з метою визначення їх обізнаності про факти шахрайства або їх підозрах про це. Рішення про те, до яких співробітників робити запити, в якому обсязі повинні бути ці запити – є питанням професійного судження і залежить, в основному, від думки аудитора щодо можливості надання співробітниками інформації про виявлення ризику шахрайства. Аудитор може дізнатись про думку при зустрічі з ними, обговорюючи загальний підхід і обсяг аудиту. Таке спілкування допомагає співробітникам компанії зацентрувати увагу аудитора на аспектах, що викликають стурбованість.

Запити до співробітників, які працюють поза бухгалтерією, або до співробітників з різним рівнем повноважень можуть підтвердити відповіді керівництва або можуть надати інформацію про можливе ігнорування керівництвом засобів контролю.

Для розуміння можливості виникнення суттєвих викривлень у фінансовій звітності внаслідок шахрайства, МСА рекомендують аудитору виконувати конкретні процедури аудиту щодо виявлення незвичайних або неочікуваних зв'язків, які можуть вказувати

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

на шахрайство в процесі складання фінансової звітності. Прикладом таких процедур можуть бути попередні аналітичні процедури, спрямовані на виявлення ознак шахрайства. Результати аналітичних процедур, отримані на стадії планування, повинні оновлюватись на завершальній оглядовій стадії аудиту.

Інша інформація, яку аудиторам необхідно розглянути у разі виявлення ризику суттєвого викривлення фінансової звітності внаслідок шахрайства, включає інформацію, отриману під час обговорення ризику між членами аудиторської групи й у ході процедур прийняття і збереження клієнта. Крім того, аудитор збирає іншу інформацію при отриманні уявлення про компанію-клієнта, її внутрішній контроль, відповідні фактори аудиторського ризику й у ході виконання процедур планування.

Фактори ризику шахрайства – це події або умови, що вказують на можливість, стимул або засіб здійснення шахрайства. Ці фактори зазвичай включають позиції або схильність до виправдання шахрайства. Вони вказують або на факт неправдивого складання фінансової звітності, або на факт незаконного привласнення активів. Такий поділ фактів є певним чином умовним, оскільки фактори, що належать до неправдивого складання фінансової звітності, можуть мати місце й у разі розтрати активів. При цьому наявність певного фактора ризику не обов'язково вказує на існування шахрайства (наприклад, відсутність первинного документу), однак вони часто мають місце у тих обставинах, коли відбуваються шахрайські дії. Наявність факторів суттєвого викривлення внаслідок шахрайства, що є особливо важливим під час планування аудиту, може змінити аудиторську оцінку властивого ризику або ризику контролю.

Фактори ризику шахрайства, приклади яких наведено в МСА 240, можуть охоплювати широке коло ситуацій, з якими стикаються аудитори. Їх значущість широко варіюється залежно від розміру компанії-клієнта, форми власності, галузі, в якій здійснює свою діяльність компанія-клієнт, та багатьох інших обставин.

Зокрема, фактори ризику, що вказують на неправдиве складання фінансової звітності, пов'язані зі стилем і особливостями керівництва компанії-клієнта, а також зі ставленням керівництва або співробітників компанії-клієнта до засобів внутрішнього контролю і процесу складання фінансової звітності. Як правило, неправдиве складання фінансової звітності є можливим тоді, коли керівництво компанії-клієнта має мотивацію до отримання певних результатів, або воно відчуває тиск для досягнення бажаних і часто нереальних цілей. Засобом для досягнення таких цілей можуть бути угоди на не вигідних для компанії-клієнта умовах, вигадані та інші подібні угоди. Можливими специфічними ознаками неправдивого складання звітності є: керівництво компанії-клієнта бере на себе зобов'язання перед інвесторами, кредиторами та іншими третіми сторонами щодо досягнення завідомо завищених і нереальних результатів; спостерігається значна плинність керівних співробітників, членів ради директорів тощо; нефінансове керівництво компанії-клієнта бере занадто активну участь або займається розробленням облікової політики чи визначенням важливих розрахункових показників; керівництво здійснює операції з дочірніми підприємствами, філіями, розташованими в офшорних зонах, у разі відсутності чітких обґрунтувань з погляду бізнесу; керівництво ухиляється від відповідей на запити аудиторів; керівництво продовжує наймати неефективний персонал для роботи в бухгалтерії, ІТ-службі або внутрішньому аудиті.

Можливість незаконного привласнення активів існує тоді, коли самі активи схильні до розкрадання або коли засоби контролю, організовані для попередження чи виявлення незаконного привласнення активів, недостатні. Прикладами таких подій або умов можуть бути: компанія-клієнт обробляє значні суми готівки; матеріально-виробничі запаси характеризуються малим розміром і високою вартістю; компанія-клієнт має високоліквідні активи; процедури перевірки надійності матеріально відповідальних осіб є

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

недостатніми; засоби захисту від несанкціонованого доступу до грошових коштів, матеріальних запасів, основних засобів є недостатніми.

У ході перевірки аудитор може отримати інформацію щодо потенційного незадоволення співробітників, які мають доступ до активів, схильних до незаконного привласнення. Ці обставини часто обумовлюють мотивацію до розкрадання активів компанії-клієнта. Наприклад: майбутні звільнення, відомі співробітникам; несприятливі зміни в оплаті праці співробітників; неотримання підвищення або інших очікуваних заохочень; поведінка співробітників, що вказує на незадоволення компанією-клієнтом, включаючи зневаження політикою і процедурами компанії-клієнта.

Наявність таких або подібних факторів ризику є підставою для їх урахування аудитором у випадку виявлення суттєвого викривлення фінансової звітності внаслідок шахрайства.

Отже, як зазначає С. В. Бардаш, саме на стадії попереднього планування мають формуватися типові гіпотези про можливі порушення. У процесі планування і здійснення перевірки інформація про діяльність повинна поповнюватись і уточнюватись. Це необхідно для правильного і своєчасного проведення корегування видів, трудомісткості й обсягу необхідних процедур, методики одержання доказів, виявлення суперечностей інформації [1, с. 154–155].

Етап 2. Узагальнення зібраної інформації у вигляді потенційного ризику шахрайства.

Керуючись рекомендаціями, викладеними в МСА, аудитор може розглядати фактори ризику окремо або в сукупності. Практика аудиту показує, що наявність ризику шахрайства стає очевидною тільки тоді, коли отримана інформація комбінується або розглядається у сукупності. Аудитори накопичують інформацію щодо виявлення ризику шахрайства, зібрану з таких джерел: обговорення між учасниками аудиторського завдання; запити до керівництва та співробітників; попередні аналітичні процедури; інші процедури, перш за все, процедури прийняття і продовження аудиторського завдання, отримання загального розуміння бізнесу клієнта, його внутрішнього контролю, факторах аудиторського ризику, включаючи властивий ризик; аналіз наявності факторів ризику шахрайства.

Ця інформація не обов'язково вказує на наявність ризику суттєвого викривлення фінансової звітності внаслідок шахрайства. Вона також не обов'язково потребує аудиторської реакції у відповідь. Важливо при накопиченні доказів не поспішати викреслювати певну інформацію без її аналізу в контексті всієї зібраної інформації. Якщо виникають сумніви, то таку інформацію краще залишити.

Етап 3. Виявлення ризику, який може привести до суттєвого викривлення фінансової звітності внаслідок шахрайства.

Після накопичення інформації щодо виявлення ризику шахрайства здійснюється її загальне оцінювання. Процес узагальнення і аналізу інформації дозволяє аудитору, перше, зрозуміти, чи може зібрана інформація, окремо або у сукупності, вказувати на обставини, за яких може відбуватись шахрайство, а по-друге, трактувати ці обставини як потенційний ризик шахрайства.

Для цього зібрану інформацію аудиторам необхідно розглядати в контексті: виду можливого ризику (недобросовісного складання фінансової звітності або незаконного привласнення активів); значущості потенційного ризику (відношення до окремого сальдо рахунку, класу операцій, твердження або фінансової звітності в цілому); яким чином інформація відноситься до ознак шахрайства (можливість, мотивація, засіб).

Зібрана з різних джерел інформація може бути суперечливою. Окрема інформація може вказувати на обставини потенційного ризику шахрайства, інша – ні. І тільки комбінування, здавалось би, не відповідної одна одній інформації, складає єдину картину.

Під час оцінювання накопиченої інформації корисно її розглядати, враховуючи три ознаки шахрайства (можливість, мотивацію або засіб), які, переважно, наявні, коли здійс-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

нуються шахрайські дії. Це означає, що аудитори визначають, чи вказує інформація на можливість здійснити шахрайство і на мотивацію або засіб для здійснення таких дій. Характер ознак може допомогти аудитору визначити вид ризику і компоненти фінансової звітності, на які він впливає. Накопичена інформація може вказувати на одну, дві або одразу на три ознаки. Хоча ризик суттєвого викривлення фінансової звітності внаслідок шахрайства за наявності трьох ознак – найвищий, аудитори можуть їх не помітити. З іншого боку, навіть якщо немає всіх цих ознак, шахрайство все одно може бути здійснене. Тому аудиторам необхідно більш детально і конкретно описувати потенційний ризик шахрайства: де можливо, вказувати залишки на рахунках; класи операцій або твердження, які зазнають впливу; характер впливу (завищення або заниження); вид можливого викривлення.

Етап 4. Оцінювання потенційного ризику шахрайства.

Виходячи з вимог МСА, аудитор повинен планувати аудиторську перевірку так, щоб виявити суттєві викривлення інформації у фінансовій звітності клієнта, включаючи порушення, що виникли внаслідок шахрайства. Якщо аудитор виявив у потенційному ризику шахрайства ознаки, що вказують на суттєве викривлення фінансової звітності, такий ризик вважається встановленим ризиком шахрайства. Для того, щоб визначити, чи може потенційний ризик шахрайства вказувати на ризик суттєвого викривлення фінансової звітності, аудитори аналізують: вид шахрайства, ознаки якого виявлені; ймовірність виникнення ризику (чи приведе здійснене шахрайство до викривлення фінансової звітності); значущість ризику (чи приведе потенційний ризик шахрайства до суттєвого викривлення фінансової звітності).

Зазвичай реакцією аудитора на всеохоплюючий ризик є зміна загального підходу до аудиту. Діями аудиторів у відповідь на оцінені ризики є також зміна характеру, строків і обсягу аудиторських процедур на рівні сальдо рахунку або класу операцій.

Аудиторам слід оцінювати встановлений ризик шахрайства, враховуючи оцінку внутрішньокорпоративних програм та інших засобів контролю, спрямованих на попередження або виявлення шахрайства і помилок.

МСА 240 рекомендує аудиторам оцінювати аудиторський ризик з урахуванням спроможності системи внутрішнього контролю виявляти факти шахрайства. У такій ситуації достатньо, щоб аудитори розглянули основні цілі і функціонування таких програм та інших аналогічних засобів контролю, а потім – дали оцінку ризику, виходячи з отриманої інформації. На практиці у багатьох випадках аудитори вважають, що компанія-клієнт не розробила і не впровадила програми та інші засоби внутрішнього контролю, достатні для зниження ризику шахрайства. Таке судження передбачає реакцію аудитора у відповідь на оцінені ризики.

Хоча стандарти аудиту і встановлюють процес оцінювання ризику шахрайства, в результаті якого виявляються і документуються окремий ризик шахрайства і дії аудитора у відповідь на цей ризик, це не змінює загального підходу до оцінки аудиторського ризику. Так, згідно МСА 315, аудиторський ризик на рівні залишків на рахунках бухгалтерського обліку і класів операцій складається з трьох компонентів: властивого ризику, ризику контролю і ризику невиявлення. МСА рекомендують аудитору розглянути (оцінити) встановлений ризик суттєвого викривлення внаслідок шахрайства, але ця вимога не додає інших компонентів до моделі аудиторського ризику внаслідок того, що ризик шахрайства поєднує ознаки і властивого ризику, і ризику контролю.

Етап 5. Розроблення дій у відповідь на встановлений ризик шахрайства.

Якщо аудитор вважає, що встановлений ризик може суттєво вплинути на фінансову звітність, він повинен провести належні модифіковані або додаткові процедури, які прийнято називати діями у відповідь на оцінені ризики суттєвого викривлення фінансової звітності внаслідок шахрайства. Ці дії залежать від характеру і значущості встанов-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

леного ризику шахрайства, а також від корпоративних програм й інших засобів контролю, що попереджають і виявляють цей ризик, та поділяються на загальні та специфічні.

Зазвичай, аудитори використовують загальні дії у відповідь на оцінені ризики шахрайства, що впливають на всю фінансову звітність. Такі дії обумовлені способом проведення аудиту, але незалежно від цього завжди існують обставини, які вказують хоча б на одну ознаку встановленого ризику шахрайства (наприклад, ризик неефективного функціонування системи внутрішнього контролю), тому загальними діями для кожної аудиторської перевірки є такі: аудитори повинні впевнитись, що персонал, залучений до виконання завдання, має необхідні знання і навички; аудитори повинні впевнитись у достатності контролю над персоналом, який виконує завдання; аудитори повинні проаналізувати вибір і застосування клієнтом принципів обліку.

Специфічні аудиторські дії на встановлений ризик шахрайства стосуються характеру, часових меж та обсягу аудиторських процедур. Такі дії на рівні сальдо рахунку, класу операцій або твердження фінансової звітності варіюються залежно від типів і комбінацій встановленого ризику шахрайства, залишків на рахунках, класах операцій або тверджень, які зазнають впливу. Специфічні дії у відповідь можуть включати тести по суті і тести контролю. Але тести контролю зазвичай не знижують аудиторський ризик до прийнятно низького рівня через ймовірність того, що керівництво компанії-клієнта може скористатись своїм становищем і обійти формально встановлені процедури контролю.

Модифікація характеру, строків і обсягу аудиторських процедур здійснюється таким чином:

- характер аудиторських процедур модифікується у випадках отримання більш надійних доказів або додаткової підтверджуючої інформації (наприклад, виникає необхідність у зборі більшої кількості доказів із незалежних зовнішніх джерел);
- зміна часових меж аудиторських процедур здійснюється для виконання додаткових процедур по суті ближче до кінця року. Тести по суті можуть бути виконані у відповідь на ризик шахрайства, ініційованого у проміжний період;
- обсяг процедур, що застосовуються, повинен відображати оцінку ризику можливого суттєвого викривлення, що виникає внаслідок шахрайства, і може бути модифікований завдяки більшому обсягу вибірки або виконання аналітичних процедур на більш детальному рівні для досягнення більш високого ступеня точності. Наприклад, залежно від ситуації може виникнути необхідність тестування залишків на рахунках або твердження, які за інших обставин вважалися б несуттєвими чи містили низький ризик.

Висновки і пропозиції. Отже, дії аудитора повинні бути спрямовані на забезпечення достатньої впевненості в тому, що факти шахрайства в цілому були виявлені. Для цього слід розробити належні процедури аудиту. Результатом цих процедур повинен бути збір достатніх і відповідних аудиторських доказів, які повинні підтвердити відсутність фактів шахрайства, належне відображення наслідків шахрайства у фінансовій звітності, виправлення викривлень. Звичайно ймовірність виявлення фактів шахрайства невисока. Це пов'язано з діями керівництва компанії-клієнта, які, як правило, спрямовані на приховування фактів шахрайства. Тому існує неминучий ризик невиявлення викривлень фінансової звітності, що виникають внаслідок шахрайства, і який не пов'язаний з дотриманням принципів і процедур аудиту. Факт дотримання аудитором принципів і процедур підтверджується адекватністю аудиторських процедур і відповідністю аудиторського звіту встановленим вимогам.

Запропоновані напрямки розвитку методики виявлення й оцінювання аудиторських ризиків, пов'язаних з факторами шахрайства, забезпечать виконання вимог стандартів аудиту, зниження аудиторського ризику, а отже, ефективний менеджмент підприємства.

Список використаних джерел

1. Бардаш С. В. Контроль діяльності суб'єктів господарювання: гіпотези та версії порушень : монографія / С. В. Бардаш. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 312 с.
2. Бардаш С. В. Причини та зміст удосконалення парадигми внутрішнього контролю / С. В. Бардаш, С. С. Бардаш // European Cooperation. – 2015. – Vol. 5(5). – С. 35–46.
3. Бардаш С. В. Результати аудиту фінансової звітності: підходи до економіко-правової оцінки / С. В. Бардаш // Менеджмент : збірник наукових праць / голов. ред. А. І. Кредісов. – 2008. – Вип. 10. – С. 19–29.
4. Дмитренко І. М. Концепція розвитку аудиту корпоративних систем : монографія / І. М. Дмитренко. – К. : Кондор-Видавництво, 2013. – 362 с.
5. Дорош Н. І. Аудит: методологія і організація / Н. І. Дорош. – К. : Знання, КОО, 2001. – 402 с.
6. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг : Частина 1 та 2 / переклад з англійської мови. – К. : Фенікс, 2013. – 1017 с.
7. Петрик О. А. Аудит: методологія і організація : монографія / О. А. Петрик. – К. : КНЕУ, 2003. – 260 с.

References

1. Bardash, S.V. (2008). *Kontrol diialnosti subiektiv hospodariuvannia: hipotezy ta versii porushen [Activity's control of enterprises: hypotheses and versions of violations]*. Kyiv: KNUTE (in Ukrainian).
2. Bardash, S.V. & Bardash, S.S. (2015). Prychyny ta zmist udoskonalennia paradyhmy vnutrishnoho kontroliu [Reasons and subject-matter of the internal control improvement paradigm]. *European Cooperation*, vol. 5(5), pp. 35–46 (in Ukrainian).
3. Bardash, S.V. (2008). Rezultaty audytu finansovoi zvitnosti: pidkhody do ekonomiko-pravovoi otsinky [Results of audit of financial statements: approaches to economic and legal assessment]. *Menedzhment – Management* (Kredisov A.I. (ed.)), issue 10, pp. 19–29 (in Ukrainian).
4. Dmytrenko, I.M. (2013). *Kontseptsiia rozvytku audytu korporatyvnykh system [Development's concept of audit of corporate systems]*. Kyiv: Kondor-Vydavnytstvo (in Ukrainian).
5. Dorosh, N.I. (2001). *Audit: metodolohiia i orhanizatsiia [Audit: methodology and organization]*. Kyiv: Znannia, KOO (in Ukrainian).
6. *Mizhnarodni standarty kontroliu yakosti, audytu, ohliadu, inshoho nadannia vpevnenosti ta suputnykh posluh [International standards of control of quality, audit, review, other assurance and related services]* (2013). Part 1 and 2. Kyiv: Feniks (in Ukrainian).
7. Petryk, O.A. (2003). *Audit: metodolohiia i orhanizatsiia [Audit: methodology and organization]*. Kyiv: KNEU (in Ukrainian).

Никонович Марина Олексіївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансового аудиту, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Киото, 21, м. Київ, 02156, Україна).

Никонович Марина Алексеевна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансового аудиту, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Киото, 21, г. Київ, 02156, Україна).

Nikonovich Marina – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department Financial Audit, Kiev National University of Trade and Economics (21 Kyoto Str., 02156 Kyiv, Ukraine).

E-mail: m.nikonovich58@mail.ru

Барабаш Наталія Степанівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансового аудиту, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Киото, 21, м. Київ, 02156, Україна).

Барабаш Наталія Степановна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансового аудиту, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Киото, 21, г. Київ, 02156, Україна).

Barabash Natalia – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department Financial Audit, Kiev National University of Trade and Economics (21 Kyoto Str., 02156 Kyiv, Ukraine).

E-mail: barabash_n@ukr.net

Мищенко Анна Олександрівна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри фінансового аудиту, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Киото, 21, м. Київ, 02156, Україна).

Мищенко Анна Александровна – кандидат економічних наук, старший преподаватель кафедри фінансового аудиту, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Киото, 21, г. Київ, 02156, Україна).

Mishchenko Anna – PhD in Economics, Senior Lecturer of Department of financial audit, Kiev National University of Trade and Economics (21 Kyoto Str., 02156 Kyiv, Ukraine).

E-mail: yaremko_anna@ukr.net

УДК 657.1.012.1

Віктор Онищенко

**ВИКЛЮЧЕННЯ ВНУТРІШНЬОГРУПОВОГО ПРИБУТКУ ПІД ЧАС
СКЛАДАННЯ КОНСОЛІДОВАНОЇ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ У
ТОРГОВЕЛЬНИХ ГРУПАХ**

Віктор Онищенко

**ИСКЛЮЧЕНИЕ ВНУТРИГРУПОВОЙ ПРИБЫЛИ ПРИ СОСТАВЛЕНИИ
КОНСОЛИДИРОВАННОЙ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ В ТОРГОВЫХ
ГРУППАХ**

Viktor Onyshchenko

**INTRAGROUP INCOME ELIMINATION DURING PREPARATION
OF CONSOLIDATED FINANCIAL REPORTING IN TRADE GROUPS**

Розглянуто проблему виключення (елімінації) результатів внутрішньогрупових операцій між учасниками консолідованої групи. Досліджено основну термінологію внутрішньогрупових операцій у процесі консолідації фінансової звітності. Розкрито відмінність між реалізованим та нереалізованим внутрішньогруповим прибутком. Порушено проблему виключення внутрішньогрупового прибутку з консолідованої фінансової звітності групи компаній. Розглянуто облік операцій при продажу товарів материнським підприємством дочірньому та подальшим його продажем за межі групи. Наведено на прикладі коригування, які здійснюють для виключення наслідків внутрішньогрупової операції в разі повного перепродажу товарів за межі групи, часткового перепродажу та відсутності такого перепродажу. У прикладі розглянуто вплив внутрішньогрупових операцій на статті доходу та собівартості звіту про сукупний дохід (фінансовий результат) та статті товарів та нерозподіленого прибутку звіту про фінансовий стан (балансу) консолідованої групи.

Ключові слова: консолідована фінансова звітність, внутрішньогруповий прибуток, процедури консолідації, материнське підприємство, дочірні підприємства.

Табл.: 4. Бібл.: 6.

Рассмотрена проблема исключения (элиминации) результатов внутригрупповых операций между участниками консолидированной группы. Исследована основная терминология внутригрупповых операций при консолидации финансовой отчетности. Раскрыта разница между реализованной и нереализованной внутригрупповой прибылью. Поднята проблема исключения внутригрупповой прибыли из консолидированной финансовой отчетности группы компаний. Рассмотрен учет операций при продаже товаров материнским предприятием дочернему и последующей их продажей за пределы группы. Показаны на примере корректировки, которые осуществляют для исключения последствий внутригрупповых операций в случае полной перепродажи товаров за пределы группы, частичной перепродажи и ее отсутствия. В примере рассмотрено влияние внутригрупповых операций на статьи доходов и себестоимости отчета о совокупном доходе (финансовом результате) и статьи товаров и нераспределенной прибыли отчета о финансовом состоянии (баланса) консолидированной группы.

Ключевые слова: консолидированная финансовая отчетность, внутригрупповая прибыль, процедуры консолидации, материнское предприятие, дочерние предприятия.

Табл.: 4. Библ.: 6.

The article considers the problem of exclusion (elimination) of the results of intercompany transactions between members of the consolidated group, it explains the basic terminology of intercompany transactions with the financial reporting consolidation. The article disclosed the difference between realized and unrealized intragroup income, raised the problem of elimination of intragroup income in the consolidated financial statements of the group. The article considers accounting operations for the sale of goods by the parent company to subsidiary and their subsequent sale outside the group. It shows the example of adjustments, which are caring out to eliminate the effects of intragroup transactions in the event of a complete resale of goods outside the group, and its resale partial absence. In the example, it is considered the effect of intercompany transactions on the income and COGS of comprehensive income (financial results) and items of goods and retained income statement of financial position (balance sheet) of the consolidated group.

Key words: consolidated financial statements, intragroup income, consolidation procedures, parent company, subsidiaries.

Табл.: 4. Библ.: 6.

JEL Classification: M410

Постановка проблеми. Однією з найскладніших проблем, які виникають під час консолідації фінансової звітності, є визначення результатів внутрішньогрупової реалізації, включених до фінансової звітності окремих підприємств. Результати внутрішньогрупових реалізацій не можуть бути визнані у консолідованій фінансовій звітності, оскільки об'єкт продажу не залишає меж групи. З цієї причини згідно з п. 4 НП(С)БО 2 під час складання консолідованої фінансової звітності сума нереалізованих прибутків і збитків

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

від внутрішньогрупових операцій має бути вилучена (крім збитків, які не можуть бути відшкодовані). Ці процедури у спеціальній літературі мають назву процедур елімінації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання виключення впливу внутрішньогрупових операцій досліджували останнім часом В. М. Костюченко [1], В. О. Озеран [3], І. В. Семчук [6] та інші. Вищезазначені вчені розглядали питання, пов'язані з обліком та відображенням у звітності внутрішньогрупових операцій. Однак у цих дослідженнях не акцентується увага на відмінностях між торговими та виробничими консолідованими групами щодо складності елімінування таких операцій під час складання консолідованої фінансової звітності.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Залишаються не вирішеними на сьогодні проблеми методики та організації виключення результатів внутрішньогрупових операцій, розробки консолідаційних таблиць, набору методичних підходів щодо цих процедур у різних консолідованих групах.

Мета статті полягає у висвітленні підходів щодо виключення внутрішньогрупових прибутків (збитків) та розроблення методики їх розподілу між статтями консолідованої фінансової звітності у процесі елімінації результатів внутрішньогрупової реалізації товарів з наступним перепродажем їх за межі групи.

Виклад основного матеріалу. У статті використано такі терміни, визначення яких наведено в НП(С)БО 2 «Консолідована фінансова звітність» [2]:

1) **нереалізовані прибутки та збитки від внутрішньогрупових операцій** – прибутки та збитки, які виникають внаслідок внутрішньогрупових операцій (продажу товарів, продукції, виконання робіт, послуг тощо) і включаються до балансової вартості активів підприємства;

2) **внутрішньогрупові операції** – операції між материнським та дочірніми підприємствами або між дочірніми підприємствами однієї групи;

3) **група** – материнське (холдингове) підприємство та його дочірні підприємства.

Для цілей цієї статті внутрішньогруповим прибутком (збитком) вважатимемо суму будь-якого прибутку (збитку), який виникає внаслідок внутрішньогрупових операцій незалежно від факту наступної реалізації товарів за межі групи. Отже, визначене поняття внутрішньогрупового прибутку включає в себе як «реалізовані», так і «нереалізовані» прибутки (збитки) внаслідок внутрішньогрупових операцій. Процедура елімінування внутрішньогрупових прибутків (збитків) має дві складові:

1) **виключення доходів (витрат) від реалізації продукції, товарів, робіт та послуг між учасниками групи, які входять до групи, а також від інших операцій із консолідованого звіту про сукупний дохід (звіт про фінансові результати);**

2) **виключення нереалізованих прибутків (збитків) з активу консолідованого балансу, тобто прибутку (збитку) від операцій між підприємствами групи, що включені до балансової вартості придбаного ними всередині групи активів (основних засобів, виробничих запасів тощо).**

Друга складова процедури є найскладнішою. У разі виключення внутрішньогрупових нереалізованих прибутків (збитків) з активів консолідованого балансу потрібно зменшити (збільшити) вартість відповідних активів, а в пасиві зменшити (збільшити) величину нерозподіленого прибутку. Для здійснення цього коригування треба володіти інформацією про:

- величину внутрішньогрупової реалізації (доходів та витрат);
- розмір внутрішньогрупового прибутку (збитку);
- вартість тих активів, які були отримані підприємствами групи внаслідок внутрішньогрупових операцій, але не були реалізовані за межі групи;
- конкретні суми, на які слід зменшити (збільшити) відповідні статті активів.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Показники величини внутрішньогрупової реалізації можна отримати різними способами, а саме виходячи з даних:

- аналітичного обліку за рахунками реалізації;
- оборотів за спеціальними субрахунками, що відкриті для обліку доходів (витрат) від внутрішньогрупової реалізації;
- оборотів між рахунками реалізації та рахунками, призначеними для обліку внутрішньогрупових розрахунків (відповідно до Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку для обліку розрахунків між дочірніми та асоційованими підприємствами призначено субрахунок 682 «Внутрішні розрахунки»).

Наступним кроком є виділення з суми внутрішньогрупової реалізації прибутку (збитку). Це можна здійснити такими методами:

- встановити єдину норми прибутку за операціями всередині групи (наприклад, 10 %);
- визначити прибуток за відсотком рівня рентабельності підприємств групи;
- отримати дані про внутрішньогрупові прибутки (збитки) від бухгалтерій підприємств групи на основі зробленої ними вибірки.

Розглянемо ці методи більш докладно.

Під час встановлення єдиної норми прибутку за внутрішньогруповими операціями підприємства групи практично втрачають можливість самостійно визначати та регулювати відпускні ціни на товари (послуги), що ними виробляються. На практиці застосування постійної норми прибутку маломожливе у довгостроковому періоді, оскільки такі ціни діють тільки в межах групи та час від часу повинні переглядатися для необхідного розподілу ресурсів, що призводить до зміни норми прибутку в окремих підприємств групи. У складних внутрішньогрупових операціях, коли придбання товару відбувається від різних підприємств групи з різною нормою прибутку уже ускладнює виключення внутрішньогрупового прибутку під час консолідації.

Визначення прибутку за відсотком рівня рентабельності підприємства групи є лише приблизним, оскільки різні вироби одного підприємства можуть мати досить різний рівень рентабельності. Тому консолідована звітність, підготована з використанням цього методу, буде менш достовірною.

Отримання даних про внутрішньогрупові прибутки (збитки) від бухгалтерій підприємств групи на основі зробленої ними вибірки за рахунками реалізації – досить трудомісткий процес, який на практиці ускладнюється великим асортиментом продукції з різним рівнем рентабельності, що поставляється не тільки підприємствам групи. Застосування такого методу спрощується у разі використання спеціальних програмних продуктів. Проте їх впровадження та використання також потребує розроблення алгоритмів виключення результатів внутрішньогрупових операцій.

Отже, з погляду забезпечення достовірності фінансової звітності та свободи ціноутворення підприємств групи найдоцільнішим є останній підхід щодо визначення внутрішньогрупового прибутку.

Після отримання сум внутрішньогрупової реалізації та внутрішньогрупового прибутку треба визначити, як розподілився внутрішньогруповий прибуток в активах підприємств групи на кінець звітної періоду. При цьому можливі дві ситуації:

- внутрішньогруповий прибуток увійшов у прибуток групи за цей період;
- внутрішньогруповий прибуток у цьому періоді «нереалізований» та міститься в активах одного (чи кількох) підприємств групи (повністю або частково).

Приклад. ПАТ «Пори року» реалізує своєму дочірньому підприємству ТОВ «Весна» товари на загальну суму 120 000 грн (у тому числі ПДВ 20 000 грн). Закупівельна ціна товарів становить 80 000 грн (без ПДВ). Розглянемо три варіанти (табл. 1):

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

- на кінець звітної періоду дочірнє підприємство ТОВ «Весна» реалізувало закуплені у материнського підприємства товари за межі групи на 132 000 грн (у тому числі ПДВ 22 000 грн);
- на кінець звітної періоду товари не були реалізовані та перебувають на складі підприємства «Весна»;
- було реалізовано тільки 55 % товарів на суму 72 600 грн (у тому числі ПДВ – 12 100 грн). Нереалізованими на складі підприємства «Весна» залишилося 45 % товарів.

Таблиця 1

*Операції з продажу товарів материнським підприємством
своєму дочірньому підприємству*

Господарська операція	Дт	Кт	Сума, грн
Визнано дохід від реалізації товарів дочірньому підприємству	682	702	120 000
Визнано зобов'язання з ПДВ	702	641	20 000
Визнано собівартість реалізованих товарів з використанням запропонованого проміжного рахунку «Собівартість внутрішньогрупової реалізації»	902	281	80 000

У першій ситуації, коли дочірнє підприємство реалізувало товари за межі групи, за результатами наведених вище операцій у окремому звіті про фінансові результати материнського підприємства буде прибуток у сумі 20000 грн (120 000 – 20 000 – 80 000), а в окремому звіті про фінансові результати дочірнього підприємства – прибуток у сумі 10 000 грн (132 000 – 22 000 – 100 000). Консолідований прибуток становитиме 30 000 грн (20 000 + 10 000).

У консолідованому фінансовому звіті потрібно виключити дохід від внутрішньогрупової реалізації (100 000 грн) та її собівартість (80 000 грн). Враховуючи те, що з погляду групи собівартість реалізації дочірнього підприємства завищена на суму внутрішньогрупового прибутку материнського підприємства, слід також виключити і цю суму (20 000 грн). Ніяких інших коригувань у цій ситуації робити не потрібно (табл. 2). Під час проведення розрахунків для спрощення податок на прибуток не враховуємо.

У разі, якщо товари залишаться непроданими, крім наведених у табл. 2 коригувань, необхідно виключити 20 000 грн прибутку, що «нереалізований» та закладений у вартість товарів у підприємства «Весна», яка для дочірнього підприємства становить 100 000 грн. Тобто статтю активу консолідованого балансу «Товари» та статтю пасиву «Нерозподілений прибуток» треба зменшити на 20 000 грн.

Таблиця 2

*Коригування, які здійснюють для виключення наслідків внутрішньогрупової операції
в разі повного перепродажу товарів за межі групи*

Показник	Підприємство		Зведена сума	Коригування		Консолідо- вана сума
	материнське	дочірнє		+	-	
Звіт про сукупний дохід (фінансові результати)						
Чистий дохід (виторг) від реалізації	100 000	110 000	210 000		100 000	110 000
Собівартість реалізації	80 000	100 000	180 000		80 000 20 000	80 000
Чистий прибуток	20 000	10 000	30 000			
Звіт про фінансовий стан (баланс)						
Товари	0	0	0			0
Нерозподілений прибуток	20 000	10 000	30 000			30 000

У такому разі сума консолідованого прибутку дорівнюватиме нулю, а вартість товарів та величина нерозподіленого прибутку (консолідовані суми) – 80 000 грн і нуль відповідно (табл. 3).

Таблиця 3

Коригування, які здійснюються для виключення наслідків внутрішньогрупової операції в разі відсутності перепродажу товарів за межі групи

Показник	Підприємство		Зведена сума	Коригування		Консолідована сума
	материнське	дочірнє		+	-	
Звіт про фінансові результати						
Чистий дохід (виторг) від реалізації	100 000	-	100 000		100 000	0
Собівартість реалізації	80 000	-	80 000		80 000	0
Чистий прибуток	20 000	-	20 000			0
Баланс						
Товари	0	100 000	100 000		20 000	80 000
Нерозподілений прибуток	20 000	0	20 000		20 000	0

У разі, якщо дочірнім підприємством «Весна» продано тільки 55 % товарів, коригувальні записи будуть такими, як показано в табл. 4. Як бачимо, було виключено дохід від реалізації товарів материнським підприємством дочірньому підприємству (100 000 грн) та собівартість реалізованих товарів (80 000 грн). Собівартість реалізованих товарів також зменшено на суму реалізованого прибутку материнського підприємства (20 000 · 55 % = 11 000 грн). Суму нереалізованого прибутку (20 000 · 45 % = 9 000 грн) виключено з вартості залишку товарів та величини нереалізованого прибутку.

Консолідована сума являє собою результати діяльності групи як єдиної економічної одиниці. Товари були придбані за 80 000 грн (без ПДВ). Реалізовано на сторону 55 % товарів на суму 60 500 грн (без ПДВ). Собівартість такої реалізації становить 44 000 грн (80 000 · 55 %). Прибуток дорівнює 16 500 грн (60 500 – 44 000). На складі сума залишку товарів становить 36 000 грн (80 000 · 45 %). Порівнявши результати наведених міркувань з показниками консолідованої суми в табл. 4, можна впевнитися, що процедури елімінації виконані правильно.

Таблиця 4

Коригування, які здійснюються для виключення наслідків внутрішньогрупової операції в разі наявності часткового перепродажу товарів за межі групи

Показник	Підприємство		Зведена сума	Коригування		Консолідована сума
	материнське	дочірнє		+	-	
Звіт про фінансові результати						
Чистий дохід (виторг) від реалізації	100 000	60 500	160 500		100 000	60 500
Собівартість реалізації	80 000	55 000	135 000		80 000 11 000	44 000
Чистий прибуток	20 000	5 500	25 500			16 500
Баланс						
Товари	0	45 000	45 000		9 000	36 000
Нерозподілений прибуток	20 000	5 500	25 500		9 000	16 500

Висновки і пропозиції. В обліку внутрішньогрупового прибутку групи можливо три ситуації: 1) повний перепродаж внутрішніх товарів за межі групи; 2) частковий перепродаж; 3) відсутність такого перепродажу. Кожна з цих ситуацій має свої консолідуючі коригування щодо виключення внутрішньогрупового прибутку. Бухгалтерський облік у межах групи має бути побудований таким чином, щоб міг дозволити провести виділення частини прибутку, який увійшов до вартості реалізованих у межах групи товарів, якщо материнське підприємство групи використовує вибірку як метод отримання даних щодо таких операцій та величини прибутку (використання певних технічних рахунків, субрахунків, розроблення консолідаційних таблиць).

Перспективним є дослідження методики та організації елімінації результатів внутрішньогрупових операцій у виробничих консолідаційних групах, де наявна склад-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

ніша ситуація – розподіл нереалізованого внутрішньогрупового прибутку між залишками виробничих запасів, незвершеного виробництва та готової продукції.

Список використаних джерел

1. *Костюченко В. М.* Консолідована фінансова звітність: міжнародний досвід та практика України : навчально-практичний посібник / В. М. Костюченко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 528 с.
2. *Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Консолідована фінансова звітність»* : затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 27.06.2013 № 628. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1223-13>.
3. *Озеран В. О.* Місце класифікації внутрішніх розрахунків в організації та методиці їх обліку, контролю та аналізу / В. О. Озеран, Н. О. Литвиненко // Бухгалтерський облік, аналіз і контроль в системі корпоративного управління: розвиток інтелектуальних і технічних можливостей : матеріали та тексти виступів V-ої Міжнародної науково-практичної конференції. – Житомир : ПП “Рута”, 2009. – С. 93–106.
4. *Онищенко В.* Методика та організація консолідованої фінансової звітності / В. Онищенко. – Чернігів : КП “Видавництво “Чернігівські береги”, 2009. – 168 с.
5. *Онищенко В.* Розподіл внутрішньогрупового прибутку при консолідації фінансових звітів / В. Онищенко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2007. – № 5. – С. 22–29.
6. *Семчук І. В.* Вплив внутрішніх операцій на звітність об’єднання (групи) підприємств / І. В. Семчук, В. Г. Мазур // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2011. – № 3. – С. 327–337.

References

1. Kostyuchenko, V.N. (2008). *Konsolidovana finansova zvitnist: mizhnarodnyi dosvid ta praktyka Ukrainy [Consolidated financial statements: international experience and practice of Ukraine]*. Kyiv: Literature educational center (in Ukrainian).
2. *Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 2 «Konsolidovana finansova zvitnist» [National Accounting Reglment (Standard) 2 “Consolidated Financial Statements”]*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1223-13>.
3. Ozeran, V.O. & Lytvynenko, N.O. (2009). *Mistse klasyfikatsii vnutrishnikh rozrakhunkiv v orhanizatsii ta metodytsi yikh obliku, kontroliu ta analizu [Place the classification of domestic payments in organization and methods of accounting, control and analysis]*. Proceeding from *Bukhhalterskyi oblik, analiz i kontrol v systemi korporatyvnoho upravlinnia: rozvytok intelektualnykh i tekhnichnykh mozhlyvostei: materialy ta teksty vystupiv V-oi Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Accounting, analysis and control in corporate governance: development of intellectual and technical capabilities: International economic conference*. Zhytomyr: Ruta, pp. 93–106 (in Ukrainian).
4. Onyshchenko, V. (2009). *Metodyka ta orhanizatsiia konsolidovanoi finansovoi zvitnosti [Methods and organization of the consolidated financial statements]*. Chernihiv: Chernihivski oberehy (in Ukrainian).
5. Onyshchenko, V. (2007). *Rozpodil vnutrishnohrupovoho prybutku pry konsolidatsii finansovykh zvitiv [Distribution of intragroup income on consolidation of financial statements]*. *Bukhhalterskyj oblik i audyt – Accounting and Auditing*, no. 5, pp. 22–29 (in Ukrainian).
6. Semchuk, I.V. & Mazur, V.H. (2011). *Vplyv vnutrishnikh operatsii na zvitnist obiednannia (hrupy) pidpriemstv [The impact on internal operations reporting association (group) companies]*. *Problemy teorii ta metodolohii bukhhalters'koho obliku, kontroliu i analizu – Problems of Theory and Methodology of Accounting, Control and Analysis*, no. 3, pp. 327–337 (in Ukrainian).

Онищенко Віктор Петрович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Онищенко Виктор Петрович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Onyshchenko Viktor – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Accounting, Taxation and Audit, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).
E-mail: onvp83@gmail.com

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДО НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ»

Вимоги щодо підготовки рукописів статей для публікації у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління», який внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.10.2015 р. № 1021.

Журнал розміщено у таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar.

Шановні дописувачі!

Спочатку просимо надіслати Вашу статтю та довідку про автора (ів), оформлені за наведеними нижче вимогами, для попереднього розгляду редакційною колегією наукового журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління». Після отримання позитивного відгуку прохання сплатити вартість статті і надіслати весь пакет документів.

1. Для публікації статті у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» необхідно в обов'язковому порядку подати:

- електронний варіант статті, оформленої за зразком (Додаток А);
- довідку про авторів, заповнену за наведеним бланком (Додаток Б). Звертаємо Вашу увагу, що ім'я та по батькові автора (ів) **подаються повністю**;
- квитанцію про сплату вартості публікації наукової статті (Додаток В).

2. **Вимоги до наукової статті.** Статтю можна подавати однією з трьох мов: українською, російською, англійською.

Обсяг статті повинен бути таким: мінімум – 5 повних сторінок, максимум – 10 сторінок (остання сторінка має бути заповнена не менш ніж на 3/4).

Стаття надсилається електронною поштою на адресу: mvdubyna@gmail.com. Текст статті набирається з використанням комп'ютерних текстових редакторів Word for Windows 97/2000/XP.

У разі подання статті українською або російською мовою **обов'язкове надання перекладу статті англійською мовою** (відповідно до п. 2.9. Наказу “Про затвердження порядку формування переліку наукових фахових видань України” від 17.10.2012 р. № 1111).

У разі подання статті англійською мовою **обов'язкове надання перекладу статті українською мовою**.

3. **Параметри сторінки повинні бути такими:**

Формат А4 (210×297 мм).

Поля: верхнє, нижнє та бокові – 25 мм.

Верхній і нижній колонтитули, а також номери сторінок не вводити. Текст повинен бути вирівняний по ширині аркуша.

КАТЕГОРИЧНО ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ У СТАТТІ ВИКОРИСТАННЯ АВТОМАТИЧНОЇ РОЗСТАНОВКИ ПЕРЕНОСІВ ТА АВТОМАТИЧНИХ СПИСКІВ. УСІ СПИСКИ ПРОСТАВЛЯЮТЬСЯ У РУЧНОМУ РЕЖИМІ!

4. **Структура статті. Вимоги до оформлення структурних елементів статті.**

4.1. **УДК** – шрифт Times New Roman (кегель 12), курсив, вирівнювання по лівому краю без абзацу.

4.2. **Ім'я та прізвище автора (ів)** – шрифт Times New Roman (кегель 12), розміщення по центру, без абзацного відступу, курсив (якщо авторів декілька, то імена та прізвища записуються в один рядок). Дані про авторів подаються трьома мовами.

4.3. **Назва статті** – шрифт Times New Roman (кегель 12). Подається прописними напівжирними літерами, вирівнювання по центру без абзацу, трьома мовами.

4.4. **Анотація** – шрифт Times New Roman (кегель 9), курсив, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. В анотації має бути чітко сформульована головна

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

ідея статті та коротко обґрунтована її актуальність (**обсяг 600–1000 знаків з пробілами**). У статті подаються анотації трьома мовами: українською, російською, англійською (Додаток А).

4.5. Ключові слова – шрифт Times New Roman (кегель 9), вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. Ключові слова подаються трьома мовами. Кількість ключових слів – 5–7. Після ключових слів (кожною з мов) необхідно вказати загальну кількість таблиць, рисунків та використаних джерел (Додаток А).

4.6. JEL Classification – шрифт Times New Roman (кегель 9), напівжирний, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. JEL Classification подається після ключових слів англійською мовою.

4.7. Основний текст – шрифт Times New Roman (кегель 12), абзац 0,63 см, вирівнювання по ширині, одинарний інтервал.

Основний текст статті обов'язково повинен містити такі необхідні елементи – розділи (Times New Roman, кегель 12, напівжирний):

- Постановка проблеми.
- Аналіз останніх досліджень і публікацій.
- Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.
- Мета статті.
- Виклад основного матеріалу.
- Висновки і пропозиції.
- Список використаних джерел.

Після назви розділів ставиться крапка і продовжується текст самої статті.

Цитати, таблиці, статистичні дані, цифрові показники, що підвищують рівень аналітичних матеріалів, подаються з посиланням на джерела. Відповідальність за наведені показники несе автор.

Рисунки і таблиці необхідно подавати у статті безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці.

Ілюстрації (рисунки та чорно-білі фотографії)

Під час виконання рисунків рекомендується використання Microsoft Visio 2007 (2003). За умови використання закладеної графіки Microsoft Word рисунки повинні бути згрупованими. Шрифт рисунків Times New Roman, кегель 12, курсив. **Рисунки не повинні виходити за межі текстового блока.**

Рисунки позначають словом «Рис.» і нумерують послідовно в межах статті, якщо у статті є лише один рисунок, він не нумерується. Пояснювальні підписи, номер рисунка, його назву розміщують послідовно під ілюстрацією.

Наприклад:

Рис. 1. Складові конкурентоспроможності на відповідній стадії розвитку економіки

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Таблиці

Цифровий матеріал, що наводиться у статті, повинен оформлятися у вигляді таблиць.

Розмір тексту таблиць – кегель 12. Усі таблиці мають бути пронумеровані й мати заголовки. Нумераційний заголовок таблиць (кегель 12) вирівнюють по правому краю таблиці, тематичний заголовок таблиці – по центру (кегель 12, курсив). **Всі графи таблиць повинні мати назву.**

Наприклад:

Таблиця 1

Аналіз показників діяльності підприємства

Показники	Формула розрахунку	Фактори, що впливають на показник	Напрями поліпшення показників
1.			
...			

Якщо таблиця не вміщується на одній сторінці, всі її колонки нумерують, а над перенесеною частиною таблиці справа надписують: «Закінчення табл. 1».

Формули

Використовуючи формули, необхідно дотримуватися певних правил.

Великі, довгі та громіздкі формули, які мають у складі знаки суми, добутку, диференціювання, інтегрування, розміщують на окремих рядках. Це стосується також і всіх нумерованих формул. Для економії місця кілька коротких однотипних формул, відокремлених від тексту, можна подати в одному рядку, а не одну під одною. Невеликі і нескладні формули, що не мають самостійного значення, вписують усередині рядків тексту.

Стиль формул: хімічні формули набирають прямим шрифтом. Формули, на які є посилання, нумерують арабськими цифрами в круглих дужках праворуч, не виходячи за поле. Формули необхідно вирівнювати по лівому краю сторінки. Між ними та текстом витримується інтервал в один рядок. Обов'язково подають розшифрування літерних позначень величин у формулах. Для набору позначень фізичних величин використовують редактор формул Microsoft Equation для WINDOWS.

Наприклад:

Ефективна ставка процента для позичальника визначається за формулою (1)

$$Rt = \frac{SK}{z - h} \cdot 360, \quad (1)$$

де SK – величина знижки (%);

h – період дії знижки (днів);

z – тривалість відстрочки платежу (днів).

– порожній рядок

4.8. Список використаних джерел необхідно складати за вимогами ВАК України (Бюлетень ВАК України № 5, 2009), розміщувати бібліографічні записи за алфавітом чи у послідовності їхніх перших згадувань в основному тексті статті.

4.9. Після списку використаних джерел подається його транслітерація латиницею (з підзаголовком **References**) відповідно до вимог Постанови Кабінету Міністрів України № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27.01.2010 р. (зі змінами від 23.12.2015 р.).

Примітка: після транслітерованої назви праці латинськими літерами зазначається переклад англійською мовою у квадратних дужках.

Для транслітерування літератури (References) пропонуємо скористатися online-конвекторами:

- для української мови: <http://ukrlit.org/transliteratsiia> та ін.;

- для російської мови: <http://translit-online.ru/pasport.html>

<http://translit.net/ru/>

<http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx>

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Приклади оформлення транслітерованого списку використаних джерел наведено у Додатку Г.

5. Обов'язково у кінці статті подаються дані про автора (ів) (трьома мовами):

- прізвище, ім'я та по батькові (повністю) – кегель 8, напівжирний;
- науковий ступінь, вчене звання, посада автора (ів) – кегель 8;
- місце роботи автора (ів) та **адреса організації** – кегель 8;
- електронна адреса автора (ів) – кегель 8 (Додаток А).

- ID (у системі наукової ідентифікації) у **ORCID, ResearcherID** або у **SCOPUS**.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearcherID:

Scopus Author ID:

6. Оплата публікації. Опублікування наукових статей у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» є платним. Вартість публікації однієї сторінки наукової статті становить **50 грн** (прохання обов'язково уточнювати вартість публікації). Оплата підтверджується квитанцією, зразок якої наведений у Додатку Г.

7. Контактна інформація.

Матеріали необхідно надсилати на електронну адресу:

mvdubyna@gmail.com;

maksim-22@yandex.ru.

Контактна особа: *Дубина Максим Вікторович.*

Моб. тел.: 099-37-63-287.

Viber: 099-37-63-287

Skype: maks-xxii

Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» розміщено на сайті Чернігівського національного технологічного університету, де можна переглянути останні номери видання: <http://ppeu.stu.cn.ua>

Зі збірником можна ознайомитися також на сторінці Facebook:

<https://www.facebook.com/Проблеми-і-перспективи-економіки-та-управління-1726912017529159>

Відповідальність за матеріали, наведені у статті, несе автор.

Неправильно оформлені автором стаття та супровідні документи, що не відповідають зазначеним вимогам, розглядатися не будуть.

Редакція розглядає надходження публікації та супровідних документів (рецензії, довідки про авторів тощо) як згоду дописувача (ів) щодо передачі авторського права на використання твору (тиражування, розповсюдження т. ін.).

Додаток А
Приклад оформлення статті

УДК 332.12

Максим Дубина

СУТНІСТЬ ТА КОМПОНЕНТНИЙ СКЛАД ТРАНСКОРДОННОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Максим Дубина

СУЩНОСТЬ И КОМПОНЕНТНЫЙ СОСТАВ ТРАНСГРАНИЧНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Maksym Dubyna

ESSENCE AND COMPONENT COMPOSITION OF CROSS-BORDER ECONOMIC SECURITY

У статті через синтез таких понять, як «транскордонний», «економічна безпека» визначено сутність транскордонної економічної безпеки, яку запропоновано розглядати як свободу від негативного зовнішнього та внутрішнього впливів на будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення співпраці між територіальними громадами або владою, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, у сфері економічних відносин, а саме: виробництва товарів та послуг, розподілу матеріальних благ, обміну, що супроводжується за опосередкованої ролі грошей, та споживання фізичними та юридичними особами виробленої продукції. Також з'ясовано компонентний склад транскордонної економічної безпеки, серед основних елементів якої виділено такі: транскордонна зовнішньоекономічна безпека, транскордонна виробнича безпека, транскордонна продовольча безпека, транскордонна енергетична безпека, транскордонна інвестиційна безпека.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, безпека, транскордонний регіон, економічна безпека, економічна безпека регіону, транскордонна економічна безпека.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 8.

В статті через синтез таких понять, як «трансграничный», «экономическая безопасность» определена сущность трансграничной экономической безопасности, которую предложено рассматривать как свободу от негативного внешнего и внутреннего воздействий на любые совместные действия, направленные на усиление и углубление сотрудничества между территориальными общинами или властями, находящимися под юрисдикцией двух или нескольких договаривающихся сторон в сфере экономических отношений. Также выяснен компонентный состав трансграничной экономической безопасности, среди основных элементов которой выделено следующие: трансграничная внешнеэкономической безопасности, трансграничная производственная безопасность, трансграничная продовольственная безопасность, трансграничная энергетическая безопасность, трансграничная инвестиционная безопасность.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество, безопасность, трансграничный регион, экономическая безопасность, экономическая безопасность региона, трансграничная экономическая безопасность.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 8.

The essence of cross-border economic security was defined by means of synthesis such terms as „cross-border”, „economic security”. Cross-border economic security is independent from negative external and internal influence on any cooperative aimed on strengthening and deepening of cooperation between territorial communities or authorities within the jurisdiction of two or more contracting parties in economic relations, namely: production of goods and services, distribution of material goods, exchange of them, which is followed by indirect role of money and use by physical and legal bodies – products which are produced. Also the component composition of cross-border economic security was defined. Among them were the following: cross-border economic foreign affairs security, cross-border production, cross-border food security, cross-border energetic security, cross-border investment security.

Key words: cross-border cooperation, security, cross-border region, economic security, economic security of the region, cross-border economic security.

Fig.: 2. Tabl.: 1. Bibl.: 8.

JEL Classification: G 00

Постановка проблеми. ...

Аналіз останніх досліджень і публікацій. ...

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. ...

Мета статті. Головною метою цієї роботи є ...

Виклад основного матеріалу. ...

Висновки і пропозиції. ...

Список використаних джерел

1. Маляренко Т. А. Економічна безпека: навчально-методичний посібник / Т. А. Маляренко. – Донецьк: ДонДУУ, 2009. – 129 с.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

2. Реутов В. Є. Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку [Електронний ресурс] / В. Є. Реутов // Ефективна економіка. 2011. – № 12. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=912>.

3. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія / Н. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 395 с.

4. Про транскордонне співробітництво [Електронний ресурс] : Закон України 24 червня 2004 року № 1861–IV // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.

5. Пухтаєвич Г. О. Аналіз національної економіки / Г. О. Пухтаєвич. – К. : КНЕУ, 2005. – 254 с.

6. Старостенко Г. Г. Національна економіка : навч. посіб. / Г. Г. Старостенко, С. В. Онишко, Т. В. Поснова. – К. : Ліра-К, 2011. – 432 с.

7. Чучка І. М. Транскордонне співробітництво в контексті економічної безпеки України / І. М. Чучка, Р. І. Молдавчук // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 9 (111). – С. 92–98.

8. Науменко С. В. Розвиток транскордонного співробітництва в системі забезпечення економічної безпеки України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 21.04.01 «Економічна безпека держави» / С. В. Науменко. – К., 2007. – 21 с.

References

1. Maliarenko, T.A. (2009). *Ekonomichna bezpeka [Economic security]*. Donetsk: DonDUU (in Ukrainian).

2. Reutov, V.Ye. (2011). Transkordonne spivrobotnytstvo rehioniv Ukrainy: teoretyko-praktychni aspekty rozvytku [Cross-border cooperation of the regions of Ukraine: theoretical and practical aspects of the development]. *Efektyvna ekonomika – Effective economy*, no. 4, pp. 55–66. Retrieved from : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=912>.

3. Mikula, N. (2004). *Mizhterytorialne ta transkordonne spivrobotnytstvo [Inter-territorial and cross-border cooperation]*. Lviv: IRD NAN Ukraine (in Ukrainian).

4. Pro transkordonne spivrobotnytstvo : Zakon Ukrainy vid 24.06.2004 № 1861–IV [Law of Ukraine on cross-border cooperation from June 24, 2004 № 1861–IV]. Retrieved from : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.

5. Pukhtaievych, H.O. (2005). *Analiz natsionalnoi ekonomiky [Analysis of the national economy]*. Kyiv, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (in Ukrainian).

6. Starostenko, H.H., Onyshko, S.V. & Posnova, T.V. (2011). *Natsionalna ekonomika [National economy]*. Kyiv: Lira-K (in Ukrainian).

7. Chuchka, I.M. & Moldavchuk, R.I. (2010). Transkordonne spivrobotnytstvo v konteksti ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Cross-border cooperation in the context of economic security of Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics*, no. 9 (111), pp. 92–98 (in Ukrainian).

8. Naumenko, S.V. (2007). Rozvytok transkordonnogo spivrobotnytstva v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Development of cross-border cooperation in the system of providing the economic security of Ukraine]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv: National Institute for Strategic Studies (in Ukrainian).

Дубина Максим Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Дубина Максим Вікторович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Dubyna Maksym – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-22@yandex.ru

Додаток Б

*Бланк для оформлення
довідки про автора***ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ**

Дані про авторів	Українською мовою	Російською мовою	Англійською мовою
Прізвище			
Ім'я			
По батькові			
Науковий ступінь			
Вчене звання			
Почесне звання			
Місце роботи			
Посада			
Назва статті			
Обсяг статті			
Поштова адреса, на яку необхідно надсилати примірник збірника			
Контактна інформація	роб. тел.		
	дом. тел.		
	моб. тел.		
	e-mail		

Додаток В

Бланк квитанції для оплати публікації

Заява на переказ готівки	Дт	<input type="text" value="1002"/>	Ідентифікаційний код	<input type="text" value="05460798"/>
	Кт	<input type="text" value="31254264106996"/>		
	Одержувач платежу	<u>ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ</u>		
	Дата здійснення операції	_____		
	Дата валютування	_____		
			Код установи банку	<input type="text" value="820172"/>
	Найменування установи банку	<u>ДКСУ</u>		
	Прізвище, ім'я, по-батькові платника	_____		
	Адреса платника	_____		
	Призначення платежу	<u>за видання у збірнику</u> 25010100		
		Сума	<input type="text"/>	
Загальна сума	_____			
Касир		(словами)		
Підпис платника	_____			
Квитанція	Дт	<input type="text" value="1002"/>	Ідентифікаційний код	<input type="text" value="05460798"/>
	Кт	<input type="text" value="31254264106996"/>		
	Одержувач платежу	<u>ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ</u>		
	Дата здійснення операції	_____		
	Дата валютування	_____		
			Код установи банку	<input type="text" value="820172"/>
	Найменування установи банку	<u>ДКСУ</u>		
	Прізвище, ім'я, по-батькові платника	_____		
	Адреса платника	_____		
	Призначення платежу	<u>за видання у збірнику</u> 25010100		
		Сума	<input type="text"/>	
Загальна сума	_____			
Касир		(словами)		
Підпис платника	_____			

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Додаток Г

Приклади оформлення транслітерованого списку використаних джерел**Книга**

Автор (и) (рік видання). *Транслітерована назва [Переклад назви англійською мовою]*. Місто: Видавництво (in Ukrainian)/(in Russian).

Біловодська О. А. Маркетингова політика розподілу : навч. посіб. / О. А. Біловодська. – К. : Знання, 2011. – 495 с.	Bilovodska, O.A. (2011). <i>Marketynhova polityka rozpodilu [Marketing distribution policy]</i> . Kyiv: Znannia (in Ukrainian).
Ілляшенко С. М. Товарна інноваційна політика : підручник / С. М. Ілляшенко, Ю. С. Шипуліна. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2007. – 281 с.	Illiashenko, S.M. & Shypulina, Yu. S. (2007). <i>Tovarna innovatsiina polityka [Product innovative policy]</i> . Sumy: VTD «Universytetska knyha» (in Ukrainian).
Сучасні тенденції розвитку торговельної мережі України : монографія / О. М. Азарян, Е. М. Локтев, Б. Халлір, В. О. Соболев, Д. В. Гаркуша. – Донецьк : Дон НУЕТ, 2009. – С. 156–168.	Azarian, O.M., Loktiev, E.M., Khallir, B., Sobolev, V.O. & Harkusha, D.V. (2009). <i>Suchasni tendentsii rozvytku torhovelnoi merezhi Ukrainy [Modern trends in retail network in Ukraine]</i> . Donetsk: Don NUET (in Ukrainian).

Якщо більше шести авторів, сьомий та наступні автори позначаються «et al.».

Якщо немає даних про автора, але є дані про **редактора**, на початок посилання виносять дані про нього:

Редактор (и) (*позначається (ed.)/(eds.)*) (рік видання). *Транслітерована назва [Переклад назви англійською мовою]*. Місто: Видавництво. (in Ukrainian)/(in Russian).

Vasyliiev I. I. (ed.) (2010). *Kardiologhiia [Cardiology]*. Kyiv: Svit.

Багатотомне видання

Автор (и)/Редактор (и) (*ed.)/(eds.)* (рік видання). *Транслітерована назва [Переклад назви англійською мовою]*. Том(и) (*позначається (Vol.) / (Vols.)*). Місто: Видавництво (in Ukrainian)/(in Russian).

Украина и ее регионы на пути к инновационному обществу : [в 4 т.] / под общ. ред. В. И. Дубницкого, И. П. Булеева. – Донецк : Юго-Восток, 2011. – Т. 3. – 400 с.	Dubnitskii, V.I. & Buleeva, I.P. (eds.) (2011). <i>Ukraina i ee regiony na puti k innovatsionnomu obshchestvu [Ukraine and its regions on the way to an innovative society]</i> . (Vols. 1-4). Donetsk: Yugo-Vostok (in Russian).
--	---

Частина книги

Автор (и) (рік видання). *Транслітерована назва частини книги [Переклад назви частини книги англійською мовою]*. *Транслітерована назва книжки – Переклад назви книги* (те, що пишемо після //). Місто: Видавництво, сторінки (pp.).

Аномальная анатомия коронарных артерий / А. П. Савченко, О. В. Черкавская, Б. А. Руденко, П. А. Болотов // Интервенционная кардиология. Коронарная ангиография и стентирование. – М. : ГЭОТАР-Медиа, 2010. – 448 с.	Savchenko, A.P., Cherkavskaia, O.V., Rudenko, B.A. & Bolotov, P.A. (2010). <i>Anomalnaia anatomiia koronarnykh arterii [Deviant anatomy of coronary arteries]. Interventsionnaya kardiologiya. Koronarnaya angiografiya i stentirovanie – Interventional cardiology. Coronarography and stenting</i> . Moscow: GEOTAR-Media, pp. 60–79 (in Russian).
---	--

Перекладні видання

Автор (и) (рік видання). *Транслітерована назва [Переклад назви англійською мовою]* (прізвище перекладача, Trans.). Місто: Видавництво (in Ukrainian)/(in Russian).

Халлиган Б. Маркетинг в Интернете: как привлечь клиентов с помощью Google, социальных сетей и блогов / Б. Халлиган, Дж. Шах; пер. с англ. Н. Коневская. – М. : Диалектика, 2010. – 256 с.	Halligan, B. & Shakh, Dh. (2010). <i>Marketing v Internetete: kak privlech klientov s pomoshchiu Google, socialnykh setei i blogov [Inbound Marketing: Get Found Using Google, Social Media, and Blogs]</i> . (N. Konevskaia, Trans). Moscow: Dialektika (in Russian).
---	--

Перероблені та доповнені видання

Автор (и) (рік видання). *Транслітерована назва [Переклад назви англійською мовою]* (*nd/th ed., rev.*). Місто: Видавництво (in Ukrainian)/(in Russian).

Котлер Ф. Маркетинг менеджмент / Ф. Котлер, К. Л. Келлер. – 12-те вид., переробл. і доповн. – СПб. : Пітер, 2007. – 816 с.	Kotler, F. & Keller, K.L. (2007). <i>Marketynh menedzhment [Marketing management]</i> (12 nd ed., rev.). Saint Petersburg: Piter (in Ukrainian).
--	---

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Стаття

– з періодичного видання:

Автор (и) (рік видання, місяць видання (для журналу), дату видання (для газети)) Транслітерована назва статті [Переклад назви статті англійською мовою]. Транслітерована назва періодичного видання – Назва періодичного видання англійською мовою, том (vol.), випуск (issue), номер (no.), сторінки (pp.).

Ілляшенко С. М. Аналіз ринкових можливостей і потенціалу інноваційного розвитку організації на базі екологічних інновацій / С. М. Ілляшенко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – № 3. – С. 229–241.	Illiashenko, S.M. (2012). Analiz rynkovykh mozhlyvostei i potentsialu innovatsiinoho rozvytku orhanizatsii na bazi ekolohichnykh innovatsii [Analysis of market opportunities and organization potential of innovative development on basis of ecological innovation]. <i>Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and Management of Innovations</i> , no. 3, pp. 229–241 (in Ukrainian).
---	---

– у збірнику конференції:

Автор (и) (рік видання, місяць видання (для журналу), дату видання (для газети)) Транслітерована назва статті [Переклад назви статті англійською мовою]. Proceedings of the / Proceedings from Транслітерована назва конференції – Назва конференції англійською мовою (країна, місто, дата). (ed./eds.) (редактори, редколегія – якщо є). Місто: Видавництво, сторінки (pp.).

Ілляшенко С. М. Маркетинг знань: роль і завдання / С. М. Ілляшенко // Тези доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції «Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу» (27–29 вересня 2012 року). – Суми : Папірус, 2012. – С. 102–104.	Illiashenko, S.M. (2012). Marketynh znan: rol i zavdannia [Marketing of knowledge: the role and tasks]. Proceedings from MIIM'12: VI Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia «Marketynh innovatsii i innovatsii v marketynhu» – <i>The Sixth International Scientific and Practical Conference «Marketing of Innovations and Innovations in Marketing»</i> . (September 27–29, 2012). Sumy: Papirus, pp. 102–104 (in Ukrainian).
--	---

Електронні ресурси

– періодичне видання:

Автор (и) (Дата публікації). Назва статті транслітерована [Назва статті англійською мовою]. Джерело – Джерело англійською мовою, том (vol.), випуск (issue), номер (no.), сторінки (pp.). Retrieved from адреса сайта.

Перерва П. Г. Синергетичний ефект бенчмаркінгу конкурентних переваг [Електронний ресурс] / П. Г. Перерва, Н. П. Ткачова // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – Т. 1, № 4. – С. 55–66. – Режим доступу : http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2011_4_1_55_66.pdf .	Pererva, P.H. & Tkachova, N.P. (2011). Synerhetychnyi efekt benchmarkinhu konkurentnykh perevah [Synergetic effect of benchmarking of competitive advantages]. <i>Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and Management of Innovations</i> , vol. (1), no. 4, pp. 55–66. Retrieved from http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2011_4_1_55_66.pdf .
---	---

– книга:

Автор(и) (рік видання). Транслітерована назва [Переклад назви англійською мовою]. Місто: Видавництво. Retrieved from адреса сайта.

Ілляшенко С. М. Товарна інноваційна політика : підручник [Електронний ресурс] / С. М. Ілляшенко, Ю. С. Шипуліна. – Суми : Університетська книга, 2007. – 281 с. – Режим доступу : ftp://lib.sumdu.edu.ua/Books/1539.pdf .	Illiashenko, S.M. & Shypulina, Yu.S. (2007). <i>Tovarna innovatsiina polityka [Product innovative policy]</i> . Sumy: Universytetska knyha. Retrieved from ftp://lib.sumdu.edu.ua/Books/1539.pdf .
---	--

– сайт:

Транслітерована назва сайта [Site of (назва сайта англ. мовою)]. Адреса сайта. Retrieved from адреса сайта.

Сайт журналу «Маркетинг і менеджмент інновацій» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/ .	<i>Sait zhurnalu «Marketynh i menedzhment innovatsii» [Site of journal «Marketing and Management of Innovation»]</i> . mmi.fem.sumdu.edu.ua. Retrieved from http://mmi.fem.sumdu.edu.ua .
Документарні операції [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Укресімбанку. – Режим доступу : https://www.eximb.com/ukr/sme/everyday/lc/ .	<i>Dokumentarni operatsii [Documentary operations]. Ofitsiynyi sait Ukreksimbanku [Site of Ukreksimbank]</i> . www.eximb.com. Retrieved from https://www.eximb.com/ukr/sme/everyday/lc/ .

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Автореферати дисертацій та дисертації

– автореферати дисертацій

Автор (рік видання). Транслітерована назва дисертації [Переклад назви дисертації англійською мовою]. *Extended abstract of candidate's thesis* (для кандидатської) / *Extended abstract of Doctor's thesis* (для докторської). Місто: Видавництво.

Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком суб'єктів господарської діяльності у нестабільному ринковому середовищі : автореф. дис. ... д-ра. екон. наук : спец. 08.06.02 «Підприємництво, менеджмент та маркетинг» / С. М. Ілляшенко. – Суми : СумДУ, 2000. – 38 с.	Iliashenko, S.M. (2000). Upravlinnia innovatsiinym rozvytkom subiektiv hospodarskoi diialnosti u nestabilnomu rynkovomu seredovyshchi [Management of innovative development of economic activities in an unstable market environment]. <i>Extended abstract of Doctor's thesis</i> . Sumy: SumSU (in Ukrainian).
--	--

– дисертації

Автор (рік видання). Транслітерована назва дисертації [Переклад назви дисертації англійською мовою]. *Candidate's thesis* (для кандидатської) / *Doctor's thesis* (для докторської). Місто: Видавництво.

Біловодська О. А. Організаційно-економічні основи управління вибором напрямків інноваційного розвитку промислових підприємств : дис. ... кандидата економ. наук : спец. 08.00.04 / Біловодська Олена Анатоліївна. – Суми : СумДУ, 2004. – 179 с.	Bilovodska, O.A. (2004). Orhanizatsiino-ekonomichni osnovy upravlinnia vyborom napriamkiv innovatsiinoho rozvytku promyslovykh pidpriemstv [Organizational and economic foundations of directions choice of innovative development of industrial enterprises]. <i>Candidate's thesis</i> . Sumy: SumSU (in Ukrainian).
--	--

Законодавчі та нормативні документи

Транслітерована назва законодавчого акта [Переклад назви *законодавчого акта* англійською мовою]. (рік, місяць, число журналу/газети, де опубліковано нормативний акт). *Транслітерована назва журналу/газети – Назва журналу/газети англійською мовою*. Номер (No.), сторінки (pp.)/стаття (article).

Господарський кодекс України : станом на 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – К. : Парлам. вид-во, 2003. – 192 с.	Hospodarskyi kodeks Ukrainy [The Commercial Code of Ukraine]. (2003, January 16). <i>Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine</i> . Kyiv: Parlam. vyd-vo, 192 p.
Про інноваційну діяльність : Закон України від 4 липня 2002 року № 40–IV // Голос України. – 2002. – 9 серп. (№ 144). – С. 10–12.	Pro innovatsiinu diialnist : Zakon Ukrainy vid 4 lypnia 2002 roku № 40–IV [Law of Ukraine on innovative activity from July 4, 2002 № 40–IV]. (2002, August 9). <i>Holos Ukrainy – Voice of Ukraine</i> . No. 144, pp. 10–12.
Про зниження ціни на природний газ : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2013 р. № 951 // Урядовий кур'єр. – 2014. – 9 січня (№ 3).	Pro znyzhennia tsiny na pryrodnyi haz : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 hrudnia 2013 r. № 951 [About the price decrease on natural gas: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from December 30, 2013 № 951]. (2014, January 9). <i>Uriadovyi kurier – Governmental Courier</i> . No. 3.

Стандарти

Задоволеність замовників. Настанови щодо розглядання скарг в організаціях : ДСТУ ISO 10002-2007. – [Чинний від 2005-09-03]. – К. : Держспоживстандарт України, 2008. – 20 с. – (Національні стандарти України).	Zadovolnist zamovnykiv. Nastanovy shchodo rozghliadania skarh v orhanizatsiiah [Satisfaction of customers. Guidelines for complaints handling in organizations]. (2008). <i>DSTU ISO 10002-2007 from 3rd September 2005</i> . Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukraine (in Ukrainian).
Системи управління якістю. Вимоги : ДСТУ ISO 9001-2001. – [Чинний від 2001-06-27]. – К. : Держстандарт України, 2001. – 25 с. – (Національні стандарти України).	Systemy upravlinnia yakistiu. Vymohy [Quality Management Systems. Requirements]. (2001). <i>DSTU ISO 9001-2001 from 27th June 2001</i> . Kyiv: Derzhstandart Ukraine (in Ukrainian).

Примітки:

1. Назва міста англійською пишеться повністю.
2. Список використаних джерел (References) повинен бути оформлений за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/APA/book>).

Звертаємо Вашу увагу! **Комп'ютерний переклад анотації та ключових слів англійською мовою категорично заборонено!!!**

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 3 (7)

Головний редактор
Відповідальні за випуск
Коректор
Комп'ютерна верстка і макетування

С.М. Шкарлет
М.П. Бутко, В.П. Ільчук
О.С. Смелова
В.М. Олефіренко

Підписано до друку 03.10.2016. Формат 60x84/8. Друк різнографія.
Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. – 32,3.
Тираж 100 пр. Замовлення № 337/16.

Редакційно-видавничий відділ Чернігівського національного технологічного університету
14027, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4802 від 01.12.2014 р.